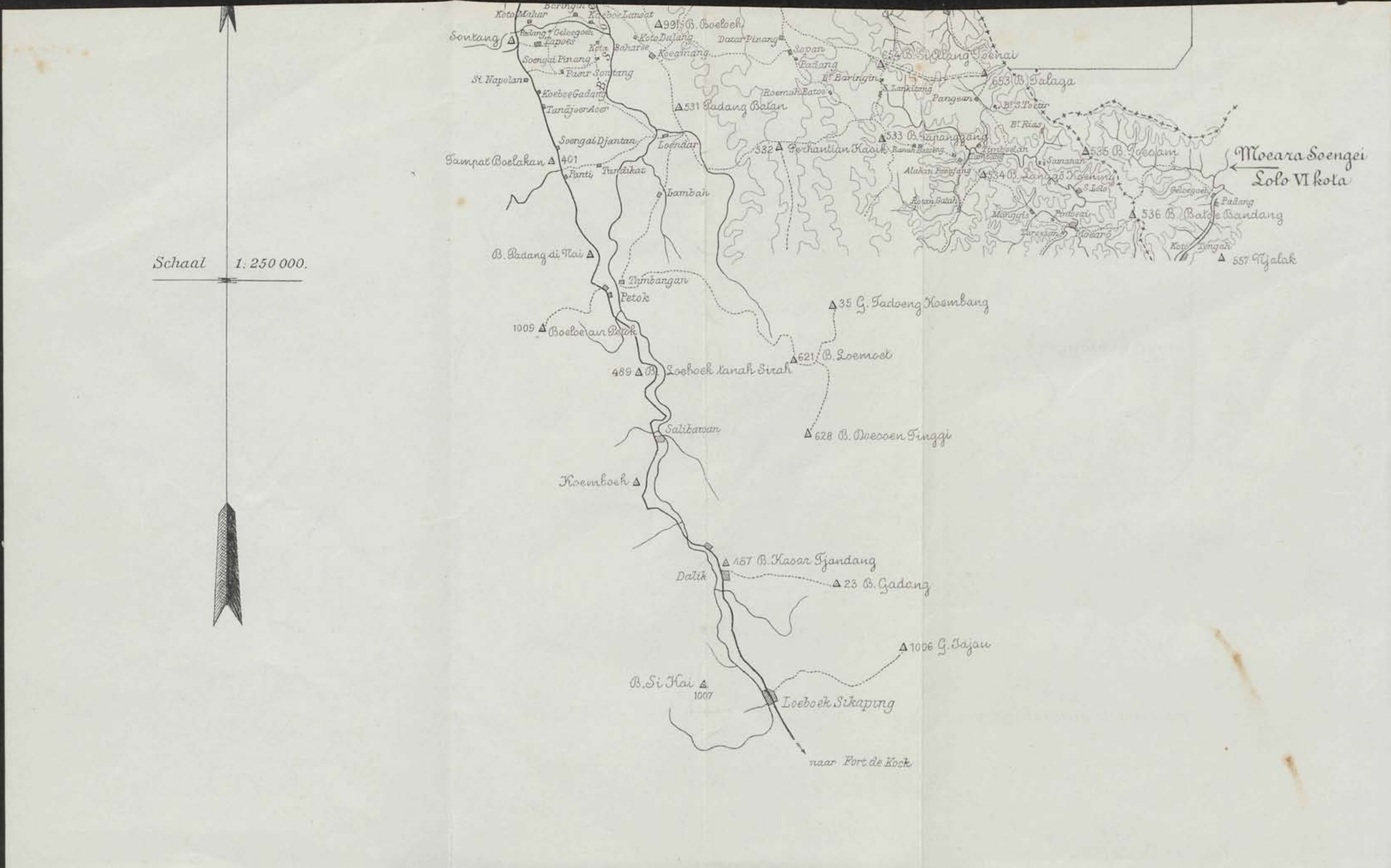
...hrift
...r
...he
...nd en
...unde

Schaal 1: 250 000.
Moeara Soengei
Lolo VI kota
Sontang
Koto Mahar
Koeboe Lansat
991 B. Boeloeh
Koto Dalang
Datar Pinang
Koeamang
Soengai Pinang
Pasir Sontang
St. Napolan
Koeboe Gadang
Tandjoer Aoer
531 Padang Balan
Soengai Djantan
Loendar
Tampat Boelakan 401
Panti
Pandikat
Lambah
332 Perhantian Kadik
533 B. Tapanggang
653 B. Talaga
B. Baringin
Pangean
Bt. Rias
535 B. Toeoam
534
Sanaran
S. Lolo
Goloegoeh
Padang
536 B. Batoe Bandang
Manggis
Moearo
Koto Tengah
557 Tjalak
B. Padang di Nai
Tambangan
Petok
35 G. Tadoeng Koembang
1009 Boeloe air Petok
621 B. Loemoet
489 B. Loeboek tanah Sirah
Salibawan
628 B. Doesoen Tinggi
Koemboeh
157 B. Kasar Tjandang
Dalik
23 B. Gadang
1006 G. Tajau
B. Si Kai 1007
Loeboek Sikaping
naar Fort de Kock

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE.

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE.

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE.

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN.

ONDER REDACTIE

VAN

P. J. F. LOUW,

EN

B. HOETINK.

DEEL XXXIX.

BATAVIA.
ALBRECHT & Co

's HAGE.
M. NIJHOFF.

1897.

INHOUD.

Bladz.

GEOGRAPHISCH

EN

ETHNOGRAPHISCH OPSTEL

OVER DE

LANDSCHAPPEN KORINTJI, SĔRAMPAS EN SOENGAI TĔNANG

DOOR

E. A. KLERKS.

Controleur der 1e Klasse b/h Binnenlandsch Bestuur.

INLEIDING

Tot de streken van den Indischen Archipel van wier bevolking nog zeer weinig bekend is, behooren voorzeker de onafhankelijke landschappen Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang.

Ons ongeveer tweejarig verblijf in de afdeeling Moekå-Moekå stelde ons in de gelegenheid eenige gegevens omtrent de land-en volkenkunde dier streken te verzamelen. Dat aan die gegevens slechts eene betrekkelijke waarde mag worden toegekend, laat zich begrijpen, daar zij berusten op inlichtingen van Korintjiërs, die in de afdeeling Moekå-Moekå gevestigd zijn of haar wegens handelsbelangen bezochten en van personen uit die afdeeling afkomstig, die met de bevolking der zoogenaamde Korintjilanden door handelsrelatiën in aanraking kwamen.

Verwondering moet het zeker baren dat onze kennis van een volk, waarmede men in genoemde afdeeling dagelijks verkeert, nog zoo bijster gering is.

In het vast vertrouwen dat pogingen om die kennis te vermeerderen, om den sluier waarmede die landschappen nog overdekt is doorzichtig te maken, en anderen tot nader onderzoek op te wekken, niet omwelkom zullen zijn, worden de navolgende aanteekeningen gepubliceerd.

INHOUDSOPGAVE

GEOGRAPHISCH EN ETHNOGRAPHISCH OPSTEL

OVER DE

LANDSCHAPPEN KORINTJI, SĔRAMPAS EN SOENGAI TĔNANG

DOOR

E. A. KLERKS,

Controleur der 1e Klasse b/h Binnenlandsch Bestuur.

I. Geographisch overzicht.

De landstreek ten Noorden ingesloten door de Padangsche en Djambische Bovenlanden, ten Oosten door laatstgemelde landen, ten Zuiden door de Residentie Benkoelen en ten Westen door laatstgenoemd gewest en de Padangsche Benedenlanden wordt gewoonlijk Korintji genoemd en beschouwd als uit drie landschappen. te bestaan, te weten:

a. Eigenlijk Korintji;

b. Sĕrampas;

c. Soengei Tĕnang.

Het algemeen verbreid denkbeeld, dat de twee laatstgenoemde landschappen één gebied vormen met het eigenlijk Korintji is eene dwaling. Tal van personen uit de afdeeling Moekå-Moekå (Residentie Benkoelen), die met de bevolking van Sĕrampas en Soengei Tĕnang door handelsrelatiën herhaaldelijk in aanraking komen, alsmede eenige hoofden van Korintji en Sĕrampas, w. o. de Dĕpati Rantau Telang, een der vier Hoofddĕpati's van Korintji, en de Pamoentjak van Tandjoeng Kĕsĕri — een doesoen in Sĕrampas — verzekerden, dat de inwoners van Sĕrampas en

Soengai Tĕnang geen „orang Korintji" waren en dat door hen met den naam van Korintji wordt bestempeld het gebied van de zoogenaamde Sĕlapan Halai Kain (Noordwest Korintji) en Tiga Halai Kain (Zuidoost Korintji). Nauwkeuriger gegevens ter bepaling der juiste grenzen van de landschappen Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang — met uitzondering van hunne onderlinge grenzen en die met de afdeeling Moekå-Moekå — werden vooralsnog niet verkregen.

Hunne ligging en oppervlakte kunnen dientengevolge slechts bij benadering worden opgegeven. Wij bepalen ons hier tot eene algemeene opgave, dat het noordelijkste punt, de Piek van Korintji of Indrapoera, gelegen is op ongeveer 101° 22' 23" O. L. van Greenwich en 1°42′ Z. B. terwijl het eenige bekende zuidelijke punt, de Goenoeng Pandan — een der toppen van het Barisangebergte op de grens van het landschap Sĕrampas en de afdeeling Moekå-Moekå — gelegen is ongeveer 101°55′ O. L. van Greenwich en 2°39′ Z. B.

De richting der lengteassen dier verschillende landschappen is: voor Korintji van het Noordwesten naar het Zuidoosten en voor Sĕrampas en Soengai Tĕnang van het Noorden naar het Zuiden. De lengteas van Korintji wordt geschat op ± 10, en de breedteas op ± $5\frac{1}{4}$ geographische mijlen; de lengte- en breedteas van Sĕrampas op ± 7 en ± 4, en die van Soengai Tĕnang op ± $9^1/_2$ en ± $4^1/_2$ geographische mijlen. Voor de samenstelling der schetskaart heeft als basis gediend de kaart van Zuid-Sumatra uit den Atlas van Stemfoort en Ten Siethoff en de kaart behoorende bij het reisverhaal van Thomas Barnes omtrent een tocht van Moekå-Moekå door Korintji naar Pangkalan Djamboe. [1]

Onze pogingen om gegevens te verkrijgen voor de grenzen van Korintji en Soengai Tĕnang met de Djambische Boven-

[1] Zie plan van een onderzoekingstocht in Midden-Sumatra door J. Schouw Santvoort uitgegeven van wege het Aardrijkskundig Genootscha p.

landen en Batang Asai streken bleven vruchteloos. De ontvangen inlichtingen waren zoo met elkaar in strijd dat aan de betrouwbaarheid daarvan moest worden getwijfeld.

Duidelijkheids-halve zal verder het geographisch overzicht van Korintji afgescheiden van de beide overige landschappen worden behandeld.

a. Korintji.

Het landschap Korintji grenst:

ten Noorden aan de Padangsche Bovenlanden (in het bijzonder aan de onderafdeeling Moeara Laboe) en aan de Djambische Bovenlanden (in het bijzonder aan het landschap Pangkalan Djamboe),

ten Oosten aan de Djambische Bovenlanden,

ten Zuiden aan de afdeeling Moekå-Moekå en het landschap Sĕrampas en

ten Westen aan bovengenoemde afdeeling en de onderafdeelingen Indrapoera en Moeara Laboe (Padangsche Benedenlanden). Behalve het grenspunt Boekit Atap Idjoek zijn ons tusschen Korintji en de Djambische Bovenlanden geene andere grenspunten bekend.

Het in het jaar 1887 gerezen geschil over het oprichten van een triangulatiepaal op den Goenoeng Pĕrkis Tinggi — een der toppen van het Barisangebergte gelegen op de vermeende grenzen der afdeeling Moekå-Moekå met het landschap Korintji — heeft tot de conclusie geleid, dat de waterscheiding van deze keten niet als de grens tusschen het Gouvernementsgebied en Korintji, en wel meer bepaald de landstreek van dat landschap bekend onder den naam van Tiga Halai Kain (Zuidoost-Korintji) te beschouwen is.

De destijds met de hoofden van Lempoer — een doesoen behoorende tot het district Poelau Sangkar (Zuidoost-Korintji) — gehouden beraadslaging heeft aan het licht gebracht, dat de grenslijn van Zuidoost-Korintji met de afdeeling Moekå-Moekå van de monding van de Soengai Riang, een linker zijrivier der Mendjoetå, noordwaarts eene denkbeeldige lijn is evenwijdig aan de waterscheiding

van het Barisangebergte tot aan de grens der afdeeling Moekå-Moekå met de onderafdeeling Indrapoera loopende en zuidwaarts de lijn die de Riangmonding met den Boekit Tĕbat Tĕlĕtas — een bergtop van een der Oostelijke uitloopers van den Barisan — verbindt.

Een gevolg daarvan is dat een gedeelte van Zuidoost-Korintji, en meer bijzonder het district Poelau Sangkar, aan deze zijde van het Barisan gebergte gelegen is, zoo als uit het hierbij gevoegd schetskaartje blijken kan.

Charles Campbell en Thomas Barnes zijn de eenige Europeanen geweest, die een gedeelte van Korintji hebben bereisd. [1] Hoewel hunne reisbeschrijvingen interessante mededeelingen bevatten, blijft niettemin onze kennis omtrent taal-, land- en volkenkunde van Korintji nog uiterst gering.

Korintji is grootendeels een door bergen ingesloten hoogvlakte. Eene beschrijving van het bergstelsel met de schrale gegevens die in ons bezit zijn is vooralsnog niet mogelijk. Wij moeten volstaan met de mededeeling dat Korintji ingesloten wordt door een gedeelte van de hoofdketen van het Barisangebergte en hare Oostelijke uitloopers.

De voornaamste bergtoppen van het Noorden langs de westelijke grens zijn:

de Piek van Korintji of Piek van Indrapoera, 3690 M., gelegen in het punt waar de Padangsche Boven- en Benedenlanden, de Djambische Bovenlanden en het landschap Korintji met elkaar samentreffen [2],

de Boekit Pandan,

de Boekit Tindjoe Laut beiden gelegen op de grens der onderafdeeling Indrapoera en Noordwest-Korintji,

de Goenoeng Raja, 2300 M.,

---

[1] Zie over de reis van Charles Campbell: Marsden, History of Sumatra, 3d. Ed. bl. 304 tot 308.

[2] De hoogten der verschillende bergtoppen zijn volgens opgave van den Luitenant-Opnemer A. A. A. Gaijmans.

de Goenoeng Koenjit, 2100 M.,
de Boekit Lintang, 2160 M.,
de Boekit Perkis Tinggi,
de Boekit Tindjoe Laut
de Boekit Bĕrĕkat en
de Boekit Tĕbat Tĕlĕtas, alle in Zuidoost-Korintji gelegen.

Meer in het binnenland treft men aan:
de Goenoeng Betoewa,
de Boekit Kajoe Oemboen, op de grens van Zuidoost-Korintji en Sĕrampas, en
de Goenoeng Kĕnatang op de grens van Noordwest-Korintji en de Djambische Bovenlanden.

De vorm der meeste bergtoppen en de nog in werking zijnde Piek van Korintji duiden er op, dat de bodem van vulkanischen aard is.

Hij moet echter vruchtbaar en zeer geschikt zijn voor de kultuur van rijst, tabak en koffie.

De voornaamste rivieren in het landschap Korintji zijn de Mĕlau of Batang Sangkir en de Mĕrangin.

De Mĕlau ontspringt aan den voet van de Piek van Korintji, loopt in zuidoostelijke richting door het gebied van Noordwest-Korintji, en stort zich tusschen de doesoens Tandjoeng Pau en Kotå Pĕtai in het meer van Korintji.

Hare voornaamste linkerzijrivier is de Hiang, die in de Oostelijke uitloopers van den Barisan haar oorsprong neemt en even benoorden de doesoen Tanah Hiang in de Mĕlau uitmondt.

Hare rechter zijrivieren van eenige beteekenis zijn de Si Koengkoeng en de Soengai Kĕmoen, die beiden op de grens van Indrapoera op het Barisan gebergte tusschen den Boekit Pandan en den Boekit Tindjoe Laut ontspringen.

De Mĕrangin, een linker zijrivier van de Tĕmbasi, ontspringt uit het meer van Korintji tuschen de doesoens Tandjoeng Batoe en Sandaran Agoeng. Zij loopt in oostelijke richting langs de doesoens Tĕroetoeng, Pangasih,

Poelau Sangkar, Loeboek Pakoe en Tamiai, allen tot het gebied van Zuidoost-Korintji behoorende, en vervolgt haren loop in de Djambische Bovenlanden.

De voornaamste rechter zijrivier van de Měrangin in Zuidoost-Korintji is de Soengai Lingkat. Zij ontspringt op den Goenoeng Betoewa nabij de doesoen Lěmpoer, loopt in noordelijke richting en stort zich met twee armen in de Měrangin. Het eiland, gevormd door de Měrangin en de beide armen van de Soengai Lingkat, heet Poelau Sangkar.

De voornaamste linker zijrivier van de Měrangin, mede in Zuidoost-Korintji gelegen, is de Tamiai. De Tamiai neemt haar oorsprong op den Boekit Kěnatang, loopt in zuidoostelijke richting en stort zich nabij de doesoen Tamiai in de Měrangin.

Nabij de grens van Sěrampas ontspringt op den Goenoeng Kajoe Oemboen de Měndjoetå rivier. Zij loopt in noordwestelijke richting tot nabij den tweesprong van het voetpad van Lěmpoer naar Boekit Těbat Tělětas, doorsnijdt dat voetpad, buigt zich daarna naar het Westen en vervolgt haren loop langs den voet van den Boekit Lintang (noordzijde) waarna zij in de zelfde richting voortgaande de afdeeling Moekå-Moekå in hare breedte doorstroomt en zich op ongeveer vijf palen benoorden de hoofdplaats Moekå-Moekå in den Indischen Oceaan stort.

In het gebied van Korintji bezit de Mendjoetå geene belangrijke zijrivieren.

Het voornaamste meer van Korintji is het meer van Korintji, door de Korintjiers „Danau Gědang" genoemd [1]. Het bevat zoet water en moet zeer vischrijk zijn.

Dit meer wordt behalve door een tal van beekjes en riviertjes voornamelijk gevoed door de Mělau-rivier, terwijl

[1] Omtrent het bestaan van een kleiner meer nabij Danau Gědang (zie Marsden, History of Sumatra, 3d. Ed. bl. 305) kon men ons geene inlichtingen geven.

de Mĕrangin het water daaruit afvoert. Volgens inlichtingen wordt zijne gemiddelde lengte op 7 à 8, en zijne gemiddelde breedte op 3 à 4 palen geschat.

De oevers zijn laag en zeer boschrijk en bevatten talrijke diepe inhammen.

De opgave omtrent den vorm en diepte van het meer —men verhaalt o. a. dat op sommige plaatsen in het meer met een dieplood van 100 vadem geen grond te bereiken zou zijn — waren zoo uiteenloopend, dat zij ons niet betrouwbaar voorkwamen.

In verband met den vulkanischen bodem van Korintji heeft het meer vermoedelijk zijn ontstaan aan de eene of andere eruptie te danken.

Tusschen Lĕmpoer en Lampahoeng, bezuiden het voetpad, dat beide doesoens verbindt, ligt het meertje Danau Kĕtjil, waarvan ook Barnes in zijn reisverhaal melding maakt, terwijl men in het Noordwesten van Korintji het meertje Goenoeng Toedjoeh, waardoor de bovenloop der Mĕlau-rivier heen stroomt, aantreft.

Zout water houdende meren worden niet aangetroffen.

Moerassen van beteekenis komen in Korintji niet voor.

Wegen bestaan in Korintji niet. Alle doesoens zijn door voetpaden met elkaar verbonden, die niet opzettelijk worden onderhouden, doch naar gelang der behoefte door voorbij-gangers worden uitgekapt en en begaanbaar gemaakt.

De verbindingspaden met de afdeeling Moekå-Moekå zijn:

1e. Van Lĕmpoer over Moeärå Soengai Riang naar de doesoen Soengai Ipoeh (Moekå-Moekå) en

2e. Van Lempoer over Talang Kemoening [1] naar de doesoen Talang Pĕtai (Moekå-Moekå).

Tegenwoordig maken Korintjiërs, die zich naar Moekå-Moekå willen begeven, bij voorkeur gebruik van het eerstgemelde voetpad.

---

[1] Talang Kĕmoening is een gehucht (Korintjisch pĕrtalangan] gelegen aan den voet van den Goenoeng Raja.

Het is voorts het eenige pad waarlangs vee naar Moekå-Moekå en Indrapoera kan worden vervoerd. De overige voetpaden zijn te geaccidenteerd.

Het voetpad van Lĕmpoer naar Soengai Ipoeh scheidt zich, even bezuiden het punt, waar de Mĕndjoetå rivier dat pad snijdt—op ongeveer 8 palen afstand van Lĕmpoer — in tweeën. Een tak, dezelfde als sub 1 bedoeld, gaat in zuidwestelijke richting over den Barisan tusschen den Boekit Pĕrkis Tinggi en den Boekit Tindjoe Laut tot nabij den oorsprong van de Soengai Riang, waarna het dit riviertje langs den rechteroever volgt tot aan zijne vereeniging met de Mĕndjoetå. Vervolgens loopt dit pad aan de overzijde der monding van de Soengai Riang naar de Moeara Soengai Kaboe en verder in zuidwestelijke richting langs de rechteroevers der rivieren Sĕlagan Ketjil en Sĕlagan tot aan de doesoen Soengai Ipoeh.

De andere tak loopt in zuidoostelijke richting over den Boekit Bĕrĕkat en den Boekit Tĕbat Tĕlĕtas naar de doesoen Tandjoeng Kĕsĕri [Sĕrampas].

Beide laatstgenoemde voetpaden zijn door een derde verbonden, dat van den Boekit Tĕbat Tĕlĕtas langs den Boekit Sĕhari naar het vereenigings punt der Sĕlagan Kĕtjil en hare rechterzijrivier de Soengai Kaboe loopt.

De voornaamste verbindingspaden in Korintji zijn:

1e. Van Tamiai naar Sandaran Agoeng langs den linkeroever der Mĕrangin via de doesoens Loeboek Pakoe, Poelau Sangkar, Pangasih en Tĕroetoeng.

2e. Van Loeboek Pakoe over Lampakoeng naar Lĕmpoer.

3e. Van Poelau Sangkar over Pondok en Lolo naar Lĕmpoer.

4e. Van Lolo naar Djoedjoen.

5e Van Pondok over Moa naar Tandjoeng Batoe.

6e. Rondom het meer van Korintji langs de doesoens Sandaran Agoeng, Sĕleman, Kotå Pĕtai, Tandjoeng Paoeh, Poelau Tengah, Bĕnéh, Djoedjoen, Kĕloehoe, Pidoe en Tandjoeng Batoe met een aansluitingspad naar Sandaran Agoeng.

7e Van Tandjoeng Paoeh naar Kĕmoen, Sĕmĕrap Lempoer en Sĕmĕrap met eene aansluiting van het pad van Tandjoeng Paoeh naar Poelau Tengah.

8e. Van Rawang over Soengai Pĕnoeh en den Goenoeng Tindjoe Laoet naar Sindang [Indrapoera], waarin ook het voetpad Kĕmoen Sindang uitkomt.

9e. Eene vertakking van het voetpad tusschen de doesoens Tandjoeng Paoeh en Kotå Pĕtai gaande gedeeltelijk langs den rechter en gedeeltelijk langs den linker oever der Mĕlau-rivier over Tanah Hiang, Rawang, Koebang, Soemoeroep en Kotå Toeå naar Soelak.

10e. Van Soelak beoosten den voet van den Piek van Korintji naar de onderafdeeling Moeara Laboe [Padangsche Bovenlanden].

11e. Van Kotå Toeå naar Sikoengkoeng en vervolgens over den Boekit Padan naar Tapan [Indrapoera].

12e. Van Kotå Pĕtai over Pĕndoeng Kotå Padang naar Pĕnawar.

13e. Van Kotå Pĕtai over Pĕnawar naar Karamantan en Soemoeroep.

b. en c. Sĕrampas en Soengai Tĕnang.

De landschappen Sĕrampas en Soengai Tĕnang hoewel politisch een geheel vormende zijn geographisch van elkaar gescheiden. Sĕrampas grenst:

ten noorden aan Zuidoost-Korintji en Soengai Tĕnang ten Oosten aan Soengai Tĕnang, ten Zuiden aan de afdeeling Moekå-Moekå en ten Westen aan de afdeeling Moekå-Moekå en Zuidoost-Korintji.

Soengai Tĕnang grenst: ten Noorden aan het landschap Pangkalan Djamboe, ten Oosten aan de Tĕmbesi- en Batang Asai-streken, ten Zuiden aan de afdeeling Moekå-Moekå en ten Westen aan Sĕrampas.

Behalve het grenspunt Boekit Atap Idjoek zijn tusschen Soengai Tĕnang en de Djambische Bovenlanden tot dusverre geene andere grenzen bekend.

De grens tusschen Sĕrampas en Soengai Tĕnang loopt van den Goenoeng Pandan, gelegen op de grens der afdeeling Moekå-Moekå en Soengai Tĕnang, over Danau Pau of Danau Lebar [aan de westzijde] en Boekit Inoem Djĕloeang naar Boekit Sĕdingin en verder over Boekit Siapa Nila naar Boekit Atap Idjoek.

De grenslijn tusschen Sĕrampas en Zuidoost-Korintji gaat van Boekit Atap Idjoek langs den westelijken voet van den Boekit Kajoe Oemboen naar Boekit Tĕbat Tĕlĕtas.

De grens tusschen Sĕrampas en de afdeeling Moekå-Moekå loopt van den Boekit Tĕbat Tĕlĕtas naar een punt [Palipi Sambal Ajam geheeten] aan de Aër Dikit-rivier, gelegen tusschen de mondingen der Soengai Lirik en Soengai Inoem, beide zijrivieren van de Aër Dikit — en van daar naar den Goenoeng Pandan; die tusschen Soengai Tĕnang en boven genoemde afdeeling wordt gevormd door de waterscheiding van het Barisangebergte.

De meening, die men op de bestaande kaarten vindt aangeduid, als zoude het landschap Sĕrampas geheel aan gene zijde der waterscheiding van het Barisangebergte gelegen zijn, moet als onjuist worden aangemerkt [1]. Zooals men uit het schetskaartje kan nagaan ligt en deel van Sĕrampas aan deze zijde der waterscheiding.

Ook de naam van het landschap Sĕrampas op de bestaande kaarten Sĕrampei gespeld is onjuist en behoort Sĕrampas te zijn, zoo als hij door de bewoners van dat landschap wordt geschreven. De onjuiste spelling is een gevolg van de uitspraak nl: dat de eindklank *as* in die streken, zooals ook elders voorkomt, als *èh* wordt uitgesproken.

De landschappen Sĕrampas en Soengai Tĕnang werden tegen het einde van het jaar 1804 en in den aanvang van 1805 door eene Engelsche expeditie onder aanvoering van

---

[1]. De Luitt.-Opnemer A. A. A. Gaijmans heeft zijn door het Topographisch Bureau uitgegeven kaart der afdeeling Moekå-Moekå ook in dien zin gewijzigd.

Luitenant Hastings Dare getuchtigd. [1] Het rapport over dien tocht verspreidt echter nog weinig licht omtrent de geographie en den toestand der beide landschappen.

Evenals Korintji zijn de landschappen Sĕrampas en Soengai Tĕnang, met uitzondering van het aan de Djambische Bovenlanden grenzend gedeelte, zeer bergachtig. Talrijke uitloopers van den Barisan doorsnijden beide landschappen

De voornaamste bergtoppen zijn:

de Boekit Kajoe Oemboen en de Boekit Atap Idjoek op de grens van Sĕrampas en Zuidoost-Korintji,

de Goenoeng Langkoeb en Goenoeng Batoe Poetih in Sĕrampas,

de Goenoeng Toengkoel, Boekit Inoem Djĕloeang, Boekit Sĕdingin en Boekit Siapå Nilå op de grens tusschen Sĕrampas en Soengai Tĕnang en

de Goenoeng Pandan op de grens van Sĕrampas, Soengai Tĕnang en de afdeeling Moekå-Moekå.

De hoogten dezer bergtoppen, met uitzondering van den Goenoeng Pandan ± 2800 M. hoog, zijn tot dus verre niet bekend.

Evenals Korintji is de bodem der beide genoemde landschappen van vulkanischen aard. In de nabijheid van de Soengai Njaboe, een rechter zijrivier van de Aër Dikit, worden warme zwavelhoudende bronnen aangetroffen. [2]

Nabij de bronnen van de Mĕndjoetå-rivier ontspringt de Tĕmbesi, een rechterzijrivier van de Batang Hari. Zij doorloopt de landschappen Sĕrampas en Soengai Tĕnang in oostelijke richting. Tot aan hare vereeniging met de Tĕmbĕsi, Ketjil of Batang Asai nabij de doesoen Rantau Djĕring (Soengai Tĕnang) bezit zij geene belangrijke zijrivieren.

---

[1] Zie Marsden, History of Sumatra, 3d. Ed. bl. 308-322.

[2] Zie Marsden, History of Sumatra, 3d. Ed. bl. 317. Wellicht wordt bij Aér Grau of Aboe de Soengai Njaboe bedoeld. Niemand kon ons echter omtrent het eerstgenoemde riviertje inlichtingen geven.

De Tĕmbĕsi Ketjil of Batang Asai ontspringt op de grens van Sĕrampas en Soengai Tĕnang nabij den Boekit snoem Djĕloeang. Zij stroomt in noordoostelijke richting door het landschap Soengai Tĕnang en stort zich nabij de doesoen Rantau Djĕring in de Tĕmbĕsi.

De voornaamste rivier in Sĕrampas is de Aër Dikit. Zij ontspringt uit een meer Danau Pau of Danau Lebar geheeten, gelegen tusschen den Goenoeng Batoe Poetih en den Goenoeng Toengkoel. Zij loopt in westelijke richting langs den voet van den Goenoeng Langkoeb, doorstroomt de afdeeling Moekå-Moekå in hare breedte en stort zich nabij de doesoen Pondok Loenang, ongeveer 12 palen bezuiden de hoofdplaats Moekå-Moekå in den Indischen Oceaan. Van haar oorsprong tot aan de monding der Soengai Njaboe draagt zij den naam van Mandĕras. Van dit punt af tot aan de monding der Mĕlikit heet zij Batang Langkoeb, terwijl zij daarna tot aan hare monding den naam van Aër Dikit draagt.

Hare voornaamste zijrivieren zijn: de Makroeh, de Njaboe en de Mĕlikit; hare linker zijrivieren de Djamboe Poepoer en Soengai Inoem.

Behalve de Danau Lebar of Danau Pau, die zoet water bevat, treft men in de landschappen Sĕrampas en Soengai Tĕnang geen andere meren aan, terwijl moerassen van beteekenis niet voorkomen.

Wegen worden in Sĕrampas en Soengai Tĕnang niet aangetroffen. Voetpaden verbinden de verschillende doesoens onderling en worden op dezelfde wijze als in Korintji in begaanbaren staat gehouden.

De voornaamste voetpaden in Sĕrampas en Soengai Tĕnang zijn:

1e. Van Tandjoeng Kĕsĕri over Tandjoeng Mĕnoeang I en Tandjoeng Agoeng naar Boekit Tĕbat Tĕlĕtas;

2e. Van Tandjoeng Kĕsĕri over Rĕnah Alai, Kotå Moering, Rantau Kĕrmas, Tandjoeng Djati, Loeboek Poenggoek, Poelau Tengah II, Kampong Baroe, Mardĕras, Talang Tĕmbagă, Tĕbat Loengkoeng en Bringin Tinggi naar Rantau Djĕring.

3e. Van Rĕnah Alai over Tanah Mĕnggală, Doesoen Toeă, Nipa Loë, Doerian Moekoet, Bakal en Koepak naar Moearå Pangi.

4e. Van Rĕnah Alai over Tandjoeng Moedå, Tandjoeng Alan, Kotå Mĕng Kirai of Doesoen Gĕdang, Rĕnah, Tandjoeng Menoeang II, Poelau Tengah I, Djangkal en Djamboe Toetoeh naar Moeara Pangi.

5e. Van Moeara Pangi naar Rantau Djĕring.

Voorts loopt van Tandjoeng Kĕsĕri een voetpad langs den linkeroever der Aër Dikit rivier naar de doesoen Penarik [Moekå-Moekå].

II. Delfstoffen, planten- en dierenrijk.

Op dit gebied zijn de door ons verzamelde gegevens zeer schaarsch. Behalve het goud, dat hier en daar in rivieren als stofgoud of in den grond in den vorm van ertsen wordt aangetroffen, ontvingen wij over het voorkomen van andere delfstoffen zooals ijzer, zilver en steenkolen geen inlichtingen. Zwavel wordt in kleine hoeveelheden in den grond aangetroffen. Warme zwavelhoudende bronnen komen in de nabijheid van de Soengai Njaboe voor.

Hoogstwaarschijnlijk is de formatie van den bodem, die vulkanisch is, dezelfde als die der Padangsche Bovenlanden.

Omtrent het plantenrijk moeten wij volstaan met de mededeeling dat de zoogenaamde Korintji landen, vooral Sĕrampas en Soengai Tĕnang met uitgestrekte wouden, die kostbare houtsoorten opleveren, bedekt zijn. De voornaamste dier houtsoorten zullen later in het hoofdstuk „Boschproducten" worden behandeld, terwijl de vermelding van eenige nuttige plantsoorten hier en daar zal plaats hebben.

De voornaamste zoogdieren zijn: tijgers, olifanten, rhinocerossen, de maleische beer [bĕroeang], wilde varkens, tapirs, herten, boschgeiten, apen in soorten, kalongs en verwilderde buffels.

Hieronder volgen de namen der meest bekende vogels als: boschduiven in soorten w. o. de poenai, balam, pagam [pĕrgĕin] en pĕrkoetoet, de anggang in soorten met sterk naar voren gekromden hoornachtigen bek w. o. de zoogenaamde boeroeng gading — van den hoorn die massief is vervaardigt men fraaie knoopen en kralen voor halssnoeren—,
de argusfazant,
de lang [kiekendief] in soorten,
reigers in soorten,
wilde eenden en poejoeh's.

De reptiliën-wereld schijnt niet bijzonder sterk vertegenwoordigd te zijn. Als de voornaamste kruipende dieren gaf men ons op: krokodillen, leguanen, slangen en hagedissen.

Zoutwatervisschen komen niet voor, terwijl eene opsomming der voornaamste zoetwatervisschen in het hoofdstuk over jacht en visscherij te vinden is.

III. Geschiedenis.

a. Korintji. De geschiedenis van het landschap Korintji is nog in een duister waas gehuld.

Het is ons niet bekend, dat daaromtrent iets gepubliceerd is geworden terwijl het ons evenmin gelukt is om in het bezit te geraken van oorkonden of handschriften, waaruit het een en ander nagegaan en hetgeen ons werd medegedeeld gecontroleerd kon worden.

Hetgeen ons door verschillende Korintjiërs, zoowel hoofden als handelaren, en door betrouwbare inwoners van Moekå-Moekå is verhaald geworden, zullen wij trachten hier weder te geven.

Volgens de overlevering zou onder aanvoering van zekeren Radja Kĕninting of Pĕninting, een jongeren broeder van den toemaligen Vorst van Mĕnangkĕbau Toeankoe

Kĕradjaän Sjah Alam, eene Mĕnangkĕbausche volkplanting van uit Indrapoera Korintji zijn binnengedrongen.

Het tijdstip, waarop dit feit plaats had, is niet bekend.

Bij hunne komst in Korintji vestigden Radja Kĕninting en zijne volgelingen zich voorloopig in de kampong Bĕntoh, een onderdeel der groote kampong Rawang. Hij vond die streek bewoond door menschen, die eene andere taal spraken en andere zeden en gewoonten hadden dan de Mĕnangkĕbauers.

Op zijne verdere tochten, die hij in Korintji ondernam om eene geschikte woonplaats voor hem en zijne volgelingen te zoeken ontmoette hij op zijne reizen langs de Mĕrangin rivier achtereenvolgens zekeren Raden Sĕrdang en Sĕngindå Tĕras en langs de Mĕlasrivier zekeren Indra Djati, allen hoofden der reeds in die streken gevestigde bevolking. Van Raden Sĕrdang wordt verhaald, dat hij van Javaansche afkomst was en zich van uit Djambi met zijne familieleden en volgelingen te Tamiai had gevestigd. Sĕngindå Tĕras was het hoofd der inheemsche bevolking te Pangasih. Indra Djati, van wien beweerd wordt dat hij een vluchteling uit het Mĕnangkĕbausche rijk was en een afstammeling zoude zijn van het geslacht der Mĕngkoedoem's van Soemanik, stond aan het hoofd der inheemsche bevolking te Tanah Hiang.

Sĕngindå Kĕninting, zoon van Radja Kĕninting, huwde na eenigen tijd met een dochter van een aanzienlijke van het land en vestigde zich op het eiland, door de Mĕranginrivier en de beide armen der Soengai Lingkat gevormd, waaraan hij den naam van Poelau Sangkar gaf.

In Korintji bevonden zich dus vier voorname van elkaar onafhankelijke hoofden. In dezen toestand kwam eene verandering door de komst van zekeren Pangeran Tĕmĕnggoeng Kĕbaroeh di Boekit, [1] een aanzienlijken uitgewekene afkomstig van het rijk van Mådjåpahit, die te Moeårå Mĕ-

[1] Kĕbaroeh = di bawa.

soemai aan de Mĕrangin rivier woonde en door den Vorst van Djambi belast was met het bestuur der Djambische Bovenlanden. Genoemde Pangeran ontving van den Vorst van Djambi den last om de streken aan den bovenloop der Mĕrangin rivier gelegen te bezoeken en te onderzoeken, welke bewoners zich daar hadden gevestigd, met opdracht vriendschapsbetrekkingen met hen aan te knoopen.

Volgens anderen was het doel der zending om geschenken [sĕrahan] aan de aldaar wonende hoofden over te brengen en hen over te halen de suprematie van den Vorst van Djambi te erkennen, ten einde op die wijze van hen de djadjah [1] te kunnen vorderen.

Voor het voorgenomen doel voerde bedoelde Pangeran een aantal geschenken, o. a. vier stukken kostbare zijden kains [2] met zich mede. Op zijne reis langs de Mĕrangin kwam hij o. a. te Tamiai aan, alwaar hij overnachtte en gedurende zijn verblijf aan het hoofd van Tamiai Raden Sĕrdang namens den Vorst van Djambi den titel (gĕlar) van Dĕpati Moeara Kangkab Tandjoeng Sĕkian, benevens een der zijden kains gaf. Van Tamiai begaf hij zich naar Poelau Sangkar en Pangasih, overnachtte in beide genoemde plaatsen en gaf aan ieder der hoofden eveneens een zijden kain. Het hoofd van Poelau Sangkar ontving den titel van Dĕpati Rantau Tĕlang en het hoofd van Pangasih dien van Dĕpati Biang Sari [3].

Dit Zuidoostelijk deel van Korintji verkreeg dientengevolge den naam van Tiga Halai Kain.

Te Pangasih vernam de Pangeran dat te Tanah Hiang nog een voornaam hoofd woonde. De reis werd daarop

---

[1] Djadjah, schatting, door een onderhoorig landschap op te brengen.

[2] Deze kains staan in Korintji bekend onder den naam van „kain Saboel loeki-loeki". — Omtrent de beteekenis dier woorden kon men ons geen voldoende inlichtingen geven.

[3] Rantau beteekent het gedeelte van een rivieroever, gelegen tusschen twee tandjoengs. Tĕlang is een geelkleurige bamboesoort. Biang Sari zou eene samentrekking zijn van bĕrdiang = zich bij het vuur verwarmen en sahari = dagelijks.

naan Tanah Hiang voortgezet. Indra Djati, hoofd van Tanah Hiang ontving den titel van Dĕpati Batoe Hampar en zou de laatste der vier zijden kains ten geschenke hebben gekregen indien niet het navolgende eene wijziging in het voornemen van den Pangeran had gebracht.

Het hoofd van Tanah Hiang oefende eene patriarchale suprematie uit over zeven min of meer aan hem ondergeschikte mindere hoofden. Ten einde geen naijver onder deze hoofden, aan wie de Pangeran geene zijden kains meer kon geven, te verwekken, besloot hij met goedvinden van Indra Djati de zijden kain in twee gelijke deelen te verdeelen. De eene helft werd aan Dĕpati Batoe Hampar ten geschenke gegeven en als een heele kain beschouwd, terwijl de andere helft gelijkelijk onder de zeven bovenbedoelde hoofden werd verdeeld. Deze hoofden waren:

1e. het hoofd van Pĕnawar

2e. het hoofd van Sĕleman.

3e. twee hoofden van Rawang.

4e. het hoofd van Kotå Toeå.

5e. „ „ „ Karamantan en

6e. „ „ „ Soemoeroep.

Naar aanleiding van deze verdeeling van geschenken ontving het Noordwestelijk gedeelte van Korintji den naam van Sĕlapan Halai Kain.

Door het aannemen van geschenken en het ontvangen van titels gaven de Dĕpati's Batoe Hampar, Biang Sari, Rantau Tĕlang en Moearå Langkap — die in den vervolge „hoofddĕpati's" zullen worden genoemd — stilzwijgend blijken van de Djambische suprematie te erkennen.

Reeds terstond na deze erkenning ontstond bij genoemde vier hoofden, wellicht uit zucht tot zelfbehoud, eene neiging tot aaneensluiting. Men wenschte tegenover den Vorst van Djambi een tegenwicht te stellen en zoo ontstond eene confederatie van hoofden aan wier hoofd de vier bovengenoemde hoofddĕpati's stonden en waarbij Dĕpati Batoe Hampar, als zijnde een afstammeling van Indra Djati d. w. z. iemand

van goddelijke afkomst, als eerste hoofd werd beschouwd. Van daar dat oorspronkelijk het Korintjische hoofdbestuur bekend stond onder den naam van „Dĕpati Ampat." Eerst later na de zoogenaamde neutraalverklaring van Korintji, een gevolg van het verbond op den Boekit Tindjoe Laoet (grens Indrapoera en Korintji) gesloten, veranderde de zoo even vermelde titulatuur in die van „Dĕpati Ampat Pamangkoe Kalima." Tot het Korintjisch hoofdbestuur behoort ook de persoon, die de functiën van Pamangkoe van Kotå Taloek vervult. Op grond waarvan echter bedoeld hoofd die bevoegdheid verkregen heeft hebben wij niet kunnen nagaan; wel blijkt uit een Maleisch staatsstuk, waarvan, naar men beweert, het origineel bij wijlen den Regent van Indrapoera Soetan Baki gĕlar Soeltan Parmansah gelar Soeltan Takdir 'oellah Sjah (1) zoude berusten en waarvan hier een copie als bijlage is bijgevoegd — dat tegen het einde der 16e eeuw een der voorouders van den Pamangkoe van Kotå Taloek, den Korintjier Radja Bĕrkilat, voor zijne bewezen diensten om Korintji door Indrapoera en Djambi als neutraal gebied te doen erkennen, den rang van Pamangkoe Sangka Rami zoude hebben gekregen, doch van een aandeel in het Korintjisch hoofdbestuur wordt in dat stuk geen gewag gemaakt (2).

Een tweede gevolg der erkenning van de Djambische suprematie was de staatkundige indeeling van Korintji in het gebied der Sĕlapan en Tiga Halai Kain.

Tot het gebied der Sĕlapan Halai Kain behooren:

1e. het gebied van Rawang, onder twee hoofden die den

---

(1) Overleden in 1891.

(2) Zie bijlage I. Een afschrift van dit stuk werd mij terhandgesteld door het tegenwoordig hoofd van pasar Moekå-Moekå Soetan Hidajat, die het in de nagelaten papieren van zijn vader wijlen Soetan Takdir, laatsten regent van Moekå-Moekå en schoonvader van wijlen den Regent van Indrapoera Soetan Baki vond. Bij gemis aan de noodige gegevens moest eene vertaling met commentaar van bedoeld stuk achterwege blijven. Wij hopen echter later in de gelegenheid te zijn hierop terug te komen.

erfelijken titel voeren van Dĕpati Moeda Menggalå Bĕtĕrawang Lidå en Dĕpati Tjahajå Negri.

2e. het gebied van Karamantan, onder een hoofd met den erfelijken titel van Dĕpati Radja Moeda Pangeran.

3e. het gebied van Soemoeroep, onder een hoofd met den erfelijken titel van Dĕpati Kĕpala Sĕmbah.

4e. het gebied van Kotå Toeå, onder een hoofd met den erfelijken titel van Dĕpati Koening of Dĕpati Toedjoeh.

5e. het gebied van Pĕnawar, onder een hoofd met den erfelijken titel van Dĕpati Pĕnewar.

6e. het gebied van Sĕleman onder een hoofd met den erfelijken titel van Dĕpati Taroh Boemi.

7e. het gebied van Tanah Hiang, onder een hoofddĕpati met den erfelijken titel van Dĕpati Batoe Hampar.

Tot de Tiga Halai Kain behooren:

1e. het gebied van Poelau Sangkar, onder een hoofddĕpati met den erfelijken titel van Dĕpati Rantau Tĕlang,

2e. het gebied van Tamiai, onder een hoofddĕpati met den erfelijken titel van Dĕpati Moeara Langkab Tandjoeng Sĕkian.

3e. het gebied van Pangasih, onder een hoofddĕpati met den erfelijken titel van Dĕpati Biang Sari.

Van Dĕpati Batoe Hampar dient nog te worden vermeld, dat hij na de gehouden verdeeling der hem geschonken kain van den Pangeran, namens den Vorst van Djambi, nog den titel van Dĕpati Atoer Boemi ontving (1).

In den loop van tijden hebben deze hoofden zich meerdere titels toegeeigend. Zoo o. a. voert het tegenwoordige hoofd van Sĕleman, hoewel hij alleen recht heeft op den titel van Dĕpati Taroh Boemi, den gĕlar van Dĕpati Sĕngindå Pamoentjak Alam Korintji Tiang Agama Soesoen Negri, een titel die feitelijk niet met zijn ondergeschikten rang overeenkomt; Dĕpati Rantau Tĕlang noemt zich ook wel Dĕpati Pajoeng enz.

Eerst later, (het tijdstip is niet bekend) ontstond de doesoen

(1) Atoer boemi = regelaar der aarde.

Soengai Pĕnoeh met de aan haar ondergeschikte doesoen Kĕmoen onder een hoofd met den titel van Dĕpati Ngabei.

De overlevering verhaalt, dat de plaats, waarop de doesoen Sandaran Agoeng gebouwd is door meer genoemden Pangeran Tĕmĕnggoeng kĕbaroeh di boekit voor zijn vertrek uit Korintji van de vier hoofddĕpati's zou zijn gekocht voor „sĕlimas garem" = een beetje zout. Dit stukje grond was oorspronkelijk zoo klein dat men de grenzen er van aanduidde door de woorden: Lĕboeh djaoeh kadarat sĕpamandang ajam dari soengei kadalam soengai sepangamboeran djala dari pinggir soengai" hetgeen vertaald luidt: „de grens binnenslands strekt zich zoover uit als men een kip kan zien loopen, en die in de rivier zoo ver als men met een net van den oever daarin kan werpen. Bedoelde Pangeran liet daarop een huis bouwen en bestemde het tot een verblijfplaats voor den Vorst van Djambi of diens vervanger (wakil) bij een eventueel bezoek in Korintji. Deze verblijfplaats verkreeg den naam van Sandaran Gong, later verbasterd in Sandaran Agoeng, omdat aldaar de gong — een der voorwerpen, die als teeken van aanzien door Djambische vorsten of hunne vervangers op hunne reizen worden medegevoerd — werd geborgen of opgehangen. (1).

Het toezicht over boven vermelde verblijfplaats werd aan een persoon, die den titel van Patih voerde, opgedragen. Van lieverlede verrees rondom dit vorstelijk verblijf een kampong, die onder het bestuur van den Patih werd gebracht, tengevolge waarvan hij den titel van Dĕpati Sandaran Agoeng ontving.

Deze kampoeng of doesoen wordt ook wel eens „Tanah Pĕrtĕmoean Radja" genoemd omdat daar de balai (2) staat bestemd voor de ontvangst en het verblijf der Djambische vorsten of hunne vervangers.

Zooal vroeger vermeld is geworden, werd de Dĕpati Ba-

(1) Sandar = leunen.

(2) Balai beteekent raadzaal.

toe Hampar als eerste hoofd der confederatie erkend. Hij is de persoon, die zich in de zaken van de Sĕlapan en Tiga Halai Kain mengt, wanneer door betrokken hoofden geene beslissing kan worden genomen dan wel indien die bijzonder belangrijk zijn of uitsluitend betrekking hebben op het buitenland.

De aanrakingen met het buitenland geschieden altijd door zijne tusschenkomst. Zoo wordt bijv. een brief of zendeling van den vorst van Djambi door den Dĕpati Batoe Hampar ontvangen, die alleen het recht heeft den brief te openen en den inhoud daarvan aan de overige hoofden mededeelt, of die hoofden oproept en de plaats bepaalt, waar de ontmoeting met den zendeling van den vorst zal moeten plaats hebben.

Brieven van den vorst van Djambi worden door den Dĕpati van Sandaran Agoeng in ontvangst genomen en verder overgebracht aan den Dĕpati Batoe Hampar.

Vreemdelingen moeten zich eerst bij het hoofd van Sandaran Agoeng vervoegen alvorens bij den Dĕpati Batoe Hampar te worden toegelaten.

Brieven van den vorst van Indrapoera (1) worden in ontvangst genomen door Datoek Padoeka Indă van Soengai Pĕnoeh.

Deze persoon draagt zorg, dat die brieven den Pamangkoe Kalima geworden, die op zijn beurt belast is met het overhandigen of doen bezorgen daarvan aan den Dĕpati Batoe Hampar, terwijl zendelingen van den vorst van Indrapoera zich eerst bij den Pamangkoe Kalima moeten vervoegen alvorens zij door den Dĕpati Batoe Hampar worden ontvangen.

Het tijdstip, waarop de Djambische suprematie werd erkend, is niet na te gaan, doch dit is zeker, dat zij niet het gevolg van verovering maar meer van onderling overleg is geweest met behoud van eigen souvereiniteit. Dit blijkt ten duidelijkste uit het onafhankelijk standpunt dat Korintji steeds ingenomen heeft, dat aan den vorst van Djambi

(1) Indrapoera was voorheen een Sultanaat.

geen schatting, doch slechts eene geringe geldelijke bijdrage bij wijze van huldebetoon opbrengt, wanneer er om verzocht wordt. (1)

De djadjah wordt slechts eenmaal gedurende de regeering van een Djambischen vorst geheven en wel bij gelegenheid van de kennisgeving zijner troonsbestijging als een vernieuwd bewijs van de erkenning zijner oppermacht. In de overige Djambische onderhoorigheden wordt de djadjah jaarlijks of over eenige jaren tegelijk opgebracht.

De vorstelijke boodschap dier troonsbestijging gaat vergezeld met het geven van geschenken aan de voornaamste hoofden en moet volgens de adat in Korintji door een bloed- of aanverwant van den nieuwen vorst worden overgebracht, die dan tevens de schatting in ontvangst neemt.

Gedurende de regeering van Sultan Taha (1855—1858) is slechts éénmaal de djadjah geheven en opgebracht geworden. Na dien tijd is geen schatting meer geheven geworden, daar de Korintjiërs Sultan Taha nog steeds als den wettigen vorst van Djambi beschouwen. Voorname Korintjische hoofden verklaren nimmer eene officieele kennisgave van de troonsbestijging van den nieuwen vorst van Djambi te hebben ontvangen. Voor de juistheid van deze bewering pleit o. a. het feit, dat Sultan Taha, die nog in leven is en zich in de Djambische Bovenlanden ophoudt, iedere poging van den tegenwoordigen Sultan van Djambi om aanrakingen met Korintji te verkrijgen tracht te voorkomen.

In de laatste jaren werd het gerucht verspreid, dat Sultan Taha herhaaldelijk zendelingen o. a. zekeren Pangeran Tĕmĕnggoeng van Moearå Mĕsoemai en diens bloedverwant Pangeran Paso Ali naar Korintji zou hebben afgevaardigd om de djadjah te innen. Dit gerucht is ten deele juist.

Het is zeer begrijpelijk, dat Sultan Taha om zijn invloed in Korintji te behouden dit landschap dikwijls door zijne bloed- of aanverwanten laat bereizen en dat bij die gelegenheden door hoofden en voorname personen vrijwillig geschen-

(1) Deze geldelijke bijdrage noemt men sĕmbah radja.

ken aan aanzienlijke reizigers worden gegeven, is geheel overeenkomstig de Maleische adat. Men verwarre de djadjah niet met giften of geschenken, die meer het karakter van een „sĕdĕkah" dragen.

De djadjah bedraagt in Korintji een halve thail goud per doesoen. De kĕlĕboe (1) of familie van het mĕndapå (2) of districtshoofd moet bovendien afzonderlijk een halve thail goud opbrengen. Oorspronkelijk werd deze heffing in goud betaald, later in geld, berekend tegen *f* 60 de thail.

De inning geschiedt door de verschillende mĕndapå-hoofden, die het bedrag aan den zendeling van den vorst afdragen nadat alle formaliteiten door hem in acht te nemen afgeloopen zijn. Deze formaliteiten bestaan in:

1e het afleggen van een van oudsher vastgestelde reisroute en

2e het vertoonen van eenige Djambische rijkssieraden.

Omtrent de voorgeschreven reisroute verhaalt men, dat eerst het gebied der Tiga Halai Kain en daarna dat der Sĕlapan Halai Kain behoort te worden bezocht. Bij zijne aankomst te Sandaran Agoeng begeeft de zendeling zich eerst naar Tamiai en bezoekt daarna achtereenvolgens Poelau Sangkar, Pangasih en Tanah Hiang. Na het bezoek van Tanah Hiang mag de reis naar de verschillende doesoens naar verkiezing worden gedaan.

De aankomst en het vertrek van den zendeling hebben altijd te Sandaran Agoeng plaats.

De rijkssieraden, den zendeling als teeken der vorstelijke volmacht medegegeven, bestaan in:

1e een tandoek kidjang bĕrtjabang toedjoeh (een reehoorn met een gewei van zeven vertakkingen) en

2e een kĕlĕkati bergoembak ĕmas (een pinangschaar met gouden krul).

Het eerste rijkssieraad moet bij de inning der schatting aan alle hoofden worden vertoond, het tweede alleen aan de

(1) Kĕlĕboe = boeah paroet.

(2) Mendapa = Balai = raadzaal.

hoofddĕpati 's Batoe Hampar, Rantau Hilang, Biang Sari en Moearå Langkab.

Volgens mededeeling van Korintjiërs is het eerstgenoemd rijkssieraad een kris, waarvan het lemmet den naam van Si Gĕndjė draagt en het heft uit een kleinen reehoorn met zeven vertakkingen bestaat.

Het lemmet is volgens een Korintjische legende uit Djambi en het heft uit Korintji afkomstig.

In het werk „Midden Sumatra," Deel III, Afd. I, Volks beschrijving, bl. 204, maakt Prof. Veth melding van een Djambisch rijkssieraad Si Gandji (een kris) en op bl. 201 van een tweede rijkssieraad „tandoek kidjang bĕrtjapang toedjoeh," als twee verschillende rijkssieraden, hetgeen niet overeenkomt met de door ons van Korintjiërs ontvangen inlichtingen. Verder wordt op bl. 201 ook melding gemaakt van het Djambisch rijkssieraad „tĕlaq gĕti goembaq ĕmas" als een pinangschaar met gouden handvat. Dit laatste is o. i. minder juist; goembaq beteekent vlokjes haar, waaraan men bij Maleische kinderen dikwijls de min of meer aanzienlijke afkomst kan herkennen. De naam bĕrgoembak ĕmas pleit wel voor de bewering, dat niet het handvat maar de krul der pinangschaar met goud is belegd.

b. Sĕrampas en Soengai Tĕnang.

Hetgeen omtrent de bronnen voor de beschrijving eener geschiedenis van Korintji is vermeld geworden, geldt eveneens voor die der landschappen Sĕrampas en Soengai Tĕnang.

Voor de komst van Radja Kĕninting in Korintji — verhaalt men — stond de bevolking in elk der laatst genoemde landschappen onder drie van elkaar onafhankelijke hoofden. In Sĕrampas voerden zij den titel van Kariå Ajah, Kariå Anoem, en Kariå Ajoe; in Soengai Tĕnang die van Anak dalem, Malim Sampoerna en Kariå Poetih.

De bevolking bestond oorspronkelijk uit:

1e. afstammelingen van de in de Djambische Beneden-

landen gevestigde uitgewekene Javanen van het rijk van Mådjåpahit en

2e. afstammelingen van Djambiërs der Benedenlanden, bekend onder den naam van Anaq Dalem.

Eene oorspronkelijke bevolking zooals in Korintji schijnen beide landschappen niet te hebben gehad; een onderzoek daaromtrent gaf geene resultaten.

Voorts verhaalt de overlevering, dat Radja Kĕninting behalve een eigen zoon, den meergenoemden Sĕngindå Kĕninting, nog twee andere aangenomen zonen zou hebben gehad met name:

Sĕngindå Hitam Balak (de oudste) en Sĕngindå Elok Misai. Vergezeld van een aantal Mĕnangkĕbausche volgelingen vestigde zich eerstgenoemde in Sĕrampas, terwijl de jongste zich naar Soengai Tĕnang begaf. Beiden huwden in het land hunner vestiging, kregen van lieverlede invloed op de bevolking en werden door haar na verloop van tijd als hoofden der beide landschappen erkend. Sĕngindå Hitam Balak werd hoofd van Sĕrampas en Sĕngindå Elok Misai van Soengai Tĕnang.

Evenals in Korintji zou Pangeran Tĕmĕnggoeng Kĕbaroe di boekit ook Sĕrampas en Soengai Tĕnang hebben bezocht. Hij wist eveneens de hoofden over te halen de suprematie van Djambi te erkennen en schonk hen namens den Vorst titels. Sĕngindå Hitam Balak kreeg den titel van Pamoentjak Tandjoeng Kĕsĕri en Sĕngindå Elok Misai dien van Pamoentjak Kotå Tapoes. Deze gĕlars worden nog tegenwoordig gedragen door hunne afstammelingen, die hoofden van Sĕrampas of Soengai Tĕnang zijn. Behalve deze erfelijke titels dragen zij nog andere gĕlars; zoo noemt de tegenwoordige Pamoentjak van Sĕrampas zich Dĕpati Sri Boemi en die van Soengai Tĕnang Dĕpati Tiang Ranå.

Beide oorspronkelijke hoofden ontvingen eveneens van den Pangeran ieder een kostbare kain ten geschenke (1).

(1) Deze kains zijn aldaar bekend onder den naam van „kain gĕmbar gĕmitir" waarvan de beteekenis ons niet duidelijk is.

Het aannemen van titels en geschenken door boven bedoelde hoofden sloot in zich de stilzwijgende erkenning der Djambische suprematie.

Even als in Korintji werd in beide landschappen de behoefte gevoeld om den Djambischen invloed binnen zekere grenzen te houden en dientengevolge ontstond begrijpelijker wijze de patriarchale suprematie van den hoofddĕpati Rantau Tĕlang over Sĕrampas en Soengai Tĕnang. Gaven in den beginne banden van bloedverwantschap den doorslag tot die erkenning, opmerkelijk mag het heeten, dat die verhouding tot heden is blijven bestaan.

Zij strekt zich echter niet uit tot het heffen van schatting, noch is daaraan eenig voordeel voor den hoofddĕpati Rantau Tĕlang verbonden. In binnenlandsche aangelegenheden mag Dĕpati Rantau Tĕlang zich niet ongeroepen mengen; zijne bemoeienis bepaalt zich alleen tot quaesties met het buitenland.

Geheel verschillend met Korintji moet in Sĕrampas en Soengai Tĕnang de djadjah om de drie jaren worden geheven. Men tracht echter zich hieraan te onttrekken, want volgens verklaring van den tegenwoordigen Pamoentjak van Tandjoeng Kĕsĕri werd door beide landschappen onder de regeering van Sultan Taha slechts eenmaal bedoelde schatting opgebracht. Voorts vermeent men die schatting niet meer verschuldigd te zijn, daar Sultan Taha de hoofdplaats Djambi verlaten heeft en de tegenwoordige vorst van Djambi verzuimd heeft van zijne troonsbestijging officieel kennis te geven zoodat door deze handelingen de oude betrekkingen als afgebroken moeten worden beschouwd. De invloed van Djambi in beide landschappen is ook aanmerkelijk minder dan in Korintji. Wellicht is de mindere welvaart in die streken de oorzaak, dat Djambi zich weinig aan beide landschappen gelegen laat liggen.

De djadjah werd oorspronkelijk in goud betaald. Later werd zij door geld vervangen berekend tegen *f* 60, de thail. Ieder doesoen moest een halve thail goud opbrengen,

de kĕlèboe van den Pamoentjak echter alleen een halve thail.

De djadjah werd namens den vorst van Djambi door een djĕnang (1), onverschillig van welken stand, mits geen slaaf, geheven, waarom deze landschappen en het daaraan grenzend landschap Batin Sembilan ook wel de „Tanah mĕdjĕnangan" worden genoemd.

Voorwaarden om die schatting geïnd te zien zijn:

1e dat de djĕnang een van oudsher voorgeschreven reisroute volgt, en

2e dat hij bij zijne komst in beide landschappen behalve eenige rijkssieraden ook een kain gĕmbar gĕmitir als teeken van de hem verleende vorstelijke volmacht moet vertoonen. Bedoelde reisroute schrijft voor, dat de djĕnang eerst het landschap Sĕrampas en daarna Soengai Tĕnang bezoekt en langs de Tĕmbĕsi rivier laatstgenoemd landschap verlaat. Eerst bij het vertrek van den zendeling wordt hem door beide Pamoentjaks de djadjah overhandigd.

In den regel belasten de Pamoentjak's zich met het innen der djadjah die daarna door hen in bewaring wordt genomen tot dat de djĕnang aan alle adatformaliteiten heeft voldaan.

De hierboven bedoelde rijkssieraden zijn dezelfde, die in Korintji bij het innen der djadjah worden vertoond.

Een onderzoek naar de poesakastukken in het bezit der voornaamste hoofden van een volk geeft dikwijls een middel aan de hand om zijne afkomst af te leiden. Met de weinige inlichtingen ons verstrekt kunnen wij daaromtrent slechts het navolgende mededeelen.

In Korintji — beweert men — worden vier voorname poesaka's negeri aangetroffen, te weten:

1e. de kris „Malelo Pĕnikam Batoe,

2e. de kris „Malelo Pĕngarang Sĕntiå,"

3e. de kris „Balekok Pĕnikam Batoe en

4e. de toembak Bĕtataran Sĕgar Djantan,

(1) Djĕnang = zendeling.

waaromtrent het navolgende verhaald wordt:

De kris „Malelo Pěnikam Batoe" is dezelfde, waarvan melding wordt gemaakt in de legende van Radja Kěninting. Zij behoorde voorheen aan Boedå Kandoeng gělar Toeankoe Prampoean, een prinses uit het Měnangkěbausche huis en zuster van Radja Kěninting. Laatstgenoemde zou bij zijne vlucht naar Korintji bedoelde kris hebben medegenomen met achterlating van de schede. Volgens dezelfde legende ontleende die kris haren naam aan de omstandigheid, dat Radja Kěninting met dat wapen zijn onderen broeder den Vorst van Pagěr Roejoeng heeft willen dooden. De toeleg mislukte, aangezien het wapen instede van den Vorst te raken op den steenen stoel afstuitte, waarop hij gezeten was. Door erfenis kwam zij in het bezit van Sěngindå Keninting, den stamvader der Děpati's Rantau Tělang en moet zij thans nog bij het tegenwoordig hoofd van Poelau Sangkar berusten.

Van de kris „Malelo Pengarang Sěntiå" verhaalt men, dat zij het eigendom is geweest van Toeankoe Bědarah Poetih, den eersten Sultan van Indrapoera.

Het lemmet zou bij het sluiten van het verbond op den Tindjoe Laoet hebben gediend om den inhoud van den eed op een der horens van den bij die gelegenheid geslachten buffel te griffen en werd toen als teeken van toezegging van hulp aan Radja Moeda Patjar Sah geschonken (1). Het lemmet moet thans te Tanah Hiang berusten bij de kělěboe van Děpati Batoe Hampar, terwijl de schede er van in het bezit is gebleven van Toeankoe Bědarah Poetih.

De kris „Balekok Pěnikam Batoe," thans in het bezit van de kělěboe van den Děpati Ngabei van Soengai Pěnoeh zou naar men verhaalt afkomstig zijn van Soengai Tarab (Padangsche Bovenlanden) en het eigendom zijn geweest van Pěrpatih Sěbatang.

De toembak Bětataran Sěgar Djantan is thans in het bezit

(1) Afstammelingen van den Děpati Batoe Hampar beweren dat Radja Moeda Patjar Sah een hunner voorouders is geweest.

van Děpati Rantau Tělang en zou door Radja Kěninting naar Korintji medegenomen zijn toen hij Pagĕr Roejoeng verliet. Het is een lans waarvan de steel (tataran) van het zelfde materiaal is vervaardigd als dat, waaruit de Maleische kalams bestaan.

De stokjes der idjoek sĕgar = (harige bast van den arenpalm) worden onderscheiden in mannelijke en vrouwelijke. De eersten zijn rond en de laatsten plat van vorm met een gleuf over de geheele lengte. De steel van bedoelde lans is een bijzonder groote mannelijke stok van een idjoeksoort, waarvan thans geene exemplaren meer bekend zijn.

Behalve deze voorname poesaka's negeri bevinden zich in de woningen der hoofden en aanzienlijken voorwerpen zooals: wapens, gongs en martevanen, afkomstig van hunne voorouders, die mede als poesaka's worden beschouwd en in hooge eere bij de bevolking staan.

Overigens wordt omtrent dit onderwerp verwezen naar het opstel van den toenmaligen Assistent-Resident van Painan J. P. Kooreman „Aanteekeningen betreffende de Korintjische adat" opgenomen in de Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde in Nederlandsch-Indië, 1e volgreeks, VIIIste Deel, 12 aflevering 1893, bl. 184 tot en met 186.

IV. Staatkundige toestand.

I. Indeeling.

a. Korintji.

Zooals vroeger vermeld is, wordt Korintji staatkundig verdeeld in het gebied der Sĕlapan en Tiga Halai Kain, welke deelen wederom onderverdeeld zijn in een aantal mĕndapå's of districten.

In het het gebied der Sĕlapan Halai Kain treft men de navolgende mĕndapå's aan:

1 Tanah Hiang.

2 Sĕleman.

3 Pĕnawar.

4 Rawang.
5 Karamantan.
6 Soemoeroep.
7 Kotå Toeå.
8 Soengai Pĕnoeh.

Het gebied der Tiga Halai Kain omvat de districten:

1 Poelau Sangkar.
2 Tamiai.
3 Pangasih.
4 Sandaran Agoeng.

In de verschillende mĕndapå's worden de navolgende doesoens aangetroffen: (1)

In de de mĕndapå Tanah Hiang:

Tanah Hiang.
Ambai.
Kotå Baroe Hiang.
Bĕtoeng Koening.
Dĕbĕh.

In de mĕndapå Sĕleman:

Sĕleman.
Sĕmĕrah.
Kotå Salah.
Tandjoeng Tanah.
Kotå Pĕtai en
Oedjoeng Pasir.

In de mĕndapå Pĕnawar:

Pĕnawar.
Pendoeng Kotå Padang (oeloe).
Pendoeng (ilir).
Pondok Tengah.

In de mĕndapå Rawang, bestaande uit een aantal kleinere doesoens die men gevoegelijk met wijken zoude kunnen vergelijken:

Rawang Kotå Taloek.
Kotå Bĕntoh.

(1) Op het schetskaartje zijn alleen de voornaamste doesoens opgenomen.

Kotå Dijan.
Kotå Lanang.
Kadjoearå Mĕrangkak.
Een gedeelte der doesoen Koebang.
In de mĕndapå Karamantan:
Karamantan.
Kotå Medjidin.
Soengai Toetoeng.
Soengai Mĕdang.
Aër Angat.
Poengoet.
In de mĕndapå Soemoeroep:
Soemoeroep.
Pĕndoeng Soemoeroep.
Soelak.
Soelak Moekai.
Soelak Pandjang.
Soelak Lĕmboeh.
Soelak Kĕtjil.
Kotå Bringin.
In de mendapå Kotå Toeå:
Kotå Toeå.
Si Koengkoeng.
Tĕbat Idjoek.
Ladèh.
Loemboek Soeli.
Een gedeelte der doesoen Koebang.
In de mĕndapå Soengai Pĕnoeh:
Soengai Pĕnoeh.
Kĕmoen.
Pondok Tinggi
Tandjoeng Paoeh.
De in het gebied der Tiga Halai Kain voorkomende doesoens zijn
in de mĕndapå Poelau Sangkar:
Poelau Sangkar.

Lĕmpoer.
Loeboek Pakoe.
Pondok
Lampahoeng.
Lolo.
Moa.
Pidoeng.
Sĕmĕrap.
Een gedeelte der doesoen Tandjoeng Batoe.
Een gedeelte der doesoen Kĕloehoe.
Het gehucht Talang Kĕmoening.
In de mĕndapå Tamiai:
Tamiai.
In de mĕndapå Pangasih:
Pangasih.
Teroetoeng.
Poelau Pandan.
Tebing Tinggi.
Een gedeelte der doesoen Tandjoeng Batoe.
In de mĕndapå Sandaran Agoeng:
Sandaran Agoeng.
Tandjoeng Paoeh.
Lĕmpoer Sĕmĕrap.
Poelau Tengah.
Bĕnĕh.
Djoedjoen.
Een gedeelte van de doesoen Kĕloehoe.

Bij het ontvangen der gegevens voor eene staatkundige indeeling van Korintji viel ons de onregelmatige ligging der verschillende tot een district behoorende doesoens terstond op. Onze berichtgevers verklaarden dat verscheidene mĕndapå's in Korintji geen afgerond geheel vormen en men hier en daar enclaves van een en hetzelfde district aantreft, die in andere mĕndapå's gelegen zijn. Ook komen in Korintji verscheidene plaatsen voor, die denzelfden naam dragen.

b. Sĕrampas en Soengai Tĕnang.

Sĕrampas bestaat uit één mĕndapå nl. dat van Tandjoeng Kĕsĕri.

Soengai Tĕnang omvat de mĕndapå 's:

1. Kotå Tamiang.
2. Kotå Mĕngkirai.
3. Kotå Moetoeng.
4. Doesoen Baroe.
5. Kotå Tapoes of de zoogenaamde mĕndapå Pamoentjak.

In de mĕndapå Tandjoeng Kĕsĕri treft men de navolgende doesoens aan:

Tandjoeng Kĕsĕri.
Rĕnah Alai.
Tanah Mĕnggalå.
Kotå Moering.
Rantau Kĕrmas
Tandjoeng Mĕnoeang.
Tandjoeng Agoeng.

De voornaamste doesoens in Soengai Tĕnang zijn

In de mĕndapå Tamiang:

Kotå Tamiang.
Rantau Soeli.
Tĕbat Loengkoeng.
Bringin Tinggi.

In de mĕndapå Kotå Mĕngkirai:

Kotå Mĕngkirai.
Tandjoeng Moedå.
Doesoen Rĕnah.
Tandjoeng Bringin.
Tandjoeng Mĕnoeang.
Poelau Tĕngah.

In de mĕndapå Kotå Moentoeng:

Talang Tĕmbagå.
Mandĕras.
Kotå Rawang.

Loeboek Poenggoek.
In de mĕndapå Doesoen Baroe:
Kotå Tĕgoeh.
Tandjoeng Alam.
Tandjoeng Harå.
Tandjoeng Djati.
In de mendapå Kotå Tapoes:
Kotå Tapoes (1).
Djangkat.
Moearå Pangi.
Djamboe Toetoeh.
Rantau Djëring.

2 Bestuursinrichting, keuze der hoofden en hunne onderlinge verhouding.

a. Korintji.

Reeds vroeger is medegedeeld dat Korintji met betrekking tot zijn bestuursinrichting verdeeld wordt in het gebied der Sĕlapan en Tiga Halai Kain, welke deelen weder onderverdeeld worden in mĕndapå's of districten die een aantal doesoens bevatten.

Het Korintjisch hoofdbestuur bestaat uit de meer genoemde vier hoofddĕpati's en den Pamangkoe van Kotå Taloek, terwijl over ieder mĕndapå een hoofd is gesteld, dat den titel van Dĕpati draagt.

In de mĕndapå's der hoofddĕpati's zijn zij zelven districtshoofden.

In Noordwest-Korintji wordt de mĕndapå Rawang als het centraalpunt beschouwd, waaromheen zich de overige mĕndapå's der Sĕlapan Halai Kain hebben gegroepeerd en spreekt men van „Tiga mĕndapå di ilir" ampat djo Rawang en Tiga mĕndapå di moedik ampat djo Rawang (2).

(1) Kotå Tapoes is tegenwoordig bijna geheel verlaten. De meeste inwoners zijn naar Djangkat verhuisd.

(2) Djo = met.

De groote invloed, dien Rawang met zijne talrijke bevolking op de overige mĕndapå's der Sĕlapan Halai Kain uitoefent, wordt op die wijze te kennen gegeven.

De tiga mĕndapå di ilir zijn:

Tanah Hiang.

Pĕnawar en

Sĕleman; en de tiga mĕndapå di moedik:

Kotå Toeå.

Soemoeroep.

en Karamantan.

De gezamenlijke mĕndapåhoofden der Tiga en Sĕlapan Halai Kain erkennen den Dĕpati Batoe Hampar als eerste hoofd der confederatie van hoofden.

Belangrijke zaken worden in eene vergadering (rapat) van mĕndapåhoofden behandeld; quaestiën geheel Korintji betreffende in eene rapat te Tanah Hiang. Alle mĕndapåhoofden nemen alsdan zitting of zenden bij verhindering hunne plaatsvervangers, terwijl de hoofddĕpati's onder hen den voorrang hebben, en onder dezen de hoofddĕpati Batoe Hampar eene overwegende stem heeft. Op dergelijke vergaderingen mogen de hoofddĕpati's niet ontbreken, in welk geval dergelijke bijeenkomsten als nietig worden beschouwd.

In binnenlandsche aangelegenheden wordt de inmenging van Djambi—hieronder te verstaan Sultan Taha—noode of niet geduld; alleen in quaestiën met ons bestuur treedt zij op den voorgrond.

De goede verstandhouding der hoofden onderling schijnt weinig te wenschen over te laten; van onderlinge twisten verneemt men hoogst zelden iets, en niettegenstaande den lossen bestuursband is er van anarchie geen sprake.

Elke doesoen bevat een aantal soekoe's en een soekoe bestaat uit een aantal kĕlĕboe's of boeah paroet's.

Het hoofd van een kĕlĕboe draagt geen afzonderlijken titel, doch wordt gewoonlijk nenek of mamak genoemd.

Het soekoehoofd voert den titel van dĕpati en zou

dĕpati soekoe genoemd kunnen worden ter onderscheiding van de dĕpati's mĕndapå. Een doesoenhoofd bestaat niet, zoodat het doesoenbestuur veelhoofdig is.

In elke soekoe heeft men een doebalang of kĕpala tiga poeloeh, d. w. z. een hoofd over dertig kĕlĕboe's, benevens een riå (1) die de vervanger en helper is van den dĕpati soekoe.

De dĕpati's soekoe worden gekozen uit de kĕlĕboe's, waartoe zij behooren, zoodanig echter dat ieder kĕlĕboe een beurt krijgt om een dĕpati bij keuze te mogen leveren. Kan uit de kĕlĕboe's eener soekoe geen geschikt persoon voor de functie van dĕpati gevonden worden, dan maakt men gebruik van de „adat sĕmindå" en kan een persoon, hoewel van een andere doesoen of soekoe afkomstig, doch met eene vrouw uit een der kĕlĕboe's, die aan de beurt is om een dĕpati op te leveren, gehuwd, tot dĕpati gekozen worden.

Dezelfde regels voor het kiezen van een dĕpati soekoe gelden ook bij de verkiezing van mĕndapåhoofden en hoofddĕpati's. Kiesgerechtigden zijn alle volwassen mannelijke leden en inwoners van een soekoe of mĕndapå, uitgezonderd krankzinnigen.

Hoewel men in Korintji spreekt van het verkiezen van hoofden, bepalen feitelijk de oudsten eener soekoe, wie in aanmerking kan komen voor de betrekking van dĕpati; het kiezen is bij hen meer onderling overleg.

b. Sĕrampas en Soengai Tĕnang.

Deze landschappen bezitten in naam een éénhoofdig bestuur. Iedere binnenlandsche aangelegenheid, met uitzondering van de berechting van eenige rechtszaken, die uitsluitend aan het mĕndapåhoofd zijn opgedragen, worden door laatst-

(1) De functie van riå komt overeen met die van pamangkoe doesoen onder ons bestuur.

genoemden en zijne soekoehoofden of door hem alleen behandeld.

In buitenlandsche aangelegenheden hebben de pamoentjak's eene overwegende stem. Kunnen beide in eene zaak geen beslissing nemen, dan eerst wordt de tusschenkomst van den dĕpati Rantau Télang ingeroepen. Dit schijnt echter hoogst zeldzaam te geschieden; de goede verstandhouding tusschen beide pamoentjak's sluit gewoonlijk iedere bemoeienis van genoemd hoofd uit.

Het doesoenbestuur is evenals in Korintji veelhoofdig. Iedere soekoe is samengesteld uit een aantal kĕlĕboe's. Het hoofd eener kĕlĕboe draagt den titel van pamangkoe, terwijl over dertig kĕlĕboe's een poenggawa tiga poeloeh is aangesteld. Aan het hoofd eener soekoe staat een dĕpati.

De beide pamoentjak's zijn tevens mĕndapåhoofden der onder hen ressorteerende districten, zoodat men in deze landschappen slechts twee mĕndapåhoofden aantreft.

De pamoentjak's worden in het bestuur ter zijde gestaan door helpers, die den titel van mĕrahnanti dragen en wier functiën voornamelijk bestaan in het overbrengen van bevelen van den pamoentjak en die hem op de hoogte houden van hetgeen in de verschillende districten voorvalt.

De pamoentjak's en dĕpati's worden op dezelfde wijze als in Korintji verkozen. Kiesgerechtigden zijn alle volwassen mannelijke inwoners uitgezonderd krankzinnigen.

Het is ons niet gelukt de oorzaken op te sporen, waardoor eene bevolking, waarin oorspronkelijk het Javaansch-Djambisch element de overhand had, zich later in soekoe's heeft kunnen verdeelen; of zou hare vermenging met Mĕnangkĕbausche Maleiers daarop dien overwegenden invloed hebben gehad?

3 Belastingen en inkomsten der hoofden.

Geregelde belastingen in geld worden in de landschappen Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang niet geheven. Vor-

dert het algemeene belang eene geldelijke bijdrage van de bevolking, dan wordt de benoodigde som door de verschillende doesoens opgebracht en het bedrag voor iedere doesoen door het mĕndapåhoofd vastgesteld.

Elke doesoen slaat alsdan de op te brengen som hoofdelijk om over hare kĕlĕboe's, welke handeling men „poepoel" noemt.

Het presteeren van diensten voor de bewerking der velden en tuinen der hoofden kan men als eene geregelde belasting in arbeid beschouwen. De adat legt nl. aan de volwassen mannelijke bevolking de verplichting op om ieder jaar gedurende vier dagen de velden en tuinen der hoofden te bewerken tegen eenmaal per dag voeding. Die diensten zijn echter tegen betaling van eene som overeenkomende met *f* 0.25 van onze munt afkoopbaar gesteld en bestaan in:

twee dagen veldarbeid,
een dag planten en
een dag oogsten.

In Korintji zijn de riå's en in Sĕrampas en Soengai Tĕnang de pamangkoe's belast met de ontvangst en het beheer dier gelden en moeten zij zorg dragen, dat steeds werkkrachten voor die diensten beschikbaar zijn. Hier en daar wordt de afkoopsom in natura betaald, in padi of koffie.

Wanneer de oewang djakat niet voldoende is voor het doen van herstellingen aan of het bouwen van mĕsdjid's, dan worden daarvoor van de bevolking kosteloos diensten gevorderd.

Verzuim van bovenvermelde diensten wordt gestraft met eene boete overeenkomende met *f* 0.25 van onze munt. In het eerste geval komt de boete ten voordeele van de riå's en pamangkoe's en in het laatste geval ten bate van de mĕsdjid-kas.

Aangezien de hoofden in Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang geen statie voeren en de meesten een voldoend

aantal lijfeigenen bezitten, worden van de bevolking ten behoeve van hunne reizen geene diensten gevorderd.

Omtrent diensten, door de bevolking ten behoeve van de reizen der zendelingen van den Vorst van Djambi te presteeren, werden ons geen voldoende inlichtingen verstrekt.

De inkomsten der hoofden zoowel van hoogeren als lageren rang zijn gering.

De meesten zijn handelaren en vinden voornamelijk in den handel in koffie en in de veeteelt hun levensonderhoud.

Hunne inkomsten bestaan in:

1e. boeten opgelegd bij adatovertredingen en misdrijven;

2e. de oewang sĕrah of tandå kasoman, welke partijen in burgerlijke zaken hunnen rechters moeten geven, alvorens eene zaak door hen in behandeling wordt genomen;

3e. het bewerken der velden en tuinen der hoofden gedurende vier dagen per jaar;

4e. de boengå tanah;

5e. de pĕsĕmbaĕn = Mal. pĕrsĕmbahan, en

6e. de boengå kajoe.

De inkomsten sub 1 en 2 bedoeld zullen later bij het hoofdstuk rechtspraak uitvoeriger worden behandeld, terwijl die vermeld sub 3 tot en met 6 eene beschrijving zullen vinden in het hoofdstuk over landbezit, landbouw, boschproducten en jacht en visscherij.

4 Rechtswezen.

Met de thans verzamelde schrale gegevens is het onmogelijk een duidelijk beeld te ontwerpen van de in de landschappen Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang vigeerende rechtsinstellingen. Voorloopig kunnen slechts enkele bijzonderheden worden medegedeeld.

De hoofden met de rechtspraak belast zijn:

1e de hoofden der kĕlĕboe's,

2e de kĕpala en poenggawa tiga poeloeh,

3e de soekoehoofden, als alleensprekende rechters,

4e de soekoehoofden eener doesoen gezamenlijk,

5e de mĕndapåhoofden als alleensprekende rechters en

6e de mĕndapåhoofden gezamelijk.

Als hoogste rechter in geschillen, die niet door de rechters en rechtbanken der bovengenoemde landschappen kunnen worden beëindigd, zou de Sultan van Djambi als zoodanig moeten optreden. Dit geval heeft zich echter nog nooit voorgedaan, en men mag veilig aannemen, dat de gezamlijke mĕndapåhoofden steeds zorgdragen, dat zij de voor hen gebrachte geschillen of berechten of, indien dit niet mogelijk is, een compromis tusschen partijen trachten tot stand te brengen, ten einde inmenging van den Vorst te voorkomen.

Het begrip van recht en billijkheid van den Korintijischen rechter is echter zoo weinig ontwikkeld, dat hij het onzedelijke er niet van inziet en het zelfs als adat beschouwt, dat partijen in eene zaak hem op verschillende wijzen omkoopen. O. a. bestaat in die streken de gewoonte dat partijen de rechters, die hunne zaak moeten onderzoeken en berechten gedurende de dagen, dat in dat geschil zitting wordt gehouden, voeden en allerlei versnaperingen aanbieden en daarin met elkaar wedijveren, ten einde op die wijze de rechters gunstig voor hen te stemmen.

Het hoofd van de kĕlĕboe neemt in eersten aanleg kennis van alle geschillen tusschen de leden van zijn kĕlĕboe en van overtredings- en misdrijfzaken, door de laatsten onderling gepleegd. Kan hij die geschillen uitmaken of de zaak berechten en is men tevreden met de gevallen beslissing, dan is daarmede alles afgeloopen. Zijn partijen echter niet tevreden met de genomen beslissing of acht het hoofd der kĕlĕboe zich niet in staat het geschil te berechten, dan kunnen partijen hunne zaak op nieuw volgens hiërarchische wijze voorbrengen bij den rechter of rechters hierboven sub 2 tot 6 vermeld. Hebben leden van verschillende kĕlĕboe's, doch tot dezelfde soekoe behoorende, met elkaar een geschil, dan treedt de kĕpala of

poenggawa tiga poeloeh, onder wiens ressort zij staan, als eerste rechter op. Hooger beroep is toegestaan bij den rechter of de rechters sub 3 tot en met 6 vermeld.

Op dezelfde wijze is ook de bevoegdheid van de sub 3 tot en met 6 bedoelde rechters en rechtbanken geregeld. Van eene beslissing door de gezamenlijke mĕndapåhoofden genomen is geen hooger beroep mogelijk.

Lijfstraffen zijn in Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang onbekend; evenmin worden overspel en diefstal volgens Koranische voorschriften gestraft. Straffen op overtredingen en misdrijven bestaan altijd in boeten, in geld of stoffelijke zaken te voldoen. Alleen de gezamenlijke mĕndapåhoofden hebben het recht om behalve de gewone boeten, ook boeten in goud te voldoen op te leggen.

Diefstal wordt dikwijls gestraft met teruggave van het gestolene of het dubbele daarvan (lipat) aan de beleedigde partij.

In het laatste geval krijgt de rechter ook een aandeel. Men onderscheidt twee soorten van diefstallen, nl. maling en tjoeri.

Maling noemt men alles wat niet bewaakt en gestolen wordt, tjoeri alles wat binnenshuis of buitenshuis besloten door eene omheining, dus min of meer bewaakt, gestolen wordt.

Bij de behandeling van ieder geschil of rechtszaak — behalve die door de hoofden van kĕlĕboe's zelve berecht — moeten steeds de nenek's of mamak's of pamangkoe's van betrokken partijen tegenwoordig zijn. Zij zijn de personen, die als raadgevers de partijen, waartoe zij behooren, bijstaan en van hen hangt het gewoonlijk af of met een gevallen beslissing genoegen wordt genomen dan wel of men in hooger beroep wenscht te gaan.

Boeten worden zeer zelden in geld of goud betaald. Rechters en partijen komen gewoonlijk overeen om daarvoor goederen, producten of eetwaren in de plaats te stellen, die ongeveer de waarde der opgelegde boete vertegenwoordigen.

Bij het betalen eener boete brengt het gebruik mede, dat daarbij steeds eene hoeveelheid betel en daarbij behoorende ingrediënten wordt gevoegd.

De minimum- en maximumboete door de sub 1 tot en met 6 bedoelde rechters is op de navolgende wijze ge regeld:

de sub 1 en 2 bedoelde rechters mogen een minimum van een tjoepa (1) rijst en een kip en een maximumboete van veertig tjoepa's rijst en een geit opleggen. Voor de sub 3 en 4 bedoelde rechters bedraagt de op te leggen maximumboete 160 tjoepa's rijst, een geit en een stuk ongebleekt katoen en voor de mĕndapåhoofden sub 5 en 6 is de op te leggen maximumboete gesteld op 400 tjoepa's rijst en een buffel. Bij het ontvangen van belangrijke boeten in natura wordt door de rechters na afloop van het geding altijd een maaltijd gegeven, waaraan de doesoenbevolking van de plaats, waar zitting is gehouden, en dikwijls ook partijen deelnemen.

Boeten komen of geheel ten voordeele van den rechter of worden verdeeld tusschen hem en den aanklager, al naar gelang van den aard van het aanhangig geschil. Bij onvermogen of onwil van een persoon om de hem opgelegde boete te voldoen, wordt zijn kĕlĕboe voor de voldoening aansprakelijk gesteld. Blijft deze in gebreke, dan wordt de soekoe, waartoe die persoon behoort, voor de boete aangesproken. Weigert de soekoe de boete te betalen, dan ontstaat er gewoonlijk een zoogenaamde burgeroorlog tusschen de soekoe van den aanklager en den rechter — indien hem een aandeel in de boete is toegewezen — eenerzijds en de soekoe van den beboeten persoon anderzijds. Eene boete, die op die wijze moet worden geïnd, wordt uitgedrukt door den adatregel „dibawa katĕngah" hetgeen beteekent dat wat men van elkaar te vorderen heeft op het veld zal moeten

---

(1) Een Korintjische tjoepa rijst vertegenwoordigt ongeveer 5/8 kati van onze pikoelmaat

worden beslist. Zulk een veld, gĕlangan prang geheeten, wordt voor het doel speciaal aangewezen.

Dergelijke burgeroorlogen komen thans zelden voor en hebben over het algemeen niet veel te beteekenen. Hoogstszelden geraakt men handgemeen of worden personen verwond of gedood. De groote afstand, dien partijen tegenover elkaar innemen is een waarborg, dat men elkaar zelfs niet met het geweer zou kunnen verwonden of dooden. Men bepaalt zich er toe om elkaar op eene gluiperige wijze afbreuk te doen. Wordt echter iemand verwond of gedood dan treedt onmiddelijk eene neutrale partij, die er steeds bij tegenwoordig moet zijn, tusschenbeide en wordt door diens bemiddeling het geschil bijgelegd.

Deze oneenigheden duren op zijn langst een paar maanden. De kosten van voeding der aanhangers van de in onmin zijnde partijen zijn in den regel zoo hoog, dat het aan derden niet moeielijk valt zich als bemiddelaar op te werpen en het geschil in der minne te doen beeindigen, waarbij gewoonlijk de partij, die rechtens iets te vorderen heeft, hare vordering laat varen of hare eischen aanmerkelijk vermindert. Voor de behandeling van eene zaak wordt door den rechter de „tandå kasoman" of „tandå sĕrah" van elke der partijen geëischt; zij dient als het ware om de zaak in te leiden. Door den rechter wordt voor het onderzoek het bedrag der tandå in geld bepaald, doch zelden daarin voldaan. Gewoonlijk wordt het geldswaardig bedrag der tandå met goedvinden van den rechter vervangen door het een of ander wapen of sieraad zooals: sewars, krissen, pĕdangs, geweren, lijfsieraden enz. al naar mate van de hoegrootheid van het bedrag der tandå. De tandå kasoman komt uitsluitend ten voordeele van den rechter. Het niet betalen der tandå door een der partijen is voor den rechter meestal voldoende om de zaak in het voordeel der partij, die betaald heeft, te beslissen.

Priesters nemen geen deel aan de rechtspraak. De eed

wordt door den rechter zelven afgenomen op den Koran (1).

Gedurende eene terechtzitting van dĕpati's soekoe of mĕndapåhoofden voeren de hoofden, onder wier ressort partijen behooren, het woord en zijn zij de personen, die het onderzoek leiden en waarbij het geen ongewoon verschijnsel is dat zij voor den aanklager of aangeklaagde partij trekken.

De rechtszittingen zijn openbaar; de beraadslaging geschiedt in het geheim en mag alleen worden bijgewoond door de kĕlĕboehoofden van betrokken partijen.

De berechting van overspel, vergiftiging, moord en doodslag is uitsluitend opgedragen aan de mĕndapåhoofden.

Omtrent straffen op overspel en schending der zeden gesteld werd het navolgende vernomen. In Korintji wordt overspel gestraft met eene boete van 1¼ thail (sĕtahil sĕpao) goud, overeenkomende met *f* 75 van onze munt, welk bedrag zoowel door de overspelige vrouw als door haren medeplichtige moet worden betaald en ten voordeele van de beleedigde partij komt. Daarenboven moeten beide schuldigen een geit en 20 gantangs rijst betalen (2) aan den rechter, die de zaak behandeld heeft. Voorts vervalt het aandeel der overspelige vrouw in de harta soearang (3), die zij bij overlijden van haren man van dezen zou moeten ontvangen, geheel aan haren man. Bezitten man en vrouw geen harta soearang, dan is de man gerechtigd na de echtscheiding wegens overspel de kinderen, die hij bij haar verwekt heeft en die volgens de adat de moeder zouden moeten volgen, tot zich te nemen.

Echtscheiding is na gebleken overspel verplichtend gesteld. Wij zullen echter later zien op welke wijze zulke ontbonden huwelijken weer gesloten kunnen worden.

Indien een man betrapt wordt op eene ongeoorloofde betrekking met eene ongehuwde vrouw, hetzij weduwe of

(1) De eed, door Marsden in zijne History of Sumatra, bl. 322 beschreven. geraakt al meer en meer in onbruik.

(2) Vier tjoepak's = een gantang.

(3) Zie Erfrecht.

maagd, dan wordt de zaak als afgedaan beschouwd, indien hij aan het kĕlĕboehoofd, waartoe de vrouw behoort, eene som overeenkomende met *f* 8 van onze munt betaalt. Wordt de zaak echter aanhangig gemaakt, dan bedraagt de eventueele boete ongeveer *f* 50 van onze munt.

In beide gevallen blijft het huwelijk tusschen partijen verplichtend.

In Sĕrampas en Soengai Tĕnang wordt de overspelige vrouw beboet met vier stukken ongebleekt katoen. Omtrent het verlies van haar aandeel in de harta soearang geldt dezelfde regel als in Korintji. Echtscheiding is eveneens verplichtend, terwijl de medeplichtige van de vrouw beboet wordt met eene som gelijkstaande met *f* 50 van onze munt.

Maagden en weduwen, die in het geheim vrijwillig in eene ongeoorloofde betrekking tot een man staan en daarop worden betrapt, zijn verplicht met den laatsten te huwen. De man verbeurt eene boete, bestaande in een stuk ongebleekt katoen ten voordeele van den rechter, die de overtreding berecht heeft.

Ten aanzien van de in Sĕrampas en Soengai Tĕnang nog heerschende adat „mĕnoempang angat" ([1]) dient vermeld te worden, dat indien eene ongehuwde vrouw niet gediend is van de liefkozingen van een man, deze op aanklacht der vrouw beboet wordt met de betaling van een stuk ongebleekt katoen, ten voordeele van den rechter, bij wien de aanklacht is voorgebracht. Het is den man alsdan verboden om op die wijze ten tweeden male zijne genegenheid aan dezelfde vrouw te betuigen.

Bij vergiftiging, zoo de dood er op volgt, doodslag of moord moeten de dader of daders eene schadevergoeding in geld, „bangoen" geheeten, aan de familie van den verslagene uitkeeren.

Het bedrag der bangoen regelt zich naar den stand van den verslagene. De voor de verschillende standen vastgestelde bedragen der bangoen ons opgegeven, zijn echter

([1]) Zie hoofdstuk Familieleven, *b.* Huwelijk.

te weinig betrouwbaar om daaraan eenige waarde te hechten (1).

5 Verhouding van de landschappen Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang tot Djambi.

Hetgeen hier volgt is een uitreksel van het door ons samengesteld verslag over de Korintjilanden in September 1889 der Regeering aangeboden door tusschenkomst van den toenmaligen Resident van Benkoelen K. F. H. van Langen.

Met een enkel woord is vroeger vermeld hoe men den Djambischen invloed in Korintji heeft op te vatten. Feitelijk werden de hoofdbestuurders met insigniën en titels namens den Vorst van Djambi begiftigd, waarmede zij stilzwijgend zijne suprematie, doch geenzins zijne souvereiniteit erkenden.

Dat Korintji een min of meer zelfstandig standpunt innam, blijkt ook o. a. uit het verbond op den Tindjoe Laoet gesloten, waarbij het door Indrapoera en Djambi als neutraal gebied werd erkend.

Niettemin schijnt de invloed van Djambi overwegend te zijn geweest, omdat men aan dat rijk toch nu en dan een cijns opbracht, hoewel men zijne inmenging in binnenlandsche aangelegenheden niet duldde.

De naam van djadjah = cijns duidt er op, dat Djambi het landschap Korintji als onderhoorigheid beschouwt, hoewel de hoofden de djadjah als een soort van huldebetoon aanmerken.

Na de vlucht van Sultan Taha naar de Djambische Bovenlanden in 1858, waar hij zich in de doesoen Pĕmatang aan de Moeårå Tĕbo vestigde, stond hij de djadjah door Korintji op te brengen af aan zekeren Pangeran Tĕmĕng-

(1) Men beweert, dat de bangoen voor slaven en pandelingen *f* 400, voor de orang mĕrdika of orang banjak *f* 600 en voor de hoofden en leden der officieele geestelijkheid *f* 800 bedraagt.

goeng, die te Moeårå Mĕsoemai aan de Mĕrangin woonde, die op zijn beurt zijn neef Pangeran Paspo Ali als wakil aanstelde.

Slechts in quaestiën met ons bestuur schijnt de Djambische invloed op den voorgrond te treden. Zoo verzekerden de Korintjische hoofden, die zich in 1887 tegen de oprichting van een triangulatiepaal op den Boekit Pĕrkis Tinggi verzetten, dat zij op aansporing van den Pangeran Tĕmĕnggoeng en met medeweten van Sultan Taha aldus handelden.

In binnenlandsche aangelegenheden storen de hoofden zich echter in het geheel niet aan de bevelen van bedoelden Pangeran. Als bewijs hiervoor kunnen de volgende feiten dienen.

Nadat het bovenvermeld geschil over den bouw van een triangulatiepaal beëindigd was, vaardigde Pangeran Tĕmĕnggoeng een bevel uit, waarbij de uitvoer van vee in Korintji naar de Gouvernementslanden verboden werd. Ondanks dit verbod werden door een der dĕpati's van Djoedjoen (mĕndapå Sandaran Agoeng) met name dĕpati Karang Bajå, karbouwen naar Soengai Ipoeh (afdeeling Moekå-Moekå) uitgevoerd. Toen dit den Pangeran Tĕmĕnggoeng ter oore kwam, zond hij zijn wakil Pangeran Paspo Ali naar Korintji, met het doel de hoofden over te halen aan het verbod van uitvoer van vee de hand te houden en tevens dĕpati Karang Bajå te straffen. Pangeran Paspo bleef zich ongeveer zes maanden in Korintji ophouden, doch zonder eenig gevolg, want met den uitvoer van vee werd voortgegaan, terwijl hij hevigen twist kreeg met den dĕpati Karang Bajå, van wien hij *f* 2.50 boete voor elk der door dezen uitgevoerde buffels eischte, doch die deze weigerde te betalen op grond, dat hij geen recht had dergelijke heffingen in Korintji te doen. Eveneens weigerde Dĕpati Rantau Tĕlang genoemden Pangeran op deze reis te ontmoeten, voorgevende dat hij de adat had geschonden door hier en daar de bevolking te knevelen.

Zoo o. a. zou Pangeran Paspo Ali zich een viertal buffels

wederrechtelijk hebben toegeeigend en, toen deze daad niet gunstig werd opgenomen, eene schadevergoeding hebben betaald, overeenkomende met *f* 12.50 van onze munt. Verder zou hij zich meester hebben gemaakt van een olifantstand, dien de eigenaar met opzet in een padischuur had verborgen, welke willekeurige daad bijna aanleiding gaf tot een amokpartij, die hij echter bezwoer door er *f* 1.20 voor te betalen.

Omtrent de verhouding van Sĕrampas en Soengai Tĕnang tot Djambi valt, na hetgeen vroeger in het hoofdstuk geschiedenis daaromtrent is aangestipt, niets bijzonders meer te vermelden.

V. Volksbeschrijving.

Eene volledige volksbeschrijving der Korintjilanden kan hier wegens gebrek aan gegevens niet worden aangeboden. Dit opstel heeft ten doel algemeenheden en enkele bijzonderheden omtrent de bevolking dier streken meer bekend te maken.

1 Afkomst en bestanddeelen der bevolking.

a. Korintji.

Uit het medegedeelde betreffende de geschiedenis volgt dat de bevolking van Korintji is samengesteld uit:

1e de inheemsche bevolking waarvan tot heden niet bekend is tot welken landaard zij behoort, en

2e Mĕnangkĕbausche Maleiers.

Beide deelen hebben zich echter in den loop der tijden met elkaar vermengd.

b. Sĕrampas en Soengai Tĕnang.

De bevolking der landschappen Sĕrampas en Soengai Tĕnang bestaat uit:

1e afstammelingen van in de Djambische Benedenlanden gevestigde uitgewekene Javanen, volgens mondelinge overlevering afkomstig van het rijk van Mådjåpahit.

2e afstammelingen van Djambiërs der Benedenlanden bekend onder den naam van Anaq dalĕm.

3e afstammelingen van Mĕnangkĕbausche Maleiers. Evenals in Korintji heeft hier allengs ook eene samensmelting der verschillende bestanddeelen, waaruit de bevolking bestond, plaats gehad.

2. Sterkte der bevolking.

De berichten omtrent de sterkte der bevolking dier streken zijn zoo uiteenloopend, dat daaraan geen bepaald vertrouwen kan worden geschonken. Daarin komen zij evenwel allen overeen dat, met uitzondering van Sĕrampas en Soengai Tĕnang, Korintji zeer dicht bevolkt is.

Bij benadering wordt het aantal zielen in:
Korintji op 350000,
Sĕrampas op 2000en
Soengai Tĕnang op 8000 zielen geschat.

3. Uiterlijk voorkomen.

Het uiterlijk voorkomen van den inboorling van Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang komt in hoofdtrekken overeen met dat van den Maleier van Sumatra's Westkust.

Bij den Korintjiër is echter het Mongoolsche type sterker geprononceerd dan bij den inboorling der beide andere landschappen, zich vooral uitende in de min of meer sterk ontwikkelde jukbeenderen en schuins staande oogen, aan Chineezen eigen.

De Korintjiër is over het algemeen stevig gebouwd en bezit een gemiddelde lichaamslengte van 1.5 à 1,6 M. Zijn huidskleur varieert van donker tot lichtbruin, terwijl bij de meeste mannen het gezicht onbehaard is; slechts

weinigen, en dit zijn doorgaans mannen afkomstig uit het gebied der Sĕlapan Halai Kain, dragen een knevel of baard.

De mannelijke bevolking van Sĕrampas en Soengai Tĕnang is over het algemeen forscher gebouwd en grooter van gestalte dan de Korintjiër. Vele mannen dragen baarden en knevels.

Omtrent het uiterlijk voorkomen der Korintjische vrouwen en die van Sĕrampas en Soengai Tĕnang kunnen weinig bijzonderheden worden medegedeeld, aangezien zij hoogst zelden het Gouvernementsgebied bezoeken. Zij moeten echter niet door schoonheid uitmunten en zijn over het algemeen grof gebouwd, en de enkele vrouwen die wij te Moekå-Moekå te zien kregen, hadden allen een min of meer woest voorkomen en werden door de Maleische vrouwen angstvallig vermeden.

Vele mannen en vrouwen lijden aan eene ziekte, die zich vooral openbaart in opzwelling van den buik, gepaard met veelvuldige koortsen. De oorzaak dezer ziekte kon men ons niet opgeven, terwijl haar verloop niet kwaadaardig is (1).

Kropgezwellen komen onder mannen en vrouwen veelvuldig voor. Men schrijft ze toe aan eene onbekende oorzaak, maar het komt ons waarschijnlijk voor, dat vooral het dragen van zware vrachten op den rug met een band om het voorhoofd, waarop het grootste gewicht der vracht steunt, de voornaamste oorzaak van deze abnormaliteit is (2).

4 Karakter.

Het karakter van den inboorling der zoogenaamde Korintjilanden komt in hoofdzaak overeen met dat van

(1) Tijdens ons verblijf te Saleier namen wij eene ziekte waar, die dezelfde verschijnselen vertoonde, doch waarbij de kleur van het lichaam allengs lichtgeel werd en de lijder, door koortsen uitgeput, stierf. Deze ziekte, die meestal een doodelijk verloop had, werd toegeschreven aan het inademen van dampen, die uit de om het eiland liggende koraalriffen opstegen.

(2) Zie echter Prof. Wilken's verhandeling over Struma en cretinisme, opgenomen in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. I. Jaargang 1890, blz. 349 vv.

den Mĕnangkĕbauschen Maleier. Zij zijn echter minder hooghartig, goedaardig, voorts zeer werkzaam en hoogst spaarzaam tot op het gierige af. Aan onbekendheid met de toestanden in de Gouvernementslanden moeten vooral hun in het oogloopend wantrouwen en hun achterdocht worden toegeschreven. Persoonlijke moed wordt bij hen weinig aangetroffen, en zij staan daarom bij de in het Gouvernementsgebied wonende Maleiers als een lafhartig volk bekend. Hoewel de Korintjiërs over het algemeen weinig ontwikkeld zijn, mag hun een zekere handelsgeest niet ontzegd worden. Hunne handelsreizen strekken zich over de geheele Westkust van Sumatra uit, terwijl eenigen zelfs Singapoera bezoeken om handel te drijven.

Omtrent het zedelijk gehalte der bevolking werden weinig bijzonderheden vernomen. Men verhaalt echter, dat zij hartstochtelijke liefhebbers zijn van hanenvechterijen en dobbelspelen, doch daarentegen niet meer zooals voorheen aan het gebruik van opium verslaafd, vermoedelijk een gevolg van de bezwaren verbonden aan den invoer van dat heulsap (1).

5 Kleeding.

De kleeding van den Korintjiër is hoogst eenvoudig. Bij mannen bestaat zij in gewone omstandigheden uit een korte kain van wit katoen, die tot even over de knieën reikt en om de heupen met een buikband van rotan of katoen opgehouden wordt. Sommigen dragen een korte broek onder de kain; een baadje wordt hoogst zelden gedragen en tot bedekking van het bovenlijf dient een stuk katoen van een paar meters lengte dat om de schouders bij wijze van een sjaal wordt geslagen.

Het hoofddeksel bestaat uit een kopiak (2) of uit een stuk wit of gekleurd katoenen stof dat eenige malen om het hoofd wordt gewonden.

(1) Zie Marsden, History of Sumatra 3d., Ed., bl. 306.

(2) Kopiak is een muts van den vorm van een fez, van rotan, gekleurd laken of wit katoen vervaardigd.

In den gordel steekt gewoonlijk een kris of sewar in een houten scheede met of zonder zilver, goud of ivoor gemonteerd en voorzien van een gevest van hout of ivoor naarmate der gegoedheid van den drager.

Aanzienlijken dragen de bekende sĕloewar Atjeh van geweven, wit of zwart gekleurd katoen, sommigen aan de randen der broekspijpen met gouddraad omboord of voorzien van borduursel of gekleurde zijde; voorts een baadje van gekleurd katoen of laken waarvan de randen en mouwen omboord zijn met een blauw of rood katoenen omslag, soms nog een ander katoenen baadje daar onder, en als hoofddeksel een kopiak of muts die meestal omwonden wordt met een stuk wit of gekleurd katoen of sjaal dat hen het aanzien geeft als of zij een tulband dragen, terwijl anderen laatstbedoeld stuk kain ook wel eens over den schouder slaan.

In gewone omstandigheden dragen de jonge meisjes alleen een kain, die tot even over de knieën reikt en boven de borsten om het lichaam wordt vastgewrongen. Gehuwde vrouwen slaan de kain even boven den navel om het lichaam. Ter bedekking van het bovenlijf wordt een stuk katoen van ongeveer twee meters lengte gebruikt, dat men onder de beide armen ter hoogte van de oksels om het lichaam heenslaat en in een wrong boven de borsten vastmaakt.

Bij feestelijke gelegenheden dragen zij een sarong en een nauw sluitend baadje (badjoe koeroeng) van zwart of rood gekleurd katoen dat tot even boven de knieën reikt. Broeken dragen de vrouwen niet.

Het hoofd der maagden is steeds bedekt met een wit en dat van gehuwde vrouwen of weduwen met een zwart gekleurden katoenen doek, die om het hoofd wordt geslagen en waarvan de beide gedraaide uiteinden getrokken door een ring van koper, zilver of goud — naar gelang van de gegoedheid van de draagster — aan het achterhoofd worden vastgeknoopt.

Het hoofdhaar der mannen wordt of kort of lang tot aan

de schouders reikende gedragen, terwijl de zoogenaamde orang malim [1] en geestelijken het hoofdhaar scheren.

Een eigenaardige haardracht in de landschappen Sĕrampas en Soengai Tĕnang is die van de zonen van dĕpati's en mĕndapåhoofden, aan wie niet het geluk ten deel is gevallen om als zoodanig op te treden.

Deze personen dragen het haar kort of scheren het hoofd kaal met uitzondering van drie vlokjes (gombaq), een ter hoogte van de kruin van het hoofd en een aan weerzijden boven den slaap. Worden zij tot dĕpati's of mĕndapåhoofden gekozen, dan eerst snijden zij bedoelde gombaq's af.

Vrouwen dragen het hoofdhaar in een wrong (sanggoel lipat pandan) links op het achterhoofd, terwijl maagden en jonge vrouwen het haar met kunstbloemen (sĕroenting) versieren.

Behalve koperen of zilveren vingerringen dragen de mannen geene sieraden.

Naar gelang hunner gegoedheid dragen jonge meisjes en soms jonge gehuwde vrouwen armbanden van kralen, koper, zilver of goud en oorringen (soebangs) van de zoo even gemelde edele metalen. Deze soebangs, die nog al vrij zwaar zijn, veroorzaken het inscheuren der oorlellen waardoor de oorgaten buitengewoon groot worden. Soms zijn de naar achteren gekeerde uiteinden van de soebangs om den nek verbonden met een dunne zilveren ketting „gambang toemboek" geheeten. Ook wordt van achteren uit de slendang of doek, waarmede jonge maagden of jonge vrouwen het hoofd omwikkelen, een zilveren ketting ter lengte van een span, waaraan een cylindervormig hol stukje zilver bevestigd is, gedragen, dat den naam draagt van tamboeng djimat. Halsketenen van aaneengeschakelde Mexicaansche of Chineesche dollars worden eveneens door maagden en jonge vrouwen van aanzienlijke afkomst algemeen gedragen.

(1) Malim = schriftgeleerde, in het algemeen iemand die kennis van den godsdienst bezit.

Ten gevolge van het in het dagelijksch leven dragen van een korte kain is de houding, waarin een Korintjische vrouw zit, zeer eigenaardig. Om te voorkomen dat bij het zitten haar schaamdeel zichtbaar wordt, trekken zij eerst de kain een weinig over de knieën, knielen daarna en zakken dan met het lichaam zoover naar achteren door, dat zij als het ware op hunne hielen komen te zitten. Deze wijze van zitten is volgens de adat. Mannen zitten op de wijze van het bĕsilå, d. i. met de beenen kruiselings onder de dijen.

De wijze van groeten is tweeërlei. Bij het groeten van een hoofd of aanzienlijke neemt de mindere de rechterhand van den meerdere tusschen zijne beide uitgestrekte handen en brengt die op het hoofd.

Groeten personen van denzelfden rang elkaar, dan strekt men de beide uitgestrekte handen naar elkaar toe, totdat men elkaars vingertoppen aanraakt, waarna men beide handen terugtrekt en alleen de rechterhand ter hoogte van de borst brengt.

De gebruikelijke woorden bij het groeten „assalam aleikoem" en „aleikoem assalam" zijn alleen in Korintji gebruikelijk. In Sĕrampas en Soengai Tĕnang zegt men bij het groeten niets. Onder vrouwen wordt geen groet gewisseld.

6 Wapens.

De Korintjiërs en de bewoners van Sĕrampas en Soengai Tĕnang loopen steeds gewapend. Bij het dagelijksch werk of het gaan naar de bosschen dragen zij gewoonlijk een parang pandjang (lang kapmes) en een pisau raoet (klein mesje) bij zich.

De parang pandjang heeft geen scheede, doch de scherpe kant is met een dunne bamboe bedekt, die overlangs in twee helften is gespleten en aan het lemmet en den punt vastgebonden met een stukje rotan. Men draagt de parang pandjang onder den arm, terwijl een stuk touw, dat aan de uiteinden aan de punt der parang en het gevest is bevestigd, over den schouder wordt geslagen.

Op hunne reizen dragen zij een sewar, kris of pĕdang pandjang. Het laatste wapen, gewoonlijk vervaardigd van oude sabels, die zij in de Gouvernementslanden opkoopen, bezit een scheede van hout, doch wordt overigens als de parang pandjang gedragen.

Wapens, die zij in den gordel dragen, worden aan de linkerzijde in den buikband (1) van gevlochten rotan of doek gedragen. Deze wapens kan men, al naarmate de scheede, het lemmet of het handvatsel degelijk en fraai bewerkt zijn, rekenen tot de luxewapenen te behooren.

Op hunne reizen ziet men hen dikwijls een houten stok dragen van ongeveer een meter lengte en twee centimeters diameter, voorzien van een ijzeren punt in den vorm van het lemmet van lansen, welke stok tot steekwapen en tevens tot steun dient bij het klimmen en dalen in de bergen. Zulke stokken heeten „koedjoe", in tegenstelling van „patji", die dunner doch geheel van ijzer vervaardigd zijn. Op verre reizen neemt men lansen mede, die denzelfden vorm hebben als de koedjoe's doch waarvan de steel aanmerkelijk langer is. Een ander soort van wapen, dat ook algemeen gedragen wordt, is de „roedoes," die veel overeenkomst heeft met een sewar, doch waarvan het lemmet recht is tot nabij het uiteinde, waar het een weinig naar boven is gebogen en waarvan het naar boven gekeerde gedeelte ook scherp is.

De heften van sewars en krissen zijn van ivoor, kajoe kĕmoening, kajoe patjèt of van hoorn vervaardigd en dikwijls zeer fraai en kunstig bewerkt, terwijl de scheede, uit kajoe pait of gewoon hard hout vervaardigd soms, met zilver gemonteerd is.

Geweren van oud model komen veelvuldig voor, zij worden door Djambiërs geimporteerd, worden slecht onderhouden en zijn meestal onbruikbaar. Invoer van buskruit van Indrapoera en Moekå-Moekå heeft slechts heimelijk plaats.

In Korintji zelf wordt buskruit vervaardigd, dat echter

(1) Kor. Kaping = Mal. kĕbat pinggang.

van slechte qualiteit is, zoodat de massa herhaaldelijk moet worden gedroogd.

Om salpeter te verkrijgen neemt de Korintjiër bij voorkeur vergane excrementen van karbouwen en geiten. Men bereidt hiervan met water vermengd een dunne pap, die men goed opkookt. Dit mengsel wordt daarna gefiltreerd, de afgescheiden vaste bestanddeelen worden weggeworpen, terwijl de gezuiverde vloeistof nogmaals wordt opgekookt zoolang tot het water geheel verdampt is en eene afscheiding van salpeter plaats heeft. De aldus verkregen salpeter vermengt men met fijn gestampte houtskool, uitsluitend van bodihout gebrand, en zwavel (1) in de verhouding van 2, 1 & 4 deelen. Dit mengsel vermengt men weder met een aftreksel van gekookte sirihbladeren — want de Korintjiër vermeent dat zonder dit het kruit spoedig in qualiteit vermindert — en stampt de verkregen brei in een lĕsoeng (2) fijn. Dit stampen duurt ongeveer drie uren, daarna wordt het mengsel goed gedroogd, waarna men het voor het gebruik geschikt acht. Het aldus verkregen buskruit is zeer hygroscopisch, zoodat men, wil men er bij voorkomende gelegenheden spoedig gebruik van maken, het dikwijls moet drogen. De hevigheid der ontploffing laat echter veel te wenschen over. Er wordt o. a. beweerd, dat het kruit bij het schieten met een geweer op $\pm$ 50 meters afstand zijne vernielende uitwerking mist.

In Sĕrampas en Soengai Tĕnang is het vervaardigen van buskruit onbekend.

7 Woningen.

De bouworde der woningen heeft veel overeenkomst met de Maleische; even als bij laatstgenoemde staan alle huizen

---

(1) Zwavel wordt hier en daar in Korintji, doch vooral op den Goenoeng Koenjit aangetroffen, vermengd met steenen en aarde, zoodanig echter, dat na herhaalde wasschingen de zwavel vrij wel ontdaan is van hare onzuivere bestanddeelen.

(2) Lĕsoeng = rijstblok.

op palen, ongeveer 1 à 2 meters boven den beganen grond.

Eene uitzondering op die bouworde maken vele huizen in het gebied der Sĕlapan Halai Kain en van het landschap Sĕrampas.

In Sĕrampas, Soengai Tĕnang en in het gebied der Tiga Halai kain bestaat eene woning oorspronkelijk uit twee roewangs (1) doorgaans bewoond door een kĕlĕboe. Uitbreiding van het aantal roewangs heeft alleen plaats bij het huwelijk van een dochter des huizes, die alsdan met haren echtgenoot in de nieuwe roewang komt te wonen. De nieuwe roewang wordt gewoonlijk aan een der beide zijden van het huis bijgebouwd.

In het gebied der Sĕlapan Halai Kain en in het landschap Sĕrampas treft men, behalve huizen, die oorspronkelijk twee roewangs bevatten, ook woningen aan, bestaande uit eene rij aan elkaar gebouwde roewangs met een gemeenschappelijk afdak (bĕrĕndå), die eene lengte van twintig tot vijftig vadem hebben (2). Ieder roewang is bewoond door een gezin, die allen echter tot dezelfde soekoe behooren. De voorgalerij is doorloopend en het gemeenschappelijk eigendom der bewoners. Zij dient tevens tot receptiezaal voor iedereen, die de bewoners van zulk een huis wenscht te bezoeken en tot verblijfplaats voor vreemdelingen. Bij het huwelijk van een dochter van een der bewoners van zulk een huis wordt aan een der uiteinden van het huis een roewang bijgebouwd en de bĕrĕndå doorgetrokken.

Eene woning uit twee roewangs bestaande wordt verdeeld in „oemah (3) di loewar" het voorste vak en „oemah di dalĕm" het achterste vak. Het laatste dient uitsluitend tot verblijfplaats der bewoners met hunne gezinnen, in het voorste vak ontvangt men gasten en huisvest men vreemdelingen. De bewoners koken in het achterste vak dat tevens tot slaapvertrek dient, terwijl vreemdelingen in het voorste vak slapen en koken.

(1) Roewang is een vak tusschen twee rijen palen van een huis.

(2) Zie Marsden, The History of Sumatra, 3d. E., bl. 305.

(3) Kor. oemah = Mal. roemah.

De dakbedekking der Korintjische huizen bestaat uit atappen van poear, ilalang, idjoek of bamboe, of van sirappen. Huizen van hoofden en aanzienlijken zijn doorgaans met sirappen gedekt.

De omwandingen der huizen zijn van planken of bamboe — in den vorm van ploepoeh — vervaardigd evenals de vloer uit planken of uit heele stukken bamboe met ploepoeh bedekt, bestaat.

Huizen van arme lieden zijn geheel van bamboe gebouwd.

Een bijzonder kenmerk der Korintjische woningen is, dat de houten palen, waarop zij gebouwd zijn, steeds achtkantig zijn.

Bij gemis van volledige modellen van Korintjische woningen moet eene beschrijving daarvan in détails vooralsnog achterwege blijven.

Eene vereeniging van huizen noemt men doesoen of kampong. Hoewel Moekå-Moekå'sche handelaren ons verklaarden, dat vele doesoens door hunne natuurlijke ligging of kunstmatig door wallen en bamboebosschen versterkt zijn, mochten wij van Korintjiërs geene bijzonderheden omtrent de inrichting dier verdedigingswerken vernemen.

Nederzettingen in de nabijheid van de doesoen of tot haar behoorende heeten „talang."

8 Huisraad.

Het huisraad bestaat gewoonlijk uit slaap-, eet- en keukengereedschappen, manden en matjes (gewoonlijk opgerold weggeborgen).

Onder gewone omstandigheden is de vloer, behalve dat gedeelte, dat tot slaapvertrek dient, niet met matten bedekt. Eerst wanneer gegeten of gedronken wordt dan wel wanneer vreemdelingen in huis komen, wordt de eetmat (lampik bigan) of zitmat (lampik boenta) uitgespreid. Alleen bij feesten blijft de vloer gedurende het feest met matten bedekt en worden ter hoogte van den zolder tenten

(langi-langi) gespannen en de omwanding met gekleurde doeken (tabirs) behangen.

Voor het slapen dient een matje met een rol-of langwerpig kussen, gevuld met gedroogde ilalang of gras. Als hoofdkussen wordt door minder gegoeden ook wel een opgerold matje gebruikt.

Het gebruik van klamboe's is niet algemeen; men treft die alleen bij gegoeden aan, terwijl de meesten hunne slaapplaatsen met een groote „lampik bigan" afsluiten." Het opstapelen van hoofdkussens aan het hoofdeinde eener slaapplaats, bij vele Maleiers een bewijs van gegoedheid, komt niet voor. Het servies bestaat voornamelijk uit diepe borden en groote kommen van aardewerk. Glaswerk komt zeer zelden voor, terwijl klapperdoppen (sajok), die zeer fijn afgewerkt en soms van uitwendige versieringen voorzien zijn, tot glazen en kopjes dienen. — Deze sajoks zijn dikwijls voorzien van houten of rotan voetstukken, terwijl bij gegoeden de rand met een dun plaatje zilver is omzoomd.

De gekookte rijst wordt algemeen in een bakoel rondgediend en het eten in gewone omstandigheden op een matje opgedragen. Doelangs (1) en talams met daarbij behoorende deksels (toedoeng) worden alleen bij feesten gebruikt of aanzienlijken voorgezet. Gegoeden gebruiken vingerkommen (moendam) van koper, minder gegoeden stellen zich met sajoks tevreden. Lepels van porselein of zilver en vorken gebruikt men niet. De groenten (goelai) en rijst worden opgeschept met een lepel van klapperdop, waarvan de steel van hout of bamboe vervaardigd is.

Bij het eten gebruikt men tot berging van drinkwater gĕndi's van witte leem gebakken, katjoengs van bamboe en de welbekende laboe's. Het keukengereedschap bestaat alleen uit prioks, koewali's (braadpannen) tjéré's (ketels) van koper of ijzer en aarden pannen.

(1) Doelang = Kor. paäl en talam zijn groote houten of koperen borden me opstaande randen, waarop het eten bij aanzienlijken of bij feestelijke gelegenheden wordt opgedragen. De doelang staat op een voetstuk, de talam niet.

Oorspronkelijk gebruikte men damar en kajoe soegi (damarhoudend hout) voor verlichting. Sedert is echter het gebruik van petroleum, dat door hen te Moekå-Moekå en te Indrapoera wordt ingekocht, zeer toegenomen. Damar van slechte qualiteit, die niet in den handel gewild is, wordt fijn gestampt en in eene kleine bamboe van ± 0.5 M. lengte gedaan, van een voetstuk voorzien en aangestoken, of men verschaft zich licht door het aansteken van een stuk soegihout. Petroleum brandt men in kleine lampjes van glas of blik, die men zich in de Gouvernementslanden aanschaft.

In iedere woning treft men twee kook-, tevens stookplaatsen aan; die in het voorste vak der woning gelegen is ten dienste van vreemdelingen aan wie onderkomen wordt verleend, terwijl die in het achterste vak uitsluitend voor de bewoners van het huis dient. Zulk een kook- of stookplaats is een houten kist, van dikke planken vervaardigd, van ongeveer een vierkante meter oppervlakte, ongeveer 0.2 M. hoog en met aarde gevuld. De koude temperatuur in die streken dwingt den bewoner om voor het grootste gedeelte van dag en nacht een vuur in zijne woning te onderhouden.

9. Voeding.

Het hoofdvoedsel der bevolking bestaat uit gekookte rijst (nasi). Als toespijs nuttigt men daarbij „goelai" (inlandsche groenten in water met zout of ingredienten gekookt). Gedroogde of versche visch wordt zelden gegeten, alleen de dicht bij het meer van Korintji wonende bevolking eet dagelijks als toespijs een weinig visch, afzonderlijk of met goelai bereid. Een toespijs, die de Korintjiër als een lekkernij beschouwt, is de [pa]kasam ikan en [pa]kasam bantai. Hij neemt daartoe versche visch of rauw buffel- of hertevleesch, snijdt het een en ander in kleine stukjes, mengt daarbij een weinig zout en eene kleine hoeveelheid

gekookte rijst, kneedt dit mengsel goed dooreen en bewaart het in bamboes die zooveel mogelijk luchtdicht afgesloten worden. Na drie dagen wordt dit mengsel hetzij gekookt of ongekookt als toespijs bij de rijst gegeten.

Het gebruik van klappermelk voor de bereiding van toespijzen komt zelden voor, aangezien klapperboomen in die streken zeer schaars voorkomen, over het algemeen slecht gedijen en weinig vruchten dragen.

De overige ingredienten voor de goelai bestaan in tjabé [waarvan echter weinig gebruik wordt gemaakt] koenjit, sĕrai (sĕre), uien, pĕnjilang (kĕtoembar) en lĕmau nipis (djĕroek nipis).

Hoewel zeldzaam, wordt gevogelte zooals duiven, kippen en wilde eenden nu en dan ook gegeten.

Aanzienlijken slachten bij groote feesten buffels en bij andere gelegenheden, zooals bij doafeesten en het mĕnigå hari [1], kippen of geiten.

De dagelijksche drank is water. Saguweer van den niroepalm (arèn palm), vooral zoete, wordt veel gedronken. Gegiste saguweer wordt alleen door de bevolking van Sĕrampas en Soengai Tĕnang gedronken Korintjiërs, die voorheen eveneens gewoon waren dien drank te drinken, onthouden zich nu daarvan; wellicht een gevolg van den toenemendenden invloed van den Islam. Het gebruik van andere sterke dranken is onbekend.

Een geliefkoosde warme drank is het aftreksel van koffiebladeren; slechts zelden wordt een aftreksel van gebrande koffieboonen gedronken.

Als een bijzonderheid dient hier vermeld te worden, dat in Korintji het afrukken der bladeren van koffieboomen streng verboden en strafbaar gesteld is, zoo dat alleen van de afgevallen koffiebladeren bedoeld aftreksel bereid wordt. Bedoelde maatregel schijnt in het leven geroepen te zijn om beschadiging der koffieboomen te voorkomen.

(1) De maaltijd, in het sterfhuis gehouden op den derden dag na iemands overlijden.

Tot de voornaamste versnaperingen van den Korintjiër behooren: suikerriet, pisang, gekookte kĕladi, bira, obi pĕlå, en lémang (kleefrijst geroosterd in kleine bamboes met of zonder klappermelk.

De voornaamste gebakken zijn:

1e Siadjib, een mengsel van gekookte kleefrijst met bruine suiker uit den niroepalm of suikerriet verkregen.

2e Loewa, gebraden rijstmeel vermengd met een der boven vermelde suikersoorten.

3e Tambang boeajå, bestaande uit een mengsel van drie deelen rijstmeel en een deel meel van kleefrijst bereid, voorts klappermelk, geraspte klapper en een der boven genoemde suikersoorten, zoolang opgekookt tot dat de massa kneedbaar en ten laatste hard wordt. Dit soort gebak blijft maanden lang goed.

4e Goelamai, een gekookt kneedbaar mengsel van kleefrijst, klappermelk en bruine suiker, dat in stukjes in den vorm van een ruit van eén paar vingers dikte wordt gesneden.

5e Wadjib djaér, gebraden rijstkorrels met bruine suiker vermengd.

10. Het gebruik van betel, tabak en opium.

Het gebruik van betel (1) is algemeen, mannen, vrouwen en soms kinderen zijn er aan verslaafd Beide seksen dragen steeds een goeloengan sihè (2), waar zich betel en ingrediënten voor het kauwen daarvan bevinden, bij zich. Bij het kauwen wordt een pruimpje tabak genomen, dat voornamelijk bestemd is om de tanden schoon te maken.

Het gebruik van opium, dat vroeger hier en daar in Korintji voorkwam, heeft thans nagenoeg niet meer plaats. Behalve den invloed van den Islam zijn de moeielijkheden aan den invoer van dit heulsap verbonden de redenen hiervan.

---

(1) Mal. Sirih = Kor. sihé.

(2) Een kleine zak, in den vorm van een patroontasch van biezen gevlochten.

Zoowel mannen als vrouwen en kinderen maken gebruik van tabak. Men rolt er sigaretten van in gedroogde hanau (arèn) bladeren. Het rooken is bekend onder den naam van „ngoedoet."

11. Familieleven.

a. Soekoe's en Kĕlĕboe's.

De bevolking in de landschappen Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang is in een groot aantal soekoe's verdeeld, die hun ontstaan afleiden uit de vier groote moedersoekoe's (1) van het voormalig Mĕnangkĕbausche rijk. In tegenstelling dezer laatste soekoe's noemen de Korintjiërs hunne soekoe's in den regel, „anaq soekoe." De meest bekende anaq soekoe's zijn: Mĕlajoe, Panai, Sikoembang, Koempai enz. Een soekoe is uit een aantal kĕlĕboe's of boeah paroet's samengesteld en elke kĕlĕboe weder uit een groep verwanten, die van dezelfde stammoeder afstammen. Niet de vader, hoewel hij als het hoofd van het huisgezin wordt beschouwd, oefent de vaderlijke macht uit, doch de neneq mamaq, oudste oudoom der kinderen van moederszijde. Bij ontstentenis van dezen wordt hij vervangen door een jongeren broeder, terwijl bij gemis van oudooms van moederszijde de broeders van moederszijde naar volgorde van hun ouderdom als neneq mamaq over hare kinderen optreden. Bezit de moeder geen neneq mamaq en geen broeders, dan is haar oudste zoon van adatswege aangewezen om als neneq mamaq zijner jongere broeders en zusters te fungeeren.

Hieruit valt het feit af te leiden — zooals trouwens vermoed kon worden uit de bewering der Korintjiërs dat zij van de Mĕnangkĕbausche Maleiers afstammen — dat het matriarchaat in de zoogenaamde Korintjilanden heerschende is.

Beperkingen omtrent het huwelijk in den stam (endogamie)

(1) Zooals bekend heeten zij Bodi — Tjĕniagâ — Kotâ en Piliang

kent men er niet, aangezien leden uit dezelfde soekoe met elkaar in het huwelijk mogen treden.

Omtrent den moreelen toestand der bevolking en het gezelschapsleven van mannen en vrouwen zijn nog te weinig bijzonderheden bekend.

Over het algemeen zijn de vrouwen slaafs onderworpen aan hare echtgenooten, hebben weinig bemoeienis met hunne zaken en .nemen geen deel aan het openbaar leven der mannen Zoowel mannen als vrouwen houden zich met veldarbeid onledig, terwijl de laatsten nog bovendien het huiselijk werk verrichten en hare kinderen verzorgen.

Aan de opvoeding der kinderen wordt niet de minste zorg besteed. Op hun 7e à 8e jaar begint men hen te kleeden, terwijl zij voor dien tijd zelden naakt rondloopen, doch tegen koude bedekt worden met een stuk kain van geweven stof of ongebleekt katoen.

b. Huwelijk.

De jonge dochters huwen op haar 15de á 16de jaar en de jongelingen doorgaans op hem 17de of 18de jaar. Kinderhuwelijken, zooals onder aanzienlijke Maleiers dikwijls plaats hebben, zijn bij hen onbekend. Evenmin heeft het verloven van jongelieden plaats.

Het huwelijk kan op drieerlei wijze tot stand komen: 1e. de jongelieden overtuigen zich in het geheim van elkaars wederzijdsche genegenheid, waarop de jongeling het meisje aanspoort om hare moeder van hunne verhouding kennis te geven. Is de laatste den jongeling genegen, dan geeft zij van dit feit kennis aan haren man en hare mannelijke bloedverwanten. Zijn allen voor het huwelijk gestemd, dan ontbreekt er niets meer om het te voltrekken. 2e. de ouders der jongelieden komen overeen om hunne kinderen met elkaar te doen trouwen, waarbij op wederzijdsche genegenheid niet gelet wordt; en 3e. door middel van schaking.

Het sub 1 vermelde geval leidt, bij weigering van den kant der ouders van het meisje, doorgaans tot eene schaking.

Zijn partijen het eens om het huwelijk te doen doorgaan dan kiezen zij ieder een gemachtigde, van de zijde der vrouw „pasangan" en van de zijde van den man „koelå" geheeten. Vereenigd onder den naam van koelå-pasangan, bestaat hun taak in het regelen der voorwaarden van het huwelijk, en stellen zij daartoe een onderzoek in:

1e. naar de hoegrootheid van den bruidschat, „sĕkå" geheeten, 2e. of de sĕkå door den man dadelijk en in haar geheel zal worden betaald dan wel of daaromtrent een schuldverbintenis zal worden aangegaan, en 3e. welke goederen door den man of de vrouw bij het aangaan van het huwelijk zullen worden medegebracht.

Bij eene eventueele echtscheiding of bij overlijden treden zij ingeval er geschil omtrent de verdeeling van den boedel bestaat, als getuigen op. Zijn de getuigen voor de echtscheiding reeds overleden, dan belasten de nenek mamak van man en vrouw zich met die taak. Het bedrag der sĕkå is niet overal hetzelfde; niet alleen dat zij in de verschillende mĕndapå 's varieert, doch van doesoen tot doesoen treft men dikwijls een verschil in het bedrag der sĕkå aan.

De bruidschat wordt in natura of in geld betaald. In het eerste geval bedraagt het minimum der sĕkå van de orang banjaq of orang mĕrdikå drie stukken en het maximum vier stukken ongebleekt katoen, (1) hetgeen in geld eene waarde van *f* 6 tot *f* 9 vertegenwoordigt.

Voor dochters van dĕpati's en mĕndapåhoofden bedraagt de bruidschat een thail goud overeenkomende met een geldswaardig bedrag van *f* 60.

In den regel stelt men zich tevreden met de ontvangst van *f* 30 in geld of met goederen, die eene waarde van *f* 30 vertegenwoordigen en een stuk ongebleekt katoen.

---

(1) Ongebleekt katoen is in Korintji bekend onder den naam van kain Amerikan.

In beide gevallen wordt echter de sĕkâ beschouwd als met het volle bedrag van *f* 60 overeen te komen.

In Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang kent men tegenwoordig slechts één huwelijksvorm nl. sĕmĕndâ. Djoedjoerhuwelijken zijn aldaar onbekend en schijnen vroeger, althans in Korintji, nooit bestaan te hebben.

Tijdens de huwelijksonderhandelingen wisselen jongelingen en jonge maagden geschenken met elkaar. De jongeling geeft dan aan het meisje zijner keuze een nieuw mannenbaadje, een slendang, een zakdoek en een ring van koper, zilver of goud in bewaring ten teeken dat zij door eene belofte aan hem verbonden is.

Omgekeerd geeft het meisje aan den jongeling een vrouwenbaadje, slendang, zakdoek en ring. De hoegrootheid en aard der geschenken hangen natuurlijk af van de gegoedheid der partijen. Het elkaar toezenden van andere geschenken of versnaperingen zooals elders onder Maleiers nu en dan gebruikelijk is, heeft onder de Korintjiërs, zelfs nadat tot het huwelijk besloten is, niet plaats. Verbreekt eene der partijen de overeenkomst, dan verliest de schuldige al de geschenkgoederen, die aan de tegenpartij in bewaring zijn gegeven en moet daarenboven de ontvangen geschenken teruggeven.

Zijn partijen het eens, dan wordt met wederzijdsch goedvinden de dag vastgesteld, waarop het huwelijk zal worden voltrokken. Men verzuimt daarbij nooit een godgeleerde of persoon, die als malim bekend staat, omtrent de keuze van den huwelijksdag te raadplegen. Door de ouders van de aanstaande bruid en bruidegom worden, ieder voor zich, de hoofden, en notabelen der doesoen hunner inwoning en familieleden ten hunnen huize vereenigd, bij welke gelegenheid aan de aanwezigen van het voorgenomen huwelijk hunner kinderen wordt kennis gegeven. Dit gaat gepaard met het geven van een feestmaal en wordt „mĕndoedoekan kampong" genoemd.

Is de dag, waarop het huwelijk zal worden voltrokken,

vastgesteld dan noemt men de bruid „pĕnganten" en den bruidegom „marapoelai."

Een dag voor het voltrekken van het huwelijk wordt door de ouders der aanstaande echtgenooten ieder afzonderlijk een klein feestje gegeven hetgeen men mendjatokan alek (1) noemt en dat te beschouwen is als een begin der huwelijksfeesten.

In den regel wordt het huwelijk voltrokken door den Imam der soekoe van het meisje, die daartoe door haren wali gemachtigd wordt.

Het huwelijk, dat op de bekende Mohammedaansche wijze gesloten wordt, heeft plaats in de woning der bruid.

De man is verplicht te verschijnen, de vrouw niet. Als getuigen moeten minstens twee personen optreden, die volgens de ter zake bestaande voorschriften van den Islam daarvoor in aanmerking mogen komen.

Na het voltrekken van het huwelijk wordt aan den Imam, die het huwelijk gesloten of bijgewoond heeft, *f* 2.50 ter hand gesteld. Dit bedrag heet „oewang nikah" en wordt door den Imam onder de aanwezigen verdeeld, nadat hij daarvan een klein gedeelte voor zich heeft afgezonderd.

De oewang nikah wordt door den bruidegom betaald. Bovendien is de pas gehuwde man aan den dĕpati en pĕmangkoe van de soekoe zijner bruid respectievelijk de „toengkat toeâ" en de „ajam lalang" verschuldigd (2).

De toengkat toeâ is in het gebied der Tiga Halai Kain en in Sĕrampas en Soengai Tĕnang *f* 1. en in het gebied der Sĕlapan Halai Kain *f* 2.50, terwijl de ajam lalang overal op *f* 0.25 is gesteld.

Evenals elders onder de Maleiers ook wel eens plaats

---

(1) Zie het Mĕnangkĕbausch baälèʼ, een feest geven, gasten uitnoodigen.

(2) Deze gewoonte, welker oorsprong legendarisch verklaard wordt, heerscht onder vele Mĕnangkĕbausche Maleiers. De Korintjiërs zien in deze gift een huldeblijk, door den bruidegom den dĕpati en pĕmangkoe der soekoe zijner bruid betoond, die in figuurlijken zin respectievelijk als de oudere en jongere broeder van iedere bruid worden beschouwd.

heeft, moet de bruidegom gedurende de ceremoniën der huwelijksvoltrekking zich van zijne gouden en zilveren sieraden ontdoen.

Bij gelegenheid van huwelijken van den minderen man worden in Korintji geen huwelijksfeesten gegeven; men bepaalt zich tot het houden van kleine feesten gedurende twee dagen. Slechts aanzienlijken en hoofden geven bij huwelijken groote feesten [1], waarbij een of meer buffels worden geslacht.

Na het voltrekken van het huwelijk blijft de bruidegom in de woning van de ouders der bruid overnachten en mag reeds de eerste samenkomst tusschen man en vrouw plaats hebben [2]. Den volgenden morgen heeft in de woning der ouders van de bruid het „bĕdamai" plaats. Een langwerpig matje wordt op den vloer gelegd, waarop aan de uiteinden bruid en bruidegom tegenover elkaar plaats nemen. Kruiselings op dit matje wordt een tweede gelegd, waarop aan de uiteinden twee bejaarde menschen—een man en eene vrouw gewoonlijk geen familieleden — eveneens tegenover elkaar gaan zitten. Op het kruispunt der beide matten wordt een groot bord gevuld met gekookte rijst, goelai en andere toespijzen geplaatst, waaruit bij tusschenpoozen elk der vier genoemde personen een hapje neemt. Deze ceremonie moet het symbool van verdraagzaamheid der echtgenooten voorstellen. Na afloop van het bĕdamai begeven zich bruid en bruidegom, vergezeld van de bruidsmeisjes (indoek inang), bruidsjonkers (pĕngambar) en gasten in den namiddag naar de woning der ouders van den bruidegom alwaar de bruid de sĕmbah voor hare schoonouders verricht en het „bĕtanggal soebang" plaats heeft. Deze ceremonie dient om aan bloed-, aanverwanten en vrienden van bruid en bruidegom kennis te geven dat de bruid opgehouden heeft maagd te zijn.

---

(1) Deze feesten heeten bĕlèk = Mal. bimbang.

(2) In de overige Mal. landen mag deze samenkomst eerst na den derden dag van het huwelijk plaats hebben.

Daartoe worden de bruid hare soebangs door hare schoonmoeder voor een wijl uit de ooren genomen en er weder ingebracht. Het een en ander wordt met een doafeest besloten, waarna de jonggehuwden tegen den avond naar de woning van de ouders der vrouw terugkeeren.

Het bĕtanggal soebang heeft in het gebied der Sĕlapan Halai Kain niet plaats in de woning der ouders van den bruidegom. De moeder des bruidegoms begeeft zich den volgenden dag na het voltrekken van het huwelijk naar de woning van de ouders der bruid en verricht aldaar het bĕtanggal soebang. Den daarop volgenden dag begeven zich de jonggehuwden naar de woning der ouders van den man alwaar de vrouw de sĕmbah voor hare schoonouders verricht.

De man neemt daarna voor goed zijn intrek in de woning van de ouders der vrouw en laatstgenoemden hebben in de meeste gevallen reeds de noodige aanstalten gemaakt om hunne woning met eene roewang ten behoeve van de jonggehuwden te vermeerderen.

Bij schaking treedt de Imam der doesoen, waarheen de jongelieden zich hebben begeven, bij het sluiten van het huwelijk als wali op. Vooraf moet echter tot drie malen toe aan den persoon, die rechtens als wali van het meisje moet optreden, de vergunning daartoe worden gevraagd. Wordt de toestemming tot het voltrekken van het huwelijk nog geweigerd, dan is de Imam toch gerechtigd het huwelijk te sluiten. De sĕkâ en goederen, die man of vrouw op die wijze in den echt verbonden medebrengen, worden dadelijk door hunne wederzijdsche uenek mamak geregeld. Weinige dagen daarna worden gewoonlijk door de ouders van den man bij de ouders van de vrouw stappen tot verzoening gedaan, die in den regel nog al spoedig gelukken en eindigen met een klein doafeest door eerstgenoemden te geven.

Zooals wij vroeger reeds opmerkten, is het den man vergund op den eersten huwelijksdag zijne huwelijksrechten jegens zijne vrouw uit te oefenen, eene tegenstelling van

de in andere Maleische landen heerschende gewoonte. Dit moet worden toegeschreven aan de in die streken nog hier en daar en vroeger algemeen in zwang zijnde „adat mĕnoempang angget", waarbij het aan ongehuwde mannen vergund is bij eene maagd of ongehuwde vrouw, met hare toestemming, den nacht door te brengen, mits de buitenwereld daarvan niets merkt, zoodat de meeste meisjes voor hun huwelijk reeds hebben opgehouden maagd te zijn.

In Sĕrampas en Soengai Tĕnang komt die gewoonte nog algemeen voor.

Huwelijken met de voorwaardelijke verstooting voor het geval dat de man zich voor een bepaalden tijd op reis begeeft of niet in het levensonderhoud der vrouw voorziet, kent men niet (1).

c. *Zwangerschap en bevalling.*

De plechtigheden en gebruiken bij zwangerschap en bevallingen komen in hoofdzaak overeen met die, welke bij Mĕnangkĕbausche Maleiers gevolgd worden. Doekoens, die speciaal de vrouw bij hare bevalling assisteeren, heeten bĕlians. Bij eene eerste bevalling ontvangt de bĕlian *f* 2.50 en een stuk (kaboeng) zwart gekleurd katoen van $1\frac{1}{2}$ vadem lengte en voor iedere volgende bevalling slechts *f* 1. Bij de geboorte van een jongen ontvangt de bĕlian een mesje, dat voor het snijden van den navelstreng dient en bij de geboorte van een meisje twee mesjes, waarvan een voor het zooeven vermeld doel wordt aangewend en het andere dient om het meisje te besnijden, welke formaliteit bij meisjes gewoonlijk geschiedt als zij ongeveer een maand oud zijn.

De houding, waarin de vrouw bevalt, is liggende op den rug, doch zoodanig dat rug en hoofd iets hooger komen te liggen dan het overige gedeelte van het lichaam.

Een eigenaardig gebruik is dat de kĕlĕboe's, waar een

---

(1) Zie ontbinding van het huwelijk.

bĕlian bij bevallingen geassisteerd heeft, verplicht zijn haar éénmaal per jaar met den veldarbeid te helpen, hetgeen men „pĕrtoeloengan bĕlian" noemt. Men kan echter volstaan door een vervanger of kinderen, die gecenseerd worden reeds te kunnen werken, bedoelden arbeid te laten verrichten.

d. Besnijdenis, vijlen der tanden, het roodmaken der nagels van handen en voeten, kĕmali, pantang en larangan.

In Korintji geschiedt de besnijdenis der jongens en meisjes — voorzoover de laatsten niet reeds kort na de geboorte besneden zijn — op hun 5e of 6e jaar.

In Sĕrampas en Soengai Tĕnang vindt de besnijdenis der jongens daarentegen plaats op hun 10e of 12e jaar.

De besnijdenis bij de jongens heeft plaats door de voorhuid zooveel mogelijk naar voren te trekken, die te klemmen tusschen drie kleine stukjes bamboe en met garen vast te binden, waarna men het praeputium aan den voorkant met een scherp mesje afsnijdt. Het blootleggen van den eikel door insnijding is niet bekend.

De besnijdenis bij meisjes geschiedt door het afsnijden van een zeer klein gedeelte der clitoris.

In het gebied der Sĕlapan Halai Kain gaat het besnijden niet met eenig feest gepaard. Elders wordt gewoonlijk een klein feestje gegeven, waarbij kippen of geiten worden geslacht.

Meisjes worden op haar 7e of 8e jaar als vrouwen, en jongens wanneer zij den leeftijd van 12 jaar bereiken als mannen gekleed.

Het slijpen der tanden bij jongens en meisjes heeft op 12 à 13jarigen leeftijd plaats, waarbij de boventanden bijzonder kort worden afgevijld. Voor het vijlen wordt doorgaans genomen iemand, die er zijn beroep van maakt en

toekang daboeng (1) heet. Voor zijne moeite wordt hem slechts een maaltijd toebedeeld, bestaande in nasi koenjit en een gepofte kip. Het vijlen geschiedt op dezelfde wijze en met dezelfde voorzorgsmaatregelen als onder Maleiers de gewoonte is, men gebruikt echter geen steen, doch een klein ijzeren vijltje en soms een klein ijzeren zaagje.

Het bĕ'inai — roodmaken der nagels van handen en voeten — heeft alleen plaats in Sĕrampas en Soengai Tĕnang. Men gebruikt daarvoor de fijn gestampte bladeren van den inai of patjarheester. In Korintji bestaat deze gewoonte niet meer.

Vrouwen en mannen maken hunne tanden kunstmatig zwart door insmering met een kleurstof, badjå (2) genaamd. Evenals bij andere Maleische volken kent men aan eenige handelingen of het nalaten daarvan kwade gevolgen toe, die men met den algemeenen naam van kĕmali (3) bestempelt. Voor dergelijke verbodsbepalingen zijn behalve den algemeenen naam van „kĕmali," ook nog de benamingen „pantang" en „larangan" in gebruik.

Eene volledige beschrijving der gevallen, die men als kĕmali, pantang of larangan beschouwt, kunnen wij niet geven. Slechts enkele voorbeelden ter verduidelijking volgen hieronder.

Als kĕmali wordt beschouwd het in een bosch herhaaldelijk van plaats veranderen met het doel om er te overnachten. Personen, die zich hieraan schuldig maken, worden gewoonlijk een prooi van den tijger. Heeft men in het bosch een plaats uitgezocht om er te overnachten, dan dient men er ook te blijven en zich alle ongemakken te getroosten, al ware het dat zich een eind verder een geschikter verblijfplaats tot overnachting aanbood, die men niet zoo dadelijk heeft ontdekt. Zoo mag men in eene woning een vracht

(1) Daboeng beteekent vijlen der tanden.

(2) Over badjå zie het hoofdstuk handelende over nijverheid.

(3) Kĕmali = Mal. pĕmali.

niet zoodanig op den vloer leggen, dat de lussen (1) waarmede de vracht gedragen wordt in de richting van de diepte van het huis komen te liggen. Men lokt door deze handeling een sterfgeval in huis uit, aangezien alleen lijken in die richting op den vloer worden neergelegd.

Vrachten mogen niet tegen de stijlen van woningen of tegen padischuren worden neergezet, aangezien men daardoor het omvallen eener woning of padischuur bevordert.

Pantang voor een man is het dooden van een slang, het slachten van vee, gevogelte of pluimgedierte, het schieten met vuurwapenen en het kaalscheeren van het hoofd gedurende de zwangerschap zijner vrouw. Aan eene vrouw in dien toestand is het verboden om aan deuren of vensters staande of zittende naar buiten te staren of een trap gedeeltelijk af te gaan en zich daarna weder in huis te begeven. In dit geval moet zij eerst den trap geheel afgaan en daarna terugkeeren. Het overtreden dezer voorschriften wordt als schadelijk voor het nog ongeboren kind aangemerkt.

Als larangan beschouwt men het in huis dragen van een pĕdang met het daaraan verbonden stuk touw over den schouder heengeslagen. Van iemand, die dat doet, zegt men dat hij een weerbarstig karakter heeft.

Maakt iemand in de woning van een ander zich schuldig aan overtreding van hetgeen als kĕmali wordt aangemerkt, dan heeft de bewoner van het huis het recht hem daarvoor te beboeten. De boete bestaat in een gantang rijst, een kip en ingrediënten voor de goelai.

e. *Ontbinding van het huwelijk.*

Het huwelijk wordt ontbonden door den dood of door

(1) De Korintjiërs dragen hunne vrachten aan drie lussen op den rug. De middelste lus wordt over het hoofd geslagen en steunt op het voorhoofd of wordt met beide handen ter hoogte van de borst vastgehouden, terwijl men door ieder der beide overige lussen een arm steekt, evenals men bij het dragen van een ransel pleegt te doen.

verstooting (talaq). Ontbinding van het huwelijk op verzoek van de vrouw, wanneer de man na een zekeren tijd – bij reizen over zee één jaar, en bij reizen over land zes maanden — afwezig en niet teruggekeerd is, heeft in Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang niet plaats ([1]).

De verstooting geschiedt op de onder Maleiers gebruikelijke wijze. Zoolang de talaq niet drie malen is uitgesproken kan de vrouw na hare „iddah" weder een nieuw huwelijk met hare vorigen man aangaan. Is de talaq drie malen uitgesproken, dan moet zij alvorens met haren vorigen man een nieuw huwelijk te kunnen sluiten met een anderen man gehuwd zijn geweest, alware het slechts voor één nacht. Zulk een persoon heet tjina boetå = arab. mohallil. De sĕkå, indien zij betaald is geworden, blijft na de echtscheiding het eigendom der vrouw, indien haar echtgenoot haar verstooten heeft. Is de vrouw daarentegen schuldig, dan moet zij de sĕkå aan den man teruggeven. Is de sĕkå bij de voltrekking van het huwelijk niet betaald geworden, dan wordt bij eene scheiding, indien de vrouw de schuldige is, de man van het betalen daarvan ontheven. Is daarentegen de man de schuldige, dan moet hij onmiddellijk nadat de echtscheiding uitgesproken is het volle bedrag der sĕkå aan zijne vrouw uitkeeren. De gehuwde vrouw is in alle opzichten afhankelijk van den man; zij kan geene andere gronden tot echtscheiding aanvoeren dan die in de Mohammedaansche voorschriften vermeld.

Bij echtscheiding volgen de kinderen steeds de moeder. Eene uitzondering hierop is wanneer echtscheiding wegens overspel plaats heeft ([2]). Sterft de man en huwt zijne weduwe met zijn broeder dan noemt men dit van de vrouw „bĕganti tikar." Niet alleen huwelijken tusschen de weduwe van een overledene met diens broeder, doch ook van een weduwenaar met een der zusters zijner overledene vrouw

([1]) Zie de beteekenis van fasah. In de afdeeling Moekå-Moekå noemt men dit „ta'lik."

([2]) Zie het hoofdstuk over het rechtswezen.

zijn geoorloofd. Het leviraatshuwelijk is echter niet verplichtend. De ceremonie, die bij het ontbinden van een huwelijk voor den Imam plaats heeft, heet in Korintji „bĕtakok kajoe" en in Sĕrampas en Soengai Tĕnang „tĕngkoek kajoe." Zij bestaat hierin, dat de Imam, die van de echtscheiding kennis neemt, een stukje hout met een kapmes met één slag door midden kapt als symbool dat van dit oogenblik de band tusschen man en vrouw verbroken is. Na het bĕtakok kajoe moet, echter de talaq dadelijk door den man worden uitgesproken. Het uitspreken der talaq is verplichtend wil het huwelijk volledig ontbonden zijn. Weigert de man de talaq uit te spreken, dan is de vrouw wel is waar vrij om te gaan waar zij wil, doch het aangaan van een nieuw huwelijk is haar verboden. De vrouw en hare bloedverwanten trachten bij onwil van den man om de talaq uit te spreken, dezen door het doen van aanbiedingen in geld of goederen over te halen dit alsnog te doen, hetgeen doorgaans gelukt. Vandaar dat men in Korintji spreekt van „djoeal talaq" en mannen van dit recht misbruik maken om zich ten koste der vrouw te verrijken.

f. Overlijden.

Aangezien de plechtigheden, die bij het overlijden in gebruik zijn, in hoofdzaak dezelfde zijn als die, welke in andere Maleische landen worden aangetroffen, zullen wij hier alleen die gewoonten beschrijven, die in meerdere of mindere mate daarvan afwijken. Is iemand overleden dan wordt het lijk na reiniging in een doodskleed gewikkeld en zoo mogelijk in het middengedeelte van het sterfhuis geplaatst. Alleen in Sĕrampas blijft het gelaat van den overledene ontbloot, overal elders wordt het aangezicht bedekt met een doek of tegelijk door het doodskleed omwikkeld.

Dit laatste meenen wij te moeten toeschrijven aan den toenemenden invloed van den Islam, aangezien men ons

verzekert, dat voorheen in de Korintjilanden evenals in de afdeeling Moekå-Moekå de gewoonte heerschte om het gelaat van den overledene onbedekt te laten.

In de Maleische landen bestaat de gewoonte om de lijkbaar op de schouders te dragen.

In de Korintjilanden wordt hiervan in zooverre afgeweken, dat men om de lijkbaar eenige slingers van rotantouw aanbrengt, waardoor een lange stevige bamboezen stok steekt, en deze bamboe op de schouders draagt, zoodat de baar komt te hangen. Om het slingeren gedurende het loopen te beletten loopen aan weerszijden van de baar personen, die haar met de handen in evenwicht houden.

Vaste begraafplaatsen treft men niet aan. Ieder begraaft zijne dooden daar, waar hij verkiest en waar het geoorloofd is. Op graven van hoofden en aanzienlijken bouwt men een klein afdak, omheind door een bamboezen pagger, terwijl men bovendien aan het hoofdeinde een langen stok met een witte vlag plaatst. Bij gelegenheid van Mohammedaansche of kleine doafeesten worden de graven schoongemaakt en het een en ander hersteld of vernieuwd.

g. *Erfrecht.*

Uit hetgeen hieronder omtrent het erfrecht zal worden medegedeeld kan men de gevolgtrekking maken, dat de verdeeling van een erfenis bij den Korintjiër en bij de bewoners van Sĕrampas en Soengai Tĕnang in hoofdzaak beheerscht wordt door de regels, die bij het matriarchaat gevolgd worden.

De bezittingen van een persoon worden onderscheiden in:

1e. hartå poesĕkå, (1)

2e. hartå pamoendjangan,

3e hartå pĕnanti en

4e. hartå soearang.

---

(1) poesĕkå = Mal. poesaka.

Ten aanzien van den hartå poesĕkå geldt de adatregel:

Poesĕkå bĕpaloerang.

Sansĕkå pakei mĕmakei.

Poesĕkå bĕtolong.

De hartå poesĕkå kunnen nooit worden toegewezen aan familieleden in de opgaande of nederdalende linie; zij komen van rechtswege toe aan de zusterskinderen (pĕnakans) van den man of de vrouw, al naar gelang in wiens bezit die goederen zijn geweest. De uitdrukking bĕpaloerang vindt hierin verklaring dat de wijze van erven vergeleken wordt bij het stroomen van een rivier, waarvan het water op een zeker tijdstip niet verder en ook niet terug kan stroomen en genoodzaakt is een zijweg te nemen.

Sansĕkå zijn de titels (gĕlars) van den overleden man, die om beurten op zijne mannelijke bloedverwanten of zusterskinderen (nl. de mannen) overgaan naar de volgorde van hun ouderdom.

De uitdrukking poesĕkå bĕtolong geeft te kennen dat zij, die de poesĕkå-goederen hebben geërfd, ook verplicht zijn hunne medeerfgenamen, die niet gerechtigd zijn de poesĕkå van den erflater te aanvaarden, bij eventueel gebrek te ondersteunen.

De hartå pamoendjangan en hartå pĕnanti staan bekend onder den algemeenen naam van hartå pĕmbawan, d. i. de bij het huwelijk door den man en de vrouw medegebrachte goederen. Volgens den adatregel: hartå pamoendjangan dan hartå pĕnanti dibalik moeten die goederen het eerst van de nalatenschap worden afgezonderd en vervolgens onder de daarop rechthebbenden verdeeld, nl. de langst levende echtgenoot en erfgenamen van den overledene. Bij echtscheiding geldt eveneens deze adatregel.

Voor de verdeeling der hartå soearang ook wel hartå pĕntjarian genoemd, d. i. wat de echtgenooten staande het huwelijk door beider arbeid hebben verkregen, geldt bij echtscheiding of overlijden de navolgende adatregel:

Soearang dibagi.

Koetoek di bĕlah.
Tanggå dikĕrèk.
Oetang dibajar.
Pioetang ditrimå.
Nang di'agi dapet sambing.
Nang disĕlang dipoelang.

Soearang dibagi beteekent dat gelijke verdeeling der goederen tusschen man en vrouw of de langstlevende echtgenoot en de erfgenamen van den overledene moet plaats hebben.

Koetoek dibĕlah, tanggå dikĕrèk doelt op eene nauwkeurige verdeeling.

Oetang dibajar duidt op de verplichting, dat alle schulden moeten worden betaald voordat tot de verdeeling der erfenis mag worden overgegaan (1).

Pioetang ditrimå beteekent dat alle uitstaande gelden behooren te worden geïnd of de pretentiën gelijkelijk verdeeld.

Nang di'agi dapet sambing wil zeggen, dat eene nieuwe verdeeling der reeds volgens de adat verdeelde goederen niet meer mag plaats hebben.

Nang disĕlang dipoelang duidt op de verplichting, dat wat staande het huwelijk aan roerende of onroerende goederen, geld daaronder begrepen, is geleend aan daarop rechthebbenden moet worden teruggegeven.

De hartå soearang wordt bij overlijden der beide ouders gelijkelijk onder de kinderen verdeeld. Zijn de kinderen minderjarig dan wordt hun aandeel door hun nenek mamak beheerd, die echter verplicht is het uit te keeren zoodra de kinderen meerderjarig of gehuwd zijn. Als meerderjarig wordt, behalve door het huwelijk, het kind beschouwd, dat blijken geeft van zelfstandigheid en den

---

(1) Eene uitzondering hierop maken de schulden, gemaakt
1e. voor hanenvechterijen,
2e. voor het aangaan van een tweede huwelijk en
3e. om de waarde van het gestolene terug te geven.
Voor deze schulden blijven de man of zijne erfgenamen aansprakelijk

kost te kunnen verdienen. Is het huwelijk kinderloos, dan vervalt de hartå soearang bij overlijden van man en vrouw aan hunne zusterskinderen.

Het is ons verder niet gebleken dat de hartå soearang het individueel eigendom van den man kan zijn (1).

Onder het hoofstuk „rechtswezen" is vroeger reeds vermeld geworden hoe ten gevolge van overspel het aandeel der vrouw in de hartå soearang aan den man komt te vervallen. Nadere bijzonderheden omtrent het erfrecht werden door ons niet vernomen.

12 Ontwikkeling, opvoeding en onderwijs.

Intellectueel is de Korintjiër en de bewoner van Sĕrampas en Soengai Tĕnang weinig ontwikkeld; omtrent zijne moreele levenswijze zijn ons te weinig gegevens bekend om daaruit gevolgtrekkingen te kunnen maken. Opmerkelijk is echter het feit dat de in de afdeeling Moekå-Moekå gevestigde Korintjiërs en zij, die nu en dan wegens handelsbelangen genoemde afdeeling bezoeken, zich steeds voorbeeldig gedragen. Verplichtingen, die het Gouvernement zijnen onderdanen oplegt, o. a. het betalen van belasting en het verrichten van heerendiensten, worden door de aldaar gevestigde Korintjiërs nauwgezet vervuld.

Zooals vroeger terloops is aangestipt geworden, laat men zich aan de opvoeding der kinderen niets gelegen zijn. Het onderwijs bepaalt zich uitsluitend tot het leeren lezen van den Qorān en tot de kennis der ritueele vormen van den Islam, terwijl de schrijfkunst (met Arabische karakters) slechts door enkelen beoefend wordt. Omtrent het bestaan van een eigen letterschrift, dat in vroegeren tijd in

(1) Zie Wilken, Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde, 1888, 5e. volgreeks, 3e. deel, blz. 181; en Van Hasselt, Volksbeschrijving van Midden-Sumatra, bl. 250.

Korintji in gebruik zou zijn geweest, kon men ons geen inlichtingen verschaffen (1).

Godsdienstonderwijs wordt door de officieele geestelijkheid of door particulieren, zoogenaamde orang malim, in een mandarsah of in hunne woningen gegeven (2).

De leerlingen noemt men anaq pĕkir (3). De methode, bij het onderwijs gevolgd, verschilt niet van die in andere Maleische landen, terwijl men nagenoeg dezelfde kitabs gebruikt.

Ten einde meer in het wezen van den godsdienst door te dringen begeven vele Korintjiërs zich naar Padang of de Padangsche Bovenlanden, hoewel te Soengai Pĕnoek en Rawang—beide kampongs zijn gelegen in het gebied der Sĕlapan Halai Kain—de brandpunten van den Islam in Korintji, ook godsdienstonderwijs aan meer gevorderden wordt gegeven door van Mekka teruggekeerde Korintjische bedevaartgangers.

13. Godsdienst.

De geheele bevolking der landschappen Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang belijdt den Islam (4).

Het tijdstip, waarop hij in die streken is ingevoerd geworden, is niet bekend, terwijl vooralsnog omtrent den godsdienst, voorheen door de bevolking beleden, bitter weinig bekend is. Uit Korintjische volksverhalen en legenden moet men echter opmaken, dat voorheen de vereering van goede en booze geesten in deze streken algemeen was, waaruit men de gevolgtrekking zou kunnen maken dat voorheen het heidendom in die streken heeft geheerscht.

(1) Zie Aanteekeningen betreffende de Korintjische adat door den toenmaligen Ass.-resident P. J. Kooreman opgenomen in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde, 1893, 5e volgreeks, 8e deel, 2e afl., bl. 183 en 184.

(2) Mandarsah = Mal. soerau.

(3) Kor. anaq pĕkir = Mal. anaq moerid.

(4) Onderzoekingen door ons ingesteld, of de Hindoesche invloed op Sumatra zich ook tot de zoogenaamde Korintjilanden heeft uitgestrekt, leverden geene resultaten op.

Hoewel het aantal bedevaartgangers steeds toeneemt, is, voor zoover wij dit hebben kunnen nagaan, de bevolking, die de Gouvernementslanden bezoekt, niet fanatiek van aard. Bij de meesten bestaat de opvatting van den Islam in het nauwgezet opvolgen der ritueele vormen zonder in het wezen van den godsdienst door te dringen. Uit het toenemend aantal bedevaartgangers en inlichtingen van Korintjiërs verkregen, moeten wij echter aannemen dat het ideaal der mannelijke bevolking is, éénmaal de bedevaart te mogen doen. Om de kosten van zulk een tocht te kunnen bestrijden zoekt men werk in den vreemde en leeft zeer zuinig totdat men voldoende geld bijeengegaard heeft, waarna men zich te Moekå-Moekå, Indrapoera of Padang van een reispas naar Mekka voorziet. De meeste bedevaartgangers zijn afkomstig van Korintji. Vrouwen gaan zelden ter bedevaart

Informatiën omtrent het tegenwoordig bestaan van heidendom in een zeker deel van Korintji (zie Prof. P. J. Veth, Midden-Sumatra, Volksbeschrijving, bl. 68) leverden geene resultaten op.

De invloed der hadji's onder de bevolking van Korintji heeft over het algemeen het geloof aan „kramats" van heidenschen oorsprong zeer verzwakt.

De voornaamste kramats zijn die:

1e van Tanah Hiang. De overlevering verhaalt, dat zekere Mangkoedoen van Soemanik, een der vier hoofdmantri's van Indra Djati, vorst van Mĕnangkĕbau, op last van dien vorst een oorlog moest voeren met Imbang Djaja, vorst van Benkoelen (1).

De aanleiding tot dezen oorlog was het volgende:

Indra Djati had een zoon, genaamd Rĕmĕndoeng Toeankoe Orang Moeda.

De laatste was verloofd met zekere Poetri Bongsoe, dochter van Radja Moeda, een bloedverwant van Mangkoedoen, die te Benkoelen woonde. Poetri Bongsoe, die zeer

(1) Een vorst van Benkoelen heeft nooit bestaan, wellicht was Imbang Djaja een der hoofden van de landschappen Soengai Hitam of Soengai Lĕman.

schoon was trok de aandacht van Imbang Djaja, die dan ook om hare hand dong en die verkreeg, echter zonder dat hare betrekkingen tot Rěměndoeng werden verbroken.

Op aandringen van Imbang Djaja zou het huwelijk worden gesloten, toen tijdens de huwelijksfeesten Poetri Bongsoe op last van Rěměndoeng, die intusschen van het voorgenomen huwelijk kennis kreeg, door diens bloedverwant Tjindoer Matå werd geschaakt. (1) Dientengevolge ontstond er een krijg tusschen Indra Djati en Imbang Djaja die door bovengenoemden Mangkoedoen werd gevoerd, doch met het ongunstig gevolg dat laatstgenoemde vluchten moest en in Korintji een schuilplaats vond, waar hij de tegenwoordige kampong Tanah Hiang stichtte. Van dezen Mangkoedoen wordt verder verhaald, dat hij niet overleden, doch in den omtrek van Tanah Hiang verdwenen zou zijn. De plek, waar zijne verdwijning plaats vond, wordt als heilig beschouwd.

2e Van Mandi Oerai, eene hooge steile rots nabij Tamiai.

3e Van Goenoeng Koenjit, een der berptoppen van het Barisangebergte nabij de grenzen van Zuidoost-Korintji en de afdeeling Moekå-Moekå.

4e Van Boekit Soembing in Sěrampas.

5e Van Goenoeng Měnsoerai in Soengai Těnang. Van de vier laatstgenoemde kramats beweert de bevolking, dat zij tot verblijfplaats van geesten dienen.

De Korintjiër ontwijkt zooveel mogelijk plaatsen, die als kramats bekend staan.

Is hij echter om de een of andere reden gedwongen zulk een plaats voorbij te gaan of zich in de nabijheid daarvan op te houden, dan toont hij zijn vrees en eerbied door het maken van een sěmbah. Het brengen van offers, het afleggen van geloften of het afsmeeken van de eene of andere gunst in de nabijheid van die plaatsen heeft niet meer openlijk plaats.

(1) Zie verder de legende van Tjindoer Matå, in de Padangsche Bovenlanden algemeen bekend en waarvan o. a. een handschrift bij den Inspecteur van het Inl. onderwijs Van Ophuijzen berust.

Bijzonderheden omtrent het ontstaan der vier laatstgenoemde kramats werden door ons niet vernomen.

Opmerkelijk is het, dat bij de bevolking van Sĕrampas en Soengai Tĕnang de Islam minder sterk op den voorgrond treedt dan in Korintji en het aantal hadjis ook zeer onbeduidend is. In Sĕrampas worden geen mesdjid's of soerau's aangetroffen, terwijl in Soengai Tĕnang zich slechts twee mesdjid's en een soerau bevinden. Evenmin wordt in Sĕrampas het reciteeren van den Qorān beoefend.

De mesdjid's, van een of meerdere minarets voorzien, bestaan soms uit een, twee of drie verdiepingen. Naar men ons mededeelt is de mesdjid te Poelau Tĕngah in het gebied der Tigå Halai Kain het schoonste moskeegebouw, dat men in Korintji aantreft.

Voor zooverre men ons inlichtingen kon geven, treft men in Korintji twee broederschappen (tariqah) aan, nl. de Sjattarijah en de Samanijah. Wel vindt men hier en daar onder de bevolking enkele leden der Naqsjibendijah-orde, doch van een gevestigde broederschap is niets bekend. Voor de juistheid dezer laatste bewering pleit het feit, dat in den loop van het jaar 1889 twee Korintjische hadji's naar Padang vertrokken en ongeveer een jaar daarna naar Korintji teruggekeerd zijn, nadat zij van het hoofd der te Padang gevestigde broederschap der Naqsjibendijah de „idjazah" of vergunning tot het geven van onderwijs in de leer dier orde hadden verkregen.

14. Geestelijkheid.

In de Korintjilanden zijn aan de moskeeën imams, chatibs en bilals verbonden, die dezelfde werkzaamheden verrichten als in de naburige Maleische landen. Op predicaten die zekere mate van kennis van den godsdienst aanduiden, als kari, pekih (1), malim, is men zeer gesteld en men respecteert hen, die ze dragen, ook de hadji's.

(1) Pĕkih = garim = moedin d. i. oproeper tot de godsdienstoefening.

Behalve in Sĕrampas en Soengai Tĕnang wordt in elke doesoen naar gelang der sterkte van de volwassen mannelijke bevolking een mesdjid of mandarsah aangetroffen.

In een doesoen komen evenveel imams, chatibs en bilals voor als er soekoe's zijn. Zij worden gekozen door de kĕlĕboe's eener soekoe. De aldus verkozen moskeebeambten verrichten bij beurten om de week d. i. van Vrijdag tot Vrijdag de voorgeschreven ceremoniën in de mesdjid en zijn overigens belast met het voltrekken van huwelijken en de regeling van godsdienstige aangelegenheden in hunne soekoe. Bij Mohammedaansche feestdagen wordt echter door alle kĕlĕboe's eener doesoen een bijzondere voorganger voor de godsdienstoefening gekozen speciaal om gedurende die dagen de ceremoniën te leiden.

Bekende mesdjids treft men in die streken niet aan; evenmin komen er bijzondere godsdienstscholen voor.

De moskeebeambten genieten geene bezoldiging; hunne voornaamste inkomsten bestaan in het ontvangen van:

1e. de oewang nikah.

2e. de oewang sarak.

3e. de pitrah.

4e. sĕdĕkah's.

5e. giften voor het lezen van de talakin bij sterfgevallen.

6e. de oewang nobat.

7e. zakat.

De oewang nikah bedraagt, zooals wij vroeger mededeelden, *f* 2.50 voor elke huwelijksvoltrekking. Zij wordt in geld betaald, waarvan $^1/_3$ den imam toe komt.

De oewang sarak bedraagt *f* 0.25 en komt den imam geheel toe.

De pitrah, gewoonlijk in geld opgebracht, wordt vrijwillig aan een der leden der officieele geestelijkheid afgedragen, die voor de verdeeling onderling zorg draagt. (1)

Sĕdĕkah's zijn vrijwillige gaven in geld of in natura.

(1) De beambten der bedehuizen worden in Korintji pĕgawai mesdjid of pĕgawai soerau genoemd.

Het loon voor het lezen van de talakin bij sterfgevallen bestaat uit een matje en een kussen en is uitsluitend voor den chatib, die daarmede gewoonlijk belast is, bestemd.

De oewang nobat of mĕnobat is een gift bestaande uit een stuk wit katoen ter lengte van 5 etå's [1] die door de ouders van het kind, hetwelk besneden is geworden, aan den imam, die de plechtigheid geleid heeft, wordt geschonken. Dikwijls gaat deze gift vergezeld van een doelang met nasi koenjit en gepofte kip.

De hoeveelheid der padi-zakat regelt zich naar den verkregen oogst en wordt aan een der bedienaren van de mesdjid of soerau der betrokken soekoe afgedragen. Deze beheert de zakat en zorgt voor de verdeeling ervan onder de moskeebeambten en de behoeftigen der soekoe, die de zakat heeft opgebracht; hij is verder verplicht daarvan verantwoording te doen.

15. Kunstzin, muziek en muziekinstrumenten, spelen.

Van kunstzin is bij de Korintjiërs en de bewoners van Sĕrampas en Soengai Tĕnang weinig sprake. Zoo lang de nijverheid geen hooger vlucht genomen heeft, is het niet te verwachten, dat behoefte aan het beoefenen van kunsten zal worden gevoeld. Onder het hoofdstuk nijverheid zullen wij dan ook zien, dat behalve het vervaardigen van fraaie en kunstig bewerkte heften en scheeden van wapens het leveren van grof werk het kenmerk is der Korintjische industrie. De beeldende kunst bepaalt zich tot grof snij- en schilderwerk aan huizen en rijstschuren. De dichtkunst uit zich in pantoens, welker inhoud meestal onbeduidend is. Pantoens worden gedeclameerd, of gezongen met of zonder begeleiding van instrumenten.

De muziekinstrumenten der Korintjiërs zijn de gĕndang,

(1) Een etå [hastå] is een maat overeenkomende met een armslengte.

de rĕdok, de rĕbab, de gong, de tjanang en de ginggong (1). De gĕndang, gong en tjanang worden bij feestelijke gelegenheden gezamenlijk bespeeld, de rĕdok en gong dienen als accompagnement bij het dansen (bĕtahoe), terwijl de rĕbab voor begeleiding van zang dient. Blaasinstrumenten, zelfs de fluit (soeling) en onze viool zijn in Korintji onbekend. Met eene vermelding der bovengenoemde muziekinstrumenten zonder eene nadere beschrijving, vermeenen wij te mogen volstaan omdat zij niet van de bekende Maleische verschillen.

Het bĕtahoe (2) geschiedt hetzij alleen door boedjangs, hetzij door maagden en jonge weduwen onderling of door beide seksen, doch niet meer dan twee personen tegelijk mogen daaraan deelnemen. Behalve door het slaan op rĕdok en gong worden in het gebied der Sĕlapan Halai Kain de dansen door zang begeleid, waarbij door daartoe aangewezen mannelijke personen om beurten de eene of andere tjoeritâ of asik gezongen wordt.

Deze tjoerita's of asik's bevatten een lofzang op, of vermelden de lotgevallen van hunne voorouders in den vorm van pantoens. Men danst op de maat van den zang. — Gehuwde mannen en vrouwen nemen geen deel aan het dansen. Het bĕtahoe bestaat evenals elders voornamelijk in langzame en gelijkmatige bewegingen met de aan beide zijden uitgestrekte armen, waarbij tevens met het lichaam een ronddraaiende beweging gemaakt wordt. Als een onderdeel van het bĕtahoe is het bĕtalai te beschouwen. Bij het bĕtalai mogen meer paren aan den dans deelnemen. Boedjangs en gadis onderling of gezamenlijk plaatsen zich op eene rei tegenover elkaar met beide armen over elkaars schouders geslagen, terwijl de eenige beweging daarin bestaat, dat allen gelijkmatig den rechtervoet nu eens voor- en dan weder achterwaarts plaatsen. Gedurende het bĕtalai worden door partijen om beurten pantoens gezongen.

(1) Zie Marsden's History of Sumatra, 3d. ed., bl. 306.

(2) Kor. bĕtahoe = Mal. mĕnari.

In Sĕrampas kent men het bĕtalai niet.

Een der meest geliefkoosde volksvermaken is het houden van hanenvechterijen, dat vroeger algemeen, doch thans meer speciaal in het gebied der Tiga Halai Kain, Sĕrampas en Soengai Tĕnang voorkomt. Door den invloed van den Islam schijnt dit spel in Sĕlapan Halai Kain op den achtergrond te zijn geraakt.

Het dobbelen en kaartspelen behoort mede tot de uitspanningen van den Korintjiër, waarbij dikwijls hooge bedragen worden ingezet. Tot de meest voorkomende spelen rekent men: het main linoeng pinang, het main ladang-ladangan, het main balamboeng en het main kĕrtas lima.

Het main linoeng pinang bestaat in het draaien van een tol van was, die de grootte van een pinangnoot heeft en waardoor men een stukje lidi (nerf van een klapperblad) heeft gestoken, zoodanig echter, dat het uiteinde (kĕpalå) der lidi, dat naar boven gekeerd is, iets langer is dan het naar beneden gekeerde uiteinde. Alvorens de tol te draaien wedden de omstanders onder elkaar door vooraf de windstreek op te geven, die de kĕpala zal aanwijzen nadat de tol tot rust zal zijn gekomen.

Het main ladang-ladangan bestaat hierin, dat men op den grond een cirkel van rotan met een straal van ongeveer een meter legt, die men in een aantal even groote sectoren verdeelt, terwijl in het middelpunt een stok in den grond wordt gestoken waaraan een beweegbare ring van rotan is bevestigd. Aan dien beweegbaren ring wordt een haan met een eindje touw van ongeveer een span lengte vastgebonden, dien, nadat een ieder der deelnemers van het spel in een der sectoren geld heeft ingezet, de hals wordt afgesneden.

De sector waarin de haan in zijn doodstrijd komt te vallen is de winnende. Komt de haan op de grens van twee sectoren te liggen dan wordt het spel herhaald.

Het main balamboeng bestaat in het opwerpen van twee stukken geld, waarvoor gewoonlijk onze oude duiten worden

gebruikt en heeft veel overeenkomst met het bekende spel „kruis of munt.”

Het spel „kĕrtas lima” is uit de afdeeling Moekå-Moekå afkomstig en wordt met Hollandsche kaarten gespeeld.

Men heeft daarvoor een compleet spel van twee en vijftig kaarten noodig, terwijl het door drie of vier personen wordt gespeeld, die ieder vijf kaarten krijgen. Troef en kleur kent men niet, de houder van de hoogste kaarten wint gewoonlijk den slag, en hij, die de meeste slagen opneemt, wint het spel. Om te bepalen wie het eerst mag uitkomen trekt men vooraf ieder een kaart; hij die de hoogste trekt begint. De gift geschiedt tegen den loop der zon in. De benamingen der kaarten zijn als volgt: voor heer zegt men „hèr”, voor vrouw „prau”, voor boer „patah” en vervolgens afdalende poeloeh, sĕmbilan, sĕlapan, toedjoeh, anem, limå, ampat, tigå, doewå, voor de aas „indoek.”

De voornaamste kinderspeeltuigen zijn: trompetjes (poei poei) vervaardigd van dikke padistengels met een wijd uitloopend verlengstuk van klapperbladeren, waaruit de nerf verwijderd is en voorzien van een dun bamboezen mondstuk, vliegers, trommels [ook gĕndangs genoemd] door over een aarden pot of klapperdop het vel of de blaas van een geslacht dier te spannen en het wel bekende balspel (main ragå), dat echter ook door volwassen personen wordt gespeeld.

16. Standen, titels.

Men onderscheidt in Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang drie standen, te weten:

a. de hoofden, zoowel die in functie als buiten functie zijn,
b. de orang banjaq of orang mĕrdikå en
c. slaven en pandelingen.

Zooals wij vroeger zagen worden de dĕpati's doesoen of dĕpati's soekoe door de kĕlĕboe's van de soekoe, waartoe zij behooren, verkozen. De laatsten hebben echter niet het recht, de door hen gekozen dĕpati's wegens wangedrag, ongeschikt-

heid, gepleegde overtreding of misdrijf van hun rang te ontzetten (1). Deze bevoegdheid wordt uitsluitend toegekend aan de mede-dĕpati's der doesoen. De aldus van zijne functie ontheven dĕpati blijft echter den rang van dĕpati behouden en wordt steeds beschouwd als tot den stand der hoofden te behooren, waartoe ook de officieele geestelijkheid gerekend wordt, op wie het bovenstaande ook van toepassing is.

De slavenstand is uitsluitend ontstaan door het vroeger opkoopen van menschen van elders afkomstig. Bijzonderheden omtrent de erfelijkheid van den slavenstand werden ons niet medegedeeld. Onder de inboorlingen van Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang treft men weinig slaven, doch meer pandelingen aan. Een slaaf kan tegen den wil van zijn meester nooit zijne vrijheid terugkrijgen, terwijl een pandeling, die in staat is zijn schuld af te lossen, op diens verzoek altijd de vrijheid moet worden teruggegeven. In omgang en behandeling bestaat er tusschen slaven en pandelingen en de overige huisgenooten weinig verschil, zoodat hun lot zeer dragelijk is. De meeste slaven zijn afkomstig van Pangkalan Djamboe.

Personen, die vermeenen van vorstelijke afkomst te zijn, dragen de titels (gĕlars) van Soetan, Bagindå Radjå Moedå, Pangeran Radjå Moedå, Tonggal Radjå enz.

In Sĕrampas en Soengai Tĕnang draagt de persoon, die bij overlijden van een dĕpati vermoedelijk tot zijn opvolger wordt verkozen, den titel van Oelak dĕpati, terwijl de poenggawa tigå poeloeh de titels van Lengang dĕpati en Rijå dĕpati dragen. In het algemeen wordt met het geven en aannemen van titels willekeurig gehandeld. Omtrent de door priesters en zoogenaamde orang malim gedragen titels is vroeger reeds met een enkel woord gesproken.

17. Landbezit.

In Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang wordt zoowel

(1) Het van zijn rang ontzet, uit zijne betrekking ontslagen zijn heet tĕpĕtjah.

individueel als communaal grondbezit aangetroffen. Individueel bezit wordt over bebouwde gronden uitgeoefend, terwijl de onbebouwde het gezamenlijk eigendom zijn der doesoen, binnen welker grenzen zij gelegen zijn. De grenzen van doesoens heeten djĕmbo.

De onbebouwde gronden worden verdeeld in:

a. Oerwouden, derhalve maagdelijke grond, himbå gĕdang genaamd. (1)

b. Bĕloekar toeå, gronden die, na verlaten te zijn, tot den staat van wildernis zijn teruggekeerd en wederom voor ontginning geschikt zijn.

c. Bĕloekar moedå, gronden die, na verlaten te zijn, tot den staat van wildernis zijn teruggekeerd, doch nog niet voor ontginning geschikt zijn.

d. Padang kĕbau (2) in het algemeen weideplaatsen voor het vee.

e. Gronden geschikt voor den aanleg van sawah's.

f. Bebouwde gronden, die door den bewerker verlaten zijn.

Rivieren, beken, meren en moerassen met den inhoud daarvan zijn het eigendom der doesoen, in welker gebied zij gelegen zijn.

Leidingen voor besproeiing van sawah's zijn het individueel eigendom van een persoon of het gezamenlijk eigendom van eenige personen, zoodat zonder vergunning van den eigenaar of van de eigenaren door anderen over het daarinstroomend water niet mag worden beschikt.

Ieder, hetzij inboorling of vreemdeling, kan woeste gronden ontginnen, mits hij daartoe vergunning vraagt aan de hoofden der doesoen die er de beschikking over hebben. Bewoners van het doesoengebied, waartoe de te ontginnen gronden behooren, betalen niets voor zulk eene vergunning. Voor vreemdelingen schrijft de adat voor, dat zij aan het hoofd, dat de vergunning verleent, een bewijs van hulde en

(1) Kor. himbå gĕdang = Mal. rimbå gĕdang.

(2) Kor. kĕbau = Mal. kĕrbau de *au*-klank dient als een *e* uitgesproken te worden met eene neiging naar den korten *a*-klank.

eerbied moeten brengen in den vorm van kleine geschenken, hetgeen men in Korintji pĕsĕmba-ĕn noemt en die gewoonlijk bestaan in een gantang rijst, een kip en een geldswaardig bedrag, overeenkomende met een gulden van onze munt.

De persoon, die een streek woesten grond ontgint, is daarvan ook eigenaar. Hij heeft het recht om over dien grond op alle mogelijke wijzen te beschikken, terwijl bij zijn dood, indien die grond niet door hem verlaten is, zijne erfgenamen in zijne rechten optreden. Zijn er geene erfgenamen aanwezig, dan vervalt de grond aan de hoofden der doesoen, in welker gebied bedoeld stuk grond gelegen is. Deze hoofden, in naam eigenaren van den grond, mogen de aldus verkregen gronden niet voor eigen voordeel laten bewerken, doch kunnen, indien zij dit verkiezen, dien grond door anderen laten bewerken, die zich ten aanzien van den oogst geheel als eigenaren kunnen beschouwen.

Eene uitzondering op den regel, dat woeste gronden het communaal bezit zijn van de doesoen, bestaat, wanneer iemand, die vruchtboomen of goede houtsoorten in een bosch ontdekt, zich die boomen wenscht toe te eigenen. Zulke boomen moeten gemerkt worden met een kruisje + (tjap bĕsilang) of met het teeken <of > (tjap toempang), verder moet de grond ongeveer een vadem rondom den stam van struikgewas worden gezuiverd en moet men zorg dragen, dat bedoelde inkepingen duidelijk en op eene zichtbare plaats worden aangebracht. Bovendien is de onmiddellijke kennisgave van de vondst aan het betrokken hoofd verplichtend gesteld.

Het jagen en visschen staat een ieder vrij, zonder dat daarvoor aan het betrokken hoofd eenig geschenk behoeft aangeboden te worden.

Een ieder is gerechtigd om goud in rivieren te zoeken of uit den grond te delven, mits hij daartoe van het hoofd, in wiens gebied die rivieren of gronden gelegen zijn, vergunning bekomen heeft. Alvorens echter de ontginner de

verkregen hoeveelheid goud tusschen hem en zijne helpers mag verdeelen, moet aan het hoofd voor ieder gedolven thail goud eene cijns (boenga tanah) worden opgebracht, bestaande in en geldswaardig bedrag overeenkomende met *f* 1. van onze munt.

De bevolking eener doesoen oefent een gelijk recht uit op de boschproducten voorkomende in de tot het gebied der doesoen behoorende bosschen. Alleen is op het inzamelen van balam kĕdjil en balam abang (gĕtahsoorten) zooals wij later onder het hoofdstuk landbouw zullen zien, een recht van $12^1/_2$ % aan de hoofden verschuldigd.

18. Landbouw.

Een der hoofdmiddelen van bestaan is de landbouw. De voornaamste kultures zijn:

a. de rijstkultuur,
b. de koffiekultuur,
c. de tabakskultuur,
d. de suikerrietkultuur,
e. de pinangkultuur,
f. de gambirkultuur,
g. de ramehkultuur,
h. de indigokultuur en
i. de kultuur van tweede gewassen.

a. Rijstkultuur.

De rijstkultuur wordt hoofdzakelijk op sawah's gedreven. Men onderscheidt: sawah's, die van levend water kunnen worden voorzien, en sawah's, die van den regen afhankelijk zijn.

De waterleidingen der sawah's worden gezamenlijk door de eigenaren der velden, die ze besproeien moeten, gemaakt, bekostigd en onderhouden. Ieder, die van zulk eene leiding water voor zijne velden ontvangt, is ook aansprakelijk voor het onderhoud dier leiding. Het algemeen toezicht over

waterleidingen is opgedragen aan de dĕpati's soekoe, die in eersten aanleg kennis nemen van alle geschillen die zich hieromtrent voordoen. De hier en daar in de afdeeling Moekå-Moekă door Korintjiërs tegen loon aangelegde waterleidingen getuigen van hunne bedrevenheid in deze.

Als een gevolg van het bovenvermelde en in verband met het gemis van geregelde moesons in die streken, is de plant- en oogsttijd niet vast te stellen en komt het dikwijls voor, dat in eene streek op verschillende plaatsen tegelijk velden bewerkt, beplant en geoogst worden.

De sawah's worden op drieërlei wijze bewerkt:

1e. met den ploeg,

2e. met de patjol en

3e. door gedurende eenige dagen een kudde karbouwen in de te bewerken velden, waarop men te voren gedurende ettelijke dagen water heeft gebracht, te laten loopen en dit later nog eenige keeren te herhalen, zoodat al het onkruid fijn getrapt allengs tot verrotting overgaat en het veld geschikt maakt voor het beplanten. Deze bewerking noemt men mĕrtja (Mal. mĕratja).

Ongeveer een maand voor het bewerken der velden wordt de bibitpadi uitgezaaid. Het uitzaaien geschiedt over het algemeen te dicht, zoodat veel zaadpadi onbenut verloren raakt en het gewas minder krachtig is. IJle uitzaaiing kent men niet.

Bereikt de bibit den ouderdom van 40 dagen, dan wordt zij zoo spoedig mogelijk overgeplant in bosjes van 4 tot 10 plantjes en op afstanden van ruim een sĕkilan djari tĕngah (1).

Het bewerken der sawah's met den ploeg is niet algemeen en het zijn voornamelijk Korintjiërs, die het Gouvernement Sumatra's Westkust bezocht hebben, die deze methode van sawahbewerking in hun land toepassen. De vorm van den ploeg is dezelfde als die, welke in de Padangsche Bovenlanden wordt aangetroffen.

Het bewerken en beplanten der sawah's geschiedt uit-

(1) Zie hieronder maten en gewichten.

sluitend door mannen, het oogsten door mannen, vrouwen en kinderen. Aan deze kultuur wordt veel zorg besteed, zoodat, behoudens plaatselijke uitzonderingen, de oogst ruim voldoende is om steeds zonder invoer van elders in eigen behoefte te voorzien.

Slechts hier en daar wordt in Korintji padi op ladangs verbouwd, gewoonlijk geschiedt dit met het doel om later de ladang met koffie te beplanten.

In Sĕrampas en Soengai Tĕnang daarentegen is de ladangbouw algemeen en treft men slechts hier en daar sawah's aan.

Het bewerken der ladangs geschiedt op dezelfde wijze als in de Maleische landen.

De geoogste padi wordt in schuren „bilik padi" opgeborgen, die gewoonlijk denzelfden vorm hebben als de tĕngkians in de Padangsche Bovenlanden en tusschen de doesoens zijn gebouwd.

b. koffiekultuur.

De koffie wordt geplant:

1e op ladangs,

2e in de doesoens om en nabij de huizen en

3e op hooge gronden, die hier en daar in het midden of aan den rand der sawah's gelegen zijn.

Het aanleggen van kweekbeddingen voor koffie komt zelden voor, daar in de verschillende aanplantingen voldoende bibitplantjes voorhanden zijn. Deze bibitplantjes schieten van zelf onder de oude koffieboomen op en worden verkocht. Geregelde tuinen treft men zelden aan. De plantwijdte varieert van 1.5 tot 2 M.; het ploegen of omspitten van den bodem heeft niet plaats, terwijl evenmin plantkuilen worden gemaakt. In het derde of vierde jaar beginnen de boomen vruchten te dragen. De koffiepluk heeft twee malen 's jaars plaats, nl. in Mei en October; die in de maand Mei is de voornaamste en levert de grootste productie op, die in

de maand October is de zoogenaamde napluk der boonen, die niet tijdig genoeg tot rijpheid zijn gekomen. De aanleg der tuinen geschiedt gewoonlijk door mannen; aan den koffiepluk nemen mannen, vrouwen en kinderen deel.

In het algemeen worden de koffieaanplantingen goed onderhouden en geschiedt de pluk met zorg, terwijl, zooals wij vroeger vermeldden, een verbods- en strafbepaling bestaat om het afrukken der koffiebladeren tegen te gaan.

De koffiebereiding heeft plaats door fermentatie in manden of in kuilen, daartoe in den grond gegraven. Deze fermentatie duurt ongeveer tien dagen, waarna men de vruchten met de handen dooreen kneedt of met de voeten in de manden trapt, ten einde de boonen van het vleeschachtig omhulsel te ontdoen. Daarna worden de boonen schoongewasschen en in de zon gedroogd. Het drogen duurt bij goed weder gewoonlijk drie à vijf dagen, waarop men tot het stampen overgaat en dit voortzet totdat de hoornschil loslaat. De van de hoornschil ontdane boonen worden gedurende een paar dagen in de zon gedroogd, waarna het product voor verkoop geschikt is.

De koffiebereiding laat echter nog te wenschen over; rijpe en onrijpe boonen worden dikwijls met elkaar vermengd en gefermenteerd tengevolge waarvan eene inferieure koffiesoort wordt verkregen. Uitgezochte Korintjikoffie haalt op de markt goede prijzen en wordt dikwijls met *f* 60. de pikoel betaald.

Naar men verhaalt is de oorspronkelijke koffiebibit nu ongeveer 30 jaren geleden van uit de Padangsche Bovenlanden in die streken ingevoerd.

De koffie van Sĕrampas en Soengai Tĕnang is ongeveer van de zelfde kwaliteit als de Korintjische koffie.

c. Tabakskultuur.

Tabak wordt uitsluitend op ladangs geteeld zonder bijplanting van eenig ander gewas. Omtrent de herkomst der

oorspronkelijke bibit wist men ons niets mede te deelen. Hare kwaliteit als versneden tabak is goed; zij is geurig, doch het blad schijnt voor dekbladeren van sigaren door zijne geringe lenigheid niet geschikt te zijn, hetgeen wellicht te wijten is aan de minder zorgvuldige wijze van bereiding.

Nadat de ladang gereed en zooveel mogelijk van onkruid gezuiverd is, wordt de bibittabak, die ongeveer een maand te voren in afzonderlijke pépinières is uitgezaaid, overgeplant. De plantwijdte bedraagt twee à drie voeten. Over het algemeen wordt aan den aanplant weinig zorg besteed.

Ongeveer drie maanden nadat zij is overgeplant, begint zij te bloeien en worden de toppen der bloemstengels afgebroken, terwijl het uitbotten van takjes wordt voorkomen door de jonge uitspruitsels zoo spoedig mogelijk af te snijden. Men vermeent hierdoor de neiging van de plant om hoog op te schieten en zich te vertakken, te onderdrukken, waardoor de groeikracht der plant niet verdeeld wordt en men groote, dikke en stevige bladeren verkrijgt. Nu en dan wordt de aanplant van onkruid gezuiverd. Gedurende drie of vier maanden worden bij herhaling de min of meer geel gekleurde bladeren afgesneden, waarna men de plant aan haar lot overlaat en alleen voor het zaad zorg draagt, dat men verzamelt en voor de nieuwe aanplanting gebruikt. De aldus verkregen bladeren worden overeind tegen elkaar, met de steelen naar beneden gekeerd, gedurende drie dagen in een tĕmpat mĕran tĕmbakau (1) geplaatst en met pisangbladeren overdekt, zoodanig echter, dat de lucht niet geheel afgesloten wordt. Op deze wijze ontstaat eene fermentatie, die de bladeren zoogenaamd rijp maakt. Na verloop van eenige dagen worden de lichtbruin geworden bladeren er uitgenomen en tot fijne tabak versneden, terwijl die nog niet voldoende rijp zijn, dezelfde bewerking blijven onder-

(1) De tĕmpat mĕran tĕmbakau is een open kist, vervaardigd van gevlochten jonge bamboe. De lengte varieert van 1 tot 2 M, terwijl de hoogte en breedte respectievelijk 0,25 en 0.2 M. bedragen.

gaan. De aldus versneden tabak wordt gedurende twee dagen in de zon gedroogd, herhaaldelijk door elkaar gewoeld, en daarna een nacht aan den invloed van den dauw blootgesteld. Hiermede is de bereiding afgeloopen en acht men de tabak voor het gebruik geschikt.

De bereide tabak wordt in cylinders van boombast vervaardigd of in bamboe's bewaard. De marktprijs te Moekå-Moekå bedraagt gemiddeld *f* 1. de kati.

De duur der geheele kultuur is ongeveer zes maanden, terwijl men op een en dezelfde ladang dikwijls tot drie malen toe tabak verbouwt alvorens de grond verlaten wordt.

d. Suikerrietkultuur.

Suikerriet wordt op ladangs tusschen andere gewassen, behalve tabak, of nabij de huizen geplant. De productie dient voor eigen gebruik tot versnapering of om daaruit suiker te bereiden. Daartoe perst men het sap uit den suikerrietstok middels een „kilang golek," (1) vangt het op en kookt het daarna totdat de vloeistof gebonden is en bij het opscheppen met een lepel van klapperdop als het ware bij draden daarvan afdruipt.

De aldus verkregen strooperige massa wordt in kleine vormen van bamboe of klapperdoppen gegoten en afgekoeld.

e. Pinangkultuur.

Pinangboomen treft men veelvuldig aan in doesoens en aan de randen van ladangs en koffieaanplantingen. Tengevolge van het enorm verbruik van betel worden jaarlijks pinangboomen bijgeplant.

f. Gambirkultuur.

De gambirplant wordt overal op ladangs en nabij doesoens aangetroffen. Het bereiden van gambir in blokjes,

(1) De kilang golek is een werktuig, waarvan het voornaamste gedeelte bestaat uit twee houten cylinders, die tegen elkaar in draaien en waartusschen de suikerrietstokken worden geplaatst en geperst.

zooals elders, is in Korintji onbekend. De bladeren worden, na gekookt en vervolgens gedroogd te zijn als ingredient bij het betelkauwen gebruikt.

g. Ramehkultuur.

De rameh (Kor. kĕlai)- kultuur wordt op ladangs gedreven. Van den bast vervaardigt men touw voor het breien van vischnetten.

h. Indigokultuur

De indigo (Kor. taroen)- plant wordt in doesoens nabij de woningen geteeld. Men onderscheidt twee soorten van indigoplantjes, nl. die met groote breede bladeren (kruipplant) en die met kleine bladeren (heesterplant).

De productie dient voor eigen gebruik als verfstof voor kleedingstukken.

i. Kultuur van tweede gewassen.

De tweede gewassen worden op ladangs of in tuinen nabij de doesoen tegelijk met inlandsche groenten geteeld. De voornaamste tweede gewassen zijn: aardappelen (in der tijd ingevoerd van de Padangsche Bovenlanden), verschillende soorten van obi's als bira, kĕladi, obi kajoe, obi bĕnggala en obi trigoe, voorts katjang, een soort van snijboonen, katjang doedoek geheeten, prangi en laboe poetih.

Kapas en kapok wordt hier en daar op ladangs en nabij woningen geteeld en dient voor eigen gebruik.

Vruchtboomen worden schaars aangetroffen. De voornaamste zijn pisang-, doerian-, nangka-, manggis-, langsĕp-, batjan- en papajaboomen.

Roode en witte uien worden hier en daar in kleine hoeveelheden geteeld en naar het Gouvernementsgebied uitgevoerd.

Nog dient hier melding te worden gemaakt van de bamboekultuur; de bamboe majang en bamboe bĕton zijn de beste en meest voorkomende soorten. Slechts hier en daar nabij doesoens bijgeplant, wordt de bamboe majang vooral in het wild aangetroffen in het gebied der Sĕlapan Halai Kain in de zoogenaamde „padangan majang". Deze bosschen zijn voor het grootste gedeelte het individueel eigendom der bevolking.

Bamboe bĕtong komt voornamelijk voor in het gebied der Tiga Halai Kain en in Sĕrampas en Soengai Tĕnang. Deze bosschen daarentegen zijn het communaal eigendom der bevolking en het is aan ieder vergund voor eigen gebruik bamboe te kappen zooveel hij verkiest.

19. Boschproducten.

Rotan wordt zeer schaars aangetroffen, terwijl goede damar soorten en was in het geheel niet voorkomen. Personen, die gewoon zijn in die streken handel te drijven, verhalen dat aldaar alleen de rotan pakoe en de rotan manau gevonden wordt, terwijl de balam kĕdjil, balam abang en de karit akar de eenige gĕtah soorten zijn die men er aantreft. Het zoeken van boschproducten is dan ook geen bepaald middel van bestaan voor de bevolking.

De rotan pakoe en rotan manau komen niet in den handel voor; de eerste soort wordt als bindmateriaal bij den bouw van huizen gebruikt, terwijl de laatste soort uitsluitend tot grondstof voor het vervaardigen van manden dient.

De balam kĕdjil komt thans nog schaars voor in de omstreken van Loeboeq Pakoe en Tamiai. Deze gĕtahsoort wordt nu en dan naar Moekâ-Moekâ of Indrapoera uitgevoerd en vertegenwoordigt een marktprijs van ± *f* 70 de pikoel.

In Sĕrampas en Soengai Tĕnang wordt nog hier en daar de balam abang en karit akar gewonnen. De laatste soort

is afkomstig van de gitan plant (een slingerplant, waarvan de vruchten gegeten worden). De balam abang is van dezelfde kwaliteit als de balam kĕdjil, terwijl de karit akar van inferieure hoedanigheid is en ongeveer *f* 50 de pikoel doet. Voor het halen van genoemde gĕtahsoorten uit de bosschen is aan de gezamenlijke dĕpati 's der doesoens, tot wier gebied het bosch behoort, een cijns, „boenga kajoe", van $12^1/_2$ % der gewonnen hoeveelheid verschuldigd.

Goede houtsoorten komen veelvuldig voor; de voornaamste zijn: tĕlap, kĕtoekå, soerian, mĕranti, balam, mĕdang tĕlor, mĕdang tilan, rĕsak, lada, verschillende soorten van kajoe pĕning, oeba sĕrai, mĕdang djangkat, balam soedoeh en kajoe asal. Deze houtsoorten zijn alle geschikt voor den huisbouw, waaronder de tĕlap, balam en pĕningsoorten door hunne hardheid doch tevens gemakkelijkheid voor het bewerken uitmunten. Zoo vervaardigt men o. a. van het tĕlap, balam, mĕdang tĕlor, rĕsak, lada, pĕning, oeba sĕrai, mĕdang djangkat en balam soedoeh-hout bij voorkeur palen van een huis; terwijl men van kĕtoekå, soerian, mĕranti en mĕdang tilan uitsluitend planken maakt.

Eigenaardige houtsoorten zijn de kajoe patjèt, kajoe pait en kajoe mĕnjan. Eerstgenoemde houtsoort heeft een vrij dikken en hoogen stam met tal van harde uitwassen. De stam zelf is van zijn bast ontdaan wit of lichtgeel van kleur, terwijl de knoesten en uitwassen nabij den wortel, aan de oppervlakte of tot in het binnenste gedeelte schoone zwarte en witte kringen of vlekken vertoonen.

De kajoe pait is, na van den bast te zijn ontdaan, licht bruin van kleur en munt uit door schoone vlammen, die zich na het bewerken aan de oppervlakte vertoonen. Van beide houtsoorten, die na bewerkt te zijn zich schoon laten polijsten, maakt men handvatsels van sewars en krissen, terwijl van de kajoe pait ook scheeden worden vervaardigd.

Van de kajoe mĕnjan verkrijgt men de bekende mĕnjan door in den bast insnijdingen te maken en de daar uit-

vloeiende gĕtah te verzamelen, die aan de lucht blootgesteld spoedig verhardt.

Hier en daar treft men den wilden kaneelboom aan, waarvan de bast de kaneel oplevert; hare kwaliteit is echter inferieur.

20. Veestapel.

De veestapel bestaat uit buffels en geiten. In Sĕrampas worden geen buffels aangetroffen. Runderen en paarden komen in die streken in het geheel niet voor. Vooral in Korintji is de veestapel een voorname bron van inkomst voor de bevolking. Hoewel, volgens verklaringen van Korintjiërs, de veepest in de laatste twintig jaren herhaaldelijk aldaar geheerscht heeft, schijnt de veestapel echter nog zeer belangrijk te zijn. Men verhaalt althans, dat het aantal buffels zeer talrijk is en een volwassen buffel slechts 4 pitis (1 pitis = *f* 6) of *f* 24 kost. De buffels zijn alle zwart van kleur. Uitvoer van geiten heeft niet plaats. Buffels worden naar Moekå-Moekå en naar Sumatra's Westkust uitgevoerd. Het vervoer van vee geschiedt alleen over Moekå-Moekå langs het voetpad dat van Lĕmpoer via Moearå Soengai Riang naar de doesoen Soengai Ipoeh loopt (1).

De andere voetpaden, die van Korintji en Sĕrampas naar het Gouvernementsgebied van de Westkust leiden, zijn te geaccidenteerd en ongeschikt om het vee erlangs te vervoeren. Over het algemeen schijnt de Korintjische buffel niet sterk te zijn. Te Moekå-Moekå althans wordt beweerd dat Korintjische buffels niet voor trekdieren of ploegvee geschikt zijn en zij alleen voor slachtvee worden aangekocht.

21. Jacht en Visscherij.

a. Jacht.

De jacht, die zich voornamelijk bepaalt tot het dooden

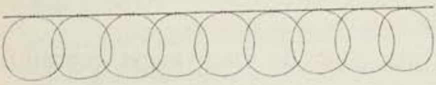
(1) Zie geographisch overzicht bl. 8.

van olifanten, rhinocerossen en herten, levert geen middel van bestaan op. Olifanten en rhinocerossen komen niet zoo veelvuldig als voorheen voor, en men moet thans vrij diep in het gebergte gaan om op die dieren jacht te kunnen maken. Het dooden van deze dieren ter wille van het ivoor en de hoorns geschiedt meestal door het maken van kuilen in den grond.

Nadat men den weg, dien deze dieren gewoon zijn te volgen, bespied heeft, graaft men op dien weg een kuil van ongeveer twee vadem diepte en een vadem breed en bedekt de opening met takkebossen, waarover men een dunne laag aarde strooit, zoodat het dier zonder argwaan over die takkebossen loopt en in den kuil stort, waarna men het gewoonlijk met een schietgeweer doodt.

Het jagen met een schietgeweer komt zelden voor.

Herten vangt men gewoonlijk door middel van „djaring", d. z. strikken van rotan, die over een lengte van ongeveer tien meters aan elkaar worden vastgehecht, zooals in nevensgaande teekening is aangeduid. Deze aaneenschakeling van stukken noemt men „kambang", en negen kambangs vormen een „rawang".

Een, twee of drie van die rawangs worden in een bosch, waarvan men zich te voren door het nagaan der sporen overtuigd heeft dat een hert zich daarin ophoudt, ongeveer een meter boven den beganen grond aan stokjes, die men in den grond steekt, opgehangen, waarna men in tegenovergestelde richting naar de djarings begint op te jagen en zoodoende het hert min of meer dwingt een uitweg aan den kant der djarings te zoeken. Achter iedere kambang staan, op korten afstand daarvan verwijderd, verborgen in het struikgewas, twee of drie personen gewapend met lansen, die, zoodra een hert in een der strikken verward is geraakt dadelijk toeschieten en het dier dooden. Het jagen op herten geschiedt uitsluitend om het vleesch, dat

gegeten wordt. Bij het dooden van een hert mag de jager het dier geheel voor zich behouden.

Bij het vinden van ivoor of van hoorn van den rhinoceros bekomen de hoofden, in wier gebied die zaken gevonden zijn, de helft der getaxeerde waarde van de vondst, indien de vinder een inwoner is van die streek. Is zulk een persoon een vreemdeling, dan bedraagt het aandeel der hoofden een derde der getaxeerde waarde. Hetzelfde geldt ook voor ivoor of hoorn van den rhinoceros, door de jacht verkregen.

b. Visscherij.

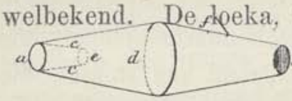
De visscherij wordt als middel van bestaan niet beoefend. Men vischt voor eigen gebruik en verkoopt zelden de meerdere vangst. Gewoonlijk maakt men daarvan gedroogde visch of de zoogenaamde kasam ikan (1). Men onderscheidt de ikan kring" en de „ikan salai"; de eerste soort verkrijgt men door de visch in de zon te drogen met of zonder zont en de tweede soort door de visch in den rook te drogen te hangen.

De werktuigen, die men voor de vischvangst gebruikt, zijn: de djala of werpnet,

de ambo of vischlijn met haak,

de hengel, de loeka, de takool en de taloi.

De drie eerstgenoemde werktuigen voor het visschen zijn ons welbekend. De loeka, waarmede men in ondiep water

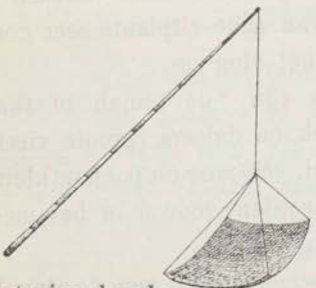

vischt, is van nevensgaanden vorm en van dun gesneden bamboe vervaardigd. De opening *a* wordt tegen den stroom gekeerd geplaatst, terwijl het tegenovergestelde einde *b* met een netwerk van rotan is afgesloten. Aan de binnenzijde van de opening *a* bevindt zich een buis *c* van den vorm van een afgeknotten kegel van dun gesneden bamboe vervaardigd.

(1) Zie hoofdstuk voeding.

De visschen, die zich voor de opening *a* bevinden, zwemmen door de buis *c* en komen door de opening *e* in de ruimte *d*. Eenmaal in die ruimte gekomen hebben de visschen den moed niet om door de opening *e* weer naar buiten te gaan. De loeka wordt bij voorkeur des nachts geplaatst en den volgenden morgen op het droge gehaald, waarna men door de opening *f*, die van een klep is voorzien, de gevangen visschen eruit neemt.

De takool is een ophaalnet met eene oppervlakte van 1 à 2 vadem in het vierkant, waarvan de hoeken door vier touwen van 1 à 2 vadem lengte opgenomen en met een knoop aan elkaar verbonden zijn. Aan dezen knoop is het net met een touw, waarvan de lengte zich regelt naar de diepte van het water, waarin men wil visschen, bevestigd aan een stevige bamboe van ongeveer $2^1/_2$ vadem lengte. De vier hoeken van het net worden met steenen bezwaard om het zinken te bevorderen, terwijl de visscher gedurende zijne bezigheid aan den kant van het water staat met den rechter- of linkervoet op het tegenovergesteld uiteinde van de bamboe drukkende en in deze houding het net langzaam in het water laat zakken. Zoodra hij bemerkt, dat er zich visschen ter hoogte van het net bevinden, grijpt hij met beide handen de bamboe, steunt met den voet op het benedeneinde der bamboe en haalt haar naar zich toe, ten gevolge waarvan het net boven komt. Met de takool wordt alleen in helder water gevischt.

De taloi is een net van den vorm van een pyramidalen zak, waarvan de opening door twee rechtopstaande in den grond gestoken stokken wordt opengehouden. Dit net wordt met de opening tegen den stroom gekeerd geplaatst achter een steenen dam ter lengte van ongeveer $^1/_3$ der

breedte van het beekje of riviertje waarin men visschen wil, welken dam men te voren ongeveer in het midden van den vloed in de richting loodrecht op den stroom heeft aangelegd. Op den dam is een hutje gebouwd, waarin de visscher de wacht houdt, die van daar uit het net, waaraan een eind touw is bevestigd, kan ophalen.

Aangezien het water aan beide uiteinden van den dam vloeit, is de stroom in de onmiddellijke nabijheid achter den dam, dus benedenstrooms, minder snel, zoodat het water hier een plaats oplevert, waarin de visschen zich bij voorkeur ophouden. Bespeurt de visscher, dat er zich visschen in het net bevinden, hetgeen hij van zijne zitplaats zeer goed kan waarnemen, dan haalt hij het vlug op.

De voornaamste vischsoorten zijn: de sĕmah of ikan gadis, kĕbarau, baoeng, boedjoek en daloem (groote vischsoorten), de mĕdik, sĕpĕrèh, lari, sĕloeang en poejau (kleine vischsoorten). Deze visschen worden zoowel in het meer van Korintji als in rivieren aangetroffen.

Tot de rawang- of moerasvisschen rekent men de sĕngèk, limbèh, poejoe, bĕkoh en bĕloet.

22. Nijverheid.

De nijverheid staat nog op een lagen trap van ontwikkeling. Zij bepaalt zich tot:

huizenbouw,
goud- en zilversmederij,
mandenvlechterij,
pottenbakkerij,
het weven,
het goud wasschen en het aanleggen van waterleidingen om sawah's van levend water te voorzien.

Terwijl in Korintji geen timmerlieden van beroep worden aangetroffen, is het meerendeel der Korintjiërs bedreven genoeg om huizen te bouwen.

De goud- en zilversmeden leveren over het algemeen grof werk. Hun arbeid bepaalt zich tot het vervaardigen van vingerringen, oorsieraden (soebang), armbanden, enkelringen en buikplaten.

Het maken van vlechtwerk is uitsluitend het handwerk van vrouwen en meisjes.

Als grondstof bezigt men pandanbladeren en biessoorten, bij voorkeur de bigan en boeloe-boeloe. Hiervan vervaardigt men matten, sigarettenkokers, zakken voor berging van betel (1), mandjes, sirihdoozen en kleine en groote zakken voor berging van kleeren als men zich op reis begeeft. Het vlechtwerk is dikwijls voorzien van figuren, gewoonlijk zwart of rood van kleur. Het badjå geheeten kleurmiddel verkrijgt men door een stukje tjéré- of toelang- of dĕlikhout eerst in heete asch te verwarmen en daarna een der uiteinden te branden. Dit stuk hout houdt men met het brandend gedeelte naar beneden gekeerd, dicht boven een vlak stuk ijzer bv. een kapmes. De gassen, die zich bij het verbranden van bedoeld hout ontwikkelen, verdikken zich min of meer op de oppervlakte van het ijzer tot een zwart smeersel. Met dit smeersel teekent men de zwarte figuren op het vlechtwerk.

Deze verfstof is als zij opdroogt geheel in het vlechtwerk gedrongen, zoodat verkleuring door wassching met water niet meer plaats heeft.

De roode kleur verkrijgt men door een grassoort „kĕnoedjå" fijn te stampen en met water te koken. Door de koking ontstaat eene donkerroode verfstof, waarin men het voor het vlechtwerk bestemde materiaal gedurende een nacht dompelt en daarna in den wind te drogen hangt.

Het ijzersmeden bepaalt zich voornamelijk tot het maken van kapmessen, dissels en patjols, koedjoe's en patji's. De patjols zijn geheel uit hout gesneden, alleen een gedeelte van den scherpen kant wordt met een dun ijzeren plaatje beslagen. Wapensmederijen treft men schaars aan; men

(1) De kleine soort heet „kampil," de groote „sĕlimpang."

vervaardigt sewars, krissen, roedoes en de zoogenaamde pĕdang pandjang. De kunst om ijzer tot goed staal te bewerken is in die streken onbekend.

Omtrent het vervaardigen van heften en scheeden van krissen en sewars is reeds het een en ander medegedeeld onder het hoofd „wapens" en „boschproductie."

Alleen in de doesoen Sĕmĕrah nabij Tanah Hiang, alwaar witte kleigrond veelvuldig voorkomt, wordt het beroep van pottenbakker zoowel door mannen als vrouwen op groote schaal beoefend. Deze tak van industrie bepaalt zich tot het bakken van gĕndi's, pasoe's, blangå's en prioek's.

Voor het weven, dat uitsluitend eene bezigheid van vrouwen en meisjes is, wordt uit kapas bereid garen gebruikt.

De vorm van het weef- en spintoestel is dezelfde als die, welke in de Padangsche Bovenlanden wordt aangetroffen. De geweven stukken kain zijn zeer grof afgewerkt; de kleur is gewoonlijk wit, breedte ongeveer 0.75 M. en de lengte 1.5 M. Soms worden die kains doorweven met zwarte draden of versierd met roode en witte blokjes van verschillende afmetingen als figuren. Eene groote verscheidenheid in patronen komt niet voor.

De roode kleur van het weefgaren verkrijgt men door eene behandeling met een kĕnoedjå-oplossing, terwijl de zwarte kleur verkregen wordt door eene bewerking van het garen met een aftreksel van fijn gestampte taroenbladeren.

Het doorweven der kains met gouddraad is onbekend. Europeesch garen wordt zeer weinig gebruikt, daarentegen is de invoer van kain van Europeesch fabrikaat in de laatste jaren zeer toegenomen.

Goud wordt hier en daar in kleine rivieren of beekjes als stofgoud en in den grond als stukjes erts aangetroffen. De hoeveelheid, die jaarlijks in Korintji zelve wordt gewonnen, is zeer gering. Het meerendeel van het zoogenaamde Korintjisch goud is afkomstig van het landschap Pangkalan Djamboe dat de noordelijke grens van Korintji vormt.

Voor het zoeken naar stofgoud wordt een gedeelte van een riviertje of beek, hetwelk verondersteld wordt goud te bevatten, afgedamd. De in het afgesloten gedeelte voorkomende groote steenen worden verwijderd, waarna men de overblijvende massa kleine kiezelsteenen en zand bij kleine hoeveelheden in een houten doelang in stroomend water wascht door het water even over de randen van de doelang te doen vloeien. De deeltjes goud, die aan gewicht zwaarder zijn dan het zand, blijven met de kiezelsteenen in de doelang achter en worden met de hand uitgezocht.

Door smelting in kroezen van gebakken leem wordt het goud van de overige onzuivere bestanddeelen, waarmede het vermengd is, gescheiden.

Bij het winnen van goud uit den grond, waarvan men veronderstelt dat hij gouderts moet bevatten, worden mijnen met gangen, die eene horizontale richting, hebben aangelegd. Men graaft zoo lang tot men op een kwartsader stuit, die men volgt, of staakt het werk als niet loonend. De uitgebikte stukken kwarts worden tot gruis geslagen waarna men daaruit de goud houdende stukjes uitzoekt. Het overgebleven gruis wordt daarna op dezelfde wijze gewasschen als bij het zoeken naar stofgoud plaats heeft.

Het zoogenaamde Korintjisch goud is van goede kwaliteit en wordt te Padang voor *f* 70 à *f* 80 de thail grif van de hand gezet.

De aan de hoofden op te brengen cijns voor het zoeken naar goud is reeds bij de behandeling van het landbezit met een enkel woord vermeld geworden.

De waterleidingen voor sawah 's hier en daar in de afdeeling Moekå-Moekå door Korintjiërs aangelegd, getuigen werkelijk van vernuft, zoowel wat de wijze van bouwen als de keuze der richting van de leidingen betreft. De bouwmaterialen bestaan uit groote riviersteenen voor het maken van dammen, houten palen, planken en graszoden. Vele Korintjiërs vinden in het aanleggen van waterleidin-

gen een goed bestaan. Men vormt kongsi's en verhuurt zich tegen een dagelijksch loon of sluit overeenkomsten met de eigenaren der velden om voor eene bepaalde som dergelijke leidingen aan te leggen.

23. Handel, in- en uitvoer.

Hoewel de landbouw het hoofdmiddel van bestaan is, drijft ieder Korintjiër min of meer handel, wellicht een gevolg van zijn zucht tot rondzwerven, waardoor hij genoodzaakt is nu en dan op die wijze in zijn levensonderhoud te voorzien. De binnenlandsche handel wordt voornamelijk op pĕkans (markten) gedreven. Deze pĕkans zijn oorspronkelijk opgericht voor het houden van hanenvechterijen, waarbij het koopen en verkoopen van lijnwaden en levensbehoeften een bijzaak was. De voornaamste pĕkans zijn die van Tandjoeng Pau, Kĕmoen, Loeboeq, Pakoe en Lolo. De buitenlandsche handel wordt voornamelijk gedreven met Djambi en Palembang aan de Oostzijde en met de afdeelingen Moekå-Moekå en Indrapoera aan de Westzijde. De handel met Moekå-Moekå en Indrapoera is verreweg de belangrijkste; dit moet toegeschreven worden aan het feit dat de Korintjiër min of meer gedwongen is om zich te Moekå-Moekå of te Indrapoera van zout te voorzien, terwijl de afstanden tot de Djambische en Palembangsche strandplaatsen te groot zijn om met zware vrachten op reis te gaan, en zij op de laatstgenoemde reisrouten dikwijls bloot staan aan afpersingen der Djambische hoofden. In-, uit- en doorvoerrechten worden in de zoogenaamde Korintjilanden niet geheven.

Eene opgave van den jaarlijkschen in- en uitvoer is bij gemis aan gegevens niet mogelijk. De in- en uitvoer van artikelen geschiedt nagenoeg uitsluitend door Korintjiërs. Het aantal vreemdelingen, dat zich naar de zoogenaamde Korintjilanden begeeft of zich daar vestigt om handel te drijven, is gering. De invoer geschiedt dagelijks van

Moekâ-Moekâ en Indrapoera bij kleine hoeveelheden, voldoende om door een volwassen persoon gedragen te kunnen worden en bestaat voornamelijk in: zout, lijnwaden, petroleum, staven van ruw ijzer, glas, porcelein en aardewerk zooals borden en kommen, koperwerk (moendams en doelangs), ijzerwerk, spijkers, ijzerdraad, ijzeren braadpannen en kookpotten, houten kisten van Singapoera, kapas voor weefgaren en kramerijen.

De uitvoer bestaat hoofdzakelijk in: koffie, balam kĕdjil, balam abang, karit akar, tabak, wilde kaneelbast, uien, van tijd tot tijd olifantstanden en rhinoceroshoorns en stofgoud. (1).

Welgestelde Korintjische handelaren komen zich dikwijls te Moekâ-Moekâ vestigen om handel te drijven en keeren, wanneer zij voldoende winsten hebben behaald, weer naar hun land terug. Sommigen dier handelaren laten bij hun vertrek van Moekâ-Moekâ wel eens een wakil, gewoonlijk een familielid, achter om de zaken voort te zetten, anderen komen weer te Moekâ-Moekâ terug of vestigen zich aldaar voor goed.

---

(1) Volgens de in het archief te Moekâ-Moekâ aanwezige bescheiden bedroeg de invoer van koffie uit Korintji naar Moekâ-Moekâ in

1870—2251	pikoels,
1871—1849	„
1872—794	„
1873—1357	„
1874—2472	„
1875—1114	„
1882—112	„
1883—554.33	„
1884—300	„
1885—159	„
1886—77	„
1887—117.8	„
1888—108.8	„
1889—138	„
1890—103.88	„

Van 1876 t/m 1881 ontbraken de gegevens om de jaarlijksche ingevoerde Korintjikoffie over die jaren te vermelden.

De aanmerkelijk verminderde invoer van Korintjikoffie naar Moekâ-Moekâ in de laatste tien jaren moet worden toegeschreven aan de hoogere vlucht, die de handel tusschen Korintji en Indrapoera heeft genomen, tengevolge waarvan bijna de geheele oogst over Tapan naar Indrapoera wordt vervoerd. Naar de Djambische en Palembangsche Bovenlanden heeft geen uitvoer van koffie plaats.

24. Munten, maten en gewichten.

De inheemsche munt bestaat uit koperen ringen, die tot pasmunt dienen. (1)

Onze koperen centen en duiten zijn in die streken niet bijzonder gewild. Handelaren, die gedwongen zijn centen of duiten als betaalmiddel aan te nemen, verzamelen die en wisselen ze in het Gouvernementsgebied met een gering verlies tegen zilvergeld in. Overigens worden onze zilveren pasmunten en zilveren standpenningen als het voornaamste betaalmiddel gebruikt. Papier en goudgeld, behalve de pilaarmat, zijn niet gangbaar. Mexicaansche en Chineesche dollars, die voorheen als betaalmiddel dienden, zijn thans nagenoeg uit den omloop verdwenen en worden evenals het goudgeld uitsluitend voor lijfsieraden gebezigd.

Een koperen ringetje ter grootte van een dubbeltje vertegenwoordigt de waarde van een duit; die ter grootte van een kwartje heeft een waarde van drie duiten. De waarde dier ringen (2) omgezet in de waarde van onze munt wordt het duidelijkst door het volgende schema voorgesteld:

een ringetje = een duit;
drie ringetjes = een groote ring;
vier groote ringen = $1/10$ gulden;
tien groote ringen = $1/4$ gulden.

(1) Afbeeldingen van bedoelde ringen vindt men in het werk van Millies „Recherchessur les monnaies des indigènes de l'Archipel Indien." Deze ringen hebben veel overeenkomst met onze gewone gordijnringen.

(2) Deze ringen heeten doewit tjintjin. Omtrent de bijzonderheden van zilveren ringen als betaalmiddel wordt verwezen naar de „Aanteekeningen betreffende de Korintjische adat" door P. J. Kooreman gewezen Assistent-Resident van Painan, opgenomen in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. I. 5e Volgreeks, 8ste. deel, 2 aflevering, 1893, bl. 186 en 187.

Tot en met de waarde van een kwartje worden ringetjes en ringen als betaalmiddel aangenomen; daarboven geeft men de voorkeur aan onze zilveren pasmunt en zilveren standpenningen.

Voorst gelden als ruilmiddel voor dagelijksche behoeften kleine hoeveelheden zout, terwijl voor groote betalingen de thail goud, berekend tegen *f* 60, als betaalmiddel wordt gebruikt.

Een fictieve muntsoort is de piti overeenkomende met *f* 6 van onze munt.

De Korintjiër gebruikt alleen gewichten bij het wegen van goud. De eenheid van gewicht is de thail, die als volgt is onderverdeeld.

een thail = 16 amè (1)
een amè = 4 rakik (2)
een rakik = 4 sĕting (3)
een sĕting = 4 bĕras (4).

Voor het meten van droge waren dient de „gantang", waarvan de „tjoepak" een vierde deel is.

De gantang rijst vertegenwoordigt een gewicht van $2^1/_2$ kati, die met koffie gevuld een gewicht heeft van $1^8/_{10}$ kati.

Als lengtematen dienen:

1e de „dĕpå" of vadem, d. i. de afstand tusschen de toppen der middenvingers van de rechter- en linkerhand na de armen zijwaarts in horizontale richting te hebben uitgestrekt,

2e de „etå" (hastå) d. i. de afstand van den elleboog tot aan den top van den middenvinger,

3e de „sĕkilan djari tĕngah", d. i. de afstand van den top van den duim tot aan den top van den middenvinger,

4e de „sĕkilan toendjoek", d. i. de afstand van den top

(1) Amè = ĕmas.
(2) Rakik zijn de pitten van de koendoe-vrucht (een slingerplant).
(3) Sĕting zijn de pitten van de sĕkĕdjoetvrucht (een heesterplant).
(4) Bĕras; hiervoor bezigt men groote en gave rijstkorrels.

van den duim tot aan den top van den wijsvinger,

5e de „sĕlĕmpah", d. i. de breedte van de handpalm, waarbij als onderverdeeling de breedte van 4, 3, 2 en 1 vingers en de breedte van een duim, bekend onder den naam van „sĕnĕkan indoek tangan" behoort.

Voor het meten van groote afstanden, behalve de afstanden tusschen twee plaatsen, wordt de dĕpa gebruikt.

In Sĕrampas en Soengai Tĕnang wordt als lengtemaat ook gebruikt de „sĕbĕlah dadå", d. i. de afstand van het midden van de borst tot aan den top van den middenvinger van een der armen, na dien arm horizontaal zijwaarts te hebben uitgestrekt.

Om den afstand tusschen twee plaatsen uit te drukken zegt men bv.: de doesoen A is een halve of een dag loopens van de doesoen B gelegen; of toen ik van de doesoen A vertrok, stond de zon op die hoogte aan den hemel (de stand van de zon aan den hemel wordt door den spreker met den vinger aangewezen) en toen ik te B aan kwam stond de zon op die hoogte. De tijd, die benoodigd is om een cigaret op te rooken, wordt ook gebezigd om kleine afstanden tusschen plaatsen te kennen te geven. Natuurlijk zijn deze afstandsberekeningen zeer vaag en onnauwkeurig.

25. Taal en letterschrift.

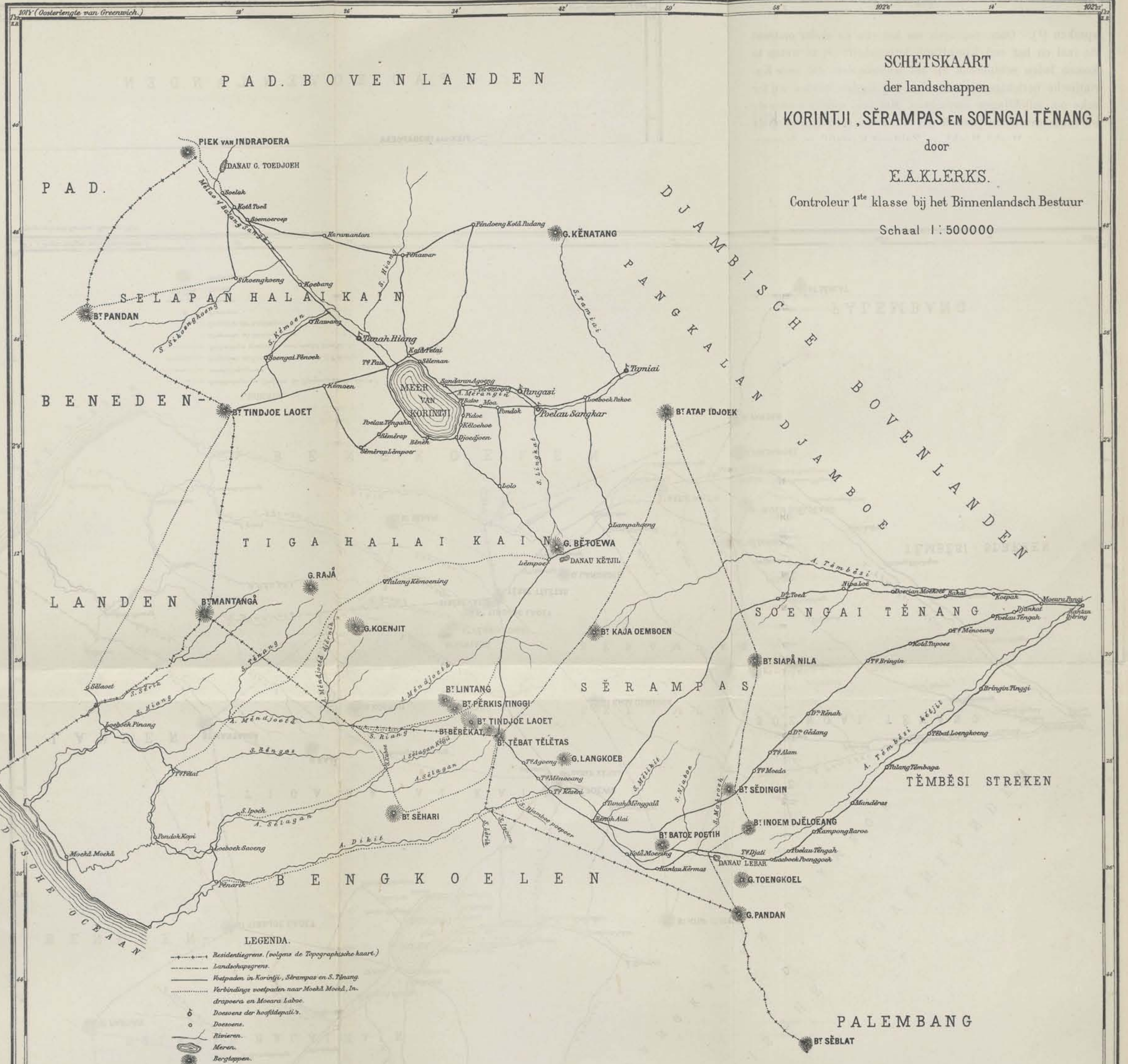
Omtrent de talen, die in Korintji, Sĕrampas en Soengai Tĕnang worden gesproken, is te weinig bekend om hierbij uitvoerig stil te staan

Hoewel de bewoners dier landschappen vele Mĕnangkĕbausch-Maleische woorden in hunne talen bezigen, is de gevolgtrekking dat die talen dialecten zijn van het Mĕnangkĕbausch-Maleisch te gewaagd. Het wekt echter onze bevreemding op, dat zoowel Korintjiërs als inwoners van Sĕrampas en Soengai Tĕnang, die nimmer te voren de afdeeling Moekå-Moekå hebben bezocht, bij hunne komst te Moekå-Moekå het dialect, dat aldaar gesproken wordt, over het algemeen dadelijk vrij goed verstaan en het spoedig leeren

spreken (1). Onze pogingen om het een en ander omtrent de taal en het oud Korintjisch letterschrift (2) te weten te komen leden schipbreuk op het wantrouwen, dat onze Korintjische berichtgevers aan den dag legden zoodra wij ter zake om inlichtingen verzochten. Met veel moeite wisten de nu reeds overleden pasirah der V. kota's (een district op de grenzen van Moekå-Moekå en Zuidoost-Korintji) en de tegenwoordige titularis een lijst van eenige Korintjische woorden met de vertaling in het dialect, dat in Sĕrampas en Soengai Tĕnang wordt gesproken, samen te stellen. Aangezien die woordenlijst geen gegevens oplevert, die ook maar het geringste denkbeeld zouden kunnen geven van den aard der taal noch eenig argument voor de stelling, dat de Korintjische taal iets anders dan een Mĕnangkĕbausch dialect zou zijn, vermeenen wij de mededeeling daarvan voorals-nog achterwege te moeten laten. Tegenwoordig schijnt men het Arabisch letterschrift algemeen te gebruiken en de brieven, die wij nu en dan van eenige hoofden in Korintji en Sĕrampas ontvingen, waren steeds in het Moekå-Moekå'sch dialect met Arabisch letterschrift geschreven, zoodat ook daaruit niets omtrent de taal in die streken kon worden nagegaan.

(1) Het Maleisch, dat te Moekå-Moekå gesproken wordt, is een dialect van het Mĕnangkĕbausch Maleisch.

(2) Zie Aanteekeningen betreffende de Korintjische adat door den toenmaligen Ass.-Resident P. J. Kooreman, opgenomen in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. I., 5e volgreeks, 8ste deel, 2e aflevering, 1893.

Topographisch Bureau. Batavia 1895.

فصل فد مپتكن باب انئ

فنتوران دان فكونن ڤڠدفرتوان ايندرفور دڠن كورنچي

بهوا فد اوالڽ اداله ڤڠدفرتوان برداره فوتيه تتف دياتس تخت كرجاءن دالم نكري ايندرفور اوجوڠ تانه ڤكواويوڠ شرمبي عالم ميڠڠكبو ممرينتهكن سكلين دائيره فشيشير بارة فد سوات هاري مك دتڠله دتوء فرمي ديواس دري تافن هندق مڠادف دولي ڤڠدفرتوان مك تيته ڤڠدفرتوان هندقله سكيم دي كماري مك دتوء فرمي ديوش سكير داتڠ مك دتكور ڤڠدفرتوان اف خبر دتوء مك سمب (sic) دتوء فرمي ديوش فاتيك برتمو دڠن سءورڠ مانسي كلور دري هوتن سبله كونوڠ بريشن اين دي هندق مڠادف دولي ڤڠدفرتوان اداله دي سرة دڠن فاتيك اين جك بنر جاد فد ڤڠدفرتوان سفاي فاتيك فڠكيلكن دي جك تيدق فاتت فكرجاءن فاتيك ايت دهارف اكن ڤڠدفرتوان امفون (sic) كليمڤهن ممبري امفون دياتس باتو كفلا فاتيك يڠ ببل اني سفاي سكير فاتيك ڤيهكن دي درسيني مك تيته ڤڠدفرتوان فڠڬيلكن دي سكير كماري سقله ايت مك اورڠ ايتفون داتڠ مك تيته ڤڠدفرتوان اف ناممو دن دري مان كامو داتڠ مكن جاواب اورڠ ايت اكو داتڠ دري سبله كونڠ بريسن نام كورنچي دن نام اكو رج بركيلت دن دوسانقكو رج بكوي مك تيته ڤڠدفرتون اداكه نكري دسبله كونوڠ بريشن اني مك جاواب رج بركيلت اد ڤڠدفرتوان مك تيته ڤڠدفرتون كالو بكيتو ماريله كيتا ممبوتكن سمفه ستيا سڠاي نكري كامو ايت دڠن نكري اكو اني جادي ساتو مك جاوب رج بركيلت تيدق اكو برني ممبوت سمفه ستيا دڠن

يڠدڤرتوان كرن اكو اني سورو٢هن اورڠ اداله ڤرتوانن اكو برݢلر
رج مود فانچودة درفد ڤوفاتيه سبب (sic) دري ميڠڠ كبو جك
يڠدڤرتون هندق برسمفه برستيا دڠن بليو ايتله مك رج
بركيلت ڤون كومباليله ككورنچي ممباوء خبر كفد رج مود
مك برفاتوتنله موافقت ايت مك رج بركيلت ڤون مرومبه
جالن يڠ سماء مڠابوڠكن باتڠ يڠترليدتڠ مرتيه اونق يڠبرجاهيت
درفد كورنچي لالو كاداي ڤورايستان تلوء ايو مانيس مك
يڠدڤرتوان نايك دري ايندرڤور دن رج مود نايك دري
كورنچي مك برتمولة دياتس بوكت ستيڠجو لاوت مك
دڤربواتله بالي ڤڠجڠ دوبلس ياءيت دوبلس هيتا مك دڤوتوڠله
كربو ڤوتيه تڠه دوا ياءيت براناق ديدالم دڤرتيكمله كيڤيڠ سكيڤيڠ
مك دهاروله دره كربو ايت دماكنله داݢيڠن ڤاوان دڤرسمبهكن
كالو ݢونوڠ٢ يڠدڤرتوان كالو لاوت٢ دوفاتي امفت سدالم لاوت
ستڠكي لاغيت نن تيدق لافوء داوجن نن تيدق لكڠ دڤانس
سياف اورڠ يڠبرسمڤه اياله رج مود دكورنچي تيڠكي دوفاتي
رتو تلڠ دكوونچي رنده سيافله يڠ مڠارڠ سمڤه اياله ڤڠيرن
كبارو دبوكيت دتڠ دري جمبي جاد امفتله اورڠيڠ برسمفه
ايت ڤرتام يڠدڤرتون يڠ دره ڤوتيه كدو رج مود كتيك
دوفاتي رتو تلڠ كامفت ڤڠيرن كبارو بوكيت مك جاديله
تانه كورنچي يڠبرنام تانه منڠ ياءيت تانه ڤرتموان رج انتارا
سلطان جمبي دڠن سلطان ايندرڤور جك مڠدف اي كهيلير
جاديله برج كجمبي جك اي مڠادف كبارت اياله كتانه
ايندرڤور اكن كيڤيڠ سكيڤيڠ دڤرتيك سفتيكن كڤشيشير باليق
بوكيت سفتيكن ككوبوڠ سوڠي فاݢو سفتيكن تيڠكل دي كورنچي
مك دي ݢونتيڠله رمبوة يڠدڤرتوان بداره ڤوتيه تيڠݢل دي
كورنچي اكن ݢنتي باتڠ توبوه يڠدڤرتوان دان كريس مليلا ڤڠارڠ
ستيا ياءيت مليلا ڤڠيكم باتو تڠكال يڠدڤرتوان نايك كتانه
دراتن دڤولو لڠكڤوري دري ݢونوڠ ݢمل رمڤه جاديله كريس
ايت لنتاء بركندوڠ اوله يڠدڤرتوان ايتڤون تيڠݢل دي كورنچي
اكن ݢنتي تولڠ بلاكڠ يڠدڤرتون ساروڠن كوميلي كاايندرڤورا

دان مڠكو تمڤت مڠارو كارڠ ستيا نيڠݢل دي كورنچي اكن
ݢنتي مواوت يڠدڤرتوان اكن رج بوكيلت دبري له كورنيا اكن
دي جادي ڤمڠكو سڠكت رمي هيدم كرن تيدق مڠوبه كات
رج مودا ڤرتوانڽ اڤاله ڤكرجاءنڽ جالن سماء ديرمبهڽ باتڠ
ترليڤتڠ دي كبوڠنڽ جادي واعد الله ڤرجنجين ايت سمݢيان
هندقله اي ڤهمكن دن ايڠتكن اوله انق چوچو كام بارڠسياڤ
مڠوبهكن دكوتوء الله دكوتوء رسول دكوتوء قرءان تيدك ڤوله جوس
دكوتوء كارڠ ستيا دي مكن بياكاوي انق دكندوڠ جادي باتو
ڤادي دتانم لالڠ تومبره الله اعلم بالصوب *

DARMAKOESOEMA

OF

SEH DJAMBOEKARANG.

DESA-LEGENDE

UIT HET JAVAANSCH MEDEGEDEELD

DOOR

J. KNEBEL.

Assistent-Resident van Pamalang.

Daar was eens een vorst, genaamd Praboe Darmakoesoema (ook Kontéja genaamd), die, na den strijd tusschen de Korawa's en Pandawa's, al zijne bloedverwanten overleefde en wat hij ook deed, maar niet sterven kon, omdat hij in het bezit was van de *djimat-kalimosada*, (*) die verstopt was in zijn haarwrong.

(*) Hier uitgesproken *Kalimoersada*. Als bezitter van de Kalimosada treffen we in onzen Praboe denzelfden persoon aan als Darmapoetra, die, in den 10[en] zang van de Brâtajoedâ, op een olifant gezeten, het geschrift Kalimosada op den schoot houdt: Praboe Darmâpoetréki
ingajap wadjâ goemoeroeh
moenggèng esṭi rinênggâ
songsong srining koeningngapit
sarwi mangkoe poestâkâ kalimosâdâ

dat door Dr. Cohen Stuart wordt beschreven als een blad van den lontarboom, of bundel van die bladeren, die door eene bijzondere tooverspreuk de kracht van een wapen verkrijgt en dan als werptuig gebezigd wordt. Volgen we genoemden geleerde naar § 15 van zijne geschiedenis der Pandawa's, dan vinden we, dat Pandoe, in de hel, waarin hij door Batârâ Goeroe was neergeslingerd, zijne zonen met zijn uitersten wil bekend maakt, de opvolging van Astina regelt en aan zijn ondsten zoon Poerta déwâ of Joedistirâ (of Soedarmakoesoema) 't geschrift Kalimosada vermaakt.

Hij maakte zich op naar het gebergte, om er een middel te zoeken, dat hem den dood brengen zou.

Toen hij daar een tijdje als kluizenaar had geleefd, werd er te Mekka eene schittering ontwaard in het Zuidoosten en ook opgemerkt door een Wali aldaar, die een afstammeling was van Z. H. den Profeet Moehammad en Seh Maolana Magribi heette, of ook wel Pangeran Atas angin.

Plotseling viel hij neer uit de lucht en niemand wist waar hij vandaan kwam — maar hij zocht en snuffelde rond en kwam den oorsprong van die schittering op het spoor, ... want daar vond hij een Boeddhist, die de tapa-lali (*) dreef; wiens lichaam geheel door slingerplanten was omgroeid en die daar zoo neergehurkt zat onder een grooten boom, die zich op den top van een berg bevond.

Seh Maolana bood hem 't eerst den salam aan, doch bekwam geen bescheid; voor de tweede, voor de derde maal werd die groet herhaald, doch evenmin beantwoord.

Daar was alleen een gemurmel hoorbaar, dat klonk als ong-wilaĕng . . . . Seh Maolana riep daarop de goedertierenheid Gods in, opdat 't hem gegeven mocht worden het geprevel van den boeteling te verstaan.

In het tijdvak vóór de Brâtâjoedâ, stelt Sang-Jang-Wĕnang de poesaka's van-Petoeng-wioe (verblijf van S. J. W.) ter hand aan Batârâ-Goeroe, om ze in bewaring te geven aan Maswâpati, oom van Abiâsâ — aming wadjib titip — besoek toeroené si Abiâsâ kotjappâ ratoe Pendâwâ kaprenah poetoeh karo si Abiâsâ, jâ ikoe kang doewèni (zie Wajang Abiâsâ.)

Hiermee is onze legende aan de oudste overlevering vastgeknoopt.

(*) Bij de vermelding van deze boete vind ik het de geschikte gelegenheid om de verschillende *tapa* mede te deelen, die ik bij het lezen van of het luisteren naar Javaansche verhalen heb aangetroffen:

Tapa-ngalong, (wat ik wensch te noemen *vleermuis-boete*) waarbij de boeteling zich de voeten laat vastbinden aan den tak van een boom op eene eenzame plek in het bosch en met nek en achterhoofd op de aarde rust.

Tapa-ngloewat, (*graf-boete,*) waarbij de boeteling zich, als een doode, in een kuil te slapen legt.

Tapa-bisoe, (*zwijg-boete,*) waarbij de boeteling zich op den grond nederzet en geen klank uiten mag.

Tapa-bolot, (*vergorings-boete,*) waarbij elke reiniging absoluut verboden is.

Op die bede werd de geest over hem vaardig, die hem de taal van den kluizenaar deed verstaan en hem deed vernemen, wat de aanleiding was van die hardnekkige afzondering en wat hij daarmee voor had.

Ik smacht alleen naar den dood — zoo antwoordde de Boeddhist hem — ik ben de eenig-overgeblevene van vele broeders en het is mij niet mogelijk hen in den dood te volgen, omdat ik in het bezit ben van de djimat-kalimosada, die mij geschonken werd door Sang-Jang-Pramèsti (Batårå Goeroe.)

Op de vraag van Seh Maolana, hoe die djimat er uitzag, haalde de kluizenaar die uit zijn haarwrong te voorschijn en drukte Maolana op het hart toch vooral voorzichtig te zijn met het beschouwen van den djimat, omdat die van oudsher gebleken was eene bovenmenschelijke uitwerking te bezitten; . . . en vooral als men hem in handen nam; daar waren menschen geweest, die hem alleen maar boven het hoofd hadden gehouden, en die waren al door brandwonden geheel ontveld geworden.

Het schrift werd nagezien en bleek de twee volzinnen te bevatten van de Mohammedaansche geloofsbelijdenis (*) maar in Arabische letters — waarop Seh Maolana opmerkte: nu,

---

Tapa-ngidang, (*kidang-boete*), waarvan de verklaring voorkomt bij Prof. Roorda.

Tapa-ngéli, (*drijf-boete*), waarbij men zich op Gods genade met den stroom laat meedrijven.

Tapa-ngroembang, (*dobber-boete*), waarbij de boeteling zich neerzet op een vlot of op iets anders wat drijfbaar is en zich zoo met den stroom laat afdrijven

Tapa-toeroe, (*slaap-boete*), waarbij de boeteling slapen *moet*, zonder gebruik van voedsel.

Tapa-mangan, (*eet-boete*), waarbij de boeteling altijd moet door eten en niet slapen mag.

Tapa-ngramban, een soort van *Nebukadnezar-boete*, als de tapa ngidang — waarbij de boeteling zich uitsluitend te voeden heeft met bladeren en kruiden, die hij in het bosch aantreft.

Tapa-moetih, een soort van *half-vasten*, waarbij geen vleesch of visch mag worden genuttigd, alleen rijst.

(*) Door den Javaan genoemd: *Saüdat kalimah kalih.*

als het niets anders is, ben ik er zoo erg bang niet voor; zoo iets kan mijn groote teen ook neerschrijven; maar de beteekenis van die woorden te vatten, zie, dat kunnen alleen zij, die het onderwijs hebben genoten van een godvruchtig leeraar.

Toen nu Darmakoesoema de woorden van Seh Maolana vernam, voelde hij zich eenigszins ontstemd, omdat hij daarin geringschatting van zijn persoon meende te ontdekken.

Hij wenschte daarom de bevoegdheid van Seh Maolana op de proef te stellen en vroeg hem uiterst beleefd, wie hij dan toch wel was; waar hij vandaan kwam en waar hij heen ging.

De Seh antwoordde: ik ben Seh Maolana Magribi; ik ben afkomstig van Mekka en ik zwerf de geheele aarde rond, om alle volkeren te brengen tot den Islam; -- en al wie weerspannig is, dien dood ik; maar den volgzame ben ik een leeraar, volgens de instellingen van den Godsgezant.

Ik ben hierheen gekomen, omdat ik me te vergewissen had van een lichtglans, die van Mekka uit duidelijk zichtbaar was, . . . en zoo trof ik u aan en geef u nu de keuze, om toe te treden tot den Islam of niet.

In het bevestigend geval zal ik u de beteekenis mededeelen van die djimat.

Darmakoesoema begon zich werkelijk opgelucht te gevoelen: — nu zal dan toch eindelijk de weg gevonden zijn, die voor me uitloopt op den dood! maar, ik zou, al moet ik dan ook bij hem in de leer, eerst nog een proef kunnen nemen met zijn bovenmenschelijk vermogen.

Als u me niet kwalijk neemt — dus sprak hij tot Maolana — dan zou ik u wel iets willen verzoeken.

Ik zal gaarne toetreden tot de instellingen van den Godsgezant, maar ik heb één beding, en wel dit: ik zal mijn tulband in de lucht gooien, en als u die te pakken kunt krijgen, verklaar ik me genegen u als mijn goeroe te erkennen. . . . en flang! daar vloog de tulband in de lucht.

Daarop deed Maolana een wonder: hij trok zijn sandaal uit en joeg die, als een vogel, door een plotselingen harden schreeuw en door handgeklap de lucht in.

De sandaal maakte jacht op den tulband en kwam daarmee weldra naar beneden — op de wijze van een man te paard: de sandaal liggende boven op den tulband.

Daarop riep Seh Maolana: kijk eens Kontéja! de tulband bestegen door de sandaal! wel een teeken dat mijn leer staat boven uw leer.

Sang Kontéja gaf zich dadelijk gewonnen en trad als leerling toe.

Nu vertelt men, dat als Kontéja onderricht ontving, de bergen en boomen in den omtrek voorover bogen, om te luisteren naar het onderwijs van Seh Maolana aan Darmakoesoema.

Toen nu dat onderwijs reeds een geruimen tijd gegeven was, sprak Seh Maolana tot zijn leerling: Kontéja, weet nu, dat je oordeel nog wel niet in allen deele juist is (1), maar ik veroorloof je nu, om de Wali's te gaan raadplegen, aan wie ik de rechtzinnigheid van het eiland Java ten volle toevertrouw.

Ik wensch nu naar Mekka terug te keeren.

Dit gehucht schenk ik den naam van *Tjahjana* (2) en u den bijnaam van *Seh Djamboekarang*.

Djamboekarang fluisterde: wat u zegt wordt door mij geëerbiedigd.

Daarop werd Seh Maolana onzichtbaar . . . . en verdween.

Spreken we nu over Radèn Saïd, ook genaamd Lokadjaja, ook genaamd Ngabdoerrachman, ook genaamd Soenan Kalidjaga, die opging naar de Goenoeng Djati (Tjirebon), om ingewijd te worden in de leer van den Godsgezant door Soenan Poerba, ook genaamd Sarip Idajat. (3)

(1) Aldus vertaal ik het woordje *galat*, volgens Santaprawira echt Tegalsch, en uit Tegal in Arabië ingevoerd, waar men het thans voor echt-Arabisch uitgeeft en dat door hem verklaard wordt als „*kirang lĕrĕs.*"

(2) De plaats der lichtglans. Dit gehucht of liever deze desa is gelegen in het district van dien naam, regentschap Poerbalingga, residentie Banjoemas.

(3) Ik behoud hier de eigenaardig Javaansche schrijfwijze, even als bij *Seh*.

Op dat zelfde oogenblik was het Soenan Poerba reeds bekend, dat die Saïd bestemd was tot hoofd van alle Wali's en hij greep dus een voorwendsel aan, om van Saïd af te komen en aldus niet in woordenwisseling te treden met een man, die hem in alle ilmoe's verre de baas was.

Weet ge wat — zei Soenan Praboe — hier zijn honderd kĕmiri's (1) (om er uwe ilmoe's op af te tellen); neem die mee naar een eenzame plek in het bosch; ga maar vooruit, ik kom u zoo achterop.

Radèn Saïd deed wat hem opgedragen werd, en met dat hij aan een rivier kwam, hield hij stil en gaf zich ter plaatse over aan de *tapa-ngroembang*.

Hij wachtte en wachtte op Soenan Poerba, maar deze kwam niet. Radèn Saïd klom daarop in een aren-boom, die aan den oever stond, met de honderd kĕmiri's bij zich in zijn buikband.

Terwijl hij daar zoo zat te turen, om het oog te houden op de komst van zijn goeroe, . . . die nog altijd maar niet kwam, vielen de kĕmiri's in de rivier.

Hij liet zich neer uit den boom, en terwijl hij daar zoo bezig was, om de kĕmiri's met zijn hand op te visschen, kwam eensklaps de bandjir opzetten en werd Radèn Saïd door het water meegesleurd tot aan zee toe.

Maar ziet, half dood als hij reeds was, verscheen hem Nabi Gilir (2); deze schoot den drenkeling te hulp en nam hem mee naar den hemel, waar hij zijn verblijf had, dat *Poelo-ĕning* heette.

Daar werd Saïd door den Nabi onderwezen in alle wetenschappen, tot hij heelemaal volleerd was.

Alstoen werd hem de naam gegeven van Soenan Kalidjaga en werd hem een mesje als djimat geschonken, dat

(1) De noot van de Aleurites triloba.

(2) Nabi Gilir, volgens Prof. Roorda een Mohammedaansch heilige en dezelfde als Pinĕhas.

de tooverkracht bezat, om alles te doen wat men daarvan verlangde (1).

Daarmee werd hem opgedragen zoo spoedig mogelijk naar de middenwereld (aarde) terug te keeren en een bezoek te gaan brengen aan Seh Djamboekarang, omdat deze het einde van zijn levensweg genaderd was.

Daarop toog Soenan Kalidjaga op reis, om Seh Djamboekarang op te zoeken, en nadat ze den salam hadden gewisseld, vroeg Seh Djamboekarang: hoe heet u? waar komt u vandaan? wat is de reden van uw bezoek?

Soenan Kali antwoordde: ik heet Soenan Kalidjaga; ik kom van Toeban en kom alleen zoo maar hier, om u te vragen hoe u heet en wat de bedoeling mag zijn van uw verblijf alhier.

Djamboekarang antwoordde: mijn naam is Djamboekarang en mijn eenig doel is, om de lessen na te komen, die ik van mijn goeroe ontving.

Soenan Kali vroeg weer: wie is uw goeroe en in welke wetenschap heeft hij u onderricht?

Djamboekarang antwoordde: mijn goeroe is Seh Maolana Magribi, die onderricht gaf in het Mohammedaansch geloof, maar mijn begrip is nog niet genoegzaam gerijpt.

Daarop begon men de leerstellingen te ontwikkelen (anggĕlar) zooals ieder dat van zijn goeroe geleerd had en uit dat gesprek is de naam overgebleven van Tjandi Pagelaran.

Nadat ze aldus elkander hadden geraadpleegd en elkanders meening hadden vernomen omtrent de leer, verzocht Soenan Kali aan Seh Djamboekarang hem het een en ander mede te deelen van zijne lotgevallen tijdens hij vorst was, en hem daarbij het voorkomen te beschrijven van zijne broe-

---

(1) De bedoeling is deze: dat mesje of schrijfstift, waarmee op lontarbladen geschreven werd, had men, wanneer men b. v. en geschiedenis wenschte te schrijven van Bratasenoe eenvoudig, „als stempel” neer te laten op de kropak — en de historie was geschreven. Wenschte men het portret er bij, welnu dan werd de stift weer neergelaten en het portret was er.

Aldus stelt zich de Javaan hier de tooverkracht voor van de djimat sĕking.

ders en van zijne vijanden tijdens den oorlog der Bharata's.

Seh Djamboekarang voldeed aan dat verlangen en vertelde hem zijn wedervaren.

Dat alles werd door Radèn Saïd opgeteekend met kawiletterschrift op kropaks, met de portretten van de beschreven personen er bij.

Op die wijze nu zijn de verhalen van de wajang-poerwa te danken aan de tooverstift, die door Nabi Gilir aan Radèn Saïd geschonken werd.

Toen dat alles klaar was, werd Djamboekarang aangespoord, om mee zijn opwachting te maken bij Soenan Poerba op den Goenoeng Djati.

Maar toen men de reis had voortgezet tot aan het bosch van Danaredja (district Balapoelang, van het regentschap Brebes) werd Djamboekarang ongesteld.

Hij hield daarom halt en maakte zich dit onderhoud ten nutte door met zijn reisgenoot te redeneeren over de geheime (zwarte) kunst.

Die bosschen van Dana*redja* moeten dus eigenlijk heeten Dana*rasa*, omdat ze hun naam ontvingen van de *ilmoe rasa* (1).

Zoodra Seh Djamboekarang eenigszins aan de betere hand was, zette hij zijn reis voort naar Goenoeng Djati en vond daar vergaderd:

Soenan Poerba.
„ Ngampel.
„ Bonang.
„ Giri-liman.
Seh Lemah-abang.
„ Giri-poerna.
„ Wĕlang.
„ Goenoeng Djati, en als negende kwam nu daarbij
„ Kalidjaga, die Seh Djamboekarang meebracht.

Nu wordt verhaald, dat de Goenoeng Djati, tijdens de

---

(1) De wetenschap van het sperma — de wetenschap om met een vrouw in de verte gemeenschap te hebben —, maar ook in het algemeen diepzinnige, mystieke wetenschap.

vergadering van de negen Wali's, negen straalbundels uitschoot, die zich rechtop ten hemel verhieven.

Het gesprek liep natuurlijk over de instellingen van den Godsgezant

Nadat Seh Djamboekarang de gedachtewisseling der Wali's vernomen had, nam zijne ziekte dermate toe, dat ze hem heenvoerde naar het uiteinde, waar het tijdelijke met het onvergankelijke verwisseld wordt.

Toen werd door de Wali's beraadslaagd, om het stoffelijk overschot van Djamboekarang in een tjandi (1) bij te zetten, doch zij waren eenigszins verlegen met de zaak, omdat men daarvoor geen materialen had.

Maar kort daarop kwam er een Chineesche prinses met veertig schepen aan, volgeladen met allerlei verglaasd fijn aardewerk: kopjes, schoteltjes en potten, in allerlei kleuren: rood, blauw, zwart, geel, groen en wit.

Ze had koers gezet naar het Westen, omdat ze afging op de negen straalbundels, die ze heel uit de verte bespeurd had.

Toen ze nu op den top van den berg menschen ontwaarde, die, met het hoofd voorover gebogen, om een lijk hurkten, trad ze met ontsteld gelaat zachtjes en langzaam nader en maakte, op Chineesche wijze, een sembah voor den man die in het midden gezeten was, omdat ze dien voor het hoofd der vergaderden hield — en werkelijk was dat ook Soenan Poerba.

Toen haar gevraagd werd wat ze verlangde, antwoordde ze onbewimpeld, dat ze hun wenschte van dienst te zijn met de aanbieding eener sidĕkah en daarvoor beschikbaar wenschte te stellen de schatten, die ze in veertig schepen had meêgebracht.

Die schatten werden aanvaard en gebezigd voor de ter aarde bestelling en het opsmukken van de begraafplaats van Seh Djamboekarang.

(1) Waar de Tegalees spreekt van een *tjandi*, gebruikt hij dat woord in de meest oorspronkelijke beteekenis van *grafsteenen*, die hoogstens „*onder dak*" worden gebracht *(tjoengkoeb)*, dan wel worden *afgeschut* *(njandi)* [Cfr. Prof. Roorda, Wajangverhalen pag. 405 en 483].

Aldus ontstond de *Astana-djamboe,* gelegen ten Westen van Goenoeng-Djati — nog ten huidigen dage bewaakt door veertig man.

Ook ligt daar begraven de Chineesche prinses, die hare schatten afstond, doch deze is bijgezet in een vak ten Z. O. van het graf van Djamboekarang en wel zoodanig, dat een steenen muur dwars over het graf heenloopt — zoodat het gedeelte van hoofd tot borst aan de eene zijde, en het gedeelte van borst tot voeten aan de andere zijde van dien muur ligt.

Pamalang, Juli 1895.

DE HEILIGE BEKERS DER TENGGEREEZEN.

ZODIAKBEKERS.

DOOR

J. H. F. KOHLBRUGGE.

Daar de aloude dierenriem onze belangstelling zoo ten volle verdient en reeds tal van oudheidkenners tot nader onderzoek heeft opgewekt, zoo meen ik deskundigen een dienst te bewijzen door eene nieuwe bijdrage te leveren tot vermeerdering onzer kennis van den oud-Javaanschen dierenriem.

Door het Bestuur van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen werd ik in de gelegenheid gesteld de studiën van *Friederich* en *Millies* (1) te lezen en hunne teekeningen te vergelijken met de vele zodiakbekers, die mij toegankelijk zijn. Ik meende dat deze vergelijking wellicht belangrijke afwijkingen of bijzonderheden zou doen ontdekken, welke meening ook door Prof. *Millies* werd uitgesproken in deze woorden: „Eene zorgvuldige vergelijking toch zou vermoedelijk nog eenige kleine merkwaardige bijzonderheden in deze gedenkteekenen der oudheid kunnen doen opmerken of ophelderen". In deze verwachting werd ik niet teleurgesteld en het is mijne bedoeling in de volgende regelen uitsluitend eene aanvulling te leveren van den uitvoerigen arbeid van Prof. *Millies*, die alles samenvatte, wat ooit over zodiakbekers geschreven werd.

---

(1) *Friederich:* Verhandelingen v. h. Batav. Gen., deel XXIII, en in: Versl. en Verhand. der Kon. Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, deel VII. In hetzelfde deel der Versl. en Verhand. bovengenoemd: *Millies,* Opmerkingen over den oud-javaansche dierenriem.

Ik veroorloof mij dus, om niet in herhalingen te vervallen, van den belangstellenden lezer te veronderstellen, dat het werk van Prof. *Millies* hem toegankelijk is. Al de door mij onderzochte bekers zijn in het bezit der Tenggereezen.

Deze bekers zijn voor hen heiligdommen, die door de priesters (hier *doekoens* genaamd) bewaard worden. In Pasoeroean'sch Tengger zijn er acht, elke doekoen heeft daar slechts één beker, behalve die van Tosari (hoofd-doekoen), die er twee bezit en vroeger drie had, waarvan één naar het Rijks-museum te Leiden is verhuisd. In Soekapoera'sch Tengger (Probolinggo) zijn er vijf, voor elken doekoen ook slechts één. Bij gelegenheid van het Bromofeest (*Paoeman* volgens *Hageman*), dat gevierd wordt op den eersten dag der maand *Kasodo,* zag ik ook nog de bekers uit Loemadjang'sch en Malang'sch Tengger waar eenige doekoens twee bekers schijnen te bezitten. De acht van Pasoeroean'sch Tengger heb ik nauwkeurig kunnen onderzoeken, daar ik elk exemplaar gedurende eenige dagen ter leen ontving. Stellig zoude ik hierin niet zoo gelukkig geslaagd zijn, zoo de oude priester van Tosari mij niet behulpzaam geweest ware en zelf de bekers uit de verschillende desa's had gehaald, want aan een ander dan aan een collega hadden de doekoens hunne bekers zeker niet afgestaan. Ook de vijf bekers van Soekapoera'sch Tengger kon ik nader onderzoeken en wel door de vriendelijke bemiddeling van den Heer *Quartero,* controleur van Soekapoera, die de hem onderhoorige doekoens gedurende eenige uren in den pasangrahan van Ngadisari bijeen liet komen, waarheen ik mij voor dit doel had begeven. Mijne aanteekeningen hebben dan ook voornamelijk betrekking op deze dertien bekers, die ik slechts in sommige opzichten kon vermeerderen door hetgeen ik van de andere bekers gedurende het bovengenoemde feest zag. Daarbij kan ik meêdeelen, dat ik op deze laatste geen belangrijke verschillen met de eerste dertien heb gevonden, op ééne uitzondering na, die ik later zal vermelden. Voor ik tot de beschrijving der figuren overga wil ik hier nog in 't

kort vermelden waarvoor deze bekers door de doekoens gebruikt worden, hetgeen niet onbelangrijk is daar het gebruik der bekers ook door *Millies* niet kon worden aangegeven.

Deze heilige vaten mogen bij geen enkele feestelijkheid ontbreken, noch bij de *slametan's*, noch bij eene huwelijksinzegening. Bij alle dergelijke plechtigheden is het lange gebed van den doekoen hoofdzaak. Daarbij staat de beker voor hem, gevuld met water, waarin een kleine tros bladeren en bloemen hangt, zoodat de stelen boven den rand van den beker uitsteken. Van tijd tot tijd breekt de doekoen het gebed af, grijpt de bloemstelen en haalt den tros uit het water en sprenkelt het water, dat aan de bloemen en bladeren hangt, recht voor zich uit, soms ook naar rechts en links; nooit echter besprenkelt hij de toehoorders, die steeds achter hem zitten. Naar de priester mij vertelde, heeft het besproeien ten doel alles rondom in en uitwendig te reinigen. De bloemtros bestaat uit twee bloemen en twee takjes met bladeren. De eene bloem is oranjegeel en heet *Kenikir*, de andere is wit, haar naam is *Tinålajoe*. Van de takjes is het eene rood, bladeren zoowel als bladstelen; de Tenggereezen noemen deze plant *daoen plåwå*, de Javanen *bajem bang*. De andere tak heeft groene bladeren, die van onderen wit zijn en draagt den naam *daoen poetijan*. Deze vier (1)

---

(1) Belangstellenden kan ik inlichten betreffende de botanische namen der planten, die voor het rondsprenkelen van het water gebruikt worden: Kenikir = Tagetes patula L. (Compositae) afkomstig van Amerika.

Tinålajoe = Graphalium longifolium Bl. (Compositae) Java, Daoen poetijan = Buddheia asiatica Lour. (Loganiaceae) Java.

Daoen plåwå = Iresine Herbstii Hok (Amarantaceae) van Zuid-Amerika.

De planten werden gedetermineerd door Dr. J. G. Hallier in gevolge mijn verzoek aan den waarnemenden Direkteur van 's Lands Plantentuin Dr. P. van Romburgh. — Aan genoemde Heeren betuig ik gaarne mijn oprechten dank.— Dezelfde planten worden ook gebruikt voor de offeranden op heilige plaatsen. Ook worden zij, (volgens de Wolff van Westerrode), vermeerderd met eenige andere, gebezigd voor het vervaardigen der poppen die de zielen der afgestorvene familieleden en de *akal bakal* representeeren (Tijdschrift v. het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, 2de serie, deel XII, No. 2 en 3).

worden samengebonden en aan het andere uiteinde waar de blad of bloemstelen samenkomen wordt weer eene oranjekleurige bloem tusschen de stelen gestoken, zoodat de uiteinden der stelen door haar bloembladeren bedekt zijn. Noch voor het bouquetje, noch voor het besprenkelen hebben de priesters een eigenaardig woord.

De beker zelf heet *Prasen.*. Betreffende zijne herkomst kon de doekoen, die graag op alle vragen antwoordt als hij kan, mij niet inlichten; ook kon hij de figuren niet verklaren. De dierenriem was hem geheel onbekend; slechts beweerde hij, dat het mannetje boven de weegschaal *Bathara goeroe* voorstelde. Nu is de doekoen van Tosari de voornaamste, die door alle andere doekoens als hun hoofd wordt beschouwd; terwijl de feestelijkheden bij den Bromo, waarbij allen te samen komen, niet beginnen voor de doekoen van Tosari tegenwoordig is; ook bewaart hij de heiligdommen der Tenggereezen en heeft slechts hij het recht djimat's uit te reiken; zoo dus deze, de eigenlijke representant van zijn volk (1) ons niet kan inlichten, zoo zullen de andere er zeker niet meer van weten en zijn wij dus geheel op eigen studie aangewezen.

Het zij mij vergund hier ook eenige bijzonderheden in te lasschen over genoemde djimat's. Deze gelijken zeer op de Chineesche munten, zooals die nog heden op Lombok en Sumbawa gebruikt worden, zij zijn echter veel kleiner en dunner. Het zijn dunne, ronde schijfjes van koper, met in 't midden eene vierkante opening, waardoor ze aan een touw geregen kunnen worden. De keerzijde is geheel glad, de voorzijde is van eene Chineesche inscriptie voorzien. Volgens bericht van de Directie van het Bataviaasch Genoot-

(1) Alle priesters van Pasoeroean'sch Tengger behooren tot eenzelfde priestergeslacht; sterft een doekoen dan volgt hem zijn oudste zoon of zoo hij geen zoon heeft een zoon der andere doekoen's op. De oude doekoen van Tosari beweert reeds de 20ste dezer priesterdynastie te zijn, sedert zij te Tosari zetelt. De eerste was de zoon van *Kiaï toenggak* en *Njaï monjok*, die op *Toengoe woeloeng* woonden (thans een weiland bij Ngadiwono, zuidwaarts van Tosari), deze stamvaders liggen begraven op het daaraan grenzende kerkhof.

schap, was de djimat die ik ten geschenke aanbood, eene Anammitische munt uitgegeven door den rebel Lie-loi (1417—1426).

Op den eersten dag van het nieuwe jaar wordt plechtig de groote koker geopend, waarin de oude kleederen van Bathara goeroe sinds eeuwen bewaard worden. Uit dezen koker haalt de priester ook de djimat's, die hij aan de omstanders tegen een klein geschenk in geld uitdeelt. De priester vertelde mij dat djimat's in dien koker nooit opraken; ze vermenigvuldigen zich van zelf, zoodat er alle jaar weer genoeg voorraad is. Dit wonder kon ik eerst niet verklaren; toen ik echter onlangs weer met het nieuwe jaar bij de uitdeeling der djimat's tegenwoordig was bleek mij dat de doekoen gelogen had, zijn voorraad was niet onuitputtelijk geweest. Het jaar te voren zag ik alleen van die kleine Chineesche munten, die toen, daar er vele Europeanen en van elders afkomstige inlandsche gasten waren, veel aftrek vonden. Dit jaar waren er tal van oude duiten en andere koperstukken in den koker, men had den voorraad dus blijkbaar met nieuwerwetsche stukken aangevuld. Daarom meen ik te mogen veronderstellen, dat er van de oude Anammitische munten een groote voorraad aanwezig geweest is, die vroeger onder de weinig talrijke Tenggereezen niet veel aftrek vonden, wellicht omdat ieder huisgezin zulk eene munt bezat. Toen echter Europeanen en inlandsche hoofden benevens hunne bedienden in grooten getale kwamen en zilverstukken (en dikwijls groote) in ruil gaven voor koperen djimat's, was de voorraad spoedig uitgeput en over eenigen tijd zullen wellicht slechts duiten en centen uit den heiligen koker rollen. Daarom is het niet onbelangrijk, dat een der oude munten nog bijtijds naar Batavia verhuisde; immers is het jaartal der munt van eenig nut bij de beantwoording der vraag wanneer de Tenggereezen zich op hunne bergtoppen terugtrokken en hebben wij thans eenige reden om te veronderstellen dat dit na 1426 geweest moet zijn, waardoor de hypothese aan waarschijnlijkheid

wint, dat zij voor de indringende Mohammedanen zijn gevlucht.

Keeren wij thans tot ons onderwerp terug.

De bekers van *Millies* als type aannemende, heb ik slechts die figuren geteekend, die niet met die der genoemde bekers overeenstemmen. Deze figuren zijn alle zoo weergegeven, dat de verheven deelen wit zijn gebleven, de diepe heb ik met zwarte lijnen geschraffeerd, daarbij zijn de diepst uitgesneden deelen het donkerst geschraffeerd en al was ik wel eens overtuigd, dat de meerdere of mindere diepte aan verslijting moest worden toegeschreven, zoo bleef ik toch bij mijn voornemen om niet te corrigeeren. Ik stelde mij deze wet omdat ik mij in de meeste gevallen niet bevoegd achtte correcties aan te brengen en allicht door eene onjuiste lijn deskundigen in verwarring zou kunnen brengen. Nu kunnen zij echter zeker zijn, dat ook al het onsymmetrische, of de scheeve en gekronkelde lijnen, al de onregelmatigheden zonder uitzondering, ook die in de plaatsing der figuren, in het origineel gevonden worden, in één woord, dat mijne teekeningen betrouwbaar zijn als photographiën of afgietsels.

Er zijn twee soorten van deze bekers, groote en kleine. De groote bestaan uit zeer dik brons, de andere zijn dun. De groote zijn zeldzamer; zij onderscheiden zich van de kleine voornamelijk doordien de figuren verder uit elkaar staan, en deze ook iets kleiner zijn dan op de andere bekers, en dat de teekens van den dierenriem (niet de daarboven geplaatste figuren der bovenste rij) fraaier, natuurlijker geteekend zijn. — De grootste zijn 10.8 cM. hoog, de diameter beneden is 11 cM. en boven 14.4 cM. De kleinere verschillen nog al wat grootte betreft; de hoogte daalt van 10.4 cM. tot 9.6 cM., de diameter der opening van 11. 3 — 10.3, de diameter van den bodem van 9.9 — 8 cM. De ronding der opening is ook bij de groote, zeer dikke bekers onregelmatig, trouwens het treft den beschouwer, dat de meeste bekers zoo onsymmetrisch zijn, zoowel wat de verdeeling der figuren betreft, als de teekening der figuren

zelve. Immers terwijl recht boven elk teeken van den dierenriem eene figuur moet staan, zijn deze op eenige bekers dikwijls scheef boven elkaar geplaatst en wel wordt dit meestal daardoor veroorzaakt, dat de teekenaar één der figuren te breed teekende (bij voorkeur die boven den rogkreeft, Mithoena, of die boven de weegschaal, Julo) waardoor eene verschuiving moest plaats hebben. Alles toont aan, dat de bekers geheel met de hand bewerkt werden.

De teekens van den dierenriem staan alle op een voetstuk, uitgezonderd de boog (Dhanoe) en de rogkreeft, (Mithoena). De figuren boven de teekens van den dierenriem staan op sommige bekers ook alle op een voetstuk, bij andere bekers ontbreken die onder eenige figuren en wel meestal onder de „en profiel'' geteekende. Ik heb aan de verklaringen van *Millies* slechts het volgende toe te voegen: *Millies* vergist zich zoo hij beweert dat de weegschaal op den beker van *Friederich* zonder voetstuk is, want het voetstuk werd op één der beide reproducties wel geteekend. Zoo het op de andere ontbreekt is dit natuurlijk slechts een fout van den teekenaar. Eigenaardig is het, en het werd door *Millies* niet opgemerkt, dat het watervat (Koemba) op de afbeelding van *Friederich* op eene ster rust. Eindelijk is het onjuist dat de visch (Mina) op menschenbeenderen zou liggen, zooals reeds door Lehman (1) werd aangetoond.

De randen der bekers zijn dikwijls van verschillenden aard; onder de acht van Pasoeroean'sch Tengger, die ik met de letters A tot H wil aanduiden zijn slechts de randen van B en H onderling geheel gelijk. Die van A (Fig. 1), B (Fig. 2), C (Fig. 3), D (Fig. 4), E (Fig. 5) heb ik op ongeveer twee derde der natuurlijke grootte geteekend, ook hunne doorsnede heb ik daarnaast geplaatst. De bovenranden van D en E zijn dezelfde, maar de onderrand van E is gelijk die van F; F vertoont nog deze bijzonderheid, dat de figuren der bovenste rij van die der onderrij door

(1) Zie Versl. en Verh. der Kon. Akad. v. Wetenschappen, Afd. Letterkunde, deel VII, bl. 248.

drie vooruitspringende om den beker heenloopende richeltjes van elkander gescheiden zijn, zooals ook de figuur E (Fig. 5) aanwijst.

In den bodem van de bekers is steeds een ster of zon gesneden, de stralen vertoonen verschillende vormen; in de ster zijn kronkelende strepen zichtbaar, die echter geen letters of bepaalde figuren schijnen aan te duiden. De sterren van twee bekers zijn onder de teekeningen te vinden (Fig. 6 en 7).

Ik zal er nu toe overgaan, de bekers van *Millies* als model kiezende, de afwijkingen op de mij toegankelijke bekers gevonden te beschrijven.

Beschouwen wij daartoe eerst de teekens van den dierenriem, zoo zien wij dat deze vrij standvastig zijn en slechts geringe wijzigingen vertoonen. Van den Ram (Mêsa) wil ik slechts vermelden, dat deze op alle Tenggereesche bekers een duidelijken kinbaard (geitenbaard) draagt, die op de teekening van *Millies* niet of nauwelijks zichtbaar is De rogkreeft (Mithoena) kan met den staart naar rechts, schuin naar rechts boven, en recht naar boven gekeerd zijn. Het voorwerp dat de maagd (Kanjâ) in de rechter hand houdt gelijkt nog veel meer dan op de bekers van *Millies* op eene sikkel (arit tjaloek, djompong) (1).

De naald van de weegschaal (Toela) is op de door *Friederich* gegeven teekeningen verbonden met de voeten der daarboven geplaatste figuur; dit heb ik nu ook gezien, maar slechts op één beker.

Van den schorpioen, (Wrĕsjtjika) heb ik eene teekening gevonden, die al de tot nu toe bekende in fraaiheid en natuurlijkheid overtreft, waarom ik gemeend heb haar te mogen reproduceeren (Fig. 8). Verder kan ik mededeelen, dat ik in Soekapoera'sch Tengger twee bekers gezien heb waarop de schorpioen naar rechts was gekeerd, terwijl hij op alle bekers van Pasoeroean'sch Tengger met de scharen naar links is geteekend.

(1) De sikkel noemt de Javaan: *djompong*, de Tenggerees: *arit*. Is de sikkel zeer groot dan zegt de laatste: *tjaloek*.

De boog (Dhanoe) is met de punt van den pijl of recht naar boven, of naar links, of naar rechts gekeerd.

Kan ik dus slechts weinig tot de beschrijving der teekens van den dierenriem toevoegen, die trouwens alle sedert lang bekend en verklaard zijn, zoo veel te meer bijzonderheden mocht ik opmerken aan de beelden, die boven deze teekens geplaatst zijn, en alle, behalve één, menschelijke gedaanten te zien geven. Daar deze figuren nog verklaard moeten worden, meen ik dat elke afwijking van de bekende typen bijzondere waarde heeft en wellicht tot latere verklaring kan bijdragen.

Elke figuur schijnt boven een vast teeken des dierenriems geplaatst te zijn, zoodat men genegen is te veronderstellen, dat bij elk teeken een vast persoon (Godheid of iets dergelijks) behoort. Evenwel zal uit de navolgende beschrijving blijken, dat de beelden der tweede rij niet op alle bekers dezelfde zijn, zoodat dan ook eenige dier beelden altijd terugkeeren. Nu zou men nog kunnen veronderstellen, dat één en dezelfde godheid of persoon wel op verschillende wijze kan zijn voorgesteld, maar bij een beker, dien ik gedurende het bovengenoemde Bromofeest zag, waren de beelden, bij gelijke onderlinge volgorde, op eene geheel andere wijze boven elkander geplaatst, zoodat de vogel, de meest onveranderlijke figuur der bovenrij, dus niet boven het teeken des boogs (schutters) stond maar boven een ander teeken des dierenriems; welke de gewijzigde volgorde was heb ik helaas niet genoteerd.

Bij de beschrijving dezer figuren zal ik in navolging van *Millies* dezelfde volgorde in acht nemen die wij bij den dierenriem gebruiken, alhoewel het zeer waarschijnlijk is dat de oude Javanen eene andere volgorde bezigden. Het beeld boven den ram (Mêsa) beschouw ik dus als het eerste, dat boven den visch (Mina) als het twaalfde, hetgeen de beschrijving gemakkelijker maakt.

Reeds *Millies* heeft opgemerkt dat bij het nagaan der beelden blijkt, dat de beelden genummerd 2, 5, 8, 10 en 12, onderling

gelijk zijn, terwijl het zesde slechts een weinig van deze verschilt doordien het iets grooter is. Deze overeenstemming der genoemde beelden is werkelijk regel; op zes van de dertien bekers hadden alle beelden dezelfde vormen als door *Millies* werden afgebeeld; daarbij toont beeld 6 steeds dezelfde eigenaardigheden waardoor het zich van de andere onderscheid. Drie andere bekers zijn geheel als de eerste zes bewerkt, met deze wijziging, dat het zesde beeld geheel en al gelijk is aan het 2e, 5e, 8e, 10e en 12e beeld (1). Op den tienden beker zijn de beelden twee, vijf, acht, tien en twaalf ook onderling gelijk, maar zij verschillen van de type van *Millies*. Ik heb dit beeld daarom weergegeven in Fig. 9; op dezen beker toonde beeld zes echter in 't geheel geen overeenstemming met de andere beelden (Fig. 10). Evenwel bestaan er uitzonderingen en hiertoe behooren de laatste drie bekers. Op deze zijn de beelden twee, vijf, zes, acht tien en twaalf nooit onderling gelijk. Beeld twee is op twee der bekers gelijk Fig. 11, en op den derden gelijk Fig. 12. Beeld vijf der eerste beide bekers wordt door Fig. 13 weergegeven, van den laatsten echter door Fig. 14. Beeld zes of dat der maagd (Kanjâ) stemt op de twee onderling gelijke bekers geheel overeen met de figuur van *Millies*, op den derden beker is het gelijk Fig. 15. Vergelijkt men de genoemde beelden onderling, zoo vindt men veel overeenstemming, zoodat deze drie bekers één type vertegenwoordigen, slechts zijn al de figuren van den derden beker fraaier afgewerkt en is voornamelijk Fig. 15 het fraaist bewerkte beeldje dat ik op al de onderzochte bekers gezien heb. Dezelfde beker vertoont naast zulke fraai bewerkte beelden ook zeer slecht afgewerkte; deze ongelijkheid van bewerking treft ons op de meeste bekers. Nog meer overeenstemming toonen de laatst genoemde drie bekers ten opzichte der beelden acht, tien en twaalf, die voor alle drie door de figuren 16, 17 en 18 worden weergegeven.

---

(1) Hiermede stemt de beker van *Friederich* overeen.

Slechts ontbreken op een der bekers de uitsteeksels die de figuren 16 en 18 ter hoogte der rechter hand vertoonen, en is het hoofd van fig. 17 op dienzelfden beker op de borst neergebogen. — Lettende op de beelden twee, vijf, zes, acht, tien, twaalf kunnen wij dus drie tijpen onderscheiden, het eerste, meest voorkomende, stemt overeen met dat van *Millies*, het andere wordt vertegenwoordigd door de figuren 9 — 10 en het derde tijpe door de figuren 11 — 18.

Het eerste type zou men weer in twee andere typen kunnen splitsen, al naar gelang beeld zes met de andere beelden overeenstemt of niet.

Beschouwen wij nu de andere beelden (een, drie, vier, zeven, negen, elf) zoo vinden wij dat deze veel minder varieeren. Beeld één is op alle bekers gelijkvormig aan het door *Millies* geteekende model; op een beker was de rechter arm echter in het elleboogegewricht gebogen en opgeheven in de richting der volgende figuur; op eenen anderen beker houdt die hand evenals op den beker van *Friederich* nog een wapen (zwaard) vast; eindelijk was dit beeld op één der bekers grooter dan alle andere beelden geteekend, en vertoonde eenige afwijkingen, die fig. 19 te zien geeft. Beeld drie is op bijna alle bekers grooter dan de andere beelden, twee uitgezonderd, waar het beeld gelijk aan Fig. 20 is. Op één beker toonde dit beeld belangrijke afwijkingen, die ik in Fig. 21 heb gereproduceerd. Eenmaal zag ik dat de groote mond van dit mannetje gewapend was met groote vooruitstekende tanden. *Friederich* teekende een geheel ander beeld, dat in niets op de door *Millies* of door mij geteekende gelijkt.

De beelden vier en elf vertoonen veel overeenkomst; reeds *Millies* heeft daarop gewezen; echter zijn zij niet gelijk, zooals deze onderzoeker meent. De door hem zelf juist weergegeven verschillen zag ik op al de mij toegankelijke bekers, voornamelijk is het wapen (houweel) van beeld vier nooit gelijk aan dat van beeld elf. Over het rechterbeen dragen genoemde beelden op elk der bekers een lap; die op beeld

vier overlangs gestreept en op beeld elf geruit is.

Beeld zeven, het mannetje boven de weegschaal, is het meest onveranderlijke beeld. Men vindt het met zijne dreigende, aanvallende houding en groote tanden overal terug, ook op de bekers van *Millies* en *Friederich*. Het is de eenige figuur die de attentie der doekoens trekt, en die zij daarom *Bathara goeroe* noemen; op één beker is zij minder voorovergebogen en ontbreekt het hoofddeksel, op het hoofd ziet men evenwel zes dergelijke pluimen, als de andere op den hoed vertoonen, evenwel zijn ze hier kleiner, wratachtiger.

Van beeld negen zegt *Millies*: „Dit 9e beeld alleen is een dierfiguur en schijnt een hoen aan te duiden." Deze vogel keert op alle bekers onveranderlijk terug, zijnen kop zag ik meestal naar links, maar twee malen, evenals *Friederich*, naar rechts gekeerd. Op één beker is zijn kop naar beneden gebogen, als bij een vogel die iets oppikt, en verder is dit bijzonder fraai geteekende exemplaar volkomen gelijk aan eene kraai; daarom meen ik de veronderstelling van *Millies* te mogen betwijfelen dat de vogel een hoen voorstelt. — Boven den vogel staat óf een jaartal óf een halve ster. Zes van deze jaartallen heb ik gereproduceerd (Fig. 22 — 27); zij leeren ons, dat alle bekers, zooals reeds Friederich opmerkt, in 't midden of tegen het einde der 13de eeuw vervaardigd werden, dus kort voor het ontstaan van het rijk van *Mådjåpahit*.

Waar geen jaartallen gevonden worden, wordt hun plaats ingenomen door eene halve ster (Fig. 28 — 29); deze ster is steeds gelijk aan de helft van de ster, die in den bodem van den beker gevonden wordt.

Ook deze halve sterren of zonnen vertoonen kronkelende lijnen, die mij toeschijnen, evenzeer alle beteekenis te missen. Evenwel heb ik er twee geteekend om deskundigen in de gelegenheid te stellen zich een oordeel te vormen. Op een der bekers ontbreekt zoowel jaartal als halve ster, toch is er wel eene ster in den bodem van den beker gegrift.

Al wat ik bij nauwgezette vergelijking heb kunnen opmerken is in de bovenstaande regelen vermeld en ik eindig met den wensch, dat de door mij verzamelde teekeningen dienstig mogen zijn ter verklaring der nog onbekende figuren; mijn doel zal ik dan bereikt hebben.

VERKLARING DER FIGUREN.

Fig. 1 — 5. Randen en doorsneden van bekers. Boven- en onderrand van voren gezien. Daarnaast de doorsneden dezer randen.

Fig. 6 — 7. Sterren of zonnen in de bodemvlakte der bekers.

Fig. 8. Een skorpioen, het achtste teeken van den dierenriem.

Fig. 9. Het beeld boven het 2e, 5e, 8e, 10e, 12e. teeken, voor het tweede type der bekers.

Fig. 10. Het beeld boven het 6de teeken (de maagd) voor het tweede type der bekers,

Fig. 11 — 12. Beeld boven het 2de teeken (stier) voor het derde type der bekers.

Fig. 13 — 14. Beeld boven het 5de teeken (leeuw) voor het derde type der bekers.

Fig. 15. Beeld boven het 6de teeken (maagd) voor het derde type der bekers.

Fig. 16. Beeld boven het 8ste teeken (schorpioen) voor het derde type der bekers.

Fig. 17. Beeld boven het 10de teeken (garnaal) voor het derde type der bekers.

Fig. 18. Beeld boven het 12de teeken (visch) voor het derde type der bekers.

Fig. 19. Beeld boven het 1ste teeken (ram) op een beker van Soekapoera'sch Tengger.

Fig. 20 — 21. Beeld boven het 3de teeken (rogkreeft). Zeldzaam voorkomende vormen.

Fig. 22 — 27. Jaartallen, op de bekers gevonden.

Fig. 28 — 29. Halve ster (of zon), die dikwijls het jaartal vervangt.

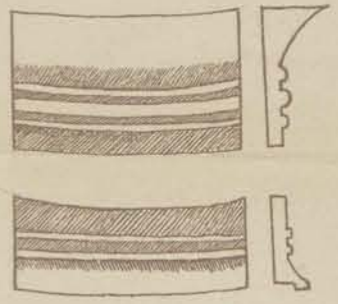

Fig. 1

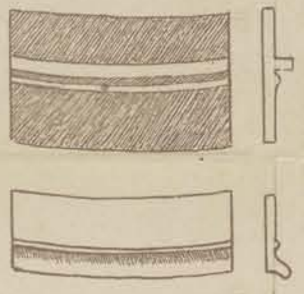

Fig. 2

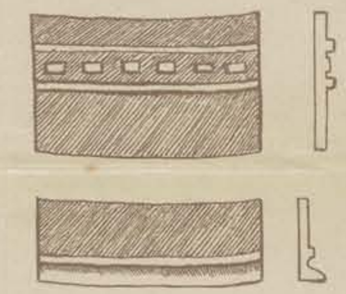

Fig. 3

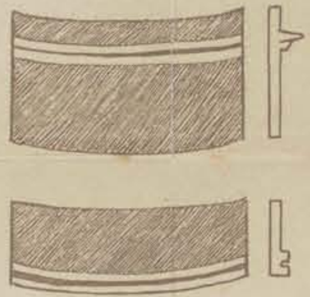

Fig. 4

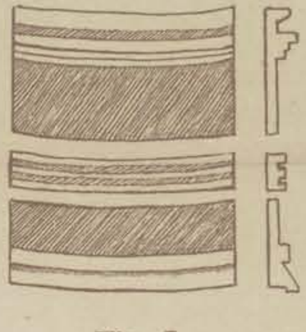

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

1261

Fig. 23

1275

Fig. 24

1275

Fig. 25

1251

Fig. 26

1246

Fig. 27

1253

Fig. 28

Fig. 29

DRIE MAANDEN

AAN DE

HUMBOLDTSBAAI

DOOR

G. L. BINK.

Zendeling der Utrechtsche Zendingsvereeniging.

Ingevolge opdracht van mijn Bestuur—het Bestuur der Utrechtsche Zendingsvereeniging—nam ik 15 Augustus 1893 plaats op de „Camphuis", een der booten van de Koninklijke Pakketvaart-Maatschappij, om mij, van mijne standplaats Rhoon (Groote Geelvinksbaai), te begeven naar de Humboldtsbaai, ten einde aldaar met land en volk nader kennis te maken.

Reeds ten vorigen jare had ik dezen tocht gemaakt, maar toen was ik met de keerende boot ook teruggekeerd, en mijn verblijf in de Humboldtsbaai had toen dus slechts eenige uren geduurd. Daar nu echter die tijd te kort is, om van een en ander voldoende op de hoogte te komen, schiet er niets anders over, dan in plaats van een uur of wat, daar twaalf weken te vertoeven, de tijd, die verloopt tusschen twee achteenvolgende bezoeken der mailboot aan deze streken.

Daartoe had ik dan ook maar besloten, en thuis, op Rhoon, de noodige schikkingen gemaakt, opdat ik zonder groot bezwaar een drietal maanden afwezig kon zijn, en tevens had ik mij zooveel mogelijk voorzien van alles, wat ik tot levensonderhoud enz. gedurende dien tijd in de Humboldtsbaai noodig zou hebben.

De „Camphuis" vertrok Dinsdag 15 Augustus, des namid-

dags, omstreeks 5 uur, van Rhoon naar Ansoes, eene plaats op het eiland Gobi, waar in den voormiddag van den volgenden dag het anker uitgeworpen werd.

Des namiddags ging de reis verder naar Djamna, een der Arimo-eilanden, in de nabijheid der vaste kust gelegen.

In den namiddag van den 17en Augustus werd daar geankerd, en nog in den laten avond van dienzelfden dag, werd het anker weder gelicht, en de reis voortgezet naar het laatste station op de Noordwestkust van Nederlandsch-Nieuw-Guinea, de Humboldtsbaai.

Ongeveer ten elf ure in den voormiddag van den volgenden dag, den 18en Augustus, kwam de „Camphuis" aldaar ten anker.

Na eerst nog te hebben gerijsttafeld, werd ik met mijne goederen, die onderwijl al in een der sloepen geladen waren, door de stoombarkas gebracht naar de plaats waar ik een drietal maanden zou moeten vertoeven.

Ik was zoo gelukkig geweest, op Djamna den Chinees Bau Jang King te ontmoeten, een handelaar van Ternate, die *èn* op Djamna, *èn* in de Humboldtsbaai handel drijft, en op beide plaatsen een huis, — zij het dan ook een zeer primitief — heeft staan.

Hij had zich een drietal maanden te Djamna opgehouden, en maakte nu met de boot ook de reis naar de Humboldtsbaai, om te zien, hoe zijne zaken aldaar stonden.

De keerende mail zou hem weder naar Ternate brengen.

Op mijn verzoek was hij zoo vriendelijk mij een vertrekje van zijn huis in de Humboldtsbaai af te staan. Vergoeding wilde hij daarvoor niet aannemen. Wilde ik zijnen Anachoda, die daar voor hem handel drijft, iets geven, dit liet hij aan mijne beleefdheid over. De Anachoda, een vroegere kapitein van een Ternataanschen schoener, ruimde het beste vertrekje voor mij in, en zoo kwam ik, door de vriendelijkheid dier beide menschen, tamelijk goed onder dak.

Wel was het vertrek niet groot, maar ik kon er mij toch nog in bewegen, niettegenstaande al mijne goederen er ook in stonden.

Dit laatste, het achter slot brengen van al mijne goederen, was bepaald noodig, want de bewoners hier verdienen altijd nog de reputatie zeer diefachtig te zijn.

Ik had bij mijn vertrek van huis werkelijk niet gedacht, dat ik in de Humboldtsbaai zulk een betrekkelijk goed onderkomen zou vinden.

Het huis, waarvan ik een gedeelte bewoonde, stond op een klein eilandje, in de binnenbaai gelegen. In het werk van den Heer Haga, over Nieuw-Guinea, wordt meen ik, bladz. 269, 2e deel, dit eilandje „Providence" genoemd.

Hetzelfde werk vermeldt, bladz. 419, dat de Resident van Ternate, de Heer van Braam Morris, die in 1883 met het stoomschip „de Sintjing" de baai bezocht, aan eenen tjamara boom, waarvan enkele exemplaren op het eiland voorkomen, het Nederlandsche wapen heeft doen bevestigen.

Nu is dat wapenbord daar niet meer, maar het prijkt in de kampong of negorie Tobadi (in bovengenoemd werk meermalen genoemd) aan een der palen van een huis, naast de Karawari (de z. g. tempel).

Het eilandje wordt door de bevolking „Metoe-Debi" genoemd. Men zou het, nog eigenaardiger „Metoe Mesienki" kunnen noemen, d. i in de taal der bevolking: „Muizeneiland," want het krioelt er van de muizen. Trouwens, dit is niet alleen daar het geval, ook in de negorieën komen die diertjes overvloedig voor.

De huiskat is den bewoners der baai onbekend, en muizen en ratten hebben er dus het veld alleen.

In 1893 zijn door mijnen huisheer voor het eerst een paar katten van Ternate aangebracht, maar die beesten hebben nog niet veel van het ongedierte opgeruimd.

Van de inlandsche bevolking woont niemand op het eilandje, dat dan ook zeer klein is, en bij vloed, telkens voor een derde gedeelte onder water loopt; met eenige moeite zou dit laatste wel te verhelpen zijn.

Dat de bevolking niet zelf op het eilandje woont, hindert niet veel, want het ligt in de nabijheid van drie

kampongs, die binnen vijf minuten te bereiken zijn.

Mijn huisheer, vroeger procuratiehouder van nu wijlen den Heer Bruijn te Ternate, handelt al sedert April 1891 in de Humboldtsbaai.

Dit jaar heeft hij evenwel concurrentie gekregen, in nog vier handelaren, eveneens van Ternate. Zij allen hebben nu op het eilandje huisjes en hutjes, waarin hunne anachoda's wonen, en de gekochte goederen opbergen; ook vinden daarin hunne koelies en vogeljagers een onderkomen, als zij thuis zijn.

Als al dat volkje bij elkaar is, zooals even vóór de aankomst, en kort nà het vertrek der mailboot, gelijkt het hier veel op eene Ternataansche kolonie.

Deze lieden worden voor een jaar ingehuurd, en zijn dus bij contract verplicht hier een jaar te blijven.

Of nu al die handelaren goede zaken zullen maken, valt sterk te betwijfelen; zoo het al geene slechte zijn, toch zeker in geen geval goede; daartoe beteekent de handel in de Humboldtsbaai nog te weinig.

De handelsartikelen, die het volk aanbrengt zijn: massooi, tripang en paarlemoerschelpen.

Dat, niettegenstaande de concurrentie, de handel nog zoo weinig beteekent, schrijf ik toe aan de navolgende oorzaken:

De bevolking is liever lui dan moe, evenals alle Papoea's; daarbij heeft ze zeer weinig behoeften. Kleeding draagt de mannelijke bevolking in het geheel niet.

De gehuwde vrouwen dragen alleen een kort rokje van geklopte boombast; meisjes en huwbare jonge dochters loopen geheel naakt rond.

Nu wordt, in de Geelvinksbaai bijvoorbeeld, ook nog niet *veel* geld voor kleeding uitgegeven. Dragen de vrouwen daar, of eenen sarong, of eenen reep blauw katoen, de kleeding der mannen is slechts, of eene reep boombast, of zooals op Rhoon, Windessie, Wandammen of Jobi, de bast van eenen pisangstam, een vijgenblad dus.

De Papoea in de Geelvinksbaai echter verzamelt nog eens een hoopje goederen, om bijvoorbeeld, eenen slaaf of eene slavin te koopen; of, zooals op Rhoon, nog eene vrouw te koopen, bij degene, die hij al heeft; ook wel, om zich sago te verschaffen; eindelijk heeft hij tusschenbeide een stapeltje goederen noodig om familieleden, of kamponggenooten, die geroofd zijn, vrij te koopen, zooals verleden jaar op Rhoon, toen men op eens voor eene waarde van ruim *f* 2500,00. bij elkander moest brengen, om zes menschen los te koopen. Met dit alles evenwel, hebben de menschen uit de Humboldtsbaai niets te maken.

Menschenroof is hier onbekend, dus ook slavernij. Elke man vergenoegt zich met ééne vrouw. Levensmiddelen behoeft men niet te koopen, sago- en kokospalmen zijn in overvloed voorhanden; beide groeien in het wild, en ieder haalt van de kokosnoten zooveel als hem belieft.

Vreemdelingen kunnen wel, als ze langs de kuststreek in de binnenbaai varen of loopen, zooveel kokosnoten eten als hun belieft, en evenzoo het water der vruchten drinken, maar zoo zij ook een partijtje mede naar huis zouden willen nemen, zou hun dat denkelijk belet worden.

Ik zelf en mijne drie jongens, wij hebben ons menigmaal aan die vruchten te goed gedaan.

De bevolking legt ook tuinen aan, die zeer goed omheind worden, en waarin pisang, aardvruchten, tabak (hier „sabegei" genaamd) en ook suikerriet geplant wordt.

Dit suikerriet heeft een zeer sterk suikergehalte. Toen ik dit opgemerkt had, en er naar vroeg aan de Ternatanen en koelies van Almaheira, werd mij algemeen verzekerd, dat het suikerriet hier veel zoeter is, dan dat wat op Ternate en Almaheira verbouwd wordt.

In het bosch zijn varkens, en de bevolking mest die ook, in de nabijheid harer woningen. De buiten- en binnenbaai zijn zeer vischrijk, en op het visschen met netten verstaan de lieden zich zeer goed; ook visschen zij met lijnen en hoeken.

Hunne netten, die als eene schutting in de binnenbaai

worden uitgezet, zijn, daar die binnenbaai niet diep is, 1½ a. 1 vadem breed, en wel veertig à vijftig vadem lang, en tusschen twee van die netten, als een gang opgesteld, wordt de visch ingedreven.

Zeker gaat er geen dag voorbij, dat de lieden hier zonder visch zijn.

Sagopap te eten zonder toespijs, schijnt de Humboldtsbaaier al even ongehoord te vinden, als de bewoner der Geelvinksbaai.

Ik meen wel te kunnen zeggen, dat zij zich op het visschen beter verstaan, dan de luidjes op Rhoon.

„The struggle for life" is in de Humboldtsbaai geheel onbekend.

En als de man nu een bijl, een parang (kapmes), een mes, en eenige vadem koralen heeft, waarvoor zal hij het zich dan druk maken, en zich in het zweet werken? Waarom zullen de luidjes dan hard loopen en werken, om massooi te halen, tripang te visschen, of naar paarlemoerschelpen te duiken?

De handelaren verzamelen die producten dan ook niet alleen uit de Humboldtsbaai, maar varen met hunne sloepjes en Ternataansche prauwen, ook naar Seko, Jako en Noembu, plaatsen ten Oosten der baai gelegen. Ook hebben zij hunne anachoda's ten Westen der Humboldtsbaai, in de Sadipi- en Walkenaarsbaai, die de producten daar verzamelen, en ze al naardat de wind en de moesson waait naar de Humboldtsbaai of naar Djamna brengen, opdat ze daar geëmballeerd, en met de mail verzonden kunnen worden.

Ook zetten de handelaren op al die plaatsen, evenals in de Humboldtsbaai, hunne vogeljagers af om vogels te schieten.

Reeds vóórdat de mailboot hier kwam, kwamen hier enkele schoeners van Ternate, om vogels te laten schieten, en tengevolge van die langdurige jacht, zijn de vogels, naar ik vernam, en ook naar ik zelf bemerkt heb, niet talrijk meer.

De dieren zijn verhuisd naar rustiger oorden. Er wordt dan ook een ware roofjacht op gehouden.

De kroonduif is hier mooier dan in de Geelvinksbaai en heeft dan ook meer waarde.

Ik vernam, dat men op Ternate *f* 3,00 (drie gulden) betaalt voor de huid van eene kroonduif uit de Humboldtsbaai, en slechts *f* 1.50 voor een uit de Geelvinksbaai.

De bevolking zelve bezit nog geene geweren en is er ook, over het algemeen, bang voor.

Ik meen, dat er slechts één jongmensch is, die al eens vroeger met eenen schoener naar Ternate is geweest en daar een drietal maanden heeft vertoefd, die het wagen durft een geweer af te schieten; de overigen, ofschoon ze gedurig met de jagers als gidsen medegaan, nemen het geweer maar liefst niet in handen.

Zij schieten alleen met pijlen, maar in den regel niet op vogels, tenzij ze eens eene kakatoe of duif kunnen schieten, om met de vederen hun haar te tooien; want het jonge volkje schijnt er veel van te houden, bij feesten witte vederen in den haarbos te dragen.

Doordat het eilandje, waarop ik woonde, ofschoon niet door de bevolking bewoond, in de nabijheid van drie negorieën ligt, is er den geheelen dag volk. Van dat de zon op- tot dat ze ondergaat, zwerven mannen, jongelingen en jongens bij de tokos.

Nu waren zij vooral bij mij, want ik was heel iets nieuws in hunne oogen. Ik had dan ook bekijks genoeg.

Wat, en op welke wijze ik at, en hoe ik het bereidde: overal moesten zij het hunne van hebben.

In het begin wilden zij van mijn eten niets proeven, maar later heb ik ze zoover gekregen, dat ze zelfs bittere medicijnen van mij slikten.

Behalve dat ze keken, kwamen ze ook verkoopen. Zoodra ze eenmaal wisten, dat ik wel wat van hunne rariteiten koopen wilde, stond het voor mijn raam den geheelen dag niet stil, om mij dan dit, dan dat nesterijtje ten verkoop aan te bieden, waarbij het, zooals bij allen handel met Papoea's op een loven en bieden ging.

Alle reizigers, die de Humboldtsbaai bezocht hebben. zijn min of meer verrukt geweest over het natuurschoon, dat de baai te bewonderen geeft.

Denzelfden indruk ontving ik het vorige jaar, bij mijn vluchtig bezoek; en nu ik voor de tweede maal de baai instoomde, en later eens van nabij kennis maakte met de binnenbaai, moest ik met verhoogden indruk uitroepen: ja waarlijk, de Humboldtsbaai, en vooral de binnenbaai, levert in zijn geheel een prachtig natuurtafereel op!

[Het kan gebeuren, dat ik het zeer schoon vond, alleen omdat ik weinig zulk soort natuurschoon heb gezien, maar ik vond toch elken dag bij vernieuwing het gezicht schoon!]

Het gebergte, dat de baai omzoomt, is niet hoog, en ook niet steil, zooals de „Arfak" in de Geelvinksbaai.

De binnenbaai is van de buitenbaai gescheiden door eene smalle strook laag land, die haar ook ten deele vormt.

Aan de zijde der buitenbaai is die strook zoo hoog, dat de kokospalm er welig voortgroeit. Daarvoor is een mooi, breed, vast strand, zoodat men bijna van den ingang der binnenbaai tot Kaap Bonpland, het strand langs kan wandelen, eene wandeling van minstens vier uren.

Op ongeveer een halve kilometer afstand van Kaap Bonpland houdt het strand op, en men moet dus, om de Kaap te bereiken òf over de koraalrotsen klauteren, òf van een vaartuig gebruik maken.

Ik ben, op eenen goeden dag het strand eens langs gewandeld zoover ik kon, en heb het laatste eindje met de prauw afgevaren.

De riviertjes welke, volgens de Heeren die in 1858 met de „Etna" de Humboldtsbaai bezochten, bezuiden Kaap Bonpland moeten zijn, heb ik op mijne wandeling niet aangetroffen. Wel kwam ik aan eenen, naar mijne meening, riviermond, en daar ik hevigen dorst had, meende ik dien eens heerlijk te kunnen lesschen, maar helaas, het water was „tati" (zeewater) en het was toch zeer lage eb, zoodat het geen water uit de zee kon zijn, dat in den mond

der rivier was. Overigens geleek het volkomen op eene rivier.

In de nabijheid van Kaap Bonpland is het zeer wel mogelijk het binnenland in te gaan.

Ik heb er zes uren in rond gedwaald, en overal vasten grond gevonden; het drassige strookje, dat vlak achter het strand ligt, is niet zoo drassig, of er is wel doorheen te komen, zonder nu juist de schoenen in den modder te verliezen.

Kaap Bonpland wordt door de bevolking „Sehko" genaamd, en de bergrug onmiddellijk achter de kaap: „Eoewaka".

In de binnenbaai liggen, volgens de vroegere berichten, drie kampongs.

In werkelijkheid echter zijn er vier.

De vierde kampong, „Naberi" genaamd, schijnt zelden bezocht te zijn, en die haar bezocht heeft noemt haar: „Maba" (volgens meergenoemd boek van den Heer Haga).

Met de namen van de andere drie kampongs, is men ook nogal eens in het onzekere geweest, wat ook niet te verwonderen is, als men hier slechts een oogenblik vertoeft, en geen tolken bij zich heeft. Daarbij komt nog, dat de Humboldtsbaaiers, in mijne ooren althans, tamelijk onduidelijk spreken. Of ze spreken heel zacht, of ze schreeuwen heel hard. Langzaam gearticuleerd spreken, doen ze uit zich zelven niet.

Men moet er den tijd voor hebben, hun aan het verstand te brengen, om, als ze willen dat een vreemdeling hen verstaan zal, noch te schreeuwen, noch te spreken alsof ze eenen knikker in den mond hebben.

Aan den ingang der binnenbaai, rechts, ligt eene kleine kampong, uit slechts zeven huizen bestaande, „Engerau" genaamd.

Verderop, rechts varende, komt men aan de kampong of negorie „Tobadi", bestaande uit achtenveertig huizen, benevens den zoogenaamden tempel, in de taal des lands „Warewari" genaamd.

Het hoofddoel van dat gebouw is, dat de jongelingen, uit de negorieën Engerau en Tobadi er verblijf houden.

Zoodra dezen het tijdperk der puberteit hebben bereikt, doen ze daar hunne intrede, en brengen er de nachten door. In geen geval mogen zij in het huis hunner ouders, of familiebetrekkingen, zoo daar ook vrouwen onder zijn, den nacht doorbrengen. Hun eten wordt door hunne moeders of zusters gereed gemaakt en bij het jongelings-huis nedergezet.

Naast de Karewari staat nog een huis van geheel anderen vorm, dat ook „Karewari" wordt genoemd, en waarin ook de jongelui 's nachts verblijven, en overdag, zoo ze willen, eenig werk verrichten, aangezien het in de groote Karewari tamelijk duister is.

De groote Karewari is achtkant van vorm, ongeveer vijftien M. in doorsnede.

Het gebouw, dat evenals alle huizen van Tobadi en Engerau, op palen in het water staat, heeft een hoog, pyramide-vormig dak, dat ongeveer drie M. van den top verwijderd, nog uitgebouwd is. De Karewari daarnaast, heeft meer den vorm van eene Chineesche pagode. (Over het inwendige dier tempels later).

Naast het laatstgenoemde huis, staat de woning van het Opperhoofd der negorieën: Tabodi, Engerau, Ingeros en Naberi.

De titel van het hoofd is: Karesorri, en de tegenwoordige titularis heet „Jantewai".

Het huis van den Karesorri is een groot, achtzijdig gebouw, met een hoog, pyramide-vormig dak, gelijk aan dat van de Karewari, uitgenomen de uitbouwing, drie M. onder de spits. Op den top troont de „Karakarau", een houten beeld, voorstellende vrouw of man, in zittende houding, vervaardigd uit het onderste gedeelte van een soort palmboom. De korte, harige wortels, heeft men met de aarde, aan den stam gelaten, en van het stompje boomstam een beeld gesneden.

Eerst dacht ik, dat zulk een Karakarau, boven op eene

ronde, dikke plank zat, maar nu ik dat beeld eens van nabij heb gezien en er zelf een in mijn bezit heb, heb ik bemerkt, dat, wat ik voor eene dikke, ronde plank aanzag, de wortels en de aarde van den stam zijn.

Ofschoon ik in de huizen hier geene beelden aangetroffen heb, en de mannen of vrouwen geene kleine beeldjes, of allerlei soort houtjes, die hen voor alle mogelijke soort onheilen moeten beveiligen om den hals dragen, zooals in de Geelvinksbaai, troont toch op elk huis een Karakarau.

Het huis van den Karesorri wordt niet door dezen zelf gemaakt; de bewoners der vier verschillende kampongs maken het voor hem.

Het vorige jaar was zijn huis, dat tamelijk groot is, al wat oud, ofschoon nog niet bouwvallig te noemen.

Nu was die woning vernieuwd, maar moest nog voor een gedeelte worden afgewerkt; ook moesten er nog allerlei soort houten versierselen aan- en opgebracht worden, die de mannen der verschillende kampongs te huis gereed maakten.

Het huis van den Karesorri overtreft al de huizen in hoogte, oppervlakte, soliditeit en versieringen. Nu, de Karesorri is dan ook een man van gewicht.

Behalve Jantewai, den Karesorri No. 1, heeft men in elken kampong nog eenen Karesorri No. 2., „Jente Kareresorri" genoemd.

Vaart men van Tobadi met de sloep naar Engerau, en ziet men dan, in de richting van die kampong, recht uit, dan ontwaart men in de nabijheid de negori Ingeros.

Ingeros telt drie en twintig huizen,.en heeft ook eene Karewari, die echter, wat vorm, soliditeit en versieringen aanbelangt, niet te vergelijken is met die op Tobadi. Het is echter toch het huis, waarin de jongelingen verblijf houden.

En te Tobadi, en te Engerau, heeft men eenen Jente Karesorri.

Behalve de negorieën Tobadi, Engerau en Ingeros, is er, zooals wij hiervoren reeds vermeld hebben, nog eene vierde kampong „Naberi" genaamd.

Deze kampong ligt aan de zuidzijde der binnenbaai, tegenover de $1/2$ K. M. breede landstrook, die de binnenbaai scheidt.

Deze kampong is ongeveer twee uren roeiens verwijderd van Tobadi, telt vijftig huizen en twee Karewari, die evenwel minder groot en sierlijk zijn dan die op Tobadi.

Ook zijn er een paar Jente Karesorri, ondergeschikt aan den Karesorri van Tobadi, ofschoon diens macht hier wel wat minder moet zijn, dan in de andere negorieën.

Als kampong heeft Naberi wel eens eene geheele vernieuwing noodig.

Ziet Tobadi er het best uit, Naberi het slechtst; meest alle huizen zijn haveloos. De huizen zijn hier echter door vlonders of bruggen met het land verbonden, zoodat men ze te voet bereiken kan, terwijl men daartoe in de andere kampongs gebruik maken moet van eene prauw.

Naberi is gebouwd op eene, nog al uitgestrekte, vlakke strook lands, tusschen twee uitloopers van het niet zeer hooge gebergte.

De grond is harde, vaste klei.

Het volk heeft er aanplantingen van kokospalmen; ook de slanke pinangpalm groeit er veelvuldig.

Eene flinke beek, met heerlijk drinkwater, stroomt in de onmiddellijke nabijheid der negorie.

Van daaruit is zeer gemakkelijk een bergtochtje te ondernemen; een liefhebber van paardrijden zou zelfs een tochtje te paard kunnen doen.

Ik heb zonder paard een bergtochtje ondernomen; het pad, waarlangs ik geleid werd, is zeer glooiend, en gemakkelijk te begaan.

Mijn tochtje eindigde op een plateau, naar mijn gissing, twee honderd M. boven de oppervlakte der zee. Dat plateau is begroeid met een soort lang gras, veel gelijkende op het bekende alang-alang. De aarde, waarop het groeit, is rul, en donkerrood van kleur.

In den omtrek der Humboldtsbaai zijn meer van die bergen en plateaus te zien.

Begroeid met dat lange gras, zonder eenen enkelen boom, vormen zij, met de donkere schakeering van het gebergte, waarop het boomgewas welig tiert, voor mij althans een prachtig gezicht.

De binnenbaai heeft eenen cirkelvorm, en men heeft zeker vijf uren noodig, om haar, flink roeiende, rond te varen. Ze is nergens diep, en alleen eene stoombarkas van eene mailboot kan er in varen, bij laag water echter niet zonder veel zeemanskunst in beoefening te brengen.

In de onmiddellijke nabijheid der kampong Tobadi kan men niet anders wonen, dan in een huis, op palen in de zee gebouwd.

Achter, of vóór de kampong is eene koraalrots, en verder is in de nabijheid niets dan moerassig land, begroeid met rhizophoren toen ik er vertoefde.

Op vijf minuten roeiens afstand van Ingeros is eene bewoonbare plek, op de landstrook, die de binnenbaai van de buitenbaai scheidt.

Noch op Tobadi, noch op Ingeros, noch op Engerau, dat ook evenals Tobadi eene koraalrots achter zich heeft, is drinkwater; ook niet op het kleine eilandje, dat ik tijdelijk bewoonde.

Het wordt gehaald, op eene plaats, een kwartier uur roeiens van de negorieën verwijderd, aan de westzijde der binnenbaai, waar een paar kleine bergstroompjes uitmuntend, heerlijk duinwater leveren.

Ik begaf mij daar ook zoo nu en dan eens heen om te baden, of liever, te sirammen; baden kan men in die stroompjes niet, en als het water niet juist beneden, in eene kom, ter grootte van eene waschkuip, door de natuur gevormd, vergaderd werd, zou men van die bergstroompjes niet eens iets bemerken.

Vermoedelijk zal er, bij zware regen, wel meer water dien kant uitkomen, maar het waren juist de droogste maanden van het jaar toen ik er vertoefde.

Waarschijnlijk zou op de smalle landstrook bij Ingeros, wel met goed gevolg een put te graven zijn.

Had ik gereedschappen bij mij gehad., ik zou dit zeker beproefd hebben, opdat, zoo daar later een Europeaan zich vestigde, deze drinkwater zou hebben. Was ik met mijn jongens aan het werk getogen, dan zouden eenige lieden van het volk mij wel geholpen hebben. Nu ging het echter niet.

Trouwens, het drinkwater is niet zóó ver verwijderd, of het kan elken dag wel gehaald worden. En heeft men genoeg watervaten, dan behoeft het niet eens alle dagen te geschieden; men kan altijd wel een paar jongens vinden, die voor een paar koralen, eenige petroleumblikken vol water willen halen.

Of het graven van eenen put op mijn eilandje, drinkwater tot loon zou geven, is ook nog zeer te betwijfelen.

Als het waar is, wat mij eens een bevaren zeeman vertelde, dat men op zee nooit ziek wordt, en zoo men er ziek wordt, men dan die ziekte van het land medegebracht heeft, dan moet het op die landstrook bij Ingeros wel gezond wonen zijn; ten Noorden de frissche wind en lucht uit de groote zee, ten zuiden de zeelucht uit de binnenbaai.

Op het eilandje is het zeker gezond. De Ternataansche lui zijn hier zelden ziek; op Rhoon echter, moest ik ze nog al eens kinine uitreiken, en geen poeder, neen eene sterke oplossing; de koelies zijn namelijk wel eens wat lui, en geven voor ziek te zijn, om zoodoende zich aan het werk te onttrekken. Weten ze echter, dat ze dat bittere drankje moeten slikken, dan is alleen de gedachte daaraan, genoeg voor hen, om hunne luiheid te overwinnen.

[Ook ik zelf heb hier volstrekt geen last van koorts gehad. Over het geheel was ik zeer wel gezond, hoewel ik anders nogal last van koorts heb.]

Eenmaal ben ik door het baden zwaar verkouden geworden, en ik heb, door eenen halven dag op eene opene prauw te zitten, een paar verbrande beenen opgedaan. Ook heb ik, voor het eerst van mijn leven, eenige dagen dysenterie gehad, vermoedelijk tengevolge van vermoeienis door

een tochtje, gemaakt naar het meer Santani (waarover later).

Evenals in de Geelvinksbaai, is ook hier het viervoetig gedierte schraal vertegenwoordigd.

De kangoeroe is onbekend; de civetkat komt voor. Honden zijn er niet veel; men schijnt er niet voor te zijn, die sterk te laten voorttelen. De eerste dagen van mijn verblijf alhier, dacht ik zelfs, dat ze er niet waren, dewijl ik er geen zag. Men noemt ze hier „hong". Deze naam doet vermoeden, dat ze door eenen Hollandschen scheepskapitein zijn ingevoerd, ofschoon het de echte Indische wolfshond is.

De wilde varkens in het bosch worden nogal groot; eens had ik het er bijna mee te kwaad gekregen.

In de kampong Naberi schijnt men nogal heel veel varkens te mesten; het terrein leent zich daar bijzonder toe.

Tam gevogelte komt niet voor. Op mijn eilandje waren eenige kippen, zes van mijn huisheer, en acht, die ik medegebracht had.

Ook heeft men niet zooals in de Geelvinksbaai, lories en kakatoes in de huizen.

Aangaande de bevolking kan ik niet anders melden, dan dat ze in geen geval slechter is, dan de bewoners der Geelvinksbaai.

Eén leelijke karaktertrek hebben de lieden hier, namelijk, dat ze zeer diefachtig zijn.

Men moet hier niet alleen oogen in het voorhoofd, maar ook nog in het achterhoofd hebben, want, terwijl ze bij mij waren, en ik mijnen oogen goed den kost gaf, gebeurde het toch nog, dat ze mij iets wegkaapten.

De handelaren klagen daar ook over.

Toen ik hier drie weken was, hadden ze mij weer eens wat weggekaapt; dit was al de vijfde maal sinds ik hier kwam, en daar ik vermoedde, wie het gedaan had, toonde ik mij boos, nam van eenen man zijne boog en pijlen af,

met nog een voorwerp, dat hij mij wilde verkoopen, en zeide: zie zoo, dat krijg je nu niet terug, voordat wat van mij gestolen is, mij terug is bezorgd.

Het gestolene was een blok hout, met een stuk gehard, getand ijzer er in, om kokos uit te schrappen.

De man keek wel eerst wat vreemd, maar binnen tien minuten had ik het mijne terug.

Hij stuurde zijn zoontje naar het huis van Kawai, den Jente Karesorri, en dat ventje haalde het mijne uit Kawai's woning.

Die Kawai is een van de grootste dieven! Inbreken doen de luidjes nog wel niet, maar wat onbeheerd ligt, is zeker in eenen oogenblik verdwenen, en zelfs wat nabij de handen van den eigenaar is, weten ze weg te kapen.

Ook trachten zij dingen, die zij verkocht en geleverd hebben, weder op diefachtige wijze in hun bezit te krijgen.

Eens kocht ik een paar kleine voorwerpen, betaalde ze, bezag ze nog eens, en terwijl ik mijn vertrekje niet uit was geweest, waren zij toch gestolen.

Nu was mijn vertrekje niet groot. Het had maar eene oppervlakte van 7,15 M^2; al mijn goed stond daar in, eene bank om op te slapen, een petroleumtoestel om op te koken, een vat om water in te bewaren, en nog eene tafel met stoelen.

Den volgenden dag kwamen de luidjes weder. Ik nam hun even hunnen zak met kostbaarheden af, en vond al heel spoedig wat mij toekwam.

Met een gezicht dat hun moest zeggen: ouwe jongen, als je mij wilt beetnemen, moet je het voorzichtiger aanleggen, nam ik het mijne terug.

Zij, op hun beurt, keken mij aan, of ze zeggen wilden: we dachten niet dat je ons zoo goed onthouden had, en dropen af.

Die diefachtige trek daargelaten, is het een goedaardig volk. Ook het wilde, woeste, dat mij het vorige jaar, bij mijn kortstondig bezoek opviel, is bij langer verblijf zoo sterk niet; daarenboven is het meer ongemanierdheid dan woestheid.

De officieren der „Etna” maakten reeds de opmerking dat onder de jongelingen zulke goede, flinke gezichten zijn. Mij viel dat ook op.

De bejaarde mannen hebben meer sprekende trekken, otschoon ik er nog geen zag, die er wreed of bloeddorstig uitziet.

De jongelingen en jonge mannen zijn meest allen flink gebouwde lui, met goedige gezichten.

Onder de jongens en meisjes, vindt men er zelfs met fraaie gelaatstrekken; ook hebben de jonge dochters en vrouwen niet allen een grof, hoekig gelaat; ook daaronder zijn er, die goed gevormde aangezichten hebben.

Al gauw was ik zoowat met de lieden bevriend; dagelijks kwamen er bij mij, soms wel eens meer dan mij lief was. In verscheidene van hunne huizen ben ik geweest, en uit „den onrechtvaardigen mammon”, in dit geval bestaande in koralen, messen en mesjes, heb ik mij de vriendschap der bevolking verzekerd.

Van enkelen ontving ik een tegengeschenk, bestaande in eenige kokosnoten, eenige trossen pisang, eenige vischjes, of een stukje varkensvleesch; één zelfs bracht mij eenen pot met gekookte sagobrei.

Algemeen werd ik als „de sobat” betiteld. Sommigen gingen zelfs zoo ver, dat zij mij over de borst streken, onder het vriendschappelijk uitspreken van „sobat, sobat”, en dan streken zij de handen over hunne eigene borst, en zeiden ook weer „sobat, sobat”. Ik geloof dat zij op die wijze te kennen wilden geven: gij zijt onze vriend, en wij zijn de uwe.

Ik trachtte hun echter dat „sobat” maar af te leeren, want ik had liever dat zij „toewan” zeiden.

Niet dat ik er op tegen had, de vriend der Humboldtsbaaiers te zijn, maar zij spreken aldus elken vreemdeling aan, 't zij Ternataan of Hollander, zoodat het volstrekt geen beteekenis heeft. Beter vond ik dus, dat ze dat woord maar bewaarden voor extra gelegenheden, of in hunne eigene taal het begrip „vriend” uitdrukten, (robrari = vriend).

Huidziekten komen onder de bevolking niet zoo veelvuldig voor, als onder de bewoners der Geelvinksbaai. Geen enkel persoon heb ik gezien met de afzichtelijke bobento-zweren, zoodat ik ging denken, dat die ziekte hier onbekend was. Op mijn vragen vernam ik echter, dat ze wel bekend is, maar zelden voorkomt. Mijns inziens pleit dit voor de moraliteit der bevolking.

Dronkenschap komt hier niet voor. Wel groeien hier de boomen, waaruit de sagoweer verkregen wordt, maar de bevolking tapt het sap niet af.

De mannelijke bewoners der twee kampongs, gelegen aan de buitenbaai, de eene genaamd: „Kajo", met twaalf huizen, op een rotsachtig eilandje, de andere genaamd „Timbria" aan de vaste kust, zijn ook geheel naakt. De lieden, die met een soort „kalebasje" zooals wijlen de Heer Fleisman het uitdrukte, gedeeltelijk hunne schaamte bedekken, wonen in de negorieën ten Oosten van Kaap Bonpland. (die vrienden zag ik ook nu en dan bij mij).

Ofschoon de meisjes en huwbare jonge dochters geheel naakt loopen, zwalken ze toch niet bij den weg, en vooral niet zonder behoorlijk geleide.

Bijna nooit kwam er een op het eilandje, door mij bewoond. De eenige vrouw hier was iemand van Djamna, die [z. g.] getrouwd was met eenen Mohammedaanschen handelaar.

De kleine meisjes en gehuwde vrouwen zijn onder de leden der zwakke kunne het vrijmoedigst. De jonge dochters komen niet zoo spoedig voor het front, en zoo zij het al doen, meen ik opgemerkt te hebben, dat het maagdelijk schuchtere volstrekt niet bij haar afwezig is.

Ook houden de oude lieden een oogje op die deernen. Eens stonden een paar gehuwde vrouwen voor mijn raampje te gluren, en tevens te vragen om een oorbelletje. Ook eene jonge dochter stond bij hen, die ook om een

oorbelletje vroeg. Ze kreeg het evenwel niet, want op het oogenblik, dat ik het haar wilde geven, kwam een oud man, misschien haar vader, met toornige gebaren om den hoek van het huis schieten, en beduidde haar met een boos gezicht en hooge woorden, dat het *haar* niet paste, door mijn venstertje te gluren; ze was dan ook in een oogenblik verdwenen.

De jonge gehuwde vrouwen bleven evenwel staan, En ik ben toch werkelijk geen vreemde meer voor de lieden hier.

Koelies en jagers, ook handelaren, kunnen geen vrouwen van het volk bekomen. Op mijne vraag daarnaar, werd geantwoord! „Orang disini tida mau kasi".

In verband hiermede, komt mij het verhaal van de officieren der „Soerabaja" wel wat onwaarschijnlijk voor, dat n. l. den Heeren, bij hun eerste bezoek te Tobadi, al dadelijk voor een bijl of hakmes eene jonge dochter voor den nacht werd aangeboden.

Het kan gebeuren dat de gouden tressen en het goud galon, dat die heeren op hunne monteering hebben, de Humboldtsbaaiers zoozeer begeesterd heeft, dat zij al dadelijk hunne dochters veil hadden, maar het komt mij waarschijnlijker voor, dat de Heeren de gebaren der inboorlingen niet begrepen hebben.

Al dragen de lieden hoegenaamd geene kleederen, toch houden zij wel van versierselen, al zijn dat in mijn oog ook ontsierselen.

Allen, grooten en kleinen, van beiderlei kunne hebben groote gaten in de oorlellen, waarin ringen schildpadhuid hangen; er zijn er wel, die in elk oor, zes of acht van die ringen hebben.

Elke ring is 4 a 5 cM. in diameter, en aan enkele hangt nog een groote blauwe koraal, ter grootte van eene hazelnoot.

Dat de oorlellen door dat gewicht tamelijk uitrekken, en naar mijnen smaak leelijk worden, is te begrijpen.

De mannen en jongelingen hebben ook meestal door den neus een houtje, een stukje bamboe, of een beentje gestoken.

Armbanden van schelpen gemaakt, of zeer netjes gevlochten van fijn bies, worden ook door beiderlei kunne gedragen, maar alleen door volwassen of bijna volwassen personen.

Het haar der jongens wordt meestal voor het grootste gedeelte afgeschoren. Alleen laat men midden op het hoofd een bosje staan, en snijdt dat zoo, dat het een soort helmkam wordt.

Hebben ze den jongelingsleeftijd bereikt, dan laat men den haarbos groeien.

De gehuwde vrouwen schijnen van vlechtingen des haars te houden, althans de jongere.

Het is wel mogelijk, dat het haar der ouderen er zich niet meer toe leent.

Maar die haarvlechten zouden eene Europeesche dame ook al niet aanstaan.

Het haar wordt n. l. gevlochten in korte strengetjes (trouwens lange zou niet gaan, want de luidjes hebben geen lang haar, zooals de Europeesche, Maleische of Javaansche dames) ter dikte van schilderijkoord. Deze strengetjes hangen als „poney" voor het voorhoofd, en ook achter en ter zijde van het hoofd.

Ongehuwde vrouwen hebben het haar kort afgesneden.

Verder steken de mannen en jongelingen ook vederen in het haar, van de kroonduif, en de kakatoe en bloemen, zooals de bekende „kembang sĕpatoe of „boenga raja", verder boombladeren en varens. Ook tuigen de jongelingen zich nog op met eenen bos lang gras, dat aan een stuk touw gebonden, om den hals is vastgemaakt, en langs den rug afhangt, tot bijna aan de achterdeelen.

Dergelijke bossen gras, vermengd met het haarfijne blad van de „tjamaraboom" (op Ternate wordt die boom om zijn eigenaardig blad „pohon casuari", casuaris-boom, genoemd) worden om de bovenarmen gebonden.

Dat zij er dandy-achtig uitzien met hunne bossen gras, vooral als het eenige dagen oud is, kan ik nu juist niet vinden.

Ze loopen er mede door de zee, liggen er mee op den vuilen grond en bij het vuur, zoodat er onmogelijk een „Mackart- bouquet" van te maken zou zijn.

Bij gebrek aan gras, hangen zij ook wel een blad van den kokospalm om hunnen hals.

Bij feestelijke gelegenheden maken enkelen hun aangezicht zwart of rood, of men bezigt die beide kleuren tegelijk voor hetzelfde aangezicht, soms nog met een streep wit er door.

Enkelen zijn er, die met sierlijke trekken hun gezicht, of liever, dat van hunne makkers bemaald hebben.

Als men zoo'n hoopje beschilderde jongelingen op eenigen afstand ziet, zou men op het denkbeeld komen, dat zij zich in den eenen of anderen winkel van maskers voorzien hadden.

De verfstoffen zijn: roode aarde, zwartsel, van houtskool verkregen, en kalk, gemengd met kokosolie.

De aangemengde verven worden in een bamboe kokertje bewaard.

De schilder steekt, als hij verf noodig heeft, zijn penseel, een zacht stokje, tot eene fijne punt gesneden, in het kokertje, om de verlangde verf te verkrijgen, die hij op het aangezicht van zijne makkers wil smeren.

Potsierlijk kunnen die jongelui er dan soms uitzien. De een heeft de onderhelft van zijn gelaat laten beschilderen, de ander de bovenhelft, een derde het geheele gelaat, een vierde heeft alleen eenen zwarten neus, een vijfde heeft drie kleuren, zwart, wit en rood, op de grilligste wijze op zijn gezicht gesmeerd, een zesde heeft zich alleen rondom de oogen laten beschilderen.

Behalve al die versieringen, hebben de lieden ook nog snoeren blauwe en gele koralen om den hals.

Een veeltandige vork wordt als haarkam gebruikt

In het dagelijksch leven zijn de jonge vrouwen zonder eenige versiering. Of ze onbewust de les van den Apostel Paulus opvolgen, en hunne versiering in eenen nederigen en stillen geest zoeken, zal wel betwijfeld mogen worden.

Het werk des mans bestaat in: huizen bouwen, prauwen maken, tuinen aanleggen, waarbij hij ook door de vrouw geholpen wordt, visschen, en netten maken.

De vrouwen bereiden het eten, en maken, van roode aarde, potten, grootere en kleine.

De groote hebben den vorm van de watervaten der Joden, die men wel op Bijbelsche prenten ziet afgebeeld; daarin wordt het drinkwater bewaard. In de kleine kookt men sagobrei, en deze dient dan tevens voor algemeenen schotel voor het gezin, en wie verder aan den maaltijd deelneemt.

Ook moeten de vrouwen het drinkwater halen.

Daar de in Indië algemeen gebruikte bamboebuizen hier ontbreken, gebruikt men, om water te halen, bakjes, van boombast gevouwen, en vastgehecht met een stukje touw. Thuis gekomen, stort men het dan in de groote, van aarde gebakken potten uit.

De vaartuigen in de Humboldtsbaai zijn ongelukkige schuiten, die weinig laadvermogen hebben, slecht naar het roer luisteren, slecht zeilen, en met hard roeien nog slechts langzaam vooruitkomen: daarbij is het niet mogelijk er een tentje op te maken.

Het zijn vlerkprauwen, maar slechts met éene vlerk.

De vrouwen echter, mogen zulk eene vlerkprauw niet gebruiken om water, of de aarde voor de, te maken potten te halen. Zij moeten den uitgeholden boom bezigen, zonder vlerk.

Wel ziet men soms mannen en vrouwen in eene vlerkprauw zitten, maar nooit vrouwen alleen. Daarentegen ziet men eenen man nooit varen in eene prauw zonder vlerk, dit schijnt te strijden met zijne waardigheid.

De vrouwen moeten zich met die rollende boomen maar zien te behelpen.

De beste schuit, en de beste plaats in de schuit aan de vrouw af te staan, komt in het hoofd van den „Jotafa'' d. i. den Humboldtsbaaier, niet op.

De huizen der bevolking zien er over het algemeen, voor huizen van inlanders, goed uit.

Van binnen zijn ze tamelijk zindelijk.

Het is nu juist niet aan te raden, met een wit gestreken pakje dat men schoon wil houden, op den vloer te gaan zitten, maar als men zijne kleeding niet al te zeer behoeft te ontzien, kan men zonder eenige griezeling, op den vloer van niboeng-latten, plaats nemen.

De huizen zijn niet groot; de meeste zijn vierkant, en ook zijn er enkele zes- en achtkantige. De oppervlakte bedraagt gemiddeld 25 M^2. Deze is verdeeld in één groot, en twee of drie kleinere vertrekjes.

In het grootste, het middenvertrek, is de vuurhaard vlak onder den nok van het huis; daar nu het dak pyramidevormig en tamelijk hoog is, trekt de rook van den vuurhaard flink op, zoodat het in die huizen niet zoo benauwd is, als in de groote huizen, met hunne vele kamertjes, aan de Geelvinksbaai.

Elk huis wordt bewoond door één gezin, met nog een ouden vader, of eene oude moeder, of eenig ander nabestaande, erbij.

De op in het water staande palen gebouwde huizen zijn onderling door vlonders verbonden.

Is men dus in één huis met de prauw aangekomen, dan kan men verder al de huizen van de kampong bezoeken, zonder prauw.

Het Karesorri-schap beteekent nogal iets in de Humboldtsbaai!

Hoewel Jantewai door geen enkel uiterlijk teeken onderscheiden is, wordt hij toch door allen als opperhoofd erkend.

De bevolking is gewend naar hem te luisteren. Eén woord van den Karesorri is b. v. genoeg om de geheele bevolking eene gereserveerde houding te doen aannemen, tegen den persoon of de personen, waarop hij boos is.

Zoo klaagden de handelaren, dat ze geen massooi konden krijgen, omdat de Karesorri het volk verboden had die

te halen. Hij was boos op de handelaren, waarom wisten ze niet; hij kwam af en toe op het eilandje, ze gaven hem af en toe een presentje, en toch scheen hij boos te zijn.

Het volk wilde wel massooi halen, maar men durfde het niet te doen, om den Karesorri.

Op mij was hij niet boos, maar reed mij toch ook in de wielen.

Er is n. l. op eenige uren afstand een groot meer, „Santani" geheeten. Dit was mij medegedeeld, en nu wendde ik pogingen aan om daarheen te gaan, maar ik kon geen volk krijgen om mij te begeleiden.

De menschen toch, die op dat meer (waarover later meer) in kampongs wonen, worden door de „Jotafarau" (ik schrijf hier „Jotafarau", d. i. Humboldtsbaaibewoners, omdat „rau" een meervoud vormt, b. v. „kaarrau"- menschen, „natoerau" kinderen, „wagarau"- prauwen) geëxploiteerd, zooals de bewoners der Doreh-baai, dat met de, in hunne nabijheid wonende „Arfakhers' doen.

Nu waren die kampongs aan dat meer onderling in oorlog, en één kampong had de hulp der Jotafarau ingeroepen, om zijne vijanden te bestrijden.

Jantewai wilde die gevraagde hulp niet verleenen, en wilde nu ook niet, dat lieden van de Humboldtsbaai naar het meer zouden gaan, ofschoon er mannen waren, die met vrouwen van Santani gehuwd zijn, en die mij verzekerden volstrekt niet voor hunne veiligheid, noch voor de mijne bevreesd te zijn, zoo wij Santani bezochten.

De bevolking sneed versieringen voor het huis van den Karesorri.

Ik wilde eenige van die snijwerken koopen, maar kreeg steeds ten antwoord: dit mogen wij niet verkoopen, het is voor het huis van den Karesorri, als dat afgewerkt is, willen wij ook voor u wel wat maken.

Ik deed moeite, om een paar jongens uit de bevolking bij mij te krijgen, om ze voor een drie- of zestal maanden mee te nemen naar Rhoon, maar alweder werd ik verwezen naar

den Karesorri; vond die het goed, dan zou het wel gaan, en toch waren die jongens volstrekt geene familie van hem.

Als de lieden hunne betaling ontvangen voor de geleverde massooi, moet de Karesorri er zijn deel van hebben; hebben zij visch gevangen dan moet de Karesorri er een deel, en nog wel het beste deel, van hebben; willen zij een varken jagen, de Karesorri moet er eerst toestemming voor geven.

Het is goed dat het Karesorri-schap erfelijk is en de lieden daaromtrent nog geene demokratische denkbeelden hebben, anders zou Jantewai spoedig òf geen Karesorri meer zijn, òf alleen in naam, tenminste naar mijn vermoeden; door zijn voorkomen toch, imponeert hij als opperhoofd of patriarch niet het minst.

Denkelijk was zijn vader ook zulk een sul, aangezien de officieren der „Etna" reeds in 1858 meenden te moeten constateeren, dat er in de Humboldtsbaai geene Hoofden waren. Van alle bezoekers der Humboldtsbaai, waren zij er toch wel het langst.

Maar men bemerkt van den invloed van den Karesorri ook niet zoo heel spoedig iets!

Over de diefachtigheid van zijn volk behoeft men zich bij hem niet te beklagen, want dezelfde soort lange vingers, die zijn volk heeft, heeft hij ook.

Bovendien wil hij nog voor wat hij ten verkoop aanbiedt, het dubbele ontvangen van wat aan zijn volk wordt betaald.

De lieden zijn b. v. nog al duur met steenen bijlen; voor minder dan twee groote messen, of een hakmes (Maleisch „parang" of „pedah") kon ik zulk eene bijl niet krijgen, maar Jantewai wilde eene goede stalen bijl voor eene steenen bijl hebben.

De z. g. Jente, Karesorri van Tobadi en Ingeros, zijn nog jonge mannen.

Ze zijn, niettegenstaande hunne jeugd, door hunne kamponggenooten tot dien post verheven, omdat zij eens naar Ternate zijn geweest.

De naam van den man van Tobadi, is „Tadewai”. Hij is een tamelijk geschikt jongmensch, dat mij wel eens als tolk gediend heeft, hoewel zijn maleische woordenschat niet groot is.

De naam des anderen is „Kawai”. Zijne kennis van het Maleisch is nog geringer dan die van Tadewai, daarbij is hij een van de ergste dieven.

De steenen bijlen worden door de bevolking zelve gemaakt.

Men klooft een stuk steen, en hakt en kapt en slijpt zoolang, tot het den gewenschten vorm en eene goede snede heeft.

Meende ik vroeger dat er alleen verkoold hout mede gehakt werd, nu is mij gebleken dat men er ook werkelijk groen hout mede hakt; eenen boom van 15 cM. diameter, heb ik er mede zien vellen.

De steenen bijlen zullen echter, na een niet zeer lang tijdsverloop wel tot de geschiedenis behooren; door den handel zullen de stalen bijlen wel algemeen in gebruik komen.

Tot heden echter verkoopen de handelaren er niet veel van.

Er is wel vraag naar, maar de Jotafarau willen — ik heb mij daarvan zelf overtuigd — te weinig in handelswaarde geven voor eene bijl of een hakmes.

Voor ik nu eene beschrijving geef van de feesten, die ik bijgewoond heb, wil ik trachten eenig denkbeeld te geven van de „Karawari's (tempels).

Vóór en annex aan de Karawari, is op het water eene groote vlonder gebouwd.

Bij sommige feesten wordt daarop gedanst.

Door eene dwarsliggende plank of niboenglat wordt aangewezen welk gedeelte voor de mannen, en welk gedeelte voor de vrouwen bestemd is.

Eene kleine opening hoog. 1,50 M., breed 1 M. geeft van den vlonder toegang tot de Karawari of, beter gezegd, tot een evenwijdig kort gangetje, dat aan den achtzijdigen

tempel uitgebouwd is. Eene ladder van vier treden geeft den toegang tot het eigenlijke gebouw.

Zulk een, met eene opening voorzien portaaltje of gangetje, bevindt zich aan nog drie van de acht zijden des tempels.

Licht en lucht komen, behalve door de smalle reten van den vloer, alleen door die vier openingen; daar nu het gebouw nogal groot is, — zeker 15 M. in diameter — kan men wel nagaan, dat het in de Karawari tamelijk duister en bedompt is.

Die bedomptheid neemt nog toe, als er een vijftig jonge, krachtige, goed gevleesde mannen in vertoeven, en dan bovendien hier en daar nog een vuurtje ligt te rooken. Vlammen die vuurtjes helder op, dan verdrijft dit de bedomptheid een weinig, maar in den regel rooken zij slechts.

Behalve eenige „tifas" — houten kokers, aan ééne zijde bespannen met eene varkensblaas of ook wel met de huid van eenen leguaan, waarop bij feesten getrommeld wordt, — hangt aan de rechterzijde van den Karawari, eene, nogal groote prauw, zonder de tot varen of roeien benoodigde vlerk. Aan de linkerzijde, en voor en achter, hangen, twee manshoogten boven den vloer, kleinere prauwen.

De groote prauw hangt zoo, dat een man op den vloer staande, met eenen korten stok er op slaan, en er muziek, of liever geweld op maken kan.

Om de kleine prauwen te betrommelen, moet men op eene daarvoor gemaakte stelling klimmen.

In het midden van den Karawari hangen aan, aan eenen paal bevestigde uitsteeksels of kapstokken, eenige korte, zwarte, kokertjes, 4 cM. in doorsnede, 15 cM. lang; verder eenige dunne bamboe kokertjes, 40 à 50 cM. lang, in diameter 2 cM., en nog eenige kokertjes van evenveel wijdte maar slechts 10 à 12 cM. lang.

Die kokertjes zijn blaasinstrumenten; de korte, wijde, brengen eenen zachten toon voort; de lange, dunne, eenen harden; de korte dunne eenen nog harderen.

Er is aan die kokertjes niets bijzonders te zien,

Elke Papoesche jongen maakt ze, tenminste in de Geelvinksbaai, en maakt ze dan, door er eenige gaatjes in te maken, nog tot instrumenten die meer dan éénen toon voort kunnen brengen.

In de Karawari zijn het slechts kokertjes, niet meer.

Men klemt zoo'n ding in beide handen, en de eene hand tot eenen beker vormende, blaast men in die hand, en daardoor tevens in het kokertje, en door op- en nederhalen van den wind brengt men zoo twee tonen voort.

Niet iedereen mag evenwel op die kokertjes blazen. Deed een oningewijde zulks, de, op het dak troonende Karakarau zou boos worden, en in zijnen toorn aan de Karawari, doen, wat eenmaal gebeurde aan den tempel der Filistijnen te Gaza. De Karawari zou ineenstorten en wie er zich in bevonden, zouden onder balken, spanten en atap bedolven, zoo niet gedood worden.

Ik mocht deze dingen wel in de hand nemen, maar toen ik de beweging maakte, om er ook eens op te blazen, werden zij mij dadelijk met vriendelijk gebaar afgenomen en werd mij verteld wat er gebeuren zou, als ik er eenen toon op trachtte voort te brengen.

Ik heb moeite gedaan, in de Karawari op Tobadi waar ik een feest bijwoonde, een van die kokertjes te koopen maar het verkoopen ervan scheen verboden te zijn.

Ook meen ik opgemerkt te hebben, dat het niet alleen mij, maar ook een gedeelte der bevolking niet geoorloofd is, op die kokertjes te blazen.

Voor de aardigheid blaast men er ook niet op.

Meermalen ben ik in de Karawari te Tobadi of Naberi geweest, en heb dan op die kokertjes gewezen en verzocht er op te blazen, maar dit weigerde men altijd.

Wel toonde men mij, hoe men er geluid op trachtte voort te brengen, maar zorgde wel, geen geluid te maken, of zoo men het deed, was het zoo zacht, dat men, vlak bij het z. g. instrument staande, nog nauwelijks eenig zacht geluid vernam.

Bij feesten echter wordt er op geblazen. Men hoort dan niets anders dan een geluid, veel gelijkende op een hard en scherp uitgesproken: „hot, hot".

Behalve het reeds genoemde, hangen nog hier en daar aan de daksparren een soort hoeden, vervaardigd van de schil van een soort pompoen, beschilderd met zwarte, witte, en roode verf.

Deze hoeden dragen sommige mannen bij enkele feesten. Een drietal exemplaren ervan zijn in mijn bezit, eveneens een paar kokertjes, waarop men „hot, hot" blaast.

In de kampong Naberi was een man, bij wien de begeerte naar een mes sterker was dan de vrees, dat de Karakarau hem kwaad zou doen, als hij een van die kokertjes aan eenen vreemdeling verkocht.

Maar de zaak ging geheimzinnig toe.

Tersluiks nam hij een paar kokertjes van hunne plaats in den Karawari, wikkelde ze in mijn jasje, dat ik ergens op gehangen had en beduidde mij ze verborgen te houden voor zijne kamponggenooten, tot ik uit het gezicht was.

Tehuis komende, haalde ik ze voor den dag, en poogde er geluid op te maken.

Eenige lieden van Tobadi zagen dit.

Eerstens verzochten zij mij er niet op te blazen, en ten tweede vroegen ze mij, hoe ik er aan kwam. Dit kwamen ze spoedig door derden te weten, en nu vroegen ze mij, ze weg te sluiten en niet meer voor den dag te halen, zoolang ik in de baai vertoefde. Ze vreesden anders onheil te zullen hebben.

Van de feesten, die ik bijgewoond heb, zal ik een tweetal trachten te beschrijven, één van mannen en vrouwen, gehouden op den vlonder voor de Karawari, en één alleen van mannen, gehouden in de Karawari.

In de Karawari mogen trouwens ook geene vrouwen komen.

Bij het feest op den vlonder waren meest alle jongelingen en jonge mannen (de ouden zaten rustig toe te kijken),

jonge dochters en jonge vrouwen, jongens en meisjes, tegenwoordig.

De éène zijde van den vlonder was door de mannen ingenomen, die zich allen met vederen, boombladeren, gras en beschilderde aangezichten opgesmukt hadden.

Op twee lange gelederen stonden ze, de meesten met de handen op den rug, anderen met de armen langs de zijden.

Zonder van plaats te veranderen, stonden ze gelijkmatig op en neder te springen, evenals turftrappers, onder het zingen van: „o, hi, o," op eene wijze alsof ze „sol, la, ci" zongen.

Het gelijkmatig springen, bracht een eigenaardig geluid op den van niboeng-latten gemaakten vloer teweeg.

Het gezang werd begeleid door een drietal tifas. Als men een minuut of zeven „sol, la, ci," gezongen had, eindigde het gezang met eenige lange tonen „do, re, mi, fa, do"; een oogenblik daarna nog eene langgerekte „do" tot besluit.

Het gezang en getrappel hield dan een minuut of vijf op, en dan begon men weder van voren aan „sol, la, ci" in eene vlugge kwartmaat.

De jonge vrouwen, jonge dochters en meisjes, hadden zich aan de andere zijde des vlonders opgesteld, op twee, en op sommige plaatsen op drie gelederen, met hunne ruggen gekeerd naar de aangezichten der mannen.

Zij waren nu allen, zelfs de jonge meisjes, gekleed met een kort rokje van boombast of een lapje rood katoen, gekocht of gekregen van de handelaren.

Een paar vrouwen hadden zelfs eenen sarong van de gewone soort aan.

Twee meisjes waren opgeknapt met eenen witten badhanddoek van mij, en eenen bonten handdoek, eveneens van mij, die papa bij mij van de lijn had gehaald, terwijl ze hingen te drogen. (Ik zag toen meteen, waar mijne handdoeken gebleven waren, die ik al een paar dagen gemist had).

Verder hadden de meesten nog een snoer van gekleurd koord om het lijf, of een soort band van koralen.

Begonnen de mannen te zingen en te trappelen dan beurden ook de vrouwen hunne voeten van den vloer, en zonder van plaats te veranderen wierpen zij zeer gelijkmatig, met het ernstigste gezicht van de wereld, beurtelings den linker- en den rechtervoet vooruit, juist zooals men op het exercitieveld een peloton soldaten den pas ziet instudeeren.

De voeten werden zoo juist tegelijk door allen vooruitgeworpen, dat naar mijne meening, een sergeant-instructeur er pleizier in gehad zou hebben.

Daar de vloer van niboeng-latten los op de onderbalken ligt, geeft de beweging van de zwakke kunne geheel het eigenaardig geluid van eenen voortmarcheerenden troep.

Zoodra het gezang achter haar verstomde, stonden de vrouwen stil, om terstond als de mannen weder begonnen te zingen „o, hi, o," weder hunne passen te maken.

Ik voor mij, vind die beweging der vrouwen vermoeiender dan het getrappel der mannen.

Dit feest duurde van des namiddags vijf, tot des avonds acht ure.

De troep ging toen uit elkaar, om twee dagen later datzelfde relletje te herhalen.

Waarom men eigenlijk danste, is mij niet duidelijk geworden. Alleen kan ik melden, dat de nieuwe maan, op den avond van het eerste feest, pas zichtbaar was geworden, dus is het wel mogelijk dat dit het feest der nieuwe maan was.

Het groote feest der jongelingen dat ik bijwoonde (ik woonde ook een kleiner bij) verliep aldus:

Op den vlonder lagen groote hoopen kokosnoten en pisangtrossen.

Deze worden door de met gras en bladeren versierde jongelui, onder groot gejuich van henzelf en van de omstanders, in de Karawari gebracht.

Daarna zetten zij zich neder om elkanders aangezicht met verf te besmeren,

Die gereed waren stelden zich in reien op.

Een paar jongelui stonden bij den paal waaraan de kokertjes hangen, en bliezen in de korte, wijde, zonder van plaats te veranderen.

Twee jongelui namen ieder eene lange, dunne koker in de handen, en trachtten, met veel inspanning der longen „hot, hot" voort te brengen.

Dit waren tevens de voorloopers of voordansers van den huppelenden kring van jongelui, die zich achter hen voortbewoog.

Van de beide blazers ging de een achter —, de ander vooruit, daarbij hoofd, armen, beenen en achterdeelen in schommelende beweging brengende en tevens hard blazende.

Ik kon bemerken dat die twee, na een zevental minuten hunnen plicht volbracht te hebben, vermoeid waren.

De kring van jongelui die volgde, danste op de maat van het geluid dat op de kokers werd voortgebracht, en zong daarbij „hoei, hoei hoei, hoei".

Later werden, nevens de lange dunne, ook de korte dunne kokertjes ter hand genomen door een paar andere jongelui, en voort ging het weder, trippelende, ja, tusschen beide zelfs hard op den vloer stampende, in eenen kring om den in het midden staanden pilaar.

Nadat men, van ongeveer half vier tot half zes was bezig geweest, ging men uit elkaar.

Tot mij werd de vraag gericht, of ik het mooi gevonden had.

Nu had ik wel „fani" (neen) kunnen zeggen, maar de woorden ontbraken mij om de reden daarvoor op te geven. Ik vergenoegde mij dus maar, met de schouders op te halen.

Bij onderzoek bleek mij, aangaande de behandeling der dooden door de Jotafarau, het volgende:

De bewoners van Tobadi, Ingeros en Naberi, plaatsen de lijken op eene houten stelling, overdekt met een huisje.

Nadat het ontbindingsproces heeft plaats gehad, en de

beenderen droog zijn, begraaft men die onder de stelling waarop het lijk heeft gestaan.

De dooden van Tobadi brengt men naar een eilandje, in de binnenbaai nabij Tobadi gelegen.

De dooden van Ingeros stelt men op in het nabij die kampong gelegen rhizophoren-bosch.

De luidjes van Naberi stellen hunne dooden op in de nabijheid der negorie.

De lieden van Engerau begraven hunne dooden onmiddellijk op de smalle landstrook achter hunne negorie, aan de westzijde van den ingang der binnenbaai.

De bewoners van Kajoo en Timbri, negoriën aan de buitenbaai gelegen, stoppen hunne dooden in eene rotsspleet.

Ik heb in die spleet gezocht en weder gezocht naar een geheel hoofd, maar ik vond er geen waarvan de onderkaak nog aanwezig was.

Ik heb toen toch maar twee stuks medegenomen zonder onderkaak, en die gevoegd bij de collectie voorwerpen die ik hoop op te zenden naar het museum der Utrechtsche zendings-vereeniging.

Omtrent het sluiten van een huwelijk vernam ik het volgende:

De jongelui worden niet, zooals in de Geelvinksbaai b. v., reeds in hunne jeugd door de wederzijdsche ouders verloofd.

De jongeling doet zelf eene keuze uit de dochteren zijns volks, wel in overleg met zijne ouders, maar die hebben toch niet de eerste stem in deze aangelegenheid.

De bruidschat bestaat uit twee steenen bijlen, (nu ook al ijzeren) en een vadem koralen, platte, blauwe schijfjes, die hier zeer hoog in waarde zijn. Deze artikelen moeten gegeven worden aan den „aje" d. i. de vader der jonge dochter. De „anje" d. i. de a. s. schoonmoeder, ontvangt 1/2 vadem van bovengenoemde koralen, en de zusters,

broeders, neven en nichten, krijgen elk $1/_8$ vadem daarvan.

Is de bruidschat betaald, dan komt de jonge man in het huis van de ouders der jonge vrouw, en de twee lieden worden daar door eenige formaliteiten vereenigd.

De man blijft dan een à twee maanden in het huis zijner schoonouders, gaat daarna met zijne vrouw nog eenigen tijd naar het huis van zijne eigene ouders of van zijnen broeder, zoo die gehuwd is, om daarna zijne eigene woning te betrekken.

Soms ook gaat hij in eens over, uit het huis zijner schoonouders, in zijne eigene, middelerwijl gebouwde woning.

De koralen, die bij den bruidschat behooren, heeten gemaakt te worden van steen, door lieden in het binnenland.

Dit betwijfel ik sterk. De koralen zien er precies uit als een soort, dat ik al meer gezien heb in de Geelvinksbaai, en nu ook bij de handelaren alhier.

Eer zou ik gelooven dat die lieden in het binnenland weer in verbinding staan met bewoners der zuidkust, die dan door Australische handelaren, of misschien door Ceramsche, van dat soort koralen voorzien worden.

Tot 1880, toen er voor het eerst eene schoener hier is geweest om handel te drijven, is de Humboldtsbaai van de Noordzijde tamelijk geïsoleerd geweest. Maar Ceramsche handelaren drijven al sedert twee eeuwen handel op de zuidkust, en hunne artikelen gaan natuurlijk van den eenen stam op den anderen over.

En zien de kustbewoners nogal spoedig tegen een eindje loopen op en vinden ze varen of anders stil thuis blijven wel zoo verkieslijk, uit de Geelvinksbaai is mij bekend, dat de binnenlanders er volstrekt niet tegen op zien, groote marschen door het land en over het gebergte te maken.

Dit zal ook wel het geval zijn met de lieden, die het binnenland ter hoogte der Humboldtsbaai bewonen.

Veilig kan men aannemen dat wanneer een kustbewoner eenen vreemdeling verhaalt van de moeilijkheden, bezwaren

en gevaren, verbonden aan eene reis in het binnenland, al is die reis ook maar over eenen kleinen afstand, zooals b. v. van de Humboldtsbaai naar het meer Santani, alles tweemaal vergroot is.

Ik zeg niet, dat de man opzettelijk liegt, och neen, maar hij is niet gewend te loopen, hij vaart liever, en daarom vindt hij het beklimmen of beklauteren van bergen zoo verbazend moeilijk.

Nu wil ik niet zeggen, dat het mij zoo gemakkelijk valt, maar men kan mij niet meer rekenen, ik ben bijna vijftig jaren oud, en heb ongeveer drie en twintig jaren in de tropen, op Nieuw-Guinea doorgebracht.

Wat de taal aangaat, ik ben geen taalvorscher, en om de taal der Jotafarau te leeren, daar heb ik voor mij een zwaar hoofd in.

Ze is niet onwelluidend, hoewel ik vermeen dat ze niet gemakkelijk is.

Ik meen in het reine te zijn met de voornaamwoorden van den 1en, den 2en, en den 3en persoon, maar het meervoud van den 3en persoon is mij nog niet helder.

De voornaamwoorden worden gedurig veranderd, naar het soort werkwoord dat gebezigd wordt; ook meen ik opgemerkt te hebben dat men de werkwoorden vervoegt.

Twee gebreken heb ik, waardoor het mij moeilijk valt, zulk eene, geheel vreemde taal, uit den mond des volks op te vangen: mijn gehoor is verre van scherp, en mijn geheugen om eene lijst woorden van buiten te leeren en te onthouden, is mettertijd slecht geworden.

Wel heb ik een 1400 woorden opgeteekend, maar ik ken er ten hoogste een 50 van.

De meeste woorden verkreeg ik door mijnen tolk, die een paar woorden Maleisch verstaat.

Had ik een partijtje woorden opgeteekend, dan vroeg ik het volk er naar, en niet altijd kreeg ik dan het woord

terug, dat ik meende te moeten hooren. Dit kan ook grootendeels wel komen, dat de lieden niet begrepen wat ik bedoelde.

Van de lieden van Ternate, waaronder er zijn, die zes, en negen maanden hier zijn, heb ik op taalgebied geen profijt gehad.

Die lieden doen dan ook geene moeite om de taal van het volk te leeren.

Eer zal het volk van hen een paar woorden Maleisch leeren, dan zij een paar woorden van het Jotafaasch.

Zij gaan dan ook bijna niet met het volk om.

Eén anachoda, die hier al, met tusschenpoozen van drie maanden, waarin hij naar Ternate ging, vijf jaren geweest was, beweerde de taal goed te kennen. Dat is ook zeer wel mogelijk, maar ongelukkig voor mij werd de man, van Ternate komende, Augustus, l. l. door zijnen principaal te Djamna aangehouden, zoodat ik van zijne hulp op taalgebied verstoken bleef.

De godsdienstige ontwikkeling der Jotafarau is niet zeer groot.

Mijnen tolk vroeg ik eenmaal, of hij, of een van zijn volk wel wist, wie alles, wat onze oogen dagelijks in de Natuur aanschouwen, gemaakt had. Het antwoord was: „Neen Toewan, wij weten daar niets van, en hebben er ook nooit over gedacht, voorzoover ik weet".

Dagelijks bad en zong ik met mijne jongens, en las een gedeelte der Heilige schrift.

Hij was daar ook wel eens bij. Ik heb getracht hem duidelijk te maken, wat bidden is, tot wien, en om wat wij bidden, waarom en wat wij zingen.

Hij vond dat alles heel vreemd, en had daar nooit van gehoord natuurlijk.

Toch vond hij het wel goed, en vertelde zelfs zijnen stamgenooten in hunne taal, wat ik hem over het een en ander mededeelde.

Ik vertelde hem evenwel niet al te veel.

Vooreerst was zijn Maleische woordenschat zeer klein, en ten tweede, wat hij dan nog in het Maleisch wist, bepaalde zich tot het heel gewone dagelijksche leven, zoodat ik mij niet gaarne met hem op geestelijk gebied waagde.

Hij zou mij waarschijnlijk niet begrepen hebben, en om dan toch zijn volk te antwoorden op de vraag: „wat zegt Toewan"? eene kolossale ketterij, of den grootsten onzin onwetend opgedischt hebben.

Het vertrouwen der bevolking heb ik toch in zooverre gewonnen, dat zij mijne medicijnen wilden gebruiken, als: kinine, oleum ricini, pepermunt-olie en vinum opii.

Eén man is, niettegenstaande mijne medicijnen toch gestorven, zooals ik trouwens van te voren wel vermoed had.

Toen dacht ik, dat het wel uit zou zijn, en ik, of mijne medicijnen, de schuld zouden krijgen van 's mans overlijden, maar neen, mijn medicijn was goed, werd mij gezegd; dat was bij anderen gebleken, die er beter door waren geworden, maar die oude man was overleden, doordien iemand op Sehko (eene negorie, beoosten Kaap Bonpland) boos op hem was, en die had hem op geheimzinnige wijze een ingrediënt doen toekomen, waaraan hij sterven moest.

Ik ben dan ook later nog bij een paar lieden gehaald, die ziek waren, en die, tengevolge van eene dosis oleum ricini, en eene gift kinine weder opgeknapt zijn.

Ik geloof wel, dat ik den indruk zal hebben nagelaten, dat zoo'n zendeling in hun midden te hebben nog zoo verwerpelijk niet is.

Ik heb gedurende mijn verblijf twee tochten gemaakt naar het reeds genoemde meer Santani.

Wat ik op die twee tochten zag en ondervond, wil ik achtereenvolgens beschrijven.

Den 13en September kwamen vijf mannen van Santani bij mij. Door middel van eenen tolk vertelde ik hun, dat ik ze elk een groot mes zou geven, als ze mij naar hunne

woonplaats brachten. Ik zou dan een of twee nachten bij hen overblijven, en dan moesten zij mij terugbrengen.

Die lieden schenen, mijns inziens, zeer ingenomen te zijn met dat voorstel; ook het mooie mes, dat zij als belooning zouden ontvangen, trok hen zeer aan. Ik gaf hun elk eenige koralen, en met de belofte dat zij den volgenden dag tegen zonsopgang bij mij zouden zijn, vertrokken zij naar Tobadi, om daar bij hunne vrienden den dag door te brengen

Tegen zonsopgang, den 14en, kwamen die lieden van Santani echter niet bij mij.

Wel kwamen drie lieden van Ingeros, die mij naar Santani wilden brengen.

Ik wees hen er op dat ik wachtende was op de lieden van Santani. Ja, die zouden wel niet komen, die waren al zeer vroeg naar hun oord vertrokken.

Daar ik nu toch gereed was, ging ik met de lieden van Ingeros op reis.

De afspraak was: zij zouden mij brengen naar Santani, eenen nacht met mij daar vertoeven, en den volgenden dag tegen den avond terugkeeren. Elke man zou dan een hakmes tot loon ontvangen.

Volgens geruchten was de weg nogal moeilijk: men moest drie bergen overklimmen, en de tocht zou zes uren duren.

Toen de zon opging, stapte ik in de prauw om naar den westhoek der binnenbaai te varen, waar de weg naar Santani eenen aanvang nam.

Onderweg voegden zich nog twee menschen bij mij.

Ik had mij voorzien van den noodigen teerkost voor twee, á drie dagen, drie geweren, eene lantaarn om 's nachts te Santani licht te kunnen ontsteken, een partijtje koralen, en eenige wisselkleederen.

Dat alles werd in pakjes onder de lieden verdeeld.

De tocht nam nu, ongeveer 7 uur, eenen aanvang aan den voet van eenen 60 M. hoogen berg, begroeid met alang-alang.

Het stijgen en afdalen was niet moeilijk, er was een weg en het pad was niet steil.

Het dal dat op den berg volgde, was gedeeltelijk met alang-alang begroeid, en verder liep de weg door een woud van zwaar en licht geboomte, tot wij kwamen aan eenen circa 150 M. hoogen berg, begroeid met alang-alang.

Op den top gekomen, heeft men, als men het oog in Noord- Oostelijke richting wendt, een prachtig gezicht over de buiten- en binnenbaai; ziet men zuid-westelijk, dan ontwaart men Santani.

Ik zag nu meteen ook al, dat de tocht geen zes uren duren zou, en dat het ook zou blijven bij het overklimmen of over-loopen van twee bergen.

Bij het afstijgen liep de weg weer door alang-alang, die echter aan den voet des bergs ophield, en het pad liep nu verder, gedeeltelijk door struikgewas, gedeeltelijk door goed ompaggerde tuinen, waarin pisang, aardvruchten, suikerriet, en ook tabak groeiden.

In een der tuinen, toebehoorende aan iemand van Tobadi, stond eene hut.

In een oogenblik hadden de mannen eenige bosjes pisang, en eenige stokken suikerriet uit den tuin gehaald, en in de hut een vuurtje gemaakt, om de pisang op te bakken.

Men vleide zich gemakkelijk neder, en nuttigde, onderwijl de pisang aan het vuur werd geroosterd, een stukje suikerriet.

Mijne drie jongens deden mede aan het eten van suikerriet en pisang, terwijl ik nog eens nazag, wat ik den vorigen avond in mijne knapzak gedaan had. Ik had de knapzak al eens vroeger aangesproken, want het was al de vierde maal dat op den tocht werd halt gehouden.

De drie eerste keeren was het echter telkens maar eenige minuten geweest, om eens eene nieuwe pinang met de noodige ingrediënten in den mond te steken.

De laatste rust scheen er een van langen duur te zullen

worden, en werd het ook werkelijk, zoodat ik ten slotte opstond en alleen met mijne jongens den weg vervolgde, totdat wij aan eene drooge rivierbedding kwamen.

Het pad hield hier op, en wij moesten dus wachten tot de heeren gidsen waren aangekomen; nu, die lieten niet lang meer op zich wachten.

Ongeveer drie kwartier voerde de weg door de rivierbedding, die bijna geheel bevloerd was met steenen; ook lagen hier en daar een boom en wat stronken, die door het water van het gebergte waren medegevoerd.

Het had in twee maanden bijna niet geregend, waardoor de bedding geheel droog was.

Bij eenige zware regens moet de rivier in haar geheele breedte met water gevuld zijn.

De breedte bedraagt gemiddeld 10 M., maar, naar de oevers te oordeelen, is zij, ook bij zware regens, niet dieper dan een vadem, op sommige plaatsen zelfs aanmerkelijk minder.

De rivier liep in de richting van het meer.

Voor wij evenwel de monding bereikten, werd de bedding verlaten.

Nog een kwartier liepen wij over het land, soms door moerassen, waarin de sago welig tierde, en ongeveer 12 uur, waren wij aan den oever van het meer Santani.

De rusttijden er afgerekend, is het een tocht, die van den aanvang des wegs in de Humboltsbaai, tot den oever van het meer Santani, in $3^1/_2$ uur volbracht kan worden.

De weg is niet moeilijk, want hoewel ik geen bergbeklimmer ben, had dat tochtje mij toch niet al te zeer vermoeid, en het schoone uitzicht dat men heeft, vooral bij het bestijgen en afdalen van den tweeden bergrug, vergoedt rijkelijk de moeite aan den tocht verbonden.

Aan den oever van het meer, stond eene verlaten en vervallen woning.

Geene levende ziel was echter te zien, dan eenige kleine watervogels.

De lieden, die als gidsen waren medegegaan, waren zoo bang als wezels, en verscholen zich achter eenen dikken boom en achter eenige struiken. Ze verzochten mij geen geweer af te schieten, iets, dat ik wilde doen om de opmerkzaamheid te trekken der bewoners, want, hoewel ik ze niet zag, moesten ze er toch zijn, want in de verte zag ik rook opstijgen van eenen, daar gemaakt wordenden tuin.

Ik zeide den nacht over te willen blijven, maar de Papoeas verklaarden niet te willen en niet te zullen blijven, maar zoo aanstonds terug te keeren. Ik kon ten slotte doen wat ik wilde, maar zij keerden terug. Zij vertrouwden die lui van Santani niet; voor twee jaren hadden die eenen man en eene vrouw van Ingeros gedood, die in hunnen tuin aan het werk waren. Zij, de lieden van Tobadi en Ingeros, hadden toen vijf lieden van Santani gedood. Wel was er toen vrede gesloten, en door het betalen van goederen die zaak uit den weg gemaakt, maar toch waren de Jotafarau nog niet gerust voor hun leven op het grondgebied der Santaniërs.

Daar mij verteld werd, dat de lieden van Santani, die mij den vorigen dag beloofd hadden mij naar Santani te zullen brengen, dit wel hadden willen doen, maar het nagelaten hadden uit vrees, dewijl de kampong, aan den oever gevestigd, gezegd had dat indien iemand uit de baai, hetzij inboorling of vreemde te Santani kwam, zij hem dan dooden zouden, aangezien vijf van hunne mannen gedood waren, vertrouwde ik nu juist die heeren van Santani ook niet erg.

Na een uur gerust te hebben, besloot ik, hoewel noode, den terugtocht weer aan te nemen, en de gidsen niet zonder mij te laten vertrekken, temeer, daar ik nog niet zeker was niet te zullen verdwalen.

Het speet mij wel, zoo spoedig op te moeten breken, ook omdat ik wel een weinig tegen de vermoeienis van den terugtocht opzag, daar de tropische zon mijne onderzaten tamelijk verzwakt heeft.

De terugtocht ving aan, en er werd flink door gestapt tot aan de hut in den tuin, waar eenige minuten halt gehouden werd.

Ik stond met mijne jongens spoedig op, liet de gidsen waar ze rustig pisang zaten te bakken, en zette den tocht tot over den bergrug voort. Daar had ik 's morgens een plaatsje gezien, waar, in de nabijheid van frisch water, in de schaduw van eenen grooten boom, een uitgezocht plekje was, om eens (heerlijk) te rusten.

Een half uur ruim had ik mijne vermoeide leden onder den boom uitgestrekt, toen de Papoeas kwamen, en nu ging het, vlug doorloopend, naar den bergrug, aan den oever der Humboldtsbaai.

Ongeveer 5 uur waren we aan de prauw, en na nog ongeveer drie kwartier roeiens thuis.

Ik was dankbaar, maar niet voldaan en bovendien zwaar vermoeid, zoodat ik den volgenden dag eens goed moest uitrusten.

De gidsen kregen de beloofde en bedongene pedah niet. Eerstens was de weg niet zoolang en zoo moeielijk als zij mij hadden voorgesteld; ten tweede hadden zij hunne belofte niet gehouden, om den nacht te Santani over te blijven, en dan nog had ik vier personen aangenomen, maar nu waren er zes. Ik gaf ze elk een gewoon mes, dat na eenig pruttelen werd aangenomen

Ik nam mij vast voor, zoo ik weder Santaniërs bij mij kreeg, wel te zorgen dat zij mij niet weder ontliepen, maar dan gevolg te geven aan mijn voornemen, en een paar dagen te Santani te blijven.

De bergen tusschen de Humboldtsbaai en Santani, schenen mij toe vulkanisch te zijn

Een stuk steen van enkele kolossale rotsblokken, die daar als verweerd tusschen de alang-alang liggen, een paar steenen uit de rivierbedding, eene flesch met zand uit die bedding, en eene flesch met een eigenaardig soort aarde, of verweerde steen van den oever der rivier, heb ik medegenomen, om

later met het, verder door mij verzamelde, naar het museum der Utrechtsche zendingvereeniging op te zenden.

De streek, waardoor wij trokken is arm aan vogels; eene enkele kroonduif of neushoornvogel, was al wat wij hoorden of zagen.

Drie schoten werden gelost, waarvan slechts één doel trof. Twee daarvan werden gelost op den terugtocht in de nabijheid van het meer

In een oogenblik vlogen na het tweede schot mijne gidsen er van door, daar ze in de zekere overtuiging leefden, dat de Santaniërs het schieten gehoord hebbende, nu spoedig op het geluid zouden afkomen om hen en mij, nu wel niet een kopje kleiner te maken, maar toch eenen pijl door het lijf te jagen.

Bij oorlog of vijandelijke ontmoetingen, hakt men de hoofden niet af, om die als zegeteekenen mede naar huis te nemen; de lijken worden niet verminkt.

Veertien dagen later heb ik eenen tweeden tocht naar Santani gemaakt, waarover ik meer voldaan kon zijn.

Mijn z. g. n. tolk Tadewai, de Jente-Karesorri van Tobadi, bood mij aan, met mij naar Santani te gaan, en daar met mij te blijven.

De reeds genoemde Kawai had dit ook beloofd maar mij bedrogen. Tadewai hield woord.

Donderdag 28 September was voor de reis bepaald, maar de regen belette ons gevolg te geven aan ons voornemen.

Den 29en gingen we van huis.

Des morgens, ongeveer 7 uur, waren we aan het begin van den weg.

Het gezelschap dat mij vergezelde, bestond uit: mijne drie jongens, één groote en twee kleine; Tadewai, den tolk; eenen vriend van hem, en diens vrouw. Deze vrouw was eene geborene Santanische en had te Santani hare familie wonen.

Toen we uit de prauw stapten om op weg te gaan, kwamen er nog vijf personen aan, die mede wilden gaan. Best, zeide ik, maar gijlieden gaat niet met *mij* mede,

d. w. z *ik* betaal jelui niet omdat ge mede gaat, ik betaal alleen Tadewai, zijnen vriènd en diens vrouw

Neen, zij gingen maar mede om te Santani hunne vrienden te zien, en daar het een en ander te koopen Nu, daar had ik natuurlijk niets op tegen.

Het had den vorigen dag en ook des nachts geregend, zoodat het pad glibberig was.

Ik merkte al spoedig, dat ik het niet geschoeid kon beklimmen, dus, schoenen en kousen uitgetrokken! Dat loopt veel gemakkelijker, niet alleen als het pad steil en glibberig is maar ook als het vlak en hard is. Men trekt echter een zeer pijnlijk gezicht, als men op een steentje trapt; een Papoea weet daar niet van, maar Hollandsche voeten zijn zelden met eene natuurlijke zool bekleed, zooals Papoea'sche.

Zijn er meer wegen dan één die naar Rome leiden, ik bemerkte al spoedig, dat er ook meer dan één weg is die naar Santani leidt.

Die nu bewandeld werd, was minder moeilijk, iets korter, maar ook minder schoon, dan die wij den vorigen keer hadden genomen.

Ongeveer 11 uur kwamen we aan een beekje, dat in het meer uitloopt.

Aan dat beekje stond een hutje.

De gids vertelde ons, dat wij in dat hutje zouden wachten, tot de lieden van Santani gekomen zouden zijn met eene prauw om ons naar hunne negorie te varen.

Hoe dat gebeuren zou begreep ik niet, want het meer was nog niet te zien.

De man beklom eenen heuvel, en stak eenen hoop hout, en alang-alang in brand.

Waren er nu menschen van Santani in de buurt, dan zouden zij dat vuur wel zien en naar ons toekomen.

Er scheen echter geen mensch in de buurt te zijn want, nadat wij een half uur gewacht hadden in het hutje, en de gids ook even lang op zijnen wachtpost had uitgekeken,

kwam deze beneden met het bevel, dat wij maar naar den oever van het meer moesten gaan, want er was in de verste verte geen prauwtje te zien.

Dat laatste eindje loopen was nog het slechtste, want de weg liep door een sagobosch-moeras, waar ik tusschen beide tot de knieën inzakte, zoodat ik er door de gidsen weer uitgetrokken moest worden.

De Papoea zakt niet zoo spoedig, en ook niet zoo diep in het moeras. Hij loopt veel lichter; ook is hij van zijne jeugd gewend in moerassen om te dwalen, en weet, door hier en daar op eenen tak, of op een hard plekje te stappen, zich wel boven te houden.

Eindelijk waren we het moeras doorgeworsteld, nu nog een eindje door het bosch over harden grond, en we stonden aan den oever van het meer Santani.

Buiten ons, was daar echter geene levende ziel te zien.

Na een half uur gewacht te hebben, bond men eindelijk een paar boomstammetjes bij elkaar, en op dat vlotje ging één op verkenning uit of hij hier of daar in eenen hoek, ook eene prauw zou vinden.

En jawel, na anderhalf uur gewacht te hebben, kwamen een paar kleine prauwtjes, sierlijk van vorm, elk met één man er in, en eene groote prauw, door vrouwen geroeid, die wel dertig personen bevatten kon, in het gezicht.

Spoedig waren zij op de plaats, waar wij onze wachtvuren hadden ontstoken. Dit laatste niet in figuurlijken, maar in eigenlijken zin.

Het eerste wat een Papoea doet als hij ergens moet wachten, is een vuurtje stoken.

Heeft hij iets bij zich om te bakken, dan bakt hij dat er op, zoo niet, dan is het goed om voortdurend zijn sigaartje aan te steken, of, zoo het ochtend of avond is, zich te warmen.

De lieden uit de Humboldtsbaai, werden door de Santaniërs hartelijk begroet. Vooral geldt dit van de vrouwen, (bij ons reisgezelschap waren er nog twee, behalve de reeds genoemde, plus nog een jongen en een meisje).

Men kon zoo aan de gezichten der lieden zien, dat zij blijde waren elkander eens weder te zien.

Op mij hadden de Santaniërs een minder goed oog, zoodat ze mij dan ook bepaald eene plaats in de prauw weigerden.

Zij waren bang voor zulk een wit mensch.

Later werd mij duidelijk, dat de lieden uit de negorie, waarheen ik gevoerd werd, mij nog niet in de Humboldtsbaai gezien hadden.

De gemoederen werden gunstiger gestemd door eenige handjes koralen, die ik aan elk der mannen en vrouwen gaf. Ook droeg daartoe bij het gunstig getuigenis van de Santani'sche vrouw die mij begeleidde, dat ik een zeer geschikt mensch was, waarvan zij geene last zouden hebben, maar nog wel voordeel, want ik had koralen en messen bij mij.

Mij werd nu eene plaats in de prauw ingeruimd.

De groote prauwen zijn uitgeholde boomstammen, die zonder kiel op het water liggen te rollen. en van boven nauwer zijn, dan in het midden.

Die, waarin ik zat, was zeker wel 10 M lang, en in doorsnede 75 cM. breed.

Voor iemand, die niet gewoon is er mede te varen, zijn ze niet zeer aangenaam, daar hem elk oogenblik het gevoel bekruipt met de prauw te zullen omslaan.

Nu gebeurt dat ook wel eens, maar dat is voor een naakten Papoea, die zelden of nooit goederen bij zich heeft, niet erg.

De groote prauwen worden door de vrouwen gebruikt om er gezamenlijk mede naar hunne tuinen te varen, of naar de heuvels om aarde te halen voor het maken van potten (deze potten zijn gelijk aan die in de Humboldtsbaai).

Ook gaan zij er mede fuiken zetten, en later die fuiken weder van de visch ontledigen.

Naar ik bemerkt heb, is het meer zeer vischrijk; de paling komt er in voor, en, naar het getuigenis der bevolking, ook de krokodil.

De mannen hebben ieder hun eigen prauwtje, slechts geschikt voor één man, waarmede zij zeer vlug en behendig weten om te gaan.

Ik heb pogingen aangewend zulk een prauwtje te koopen. Dat ging wel, voor een kapmes kon ik er een krijgen, maar ik kon niemand vinden, ook niet onder de Humboldtsbaaiers, die genegen was het naar de baai te dragen.

Toen ik in de negorie aankwam, werd er juist een soort spiegelgevecht met stompe pijlen, op het meer gehouden.

De man ligt daarbij op zijne eene knie in het prauwtje; het andere been heeft hij buiten boord om er, bij wijze van roeispaan, het vaartuigje mede te besturen, zoodat hij beide handen vrij heeft om den boog te spannen en den pijl af te schieten.

Na eene vaart van ongeveer drie uren, kwamen wij in de kampong „Ajapo" de plaats, waar de roeiers thuis behoorden, aan.

Uit de verte gezien schijnt het, of die kampong op een eiland ligt. Dat is echter niet zoo; wat uit de verte een eiland gelijkt is eene smalle landtong, die in het meer loopt.

Tegenover de kampong Ajapo ligt een eilandje, waarop eene kampong, genaamd „Asee".

Aan de Noordelijke grens van het meer ligt de kampong „Metlar"; aan de westzijde is de kampong „Powi", en aan eenen zeer diepen inham aan de zuidzijde van het meer, ligt de kampong Poéé.

Ajapo is van die kampongs de grootste; het bestaat uit twintig huizen, waaronder zeer groote, van 10 tot 20, een zelfs van 35 M. lengte.

Het is zeer sterk bevolkt. Zeker kan ik, zonder overdrijving, die bevolking op veertien honderd zielen schatten.

De huizen zijn op palen gebouwd, gedeeltelijk boven het land, gedeeltelijk boven het water, d. w. z. de ééne helft van het huis staat boven het land, de andere helft boven het water.

De zeer smalle landtong is aan beide zijden bebouwd, zoodat een soort straat tusschen de huizen loopt.

De huizen zijn lang, en naar evenredigheid breed; ze hebben dus den vorm van een langwerpig vierkant.

Ze zijn gedekt met atap; de zijwanden zijn niet hooger dan 1.25 M. Ook de voor- en achtergevel is met atap dichtgemaakt.

In den voorgevel is eene opening, 1.75 M hoog, en 1 M. breed, die toegang tot de woning geeft.

Dit is tevens de eenige opening waardoor licht en lucht kunnen binnentreden, niet medegerekend de vele gaatjes, ontstaan door het slecht worden der atap.

Midden door het huis loopt een smalle gang; aan weerszijden daarvan zijn kamertjes gebouwd, waarin de verschillende bewoners van het huis zich kunnen afzonderen.

Tusschen elke twee kamertjes is eene opene ruimte, waarin zich de vuurhaard voor het gezin bevindt.

Daar wordt het maal bereid, en ook wordt het in de nabijheid van dezen haard genuttigd.

Vóór het huis is een grootere of kleinere vlonder van niboeng latten. Daarop scheppen de bewoners een luchtje, of verrichten eenigen arbeid, zooals b. v. de vrouwen, die hier zakken vlechten of matten maken uit de bladeren van den kokospalm.

Uitgezonderd de gehuwde vrouwen, loopt de geheele bevolking naakt.

Merkte ik in de Humboldtsbaai bij de ongehuwde vrouwen eenige maagdelijke schuchterheid op, hier was daarvan bij de volwassen deernen geen sprake.

De gehuwde vrouwen dragen een rokje van bereide boombast om het middel.

Eene huidziekte, de in het Maleisch genaamde „Kaskado", komt nogal veelvuldig voor; zeker was een derde gedeelte der bevolking daardoor aangetast. De „bobento" zag ik niet, maar wel waren er velen, die, al hadden ze ook geen „kaskado", er toch uitzagen alsof ze zich voortdurend in de asch wentelden

Onder het jonge volkje waren er zeer weinige, die eene gave, frissche huid bezaten.

Toch hebben de lui geene watervrees. Gedurig zag ik ze baden in het meer, dat zeer diep is, en eene uitstekende badplaats oplevert.

Drinkwater en water om het eten te bereiden, haalt men niet in de nabijheid der woningen, maar op eenen afstand van daar verwijderd.

Bij mijne aankomst te Ajapo werd ik, na eene wandeling tusschen de rijen huizen, waarbij het mij niet aan bekijks ontbrak, geleid in een groot huis, 25 M. lang, 12 M. breed.

Dit was geen woonhuis, maar het huis waarin de jongelui hunne feesten vierden.

Er stonden eenige palen in, waarop gedeeltelijk de vloer rustte, welker boveneinden, voor Santaniërs althans, zeer kunstig waren uitgesneden in mannelijke en vrouwelijke beelden, en ook een paar levensgroote kasuarissen.

Andere palen, die tevens het dak schraagden, waren met verschillende figuren besneden, „en relief", en ook los gewerkt, zooals een krokodil, een slang, een mannelijk en een vrouwelijk beeld

Voor die palen had men een boomsoort gebezigd, welks wortels boven den grond tegen den stam opgroeien, zoodat ze daar den vorm aannemen van eene driehoekige plank, die met de zijde aan den stam bevestigd is.

Deze driehoeken had men uitgesneden.

De Santaniërs verstaan zich op dat snijwerk tamelijk wel, hetgeen nogal wat zeggen wil, als men bedenkt, welke ongelukkige werktuigen steenen bijlen en schelpen zijn.

Wat zij niet kunnen behakken met eene bijl, of kerven met eene schelp, slijpen zij met eenen steen.

In dat feesthuis was het, dank zij de zeer slechte dakbedekking, en het niet aanwezig zijn van kamertjes, nogal licht en luchtig.

In een ommezien was de feestzaal met een deel der bevolking gevuld, en ik werd door mijnen tolk, en door de reeds genoemde Santanische vrouw, aan den Karesorri voorgesteld.

Het was goed dat ik die vrouw bij mij had, want mijn tolk verstond de taal der Santaniërs niet.

Ik gaf den Karesorri een groot mes, waarmede hij zeer ingenomen was.

De man nam eenige bladen tabak, rolde die in een door de zon gedroogd pisangblad, stak dat sigaartje aan, deed er eenige trekken aan en reikte het mij toen over

Ik dacht: dat is best vriend, maar ik zal zoo vrij zijn, het eindje, waar gij op gekauwd hebt, er af te snijden.

Hij scheen dit vreemd te vinden, naar ik liet hem beduiden dat dit de gewoonte was der „witte menschen". Z. Edele scheen daar genoegen mede te nemen.

Onderwijl werd mij nog een andere man, ook als Karesorri voorgesteld.

Ik gaf ook dien een mes, en moest ook aan diens sigaartje, dat hij middelerwijl klaargemaakt had, rooken.

Ik had een partijtje groote blauwe, kogelronde koralen medegebracht, die in de Geelvinksbaai niet gangbaar zijn en in de Humboldtsbaai niet gewild zijn; daarvan deelde ik eenige aan de kinderen uit.

Daar ik geene teerkost voor mij en mijn volk had mede genomen, vertelde ik den tolk, dat hij zien moest wat te koopen, pisang, sago, of oebi (aardvruchten).

O, daarvoor was geene zorg; de Karesorri had zijne vrouw al last gegeven „pie" (sagobrei) voor ons gereed te maken.

Een oogenblik daarna kregen wij de boodschap, dat het eten gereed was, met verzoek er bij, in het huis van den Karesorri te komen, om het te nuttigen.

De twee Karesorri's lewonen het huis van 35 M. lengte. Het is in tweeën verdeeld, zoodat ieder Hoofd voor zich en zijne familie, ongeveer 18 M. in gebruik heeft.

In den voor of achtergevel is geene opening.

Alleen in het midden is eene opening, met een soort portaal.

Is het in de andere huizen zeer donker, in dat huis is het stikdonker, temeer daar de dakbedekking nog in goeden staat was, en de lucht-, en lichtgaatjes daar ook ontbraken.

Aan den ingang van dat duistere hol staande, riep ik den jongen toe, de lantaarn, die ik medegebracht had, te halen en aan te steken, denkende: als ik hier moet eten, wil ik toch licht hebben. De lantaarn kwam, en werd boven mij opgehangen.

Aan mij, alsmede aan mijn gevolg werden een soort drietandige vorken, van ijzerhout gesneden, uitgereikt en nu schaarden wij ons om de sagopotten.

De sago liet zich goed smaken, al was ze ook door eene Santani'sche vrouw klaar gemaakt.

Ook de noodige toespijs werd verstrekt, bestaande in geroosterde visch.

Ik was reeds lang verzadigd, toen mijne jongens nog stevig doorschransten.

De lieden uit de Humboldtsbaai aten ook allen mede, ofschoon het grootste gedeelte niet tot mijn gevolg behoorde.

Ik zou evenwel niet bloot toeschouwer blijven.

De vrouw van den Karesorri maakte een sigaartje klaar, stak het aan, probeerde eerst of haar maaksel goed rookte, en reikte het mij toen over. Ik behandelde dat sigaartje evenals ik dat van haren echtgenoot gedaan had.

Pas waren de lieden verrezen van hunnen sagopot, of eene boodschap kwam van den Karesorri N°. 2 of ik kwam eten, de „pie" was gereed.

Om den man niet te beleedigen trok ik ook daarheen, en at een hap of wat, maar de lieden, die ik bij mij had, hapten maar weer flink toe.

Ook door de vrouw van den Karesorri N°. 2, werd mij een sigaartje aangeboden.

Het eten was evenwel nog niet gedaan!

De familie van de Santani'sche vrouw, die met mij mede gekomen was, had ook sagobrei voor ons klaar gemaakt, en nu moest ook daar nog gegeten worden.

Ik dacht: ja, het is jelui om een mes te doen!

Enfin, er maar heen gegaan, een mes gegeven, en ook eenen hap gegeten.

De laatste noodigers ter maaltijd kwamen er het beste af, want, na tweemalen gegeten te hebben, waren zelfs de Papoea's verzadigd, zoodat de meesten niet eens meer bij den sagopot plaats namen.

Ik had nu, in het tijdsverloop van nog géén uur, driemaal sagobrei gegeten, en drie sigaartjes gerookt.

Hierbij zij gezegd, dat, zoo men niet erg kieskeurig is, men het eten, en vooral de sagobrei door eene Papoe'sche bereid, best kan eten.

Over het algemeen is de Papoea tamelijk zindelijk op zijn eten, en in de Humboldtsbaai en te Santani, heb ik mij er van overtuigd, dat zij de vaten, waarin zij hunne sagobrei bereiden, goed rein houden.

Er schoot, na al dat eten, juist nog tijd genoeg over, om vóór het donker was, even de kamp.ng door te loopen.

Op eene hoogte gekomen, vertelde de tolk mij, dat ik wat koralen te grabbelen moest gooien, dan zouden we allen pleizier hebben.

Ik deed zooals hij zeide, en — pleizier was er!

Wel, wel! wat een gejuich en gejoeg-jag ging er op, als er weder eenige handenvol koralen naar beneden kwamen rollen! Als mieren kropen de jongelui op- en over elkaar, om er een machtig te worden. Oud en jong had schik, en ik had voor goed het hart der Santaniërs gewonnen!

Dat koralen wegwerpen vooral, vonden ze zeer roijaal! Dit bleek mij twee dagen later, toen ik de kampong Poëë bezocht De lieden daar waren eerst ook niet op mijne tegenwoordigheid gesteld, maar de vrouw van Ajapo bracht de lieden aan het verstand, dat ik nog zoo kwaad niet was, ja zelfs (ik maakte dit op uit hare gebaren) de koralen bij handenvol onder het volk wierp.

Het was intusschen donker geworden, en we gingen dus huiswaarts

In het z. g. feesthuis zette ik mij neder, op eene mat van een kokospalmblad gevlochten, dicht bij de plaats, waar ik mijn reiskoffertje en verdere benoodigdheden had nedergezet.

Mijne jongens, en de Humboldtsbaaiers, die mede gekomen waren, deden hetzelfde.

In mijne nabijheid had ik mijne, goed lichtgevende lantaarn opgehangen, voor de Santaniërs een ongewoon voorwerp, zoodat ze ook niet ophielden dat kunststuk te bekijken.

Al spoedig was de feestzaal gevuld met eene nieuwsgierige menigte.

Op dien avond ondervond ik de waarheid van het spreekwoord: „In het land der blinden is éénoog koning".

Het was n. l. half zeven, dus nog te vroeg om te gaan slapen; te praten viel er niet, dewijl de Santani'sche vrouw naar hare familie was, en geen van ons gezelschap een woord Santanisch bleek te verstaan.

Lectuur had ik ook niet bij mij, en ik besloot dus te gaan zingen.

Ik heb dien avond mijne geheele repertoire, van uit het Hollandsch of Duitsch in Noefoorsch vertaalde liederen, voorzoover wij die van buiten kenden, afgezongen, tot groot genoegen der bevolking.

Gedurig klonk mij een soort „da capo" tegen, n. l. „wani, wani" (mooi, mooi), en ik geloof, hadde ik den geheelen nacht doorgezongen, zij zouden wel geluisterd hebben.

Toen ik reeds lang geeindigd had, zaten zij nog rustig te wachten, of er nog meer komen zoude, en mij werd te kennen gegeven dat men nog meer verlangde.

Nu niet meer, was mijn antwoord, morgen avond kan de vergadering weder komen, als ze lust heeft, en wij zullen dan andermaal onze stemmen verheffen.

Van de lieden uit de Humboldtsbaai kan ik getuigen, dat zij niet beschroomd zijn om mede te zingen, zooals de lieden uit de Geelvinksbaai.

Vooral eene opgewekte, vroolijke melodie, neurieën zij zeer spoedig mee.

Het was tijd geworden om te gaan rusten.

Ik rolde mijnen regenmantel tot een soort kussen ineen, beval mij in de hoede des Heeren, en sliep spoedig in.

'sMorgens werd ik al gauw gewekt door den kouden wind, die lustig door de reten van den vloer heen blies, zoodat ik besloot, mijn geïmproviseerd hoofdkussen maar weer als mantel te gebruiken.

Pas was de zon verrezen, of daar kwam al eene boodschap van den Karesorri, dat de sagobrei klaar was, en ik verwacht werd, om te komen eten.

Ik liet een oogenblik patientie verzoeken, daar ik eerst een bad wilde nemen. Dit werd toegestaan.

Na het bad alweder om de sagopot.

Intusschen had ik door den tolk aan den Karesorri N°. 2 laten verzoeken, met het aanbieden van sago te willen wachten tot den middag, dewijl ik er nu geen lust in had twee- of driemalen achter elkander te eten.

Voor mijzelf had ik nu juist geene behoefte aan een ontbijt, daar ik voor een viertal dagen brood en eieren medegenomen had uit de Humboldtsbaai, en voor mijne jongens had ik scheepsbeschuit, die mij door de vriendelijkheid van den kommandant der „Camphuis" verstrekt was. Ik dacht echter: willen de lui ons ter maaltijd noodigen, dan kan de scheepsbeschuit bewaard blijven tot later, en al eet ik brood, zoo kan ik toch ook wel, om de menschen genoegen te doen, eenen hap sagobrei meeëten.

Als vergoeding voor het genoten maal, gaf ik $^1/_4$ vadem koralen, want behalve mijn gevolg, aten de lieden uit de Humboldtsbaai ook weder mede.

Na het ontbijt de kampong eens ingeloopen, en de z. g. Karawari bezichtigd, waarin niets bijzonders te zien was, dan een paar tifas.

Van z. g. heilige fluiten was niets te bespeuren.

Er zijn te Ajapo twee Karawari's, waarin de jongelingen 's nachts verblijf houden, evenals in de feestzaal, mijn tijdelijk verblijf.

De jonge dochters leggen zich ter ruste onder de hoede der ouders.

Dicht bij de kampong is een, niet zeer hooge berg, met alang-alang begroeid.

Ik besloot daar eens op te stijgen, en van daar het landschap en het meer eens te overzien.

Dadelijk waren er gedienstige handen, om mij bij het opstijgen op steile plaatsen behulpzaam te zijn.

Boven gekomen, genoot ik van het schoone gezicht, dat het omliggende landschap en het meer mij aanbood.

De kampong Asêe, op het eilandje gelegen, bestond naar mijne telling uit ongeveer twintig huizen.

De kampong Mettar, aan de Noordoostzijde van het meer, ten Westen van Asêe gelegen, bestond, naar ik meen uit twaalf huizen.

Ik had den berg aan de Oostzijde beklommen, en bemerkte nu een pad, dat ten Westen naar het meer liep.

Ik haalde nu eenige lieden over, om af te dalen, eene prauw te halen, mij aan de Westzijde van den berg op te nemen, en dan een tochtje over het meer te doen.

Ik had in den vroegen morgen al te kennen gegeven, dat ik de kampongs Asêe en Mettar wenschte te bezoeken.

Daar scheen men echter geene ooren naar te hebben.

Ik dacht: nu, als ik maar eenmaal buiten de negorie ben, en in de prauw, zal ik wel verder zien te komen.

Men ging om eene prauw te halen, en na een half uurtje gerust te hebben, daalde ik naar het Westen af, om daar de prauw af te wachten.

Van overvaren naar de Westzijde was evenwel geen sprake. Men leefde met de lieden van Asêe en Mettar in onmin, en de partijen betraden nu in geen geval elkanders grondgebied, ja, zelfs bij het varen op het meer, hielden bewoners van Ajepo de Zuidzijde, die van Asêe en Mettar de Noordzijde.

Men wilde echter wel naar het Westen varen.

Nu dan maar naar het Westen!

Ik had, van de hoogte die ik beklommen had, gezien dat het meer in het Westen nog eenen inham had, en daardoor

een schiereiland vormde. Men zeide mij ook dat aan de Westzijde van dien inham nog eene negorie was, „Powi" genaamd, maar die was ver, daar konden wij nu niet heen. Ik dacht: nu ja, als ik eerst maar aan den ingang van dien inham ben, dan zullen wij wel verder zien.

Voort ging het, naar het Westeinde van het meer tot bij den inham, maar toen wilden de lieden niet verder.

Als zij nu niet omkeerden, verklaarden zij, kwamen zij niet meer thuis, voor het donker was, want er kwam een sterke Oostenwind opzetten, daardoor zouden er zware golven op het meer komen, waar ze met hunne prauw niet tegen op konden roeien.

Ik moest het dus opgeven, ofschoon ik hunne bewering voor een praatje hield. Later bleek mij evenwel, dat de luidjes gelijk hadden.

Er kwam een sterke Oostenwind, en ik zag ook, en ondervond het nog een weinig, dat er bij eenen flinken wind zware golven op dat meer loopen, en het er dan geducht spoken kan.

Ongeveer drie uur 's namiddags kwamen we weder thuis. De Karesorrie N°. 2 liet den maaltijd gereed maken en we aten bij hem weder sagobrei, waarvoor hij $^1/_4$ vadem koralen ontving, kleine soort.

Vóór zonsondergang werden wij nog eens ter maaltijd genoodigd bij de familie der Santani'sche vrouw, die daarvoor ook haar deel koralen ontving.

Bij elken maaltijd had ik natuurlijk weder mijn klaargemaakt en aangestoken sigaartje ontvangen.

Tot algemeen genoegen had er ook nog eene grabbelarij van groote blauwe koralen plaats.

Na zonsondergang concert van mij en mijne jongens, ten aanhoore van zoovelen van de mannelijke bevolking, als de feestzaal bevatten kon.

De vrouwen waren schaarsch vertegenwoordigd, want, hoewel het niet, zooals in de Humboldtsbaai, aan jongens en leden der vrouwelijke sekse streng verboden is in de Karawari

te komen, schijnt het toch op Santani, althans op Ajapo tot de goede zeden te behooren, dat geene jonge dochters den tempel betreden.

Jongens en kleine meisjes schijnen vrijen toegang te hebben, die zaten, zooals overal, vooraan.

Den volgenden morgen was ik door den kouden wind, al lang vóór zonsopgang van mijne kokosbladen mat verrezen.

Ik liep toen, bij het heldere schijnsel der maan, die haar laatste kwartier was ingetreden, eens door de kampong, en bemerkte dat de bevolking het ook koud had, en, in de buitenlucht gezeten, toch tevens van de warmte des vuurs wilde genieten.

Overal zaten de lieden bij een vuurtje, en noodigden mij uit, bij hen plaats te nemen.

Daar men echter bemerkt had, dat ik mij niet graag plat op den grond neerzette, werd een brok boomstam, of een steen aangedragen, opdat ik daarop zou kunnen zitten.

Aan enkele van die uitnoodigingen gaf ik gehoor.

De tamme varkens, waarvan er hier velen zijn, genoten ook van de warmte des vuurs.

De zon kwam boven het, niet zeer hooge, gebergte te voorschijn, en ik maakte mij gereed een bad te nemen, en dan te zien hoe en waar ik heen zou trekken.

Het bad was spoedig genomen, maar wij werden niet, evenals de vorige dagen, ter maaltijd genoodigd, vermoedelijk waren de koralen niet voldoende geweest.

Nu, wat ik voor mijzelf, en de lieden die strikt genomen tot mijn gevolg behoorden, tot ontbijt noodig had, was aan brood, scheepsbeschuit, en gebakken sago voldoende voorhanden. De overige Humboldtsbaaiers, die al zes malen op mijne kosten hun buik gevuld hadden, moesten maar zien, dat ze bij hunne vrienden wat te eten kregen.

Ik zocht mijnen tolk op, en zeide hem, dat hij zien moest eene prauw te krijgen, daar ik naar Powi, aan het Westeinde van het meer, of naar Asêe op het eiland, of naar Mettar aan de Noordzijde van het meer wilde varen.

De tolk ging er op uit.

Na eenigen tijd kwam hij terug, en zeide:

„Toewan, er is niet éène groote prauw, de vrouwen zijn met de groote prauwen al vóór zonsopgang weggevaren, ze willen niet, dat u naar eene dier kampongs gaat".

Ik toonde mij boos, en ging zelf eene prauw zoeken.

Ten slotte vond ik een oud lek ding, waarin ook nog een paar roeispanen lagen.

Ik sprong daarin, en zeide tegen mijne drie jongens: alloh, er ook in, en roeien, laat Tadewai, de tolk, en de rest maar buiten blijven.

Op dat oogenblik kwam de meergenoemde Santani'sche vrouw mij te hulp, gaf haren aanwezigen ras- en stamgenooten een geducht standje, en beduidde mij, dat ik maar uit die lekke prauw komen moest, binnen korten tijd zou er wel eene goede prauw voor mij aan den wal komen.

Zoo geschiedde het!

Drie jonge, stevige deernen werden door haar gekommandeerd, om wat vlug eene goede groote prauw te halen, uit den hoek, waarin zij haar verstopt hadden, en binnen tien minuten lag nu een goed vaartuig aan den wal.

Nu werd mij echter gezegd: naar Mettar, Asêe of Powi varen wij u niet, en wij willen ook niet, dat onze prauw daarheen gaat; wilt ge evenwel naar Poeë gaan, dan zullen wij er u met genoegen brengen

Goed, dan maar naar Poeë of ergens anders heen, als ik maar niet den heelen dag hier moet blijven zitten.

De tocht ging naar Poeë dus, van Ajapo een afstand van drie uren roeiens, naar den stand der zon gerekend.

Poeë ligt aan het Zuideinde van den inham, die het meer aan den Zuidkant heeft.

Deze kampong bestaat uit acht huizen, die er haveloos uitzien, en heeft, evenals Naberi aan de Humboldtsbaai, wel eens eene geheele vernieuwing noodig.

Wij kwamen te Poeë aan, met een gezelschap van negen en twintig personen, n. l. ik en mijn gevolg met de overige

Jotafarau, tezamen negentien personen, met nog acht jonge vrouwen en twee mannen van Ajapo.

De jonge dames van Ajapo hadden als bootsvolk dienst gedaan.

Dank zij het goede getuigenis der Ajapoërs omtrent mij, een paar messen en een partijtje koralen, was ik al spoedig met de lieden van Poeë op eenen goeden voet.

De Karesorri beval „pie" gereed te maken, en daar een groot gedeelte der Humboldtsbaaiers dien morgen nog niets genuttigd had, waren de drie groote potten met sagobrei spoedig leeg.

De visch, als toespijs, ontbrak ook niet.

Bij eenen anderen man, dien ik ook een mes vereerd had, werden we daarna genoodigd; ook daar werd wat gegeten.

Onderwijl was het gaan regenen. Na den regen nog eens even de kampong langs gewandeld, een half uurtje geslapen, en toen weder huiswaarts.

Mijn geweer, en mijne parapluie (eene witte die mij, al is ze wat klein, op mijne tochtjes als parasol, goede diensten bewezen heeft), hadden veel bekijks, en brachten niet alleen bewondering, maar ook schrik en verbazing teweeg. Gedurig moesten de lui, èn op Ajapo èn op Poeë die parapluie bekijken, ze durfden haar zelf in handen nemen, maar het geweer, vooral toen het een keer afgeschoten was, bekeken ze liever op eenen afstand.

Nu waren de bewoners van Ajapo en Poeë ook nog nooit op Tobadi geweest, wel die van Asêê en Mettar, of Nettar.

Het was, evenals den vorigen dag, weder sterk gaan waaien op het meer, en ook in den inham, waarin wij nu voeren, liet de wind geducht zijne kracht gevoelen.

De mannelijke passagiers, behalve mijn persoon, moesten daarom de prauw verlaten, en over het gebergte den weg naar huis nemen, terwijl ik, met het vrouwelijk bootsvolk, en de drie vrouwen uit de baai, per prauw den weg naar huis vervolgde.

Nog vóór zonsondergang waren we thuis.

Op de hoogte stond men af te wachten, of ik weder koralen zou werpen. Nu, het was de laatste avond, en het kon nog een paar handenvol lijden, dus stelde ik de lieden maar niet te leur.

Van concert geven kwam dien avond niets. Wel verwachtte men het, maar ik was vermoeid, en liet het dus bij den gewonen avondzang, en de vrienden, merkende dat er geen concert gegeven werd, dropen de een na den ander af.

Onderwijl had mijn tolk, met zijn paar woorden Santanisch, er zijn ongenoegen over te kennen gegeven, dat er dien morgen niets te eten geweest was, en nu weer niet.

Die weinige woorden hadden invloed!

Spoedig werden nu eenige potten sagobrei, en wat geroosterde visch in de feestzaal gebracht.

Ik betaalde hiervoor een mes; dit was niet te veel, want negentien personen aten er van.

Ik gaf nog een mes, met verzoek den volgenden morgen vroeg eene genoegzame hoeveelheid sagobrei te bereiden, opdat wij konden eten vóór wij vertrokken, aangezien ik al vroegtijdig naar de baai wilde terugkeeren. Dit werd beloofd.

Met zonsopgang, den volgenden morgen, was de brei dan ook gereed, en wij werden genoodigd in het huis van den Karesorri, om den inwendigen mensch te versterken.

Volgens afspraak zou nu eene prauw aan den wal gereed liggen.

Na het nuttigen van het maal, werden dus de pakjes, enz. naar den wal gedragen, maar geene prauw was te zien.

Naar de oorzaak hiervan vragende; kreeg ik ten antwoord: „de vrouw, wie de prauw toebehoort, wil die niet geven, tenzij ge eerst de „pie" die zij heeft bereid, hebt helpen opeten.

Wilt gij niet eten dan geeft zij ook de prauw niet, zij heeft nog geen mes of koralen van u gehad".

In vredesnaam maar weer gaan eten, en een mes gegeven.

Toen wij na het eten aan den wal kwamen, lag de prauw klaar, en de dames-roeisters waren gereed.

Spoedig was het weinige dat ik bij mij had, geladen, en ik met mijn gevolg gezeten.

Drie schoten uit twee geweren tot afscheid, een luid gejuich der bevolking tot antwoord, en voort ging het naar de landingsplaats.

Halverwege gekomen, bleef de prauw stil liggen.

Naar de oorzaak daarvan vragende, kreeg ik ten antwoord: de dames-roeisters zijn bang. Ze zien daar prauwtjes met mannen uit Asêê, nu zullen er nog wel meer in het bosch zijn, en ze willen dus hier blijven liggen of naar Ajapo terug varen.

Dit was een vervelend geval!

Mooie woorden hielpen niet, en dus was ik genoodzaakt de dames door bedreigingen aan te sporen, tot wij het gevreesde punt voorbij waren.

Toen ging het flink door, tot in het beekje, waar wij vier dagen te voren, te vergeefs op eene prauw gewacht hadden. De worsteling door het moeras liepen wij daardoor natuurlijk vrij.

Na ons even te hebben verfrischt, en het damesbootsvolk met eenige koralen beloond te hebben voor hunne moeite, ging de tocht huiswaarts.

We gingen nu niet over het gebergte, zelfs niet over eenen enkelen berg, maar tusschen het gebergte door, door dalen begroeid met alang-alang, of, op andere plaatsen, met zwaar en licht geboomte.

Zonder nu ook den heuvelkling aan de kust te zijn overgegaan, stonden we aan den oever der Humboldtsbaai.

Op eene hoogte werd een vuurtje ontstoken.

Spoedig daarop kwamen eenige prauwtjes, waarop ieder een plaatsje zocht, en alzoo kwamen wij thuis.

Ongeveer vier uur 's namiddags, was ik weder in mijn tijdelijk verblijf op het eilandje.

Ik was een weinig vermoeid van den tocht; ook schoot

de zon dien dag hare stralen fel neder en dan is het tusschen de alang-alang tamelijk heet, maar toch was ik dankbaar en voldaan over mijnen tocht naar, en mijn verblijf te Santani.

Volgens het eenparig getuigenis der bewoners van de Humboldtsbaai, en der bewoners van het meer, voorzoover ik er kennis mee maakte, ook volgens de Ternatanen en Galelareezen, ben ik de eerste vreemdeling, die het meer bevaren heeft.

Wel is, sinds Mei 1891 eene enkele maal, een vogeljager aan den oever van het meer geweest, maar nooit er op.

Toen ik thuis was, betaalde ik mijne drie lieden elk met een hakmes.

De twee vrouwen, die buitendien medegegaan waren gaf ik een klein mesje, omdat zij nu en dan nog wel eens een pakje van mijne jongens overgenomen hadden.

Het bleek mij nu, dat het andere troepje, dat wel niet bij mij behoorde, maar toch altijd gedaan had alsof dit zoo was, ook op betaling rekende. Daar kwam evenwel niet van in, en hoewel ze daarover niet bepaald verstoord schenen, waren zij toch ook niet gewoon vriendelijk.

Ja, zeide ik, ik heb vooruit gezegd, dat ik jelui niet betaalde. Niettegenstaande gij niet bij mijn gevolg hoordet, heb ik vier dagen voor uwe voeding gezorgd. Van morgen wilde geen uwer een prauwtje, dat ik koopen wilde, meedragen, ofschoon twee personen het gemakkelijk konden doen. Ook wildet gij onderweg niet eens een pakje overnemen van een van mijne kleine jongens, die voor zijn leeftijd nogal zwaar bevracht was. Wel deden dit de twee vrouwen, en die geef ik dus ook wat, gij lieden krijgt niets.

Een drietal meende zich wel op andere wijze schadeloos te kunnen stellen. Ze bleven in mijn kamertje staan, en hoewel ik hen in het oog hield, gelukte het hun toch, met de handen achter den rug, een kistje te openen, en er een hakmes uit te halen.

Toen vertrokken zij.

Uit de galerij van het huis werd mij toegeroepen: Toewan, ze stelen een hakmes van u.

Ik kijk rond, en bemerk dat aan mijne hakmessen er een ontbreekt.

Ik loop naar buiten, en op eene bedreiging werd het hakmes uit de prauw op het strand geworpen.

Dit was het laatste accident van het Santani'sch tochtje.

Het meer heeft, de inhammen ten Zuiden en ten Westen niet medegerekend, eenen ovalen vorm.

De lange as loopt van het Oosten naar het Westen, en is, geschat naar den tijd, dien ik gevaren heb, van het Oosten tot Ajapo, en van Ajapo naar het Westeinde, tusschen de zes en zeven uur lang.

De korte as, van Noord tot Zuid, schat ik op drie en een half uur roeiens.

Van uit het meer het oog Noord- en Westwaarts richtende, ziet men het Cycloop gebergte, en het gebergte, dat de kust van het z. g. Tanah-merah omzoomt.

De Noordzijde van het meer is, vooral naar het Oosten, nogal met hoog gebergte bezet.

Het Westeinde, ombuigende naar het Zuiden, heeft langs den oever laag gebergte en heuvels.

Aan de Noordzijde, ombuigende naar het Westen, iseen geheel open vak, zonder berg of heuvel.

Tusschen het voorgebergte, dat aan de Noordkust van Nieuw-Guinea als het ware uit zee oprijst, en het lage gebergte aan het meer, is vlak land, met bosch begroeid.

De Santaniërs staan in vriendschappelijke betrekking met de lieden van Tanah-merah, en ook is er van Santani een pad naar Tanah-merah, dat tegen over het eilandje Djamna uitkomt.

In Zuidoostelijke richting werd mij eene plaats aangewezen „Boesnar" genaamd, van waar de steenen komen, waarvan men bijlen vervaardigt.

De Santaniërs maken die bijlen, en wat ze voor zich-

zelven niet behoeven, verkoopen ze aan de lieden uit de Humboldtsbaai.

Aan de oost- en zuidzijde van het meer is het gebergte laag, men zou het land daar heuvelachtig kunnen noemen.

Aan den inham ten zuiden, bij de kampong Poeë, is het land van den oever af vlak.

Meest het geheele gebergte en de heuvelrijen zijn met alang-alang begroeid. De bedekkende grond is een soort roode aarde, zooals die ook op het gebergte aan de baai gevonden wordt.

De steensoort is naar mijn oordeel overal dezelfde

Een natuuronderzoeker zou, naar mijne meening, in een paar maanden, of zoo het hem gelustte, in eenen langeren tijd, uit de bergen en heuvelen, die het meer omringen, heel wat belangrijks op het gebied der wetenschap aan het licht kunnen brengen.

Een ter zake kundig man, zou naar mijn gevoelen, zoo hij een paar sterke beenen had, van uit het meer belangrijke tochten kunnen doen in het binnenland. Ik kan hem de verzekering geven, dat hij voor zijn leven onder de Santaniërs geen oogenblik bevreesd behoeft te zijn.

De artikelen, waarmede hij van de Santaniërs alles gedaan kan krijgen zijn: blauwe en gele kogelronde koralen, ter groote van eene erwt; groote ovaal-ronde gele en blauwe koralen, en vooral groote en kleine messen, hakmessen en bijlen.

Verkieslijk zal het ook voor hem zijn een sloepje, van guta percha b. v., bij zich te hebben, opdat hijzelf van de eene kampong naar de andere kan varen, zoo de lieden hem niet roeien willen.

Verder zal eene tent, zooals de heeren reizigers hebben, hem zeer te pas komen, want het verblijf in eene Papoea'sche woning is op den duur niet aangenaam.

In de Humboldtsbaai voorzie hij zich van de hulp van Tadewai, mijnen gewezen tolk, een zeer geschikt jongmensch, geen al te groote dief en eenigszins geciviliseerd.

Ook is hij bij de Santaniërs bekend, en staat bij hen als „vriend" aangeschreven.

Hij ga er heen in de maanden Juli of Augustus, aangezien er dan de minste regen valt; September kan ook nog tot den betrekkelijk drogen tijd gerekend worden

Hij rekene er op, dat de lieden uit de Humboldtsbaai, die hij als dragers voor zijne goederen noodig heeft, geene koelies zijn, die groote en zware lasten torschen.

Eigenlijk dragen de vrouwen de colli's. De heeren der schepping meenen zwaar genoeg belast te zijn met hunnen boog en bosje pijlen, en hun zakje met kostbaarheden en ingrediënten voor het sirih-pruimen en het sigaartje.

Aangaande de Santaniërs kan ik nog melden dat zij hunne dooden begraven in de nabijheid der kampong. Zij bouwen boven elk graf een langwerpig vierkant huisje van gabba-gabba, — tak van den sagoboom — en dekken het af met atap, zoodat het zóó dicht is dat zelfs geen hond het graf kan betreden.

Ik schreef ook eenige woorden van het Santanisch op, die ik als aanhangsel bij mijne Jotafa'sche woordenlijst voegen zal.

De Jotafarau tellen tot twintig, en hebben voor ieder cijfer een ander woord.

De Santaniër telt tot vijf.

Voor het tweede vijftal gebruikt hij dezelfde woorden van het eerste, met een voorvoegsel.

Heeft hij tweemaal vijf geteld dan voegt hij beide handen bij elkaar, en zegt: „mobê", d. i. tien. Vervolgens zegt hij weder beide vijftallen achter elkander op, voegt dan de beide voeten bij elkaar, of neemt de handen van een nevens hem staanden persoon en zegt: „megori" d. i. twintig.

Vermoedelijk zal „megori" wel de vingers en de teenen aanduiden, en werden alleen de handen van eenen tweeden persoon genomen, ten mijnen believe.

De Santaniërs vonden dat mijn brood goed smaakte.

Ofschoon ze zelt suikerriet planten en ook eten, vonden ze toch mijne suiker lekkerder.

Maar zeer lekker vonden zij een korrel of wat zout. Ik had $^1/_2$ fleschje vol zout medegebracht, dat in een oogenblik opgelikt was.

Oebi, pataten, pisang, een soort komkommers en tabak worden door hen verbouwd, in goed ompaggerde tuinen.

Gaarne had ik, gedurende mijn verblijf alhier, nog een tochtje gemaakt ten Oosten en ten Westen der Humboldtsbaai. Dit is mij evenwel niet gelukt.

De prauwen der bevolking zijn vaartuigen waar met geene mogelijkheid een dakje op te maken is, vooral niet, als men er mede moet varen. En ik kan er eenmaal niet meer tegen, den ganschen dag ongedekt op eene prauw te zitten, en 's nachts, zonder een dakje boven mij in de koude nachtlucht te liggen, soms nog onder het genot van eene regenbui.

Ik had gehoopt, als de sloepen van een paar handelaren thuis gekomen zouden zijn, die te kunnen leenen of huren. Dat zou ook wel gegaan zijn, maar half October was de Westenwind gaan waaien, en nu liepen er groote golven, zoodat het niet geraden was, met eene kleine sloep, al was ze ook gedeeltelijk overdekt, de zee op te gaan.

Jantewai, de Karesorri, moest half October naar „Noembri", eene plaats twee en een halve dag roeiens van Kaap Bonpland verwijderd, om daar eene dochter van hem uit te huwelijken.

Niettegenstaande zijne daklooze prauw, had ik toch afspraak gemaakt, met hem mede te gaan.

Zondag, den 15en October, zou hij mij komen halen.

Jantewai hield zich echter niet aan die afspraak. Hij vertrok in den nacht, en liet mij thuis.

Des Zondags avonds was hij echter al weder terug. Hij had, niettegenstaande hij den wind achter zich had, het niet aangedurfd met zijne prauw de reis te maken, en tot heden is zijne dochter nog niet aan den bruidegom geleverd.

Volgens de anachoda's zijn er ten Oosten van Kaap Bonpland vier kampongs waar zij hunne massooi halen, n. l. „Seko", acht uren roeiens van Kaap Bonpland verwijderd; „Noembri", twee en een halve dag roeiens van Kaap Bonpland; en een weinig ten Westen daarvan, hoewel niet veel, „Jako" en „Aro".

De vorm der huizen moet daar gelijk zijn aan die in de Humboldtsbaai; ook is daar in elke negorie eene Karawari.

De mannelijke bevolking dekt de schaamdeelen gedeeltelijk met de bast van de, in het Maleisch genaamde: „Waloe". Ook de vrouwen dekken zich, al is het dan ook maar met een stukje geklopte boombast.

In elke negori moeten tusschen de tien en vijftien huizen staan.

De bewoners van Seko zetten hunne dooden op eene houten stelling in de nabijheid der negorie, en begraven naderhand de beenderen, terwijl de bevolking van Noembri, Jako en Aro, hare dooden onmiddellijk begraaft, in de nabijheid der kampong.

De taal is hier verschillend van het Jotafaasch, en de bewoners van Seko spreken ook nog weer eene andere taal, dan die van Jako, Aro, en Noembri.

De bewoners der „Sadipibaai" worden door de Jotafarau „Aroem" genaamd, terwijl zij hunne negorie „Bosjo" heeten.

Ook daar heeft men dezelfde soort huizen als in de Humboldtsbaai, ook eene Karawari en dezelfde gebruiken, afschoon alweder eene andere taal.

Hoe het mogelijk is geweest, dat de officieren der „Etna" in 1858, van eenen berg in de Humboldtsbaai, de huizen in de Sadipi-baai hebben kunnen zien, blijft mij een raadsel.

Ik heb ook nog een hoogen berg beklommen, maar ofschoon die berg in de richting van de Sadipi-baai lag, en ik ook in die richting keek, kon ik niets van een huis of huisgelijken ontdekken.

Ik zou haast aan een „fata-morgana" gaan denken; ook ligt de Sadipi-baai niet zoo heel dicht bij de Humboldtsbaai.

Het z. g. „Tabi" of „Tanah-merah", moet behalve de Walkenaars-baai, geheel bevolkt zijn door eenen stam die zich „Bongka" noemt.

Echter is dat land zeer dun bevolkt; hier en daar een hoopje menschen, verschillend van taal, en moeilijk te bereiken.

Djamna, de plaats waar de boot aanlegt, telt niet meer dan tweehonderd bewoners, een eilandje, „Anoes", vier uren van Djamna verwijderd, driehonderd.

Mijne wetenschap hieromtrent ontleen ik aan eenen Chineeschen anachoda, die voor eene firma op Ternate hier handel drijft. Door een tweejarig verblijf ten Oosten en ten Westen van de Humboldtsbaai, ook op de Arimo-eilanden, en nu sedert een drietal maanden hier, schijnt hij met al die streken goed bekend te zijn. Hij is iemand op jaren, een zeer geschikt actief persoon, die mij toeschijnt geen opsnijder te zijn.

Ik heb nogal eene aardige collectie voorwerpen verzameld, als: bijlen, hamers, potten, een steenen watervat, eene prauw, een groote Karakarau, allerlei soort houtsnijwerk, een vischnet, zakken, eene inlandsche trom, etc. etc.

Ook roode, aarden steenen, waarbij een stuk waarvan men de bijlen vervaardigd; opschik van de lieden als ze feestvieren in de Karawari, of er voor; oorringen, armbanden, neusversieringen, houtversierselen, enz.

Dit alles hoop ik op te zenden naar het museum der Utrechtsche-Zendingvereeniging.

Twee jongens heb ik overgehaald om mij te vergezellen naar Rhoon.

Zij kunnen dan eens iets van mijn leven daar zien, en verveelt het hun, of krijgen ze heimwee, welnu, de boot vaart elke drie maanden.

Natuurlijk neem ik hunne reiskosten heen en terug voor mijne rekening.

Op twee plaatsen, op de smalle landstrook in de nabijheid der negoriën Tobadi, Engerau en Ingeros, en te Naberi, heb ik met de bevolking overeenkomsten gemaakt, terreinen schoon te maken.

Ik deed dit, opdat, zoo de Utrechtsche-Zendingvereeniging er toe over mocht gaan hier eene zending te beginnen, de aankomende zendelingen plaats zouden vinden om eene woning te bouwen.

Lichamelijk heb ik het hier zoo goed gehad, als ik het ergens zou kunnen hebben.

Zeker heb ik nog nooit zooveel biefstuk van kroonduiven gegeten, als gedurende mijn verblijf alhier.

Mijn jongen schoot er slechts twaalf, dat is een luie schutter, maar gebrek aan biefstuk had ik daarom niet; de vogeljagers, die de vogels slechts schieten om de huid, zorgden er wel voor.

Voor ernstige ziekte heeft de Heer mij genadiglijk bewaard.

De tijd van mijn vertrek is op handen.

De Heer doe mij de mijnen te Rhoon in welstand wedervinden, en make ook mijn verblijf alhier, dienstbaar aan de uitbreiding van zijn Koninkrijk!

Humboldtsbaai, 7 November 1893.

G. L. BINK.

Zendeling der Utrechtsche-Zendingvereeniging.

EEN SOENDASCH HAMZAHVERHAAL

DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

Een zeer bekend werk in de Javaansche litteratuur is de Menak [1]). Dit gedicht bezingt de heldendaden van Hamzah, den oom van den profeet. Uit betrouwbare historische gegevens over dezen Hamzah is slechts bekend, dat hij na zijne bekeering tot den islam een der dapperste voorvechters van dien godsdienst geweest is, en gesneuveld is in den voor Mohammed's zaak zoo nadeeligen slag bij Ohod (623).

Men vindt echter in den Menak niet alleenlijk een versierd verhaal van Hamzah's bedrijven voor zoover die betrekking hadden op den strijd voor den islam, of eene fantastische beschrijving van zijne bekeering en zijnen dood. Neen, de Menak vertoont ons een bont verhaal van Hamzah's avonturen met de vorsten van Perzie, Griekenland, het Romeinsche rijk, Egypte, met geesten en monsters. De roman van Hamzah's bedrijven is een heldenroman, maar de erotische zijde is er sterk ontwikkeld. Met groote voorliefde behandelt de dichter het thema van Hamzah's liefdesbetrekkingen met de Perzische koningsdochter Moeninggar. Om hare hand te verwerven doorstaat hij de grootste gevaren. Schitterende wapenfeiten moet hij verrichten, om haar op de talrijke mededingers te veroveren. Na hoogst avontuurlijke krijgstochten tegen Ceilon, het Romeinsche rijk, Griekenland en Egypte kan hij van den koning van Perzie de hand zijner dochter verkrijgen. De liefde voor haar speelt in al zijne heldendaden een voorname rol. Als hij

(1) „Menak" beteekent „edele", het is de vertaling van het Arab.-Mal. „amir"

in Perzie belegerd wordt, zendt hij haar naar zijne vaderstad Mekka om haar niet aan de gevaren eener gevangenschap bloot te stellen. Als hij op zich neemt om op het gebergte Kāf de vijandige geesten te onderwerpen, en daarbij zich voorstelt slechts achttien dagen weg te blijven, draagt hij haar met aandrang op aan de zorgen van zijnen vriend, zijn trouwen helper in al zijne ontmoetingen, Oemar Maja. Niet achttien dagen, maar achttien jaren blijft hij op het gebergte Kāf; zijn vijand Djobin legt Moeninggar in zijne afwezigheid allerlei lagen, maar zij blijft getrouw tot aan het einde. Later ontbrandt de strijd tusschen Hamzah en Djobin. Eén oogenblik is Moeninggar onbewaakt; Djobin ziet dit, wil zich van haar meester maken, en brengt haar eene doodelijke wonde toe. Hamzah ijlt ter hulp, doch zij bezwijkt in zijne armen. Razend valt hij nu Djobin aan, en houwt hem met zijn paard in vieren. In Mekka wordt Moeninggar begraven. Krankzinnig van droefheid blijft hij treuren op haar graf, en dwingt al de oude vrienden, al de vorsten die zich aan hem onderworpen hadden, terug te keeren naar hunne landen. Slechts één trouwe vriend, Maktal, blijft bij hem. Weldra hoort zijn vijand Karoen van zijn weêrloozen staat, trekt naar het graf, en neemt de twee vrienden gevangen; Hamzah hangt hij tusschen twee palen op, en martelt hem elken dag.

Dit komt zijnen ouden vrienden ter oore. Zij verzamelen zich, en verlossen na veel moeite den gevangene door de krachtdadige hulp van Oemar Maja. Hamzah wil het leven van Karoen sparen wanneer hij den godsdienst van Abraham wil aannemen; daar hij weigert, wordt hij gedood.

Een lange reeks van heldendaden volgt thans; dikwijls wordt Hamzah geholpen door zijne zonen en kleinzonen, die hem uit huwelijken van hemzelf en zijne zonen met prinsessen en geesten geboren zijn. Onophoudelijk heeft hij te strijden met de Perzen. In alles werkt de invloed van zijnen kwaden geest, den Perzischen wezier Baktak die hem

van zijne jeugd af vervolgde, en die van zijnen beschermer en raadsman, den tweeden wezier, Betaldjĕmoer.

Bij een van zijne laatste veldtochten moet zijn leger een nauwe bergengte passeeren. Van alle kanten worden zij bestookt; alle paarden en kameelen worden gedood, en van het geheele leger blijft slechts een zeventigtal over. Hamzah en zijne oude vrienden zijn ongedeerd.

Daarop begeeft hij zich naar Mekka om den profeet zijne hulde te bewijzen. Hij omhelst de leer van zijnen neef, en de zaak van den profeet wordt ook de zijne. Heldhaftig strijdt hij aan de zijde van Mohammed in den slag bij Ohod. Mohammed raakt gewond, de moslims worden geheel verslagen, en Hamzah sneuvelt door de hand eener vrouw. Tegelijk met hem sneeft zijn strijdros Sĕkardijoe, dat na zijne avonturen op Kāf alle gevaren met hem gedeeld had.

Tal van scènes, uitweidingen, nieuwe verhalen verbreeden het thema; de Menak is een chaos van de meest uiteenloopende wonderverhalen. De draad, die door het geheel loopt, de geschiedenis van Hamzah, is dikwijls moeilijk terug te vinden.

Veel korter en veel soberder van voorstelling is het Maleische Hamzahverhaal, de Hikajat Amir Hamzah. Reeds dit feit op zich zelf, het groot verschil in omvang en vorm tusschen het Javaansche verhaal en het Maleische, zou tot onderzoek aansporen. Doch er is meer. Er komen Hamzahverhalen voor in het Soendasch, in het Balineesch, in het Boegineesch, en, buiten den archipel, in het Arabisch, in het Perzisch, in het Hindustani, in het Turksch, in het Bengali. De vraag doet zich van zelf op welke dezer versies aan de Maleische, aan de Javaansche en de andere in den archipel voorkomende bewerkingen ten grondslag ligt. Daar komt nog bij dat de quaestie van de afstamming der Maleische hikajat reeds sedert lang een punt van verschil in meening is (1).

(1) Enkele namen mogen hier genoemd worden. Volgens Leyden (Asiatic Researches X, p. 179); Jacquet (Nouveau Journal Asiatique IX, p. 114); New-

Dit alles heeft mij ertoe gebracht de zaak te onderzoeken; de resultaten van dat onderzoek zijn neêrgelegd in *De Roman van Amir Hamza*, verleden jaar verschenen bij E. J. Brill te Leiden. Daarin heb ik aangetoond, dat het Perzische verhaal het oorspronkelijke is. Zelfstandig heeft zich daaruit het Arabische verhaal ontwikkeld; eenigen invloed op de Maleische bewerking heeft het niet gehad. De Maleische hikajat stamt rechtstreeks uit het Perzische verhaal; de groote overeenkomst tusschen beide versies, zoowel in vorm als in inhoud, bewees dit. Hoogst waarschijnlijk gaat de Maleische bewerking terug op een in Voor-Indie ontstaan Perzisch origineel. Dit resultaat is dus in overeenstemming met verschillende gegevens van religieushistorischen aard, die er op wijzen dat de islam, zooals die in deze gewesten voorkomt, uit Voor-Indie herwaarts is gekomen. Met den islam zijn velerlei populaire verhalen, de populaire mystiek en andere eigenaardigheden uit Indie in den archipel overgebracht. Onder die verhalen is het Hamzahverhaal zeker wel het meest bekende.

Verder bleek dat de Jav. Menak berust op de Maleische bewerking, doch in inkleeding der stof daarvan zeer verschilt. Vele verhalen, die in den Menak voorkomen, vindt men niet in de Maleische versie, vele episodes zijn zeer vergroot, vele kleine trekken zijn tot uitvoerige tafreelen geworden.

Onafhankelijk van den Menak heeft zich uit het Maleische verhaal eene andere Javaansche bewerking ontwikkeld: een West-Javaansche Amir Hamdjah, die zich zeer getrouw aan het origineel houdt. Zie daarover *De Roman van Amir Hamza* IV[e] hoofdstuk, §§ 3 en 4.

Toen ik bovengenoemd werkje opstelde had ik geen ge-

---

bold, (Polit. and Statist. Acc. of the Brit. Settl. in the Straits, II, p. 318) en De Hollander (Handl. bij de beoef. der Mal. Taal- en Letterk., 5[e] dr. p. 331) is het Maleische verhaal uit het Arabisch vertaald; volgens Prof. Niemann (Bloeml. uit Mal. Geschr. I., 4[e] dr., p. 31) en Prof. Pijnappel (Bijdr. T. L. en V. K. van N. I, 1870, p. 167) uit het Perzisch.

legenheid te onderzoeken welk karakter het Hamzahverhaal in het Soendasch heeft, en hoe het zich tot de Maleische hikajat of tot den Menak verhoudt.

Hier heb ik het een en ander van den Hamzahroman in het Soendasch te weten kunnen komen. Enkele opmerkingen daarover mogen nu volgen.

In het bezit van Dr. C. Snouck Hurgronje is een fragment van een Soendasch Hamzahverhaal. Het is een duidelijk geschreven handschrift, in pegon, gedateerd 6 Doel Hidjah, 1284 (1868), 376 bladz., hoog 33 c.M., breed 18½, 19 regels per pagina.

Volgens den aanhef is het geschrift uit het Javaansch vertaald, maar zeer vrij (1). Het is nu de vraag, uit welke Javaansche redactie het Soendasch gedicht is vertaald, uit een West-Javaansche, of uit eene Menak-redactie. Reeds dadelijk bleek, dat dit laatste het geval is.

In het begin van den Menak, en niet in den West-Javaanschen Amir Hamdjah, komen drie ingevoegde verhalen voor. Een daarvan vermeldt hoe koning Sarijas tapa deed in eene kist op den bodem der zee. De profeet Kilir geeft hem daar eene openbaring, waarop hij de kist aan den keten, waarmede zij aan het strand bevestigd was, laat optrekken. De ingeving van Kilir volgende beveelt hij zijnen opperkok Nimdahoe een gebak toe te bereiden; zoodra hij dat gegeten had, zou hij de taal van alle dieren verstaan. Maar de zoon van Nimdahoe, Loekman, eet het gebak, en Nimdahoe zet zijnen heer een ander gebak voor in de plaats van het echte. De koning eet er van, en is zeer verbaasd dat hij, zooals weldra blijkt, de talen der dieren niet verstaat. Loekman verstaat nu de talen van alle dieren, en leert van hen vele geneesmiddelen, die hij in een boek aanteekent. Met behulp van dit boek kan hij ouden van dagen jong, en dooden levend maken. Dit komt Sarijas ter oore. Hij ont-

(1) Tjarijos digoerit deui ti wawatjan basa djawa, tapi meureun tjampoer neh, djeung aja noe dikirangan, aja noe ditambahan.

biedt Loekman en doet hem voor zijne oogen eene proef nemen met eenen boosdoener, die in een ketel gekookt wordt totdat hij geheel is versmolten. Inderdaad geeft Loekman hem het leven wêer.

Kort daarna komt de engel Djabarail af, en ontrukt Loekman een groot deel van zijn boek. Nu is hij niet meer tot zoo wonderdadige genezingen in staat. De koning wil dit onderzoeken en laat de proef met Loekman zelf nemen; Loekman wordt in een ketel gekookt, kan zijn leven niet behouden, en komt jammerlijk om.

Zoowel dit ingevoegde verhaal, als de twee andere worden in het Soendasche Hamzahverhaal teruggevonden. Doch er is meer, dat duidelijk bewijst, dat de Menak aan de Soendasche versie ten grondslag ligt. In mijne studie over den Hamzahroman noemde ik enkele punten op, waarin de Menak verschilt van de Maleische hikajat en den West-Javaansche Amir Hamdjah; dezelfde verschilpunten komen ook in de Soendasche vertaling voor.

Een derde bewijs is de groote overeenkomst in den vorm der eigennamen tusschen den Menak en de Soendasche bewerking; de vormen zooals die in deze twee gedichten voorkomen wijken dikwijls belangrijk van die der Maleische hikajat af. De held van het verhaal wordt doorloopend Menak Ambjah genoemd.

Met zekerheid kunnen wij dus verklaren, dat deze Soendasche versie eene vrije bewerking is van den Menak. Zeer dikwijls worden verhalen verkort of verbreed weêrgegeven, daarom noemden wij het eene vrije bewerking.

Het handschrift loopt tot aan Hamzah's terugkeer uit Kāf, en zijne ontmoeting met zijnen zoon, die op wonderlijke wijze, buiten coïtus, geboren was. Het bevat ongeveer een derde van het geheele verhaal, doch het fragment was groot genoeg om ons tot een oordeel over het karakter van het Soendasche gedicht in staat te stellen.

Dit uit Bandoeng afkomstige handschrift leert ons reeds, dat onder de Soendaneezen behalve een naar de Maleische

hikajat bewerkten Hamzahroman, dien we boven als West-Javaansch aanduidden, ook een andere, naar den Javaanschen Menak bewerkte, redactie gangbaar is. Inderdaad is in de Preanger Regentschappen de Menak-roman zoowel in het Javaansch als in het Soendasch zeer populair. Van die Javaansche redactie heb ik een uitvoerig fragment gezien, in bezit van Dr. C. Snouck Hurgronje, gedateerd vier Djoemadil awal, 1264 (1848). Het begin komt overeen met regel 1, bl. 339 van het eerste deel der Semarangsche Menak-uitgave, en het slot met regel 5 v. o. van bl. 218 van deel 3 dier uitgave

Dit fragment behoort ongetwijfeld tot een Menak-redactie, al wijkt het ook hier en daar van de gedrukte uitgave af. Trouwens, hoever zich het verschil in redactie van de op Midden- en Oost-Java verspreide Menak-romans uitstrekt, zou ook nog eerst onderzocht moeten worden.

Behalve het ware Hamzahverhaal bestaan er in het Soendasch nog verscheidene uitloopers van dezen roman. Deze behooren tot den cyclus van Hamzahverhalen in ruimeren zin. Als volgt kan men ze karakteriseeren: het thema is het leven van een held, die in den Hamzahroman voorkomt, of wel dat van een geheel nieuwen held in een vreemd land, maar, in beide gevallen, geëntoureerd door figuren uit den Menak. Oude namen treden hier dus in nieuwe rollen op, en de nieuwe verhalen zijn geheel naar het model van het oud verhaal gevormd.

Een onderzoek naar den inhoud dier secundaire Hamzahverhalen is nog niet aan de orde, wij kunnen volstaan met hier eenige kortelijk te vermelden. Later hoop ik gelegenheid te hebben uitvoeriger over die wawatjans te handelen.

In de bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap bevinden zich de volgende exemplaren:

HS. no. 19. Dit geschrift draagt den titel Oemar Maja. Niet alleen deze figuur uit den Hamzahroman komt er herhaaldelijk in voor, ook Lamdaoer, Oemar Madi, Maktal,

Hamzah, Noersewan en vele anderen. Op den voorgrond treedt Hadaningrat, prinses van Doelang Ĕmas; ook Soewongsa, de zoon van Hamzah, treedt herhaaldelijk op.

Volgens den aanhef is de wawatjan vertaald uit het Bataviaasch Maleisch [1].

HSS. no. 20 en 22.

Twee exemplaren van de wawatjan genaamd Radja Ajaban, volgens den aanhef een Maleisch verhaal in het Soendasch vertaald.

In het begin wordt Soeltan Amir (d. i. Hamzah) genoemd; zijne echtgenoote is overleden, maar zijne zonen komen herhaaldelijk in het verhaal voor. Oemar Maja wordt zijn broeder genoemd. Ajaban is de naam van een land, welks vorst Selawadji heet, patih is Wadjasi. Soeltan Amir is niet de gewone benaming voor Hamzah, èn in deze wawatjan, èn in de andere, wordt hij doorgaans, evenals in het Soendasche Hamzahverhaal, Menak of Menak Hamdjah genoemd. Drie exemplaren van deze wawatjan zijn ook in het bezit van Dr. C. Snouck Hurgronje.

Ook Dr. J. Brandes bezit van dezen wawatjan een exemplaar.

HS. no. 21. De wawatjan-Pardji; Pardji is de naam van een berg; de stad, die op dien berg ligt, wordt geregeerd door vorst Sang Rijatin.

Deze komt in aanraking met verschillende figuren uit den Hamzahroman, als Bastak den wezier van Noersewan, Maktal, Oemar Maja en vele anderen. De nieuwe figuren worden uitvoeriger beschreven dan de oude; dezen worden alleenlijk genoemd, hunne herkomst wordt niet vermeld, genen worden met vermelding van afkomst en plaats ten tooneele gevoerd. Blijkbaar veronderstelde de maker dezer wawatjans bekendheid bij zijne lezers met den Hamzahroman.

In het bezit van den heer Snouck Hurgronje is een wawatjan, uit Bantĕn, eene lithografie zonder opgave van plaats

(1) Hikajat basa bĕtawi, ditĕmbangkeun basa Soenda.

en jaar. Deze uitgave behelst de geschiedenis van Kĕndit. Birajoeng; het is het laatste gedeelte van den Rĕngganis.

No. 18 der Soendasche HSS. van het B. G. behelst hetzelfde verhaal.

No. 32 behelst het verhaal getiteld Radja Ispahan; op bl. 156 van dit HS. begint een ander verhaal, dat van Rabboessamawati.

No. 36 bevat weder een verhaal van Rĕngganis en Soewongsa met enkele nieuwe figuren. No. 39 eindelijk behelst een verhaal getiteld Amir Oemar; de gewone helden en vrouwen spelen hier weder hun rol.

Ten slotte, bezit de heer Snouck Hurgronje een vrij uitvoerige wawatjan, afkomstig uit Galoeh, en bevattende een verhaal van den strijd om het zwaard Kamkam.

In Bantĕn schijnen thans geene volledige Hamzahverhalen voor te komen, wel verschillende wawatjans die stukken van het Hamzahverhaal bevatten, en secundaire zooals de hier genoemde.

Al deze verhalen hebben dit karakter: eene fantasie op het thema van den Hamzahroman geheel naar het model van dien roman gevormd. Deze secundaire verhalen vertegenwoordigen den meest recenten en exuberanten vorm der Hamzahlegende.

Batavia, Maart 1896.

DESA LEGENDEN UIT HET JAVAANSCH

MEDEGEDEELD DOOR

J. KNEBEL.

I. TJAṆḌI PENGGARIT
EN
KJAHI TAPAK

Een graftombe van twee terrassen, aan hoofd- en voeteneinde voorzien van mannelijke *tĕngĕr's*, (1) omgeven door een dubbele klamboe, die, bij opening, een zwerm vleermuizen uitliet en dat alles geplaatst in het midden van een steenen peṇḍapa, met pannen gedekt als *toengkĕb* — ziedaar de Tjaṇḍi, zooals ik die aantrof, toen ik haar met de ambtenaren van Pamalang bezocht.

In de zijplanken (*kidjing*) (2) en grafteekens hebben de witte mieren reeds hoogtijd gevierd; achter de klamboe krijgt men een vies beddelaken te zien; dakribben en panlatten zijn bewimpeld en doorwoeld met spinrag en, instede van wierooklucht, als atmosfeer van het heilige, aardwalm, die uit den natten vloer opstijgt en de lucht van vleermuizenmest, wazemend uit het gordijn.

Mas Mangoendikrama, die in 1851 mantri-politie was onder Boepati Natanegara, verhaalt van die tjaṇḍi het volgende:

(1) *Tĕngĕr* — hiervoor wordt ook gebezigd *médjan* en *mésan*.

(2) Aldus in Tegal. Het woord *mĕngkoerah* werd door de adelijken, die ik raadpleegde, niet verstaan.

Bij het overlijden van Pangeran Benawa, van Padjang, verwijderden zijne kinderen zich heimelijk uit het rijk, de een hier de ander daar heen — omdat Panembahan Senapati gehuldigd was als Heer over Java en deze zich in niets liet gelegen liggen aan de afstammelingen van den voormaligen Sultan van Padjang.

Nu verhaalt men, dat de oudste zoon van Pangeran Benawan uitweek naar het Noordwesten en daar rond zwierf in de bosschen met de rijkssieraden van Padjang en de poesaka-kris bij zich.

Toen hij was aangekomen in het bosch, dat ten huidigen dage *Penggarit* genoemd wordt, kwam hij, na lang beraad met zijne volgelingèn, tot het besluit, om oepatjara en poesaka, die hem moeielijkheden konden veroorzaken op de reis, daar ter plaatse achter te laten.

Toen men het daarover eens was geworden, korf (*anggarit*) de Pangeran een teeken in een grooten boom en hing de kris daarbij op, terwijl de rijks-insignieën werden nedergelegd in een graf, dat daarvoor, even als voor een mensch, gedolven was.

Die sieraden bestonden uit een staatsie-zonnescherm (*bawal*), een lans, een rond schild, een metalen kom, een schuitje voor de sirih-doos, een gouden haan (*sawoeng galing*) en een gouden draak (*ardawalika*) ([1]).

Een en ander werd ter bewaking toevertrouwd aan de bedienden van den vorst, die zich daar metterwoon vestigden en aldus een doekoeh stichtten, die zich langzamerhand heeft uitgezet tot de desa Penggarit.

De Pangeran zette zijn reis voort, geheel alleen, en nadat hij eenigen tijd in het bosch had rondgezworven, vestigde hij zich, als kluizenaar, op het gebergte *Igir-petoeng*, op het gebied van Gantoengan.

Geruimen tijd daarna verhuisde hij naar het bosch van

1] Men zie de 7e plaat bij de belangrijke studie van J. Groneman „De Garèbèg's te Ngajogyåkartå."

Djinten (district Pangkah) en daar deed hij boete, steeds liggende in een kuil (*tapa ngloewat*), tot aan zijn dood toe.

Aldaar bevindt zich dan ook een begraafplaats, die de *tjaṇḍi djinten* genoemd wordt.

Toen Kjahi Tjakranegara boepati was van Pamalang, kwam er een bode van den Sultan van Bantĕn, genaamd *Kjahi Kalaboedin*, om de erf-kris van Padjang op te vragen, die bewaard werd in de desa Penggarit.

Maar zie, toen hij de kris zou aanvatten, werd hij door eene verlamming getroffen.

Weenende smeekte hij nu om de vergunning van den zalige, aan wien de kris had toebehoord, — en langzamerhand herstelde hij van zijne verlamming en kon de kris omvatten, die hij onmiddellijk naar Bantĕn zou terugbrengen.

Maar, in de war met de windstreken, gaf hij de reliquie af aan den Boepati van Pamalang — en, met dat hij die uit handen gegeven had, kwam Kalaboedin tot het bewustzijn, dat hij zich niet te Bantĕn, maar te Pamalang bevond.

En wat hij nu ook smeekte, hoe hij nu ook snikte en in aanbidding neerzonk met 't voorhoofd op den grond, om de kris terug te erlangen — Kjahi Tjakranegara gaf die niet af.

„Maar als het u dan niet behaagt" — zei Kalaboedin „me de kris terug te geven en ik, zonder haar, niet naar „Bantĕn durf terug te gaan. laat het me dan vergund zijn „uw dienaar te worden."

Dat vond de Boepati goed en hij beschonk Kalaboedin met een stuk van het bosch *Pasoetjen*, om het te ontginnen en zoo werd die ontginning de oorsprong van de desa Pasoetjen.

Lang daarna stierf Kalaboedin en liet eene dochter na, genaamd Njahi Wasbah — *terwijl de kris een erfstuk werd van de afdeeling, onder den naam van Kjahi Tapak en tot den huidigen dag verblijf houdt in den Dalem van Pamalang.*

II. HET BEELD VAN ARDAWALIKA.

In de desa *Tjawitali* (onderdistrict Djĕdĕg, district Boe-

midjawa, afdeeling Brebes) en wel in de rivier *Koemisik* aldaar, bevindt zich een steenen beeld, dat bij hoog water geheel onzichtbaar is en dat zijn ontstaan te danken heeft aan den draak, genaamd *Ardawalika*.

Die metamorphose had, volgens de desa-legende, volgenderwijze plaats:

In den Boedha-tijd, tijdens de Bratajoeda, zou een zekere Dipati Karna een pijl afschieten op Ardjoena, maar de boog werd door Baṭara Salja heen en weer bewogen, om zoo doende, het doel te doen missen — omdat Ardjoena een neef was van Baṭara Salja.

De pijl ging dus niet recht op het doel af, doch vloog nu eens links en dan weer rechts.

Op het oogenblik, dat de pijl werd aangelegd, zweefde er een draak, genaamd Ardawalika, hoog in het luchtruim. Deze had het plan van Karna en van Baṭara Salja beiden opgemerkt en werd er eensklaps op bedacht, om zich te wreken op Ardjoena.

Want vroeger was de vader van Ardawalika, ook een draak en Nagasewoe genaamd, door Ardjoena gedood.

Niet zoodra had dan ook Ardawalika bespeurd, dat de pijl van Dipati Karna links en rechts zwierde, of hij sloot zich daarbij aan en bracht den pijl in de ware richting.

Toen hij nu vlak bij Ardjoena gekomen was, deed hij een hap naar Ardjoena's hoofd, maar niet het hoofd doch alleen mijter en haar werden weggescheurd door zijn muil.

Ardawalika verbeeldde zich evenwel dat Ardjoena dood was, want hij hield mijter en haar voor het hoofd van Ardjoena.

Dadelijk bracht hij ze dan ook naar Dipati Karna, die evenwel opmerkte dat 't geen hoofd was.

Toen Ardawalika dat vernam, bad hij Dipati Karna om nogmaals een pijl af te schieten, onder belofte zich nogmaals daarbij aan te sluiten en Ardjoena af te maken.

Toen dat was afgesproken, zweefde Ardawalika weer in het luchtruim rond.

Ondertusschen begaf zich Ardjoena, die beschaamd was

over het uitrukken van zijn haar, naar Baṭara Kresna, om diens raad in te winnen, hoe te handelen, om in dat gemis te voorzien.

Baṭara Kresna deed zijne gemalinnen, de Widadari's ontbieden en droeg aan dezen op, om nieuw haar aan te zetten aan den schedel van Ardjoena.

Toen aan die opdracht voldaan was deelde Kresna aan Ardjoena mee, dat zijn kroon en haar niet waren afgerukt door den pijl van Dipati Karna, maar dat dit geschied was door den muil van den draak Ardawalika, zoon van Nagasewoe — „het was een poging van den zoon, om den „dood zijns vaders op u te wreken; op dit oogenblik zweeft „hij weer rond in het luchtruim, zoo hoog, dat hij u moet „voorkomen als een stip".

Daarop lei Ardjoena zijn pijl aan, die ijlings wegsnorde en Ardawalika den strot afsneed.

Stervende gierde de draak neer in de rivier Koemisik.

Daarom wordt dat steenen beeld tot op den huidigen dag *Retja Ardawalika* genoemd.

Ardawalika de incarnatie van Begawan Någå-sewoe (Cohen Stuart, Bråtåjoedå, Alph. register, pag. 221).

Zie verder de Javaansche overlevering van Ardawalika en Någåsewoe, medegedeeld door genoemden geleerde in de 120e noot op pag. LXIV van de inleiding tot de Bråtåjoedå.

Wie nu langs de mondelinge overlevering wenscht terug te gaan naar de oudste legende, leze de 44e zang van de Bråtåjoedå, waar onder anderen het volgende voorkomt:

3. Ṇåråpaṭi karnå ngajat
gandéwané sang dwitiå lir néki
liwat loewih tĕgĕssipoen
pangajatting gandéwå.
mèh loemepas praptå taksåkå sagoenoeng
sarpå poen ardåwalikå
nèng arså lon toerriréki.

4. èh ṇårâpaṭi ngawonggâ
kènĕdellenâ djemparing padoekadji
kawoelarsâ malĕs oekoem
ḍatĕng poen danandjâjâ
milâ noenoeṭ ing prang padoekâ poekoeloen
koelâ poen ardâwalikâ
nâtâ ngawonggâ miarsi.
5. atoerré ardâwalikâ
sroe ngandikâ ri sang ngawonggâ paṭi
lah loengâhâ sirâ ikoe
sakarĕpmoe ing kânâ
amalĕssâ âdjâ ngroebĕddi prang ingsoen
pan ingong nora njenjambat
ngoewatti prang ing siréki.
6. sakarĕp-karĕpmoe kânâ
lan moengsoehmoe âdjâ parĕk lan mami
nglakoni oedjarmoe ikoe
késah ardâwalikâ
kroerâ mangap koemepjoer kèk wisanipoen
praptarsâ naoet ardjoenâ
angling praboe dwârâwati.
7. moengsoehirâ ikoe praptâ
dèn prajitnâ ardâwalikâ ngoeni
sirâ ngroesak bapakkipoen
ikoe malĕs ing sirâ
ḍinginâ si ardâwalikâ ikoe
nora nistâ moengsoeh oelâ
ingngaprang manah roemiïn.
8. mĕkar sang ardâwalikâ
sirahipoen tan pəë lawan woekir
kadi goewâ toetoekkipoen
mangap sioeng makilat
kĕmpoes-kĕmpoes anglir riris wisanipoen
sigrâ menṭang danandjâjâ
loemĕpas ingkang djemparing.
9. kenâ djonggâ binarĕngan

arsā naoet pinapag ing djĕmparing
kaprawåså tibanipoen
goemĕbroeg lir poerwåtå

Volgens de Tegaleezen in het riviertje Koemisik in de desa Tjawitali.

DESA PAMALANG 1895.

EENE REIS DOOR DE LANDSCHAPPEN
TANDJOENG KASSAU, SIANTAR EN TANAH DJAWA
(RES. OOSTKUST VAN SUMATRA).

DOOR

J. A. KROESEN,
Controleur der 1e klasse b/h Binnenlandsch Bestuur.

1. Reisbeschrijving, afgelegde bezoeken, voorvallen op reis.

Den 26sten Mei 1892 aanvaardde de Commissie (1) de reis naar de *Bataklanden*; haar gevolg bestond uit eenige hoofden uit de onderafdeeling *Toba* (*Gouvernement Sumatra's Westkust*), die speciaal door den controleur VAN DIJK van uit *Lagoe Boti*, werden medegenomen om gemakkelijker voor dien controleur de noodige gegevens ter zake te verkrijgen, één korporaal en zes manschappen, behoorende tot het korps gewapende politiedienaren in de afdeeling *Batoe Bahra*, die belast waren, om op de medegevoerde goederen te passen en een

[1] Bij het Besluit van den Gouverneur Generaal van *Nederlandsch-Indië* van den 18den Februari 1892 No. 5 werd een Commissie, bestaande uit de Controleurs der 1ste klasse bij het Binnenlandsch Bestuur op de bezittingen buiten *Java* en *Madoera* P. A. L. E. VAN DIJK en J. A. KROESEN, belast met het instellen van een gezet plaatselijk onderzoek naar den toestand der landschappen *Tandjoeng Kassau*, *Siantar* en *Tanah Djawa* (*Residentie Oostkust van Sumatra*), ter voorbereiding eener nadere regeling der rechten en verplichtingen van de Radja's dier landschappen tegenover het Gouvernement van *Nederlandsch-Indië*.

waakzaam oog te houden op de 15 koelies en eenige dwangarbeiders, die de dragers waren van de ingekochte geschenkgoederen, bestemd om aan de hoofden der te bezoeken landschappen te worden uitgereikt, benevens van de goederen der Commissieleden, terwijl aan die politiedienaren mede opgedragen werd, transporten van de *Balaklanden* naar *Batoe Bahra* en omgekeerd te konvooieeren ter afhaling van vivres en brieven.

Na een nacht in de hoeta *Besar Maligas* te hebben doorgebracht, arriveerden wij te *Radja Maligas*, werwaarts wij heengetogen waren om RADJA MALIGAS te spreken en hem mede te deelen, dat wij in opdracht hadden hoogerbedoeld onderzoek in te stellen in zijn gebied, met verzoek ons in alles behulpzaam te willen zijn en, zoodra wij in zijn gebied reisden, personen te onzer beschikking te stellen om ons den weg te wijzen.

Wij werden zeer gastvrij door RADJA MALIGAS ontvangen en erlangden de verzekering van hem, dat aan ons verzoek gevolg zou gegeven worden.

RADJA MALIGAS was lijdende aan eene soort verlamming van het linker been, zoodat hij slechts met de grootste moeite loopen kon.

Na een dag bij den Radja vertoefd te hebben, vertrokken wij naar *Bandar*, den weg nemende langs de hoetas: *Bahalbatoe*, *Krassaän* en *Maria Bandar*.

Te *Bandar* verbleven wij eenige dagen om het noodige te bespreken met het betrokken hoofd, den Toean SIANTAR VAN BANDAR, en eene woning in gereedheid te brengen, waarin het goed achtergelaten kon worden, dat niet behoefde medegesleept te worden naar *Tandjoeng Kassau*.

Daarop vertrokken wij naar *Perdagangan Toeroenan* aan de *Bah Hapal*, om den daaropvolgenden dag per sampan de *Bah Hapal* af te zakken tot *Mabar*, de hoofdplaats van het landschap *Tandjoeng Kassau*.

Gedurende de week die wij daar doorbrachten, werden de hoofden verzameld, bezochten wij de voornaamste plaatsen

in het landschap en hielden de gewenschte samenkomsten met de hoofden, waarbij het noodige onderzocht werd; na afloop daarvan keerden wij naar *Bandar* terug, na een nacht overgebleven te zijn te *Bandar Kebon* en van daar den weg te hebben genomen langs *Goenoeng Serawan* en *Bandar Poelau*.

Te *Bandar* werd ongeveer veertien dagen vertoefd.

In dien tusschentijd werden de onderscheidene onder den Toean Bandar staande hoofden opgeroepen en vereenigd in de hoeta *Bandar*, alsmede verschillende hoeta's in het ressort van den Toean Bandar bezocht.

Het was toen ongeveer medio Juni en dus de drukste tijd voor den landbouwer, daar hij zorg moest dragen dat op ultimo dier maand zijne ladang's — droge rijstvelden — gansch en al gereed waren voor de uitzaaiing van de padi, wijl de maand Juli bij de *Bataks* van oudsher de aangewezen maand is voor het uitzaaien.

Alhoewel de Bataksche vrouw in den regel zwaar werk moet verrichten, ja, doorgaans zware vrachten moet dragen— hetgeen gewoonlijk geschiedt door den last in uit matten vervaardigde korven op het hoofd te dragen—, zoo eischt toch de hadat dat de man de voornaamste werkzaamheden behoort op zich te nemen bij het aanleggen van de ladang's; is de ladang gereed ter beplanting dan vangen eerst de werkzaamheden daarin voor de vrouw aan; bij het uitzaaien en den pluk arbeidt het geheele huisgezin in de ladang.

Gedurende die maanden verlaat een *Batak* slechts noode zijne ladang, en keert hij zelfs des avonds niet terug in de hoeta, waar hij zijn huis heeft.

Het was dan ook alleenlijk daaraan toe te schrijven, dat het vrij lang duurde vóór al de hoofden in *Bandar* zich op de hoofdplaats hadden vereenigd; en nauwelijks waren zij dáár te zamen gekomen, of er werd reeds gevraagd, wanneer zij weder naar hunne ladang's konden terugkeeren.

Tijdens ons verblijf te *Bandar* hadden twee onaangename voorvallen plaats, die evenwel van geene politieke beteekenis waren.

Terwijl onze koelies en de dwangarbeiders bezig waren een optrek op te bouwen van tijdelijke materialen, waarin de vergaderingen met de hoofden zouden worden gehouden en de Controleur van *Batoe Bahra* later bij zijne reizen in de *Bataklanden* zijn intrek zou kunnen nemen, werd de korporaal der gewapende politiedienaren, die het toezicht hield op de werkzaamheden, plotseling en onverhoeds van achteren aangevallen door een dwangarbeider met een parang en daarbij zoo zwaar verwond aan het hoofd, dat hij een uur na het gebeurde den geest gaf; de moordenaar werd met het eerstvolgende transport naar *Laboean Roekoe* teruggezonden; eene terechtwijzing wegens het slechte werk veroorzaakte de opwelling van toorn bij den moordenaar.

Het andere incident viel voor op den dag vóór ons vertrek van *Bandar*; het betrof namelijk een Batak in de ladang die amok maakte en daarbij zijne vrouw en twee jeugdige kinderen, benevens nog twee opgeschoten knapen en een volwassen man zwaar verwondde, terwijl een andere man met een kris werd doodgestoken; een der zwaar gewonde personen, een stiefbroeder van het hoofd van *Bandar* en de vrouw stierven nog dienzelfden dag aan de bekomen wonden; de moordenaar vluchtte en werd eerst verscheidene dagen later in de bosschen aangetroffen en nedergeschoten, omdat hij zich bij zijne arrestatie gewelddadig verzette.

Verder werden er te *Bandar* een paar maal feesten gevierd ter eere van de geesten (*begoe's*) en van *Si Noemba*, eene godheid; ook strekten die feesten voor een deel daartoe, dat de zich sporadisch voordoende pokziekte geen epidemisch karakter zou aannemen; bij deze feesten, die 's avonds en gedurende den ganschen nacht gehouden werden gaf het hoofd groote gastmalen, werden optochten met fakkels gehouden naar heilige plaatsen, waarbij vele geweerschoten werden gelost en werden dansen uitgevoerd door jonge meisjes en jonge mannen.

Ook te onzer eere gaf het hoofd van *Bandar* een feest, toen al de onder hem staande hoofden op de hoofdplaats

vereenigd waren; voor die gelegenheid werden twee kalveren geslacht.

Na de noodige samensprekingen met de hoofden gehouden te hebben, reisden wij van *Bandar* naar *Bandan* en namen daartoe den weg over *Gading*.

Te *Bandan* verbleven wij een viertal dagen, ten einde te confereeren met de hoofden van *Dolok Melelo* en van de hoeta's in de nabijheid.

In de eerste dagen van de maand Juli vertrokken wij van *Bandan* naar de *Pematang Siantar*, alwaar wij een zestien dagen verbleven en onzen intrek namen in eene expresselijk op last van den Radja voor ons gereedgemaakte en vrij comfortable ingerichte woning.

Verscheidene van de lieden behoorende tot den koelietrein souffreerden aan buikziekte en beenwonden, en werden door ons gemedicineerd met de gebrekkige hulpmiddelen die wij hadden; diegenen die te ernstig ziek waren, werden teruggestuurd naar *Batoe Bahra*, terwijl het noodige gedaan werd voor hunne vervanging.

Reeds tijdens ons verblijf te *Bandar* had de Radja van *Siantar* zijn oom en vroegeren voogd, met name Toean Anggi, naar ons toegezonden om ons te begroeten; Toean Anggi had mede in last zorg te dragen dat de wegen, namelijk tot op twee Meter verbreede paden, behoorlijk gereinigd waren en de daarin voorkomende bruggen, bestaande uit een paar naast elkander gelegde boomstammen, goed passeerbaar waren.

Na den Radja met het doel van onze komst in wetenschap gesteld te hebben, verzochten wij hem ons de noodige hulp te willen verleenen ter bereiking van ons doeleinde, benevens om al de onder hem staande hoofden naar de hoofdplaats op te roepen; aan ons verzoek werd met de meeste bereidwilligheid gevolg gegeven.

Doch ook hier werd de opkomst dier hoofden eenigermate vertraagd door de dringende bezigheden der menschen in de ladang's; zij kwamen evenwel langzamerhand allen opdagen en zich bij ons aanmelden.

Niet onopgemerkt mag voorbij gegaan worden, dat de Radja bij onze aankomst te *Pematang* de Nederlandsche vlag had geheschen, hetgeen ons zeer aangenaam verraste.

Van uit *Siantar* bezochten wij onderscheidene hoeta's van den Radja ter inwinning op de plaatsen zelve van de door ons noodig geachte inlichtingen; deze werden ons steeds verstrekt.

Vervolgens werden ook de hoeta's bezocht van het hoofd van *Sidapmanik*.

Op de waarschuwing van Radja Maligas, toen wij ons te zijnent bevonden, dat hij nog niet kon instaan voor de goede gezindheid van het tegenwoordig hoofd van *Dolok Pariboean*, wijl dat hoofd nog geen gevolg had gegeven aan des Radja's oproeping, terwijl steeds onder aanbieding van verontschuldigingen, nu eens om deze dan weder om gene reden, verzocht werd om uitstel voor de ontmoeting met Radja Maligas, besloten wij niet naar het hoofd van *Dolok Pariboean* te gaan, alvorens ons ter dege te hebben overtuigd van zijne bereidwilligheid om ons te ontvangen.

Verreweg de gemakkelijkste weg om naar *Dolok Pariboean* te gaan, is die van *Sidapmanik* door *Si Lompojang* naar *Sariboe Lawan;* van deze plaats kan men in twee dagen aan het *Tobameer* zijn en wel in de hoeta *Boentoe Pasir*, nabij *Badji Batak*.

Uit dien hoofde stuurde de controleur van *Batoe Bahra* zendelingen naar *Dolok Pariboean* met de boodschap aan het hoofd, of het ons wilde toestaan in zijne hoeta te komen, en, in het bevestigend geval, een zijner hoofden naar *Siantar* te zenden om betreffende deze aangelegenheid met ons van gedachten te wisselen.

De zendelingen keerden terug met het bescheid, dat Toean Dolok Pariboean ons niet wilde ontvangen en dat hij niet zou dulden dat wij in zijne hoeta's kwamen, daar hij niets te doen wilde hebben met het Gouvernement; verder dat hij Radja Maligas niet als Radja wilde erkennen, alleenlijk omdat deze een onderdaan van het Gouver-

nement was geworden; het mocht zijn dat Radja Maligas de taal van de compagnie verstond, hij, Toean Dolok Pariboean, verstond die taal niet.

Toen daarop de zendelingen hem onder het oog brachten, dat zijn voorganger toch met Radja Maligas de Nederlandsche souvereiniteit bereids erkend had, gaf hij ten antwoord dat zijn broeder, tijdens deze hoofd was, zulks mocht gedaan hebben, hij, Si Raimbang, thans hoofd zijnde, wenschte dat oppergezag niet te erkennen; hij wilde onbeperkt heerscher zijn in *Dolok Pariboean.*

Ofschoon, na de ontvangst van dit bericht van *Dolok Pariboean,* bij ons het besluit reeds genomen was om dat landschap niet te bezoeken, ja zelfs om het gebied niet te betreden, wenschten wij toch nadere berichten ter zake in te winnen, althans niet onvoorwaardelijk te gelooven wat deze zendelingen hadden gerapporteerd.

De voornaamste bronnen, waaruit de meest geloofwaardige informatiën geput konden worden, waren wel Toean Manik Kataran, pertoewanan in *Sidapmanik,* zwager van het hoofd van *Dolok Pariboean* en Toean Marihat Djawa, broeder van den Radja van *Siantar* en schoonzoon van Toean Dolok Pariboean; bij hen werd dan ook te rade gegaan.

Toean Marihat Djawa deelde mede, dat hij na den dood van zijne vrouw, afkomstig van *Dolok Pariboean,* niet meer daarheen mocht komen, omdat hij de door zijne vrouw aangebrachte goederen niet aan zijn schoonvader wilde terug geven, zijnde zulks in strijd met de hadat en volgens Radja Maligas niet noodig; hij had echter van lieden van *Dolok Pariboean* vernomen, dat het hoofd van dat landschap niet onder de Nederlandsche souvereiniteit wilde staan, doch vermocht niet op te geven, waarom dat hoofd zulks weigerde.

Toean Manik Kataran aan wien eene zending naar *Dolok Pariboean* zou opgedragen worden, om te onderzoeken welke de beweegredenen waren van het hoofd om zich zoo ongunstig uit te laten over en zich zoo weinig vriendschappelijk te betoonen jegens de Compagnie, smeekte daartoe niet

aangewezen te worden, daar hij angstig was met dat hoofd in aanraking te komen, omdat Toean Dolok Pariboean als zijne meest gehate vijanden beschouwt: Toean Anggi en Toean Marihat Djawa, naaste bloedverwanten van Toean Manik Kataran; daarbij komt nog, dat Toean Dolok Pariboean aan lieden van *Siantar* heeft gezegd, de genoemde toeans van het landschap *Siantar* en ook hunne onderdanen, te zullen opvatten en slachten, zoodra zij zich in zijn gebied mochten vertoonen of hem in handen zouden vallen; sedert geruimen tijd was Toean Manik Kataran niet meer naar *Dolok Pariboean* gegaan, hoofdzakelijk omdat hij het hoofd, diens zwager, volstrekt niet vertrouwde.

De genoemde personen waren er niet toe te bewegen zich nader in contact te stellen met het hoofd van *Dolok Pariboean*: anderen dan deze personen met eene opdracht derwaarts te belasten, kwam hoogst ongeraden voor.

Met *Si Lompojang*, dat tusschen *Sidapmanik* en *Dolok Pariboean* ligt, voerde het hoofd van laatstgenoemd landschap reeds langen tijd strijd, omdat het eerste zich niet aan het laatste wilde onderwerpen; de strijd werd echter op typisch Bataksche wijze gestreden, door nu en dan een onderdaan van elkander op te vatten, vee te rooven en zoo eenmaal 's jaars eene hoeta aan te vallen; *Si Lompojang*, dat zich volstrekt niet met *Doloh Pariboean* kon meten, leed daarbij aanhoudend verliezen en verloor steeds stukken van zijn land; zoo hadden de Dolokkers eigenlijk op het grondgebied van *Si Lompojang* de sosor (gehucht) van de hoeta *Dolok Merlawan* gebouwd, op niet grooten afstand van het naar *Toba* (*Sipolha*) leidend pad.

Vóór onze komst te *Siantar* dus, hielden de lieden van *Dolok Pariboean* de hoeta's op de grenzen reeds bezet.

Eene andere verschijning vóór ons te *Siantar* was die van Djaihat Toean Dolok Segala, een halfbroeder van Si Raimbang, hoofd van *Dolok Pariboean*; de moeder van Djaihat is eene poeang van *Siantar*, eene tante van een Radja van dat landschap.

Onuitgenoodigd kwam hij eens een kijkje nemen en ons begroeten.

In *Dolok Pariboean* werd hij mistrouwd en verdacht van knoeierijen met de hoofden van *Siantar* om zich van het gezag in eerstgenoemd landschap meester te maken.

Volgens sommige berichtgevers heeft Si Raimbang eerst van zijn wantrouwen doen blijken na zijn optreden, in de eerste maanden van het jaar 1891, als hoofd van het landschap, omdat Djaihat een groot voorstander en trouwe broeder is geweest van den door Si Raimbang vergiftigden vorigen Toean Dolok Pariboean; deze was de oudere broeder van Si Raimbang.

Djaihat verklaarde, rondborstig als hij is, dat hij bevreesd is voor Si Raimbang, die, naar zijne meening, alles in het werk stelt om ook hem van het leven te berooven.

Wijders deelde hij mede, dat hij positief wist dat er een verbond gesloten was tusschen Si Raimbang en het hoofd der *Raja*'s, de strekking hebbende om elkander bij te staan bij eventueele oorlogen te voeren met naburige stammen, benevens om met vereenigde krachten het Gouvernement uit hun beider gebied te weren; daarbij heeft Si Raimbang tevens de suprematie van Radja Maligas afgezworen.

Hij heeft nochtans tot richtsnoer aangenomen dit laatste voor Radja Maligas zorgvuldig verborgen te houden ter voorkoming van ontijdige moeielijkheden en wijl hij nog te kort aan het bestuur is om het volste vertrouwen te schenken aan al zijne karadjaäns, waaronder er zijn die getrouwe aanhangers waren van den vorigen Toean van *Dolok Pariboean* en als zoodanig nog immer hulde bewijzen aan den nog zeer jeugdigen zoon van dezen laatste.

Si Raimbang tracht in alles den vorigen Toean Raja, Si Rondahain, na te streven.

Te *Siantar* ontvingen wij ook een bezoek van den Radja van *Panei* en van diens zoon, die ons dringend kwamen uitnoodigen om het reeds lang door mij beloofde bezoek in zijne hoeta te komen afleggen.

Aan dat verzoek werd gevolg gegeven; wij reisden naar *Pematang Panei* en vertoefden daar een paar dagen, waarna werd teruggekeerd naar *Siantar*.

De vriendschapsbetrekkingen sedert het jaar 1888 met den Radja aangeknoopt, zijn tot heden onveranderd blijven bestaan.

De hoofden en bevolking in het landschap *Panei* beschouwen zich als te zijn onderdanen van het Gouvernement.

Het grootste gedeelte van zijn land werd hem door het vorig hoofd der *Raja*'s afgenomen; sedert is het den Radja mogen gelukken ganschelijk het door de *Raja*'s veroverde en bezette land van *Panei* te heroveren, zoodat thans het landschap *Panei* bestaat uit eene strook lands ingesloten tusschen de *Bah Hapal* en de *Bah Bijak* met de hoeta's *Maria Panei, Oeroeng Panei, Si Boenga Boenga* gelegen aan het *Tobameer*.

De bevolking in *Panei* naar gissing 650 huisgezinnen, is over het algemeen, door de herhaalde oorlogen met de *Raja*'s gevoerd, vrij armoedig en leeft van landbouw en veeteelt; deze laatste wordt slechts uitgeoefend door de meer gegoeden.

Panei maakte, tijdens ons bezoek, den indruk van de ruïne te zijn van een weleer groot en machtig rijk; sinds in het begin van dit jaar de *Raja*'s uit het door dezen veroverde gebied verdreven zijn, en *Panei* zijne oude grenzen heeft herkregen, kan het wederom gerangschikt worden onder de grootere landschappen en zal, wanneer de bevolking wederom op haar verhaal gekomen zal zijn, niet zonder beteekenis zijn in *Simeloengoen*.

Inmiddels waren de conferenties met de hoofden in *Siantar* geëindigd en werd beraadslaagd over den te volgen weg naar het *Tobameer* ter bezoeking van de daaraan gelegen landschappen.

De kortste weg om daarheen te komen, ware wel van *Banggal* langs *Pining Naratoes, Djerlang Kahoeloean, Goenoeng Priama, Besar, Gorak* en *Sijaperes* naar *Sipolha*, doch daarbij deed zich het bezwaar voor, dat die weg tusschen de twee

eerstgenoemde plaatsen loopt dicht langs, dat wil zeggen op een afstand van 2 à 300 Meters, van de in *Si Lompojang* door de lieden van *Dolok Pariboean* bezette koeboe's; overigens was die weg volkomen veilig, daar al de genoemde hoeta's behooren tot het landschap *Siantar*.

Zekerheidshalve en ter voorkoming van eventueele botsingen met de menschen van *Dolok Pariboean* besloten wij den weg te gaan van uit *Pematang Tanah Djawa* naar het *Tobameer*.

Van *Pematang Siantar* togen wij langs de hoeta's: *Baris, Taloengi, Silau Hataran, Hataran Djawa, Oeroeng Djawa, hoeta Bajoe* naar *Pematang Tanah Djawa*, alwaar wij op het laatst van de maand Juli arriveerden; deze weg voerde ons dwars door de landschappen *Siantar* en *Tanah Djawa*, van het westen naar het oosten door oerwouden.

Van uit *Hataran Djawa* loopt een weg naar *Dolok Pariboean*; een weg die veel minder geaccidenteerd is dan die van *Aek Boeloeh* leidt naar genoemd landschap.

Hadde het hoofd van *Dolok Pariboean* op dat tijdstip bereids het voornemen opgevat om ons te overvallen, zoo ware inderdaad voor hem geen gunstiger gelegenheid geweest dan de attaque te volvoeren op een punt langs den evengenoemden weg; wel had hij zich hier zoowel als bij *Aek Boeloeh* op het gebied van RADJA MALIGAS te begeven, maar grootere voordeelen, ten opzichte van de terreingesteldheid en den afstand tot zijn gebied, waren hem op dezen weg gewaarborgd.

Hieruit mag, naar het voorkomt, afgeleid worden, dat de sterkere bezetting der koeboe's in het *Si Lompojangsche* door de lieden van *Dolok Pariboean*, nadat zij vernomen hadden, dat wij langs *Djerlang Kahoeloean* naar het *Tobameer* dachten te gaan, is geschied uit angst en wantrouwen, hebbende zij vermoedelijk gedacht dat wij het gaan naar het *Tobameer* langs dien weg als voorwendsel wenschten te gebruiken om in alle stilte en heimelijk naar de hoeta van het hoofd *Sariboe Lawan*, te trekken en hem daar te verrassen; de

kortste en beste weg naar *Sariboe Lawan* is inderdaad die van uit *Si Lompojang*.

Aangezien RADJA MALIGAS vrij ernstig ziek lag in zijne hoeta, *Radja Maligas*, en hij daardoor niet naar de *Pematang Tanah Djawa* kon komen, werd hem verzocht een alleszins vertrouwbaar hoofd aan ons toe te voegen, dat in des Radja's naam ons zou vergezellen naar de landschappen aan het *Tobameer* gelegen en dat ons onder weg de noodige hulp zou verleenen; de hiertoe aangewezen persoon was Toean BOENTOE TOEROENAN, die dan ook de geheele reis door *Tanah Djawa* met ons medemaakte.

Op last van RADJA MALIGAS, kwam diens neef, Toean DJAHIRI, de boodschap brengen, dat de gezindheid van het hoofd van *Dolok Pariboean* jegens RADJA MALIGAS niet van dien aard bleek te zijn, dat hij ons mocht aanraden dat landschap reeds nu te bezoeken; het was wenschelijk voorshands ons bezoek aldaar uit te stellen.

Aan Toean DJAHIRI werd medegedeeld, wat Toean DOLOK PARIBOEAN ons had doen weten, zoodat gezegd landschap door ons niet bezocht zou worden vóór en aleer het hoofd die woorden terugnam en ons zou hebben uitgenoodigd derwaarts te komen.

Van uit *Pematang Tanah Djawa* werden de hoeta's: *Merdjandi*, *Serba* en *Boentoe Toeroenan*, alsmede eenige kleinere in de buurt daarvan gelegen hoeta's bezocht en werden de noodige samensprekingen gehouden met de betrokken hoofden.

Na een verblijf van een vijftal dagen te genoemder *Pematang* werd de reis door *Tanah Djawa* naar het *Tobameer* aanvaard.

De weg liep langs de navolgende hoeta's in welke successievelijk een of meer dagen verbleven werd en bij welker hoofden de noodige informatiën, verband houdende met het bevolen onderzoek, werden ingewonnen.

Van *Pematang Tanah Djawa* voerde de weg langs de hoeta's:

Batoe, Ketoendoekan, Dodohan, Boentoe Gading, Boentoe Oeloehan, Sariboe Laqsa, Rendang Sopo Bagoet, Aek Boeloeh, Nonongan niasoe, langs onderscheidene hoeta's van *Simpangan Bolon* naar *Ail.*

De laatstgenoemde plaats werd bereikt in de eerste helft van de maand Augustus.

De afgelegde weg is betrekkelijk gemakkelijk; de daarin voorkomende terreinhindernissen zijn al zeer gering en zouden zonder bezwaar vermeden kunnen worden, wanneer de wenschelijkheid vastgesteld werd om een voor voertuigen geschikten verbindingsweg tot stand te brengen tusschen de Benedenlanden dezer kust en de onder *Tanah Djawa* ressorteerende landschappen aan het *Tobameer* gelegen; alsdan zou een goede verbindingsweg, waarin weinige hellingen voorkomen, bestaan tusschen de *West-* en de *Oostkust.*

Te *Ail* aangekomen, was de voorraad levensmiddelen zoowel van ons als van de koelies, zeer ingeteerd en behoefde dringend eenige aanvulling; ook het medegenomen geld was weldra gansch verteerd en gebruikt om de koelies te betalen; wijders waren een paar koelies onder weg ziek geworden en moesten noodwendig onder geneeskundige behandeling gesteld worden; dit laatste was mede het geval met den Controleur van *Batoe Bahra,* die gedurende den tocht een aanval van dysenterie kreeg.

Daar nu *Lagoe Boti* op een afstand van 5 uren roeiens in een Toba'sch vaartuig verwijderd ligt van *Ail* en aldáár het hoogst noodige kon worden erlangd, ging genoemde controleur met de zieken derwaarts; de controleur van *Toba* verbleef zoolang te *Ail* ter oproeping van de te hooren hoofden en om de toegezonden goederen in ontvangst te nemen.

Na een verblijf van een achttal dagen te *Lagoe Boti* waren de zieken, die zich onmiddellijk onder behandeling van den militairen dokter hadden gesteld, in zooverre genezen, dat wederom in den marsch gegaan kon worden, werd

almede het vereischte geld verkregen en waren wij en de onzen voldoende geapproviandeerd om de reis verder voort te zetten.

Gedurende ons verblijf aan het *Tobameer* bezochten nagenoeg al de hoofden van de aan dat meer gelegen onafhankelijke landschapjes ons en hadden wij de gelegenheid op te merken, dat die hoofden zich volgaarne in verbinding stelden met het Bestuur; de meesten verklaarden dan ook bereid te zijn zich onder het *Nederlandsch* oppergezag te willen stellen, bijaldien het Gouvernement hen tot zelfstandig hoofd aanstelde.

Herhaaldelijk werden wij vervolgd met uitnoodigingen dier hoofden tot het bezoeken hunner hoeta's.

Naijverig als die hoofden op elkander zijn, misgunde de een den ander het recht van te kunnen zeggen, dat wij in zijne hoeta waren geweest en aldaar feestelijk waren ingehaald.

Zooveel mogelijk, en in aansluiting met het doel onzer reis, dat ons naar het Noordelijke meer voerde, werden die uitnoodigingen aangenomen.

Voor ons eigen gemak en ter wille van de mindere uitgaven voor prauwhuur als anderszins, hielden wij in bepaalde, daartoe gunstig gelegen hoeta's ons hoofdkwartier en ondernamen wij van uit die plaatsen onze tochten naar de te bezoeken streken.

Aldus kwamen wij in de laatste helft van de maand Augustus te *Hadji Batak,* alwaar vaak vergaderingen met de hoofden werden belegd ten einde op de hoogte te komen van den politieken en oeconomischen toestand van de het onderwerp van ons onderzoek rakende landschappen.

Het was soms noodzakelijk, vanwege den vrij grooten afstand tusschen de plaatsen waar ons hoofdkwartier was, alsmede vanwege de plotseling opkomende winden, dat wij naar sommige plaatsen op het schiereiland *Samosir* moesten en verplicht waren daar te verblijven, alvorens wij verder konden gaan naar de plaats van bestemming.

De prauwen (soloeh), de eenige soort van vaartuigen, die op het meer in gebruik zijn, zijn lange, smalle en ranke vaartuigen, althans de grootere waarvan hier sprake is, die, wanneer er golven staan, waterscheppen, hetgeen een groot ongerief mag heeten voor de reizigers, die hunne bagage daarin geladen hebben; vóór men er zich bewust van is, slaan een paar golven in het vaartuig en is de reiziger doornat, terwijl diens bagage in het water staat op den bodem van het vaartuig.

Binnen den tijd van een half uur is het spiegelgladde water, opgezweept door den op eens opkomenden wind, veranderd in eene woeste zee met hooge, korte golven.

Hadji Batak is gebouwd op een afstand van circa 200 Meters van het strand van het meer en ligt in eene schoone vallei.

Tusschen het hooggebergte, van de *Dolok Si Manoek Manoek* tot aan de *Dolok Si Batoe Loteng* en de *Dolok Marbelatoek* en de vlak langs het *Tobameer* gelegen landschapjes *Ail, Si Bisa, Motong* en *Hadji Batak*, strekken zich de landschappen *Simpangan Bolon* en *Girsang* uit; de vlakte, waarin de laatstgenoemde landschappen liggen, is wel eene der schoonste welke aan deze zijde van het *Tobameer* wordt aangetroffen.

Tijdens het verblijf te *Hadji Batak* stelde de Controleur van *Toba* alles in het werk om connexiën aan te knoopen met het hoofd van *Dolok Pariboean*, alsmede om van dat hoofd te verkrijgen dat het zich zou laten vinden voor eene ontmoeting met hem of de Commissie, en zulks, zelfs onder belofte dat gezegd hoofd niet onder den Radja van *Tanah Djawa* gebracht zou worden, maar als zelfstandige Radja zou beschouwd worden.

Met zendingen naar *Dolok Pariboean* werden belast eenige hoofden van *Samosir Hadji Batak* en het hoofd van *Parapat*; de laatste is een karadjaän van het hoofd van *Dolok Pariboean*.

Niettegenstaande herhaalde pogingen bleven de resultaten

onbevredigend en liet Toean Dolok Pariboean maar al te duidelijk merken, dat hij van het Gouvernement volstrekt niets wilde weten, terwijl hij steeds verzocht verschoond te mogen blijven van een bezoek der Commissie.

Na een verblijf van een zestal dagen, togen wij naar *Sipolha*, alwaar één dag na ons arriveerde de opzichter bij de triangulatie K. E. Keil, die in last had de noodige opnamen te doen aan het *Tobameer* en in het landschap *Tanah Djawa*.

Na eenige schetsen te hebben gemaakt keerde genoemd opzichter, vergezeld van eenige vertrouwde hoofden, door *Tanah Djawa* terug naar *Batoe Bahra*.

Ook te *Sipolha* werden de vereischte conferenties gehouden met de hoofden van dat landschap en van de naburige landschappen, in welke laatste tevens bezoeken werden afgelegd.

Wijders werd te vergeefs gewacht op een afgezant van den Radja van *Siantar*, die, zooals later bleek, den oproepingsbrief niet had ontvangen.

Deze Radja maakt namelijk aanspraak op *Sipolha Pangariboean*, *Hoeta Moelak* en *Tamboe Raja*; het kwam deswege gewenscht voor dat òf de Radja, òf een gevolmachtigde van hem ter plaatse aanwezig was ter bijwoning van de met de betrokken hoofden te bespreken aangelegenheden.

Wat te *Sipolha* de aandacht trok, was het huis van het hoofd hetwelk in typisch *Simeloengoenschen* stijl gebouwd is, terwijl de overige huizen in die hoeta volkomen gelijk zijn aan de overal elders in *Toba* aangetroffen huizen; het hoofd stelt er blijkbaar prijs op reeds daardoor aan te toonen, dat hij onder *Simeloengoen* ressorteert.

Reeds gedurende ons verblijf te *Hadji Batak* werden wij dringend uitgenoodigd door de hoofden van de landschappen *Poerba* en *Kinalang* om hen te bezoeken; ook deze bezoeken waren sedert een paar jaar toegezegd door den Controleur van *Batoe Bahra*, tijdens zijne reizen in de *Bataklanden*.

Van uit *Sipolha* werden wij feestelijk, met vijf groote soloeh's, afgehaald door zendelingen van Toean Poerba, werwaarts wij in de eerste dagen van de maand September trokken.

De goede verhouding tusschen den Radja van *Siantar* en den Toean van *Poerba* bestaat reeds sedert jaren en is voortgevloeid uit de vermaagschapping der beide hoofden; de poeang bolon van *Poerba* is eene tante van den Radja van *Siantar* en de moeder van den sedert kort als hoofd opgetreden Toean, die nog nauwelijks twintig jaren oud is.

De paar dagen die wij dáár doorbrachten, werden benut om samensprekingen te houden met het hoofd en zijne karadjaäns, alsmede met de, om ons te ontmoeten, derwaarts gekomen hoofden van de nabuurschap en van *Samosir*; ook werd de tijd besteed tot het doen van uitstapjes naar de omstreken van *Poerba* en naar de hoofdhoeta *Pematang Poerba*.

Toean Poerba beloofde plechtig in goede vriendschapsverhouding te zullen leven met het Gouvernement en de onderdanen van de Radja's die zich bereids onderworpen hebben aan het *Nederlandsche* oppergezag, niet te zullen molesteeren, noch op te vatten en als slaven te verkoopen, noch te dooden, en, bijaldien die personen gewikkeld mochten worden in de eene of andere zaak, alsdan het betrokken hoofd daarmede in kennis te stellen, zullende mede desnoodig en desgewenscht de tusschenkomst en hulp van den besturenden ambtenaar, waaronder bedoeld hoofd ressorteert, ter zake ingeroepen worden.

Het landschap *Poerba* strekt zich uit over een vrij uitgebreid, hoog plateau, dat op onderscheidene plaatsen doorsneden is door diepe kloven en door de schoonste valleien; het strand van *Poerba* mag veilig in alle opzichten het mooiste strand genoemd worden van het *Tobameer*.

De hoeta *Pematang Poerba*, evenals al de andere hoeta's in *Poerba*, eene echt *Simeloengoensche* hoeta, is mede eene der mooiste die in de *Bataklanden* te zien zijn; de houten huizen zijn prachtig gebouwd en meestal voorzien van kunstig bewerkte dakversieringen, terwijl de hoeta tamelijk zindelijk en rein gehouden wordt.

Zoowel in *Poerba*, in *Kinalang* als in *Panei* wordt allerwegen de *Simeloengoensche* bouwtrant aangetroffen.

In de genoemde landschappen zijn de taal, de zeden en gewoonten der bevolking, de vorm van grondbezit, de inrichting van bestuur en de ondergeschiktheid van de hoofden en bevolking aan de Radja's volkomen dezelfde als in de overige, nader te behandelen, landschappen van *Simeloengoen*.

Trouwens dit is ook moeielijk anders mogelijk, wanneer in aanmerking genomen wordt dat *Poerba* en *Kinalang* onderhoorigheden waren van het weleer bestaan hebbende landschap *Silau*, hetwelk met *Panei*, *Siantar* en *Tanah Djawa* de vier groote landschappen waren, waaruit *Simeloengoen*, bestond.

Poerba en *Kinalang* zijn geene bijzonder groote landschappen maar goed bevolkt en vrij welvarend; het eerste telt ongeveer 1500 en het laatste telt ongeveer 1350 huisgezinnen; in het eerste is beduidend meer vee en zijn meer paarden dan in het laatste landschap; beide landschappen hebben eene tamelijk lange strandlijn aan het *Tobameer*, en in beide landschappen worden groote inhammen van het meer gevonden, die naar die landschappen genoemd zijn.

Met het noodige aantal soloeh's, die ons verstrekt werden door Toean Poerba, reisden wij van *Poerba* naar *Si Mermata* op het schiereiland *Samosir*.

Na een nacht te *Si Mermata* te zijn verbleven, vervolgden wij onze reis per soloeh naar *Hadji Batak*, alwaar wij den 3en September arriveerden, om den volgenden dag den terugtocht door *Girsang* en *Simpangan Bolon* naar *Pematang Tanah Djawa* te aanvaarden.

In elk der laatstgenoemde landschappen hielden wij ons nog een drietal dagen op voor de alstoen nog noodige besprekingen met de hoofden en vertrokken op den 10en September van *Si Dasoehoet* (*Simpangan Bolon*) naar *Aek Boeloeh*.

Op den 11en September in den vroegen morgen werden wij overvallen in het dichte bosch bij die hoeta, terwijl wij

op weg waren naar *Sopo Bagoet*, door lieden van *Dolok Pariboean* 1).

Na ons een weg gebaand te hebben door de linie van de maraudeurs, begaven wij ons naar *Simpangan Bolon*, alwaar wij bijzonder hartelijk door de hoofden ontvangen werden; dezen brachten ons *Bataksche* kains om te verwisselen met het eenige goed, dat wij bij ons en aan het lijf hadden, gaven ons en den onzen rijst en de noodige prioks om de rijst te koken, slachtten direct een varken voor ons en besloten allen tegader den nacht in *Si Dasoehoet* door te brengen te onzer bewaking; het was duidelijk te zien dat die hoofden in hoegenaamd geene betrekking stonden tot de maraudeurs.

Van laatstgenoemde plaats gingen wij naar *Ail*, de boodschap achterlatende aan de hoofden van *Simpangan Bolon* om naar de koelies te zoeken die nog niet bij ons aangekomen waren, benevens het terrein, waar de overval had plaats gehad, te doorzoeken en na te gaan of nog het een en ander van onze goederen en papieren aldaar te vinden was; hetgeen werd aangetroffen, menschen en goederen, moest naar *Ail* gezonden worden.

Te *Ail* kregen wij, niet zonder moeite, één soloeh om ons naar *Lagoe Boti* te brengen.

Door het slechte weder, er waaide eene stijve bries en het meer was zeer onstuimig, werden wij gedwongen *Si Regar* aan te doen en dáár te overnachten, zoodat wij eerst den daaropvolgenden dag, den 13en September, te *Lagoe Boti* arriveerden.

Van daar werd het voorgevallene per draad bericht aan de Residenten van de *Oostkust van Sumatra* en van *Tapanoeli*.

De eerstgenoemde verzocht den controleur van *Batoe Bahra*, zoo mogelijk langs *Bandar Poelau* en *Asahan* naar *Medan* te komen, ten einde een ampel relaas te doen van

---

1) Omtrent deze gebeurtenis is reeds breedvoerig uitgeweid in de door ieder der Commissieleden afzonderlijk ingediende rapporten, weshalve het niet noodig voorkomt langer daarbij stil te staan.

hetgeen der commissie was overkomen, terwijl de Controleur van *Toba*, die op zijne standplaats zou blijven, uitgenoodigd werd daarover een rapport te schrijven.

De Controleur van *Batoe Bahra* voorzag zich van de hoogst noodige kleederen en levensmiddelen, dit laatste ook voor de mede naar *Batoe Bahra* terugkeerende koelies, en vertrok, na een verblijf van negen dagen te *Lagoe Boti*, naar *Bandar Poelau* en *Tandjoeng Balei* (*Asahan*), om van deze plaats per stoomer naar *Deli* te reizen; zoo kwam hij den 1sten October 1892 te *Medan* aan.

2. Ontvangst der commissie door hoofden en bevolking. Soorten van kampongs (hoeta's). Communicatie middelen. Terreingesteldheid.

De ontvangst welke der commissie bereid werd in al de plaatsen waar zij zich heeft vertoond, was inderdaad goed en bewees dat het bezoek niet onaangenaam was, al was het hier en daar wel onverwacht.

Hoofden, noch bevolking betoonden zich schuw of angstig; maar al te gaarne verkocht men aan de reizigers wat deze noodwendig behoefden, zoo aan levensmiddelen als aan versnaperingen.

Zoodra wij in eene hoeta waren aangekomen, schoolden de ingezetenen te zamen om met ons en de onzen te spreken, en ook om ons aan te gapen en uit te vragen; werd in de hoeta halt gemaakt en dáár den nacht overgebleven dan daagden al spoedig de hoofden der naastbij gelegen hoeta's op om ons te begroeten en in den regel ook uit te noodigen tot een bezoek te hunnent; de hoofden waren dadelijk bereid een maaltijd voor ons gereed te maken en ons het noodige comfort te verschaffen.

Het hoofd van *Dolok Pariboean* was de eenige persoon, die op het vorenstaande eene uitzondering maakte.

De geschenkgoederen werden uitgereikt aan al de

hoofden met wie wij achtereenvolgens in aanraking waren gekomen; deze geschenken werden overal op hoogen prijs gesteld en met veel genoegen aangenomen; zij bestonden uit tromplaadgeweren, lakensche-, katoenen-, en wollen stoffen, fijne geborduurde mutsen, metalen knoopen en diverse andere kleinigheden.

Over het algemeen kan gezegd worden dat de bevolking het dichtst is in de landschappen aan het Tobameer gelegen.

Aldaar wonen op betrekkelijk geringe uitgestrektheid eene massa menschen bij elkander.

In het uitgestrekte gebied aan deze zijde van het hooggebergte liggen de hoeta's meer verspreid en op grooter onderlingen afstand van elkander.

De grond heeft voor de bevolking aan gene zijde van het hooggebergte dan ook relatief meer en grooter waarde dan aan deze zijde van dat gebergte: de eerstbedoelde gronden zijn nagenoeg geheel geoccupeerd door de bevolking en door haar in exploitatie gebracht; woeste gronden worden dáár niet aangetroffen, anders dan op de hellingen van het hooggebergte.

De bouw der hoeta's aan beide zijden van het hooggebergte is verschillend; aan den kant van het *Tobameer* zijn de hoeta's veel sterker gebouwd doordien ze geheel open liggen, slechts omgeven door sawahs of grasvlakten, in de meeste gevallen liggen ze ook op een heuvel.

In een vierkant, waarvan de zijden circa twee Meter hoog opgeworpen aarden wallen zijn, beplant met zeer dichte en hoog opgeschoten bamboe doeri, staan twee tot drie rijen huizen; deze staan op twee meters hooge palen en zijn geheel van hout en gansch gesloten, zoodat het overdag daarbinnen donker is; slechts eene kleine opening ter hoogte van den wal en ter breedte van één Meter, verleent toegang tot de hoeta; in oorlogstijd wordt die opening gesloten door bijzonder dikke planken. Rondom de hoeta heeft men naar alle richtingen heen vrij uitzicht, zoodat het bijna niet mogelijk is, dat een vijand onopgemerkt de hoeta kan naderen.

De hoeta's aan deze zijde van het hooggebergte liggen in de bosschen verscholen en zijn versterkt door een cirkelvormige omheining van twee tot drie meters hooge en scherp gespitste bamboes; is eene enkele versperring niet voldoende dan worden er meerdere aangebracht: daarbinnen staan twee of vier rijen huizen, met een hoofdweg tusschen de twee eerste rijen huizen, loopende van de eene poort naar de daartegenover staande; de poorten zijn hoog, smal, van bamboe en te vergelijken met valdeuren.

Al de hoeta's zijn onderling verbonden door voetpaden, die in goeden staat verkeeren en voldoende breed zijn om er te paard langs te rijden; daar waar de terreingesteldheid zulks medebrengt, maakt de *Batak* steeds de kortste verbinding tusschen twee hoeta's; is het terrein te zeer geaccidenteerd om de rechte lijn als verbindingsweg te nemen, dan wijkt hij eerst van die richting af en zoekt daarbij het meest vlakke gedeelte van het terrein uit; als regel geldt dat elk ravijn vermeden moet worden.

Moet het pad onvermijdelijk over een hoogen berg loopen dan legt men het pad aan op de facetten van den berg, ten einde aan wederszijden ruim uitzicht te hebben en daardoor onverhoedsche aanvallen van roovers zooveel mogelijk te keeren.

Tot het aanleggen van groote wegen in *Simeloengoen* is het terrein alleszins gunstig; bijzonder groote kosten zal de aanleg daarvan niet veroorzaken; eene enkele groote brug behoeft slechts gebouwd te worden in den grooten weg van *Batoe Bahra* naar het *Tobameer* (*Prapat*).

Slechts om een denkbeeld te geven van de terreingesteldheid van het door ons bereisd gebied, zal hieronder eene ruwe schets ontworpen worden van het terrein.

De streek ingesloten ten Westen en ten Oosten, respectievelijk door de *Bah Hapal* en de *Bah Kasinder* en ten Noorden door eene rechte lijn, die de hoeta's *Barambang* en *Baris* verbindt, is eene onafzienbare alang-alang vlakte, waarin eilanden bosch voorkomen; het terrein is, behalve in dat bosch, tamelijk heuvelachtig.

Benoorden de genoemde lijn en beoosten van de *Bah Kasinder*, alzoo bevattende het gansche landschap *Tanah Djawa*, strekt zich het oerwoud uit, dat slechts enkele malen vrij uitgestrekte alang-alang vlakten insluit.

Dit terrein loopt van de *Benedenlanden* zacht glooiend op tot aan de bergreeks, die het hooggebergte vormt; van daar gaat het berg op, berg af tot het hooggebergte is overgetrokken en het schoone plateau is bereikt dat zich tusschen dat hooggebergte en het *Tobameer* uitstrekt.

Dit plateau is nagenoeg één uitgestrekte sawah, waarin een onnoemlijk aantal groene rosetten liggen, die, nader beschouwd, hoeta's blijken te zijn.

Op dat plateau staande, ziet men vóór zich uit het schilderachtige meer met zijn prachtig blauwe water, ingesloten door de hooge wanden van het bedoeld plateau en van het hooge plateau op het schiereiland *Samosir*, terwijl eene witte zigzag lijn het strand aanduidt; keert men zich om, dan ontwaart men het machtig en woest hooggebergte, waarvan de meeste toppen vaak in de wolken verborgen zijn en welks hellingen bedekt zijn met oerwouden.

In het terrein aan deze zijde van het hooggebergte vormen de rivieren meestal vrij diepe insnijdingen in de rotswanden; terwijl diepe ravijnen afwisseling brengen in de gelijkmatigheid van den bodem.

Het hooggebergte vormt de waterscheiding, en mitsdien vinden de meeste rivieren, die naar de zee uitmonden, haren oorsprong op dat gebergte.

Geene dezer bergstroomen is bevaarbaar.

De mooiste en stellig ook de vruchtbaarste gronden werden aangetroffen in het landschap *Tanah Djawa*; dit ook is het oordeel der *Bataks* zelven.

In de streek waar slechts de alang-alang wordt gevonden, maakt de bevolking hare ladang's op die vlakte, doch is verplicht de gronden eerst behoorlijk om te werken, hetzij door te ploegen — de ploeg pleegt men door

karbouwen te laten trekken — hetzij door het land met twee lange niboeng-lansen om te werken.

Op eene der beide manieren bewerkt men in de landschappen aan het *Tobameer* ook de sawah's.

Heeft de irrigatie bij de sawah's kunstmatig plaats door gestadigen toevoer van versch water, bij de alang-alang ladang's is die geheel afhankelijk van het regenwater.

Een voordeel van groote beteekenis voor de bevolking mag het heeten, dat men, met uitzondering van de meeste landschappen aan het meer en op *Samosir*, allerwegen hout in overvloed heeft.

Het hout bestemd voor huisbouw, voor het vervaardigen van soloeh's, voor brandhout, alsmede voor andere doeleinden wordt gehaald uit de bosschen, behoorende tot elk landschap; de bevolking van elk landschap mag zelf het hout vrij kappen en uitsleepen.

Voor de bevolking der landschappen: *Hadji Batak, Motong, Si Bisa, Ail,* en die gelegen zijn op het schiereiland *Samosir,* levert de schaarschte, ja vaak het totaal gemis van hout groot ongerief op; de meeste lieden der eerstgenoemde en onderscheidene personen van de laatstgenoemde landschappen verschaffen zich het benoodigde hout en de soloehs van *Girsang* en *Simpangan Bolon* en moeten zich deswege verstaan met de hoofden dier landschappen, waarom het voor al deze hoofden van groot belang is onderling in goede verstandhouding te verkeeren.

Op geheel *Samosir* is geen spoor van bosch te vinden; het schiereiland is, om zoo te zeggen, eene compacte steenmassa, met tufsteen aan de oppervlakte; in de hiervoren met name genoemde landschappen is mede nergens bosch te vinden, daar ze bestaan uit smalle strooken lands welke zich langs het strand en de hooge oevers van het meer uitstrekken.

3. Bevolking, handel, landbouw, veeteelt en andere middelen van bestaan.

Bij eene aandachtige beschouwing van de *Bataksche* be-

volking in de tot *Simeloengoen* behoorende landschappen, van de grenzen met de Maleische strand-landschappen tot aan den oever van het *Tobameer*, ontwaart men eenen geleidelijken en langzamen overgang in taal, zeden en gewoonten, benevens in de kleederdracht, al naar gelang men het *Tobameer* nadert, van de *Bataks* onder den directen invloed der Maleiers, waarmede zij dagelijks verkeeren, en van de *Bataks* onder den invloed der *Tobaneezen* waartusschen zij leven en waarmede zij verwant zijn.

Reeds aan deze zijde van het hooggebergte treft men in het *Simeloengoensch* onderscheidene woorden aan, die zijn overgenomen uit het *Tobaasch;* verder werd uit de zeden en gewoonten der *Tobaneezen* menige hadat overgebracht in *Simeloengoen;* vooral geldt dit laatste voor die streken waar de bevolking, evenals in *Toba*, sawah's, instede van ladang's aanlegt voor de padicultuur en de teelt van tweede gewassen; wijders bestaat in zooverre verschil in de kleederdracht, dat de meer Noordelijk wonende *Bataks* het eigenlijke *Bataksche* costuum nog maar zelden dragen, daar zij meerendeels de kleederdracht der Maleiers hebben overgenomen, van wie zij mede de benoodigde katoenen stoffen en sitsen koopen. Zoo ook bestaat er verschil in de dracht van de hoofdbedekking; waar de *Tobanees* eene soort van tulband, vervaardigd van in elkander gestrengelde lange reepen wit en rood katoen, draagt, bedient zich de *Simeloengoener* van kleine hoofddoeken en van stukken rood katoen, die bij wijze van slaapmuts boven den hoofddoek worden gedragen; eindelijk valt bij den *Tobanees* dadelijk op, dat de mannen gaten in de oorlelletjes hebben doen prikken, evenals de vrouwen, om daarin groote stukken goud, in den vorm van aan den rug opgehangen hagedissen te hangen, terwijl de vrouwen het hoofdhaar, met eene scheiding midden op het hoofd, in een wrong achter het oor plegen te dragen, in tegenstelling van de *Simeloengoensche* vrouwen, die het hoofdhaar vrij kort afgeknipt en glad naar achteren gestreken in eene lis op het achterhoofd dragen.

Het in meerdere of mindere mate overnemen van de gebruiken in zwang bij de *Tobaneezen* is alleszins verklaarbaar, daar de onder *Simeloengoen* ressorteerende lieden, die aan het *Tobameer* wonen, om zoo te zeggen dagelijks in contact komen met de menschen van het schiereiland *Samosir* en van de naburige landschapjes aan het *Tobameer* gelegen; huwelijken sluiten met aldaar gevestigde personen, en geregeld handeldrijven met die lieden; reeds alleen maar om niet anders te willen zijn dan de andere menschen, waarmede men verkeert, schikt men zich in den regel volgaarne naar de gewoonten der meerderheid.

Niettegenstaande de vele punten van overeenkomst bestaat er toch in werkelijkheid nogal verschil tusschen den *Tobanees* van *Samosir* en den *Tobanees* van *Simeloengoen*.

Vanwege het koele klimaat en ter wille van de veiligheid van personen en goederen bouwen de *Simeloengoensche Tobaneezen* hunne woonhuizen, padischuren en hoeta's volkomen volgens denzelfden stijl en vorm als de *Tobaneezen* elders aan het *Tobameer*.

De graad van welvarendheid der bevolking in de onderscheidene streken is zeer verschillend; in *Bandar* en een deel van *Tanah Djawa* worden de meest welgestelde lieden aangetroffen.

Eene niet gering te schatten som gelds is onder de *Bataks* van *Simeloengoen* gekomen, doordien vele lieden naar de *Oostkust van Sumatra* zijn getrokken om als daglooners, boschkappers of schuurbouwers op de landbouw-ondernemingen te arbeiden en te profiteeren van de hooge loonen, die dáár voor goed werk betaald worden.

Wat menigeen tot den bedelstaf, ja vaak tot het worden van slaaf, brengt, is de hartstocht om te dobbelen; dit kwaad bestaat in geheel *Toba* erger dan elders.

Het is bijna ondenkbaar dat eenige personen dáár onder gezelligen kout bij elkander kunnen zitten, zonder dat al vrij spoedig preparatieven gemaakt worden door het betrokken hoofd om te dobbelen.

Zijn de hartstochten eenmaal opgewekt bij het spel dan komt er aan het dobbelen geen einde, dag en nacht wordt alsdan onverpoosd door gedobbeld, en bezit de ongelukkige verliezer geen have en goed meer, is namelijk alles verloren bij het spel, dan offert hij vrouw en kinderen aan den winner, bij wien deze laatsten als slaven hunnen intrek moeten nemen of door wien zij als slaven worden verkocht.

Nog eene bijzonder groote liefhebberij der *Bataks* is het houden van hanengevechten, waarbij gemeenlijk belangrijke geldsommen bij de (onvermijdelijk daarbij behoorende) weddenschappen op het spel gezet worden; voor de verliezers, die schuldenaars zijn geworden, geldt mede het vorenstaande.

In de onafhankelijke *Tobalanden* bestaat deze toestand nog overal, en, meer dan waarschijnlijk is het, dat die toestand ook gevonden wordt in de onder *Simeloengoen* behoorende *Tobasche* landschappen, die te ver van de standplaats van den Controleur van *Batoe Bahra* verwijderd zijn, om onder gestrenge contrôle te staan; zonder aanhoudend toezicht en geregelde verbinding met hoofden en bevolking aldaar van de zijde van het bestuur, blijft elke regeling, elk verbod en elke leering in de practijk eenvoudig eene doode letter.

Aldus is het ook gesteld met de slavernij, die allerwegen in de *Bataklanden* bestaat.

Behalve de personen, die in het landschap hunner inwoning tot slavernij worden gedoemd, hetzij doordien eene schuld niet afbetaald kan worden, hetzij omdat men daartoe veroordeeld is wegens het plegen van een misdrijf, vaak zelfs van eene overtreding van de hadat, worden in de meeste landschappen slaven van elders aangebracht en in het openbaar verkocht. Over het algemeen kan gezegd worden, dat de meeste slaven afkomstig zijn van het schiereiland *Samosir*, alwaar, naar het voorkomt, eene overbevolking kan gezegd worden te bestaan en vrij wel overal armoede heerscht onder de bevolking.

Ook dit euvel zal van lieverlede uitgeroeid kunnen worden en plaats kunnen maken voor eene andere regeling, zoodra slechts op niet al te grooten afstand van die streken een besturend ambtenaar gevestigd zal zijn, wiens taak evenwel van wijdere strekking moet zijn dan om eenvoudig voeling te houden met de betrokken hoofden; dit laatste leidt alleenlijk tot veel beloven en toch niets doen.

Bij de *Bataks* is het gebruik van toewak (bagoet) algemeen in zwang, zoowel bij hunne maaltijden als tusschentijds; daarnevens echter bedienen de meeste *Bataks* in *Simeloengoen* zich van het opium; men koopt het ruwe opium en bereidt dat verder zelf voor het gebruik.

In de overige *Tobasche* landschappen wordt almede gaarne opium gebruikt, doch is het verbruik tot een minimum gereduceerd, door gebrek aan middelen.

Behalve van de *Oostkust van Sumatra*, misschien ook van *Atjeh*, erlangt men het opium van de onafhankelijke westelijke landschappen van het *Tobameer*, speciaal uit het *Daïrische*, alwaar, naar algemeen wordt beweerd, geregelde aanplantingen van de papaverplant bestaan.

In den regel zijn de hoofden de grootste consumenten van het opium; er zijn echter ook hoofden die nooit opium aanroeren, dan alleen om aan andere personen te verkoopen, daar het recht tot den verkoop van opium allerwegen uitsluitend bij de hoofden berust, wordende daaruit door dezen de noodige winsten gemaakt.

Verder wordt het opium dikwerf als ruilmiddel aangewend of gebezigd als een aequivalent voor gepraesteerde persoonlijke diensten.

Dit laatste kan geene verwondering baren, wijl de ruilhandel onder de *Bataks*, nog algemeen in zwang en het opium een zeer gezocht artikel is; er zijn zelfs onderscheidene streken, waar muntstukken totaal onbekend en waardeloos zijn, en de lieden bepaald weigeren die aan te nemen als prijs hunner waren.

De eenige muntsoort welke gangbaar is bij hen die geld

als ruilmiddel plegen aan te nemen, en waarin de door de hoofden opgelegde boeten veelal plegen uitgedrukt te worden, is de spaansche mat.

Waar gezegd ruilmiddel niet in omloop is, drukt men de eene of andere schuld gemeenlijk uit in getallen karbouwen of in stukken goud van bij voorbeeld tien thail.

Er heerscht buitendien in de *Bataklanden* schaarschte aan spaansche matten, die zelden worden aangebracht van elders, zoodat de hoeveelheid aanwezige dollars eerder vermindert in den loop der tijden dan stationnair blijft; de vermindering geschiedt door de gewoonte der hoofden om baar geld in de lijkkist van de naaste bloedverwanten te leggen en mede te begraven; voorts worden dikwerf belangrijke sommen in specie door den eenen of anderen persoon ergens in den grond begraven, zonder ooit weder te voorschijn te worden gebracht; vervolgens pleegt men spaansche matten als sieraden op de laden der geweren in te leggen, als ook den kinderen aan zilveren kettingen om den hals te hangen; terwijl eindelijk al de zilveren sieraden vervaardigd worden uit het van de spaansche matten afkomstige zilver.

De andere dollarsoorten, de mexicaansche en chineesche dollar, alsmede de yen, worden thans reeds grif geaccepteerd in de aan de strandlandschappen grenzende *Bataklanden*; deze dollars zijn inderdaad in de plaats getreden van de vroeger ook dáár uitsluitend gewilde spaansche mat.

Zoodra de ruilhandel teruggedrongen zal worden door den handel tegen baar geld, is het te voorzien, dat allerwegen de spaansche mat, tengevolge van de hoogst beperkte hoeveelheid in circulatie, teruggedrongen zal worden, en vermoedelijk plaats zal maken voor de *Nederlandsche* muntstukken, daar deze ter *Westkust van Sumatra*, waarmede voorzeker veel handel gedreven zal worden, wel gangbaar, doch de bovengenoemde verschillende dollarsoorten aldaar niet in omloop zijn.

De *Batak* is landbouwer bij uitnemendheid; is hij niet

op reis, hetzij uitgezonden door zijn hoofd, hetzij om handel te drijven, hetzij om de familierelatiën te bezoeken, dan kan men hem en zijn gezin steeds op het veld aan het werk vinden.

Eene kleine restrictie is nochtans bij dit laatste gewenscht, daar men anders allicht tot de slotsom zou komen, dat de *Batak* een model landbouwer en huisvader mag heeten, hetgeen nu juist niet het geval is; wel verwijlt hij gaarne in zijn veld, doch hij arbeidt daarin alleenlijk, wanneer het zware werk nog niet is afgeloopen, want zoodra dat achter den rug is, dan moeten, naar zijne meening, vrouw of vrouwen en kinderen, de overige nog te verrichten werkzaamheden daarin volbrengen.

Den grond omwerken of ploegen in de sawah's en boschvellen, hout kappen en verbranden in de ladang's wordt bepaaldelijk tot den arbeid van den man gerekend; bij het uitzaaien van de padizaden, zoowel als bij het oogsten van de padi rust de verplichting op hem om mede te helpen en vrouw en kinderen niet alleen te laten arbeiden; afgescheiden van dien is het ook geheel in zijn eigen belang, dat de genoemde werkzaamheden zoo spoedig mogelijk geëindigd zijn, in het eerste geval om den regentijd niet te laten passeeren en in het tweede geval ter voorkoming van schade aangericht door vogels.

Gecultiveerd worden oerwouden, jong bosch en alang-alang vlakten; op alle drie soorten van gronden legt de bevolking hare ladang's of droge velden aan, terwijl zij sawah's of natte velden alleen pleegt aan te leggen op de hellingen der bergen, in de valleien en op de plateau's, die ingesloten worden door hooge bergen; sawah's met geregelde waterverversching worden hoofdzakelijk aan gene zijde van het hooggebergte aangetroffen.

Wil men op de helling van een berg, in eene vallei of op een plateau sawah's aanleggen, dan komt daartoe de gansche mannelijke bevolking van eene hoeta, onder leiding van het hoofd der betrokken hoeta, uit, om het terrein te

reinigen, of wat hetzelfde is de alang-alang uit te roeien; naar gelang van het aantal huisgezinnen en van het getal sawah's dat elk huisgezin voor zich verlangt te bezitten en dat toegewezen kan worden in verband tot de uitgestrektheid van het te exploiteeren terrein, wordt dat terrein afgebakend in den vorm van een regelmatigen vierhoek en behoorlijk voorzien van dammen ter hoogte van ongeveer anderhalf voet.

Die vierhoek wordt vervolgens verdeeld in zooveel kleinere vierhoeken als het aantal aangevraagde sawah's bedraagt; elk kleiner vierhoekje wordt mede voorzien van de noodige dammen, welke vereischt worden voor de irrigatie van het terrein.

In den regel tracht men het daarheen te leiden, dat elke sawah, elk vierhoekje, eene lange zijde heeft van 12 meter en eene korte zijde van 4 meter; de werkzaamheden in deze vierhoekjes worden verricht door elk huisgezin afzonderlijk en de sawah's zijn dan ook het eigendom van het hoofd van het gezin.

Gemeenschappelijk echter maken de ingezetenen van de hoeta de voor die sawah's vereischte irrigatiewerken, die steeds aan de hoeta blijven toebehooren; het in stand houden dier werken geschiedt mede door de vereenigde krachten der ingezetenen op bepaalde tijdstippen van het jaar.

Het betrokken hoofd dat niet mede arbeidt, geeft bij die gelegenheid een feest, waarbij doorgaans een varken wordt geslacht, aan de verzamelde arbeidenden en erlangt daarvoor als compensatie het hem aankomend aantal sawah's behoorlijk afgewerkt van de gemeente ten geschenke.

Geene zeldzaamheid is het, dat de besturen van eenige dicht bij elkander liggende, onder het ressort van één hoofd staande hoeta's zich verstaan en zich verbinden om alle te zamen een daarvoor bijzonder geschikt terrein in exploitatie te brengen, en zulks voornamelijk, omdat door de meerdere werkkrachten de grootere moeielijkheden bij den aanleg der irrigatiewerken gemakkelijker zijn te overwinnen.

Zooals vroeger bereids is verhaald, worden de sawah's en de ladang's in de alang-alang vlakten geregeld geploegd met karbouwen of omgewerkt met lange uit den stam van den arenpalm vervaardigde lansen; in *Girsang* en *Simpangan Balon* wordt de grond nagenoeg zonder uitzondering omgewerkt met den ploeg getrokken door karbouwen.

Na den padi oogst worden op de sawah- gronden tweede gewassen geteeld, die bestaan uit de verschillende obi-soorten; met aardvruchten moeten zich, bij gebrek aan rijst, maar al te vaak een beduidend groot aantal menschen in de *Tobalanden* voeden.

Dit gebrek bestaat bij velen reeds een paar maanden na den oogst, omdat over het algemeen door elk huisgezin te weinig padi wordt aangeplant om te voorzien in het eigen verbruik.

In de meeste gevallen kan gezegd worden dat de bevolking te weinig grond cultiveert.

Verder wordt na padi- en obi-oogst, op die gronden indigo en in sommige streken tabak verbouwd.

In de ladang's, die eene veel grootere oppervlakte innemen, worden, behalve de vorengenoemde gewassen, nog aangekweekt kapas (katoen), koffie, peper, notemuskaat, en diverse soorten van vruchtboomen; na de padi verbouwt men op deze velden steeds djagoeng, die met rijst en aardvruchten de hoofdvoedingsmiddelen der bevolking zijn.

Kapas wordt bijna overal in *Tanah Djawa* geteeld en in belangrijk groote hoeveelheden.

Koffie, peper, notemuskaat en klappers worden in *Siantar* en *Bandar* voornamelijk aangeplant, terwijl deze gewassen ook gekweekt worden in sommige streken van *Tanah Djawa*.

Tabak en suikerriet worden overal verbouwd; de sagopalm wordt mede allerwegen aangetroffen aan deze zijde van het hooggebergte.

De voor den *Batak* meest waarde hebbende vruchtboomen zijn: doerian's, pisang's, papaja's, ananas en eenige mangga-

soorten, zoomede de vele soorten van asams; deze boomen worden dan ook overal gevonden.

Doerian's komen in overgroote massa's voor en worden door velen niet alleen als versnapering, maar inderdaad als voedingsmiddel beschouwd en genuttigd.

Eindelijk ontbreekt nergens de nuttige pinangboom en de bij dezen boom in waarde niet achter te stellen arenpalm; deze palm speelt werkelijk eene hoofdrol in het *Bataksche* huishouden, zooals elders bereids is aangetoond.

Ter tegemoetkoming aan het gebrek aan hout in de streken aan gene zijde van het hooggebergte benut men dáár de verdroogde en verdorde padiplanten en padistengels als brandhout, zoowel om de voedingsmiddelen te koken als om zich te verwarmen, wanneer het des avonds koud en guur weder is; dagelijks, bij het vallen van den avond, wanneer de vrouwen en kinderen uit de velden huiswaarts keeren, dragen zij dit stroo in bossen aan.

Op welke wijze de bevolking in die streken zich voorziet van hout voor timmerhout als anderszins is hooger reeds aangegeven.

Van de veeteelt wordt nergens door den *Batak* een bepaald bedrijf gemaakt; alleen de hoofden en de aanzienlijken houden er veefokkerijen op na.

Tegen den avond wordt het vee te zamen gedreven onder de huizen en gedurende den geheelen dag weidt het in de bij de hoeta gelegen, uitgestrekte weideplaatsen en in de braakliggende velden, welke daardoor tevens bemest worden; gras is het eenige voeder voor het vee; de paarden worden des nachts gevoed met djagoengbladeren, althans in die streken waar de djagoeng voorkomt.

Onder vee wordt hier verstaan: runderen, buffels en paarden.

Verreweg het grootste aantal *Bataks* bezit een kleiner of grooter getal geiten, varkens en honden; voor deze dieren dragen zij veel zorg, omdat die voor hen veel waarde

hebben; deze dieren zijn het, die bij alle feestelijke gelegenheden en bij het brengen van offeranden geslacht worden. Het meeste gebruik van hondenvleesch maken de lieden die om en bij het *Tobameer* wonen; de lieden van *Simeloengoen* nuttigen veelvuldig de overal in de bosschen voorkomende en dagelijks gevangen wordende plandoek, eene diersoort welke het midden houdt tusschen het dwerghert en den haas.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat de veestapel vrij groot is en dat de dieren flink en krachtig gebouwd, doch daarbij niet bijzonder groot zijn; dit zelfde geldt ook voor het paardenras.

Behalve voor het eigen verbruik, fokt men het vee om het te gelegener tijd met voordeel van de hand te kunnen zetten; nog al belangrijke uitvoer van vee naar andere streken heeft plaats.

Wijders mag niet onopgemerkt voorbij gegaan worden de massa pluimgedierte aanwezig in de *Bataklanden*; in de *Tobastreken* is die hoeveelheid evenwel minder dan in de overige streken van *Simeloengoen*; ook hiervan wordt veel, in het bijzonder hanen en kippen, naar andere landschappen uitgevoerd.

Eene belangrijke bezigheid van den *Batak* is het verzamelen van boschproducten, zoowel voor eigen gebruik als om die te verkoopen en te doen uitvoeren; vooral in den laatsten tijd wordt hiervan bijzonder veel werk gemaakt, hetgeen toe te schrijven is aan het gemakkelijke en vooral veilige verkeer voor vreemdelingen in de Bataklanden; al de voor den uitvoer bestemde boschproducten worden naar de strandlandschappen vervoerd en van daar naar de *Straits Settlements* overgebracht.

De voornaamste boschproducten zijn: de verschillende getah-soorten — majang, ramboeng, balam, kemajang, damar, was, drakenbloed —, en de diverse rotansoorten.

Verder worden vele goede houtsoorten uit de bosschen gesleept en houdt eene menigte personen zich onledig met

het vervaardigen van vaartuigen in alle afmetingen, sampans en soloeh's.

Overigens valt er over de inlandsche handwerksnijverheid in de *Bataklanden* niet veel bijzonders aan te teekenen; echter worden bedreven smeden, timmerlieden en goud- en zilversmeden onder hen aangetroffen.

Naar luid van de berichten, zouden de *Bataks* de door hen benoodigde ertsen in hun eigen land winnen; goud, tin en ijzer zouden aldaar voorkomen.

Nadere bijzonderheden omtrent het delfstoffenrijk werden niet vernomen.

Uit de in die streken aangekweekte kapas wordt garen gesponnen en met dit garen, dat met indigo of kasoemba respectievelijk blauw of rood geverfd wordt, weven de vrouwen de kains en andere doeken, die men in die streken pleegt te dragen.

Om hunne producten van de hand te zetten, komen de *Bataks* op bepaalde dagen en op vaste daarvoor aangewezen plaatsen te zamen; dáár wordt dan pasar gehouden; die pasars heeten onan of tiga en worden vaak door een zeer groot aantal personen bezocht; mannen zoowel als vrouwen komen dáár te zamen en brengen de artikelen aan die zij gaarne wenschen te ruilen met de artikelen benoodigd voor hun levensonderhoud of voor hun bedrijf.

In de streken grenzende aan de strandlandschappen voeren de *Bataks* de voor den handel bestemde artikelen, alsmede de door hen ingezamelde boschproducten, af naar de naastbij zijnde havenplaatsen om die aldaar te verkoopen.

Ook bestaan op die grenzen pasars, *perdagangan* geheeten, alwaar de vreemdelingen geregeld heen trekken ter opkooping van de evengenoemde producten.

Deze plaatsen zijn mede te beschouwen als de tolkantoren van de Radja's, daar van de meeste artikelen, welke daarheen vervoerd worden voor den verkoop, nog niet voldaan is het verschuldigd uit- of doorvoerrecht aan den Radja.

4. Over de soorten van en over de rechten op onbebouwde gronden.

De onbebouwde gronden in *Simeloengoen* worden onderscheiden door de navolgende benamingen;

1. *Tombak*, het eigenlijke oerwoud, waar geen sporen bestaan van ontginning of nederzetting;

2. *Harangan*, de gronden gelegen in de buurt van de bewoonde streken en die, hoewel in den staat van woestheid verkeerende, nog de sporen dragen van vroegere bebouwing;

3. *Sempalan*, deze gronden zijn vooral in die streken in gebruik, waar de vlakten en alang-alang gronden ontgonnen zijn, zoodat daarvan geen gebruik meer wordt gemaakt als weideplaatsen;

4. *Galoenggoeng*, de eenmaal reeds ontgonnen, doch wederom verlaten gronden, die evenwel nog niet tot den staat van woestheid zijn teruggekeerd en waarop de ontginners immer hunne aanspraken kunnen doen gelden.

Als kenteeken van vroegere ontginning worden op die gronden aangetroffen boomen als: doerian, soerian, assam en ramboeng, en in sommige streken ook nog klapperboomen.

Er zijn onder de onbebouwde gronden enkele die uitsluitend gebezigd worden voor de inzameling van boschproducten, of voor eenig ander bepaald doel, als voor jachtterrein of weideplaats, worden aangewezen.

Ook is tot regel aangenomen, in de streken waar de hoeta's in de bosschen gebouwd zijn, dat rondom de hoeta het bosch niet gekapt mag worden tot op een afstand van 60 tot 100 vadem, hetgeen men in hoofdzaak in het belang der veiligheid van de plaats meent te moeten doen; verder is dat bosch de algemeene begraafplaats voor den kleinen man.

Evenzeer als deze gronden, blijven bepaald van ontginning uitgesloten sommige kleine stukken gronds, waarin men Si Noemba of andere geesten vereert en offeranden aanbiedt;

uit die bosschen mag volstrekt niets gehaald worden; deze heilige plaatsen worden bij sommige groote hoeta's gevonden en dragen ieder afzonderlijke namen.

Afwisseling van gronden is zeer gebruikelijk in de streken waar de rijstcultuur plaats heeft op droge velden of ladang's; terwijl van die afwisseling geene sprake is bij natte velden of sawah's.

Gemeenlijk wordt een ladang drie jaren geoccupeerd en daarna heeft wisseling van grond plaats.

Is eenmaal een ladang verlaten, dan wordt daarop niet weder teruggekeerd, omdat men liever maagdelijke gronden, die in voldoende hoeveelheid aanwezig zijn, exploiteert dan er toe overgaat, de braak liggende gronden van het welig opgeschoten onkruid en alang-alang te zuiveren.

Van alle onbebouwde gronden in *Simeloengoen* is het bekend tot het gebied van welke oeroeng (uitgestrektheid eener heerschappij, grondgebied, rijk) die behooren; de oeroeng's alleen hebben onderling vaste grenzen, die reeds van oudsher zijn bepaald.

Tot grenzen worden in den regel vaste punten genomen waarvoor rivieren, bergen, heuvels en bosschen in alang-alang vlakten worden gekozen.

Hoe deze grenzen tot stand zijn gekomen, is niet met zekerheid te zeggen; vermoedelijk hebben de eerste occupanten zich eenvoudig eene groote uitgestrektheid gronds toegeëigend en verklaard dat iedere nederzetting binnen de toen ter tijd als grenzen aangenomen lijnen onder hunne suprematie stond.

Zooals elders is bekend gesteld, is de *Oeroeng Siantar* ontstaan uit de *Oeroeng Tanah Djawa*, en is het meer dan waarschijnlijk dat de hoofden dier oeroeng's alstoen de grenzen hebben vastgesteld.

Nog ten huidigen dage komen de hoofden der *Oeroeng's* op voor de grenzen der *Oeroeng*, weshalve grensgeschillen met naburige *Oeroeng*'s alleenlijk door de hoofden dier *Oeroeng's* kunnen worden uitgemaakt.

De grond behoort aan de *Oeroeng*.

In iedere *Oeroeng* was een gemeenschappelijke stamvader, die zich primitief van een uitgestrekt stuk grond had meester gemaakt; deze stamvader van de oeroeng (oepoeng oeroeng of radja) is als zoodanig de eigenaar van den grond.

Door den stamvader van iedere oeroeng werden afgebakende stukken grond afgestaan aan zijne naaste bloedverwanten om die gronden met de lieden, die hen volgen wilden, te exploiteeren, alsmede om binnen dat bestek hoeta's te bouwen; een en ander evenwel onder de nadrukkelijke voorwaarde van de erkenning van diens (des stamvaders) suprematie en van diens rechten op den grond. De bloedverwant had de verplichting op zich genomen bedoeld terrein namens dien stamvader te beheeren en genoot deswege de daaruit voortspruitende voordeelen; enkele rechten had de lastgever zich evenwel voorbehouden, namelijk de souvereine rechten; van belangrijke aangelegenheden behoorde hij geregeld mededeeling te ontvangen.

Al het overige terrein werd onder het direct bestuur gesteld van het hoofd van de oeroeng; ook de daarop gevestigde onderhoorigen ressorteerden onder dat hoofd.

Dat het rayon van het aldus beheerde terrein nu eens ingekrompen dan weder uitgebreid placht te worden, naar gelang van de caprices van het aan het hoofd der oeroeng staand bestuur, was geen ongewone gebeurtenis; het hoofd handelde ten deze geheel naar eigen verkiezing.

Geschillen gerezen tusschen de hierbedoelde beheerders werden beslecht door het hoofd der oeroeng, terwijl partijen gehouden waren zich aan de gevallen beslissing te onderwerpen.

Uit het vorenstaande blijkt dus, dat alle onbebouwde gronden geacht worden te behooren aan het hoofd der oeroeng of wel den Radja dier *Oeroeng*, die als souverein aan het hoofd staat van die *Oeroeng* en wiens macht zich uitstrekt over alle personen die zich binnen de grenzen van zijn gebied gevestigd hebben.

Dit is in *Simeloengoen* overal van toepassing.

Sedert de laatste 15 of 20 jaren is te dezen opzichte in de *Oeroeng Siantar* eenigermate eene afwijking waar te nemen, die evenwel te beschouwen is als een derogeeren aan de hadat, en veroorzaakt is door het zwakke en slappe bestuur van den tegenwoordigen Radja van *Siantar* en van diens vader, waardoor de overmoedig geworden beheerders zich allengs meer en meer macht en rechten hebben aangematigd.

Een ampel relaas over dezen toestand zal in een volgend hoofdstuk opgenomen worden.

Alleen de hoofden van de onderhoorigheden *Bandar* en *Sipolha* willen het doen voorkomen, alsof zij zelven souvereine rechten op den grond hebben en kunnen doen gelden, doch zulks met erkenning dat de bedoelde onderhoorigheden behooren aan de *Oeroeng Siantar* en onder verklaring dat de Radja van die oeroeng hun radja is.

Uit vorige rapporten is te zien, dat, onderscheidene geslachten teruggaande, de hoofden der onderhoorigheden *Bandar* en *Sidapmanik*, die uit hetzelfde stamhuis voortgekomen zijn als het hoofd der oeroeng, van dezen laatste zuiver afgebakende terreinen om te beheeren hebben erlangd, terwijl dit nimmer het geval is geweest met het hoofd van *Sipolha*; tot op dit oogenblik is het terrein, dat wil zeggen de onbebouwde gronden, van *Sipolha* nog volstrekt niet afgebakend; de landschapjes: hoeta *Moelak* en *Tamboe Raja*, beide, evenals *Sipolha*, aan het *Tobameer* gelegen, waarvan een ieder kan verhalen, ja, men zou haast zeggen, aantoonen, dat die van oudsher ressorteerden onder *Sidapmanik*, rekent het hoofd van *Sipolha* tot zijn ressort, en zulks zonder zich er op te kunnen beroemen, dat gezegd land hem is toegevallen par droit de conquête.

In de oeroeng *Tanah Djawa* heeft ruim één jaar lang, namelijk van 1891/1892, een soortgelijke toestand bestaan, en wel in de onderhoorigheid *Dolok Pariboean*.

Het rebelsch hoofd, met name Si Raimbang, heeft dien

stand van zaken gecreëerd, doch is thans door den Radja van *Tanah Djawa* ontzet van zijne waardigheid en als hoofd vervangen door een meer te vertrouwen persoon, zoodat de toestand in dit opzicht in *Tanah Djawa* wederom is als hierboven werd aangeteekend.

Wordt een stuk grond, dat ontgonnen is, weder verlaten, dan wordt die grond geacht tot den staat van woestheid te zijn teruggekeerd, wanneer daarop geene sporen van ontginning meer zichtbaar zijn en niets meer wordt aangetroffen van het gecultiveerde, dat tot voordeel kan worden aangewend.

Deze staat van woestheid kan gezegd worden te bestaan zoodra er geen onderscheid meer kan worden waargenomen tusschen eenmaal ontgonnen gronden en harangan.

Zoolang de gronden nog het een en ander opleveren van de eertijds geplante boomen blijven die nog galoengoeng heeten.

Daar de sawah's nimmer tot den staat van harangan kunnen komen, worden ze steeds gelijk gesteld met galoengoeng.

Zijn de gronden harangan geworden, dan gaan de rechten van de ontginners daarop verloren, terwijl die rechten blijven bestaan zoolang de gronden nog begrepen worden onder galoengoeng.

De eerste ontginner verliest deze laatste rechten evenwel, wanneer hij zonder voorkennis van zijn hoeta-hoofd vertrekt uit de oeroeng, de *Bataks* zeggen weggeloopen is, of wanneer hij wegens misdrijf veroordeeld is, dan wel wegens schulden tot den staat van slavernij is geraakt; have en goed — ook zijne galoengoeng en ladang's of sawah's — worden alsdan verbeurd verklaard en komen aan het betrokken hoofd, terwijl dan nog in verreweg de meeste gevallen de vrouwen en kinderen van den delinquent tot slavernij worden gedoemd, wanneer althans hunne erfgenamen niet borg voor hen willen staan en zich solidair aansprakelijk voor hen willen stellen.

Aan het hoofd van de oeroeng staat de Radja, die in de verschillende landschappen in die oeroeng gelegen — hiermede worden bedoeld de hiervoren besproken, door den Radja afgestane, afgebakende terreinen — vertegenwoordigers heeft die den titel voeren van pertoewanan.

Zoowel de Radja als de pertoewanan's hebben hunne door hen zelven aangestelde karadjaän's, die in de meeste gevallen hoofden eener hoeta zijn.

Aan deze hoofden wordt het direct bestuur over hunne onderhoorigen opgedragen, en daar zij voor het algemeen belang der ingezetenen hebben te waken, wordt hun het recht toegekend om over den grond te beschikken ten behoeve der ingezetenen.

Werden de pertoewanan's genoemd de beheerders van de landschappen, met evenveel recht mogen de hoetahoofden met den naam bestempeld worden van beheerders der hoeta's en der gronden van de hoeta's.

De voordeelen uit dat beheerderschap voortvloeiende, mogen de hoetahoofden voor het grootste gedeelte ten eigen bate aanwenden.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat de hier met den naam van beheerder aangeduide hoofden, aldus geheeten zijn, wijl hun territoir niet door vaste grenzen is bepaald en de Radja het recht heeft op de zoogenaamde barang larangan, o. a. op een der beide olifantstanden van aldaar gedoode olifanten, en tot heffing van verschillende rechten.

Dit laatste geldt niet in gelijke mate voor de hoofden der in iedere oeroeng aanwezige onderhoorigheden; gewoonlijk mogen dezen de gekregen olifantstanden zelven houden en is door hen over de gedeeltelijke restitutie aan den Radja van diverse heffingen in hun territoir, in den regel eene schikking getroffen; ook is de afbakening van de hierbedoelde territoren over het geheel scherper aangeduid.

De onbebouwde gronden in al deze territoren zijn van en behooren aan de respectievelijke oeroeng's.

Het grondgebied van iedere hoeta bestaat uit de door de ingezetenen ontgonnen gronden en ook uit de galoengoeng; deze gronden liggen niet verspreid tusschen andere hoeta's maar vormen een aaneengeschakeld geheel.

In de tombak, liggende binnen het territoir van een pertoewanan, kunnen al de hoeta's van dien pertoewanan rechten doen gelden; deze regeling is blijkbaar eerst in lateren tijd gemaakt, toen er meer navraag was naar boschproducten, en de hoofden grooter voordeel daaruit trokken door heffing van rechten.

In de alang-alang gronden hebben alle hoeta's dezelfde rechten.

Behoudens datgene wat hooger is aangeteekend over den aanleg van sawah's waarbij de irrigatiewerken door de dorpsgenooten, hetzij van één hetzij van meerdere hoeta's, in gemeenschappelijken arbeid worden verricht, is in beginsel aangenomen, dat voor het aanleggen van een sawah of ladang de bewoners eener hoeta slechts de vergunning behoeven te vragen aan hun hoetahoofd.

Evenals het hoetahoofd kennis krijgt van alle voorvallen in zijn ressort, wordt ook diens tusschenkomst ingeroepen bij de onderhandelingen van een ingezetene met den vorigen eigenaar van galoengoeng, bijaldien de eerste het plan gevormd heeft galoengoeng te exploiteeren; bij ontstentenis van eigenaar en diens erfgenamen beslist ten deze alleen het hoetahoofd.

Bij de ontginning van galoengoeng kunnen, met betrekking tot daarop staande vruchtboomen, alsmede omtrent de daarop alsnog te planten vruchtboomen, verschillende overeenkomsten gemaakt worden, die, uit den aard der zaak, niet aan vaste regels gebonden zijn; het is voor de partijen verplichtend het hoofd kennis te geven van de tot stand gebrachte overeenkomst.

Voor de hierbedoelde vergunning betalen de ingezetenen hoegenaamd niets aan het hoetahoofd.

Het gebruik wil evenwel, dat bij den padioogst het hoofd

van elk huisgezin een kip en een zakje rijst — eene hoeveelheid inhoudende van 4 tot 6 tjoepak—, vaak nog padi (één boenboen) en eenige klappers, ten geschenke aanbiedt aan zijn hoetahoofd; ofschoon slechts een gebruik, en volstrekt geene verplichting rustende op de ingezetenen, is er toch niemand, die zich daaraan onttrekt; hoewel oorspronkelijk eene huldegift, is die langzamerhand ontaard in eene min of meer gedwongen opbrengst, waarvan het achterwege blijven het hoofd dusdanig ontstemt, dat de aanbieding spoedig volgt.

De padi wordt bijna overal als belasting aan den Radja opgebracht ter distribueering als rijst aan de verzamelde gasten bij feestelijke gelegenheden; de gedachtenloop daarbij is, dat de bevolking bij die gelegenheden de rijst verstrekt en het hoofd het te slachten dier geeft; de padi wordt ontbolsterd door de slavinnen van het hoofd; deze belasting is geen boenga tanah, doch heet padi radja.

Onverminderd de verplichting van de bevolking om andere heerendiensten te praesteeren, zijn de onderhoorigen verplicht twee of drie malen 's jaars te werken in de ladang's der hoofden; zooals hooger reeds is gezegd, slacht het hoofd dan een varken, geit of hond en wordt men gedurende dien tijd gevoed op kosten van het hoofd; ook opium wordt door het hoofd uitgedeeld.

Er moet gewerkt worden in de ladang's of sawah's van den Radja, van de pertoewanans en van de hoetahoofden; over de verdeeling van den arbeid loopen de regelingen nogal uiteen.

Voor de diensten te praesteeren bij den Radja komen de ingezetenen van de hoeta's, die niet onder het direct bestuur van den Radja staan, eerst dan uit, wanneer door den Radja nieuwe ladang's of sawah's aangelegd worden, dus bij de ontginning van onbebouwde of woeste gronden; is de ladang eenmaal gereed ter beplanting dan wordt het overige werk verricht door de ingezetenen van de hoeta's, die direct onder het bestuur van den Radja staan; volgens

hetzelfde grondbeginsel wordt gearbeid in de ladang's of sawah's van de pertoewanans; de velden der hoetahoofden worden aangelegd en bewerkt door de ingezetenen der hoeta.

Het staat den aanvrager van woeste gronden vrij met de door hem aangevraagde gronden geheel naar goedvinden te handelen; lust het hem die ongebruikt te laten liggen dan kan niemand hem tot exploitatie dwingen.

Maar zoolang de ontginning niet is geschied, heeft de man ook geene rechten op den grond, wijl die eerst geboren worden nà de ontginning van het aangevraagde perceel.

Verder is het hoetahoofd gerechtigd, om, bijaldien gezegd perceel door anderen wordt aangevraagd, dat aan derden af te staan, doch niet vóór den eersten aanvrager gewaarschuwd en tot ontginning aangemaand te hebben.

Nergens rust de verplichting op de ingezetenen om braak liggende gronden binnen een zekeren termijn wederom te ontginnen; men kan de gronden naar welgevallen braak laten liggen; dit ligt ook voor de hand, daar allerwege gronden te kust en te keur verkrijgbaar zijn voor de ingezetenen.

Opzettelijk daarvoor afgezonderde weideplaatsen worden nergens aangetroffen, zoodat in den paditijd veel zorg moet worden gedragen dat het vee de plantsoenen niet beschadigt.

Aangezien meestal de hoofden de eigenaren van het vee zijn en de ingezetenen, voor het geval hunne plantsoenen door dat vee beschadigd worden, nimmer behoorlijke schadeloosstelling kunnen erlangen, is het alleszins verklaarbaar dat men tot het besluit is gekomen om die plantsoenen van paggers te voorzien; in de ladang's geschiedt die versperring niet slechts ter wering van het vee, maar ook om herten en olifanten van de velden af te houden.

Het moet evenwel gezegd worden, dat in den paditijd het vee, bijna zonder uitzondering, gejaagd wordt in de alang-alang gronden en sempalan, alwaar het ver genoeg verwijderd is van de plantsoenen.

De grond is de eigendom van het hoofd der oeroeng, dat is van den Radja, terwijl de ingezetenen het erfelijk bezit van de bebouwde gronden hebben verkregen.

Wijders is aan de ingezetenen toegekend het recht om vrijelijk te beschikken over de voortbrengselen van de door hen ontgonnen gronden, met dien verstande dat hun dat recht ontzegd wordt over alles wat onder den grond gevonden wordt, behoorende die vondsten aan de oeroeng, en wordende aan den vinder niet meer dan een gering bedrag in baar geld als geschenk geoffreerd; dit recht gaat over op de erfgenamen van de ingezetenen, en kan dezen slechts in enkele, boven bereids bekend gestelde, gevallen ontnomen worden.

Een antecedent van verkoop van gronden is in *Simeloengoen* niet bekend; het zou den Radja als eene groote fout aangerekend en schande zou daarover geroepen worden, wanneer hij het in den zin zou krijgen een gedeelte van de aanvaarde erfenis, van het grondgebied der oeroeng te willen verkoopen.

Men legt liever zelf een ladang aan dan een verlaten ladang te zuiveren van gras en alang alang; dus van overneming van een verlaten ladang door aankoop kan nooit sprake wezen; de Batak ziet in het verkoopen van grond eene groote schande.

Verkoop van sawah's is almede weinig gebruikelijk; daarentegen komt het dikwerf voor dat sawah's worden verhuurd en verpand, omdat het wel gebeurt dat eene familie verhinderd wordt, door afwezigheid van enkele der mannelijke leden der familie of om andere redenen, hare sawah te beploegen en te beplanten.

Op dit stuk bestaan velerhande transactiën, welke steeds gesloten worden ten overstaan van de hoofden, die gemeenlijk één tiende van het vastgesteld bedrag bekomen voor hunne bemoeienis.

De ingezetenen oefenen alzoo op de door hen ontgonnen

gronden een erfelijk bezitrecht uit, dat in alle opzichten vrij wel gelijk staat met eigendomsrecht.

In zijne hoedanigheid van hoofd der oeroeng heeft de Radja het recht de daarin voorkomende onbebouwde gronden uit te geven aan wien hij wil, dus ook aan vreemdelingen, doch is hij gehouden zich deswege eerst te verstaan met de pertoewanan's, hoofden der landschappen en onderhoorigheden, zonder wier toestemming de uitgifte niet kan plaats hebben.

Verder brengt de hadat mede, dat de hoetahoofden mede in deze aangelegenheid gehoord worden, daar zij geacht worden het best op de hoogte te zijn van de aanspraken van derden op de uit te geven gronden.

Wanneer de pertoewanan's in hun ressort terreinen wenschen af te zonderen om daarop nieuwe hoeta's te bouwen dan moeten zij vooraf daartoe de toestemming van den Radja vragen, met bekendstelling van den naam van den persoon, dien zij als aanstaand hoetahoofd gaarne zouden wenschen aangewezen te zien.

Door de hoofden der onderhoorigheden wordt deze regel zeer vaak niet betracht, omdat de Radja's in den regel zich vrij onverschillig betoonen ten aanzien van de al of niet naleving van dergelijke formaliteiten; in de meeste gevallen is het den Radja volkomen voldoende, wanneer de hierbedoelde hoofden slechts verklaren en in sommige gevallen door het sturen van zendelingen toonen, dat zij den Radja erkennen als hun souverein.

Voor de vestiging van elken vreemdeling is de toestemming van den Radja noodig.

Wil een vreemdeling gronden aanvragen, dan wordt van hem geëischt dat hij zich eerst in de hoeta vestige; zonder dit laatste erlangt geen vreemdeling gronden.

Vervolgens moet de vreemdeling nadrukkelijk verklaren met welk doeleinde de gronden door hem zijn aangevraagd; dit geschiedt daarom zoo conscientieus, omdat men van de

eenmaal verkregen rechten niet gemakkelijk ontzet kan worden.

Voor de desbetreffende vergunning wordt niets betaald; het gebruik brengt echter mede, dat men aan den Radja een geschenk aanbiedt, ten einde dezen gunstig voor zich te stemmen.

Voorts is de vreemdeling verplicht allerlei belastingen te betalen en heerendiensten te praesteeren; de boenga tanah betaalt hij aan het hoetahoofd.

Aangezien de grond altijd eigendom blijft van de oeroeng, is de afstand slechts tijdelijk.

Bij overlijden, het verlaten van den grond, het niet betalen van de boenga tanah, het gebruiken van den grond voor een ander doel dan waarvoor die is aangevraagd, vervalt de grond onherroepelijk aan de oeroeng.

Heeft zich dus een vreemdeling gevestigd in eene hoeta, heeft hij verklaard onderhoorige van den Radja te zijn en heeft hij zich onderworpen aan dezelfde verplichtingen, ook betreffende het praesteeren van diensten, als de overige hoetabewoners, dan eerst verkrijgt hij rechten op de onbebouwde gronden.

Maar gelijke rechten op den grond als de ingezetenen, verkrijgt de vreemdeling nooit.

De allerwegen aangetroffen slaven bebouwen de gronden van den meester en worden niet zelden in de gelegenheid gesteld om kleine stukjes grond, palende aan de velden van den meester, voor zich zelven te bewerken, doch zij moeten dan van de geteelde voortbrengselen verreweg het grootste gedeelte afstaan aan den meester.

Hieromtrent zijn geene regelen vastgesteld; de meester kan van de slaven vorderen wat hij wil en deze hebben hem onvoorwaardelijk te gehoorzamen.

Het recht om menschen te verkoopen berust bij den Radja en bij de meeste pertoewanan's; het uit- en doorvoerrecht van slaven, dat twee dollar per hoofd bedraagt, wordt aan den Radja betaald.

5. Recht om producten in te zamelen.

Het recht op het inzamelen van de natuurlijke producten, voorkomende op de onbebouwde gronden, die behooren tot de oeroeng, dus ook tot de hoeta, en waarop geene aanspraak wordt gemaakt door ontginners, is toegekend aan de ingezetenen; dit recht strekt zich niet uit tot de producten op de galoengoeng.

Zooals reeds is aangetoond, heeft de bezitter van den bovengrond geene rechten op den ondergrond.

Als regel geidt dat de eerste vinder van bijenboomen, getahboomen en andere, het recht heeft op de inzameling van het product, doch hij is verplicht een zeker, nergens vastgesteld gedeelte daarvan aan het hoofd—Radja en soms pertoewanan—af te staan, zoogenaamd als tanda radja.

Geschiedt de inzameling van boschproducten door de ingezetenen voor hun eigen gebruik dan wordt daarvan geene melding gemaakt, doch zoodra die voor den handel moet dienen wordt mededeeling gedaan aan het hoofd dat het beheer heeft over de onbebouwde gronden, waarin men wenscht in te zamelen; in het eerste geval betaalt men niets en in het tweede geval wordt eene retributie betaald aan het hoofd.

Van het voor den handel bestemd product wordt eene belasting (boenga tanah, pansongalas of soehei) geheven door den Radja, en daarnevens wordt betaald eene retributie, welke met onderling goedvinden telkens door partijen wordt vastgesteld, aan den pertoewanan, die daarvan eene kleinigheid afstaat aan het hoetahoofd, wanneer zulk een hoofd in deze betrokken is.

De Radja heft, behalve de belasting op de boschproducten, van nagenoeg alles wat uit- en doorgevoerd wordt rechten; van slaven, paarden, vee, varkens, geiten, padi, ja zelfs van kippen, worden rechten (soehei) geheven.

Daar waar het maar eenigszins mogelijk is, worden twee dollars aan rechten ingevorderd.

De Radja is bijzonder gesteld op het ontvangen van de hem volgens de hadat aankomende retributie van de vangst bij de jacht en van het geslachte vee, alsmede van een der tanden van geschoten of gevangen olifanten en van den rhinoceroshoorn

Deze retributie moet eigenlijk beschouwd worden als eene huldegift; het niet voldoen van de huldegift kan evenwel aanleiding geven tot ernstige geschillen.

Vooral wanneer de pertoewan's of hoofden der onderhoorigheden een karbouw of koe slachten, staat de Radja er zeer op, dat hem de achterbout van het dier wordt toegezonden.

Mijn-ontginningen zijn onbekend.

Het geval heeft zich wel eens voorgedaan, dat iemand bij het bewerken van zijn veld, een met spaansche matten gevulden aarden pot heeft gevonden, die blijkbaar in den grond begraven was; al het gevonden geld moest afgegeven worden aan den Radja. die den vinder eenige dollars gaf tot belooning voor zijne moeite.

Het is aan vreemdelingen geenszins verboden om op dezelfde voorwaarden als de ingezetenen boschproducten te verzamelen, nochtans met dit onderscheid, dat zij in alle gevallen eerst de vergunning van het hoofd moeten vragen en voor producten verzameld voor eigen gebruik, zoowel als voor den handel, eene retributie moeten betalen; welke retributie voor den vreemdeling in den regel beduidend hooger is dan voor den hoetabewoner.

6. Waterrecht.

Het water der bronnen, ontspringende op de onbebouwde gronden, is ter beschikking van iederen ingezetene der oeroeng, dus ook der hoeta.

Zoolang derden er geen nadeel van ondervinden, staat het aan iederen hoetabewoner volkomen vrij het water van rivieren en beken tot zijn eigen nut en voordeel aan te wenden, hetzij voor den landbouw, hetzij voor eenigen tak

van industrie; men zorge er evenwel voor den loop der rivieren niet te veranderen, noch het water af te dammen en afleidingskanalen te maken.

Is het noodig dat het een of ander belangrijk werk wordt ondeinomen dan behoort men daartoe de toestemming van het hoofd der oeroeng te vragen; voor werken van minder belang is het hoofd van het landschap of der onderhoorigheid bevoegd vergunning te verleenen

Voor het maken van opstuwingen van het rivierwater (bongbongan), dat, na eene soort van waterval gevormd te hebben, in dezelfde bedding voortstroomt, is de samenwerking van het hoetahoofd alleen vereischt.

Deze opstuwingen worden gemaakt om bij de hoeta's dieper en zuiverder water te krijgen.

Bij al deze werken heeft de uitvoering plaats door de vereenigde krachten der hoetabewoners.

Irrigatiewerken worden alleen daar gemaakt, waar de natte rijstcultuur bestaat; hoe de verdeeling van het water over de diverse sawah's moet plaats hebben, wordt bepaald door het hoetahoofd.

In de rivieren en meren kan een ieder vrijelijk met hengel, fuik en net visschen voor zijne eigene consumtie; alleen in de hoeta's van den Radja en de pertoewanans mag in de rivieren niet gevischt worden door anderen dan de genoemde hoofden, behalve in tijden van de pokziekte, zijnde dan de visscherij aldaar aan ieder hoetabewoner veroorloofd, en zulks wijl uit de visschen eene medicijn bereid wordt tegen die zoo zeer door de *Bataks* gevreesde ziekte.

Verder is aan de betrokken hoofden van de landschappen gelegen aan het *Tobameer* het privilége toegekend van in de uitwateringen van de kleine riviertjes in dat meer te visschen; aan de hoeta-bewoners is de visscherij dáár verboden.

Het visschen door bedwelmende middelen is overal verboden.

De vreemdelingen die vergunning hebben erlangd tot de ontginning van onbebouwde gronden, hebben dezelfde rechten als de ingezetenen op het water en den inhoud der rivieren.

Daar waar de oevers der rivieren nog niet ontgonnen zijn, hebben de ingezetenen daarop dezelfde rechten als op de onbebouwde gronden.

Op het strand en den inhoud van het *Tobameer* worden door de hoetabewoners dezelfde rechten uitgeoefend als op de oevers en den inhoud der rivieren.

7. Politieke indeeling en bestuur.

a. Tandjoeng Kassau.

Het bij het Gouvernements besluit van 27 Juni 1888, No. 5, onder het *Nederlandsch* oppergezag gebracht landschap *Tandjoeng Kassau*, staat onder het eenhoofdig bestuur van een Radja; de tegenwoordige titularis heet Radja Djintan Ali en is als zoodanig erkend en aangesteld door den Gouverneur-Generaal.

Het is een klein landschap, dat slechts 60 huisgezinnen telt en waarin bereids in het jaar 1888 eene landbouwconcessie aan Europeesche industrieelen werd uitgegeven; deze concessie is tot heden nog in exploitatie en brengt veel vertier en welvaart in dat gebied.

Verreweg het grootste gedeelte der bevolking belijdt den Mohammedaanschen godsdienst; de Radja en zijne karadjaäns zijn medebelijders van den Islam; volgens hunne bewering kunnen zij onmogelijk den tijd aangeven, waarop hun voorgeslacht tot dien godsdienst is overgegaan.

Fanatiek zijn de menschen niet; men houdt zich min of meer gestreng aan: de instellingen nopens het huwelijk, het niet eten van varkensvleesch en, de minderheid der moslims, aan het vasten.

Overigens worden sporen van de oude *Bataksche* zeden en gewoonten in het maatschappelijk leven en de huishoudelijke rechten der bevolking nog zeer duidelijk aangetroffen.

De taal waarvan hoofden en volk zich bedienen, is het *Bataksch-Simeloengoensch*

Vele *Bataksche* instellingen zijn nog volkomen zuiver bewaard gebleven, vooral in de rechtspraak.

Het vereeren der voorouders en van sommige geesten is nog algemeen in zwang.

De vijf karadjaäns zijn hoofden van kampongs, die de bevoegdheid hebben verkregen kleine overtredingen in ieder van hun ressort gepleegd, te berechten.

Van alle andere zaken geven zij kennis aan den Radja, die in een rapat met zijne karadjaäns rechtspreekt.

De karadjaäns worden door den Radja aangesteld, maar deze is gehouden om den regel in acht te nemen, dat die eerepost overgaat op den oudsten mannelijken erfgenaam in de rechte linie.

Ongeveer een derde deel van de inkomsten, voortvloeiende uit de pachtschat van de daar bestaande landconcessie, strekt ten voordeele van de karadjaäns en wordt gelijkelijk onder hen verdeeld.

Uit- en doorvoerrechten worden geheven van de ingezamelde boschproducten ten faveure van den Radja.

De Radja oefent souvereine rechten uit op den grond; al de in het landschap aangetroffen barang larangan — olifantstanden, rhinoceroshoorns, achterbouten van geslacht vee en van gevangen herten — behoort aan den Radja en moet aan hem worden afgestaan.

Een zeer eigenaardige toestand in dit landschap levert het recht op, dat der bevolking van *Tandjoeng Kassau* lange jaren geleden werd verleend, om onbebouwde gronden, behoorende tot de onderhoorigheid *Bandar-Oeroeng Siantar*, te ontginnen; de boenga tanah wordt aan het hoofd van *Bandar* betaald.

Natuurlijk is de strook lands, waarop dit recht werd toegestaan begrensd; er werd aangeduid dat de lieden van dit landschap tot eene zekere uitgestrektheid de woeste gronden mochten exploiteeren gelegen aan den oostelijken oever van de *Bah Ilapal*, de grensrivier tusschen *Bandar* en

Tandjoeng Kassau; de grond is daar hooger en beter dan in *Tandjoeng Kassau.*

De Radja van *Tandjoeng Kassau* was vroeger afhankelijk van den Radja van *Siantar* en het landschap behoort eigenlijk ook tot de *Oeroeng Siantar*, maar tijdens den strijd van *Siantar* met Raja heeft de Radja van *Tandjoeng Kassau* de gelegenheid waargenomen om zich aan het gezag van den Radja van *Siantar* te onttrekken.

Sinds jaren is de Radja van *Tandjoeng Kassau* zelfstandig Radja gebleven.

Behalve door de bovenvermelde betrekking tot *Siantar*, heeft het huwelijk van den Radja met de zuster van het hoofd van *Bandar* er toe bijgedragen, dat de eenmaal verleende vergunning voor de exploitatie van de bedoelde gronden sedert niet is ingetrokken.

De in het bedoeld gebied gevestigde ontginners hebben na de ontginning bepaalde rechten op den ontgonnen grond gekregen en betalen, evenals alle vreemdelingen, boenga tanah; deze toestand bestond reeds in het jaar 1885 en gaf tot heden geene aanleiding tot moeilijkheden tusschen de betrokken hoofden.

b. Siantar.

Als hoofd van het landschap *Siantar*, hetwelk krachtens het bepaalde bij artikel 3 van het Gouvernements Besluit van 23 October 1889, No. 25, werd gerekend te behooren tot de Residentie *Oostkust van Sumatra*, werd bij artikel 2 van hetzelfde Besluit erkend: Radja SANG NAHOEALOE.

De Radja is het door hoofden en bevolking wettig erkend hoofd der oeroeng; door dezen wordt hij op de *Pematang Siantar* tot Radja verheven en uitgeroepen, evenwel met inachtneming van het recht, dat de waardigheid van Radja bij erfopvolging in de rechte linie overgaat op den oudsten mannelijken nakomeling, gesproten uit de eerste wettige vrouw (poeang bolon).

Er bestaat dus in de oeroeng *Siantar* een eenhoofdig bestuur.

Naar gelang van de persoonlijkheid van den Radja berust het uitvoerend gezeg in mindere of meerdere mate bij dat hoofd; ontwikkelt hij weinig energie en staat hij niet ter dege vast op zijne rechten en priviléges, dan matigen de onder hem ressorteerende hoofden zich al heel spoedig al de macht aan, die het prérogatief is van zelfbesturende hoofden.

Vroeger werd reeds vermeld dat toen het hoofd van *Bandar* zag, dat het hem niet mocht gelukken zich van de oeroeng *Siantar* los te maken en door het Gouvernement aangesteld te worden tot zelfstandig hoofd, hij verder alle aspiratiën daarop liet varen, vooral nadat de door den Gouverneur-Generaal verleende acte van aanstelling van Radja Sang Nahoealoe als hoofd van het landschap *Siantar* aan dezen was uitgereikt.

Het hoofd van *Bandar* erkent dan ook nu, zoowel als weleer, dat *Bandar* eene onderhoorigheid is van de oeroeng *Siantar* en dat de Radja van *Siantar* het hoofd der oeroeng is; maar hij wenscht de rechten te behouden hem reeds van vroeger door den Radja toegekend.

Op welke wijze de afbakening van de onderhoorigheden *Bandar* en *Sidapmanik*, onderscheidene geslachten teruggaande, plaats vond, werd mede reeds bekend gesteld in een vroeger schrijven.

De Radja toentertijd heeft het geheele bestuur, ja bijna gansch het uitvoerend gezag, in die onderhoorigheden overgegeven aan die beide hoofden, die sinds ook behoorlijk gebruik hebben gemaakt van de verkregen rechten

De Radja bleef evenwel Radja van de oeroeng en genoot daarvoor van die hoofden de bij de hadat voorgeschreven eerbewijzen en huldegiften.

De dezen hoofden opgelegde verplichtingen bestaan hoofdzakelijk in, desnoodig het gemeenschappelijk bouwen van het huis voor den Radja op de hoofdplaats der oeroeng; het regelen der feestelijkheden en werkzaamheden bij: den dood van den Radja, de installatie van den Radja en van

de poeang bolon (eerste wettige en voornaamste vrouw van den Radja); het huwelijk van den Radja met eene poeang, die later tot poeang bolon verheven moet worden; het tanden vijlen van den Radja; de geboorte van den vermoedelijken opvolger van den Radja; terwijl zij dezen alsdan de noodige huldegiften moeten aanbieden.

Alsdan moeten *Bandar* en *Sidapmanik* gezamenlijk naar de *Pematang Siantar* brengen een karbouw, met de noodige hoeveelheden rijst, klappers, zout, kains en ieder van hen een sirihdoos, terwijl bij de geboorte van den vermoedelijken opvolger van den Radja, zij te zamen een geheel compleet stel keukengereedschappen aan den nieuwen wereldburger moeten ten geschenke geven.

Verder moeten eereschoten gelost en huldegiften geschonken worden door al de andere hoofden-pertoewanans en karadjaäns — die op de bovenvermelde tijdstippen verplicht zijn op de *Pematang* te verschijnen en de werkzaamheden te verrichten, welke hun worden opgedragen.

Op niet grooten afstand van het huis van den Radja is, krachtens de gewoonte van jaren her, door de ingezetenen van *Siantar* expresselijk een groot huis gebouwd dat bestemd is tot verblijf voor de hoofden van *Bandar* en *Sidapmanik*, alsmede voor de hen vergezellende groote massa onderdanen, wanneer zij ter hoofdplaats verschijnen.

Beide hoofden laten zich op de rechten op die woning nogal veel voorstaan.

Het hoofd van *Bandar* is zeer trotsch op den hem door den Radja van *Siantar* toegekenden galar van Toean Siantar hoem Bandar en stelt er hoogen prijs op, dat hij aldus wordt aangesproken.

Niettegenstaande deze ijdelheid en ondanks het feit dat in den loop der vijf jaren, gedurende welken tijd de controleur van *Batoe Bahra* aanrakingen had met deze hoofden, en hij herhaalde malen te *Pematang Siantar* rapat hield met den Radja en de hoofden van *Siantar*, waarbij, zooals van zelf spreekt, het hoofd van *Bandar* ook altijd tegenwoordig was,

schijnt het, dat laatstgenoemd hoofd, na volkomen op de hoogte gesteld te zijn geworden omtrent de opdracht der commissie, wederom begon pogingen in het werk te stellen, ten einde zich als zelfstandig Radja te doen erkennen; evenwel deed hij slechts schoorvoetend eenige stappen op het gladde ijs; alleen jegens den controleur VAN DIJK en de dezen vergezellende *Tobaasche* hoofden zou dit hoofd zich in dien geest hebben uitgelaten.

Met de pertoewanan's en karadjaän's in eene vergadering vereenigd vóór de commissie, deelde hij betreffende de verhouding van de onderhoorigheid *Bandar* tot *Siantar* volkomen hetzelfde mede, wat bereids hiervoren is aangeteekend ten aanzien van de oeroeng *Siantar* en wat hij in het jaar 1888 daaromtrent had verklaard.

De verhouding van dit hoofd met den Radja van *Siantar* is steeds uitermate goed en vriendschappelijk geweest; wel gebeurt het dikwerf dat de nog jeugdige en weinig ernstige Radja door den ouderen Toean BANDAR onderhouden wordt en van verkeerde stappen wordt teruggehouden, doch als Radja wordt SANG NAHOEALOE, hetzij te *Bandar*, hetzij te *Siantar*, immer door den Toean BANDAR gehuldigd.

Ofschoon voor dit laatste velerhande bewijzen kunnen aangevoerd worden, heeft de commissie nochtans een oogenblik gemeend aan de oprechtheid van die verhouding te moeten twijfelen, en zulks naar aanleiding van de navolgende omstandigheid.

Gedurende onze aanwezigheid te *Pematang Siantar* werd het hoofd van *Bandar* eerst door den Radja van *Siantar* en daarop door den Controleur van *Batoe Bahra* uitgenoodigd om derwaarts te komen ter bijwoning van eenige vergaderingen met de hoofden aldaar.

Verscheidene malen stuurde gezegd hoofd een paar zijner karadjaän's naar den Radja en naar dien Controleur, onder aanbieding van geiten en rijst, en ook van kippen en rijst, alsmede van brieven, om zijne verontschuldigingen aan te bieden voor zijn niet verschijnen, hetwelk geweten moest

worden aan den dood van zijn halfbroeder, die vermoord werd door een krankzinnige, aan het opsporen van dien moordenaar en aan den ziekelijken toestand van vrouw en kind, en volgens de herhaalde verzekeringen in zijne brieven en van de boodschappers, geenszins aan andere redenen.

Aangezien de gedachte bij ons voorzat, dat Toean Bandar hoogstwaarschijnlijk het denkbeeld koesterde van opzettelijk niet te willen komen te *Siantar* ten einde der commissie geen ooggetuige te doen zijn van de hulde door hem aan zijn Radja te brengen, dan wel om der commissie te doen zien, dat hij niet bij den Radja wilde komen, gaf de Controleur van *Batoe Bahra* aan de boodschappers het bescheid voor hun hoofd mede, dat hij ten hoogste ontevreden was over de handelwijze van Toean Bandar jegens den Radja en hem.

Daarop stuurde Toean Bandar alweder boodschappers met het bericht, dat zijn vrouw en kind werkelijk ernstig ziek waren, doch dat hij zoo spoedig mogelijk zou komen, wanneer de zieken eenigermate hersteld zouden zijn.

Intusschen vertrokken wij van *Siantar* en hoorden verder niets meer van dien toean.

Te *Laboean Roekoe* teruggekeerd zijnde, gewerd den Controleur van *Batoe Bahra* een brief van Toean Bandar, inhoudende dat hij nogmaals vergiffenis vroeg voor zijn verzoek om uitstel om te *Siantar* te verschijnen, onder er verklaring dat hij niet obstinaat was jegens den Radja, noch jegens dien Controleur, maar dat hij inderdaad toentertijd zijn huis niet had kunnen verlaten.

Eenigen tijd daarna kwam hij zelf te Laboean Roekoe en legde dezelfde verklaring af in tegenwoordigheid van de meeste hoofden van *Batoe Bahra*.

Naar het voorkomt, kunnen deze redenen van verschooning wel geaccepteerd worden, vooral wanneer daarbij in aanmerking genomen wordt, dat de *Bataksche* hoofden over het algemeen nog zeer traag zijn in hunne bewegingen en hoogst ongaarne hunne hoeta verlaten.

Toean BANDAR is een flink hoofd, dat trouw is aan het Gouvernement, maar, evenals al de andere hoofden, noodwendig onder meer contrôle van een niet te ver af gevestigden besturenden ambtenaar behoort te staan.

BANDAR telt om en bij 1300 huisgezinnen.

Zooals bereids gezegd is, berust het geheele bestuur over het landschap bij het hoofd, dat daarin bijgestaan wordt door zijne pertoewanans en karadjaäns; de pertoewanans zijn allen bloedverwanten van het hoofd en hebben ieder een territoir gekregen om te beheeren; zij zijn in hun bestuur tot op zekere hoogte vrij onafhankelijk van Toean BANDAR, behalve dat van hen ook datgene geëischt wordt, wat hierboven is opgegeven bij de behandeling van de verhouding van den Radja tot de hoofden; de karadjaäns staan òf direct onder Toean BANDAR, als hoetahoofden van zijne hoeta's, òf onder de pertoewanans, eveneens als hoetahoofden maar van hunne hoeta's.

Algemeen is men het in *Bandar* er over eens, dat de grond van *Bandar* grond is van de oeroeng *Siantar* en in eigendom behoort aan den Radja van *Siantar* en van den Toean BANDAR.

Eigenlijk en volgens de landsinstellingen is het alleen de Radja van *Siantar* die souvereine rechten op den grond kan doen gelden, doch door des Radja's lankmoedigheid en onverschilligheid heeft het hoofd van *Bandar* zich in den loop der jaren van een gedeelte van die rechten weten meester te maken; dit wordt bevestigd door het hoofd van *Sidapmanik* en de overige hoofden van *Siantar*, waaronder drie ooms van den Radja.

De belastingen, geheven van de natuurlijke producten, en de uit- en doorvoerrechten, welke in de onderhoorigheden *Bandar* door ingezetenen en vreemdelingen worden opgebracht, worden, zooals in het algemeen reeds vermeld is, geïnd door Toean BANDAR en zijne pertoewanan's; aan den Radja van *Siantar* droeg het hoofd van *Bandar* vroeger een zeker gedeelte daarvan af,

een gedeelte dat evenredig was aan de hoegrootheid van de perceptie; de vorige Radja, meenende noot het volle bedrag van het hem aankomende te bekomen, gaf er de voorkeur aan de belastingen zelf te doen innen en stelde daartoe te *Perdagangan Toeroenan*, de plaats tot waar de *Bah Hapal* nog bevaarbaar is met sampan's, een pang-hoeloe aan, met de opdracht aldaar van al de uitgevoerde goederen en artikelen rechten te heffen.

Tot op dit oogenblik vervult die panghoeloe nog zijne functiën.

Perdagangan Toeroenan, eene plaats met verscheidene Maleische en Chineesche kĕdeis (winkels), werd gebouwd door den vorigen Radja van *Siantar*, terwijl de plaats binnen het gebied van het landschap *Bandar* ligt.

Uit dit feit blijkt mede, dat de souvereine rechten op de gronden der oeroeng bij den Radja berusten.

In het gebied, behoorende tot eigenlijk *Siantar* wordt het bestuur gevoerd door den Radja zelven in zijne hoeta, en verder door pertoewanan's in de voor ieder hunner aangewezen territoren; de pertoewanan's zijn bloedverwantens ooms, broeders en neven van den Radja, die hunne inkomsten scheppen uit de voortbrengselen van het hun toevertrouwd gebied; aan het hoofd van elke hoeta staat een karadjaän.

Al de *Bataks* in de *Oeroeng Siantar*, dus inclusief *Bandar*. *Sidapmanik* en *Sipolha*, behooren tot één en dezelfde marga, namelijk de marga *Dapmanik*; deze lieden zijn allen Heidenen.

Het aantal huisgezinnen in eigenlijk *Siantar* bedraagt circa 1400 tangga's of ripees.

De Radja is natuurlijk de eigenaar van al de gronden in dat gebied.

Heeft in deze uitgestrektheid de Radja het recht op de barang larangan, in de onderhoorigheden *Bandar* en *Sidapmanik* heeft hij ook van dat recht voor een groot deel afstand gedaan ten voordeele van de hoofden dier beide landschappen.

De onderhoorigheid *Sidapmanik*, ontstaan op dezelfde wijze als *Bandar*, is lang niet meer zoo dicht bevolkt als voor-

heen; er zijn tegenwoordig nog maar bijna 400 huisgezinnen in *Sidapmanik*.

Een groot aantal huisgezinnen is gevlucht toen de Raja's een gedeelte van deze onderhoorigheid en van het gebied van eigenlijk *Siantar* hebben veroverd.

Sedert de laatste maanden werd al het vroeger door de Raja's veroverde gebied heroverd door den Radja van *Siantar* en evenals weleer onder het bestuur van den Radja gebracht; het gedeelte van het land dat immer onder het beheer heeft gestaan van het hoofd van *Sidapmanik*, is thans wederom aan hem toegevallen.

De in het heroverde gebied wonende menschen hebben zich allen aan den Radja van *Siantar* onderworpen.

Gelijk met de tuchtiging van het landschap *Dolok Pariboean* door den Radja van *Tanah Djawa*, hebben de Radja's van *Siantar* en van *Panei* zich verbonden om de Raja's te attaqueeren en dezen met geweld te verdrijven uit het gebied, dat zij vroeger op de beide genoemde Radja's veroverd hebben; *Siantar* en *Panei* hebben de overwinning behaald en, volgens de berichten van de menschen, die in het heroverde gebied gevestigd zijn, zijn de Raja's teruggedreven tot aan den bovenstroom van de *Bah Hapal*, dat wil zeggen, ten Noorden van den op de kaart der *Bataklanden* aangegeven weg van *Sipoldas* naar *Poerba*, via *Hoetari* en *Boentoe Raja*.

Het *Raja-land* strekt zich dus niet meer uit tot aan het *Tobameer;* ten Zuiden van de hoeta *Boentoe Raja* is al het vroeger door de *Raja's* geoccupeerde land hun ontnomen; eveneens zijn de zoogenaamde *Dolokstreken* achter de landschappen *Padang* en *Bedagei* van de *Raja's* afgenomen.

De in evengenoemd gebied liggende, en van den aanvang van de inbezitneming door de *Raja's* zeer versterkte hoeta's: *Sipoldas* en *Dolokhoeloean*, zijn mede vermeesterd door *Siantar* en *Panei*.

Aan den Radja van *Panei* is hierdoor toegevallen, het strand van het *Tobameer* van de hoeta *Perbologan* die

nog aan *Siantar* behoort, tot aan de hoeta *Salbe*, welke hoeta thans de grens uitmaakt tusschen *Panei* en *Poerba*.

Tot de *Oeroeng Siantar* behoort het strand van het *Tobameer* van de hoeta *Perbologan* tot aan de eerste kleine hoeta van het landschap *Repa*.

Het grootste gedeelte van de landstreek, liggende tusschen de *Bah Bijak* en de *Bah Bolom* behoort thans wederom tot de *Oeroeng Siantar*; eene smalle strook lands daarin is het eigenlijke *Siantar*, terwijl het overige stuk onder het ressort valt van het hoofd van *Sidapmanik*, dat nu de oude *Pematang Sidapmanik* weder occupeert.

Ten aanzien van bestuursinrichting en de rechtsbevoegdheid van het hoofd is de toestand in de onderhoorigheid *Sidapmanik* volmaakt dezelfde als in de onderhoorigheid *Bandar*.

Bij het hoofd van *Sidapmanik* bestaat evenwel niet die zucht en dat streven naar onafhankelijkheid van den Radja van *Siantar* als is waar te nemen bij het hoofd van *Bandar*; zelfs nu de onderhoorigheid *Sidapmanik* zich weder uitstrekt binnen de grenzen van weleer, toen het gebied nog niet door de Raja's was vermeesterd, is geen drijven in die richting te bespeuren.

De toean en de hoofden van *Sidapmanik* gaan ook niet zoover als de hoofden in *Bandar* met hunne aanspraken op de rechten op den grond, daar toch de eerstgenoemden eenstemmig verklaarden dat *Sidapmanik* een deel uitmaakt van de oeroeng *Siantar* en diensvolgens de grond van *Sidapmanik* het eigendom is van den Radja van *Siantar* als hoofd der oeroeng.

Toean Sidapmanik maakt wel aanspraken op de bevoegdheid en de priviléges hem in vroegeren tijd, gelijktijdig met Toean Bandar *Siantar* toegekend, maar daar staat tegenover, dat hij stiptelijk de hem opgelegde verplichtingen nakomt.

De Radja van *Siantar* mengt zich niet in de bestuurszaken van de onderhoorigheid *Sidapmanik*.

De voornaamste landschappen gelegen aan het *Tobameer* en behoorende tot het gebied van de oeroeng *Siantar* zijn: *Si Polha, Pariboean, Hoeta Moelah, Tamboe raja* en *Perbologan.*

Hiervan ressorteert onder *Siantar* propre alleen *Si Polha;* zijnde de andere genoemde landschappen gebracht onder het ressort van *Sidapmanik.*

In deze landschappen te zamen telt men ongeveer 450 huisgezinnen.

Het voornaamste landschap is *Si Polha,* waarbij tijdens de Commissiereis de overige vier landschappen zich hebben aangesloten, om, zooals de respectievelijke hoofden voorgaven, krachtiger te kunnen optreden en beter wederstand te kunnen bieden aan de invallen van de Raja's.

De hoofden van de genoemde landschappen erkennen allen, dat hunne territoiren behooren tot de oeroeng *Siantar.*

De hoofden van de vier laatstgenoemde landschappen verklaarden mede karadjaäns te zijn van *Sidapmanik,* doch om vorenstaande reden, namelijk angst voor de *Raja's,* zich te hebben verbonden met het hoofd van *Si Polha* met erkenning van den Radja van *Siantar* als het hoofd der oeroeng.

Thans in de vrees voor de Raja's ook bij die lieden verdwenen, daar zij allen hebben mede gestreden met de bovenvermelde strijders ter verdrijving der *Raja's.*

Ofschoon het dezen hoofden niet mogelijk was aanneemlijke grenzen met *Siantar* of *Sidapmanik* aan te geven en zij slechts eenvoudige karadjaäns zijn van de doesoens of hoeta's van *Siantar,* beweerden zij dat de grond in eigendom behoort aan den Radja en aan hen.

Het hoofd van *Si Polha,* dat eveneens een karadjaän is van *Siantar,* gaat in dezen zelfs nog verder dan de in macht en aanzien zooveel hoogerstaande Toean Bantar en beweert, dat, alhoewel zijn grond van de oeroeng *Siantar* is, hij toch als de eigenaar van den grond moet worden beschouwd.

Het is het hoofd van *Si Polha* er blijkbaar om te doen, in rang en aanzien gelijk gesteld te worden met de hoofden

der onderhoorigheden *Bandar* en *Sidapmanik* en alzoo nog boven een pertoewanan te staan.

In zoodanige positie heeft het hoofd van *Si Polha* geen bezwaar te ressorteeren onder het hoofd van *Siantar*.

Van al de hoofden van de naburige landschappen gelegen aan het *Tobameer* erlangden wij de mededeeling, dat het hoofd van *Si Polha* inderdaad een karadjaän is van den Radja van *Siantar*, doch dat gezegd hoofd door het zwakke bestuur van den Radja en door de welvaart die er in zijn territoir heerscht, dusdanig in macht en aanzien is gestegen, dat hij streeft naar onafhankelijkheid van den Radja, en dat hij er toegekomen is, evenals weleer het hoofd van *Bandar* te zeggen, dat hij den Radja van *Siantar* aanstelt en zonder hem de Radja geen Radja zou wezen; zijn oeroeng verloochent hij hoegenaamd niet, maar in de rij van de hoofden der *Tobaasche* landschappen wenscht hij eene eerste plaats in te nemen; met het hoofd van *Dolok Pariboean* is hij door aanhuwelijking verwant.

Zoolang men de federatie der opgemelde landschappen intact laat, en volgens den wensch der betrokken hoofden, het hoofd van *Si Polha* mede optreedt als hoofd der federatie en als zoodanig staat onder den Radja van *Siantar* of het hoofd der oeroeng, zal de Radja van *Siantar* tegen deze nieuwe instelling wel geene bezwaren in brengen, wijl de Radja de zekerheid heeft dat de federatie tot stand is gekomen in gemeen overleg van hoofden en bevolking en dat, door die feredatie te erkennen, de rust en orde in die landschappen niet meer verstoord zullen worden.

Hoofden en bevolking dezer federatie behooren mede tot de marga *Dapmanik*.

Elk hoofd van deze landschappen bestuurt zijn landschap zonder daarbij de inmenging te dulden van andere hoofden; overigens valt ten deze hetzelfde te melden als bereids omtrent de vroeger behandelde landschappen is aangeteekend.

Alleen de gehechtheid der hoofden in *Siantar* aan de oeroeng is oorzaak dat na de herhaalde invallen der Raja's

het landschap niet is opgelost in onderscheidene kleine staten, zooals zulks in der tijd is geschied met het vroeger bestaan hebbend groote landschap *Silau*, dat thans is opgelost in *Poerba* en *Kinalang* en voor een deel is geannexeerd door de *Raja's*.

Hoezeer elk *Bataksch* hoofd het als het ware zijn plicht acht om geschillen gerezen tusschen hem en zijn buurman door den strijd te beslechten, is het toch regel dat in een en dezelfde oeroeng geschillen tusschen de pertoewanan's onderling, ter kennis van den Radja gebracht worden, die alsdan geroepen wordt om de quaestiën te onderzoeken en eene beslissing in de zaak te nemen; intusschen staan beide partijen, met hunne respectievelijke onderdanen vijandig tegenover elkander en vermijdt men zorgvuldig elkanders territoir te betreden uit vrees van door den tegenstander opgevat te worden.

Er verloopt in den regel heel wat tijd, alvorens eene dergelijke zaak haar beslag heeft gekregen.

c. *Tanah Djawa.*

Het landschap *Tanah Djawa* wordt, krachtens het Gouvernements Besluit van 8 Juni 1891, No. 21, gerekend te behooren tot de Residentie *Oostkust van Sumatra*; bij hetzelfde Besluit is als hoofd van dat landschap erkend en bevestigd Radja Maligas.

Onder het gebied van de oeroeng *Tanah Djawa* ressorteeren de ondervolgende onderhoorigheden:

Dolok Pariboean, met de zich daarbij aansluitende hoofden van de aan het *Tobameer* gelegen landschappen *Si Baganding, Prapat, Repa, Panahatan, Galoeng* en *Boentoe Pasir*;

Girsang bestaande uit de landschappen *Si Dasoehoet, Daporti* en *Dapitoe;*

Simpangan Bolon, bestaande uit de landschappen *Si Dasoehoet, Daporti, Dapitoe* en *Ompoe Radja Dingin; Djerlang kataran;* en *Si Lompojang.*

Al de overige hoofden en onderhoofden in *Tanah Djawa* staan meer direct onder het bestuur van den Radja en zijn ook meer van dezen afhankelijk dan de hoofden van de bovengenoemde landschappen.

Deze laatsten erkennen wel het hoofd der oeroeng als hun hoofd en gehoorzamen ook, wanneer zij bevelen van den Radja van *Tanah Djawa* ontvangen, maar besturen hun landschap zonder de inmenging van dezen en genieten bepaalde voorrechten boven de andere hoofden.

Zij verklaarden zelfs dat, wanneer de Radja hun het bevel gaf om wegen te maken of eene zekere som gelds op te brengen, hetzij als aandeel in de kosten van een gevoerden oorlog, hetzij als eene andere belasting in het belang van de oeroeng geheven, zij verplicht waren daaraan te voldoen, evenals de overige hoofden in de oeroeng.

Verder zijn zij genoodzaakt telken male bij den Radja te verschijnen, zoodra zij worden opgeroepen, alsmede hem de traditioneele huldegiften aan te bieden.

Van het bestaan van bepaalde en nauwkeurig omschreven grenzen met *Tanah Djawa* is geene mededeeling ontvangen; doch deze hoofden hebben evenzeer als de overigen zooals bij de behandeling van de andere landschappen bereids is bekend gesteld, hunne bepaalde territoren, waarbinnen zij rechten op den grond uitoefenen.

Ook in *Tanah Djawa* zijn de hoofden en onderhoofden de beheerders van de aan hun bestuur toevertrouwde territoren.

De grond behoort aan het hoofd der oeroeng.

De Radja is evenwel verplicht om, bijaldien hij gronden gelegen binnen de grenzen van het een of ander territoor aan vreemdelingen wil afstaan, alvorens tot dien afstand over te gaan eerst het betrokken hoofd over de al of niet wenschelijkheid van den afstand te hooren; volgens de hadat is het volstrekt noodzakelijk dat de Radja in dergelijke grondaangelegenheden handelt in gemeen overleg met diegene zijner hoofden, die belang hebben en betrokken

zijn in de zaak, en zulks, omdat zij de beschikking hebben over de onbebouwde gronden in hun territoor.

Daar nu de Radja of het hoofd der oeroeng nooit eigenmachtig kan beschikken over de gronden der oeroeng en steeds het goeddunken ter zake moet vragen van de betrokken hoofden, is het, naar het voorkomt, alleszins verklaarbaar dat men allerwege pleegt te zeggen, dat de grond is de eigendom van den Radja en van het betrokken hoofd; aldus wordt mede beweert omtrent den eigendom van den grond in de hoogergenoemde onderhoorigheden.

De hoegrootheid van het aantal huisgezinnen in *Tanah Djawa* is als volgt: in eigenlijk *Tanah Djawa* ongeveer 1750 tangga's of ripees; in *Dolok Pariboean* ongeveer 800 idem;

in *Si Bagandmg*, *Prapat*, *Repa*, *Panahatan* en *Galoeng* te zamen circa 300 idem; in *Simpangan Bolon* ongeveer 800 idem; in *Girsang* ongeveer 500 idem; in *Si Lompojang* ongeveer 120 idem; en in *Djerlang Kataran* ongeveer 85 idem.

De *Bataks* in het gansche landschap *Tanah Djawa* behooren tot de *Marga Sinaga*, met uitzondering echter van de *Bataks* in *Si Lompojang* die behooren tot de *Marga Siragi*, de *Bataks* in *Papoetaran* die behooren tot de *Marga Poerba* en de *Bataks* in *Repa* en *Panahatan* die behooren tot de *Marga Damanik*.

De *Marga's Siragi*, *Poerba* en *Damanik* zijn *Marga's* die in de overige landschappen waaruit *Simeloengoen* bestaat, voorkomen. Al deze *Bataks* zijn Heidenen.

In het landschap *Tanah Djawa* bestaat een éénhoofdig bestuur, een Radja die door hoofden en bevolking wettig wordt erkend.

Een toestand, zooals die in het landschap *Siantar* wordt aangetroffen, dat de hoofden der onderhoorigheden afstammen uit hetzelfde geslacht als de Radja, wordt in het landschap *Tanah Djawa* te vergeefs gezocht.

De broeders van den Radja van *Tanah Djawa* helpen den Radja het landschap besturen en ontvangen daarvoor van

den Radja eene tegemoetkoming, die geput wordt uit de inkomsten van den Radja; wijders schenkt de Radja gemeenlijk aan zijne broeders een paar onder zijn direct bestuur staande hoeta's ter beheering en ter erlanging van eenige meerdere materiëele voordeelen voor hen.

Langs het strand van het *Tobameer* strekt zich het gebied van *Tanah Djawa* uit van de eerste hoeta, op de grens van het landschap *Si Polha*, tot aan het landschap *Hadji Batak*, tot aan de *Onan tiga Radja*, waarop de Radja's van *Girsang* hunne rechten doen gelden.

Alzoo zijn de landschappen, gelegen aan het *Tobameer* en ressorteerende onder *Tanah Djawa*:

Repa, *Panahatan*, *Si Bagandìng*, *Prapat*, *Boentoe Pasir* en *Galoeng*.

De tusschen het hooggebergte *Si Batoe Loteng* en *Si Manoek Manoek* en het *Tobameer* gelegen landschappen *Girsang* en *Simpangan Bolon*, strekken zich uit tot ongeveer bij en achter het onafhankelijk landschap *Ail* en zijn slechts door eene vrij smalle strook lands, bevattende de mede onafhankelijke landschappen *Si Bisa*, *Motoeng* en *Hadji Batak*, van het strand van het *Tobameer* gescheiden; ook *Girsang* en *Simpangan Bolon* behooren tot *Tanah Djawa* en erkennen den Radja van *Tanah Djawa* als hun wettigen Radja.

Behalve de genoemde onafhankelijke landschapjes, vormen de onafhankelijke landschapjes *Djongi ni Hoeta*, *Onggang*, *Gopgopan*, *Si Gaoel* en een gedeelte van *Oeloehan* de betrekkelijk smalle strook lands die *Tanah Djawa* scheidt van de *Bataksche* landschappen, welke bij staatsblad 1892, No. 279, onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement *Sumatra's Westkust* werden gebracht.

Met de hoofden dezer landschappen, die bijna allen zeer geliëerd zijn met de hoofden van de aan het *Tobameer* gelegen tot *Tanah Djawa* of *Siantar* behoorende landschappen, zijn sedert geruimen tijd door ons vriendschapsbetrekkingen aangeknoopt met het gevolg dat die hoofden niets liever

zouden wenschen dan onder het *Nederlandsche* oppergezag te staan.

Wordt te goeder tijd aan die hoofden eene acte van aanstelling verleend door den Resident der *Oostkust van Sumatra* en de bevolking gehandhaafd in het genot van hare huishoudelijke instellingen en eigen rechtspleging, en wordt dan daarbij de uitwatering van het *Tobameer*, de *Asahanrivier*, aangenomen als de natuurlijke grens tusschen de *Oost-* en *Westkust van Sumatra*, dan wordt van zelf een geleidelijke overgangstoestand in het leven geroepen ten opzichte van onze verhouding tot de nieuw onderworpen en nagenoeg aan elkander grenzende *Batiksche* landschappen gelegen in beide gewesten.

Het eenige hoofd in *Tanah Djawa* dat oogenschijnlijk trouw, doch metterdaad in verzet was jegens zijn Radja, was het hoofd van *Dolok Pariboean*, d. w. z. niet het hoofd dat bedoeld werd in de rapporten van Mei 1890, maar het hoofd, dat ruim één jaar na dato als zoodanig was opgetreden.

In weerwil van alle verzekeringen aan den Radja van gehoorzaamheid en trouw, benevens van het voldoen aan de volgens de hadat voorgeschreven gebruiken, bleef hij halsstarrig weigeren, onder allerlei voorwendselen, om gevolg te geven aan de oproeping van den Radja, ten einde dezen te bezoeken op de *Pematang Tanah Djawa*.

Zelfs liet gezegd hoofd zich bewegen om Gouvernementsdienaren buiten zijn landschap te overvallen, terwijl hij zich volkomen goed bewust was, dat zijn Radja en zijn voorganger zich aan het Gouvernement hadden onderworpen.

De hechte bond gesloten tusschen hem en het hoofd der Raja's deed hem ongetwijfeld besluiten tot den aan den dag gelegden overmoed jegens het Gouvernement en zijn Radja.

Overbodig is het hier over de onderwerpelijke quaestie uit te weiden, aangezien die bereids breedvoerig behandeld en uiteengezet is in de tot de zaak betrekkelijke ingediende rapporten.

Naar het voorkomt, kan hier volstaan worden met de vermelding van het feit dat de Radja van *Tanah Djawa*, met al de onder hem staande hoofden, het landschap *Dolok Pariboean* afdoende getuchtigd en het rebelsch hoofd aan het Gouvernement uitgeleverd hebben.

Al de hoofden in *Tanah Djawa*, waaronder ook de hoofden begrepen zijn van de aan het *Tobameer* gelegen landschappen, zijn op last van den Radja van *Tanah Djawa* ten strijde getrokken tegen *Dolok Pariboean*; voorzeker een duidelijk bewijs van hunne afhankelijkheid van den Radja en van hunne goede gezindheid jegens het Gouvernement.

Door den Radja is het rebelsch hoofd van *Dolok Pariboean* als hoofd afgezet en de zoon van het vorig hoofd, onder voogdijschap van diens oom, wegens zijne minderjarigheid, als hoofd van het landschap aangesteld, in overeenstemming met de karadjaän's aldaar.

8. Slot aanteekeningen.

Uit het vorenstaande is alzoo gebleken dat de hoofden der onderhoorigheden van elk landschap volstrekt geene zelfstandige hoofden zijn, noch als zoodanig beschouwd kunnen worden; zij staan allen onder het hoofd der oeroeng en zijn aan hem schatting, alsmede gehoorzaamheid verschuldigd.

De overige hoofden in elk landschap staan meer direct onder het hoofd der oeroeng en zijn geheel afhankelijk van den laatste.

Ter voorkoming van eene verkeerde voorstelling, zij hier kortelijk aangestipt dat er hoegenaamd geen verband bestaat tusschen de vier groote Radja's in *Simeloengoen* — exclusief het hoofd der Raja's die de vijfde is — en de instelling van de Radja naämpat of Radja perboringin, welke eertijds in de westelijke landschappen van het *Tobameer* in het leven is geroepen door den in die streken zeer machtigen priestervorst, *Singa Mangaradja*, wiens zetel toen was te *Baraka*.

De Radja naämpat zijn geestelijke hoofden en als zoodanig slechts „wakils" — maar ook niets meer — van den priestervorst; slechts bij uitzondering is een van hen tevens belast met het wereldlijk gezag in het landschap of de hoeta zijner inwoning.

Overal waar zij zich vertoonen, worden de radja naämpat beschouwd als priesters, als personen door de godheid bezield met bovennatuurlijke kracht en in de leer der mystiek ingewijd door den priestervorst, die het vermogen wordt gezegd te bezitten zich, naar gelang van de behoefte en de noodzakelijkheid, in nauw contact te stellen met de opperste godheid der *Bataks*, met Dé- of Nébata.

De Radja's in *Simeloengoen* zijn de facto hoofden bekleed met het wereldlijk gezag; bij godsdienstige plechtigheden gaan zij — als Radja's — wel immer voor, maar leiden die niet.

In *Simeloengoen* kent men den priestervorst wel, doch erkend als zoodanig wordt hij niet; ook is het, bij de navorschingen ter zake, niet gebleken, dat er ooit „wakils" van hem in deze streken met der woon gevestigd zijn geweest.

De godheden die in *Simeloengoen* worden aangebeden, hoort men schier nooit noemen in het westen van het *Tobameer*, terwijl in het laatstbedoeld gebied overal eene bepaalde vereering is waar te nemen van den gezant van Débata, van den priestervorst.

Verder wordt in *Simeloengoen* te vergeefs gezocht naar de uiterlijke kenteekenen, die bij feestelijkheden onvermijdelijk den radja's perboringin moeten worden nagedragen; het ware eene doodzonde die in het westen van het *Tobameer* achterwege te laten.

Ook zal men vruchteloos zoeken naar het onderling verband tusschen de Radja's van *Simeloengoen*, zooals dat behoort te bestaan tusschen de radja naämpat.

Wat zeer tegen het bestaan van gezegde instelling pleit, is wel de geschiedenis van het ontstaan der oeroengs in *Simeloengoen*, met het reeds van den vroegsten tijd daarin

aangetroffen patriarchaal bestuur; de concentratie van het gezag over onderscheidene hoofden, die veelal bloed- of aanverwanten zijn en behooren tot een en dezelfde *Marga*; en het gaan naar den Sultan van *Atjeh* om van dezen een galar en kabesaran — welke thans nog aanwezig is bij de Radja's — te ontvangen; ook zijn de oeroengs in *Simeloengoen* niet te gelijker tijd ontstaan en heeft de Radja van de eene oeroeng eerder bestaan dan die van de andere oeroeng.

Dan nog hebben in *Simeloengoen* verscheidene op zich zelf staande hoofden van kleine landschappen bestaan, die in den loop der tijden ingelijfd zijn geworden door de machtiger hoofden; zoo waren de hoofden van *Si Lompojang*, *Si Merimboen*, *Si Poldas* en nog anderen weleer onafhankelijk.

Oorspronkelijk waren er in *Simeloengoen* vier groote en machtige Radja's, naast onderscheidene kleine en van hen onafhankelijke hoofden; na de komst der Raja's is in dit opzicht belangrijke wijziging gekomen.

Aan het hoofd van elk der drie genoemde en behandelde landschappen staat een door den Gouverneur-Generaal erkende en aangestelde Radja.

In het belang van een geleidelijke ontwikkeling van de verhouding van het Gouvernement tot de Bataksche hoofden aan de *West-* en *Oostkust van Sumatra*, ware het misschien wenschelijk aan de in de bovengenoemde landschappen aanwezige hoofden der onderhoorigheden eene acte van aanstelling te doen uitreiken door den Resident der *Oostkust van Sumatra*, opdat te gelegener tijd, bij eene eventueele annexatie der kleine landschappen, die de *Oostkust* nog van de *Westkust* scheiden, aan de betrokken hoofden mede eene acte van aanstelling van dien Resident verleend kunne worden, nadat de door hen afgelegde eenvoudige verklaring van onderwerping door den Gouverneur-Generaal zal zijn goedgekeurd.

De laatstbedoelde hoofden kunnen alsdan ressorteeren onder de afdeeling *Simeloengoen*, waartegen zij geene be-

zwaren zullen hebben, en gezamenlijk vereenigd worden in één karapatan tot het behandelen van belangrijke quaestiën.

In elk der drie hierbedoelde landschappen zal een karapatan bijeen geroepen dienen te worden, die is samengesteld uit het hoofd van het landschap, de aangestelde hoofden en de in de zaak betrokken hoofden, terwijl mede zitting daarin kunnen nemen de overige, niet van eene aanstelling voorziene hoofden op wier advies prijs gesteld mocht worden.

Bij het uitgeven van landbouwconcessies aan industriëelen zal de samenwerking noodig zijn van den Radja, de aangestelde hoofden en de hoetahoofden, wier territoren binnen de grenzen van het aangevraagde perceel vallen.

De geldelijke voordeelen uit die landbouwconcessies voortvloeiende, zullen verdeeld dienen te worden onder den Radja, de betrokken aangestelde hoofden en hoetahoofden; de repartitie zal door het Bestuur kunnen geschieden en wel naar gelang van ieders aanspraken en rechten op den grond.

Een en ander is in hoofdzaak reeds met goed gevolg sedert het jaar 1888 in toepassing gebracht in *Tandjoeng Kassau* en voorbereid in *Siantar* en in *Tanah Djawa*.

Als beginsel aangenomen zijnde, dat bestaande rechten worden geëerbiedigd, terwijl rechten, welke hinderlijk worden geacht voor de ontwikkeling des lands, tegen schadeloosstelling worden overgenomen, zoo komen de uit- en doorvoerrechten, alsmede de diverse andere belastingen, waaronder die op opium, de dobbelspelen en de hanengevechten voor overname alleszins in aanmerking.

Alle uitvoer van voortbrengselen, producten en vee wordt door de heffing van deze rechten en belastingen nagenoeg onmogelijk gemaakt; ook de invoer van goederen en handelsartikelen ondergaat dientengevolge beduidende belemmering; de bevolking wordt daarbij zoo goed als teruggehouden van een streven naar ontwikkeling van de inlandsche nijverheid en naar verhooging van haar produceerend vermogen.

Het is een pernicieuse remschoen voor de ontwikkeling

en de welvaart van land en volk, die ten spoedigste behoort afgehaakt te worden.

Onderhandelingen omtrent den afkoop dier rechten zijn natuurlijk nog niet gevoerd geworden met de hoofden; maar uit de desbetreffende gesprekken kon wel opgemaakt worden, dat zij allen, zonder het opperen van bedenkingen, er toe zouden overgaan om van het Gouvernement eene schadeloosstelling wegens het overnemen van die rechten aan te nemen.

Hoe groot het bedrag dier schadeloosstelling zal moeten zijn, kan vooralsnog niet met zekerheid opgegeven worden; het door de hoofden geïnd bedrag zal wel nimmer met juistheid aangegeven worden en kan daarom niet als maatstaf dienen.

Afgaande op de tot de zaak betrekkelijke, erlangde mededeelingen zal, naar het voorkomt, de schadeloosstelling uit te keeren aan al de daarop recht hebbende, en tot op heden die rechten innende hoofden in de landschappen: *Tanah Djawa*, *Siantar* en *Tandjoeng Kassau*, het bedrag van *f* 2000 per maand niet overschrijden; het is zeer wel mogelijk dat, wanneer de hierover gevoerde onderhandelingen eenmaal geopend worden, het totaal bedrag nog ver beneden de genoemde som zal blijven.

Wijders zullen de kosten van bestuur voor eene nieuwe afdeeling *Simeloengoen* bestaan in de navolgende uitgaven:

de tractementen van een Controleur der eerste klasse bij het Binnenlandsch Bestuur, van een klerk en van een Bataksche schrijver voor het bureau van dien Controleur, benevens van een Europeeschen Instructeur en van een Inlandschen Sergeant, drie korpoaals en twee en veertig gewapende politiedienaren.

Al de op de nieuwe standplaats in *Simeloengoen* op te richten gebouwen kunnen in de eerste jaren opgebouwd worden uit zeer tijdelijke materialen, die in die streken gemakkelijk en zonder groote kosten uit de bosschen gehaald kunnen worden door veroordeelden.

Goede soorten van bamboe, hout, rotan en idjoeq of atap worden in de *Bataklanden*, zooals reeds is aangetoond, allerwegen in groote hoeveelheden aangetroffen.

De middelen tot dekking van de kosten van bestuur zijn te scheppen uit:

1. de in- en uitvoerrechten en accijnzen; deze zullen hand over hand toenemen in de naburige havenplaatsen, zoodra het geheele *Batakland* wordt opengesteld voor het algemeen verkeer;

2. de verpachtingen van het recht tot den verkoop van opium en tot het houden van dobbelspelen, en later tot den verkoop van sterke dranken en tot het houden van pandhuizen;

3. de bedrijfsbelasting geheven van vreemde oosterlingen, reeds thans hebben zich onderscheidene Chineezen in de *Bataklanden* gevestigd als plankenzagers en handelaren;

4. het verleenen van mijn-concessies,- wordende algemeen beweerd dat het hooggebergte zeer rijk moet zijn aan ertsen;

5. de diverse voordeelen ten faveure van den fiscus, die voortspruiten uit de eventueele en misschien al vrij spoedige vestiging van Europeesche industriëelen in *Simeloengoen*.

Het is nagenoeg als zeker vast te stellen, dat, zoodra het bestuur zich in *Simeloengoen* zal hebben gevestigd, daar ter plaatse zich al heel spoedig het centrum zal vormen van alle vreemdelingen, handelaren en neringdoenden, en dat de *Bataks* van de naburige onafhankelijke landschappen gelegen aan het *Tobameer*, zoomede die van het schiereiland *Samosir* binnen betrekkelijk korten tijd alle benoodigde waren en handelsartikelen slechts van dáár zullen betrekken, wijl men die goederen aldaar spoediger, goedkooper en in grooter verscheidenheid zal kunnen bekomen dan tot nog toe het geval is langs den weg van *Siboga* op de passer (*onan*) te *Balige*; reeds nu bestaat er een vrij belangrijke handel tusschen *Tanah Djawa* en *Siantar* met de *Tobalanden*; hoe grooter de veiligheid van personen en goederen in die streken wordt door den aanleg van groote wegen en het

uitoefenen der politie, des te meer zullen handel en ve keer aldaar toenemen.

Daar er in de *Tobalanden* geen débouché is, dat alleszins voldoet aan de daarvoor gestelde eischen en in *Simeloengoen* daarentegen door de gunstige terreingesteldheid voor het aanleggen van wegen naar de kustplaatsen al zeer licht een débouché te vinden is, lijdt het geen twijfel of het zwaartepunt van den handel in *Toba* zal zich allengs naar *Simeloengoen* verplaatsen.

Een niet onbelangrijk voordeel ten deze is, dat de immer ons vijandige stam der *Raja's* thans zoo goed als geheel uiteen is gespat, dank zij het energiek en krachtig optreden van de Radja's van *Siantar* en *Tanah Djawa*, en dat het grootste gedeelte van het gebied van Toean Raja weldra wel verdeeld zal worden onder de verschillende Radja's en hoofden in *Simeloengoen*.

Toean Radja is op dit oogenblik de gevangene van het hoofd van *Poerba*; de lieden van *Poerba* houden thans de *Pematang Raja* (*Boentoe Raja*) bezet en de lieden van *Siantar Panei* en *Ompoe Gèlègé* hebben het overige *Rajaland* bezet, nadat de hoofden en bevolking aldaai zich aan hen hebben onderworpen; ook de *Dolokstreken* achter de landschappen *Padang* en *Bedagei* zijn thans gebracht onder het ressort van de voornoemde Radja's.

Ompoe Gèlègé of Toean Salain is hoofd van de onderhoorigheid *Dolok Sariboe* en ressorteerde vroeger onder den Toean Raja doch gehoorzaamt thans den Radja van *Siantar*.

Er is nog geene beslissing gevallen, wat er met het hoofd der *Raja's*, Toean Hapeltakan, gedaan zal worden; hoogstwaarschijnlijk, althans bijaldien er geene verandering, door welke oorzaken dan ook, komt in den stand van zaken, zal hij afgezet en verwijderd worden, te gelijker tijd met zijn jongeren broeder en medebestuurder, genaamd Toean Si Nanggian of Toean Poesi.

Eerst na de tuchtiging van *Dolok Pariboean* en de gevangenneming van het hoofd van dat landschap, met name SI RAIMBANG, door den Radja van *Tanah Djawa*, RADJA MALIGAS, was het mogelijk een goed overzicht te krijgen van de toestanden in de verschillende landschappen in *Simeloengoen*; tot de samenstelling van dit verslag is daarom gewacht totdat de afwikkeling der zaken in *Tanah Djawa* haar beslag had gekregen. Deze onwillekeurige vertraging is ongetwijfeld aan de volledigheid ten goede gekomen.

LABOEAN ROEKOE, *April 1893.*

DE MOEÀLANG- EN SEKÀDAN-DAJAKS

(EEN REISVERHAAL)

DOOR

L. C. WESTENENK.

CONTROLEUR VAN SANGGAU EN SEKADAN

(*Westerafdeeling van Borneo*).

Zaterdag den 2en Maart 1895 ging ik te 6 uur 's morgens per particuliere bidar van *Sanggau* de Kapoeas op, en was reeds te $8^1/_4$ uur te *Balei Nangah*, waar de padioogst reeds binnen was.

Het water begon nu merkbaar te stijgen en we waren te 5 uur 's middags eerst te *Kedoekoel*, waar de nacht moest gepasseerd worden.

Zondag den 3en Maart 1895 werd te 12 ure *Sekadan* bereikt, waar ik den Panembahan liet kennis geven, dat ik na mijne terugkomst van boven van plan was de *Sekadanrivier* te bereizen.

Te 2 uur 's namiddags vertrokken, kwamen we te 5 uur aan de kampoeng *Sĕlaras* [*Sĕpoetih*], waar boos weer ons noodzaakte den nacht te verblijven.

Maandag 4 Maart vertrok ik te $5^1/_4$ uur 's voormiddags; we waren te $7^1/_2$ uur te *Soengei Ajah*, deden 's middags het aardig gelegene *Sepank* met zijn droomerige karbouwen aan, en kwamen te $5^1/_2$ uur 's namiddags in een vreeselijk onweer te *Blitang* aan.

Pangeran Nata Indra Magara liet ik verzoeken zich gereed te houden om na mijne terugkomst van Sintang met mij de *Moeàlang-dajaks* te bezoeken.

Den volgenden dag vertrokken wij te 6 uur voormiddag; we hadden eene uiterst vervelende reis tot *Tempoenak*, daar geen enkele kampoeng, geen enkel huis den eentonigen Kapoeasrand afbreekt.

Eigenaardig is alleen de *Tandjong Moerau*, berucht èn om den vorm èn om de vroegere onveiligheid, daar de *Kantoedajaks* hunne rooftochten tot hier en verder uitstrekten.

Te 3 uur 's namiddag's bereikten we de kwala der *Tempoenah ketjil* en recht daartegenover, aan de kwala *Tempoenah besar*, ligt de kampong *Tempoenak* [5 huizen en 3 lanting's] met het hoofd *Raden Soeradjaja*.

Te $5^1/_2$ uur 's namiddags werd soengei *Ringit* tegenover Kwala *Tinting* bereikt en er den nacht gepasseerd.

Den 6en Maart kwam ik te $9^1/_2$ uur voormiddag te *Sintang* aan en op dezen en den volgenden werden verschillende dienstzaken met den Assistent-Resident besproken.

Te $5^1/_2$ uur zakte ik weder af en was te middernacht reeds te *Blitang* terug.

Den 8en Maart hield ik 's morgens met den Kapitein van *Sanggau* en den Laothai aanslag in de belasting op het bedrijf voor 1895, en werden in den loop van den dag toebereidselen gemaakt tot de reis naar boven.

Den 9en Maart was het reeds laat, toen we [de Pangéran vergezelde mij] met heel wat bidar's en pĕlélé's de soengei *Blitang* opvoeren.

De breede rivier herinnert levendig aan de rivieren en meren in het *Tajansche*.

Het water is lichtbruin, zoodat de fraaie naam van blauwe *Blitang* minder juist is.

Stroom is er bijna niet in de diepe rivier — aan de monding [tot een dag opvarens] zijn de lage oevers slechts met klein hout bezet.

De soengei *Blitang* is buitengewoon vischrijk en dicht bevolkt met de smakelijke *Djelawat*, *Kaloi* [*goerami*], welker grootste vertegenwoordigsters tegen spotprijs en in massa door de vele visschers worden verkocht.

Er zijn zelfs Maleiers van *Salimbau*, die hier „mĕngĕrdja ikan".

De visch wordt veelal levend met groote houtvlotten naar *Pontianak* afgevoerd.

De *Djongkit* is een breede linker zijrivier eveneens [aan de monding] met bijna stilstaand water — haar gebied behoort tot *Sintang*.

We sliepen te *Engkodjam*. Ik maakte een tochtje in het rechter zijriviertje van dien naam, eigenlijk een waterplas met veel hout. Heerlijk bloeiden hier een overvloed van orchideeën; *Blitang* is er voor bekend. Ook later, meer stroomopwaarts vond ik mooie soorten.

Hoe rijk de flora is, van dieren wordt men [behalve van visch] weinig gewaar.

Van *Blitang* tot *Engkodjam* zag ik geen spoor van dierlijk leven en hierdoor, naast het varen door het zoo trage water, is eene reis op de Soengei *Blitang* per roeivaartuig vrij vervelend.

De rivier heeft echter dit voor, dat zij toegankelijk is voor stoomschepen. Zoo moet het stoomschip SINGKAWANG het gebracht hebben tot aan Soengei *Ansar*, terwijl de toenmalige Assistent-Resident S. W. TROMP per KARIMATA *Balai Sapoewal* heeft bezocht, het laatste gedeelte 's nachts varende!

De rivier is diep, drijfhout treft men niet aan, omdat aan de lage oevers geene ladang's worden aangelegd, en tot *Balai Sapoewal* is geen enkele steen in hare bedding.

Het is daarom zoo te betreuren, dat de tot nu toe gevondene Blitangsteenkool van nog te jonge formatie schijnt, en blijkt ijzerpyriet te bevatten, waarom ze niet voor de stoomvaart kan worden aangewend.

De Pangeran gaat nog steeds voort te zoeken naar betere soorten en, mocht hem dat gelukken, dan zal door het gemakkelijk vervoer en de arbeidverschaffing *Blitang* eenigszins kunnen bloeien, waarbij komt dat alsdan door meerdere bekendheid misschien kapitaal zou te vinden zijn; ook de

groote hoeveelheid prachtige houtsoorten [b. v. veel ijzerhout] en overige boschprodukten in het Blitangsche zouden dan in den handel kunnen worden gebracht.

Zondag 10 Maart. *Soengei Ansar*, welker twee kwala's wij 's middags passeerden, is het gebied, waar de bovenbesprokene steenkool wordt aangetroffen.

Poelau Mérakai bleek niet op de kaart voor te komen, ofschoon het gevormd wordt door een belangrijke en breede „troesan". Bij lagen waterstand komt ook hier in de bedding steenkool te voorschijn. Hier — rechteroever — treft men het eerste heuveltje, de eerste verheffing van den bodem, aan sinds het vertrek van Blitang. Ook de boomen worden hooger.

De Chinees *Si Atin* — wiens naam als kampong op de kaart vermeld staat — is vermoord geworden en de plek nu verlaten.

Te $5^1/_2$ uur n. m. waren we te *Balai Sapoewah*.

Maandag 11 Maart. Den volgenden dag werden boden gezonden naar de *Moèàlang-dajaks* welke ik wilde bezoeken, en waren hevige regenbuien oorzaak, dat ik geen uitstapje in de buurt kon maken — slechts werd wat gevaren in de *Soengei Sapoewah*, waar ik weer een schat van bloeiende orchideeën aantrof.

Balai Sapoewah heeft eene Maleische bevolking. De kampoeng ligt uitsluitend aan den linkeroever en wel aan de uitmonding van het gelijknamige riviertje in de *Soengei Blitang*. Ze ziet er aardig uit in haar slordigen chaos van armoedige woningen — met hoog bosch er achter en een groote aanplant van těngkawangboomen, *die in bloei stonden.* Ik onderstreep de laatste woorden; wie *Sanggau* en *Sekadan* eenigszins kent, begrijpt hoe er een jubelkreet opging van de bevolking, die na een vergeefsch hopen van 6, 7 jaren eindelijk de těngkawang in bloei zag. — De těngkawang toch is in deze onderafdeeling een machtige factor van den welstand der bevolking en nu — zooals mij gebleken is — overal deze vruchtboom bloeit, zullen — tenzij aanhoudende

regens alle hoop en verwachtingen in rook doen vervliegen — vele huisgezinnen uit armoede en ellende worden opgeheven en zal de oogst der padi-tĕngkawang een buitengewoon vertier opleveren.

Ondanks mijne bemoeiingen waren enkelen reeds begonnen tĕngkawangstammen te vellen en af te voeren naar *Pontianak* — maar gelukkig zij, die hun geduld nog hebben weten te bewaren. Bijna ieder huisgezin bezit één of meer tĕngkawangs — ieder is geïnteresseerd bij den oogst er van, en van daar, dat ook ik niet weinig aangenaam verrast was het donkere groen der groote tĕngkawangbladeren eindelijk gesmukt te zien met het witgeel der vele bloesems.

Dinsdag 12 Maart. Te ± $8^1/_2$ uur in den vóórmiddag vertrok ik naar *Moelau* [*Boven-Blitang*].

Een weinig ten Zuiden van *Soengei Batoe* is de eerste steen in de *Blitang*bedding — een blok zoogenoemd „*batoe bĕsi*" als b. v. voorkomt aan de monding van het „*ajer panas*" in de *Mengkiang* tegenover kwala *Entjik*.

Te ± 2 uur des namiddags waren we te *Moelau*, eigenlijk kwala *Moelau*, want er is geen huis of eenig teeken van menschelijk leven. De A. S. paal, destijds aldaar opgezet van zéér inferieur en zacht hout, was verdwenen. Slechts enkele vermolmde stukken hout wezen de plek aan en ik droeg den pangéran op — tegen vergoeding der onkosten — een ijzerhouten paal met de letters A. S. hier te planten.

Wij voeren daarna de kleine soengei *Moelau* een half uurtje op en kwamen eindelijk aan een pondokje (rechts), waar een twintigtal Dajaks ons wachtten.

Van hier leidt een vrij slecht pad door de rimba naar de Dajaksche kampoeng *Pakil*, waar we binnen het uur arriveerden. *Pakil* [2 huizen met 10 pintoe's] is een „pĕlâman" van het nu verlatene *Toeada* en bestaat eerst 9 oogstjaren. De Dajak Kiek met den titel Mantri moeda enz. is kamponghoofd; hij ontving dien titel bij mijne komst, daar de pangeran met opzet tot nu toe had gewacht, en het

was een heel feest in de kampoeng waar den „*anak boeah*” een varken werd geslacht en veel toewak werd geschonken.

Bij het voorlezen der zoogenoemde „soerat lajang” zat het nieuw benoemde hoofd met zijne vrouw voor een *bokor* [platte koperen schotel] met water, waarin een stuk steen en een stuk aarde, terwijl er rechtovereind in stonden een *toembak* en een *tempoeling* en om de *bokor* heen gekronkeld een *gĕlang rotan sega* — alle symbolen van overvloed van grond en water, geluk in den krijg, welstand en goeden oogst.

Het varken werd met een toembak de halsslagader doorgestoken en een weinig van het bloed den echtgenooten met een parang [„*isau*”] op voorhoofd en hart gesmeerd, waarna beiden in de parang beten.

Vele bijgeloovige ceremoniën komen bij de *Moeàlang's* voor. Hun godsdienst schijnt mij minder te zijn gesleten door de wrijving met Maleische elementen, dan bij andere stammen in deze onderafdeeling het geval is.

Zoo is b. v. de leer der zielsverhuizing merkwaardig in stand gebleven. Bij den dood van een *Moeàlang-dajak* wordt zijn lijk in eene doodkist [*rarong*] begraven. Die rarong is uit een boomstam gehakt en heeft den vorm van een prahoe.

De *soemangat* van den overledene gebruikt die *rarong* om over het water naar het zielenland [*sebajan*] over te gaan. Hun zielenland is de reusachtige *Poenoèng Koedjau* in de *Boven Sĕpank*. De zielen der afgestorvenen leven er ongeveer een menschenleeftijd, sterven dan, en dalen als dauw [*ĕmbon*] op de padi neer en hoe meer zielen zoodanig worden wedergeboren, hoe rijker de oogst; immers: „banjak ĕmbon, padi bagoes”!

De weg naar de *sebajan* is echter wel wat vreemd; de *soemangat* wordt gezegd de *Kapoeàs* af en de *Baritoe* (!) weerop, den Koedjau te bestijgen; en als ge dat vreemd vindt, vertelt men hoe een *Moeàlang* op de *Baritoe* varend zijn kind tegen kwam, dat [maar dat wist de vader niet] voor eenigen tijd was overleden en toen hij het kind weder medenam [men ziet dat de leer nog minder vreemd is

dan het verhaaltje ter bevestiging er van] overleed het, juist toen ze de kampoeng bereikten, en toen men het begroef tierde op het graf slechts het bekende „*roempoet hidoep*", dat nu nog een rol speelt in verschillende ceremonies.

Naast den god in den hemel [*Batára*] heeft men de *déwata's* en *hantoe's* enz. van verschillenden naam, welke laatste vooral bij avondrood [hantoe *Lamoor*, waarschijnlijk de *Kĕmang* van andere stammen] rondwaren: kinderen mogen dan niet buitenshuis zijn.

Het avondrood is ook in de *Boven Sekajam* gevreesd: de booze *Kĕmang* ligt tusschen de vurige hemelvlammen op den loer.

De bevolking in deze en andere *Moeàlangsche* kampoeng's is betrekkelijk welvarend; ook de huizen zijn vrij goed. Sieraden komen echter weinig voor.

„*Mĕnari*" doet men hier niet! wel „*berpantoen*" en dat erg vervelend, uren achtereen op denzelfden dreun.

Het is vreemd dat men hier niet menariet, daar de Moeàlang's bekend stonden als vechtersbazen en het mĕnari zoo niet een uitvloeisel, dan toch een algemeen noodzakelijk gebruik is na het snellen van koppen,

Woensdag 13 Maart. Het was reeds 11½ uur des vóórmiddags toen we weder vertrokken. Kampoeng *Sebanding* lieten we links liggen. Langs een pad, door eene bijna onafgebroken reeks van bawas en tawang's onder eene gloeiende zon, kwamen we te ± 1 uur te *Loemoet*, waar de nacht werd doorgebracht; 's avonds riep ik Dajaks van *Entawak* op, die beschuldigd werden „ajer getah" te hebben ontvreemd aan getahzoekers van *Loemoet*. De zaak onderzoekende bleken me de twee kampoeng's geenszins vriendschappelijk tegenover elkaar te staan, en werd, na schikking der perkara, besloten tot eene groote slamatan, waar het weer erg druk toeging en de kommen met *toewak* onafgebroken cirkeltochten deden langs de lippen der dorstigen.

Donderdag 14 Maart. We hadden 's morgens lastige oogenblikken eer wij er in slaagden genoeg dragers voor de

barang te vinden, en zij moesten door de pradjoerits bijeen worden gezocht. Dit lag aan de weinige fermeteit van den pangéran, die erg langzaam en veel te goedig is en was misschien ook een gevolg van vrees, aangezien deze kampoeng's nooit te voren door een Controleur zijn bezocht geworden (1).

Vrij laat vertrokken we van *Loemoet*, lieten de kampoeng *Rabat* [waarachter de berg *Selapak*, de eenige verhevenheid in den omtrek] links liggen, en bereikten na de kampoeng's *Balau* en *Landau* de kampoeng *Rendjang* [een huis] en een half uur verder het groote *Rendjang* [2 huizen, 26 pintoe's; kampoeng-hoofd KOERAS].

Het grootste der beide huizen is flink en bijzonder ruim gebouwd. Ook hier heerscht geen gebrek.

's Avonds vertoonde men zijn muzikale krachten op de klèdi [bestaande uit eenige (5 à 6) stukken bamboe gestoken in een fleschkalebas (laboe) de steel der laboe dient als mondstuk] en de gènggong, het bekende koperen mondplaatje met tong en touwtje.

De orgelachtige en merkwaardig zuivere tonen der klèdi in mineur geluid met wonderlijke dissonant, bevatten één accoord, d. w. z. dat de laagste en hoogste toon één octaaf vormen — het geluid heeft iets zwaarmoedigs maar verveelt spoedig door eentonigheid.

Ik zag enkele van die instrumenten met bovenstuk en opgesmukt met tal van tinggangveeren.

Het houden van hanengevechten is de meest geliefkoosde liefhebberij der *Moeàlang's*. In de kampoeng *Rendjang* houdt elke „pintoe" er één of meer vechthanen op na, dicht bij de stookplaats, met een touw aan één poot, aan de dinding gebonden.

Deze hanen moeten afstammen vnn de bekende groote vechthanen [*ajam sabong*] der *Kantoe*-dajaks [beneden *Sintang*].

---

(1) Alleen de *Moeàlangsche* kampoeng *Rendjang* is door den Controleur *Doriaux* op zijne grensmeting aangedaan.

Ter zijde van het huis en ook in het bosch zag ik vele, van hout schoongezuiverde, vierkante stukken grond, tooneelen voor den hanenstrijd.

Vrijdag 15 Maart. Van *Rendjang* 's morgens vertrokken, gingen we *Balaŭ rian sĕnganan* [2 huizen], daarna *Tabo* en *Bandan* voorbij en waren te ± 3 uur reeds te *Balai Sapoeah* terug. 's Avonds te 7½ uur zakte ik af en was den volgenden morgen d. i. Zaterdag, den 16en Maart, om 7 uur te *Blitang*.

Te 9 uur v. m. ging ik verder, kwam te 12 uur te *Soengei Ajah*, waar aanslag in de bedrijfsbelasting voor 1895 werd gehouden, vertrok weder te 3 uur 's namiddags en was te 5 uur reeds te *Sekadau* gearriveerd.

's Nachts alarmeerde mij een verward rumoer en bleek eene Maleische lanting door onvoorzichtigheid in brand te zijn geraakt. Spoedig ter plaatse, mocht het ons met een macht van brandspuiten der Chineezen gelukken den brand tot die lanting te beperken Na korten tijd dreven nog slechts enkele verkoolde balken en planken rond.

Gedurende de vijftien dagen, welke ik ter hoofdplaats *Sekadau* verbleef, werden verschillende quaestiën behandeld: nadere gegevens verzameld ter afdoening der *Melawang*-quaestie; de zaak *Korek* nader onderzocht; de Dajaks uit de zaak *Mas Sebran* gehoord; de vrijverklaring en de beta ing der oewang kaharoesan van *Poeangi* bewerkstelligd.

Tevens werd een vlaggestok vóór het kantoor opgericht, waartoe de Panembahan bereidwillig het hout had geleverd.

Maandag 1 April. Te 9 uur des voormiddags vertrok ik van *Sekadau*. Mij vergezelden: *Abang Isa*, zoon van den *Panembahan*, als 's vorsten wakil en verder *Kjahi Mas Dipanata* en *Kjahi Mas Soeta laksana*, en zoo gingen we, met een heele „ramei" en het rumoer der kĕtawak's, de Soengei *Sekadau* op, een eind de rivier op uitgeleide gedaan door *Abang Taha*, ouderen broeder van *Abang Isa*.

De monding der *Sekadau* rivier is breeder dan die der *Sekajam*; stroom is hier nog weinig; het water is helder lichtgroen.

Embawang bestaat slechts uit een paar vervallen huisjes. Iets er boven ligt *Liang siti* [rechts], een Maleische kampoeng van 3 huizen; hier ziet men de eerste steenbonken aan den linkeroever. Bij *Pangking* [rechts; 5 huizen] is de oever erg uitgespoeld en komt de roode ondergrond helder uit; de rivier begint hier een weinig sneller te stroomen.

Te $1^1/_2$ uur waren we aan de twee kwala's der *Mĕntĕrap*, waarvan de rechteruitmonding verzand is.

Wij voeren de linker-kwala dezer rechter-zijrivier der soengei *Sekadau* in, en waren te 5 uur te *Krabat* aan den samenloop der Soengei 's *Krabat* en *Mĕntĕrap*.

Krabat bestaat uit 8 Maleische huizen en eene balei van den Panĕmbaban, bewaakt door Abang Darol. De oogst was binnen, maar de padi had zeer te lijden gehad van muizen.

Dinsdag 2 April. Ik maakte een tochtje in de soengei *Krabat* en de soengei *Mĕntĕrap*, waar de tĕngkawang, de doerian en de siban [ramboetan] wedijverden in bloei.

De doerian belooft dit jaar een buitengewoon rijken oogst; de bloesems zitten aan den onderkant der takken zóó dicht op elkaar, dat men ze voor boommos houdt.

Bij de kampoeng *Sedjondjang* of *Tembawang Angoes* bezocht ik de „*perhantoe*" een plek in de rimba waar, onder een macht van hooge niboeng's, Dajaksche graven liggen met verschillende grafteekens van gesneden hout versierd, en ook een paar tĕmpajan's staan om welke ik de plek bezocht.

In de grootste dier tĕmpajan's toch, zijn en zag ik de overblijfselen van menschelijke beenderen, welke mij werden gezegd het overschot te zijn van een groot Dajaksch hoofd Patih, wiens lijk na zijn dood werd verbrand, waarna de asch en de overblijfselen van enkele beenderen in deze tĕmpajan werden bewaard en op de „*perhantoe*" geplaatst.

Eene bijdrage dus tot de verklaring der fétichistische vereering der *tĕmpajan's*.

Tot nu toe had ik bij de verschillende bezochte stammen te vergeefs gezocht naar bewijsstukken ter verklaring van die vereering. Waarschijnlijk heeft de invoer der Chineesche tĕmpajan's de volksherinnering uitgewischt. Zeker is, dat alle mij bekende Dajaks *niet* weten, dat de oude tĕmpajan's het werk zijn hunner voorouders, ofschoon zij ze heel goed kunnen onderscheiden van de zoogenaamde „nieuwe", dat zijn de Chineesche.

Wegens de groote daarmee gepaard gaande onkosten, komt lijkverbranding tegenwoordig niet meer voor.

Na terugkomst van de „*perhantoe*" gingen we van *Krabat* uit over land naar het „*ajer masin*".

Het pad loopt door tawang's en veel water en kruist de *Soengei Sĕgĕtah* [linkertakje der *Soengei Krabat*]. — Na een uurtje waren we aan de plek, waar door Dajaks zout gewonnen wordt.

Er zijn 3 groote en flink gebouwde pondok's met 26 stookplaatsen, waar in kawah's het zilte water wordt uitgekookt.

Op verschillende plaatsen borrelt dat zilte water uit den bodem; om een dier wellen heeft men planken opgericht en van buiten met aarde vastgestampt, zoodat zich het water in een put verzamelt, waar het met een houten emmer wordt uitgeschept; dit is dus de slagader dezer zoutwinning. Het door uitkoken verkregen zout is grijs en niet kwaad van smaak; de kwantiteit is echter bedroevend gering en de aldaar tijdelijk werkende Dajaks verkrijgen na een paar maanden arbeid slechts . . . enkele gantang's zout, welke natuurlijk slechts tot eigen gebruik worden aangewend.

Te 3 uur 's namiddags zakten we weder af, en waren na een uur reeds terug aan de kwala *Mĕntĕrap*. Iets boven die kwala, te *Mĕngatir*, werd de nacht gepasseerd.

Mĕngatir is een kampoeng van „*Mĕlawang baharoe*" met 6 huizen en eene soerau [dorpsbedehuis] waar het kampoenghoofd TJĔKOT als „*labai*" voorgaat in het gebed.

Woensdag 3 April. 's Morgens te 5 uur gingen we verder de soengei *Sekadau* op en deden *Pĕnĕpah* aan, een kampoeng der *Mĕlawang baharoe* met 10 huizen.

De „*pintas Tĕboeas*" uitkomende, ziet men recht vooruit den eersten berg: *Borang*.

Het water stroomt langzamerhand sneller.

We waren te 12 uur te *Papah Waringin* en na een oponthoud te 3 uur des namiddags te *Rawak*, eene groote kampoeng van *Melawang baharoe* bestaande uit 2 vereenigingen van huizen [in het geheel 27] en in het bezit van eene ruime soerau, waaraan ook hier geen vast geestelijke is verbonden.

We brachten hier den nacht door, en de djaloer werd met „*koelit kajoe*" opgeboeid, daar we den volgenden dag de eerste *riam's* zouden ontmoeten.

Donderdag 4 April. Te $6^1/_2$ uur des voormiddags vertrokken wij weder. Bij *Karang Sabang* kwamen de eerste grindbanken te voorschijn en werden gala's gesneden, waarmede verder werd gewerkt.

De riam *Sĕgiam* is — van beneden komende — de eerste der vele *Sekadau* riam's; zij is van middelmatige grootte en gelijkt veel op de riam *Sĕkèh* beneden *Mĕraü* [*Sĕkajam*].

Na de kleine riam *Bang Aboet*, waren we te 2 uur aan de Dajaksche kampoeng *Sĕkonau* [linkeroever], aan de tandjong van de *Sekadau* en de heldere soengei *Laoer*.

Daar de Dajaks hadden gehoord, dat ik de soengei *Mĕntĕrap* was opgegaan, kwamen we zeer onverwachts.

Velen waren naar hunne ladang's gegaan, maar werden nog dienzelfden dag geroepen.

Sĕkonau, met 23 pintoe's, bestaat uit één groot huis van 81 meter lang.

Het was 's avonds feest, waarbij het mij door de stemming, het voedsel, en de vele hoofd- en halssieraden bleek, dat er hier geen gebrek heerscht.

Er werd druk gĕmĕnáried en gezongen [*bĕrgóling*] op den gongslag der Dajaksche gamĕlan.

Ik heb nog nergens onder de Dajaks een zóó aardig en

werkelijk welluidend samenspel gehoord van *kromong's* (6) *gong's* (3), een *kĕtawak* en twee *gĕndang's*.

Kleine jongens waren de muzikanten en aardig was het te zien, hoe na een maat voorslag van den voornaamsten gongbespeler allen te gelijk invielen.

Het mĕnari der mooi opgedirkte vrouwen, omfladderd door de dansende mannen — allen gewapend met flesschen toewak, waarmee ijverig werd gewerkt — was erg vermakelijk. De menschen zien er goed uit; de vrouwen dragen niet de vieze arm- en beenringen van de *Sĕkajam*.

Allen verstaan het *sĕnganan* Maleisch.

Tot den vroegen morgen zetten de Dajaks het feest voort onder groot rumoer en onophoudelijk geslurp van toewak uit de 10 gereedstaande, volle tĕmpajan's.

Merkwaardig is bij zoo'n feest de goede toon, die door geen enkelen dissonant wordt afgebroken.

Vrijdag 5 April. We gingen wat laat weder op reis, daar de Dajaks nog erg onder den indruk van het vele genotene waren.

Tot mijne verrassing ging in een groote djaloer de gamĕlan mede met een massa jongens, en aardig klonk het over het water, telkens weer eene nieuwe *lagoe* met mooi gelijken inzet.

Een weinig beneden *Koempang* ziet men recht vooruit den *Boekit raja* (1165 M.), het zielenland (*sĕbajan*) der *Sĕkadau-* en *Mĕntĕrapdajaks*.

Boven de riam *Sĕtoendjong* (*Tjoentjoeng*) met snellen stroom, maar gemakkelijke „*aloeran*" (geul) zijn nog de riam's *Sĕniboeng* en *Widára*, welke niet op de kaart staan.

Te 4 uur waren we te *Nanga Taman*, eene Maleische kampoeng, waar ABANG SĔMAN, zoon van Sultan MANÇOER, woont en kampoenghoofd is.

De A. S. pilaar vond ik er in goeden toestand.

Eigenaardig is hier de enorme kudde van karbouwen, die tot uren ver in den omtrek hunne tochten uitstrekken en voor wie ladang's en tuinen niet genoeg ompaggerd kunnen worden.

Ik maakte een tochtje in de soengei *Entoeka*; haar water is zoo helder, dat we zeer groote visschen kalm zagen rondzwemmen.

Daar er nog geen roeiers genoeg bij elkaar waren om door te gaan, besloot ik eerst den *Boekit Raja* [1165 M.] van hieruit te bestijgen en ging daartoe den volgenden dag, Zaterdag 6 April, de soengei *Taman* in, eene aanééenschakeling van riam's en *èntèng's*.

Te 2 uur waren we te *Mérájoen* [12 pintoe's] een enkel hoog huis met een tangga van 23 treden.

Den volgenden dag, Zondag 7 April, gingen enkele Dajaks vooruit om den weg een weinig te zuiveren en wachtten wij.

Mérajoen is niet armoedig; ook hier dragen de vrouwen verschillende sieraden en zijn vele mannen in het bezit van betrekkelijk kostbare mĕnari-costumes.

Hier was nog nooit te voren een Controleur geweest, zoodat men in het begin wat terughoudend en bang was.

Elken avond was echter de feestvreugde weder algemeen.

Maandag 8 April, 's morgens te 6 uur gingen we op weg om den geduchten, nimmer door Europeanen bestegen, *Boekit Raja* te beklimmen.

Het pad kruist ééns de soengei *Mĕrajoen* en daarna dertien maal haar rechtertakje, de soengei *Riang*; de weg stijgt voortdurend door de rimba, waar nog veel getahboomen voorkomen, die door Maleiers en Dajaks worden bewerkt.

Dikwijls liepen we over smalle bergruggen, terwijl aanbeide zijden de diepe afgrond gaapte. Op een dier bergkammen had eene aardstorting plaats gehad en het was ijzingwekkend te zien hoe de losgelaten aardklomp zich tot diep in het dal een weg had gebaand langs de bijna verticale helling, al het hout wegvagend van den bodem.

Hoe hooger, hoe eigenaardiger de plantengroei; halverwege heeft men bij voorbeeld een boschje van zoogenaamd: „*rotan doedoek*" die reeds volwassen is en vrucht draagt bij eene hoogte van 1 à 1$^1/_2$ meter; grond- en andere orchideeën

kwamen in massa voor. Minder aangenaam is de aanwezigheid van een leger van springbloedzuigers, *patjat toepei* en *patjat raras*, welke vrij groote, soms pijnlijke en langdurig bloedende wonden veroorzaken.

Steeds hooger zijn eigenaardig de dwergachtige boomen en de dikke lagen van verschillende mossoorten op den grond en aan de stammen en takken der boomen, levendig herinnerend aan den plantengroei op den goenoeng *Tiang Kandang* [*Tajan*].

Op een der breede toppen [drie, ongeveer even hoog] aangekomen, moest veel hout worden gekapt. We troffen het echter slecht; een zware regen en onweer overvielen ons; daarna werd het wolkengordijn slechts een oogenblik door den wind weggevaagd en nam ik de *Kapocas* bij *Sĕpoetih* en enkele bergen waar, maar toen werd alles weer door wolken en mist omgeven.

Dit was eene teleurstelling, want daar geen enkele hoogere berg het uitzicht belemmert, moet men bij helder weder, naar het Oosten, Noorden en Westen een grootsch vergezicht hebben.

Op den top komen denneboomen voor en wel twee soorten; naast de op *Java* „*tjĕmara*" en door de Dajaks „*kajoe ĕmbon*" genoemde, heeft men hier den gewonen denneboom, in voorkomen niet van de, veel in *Holland* voorkomende soort verschillend; dit laatste hout wordt, waarschijnlijk om den aangenamen harsachtigen geur, door de Dajaks aangewend als „*kajoe pĕngasih*" dus ter verwerving van vrouwengunst.

Bergaf was ik in minder dan twee uur weder te *Mĕrajoen* terug.

Dinsdag 9 April. Het water was wat gerezen en we waren in korten tijd de soengei *Taman* af en te Nangah *Taman* terug, waar *Entoeka*-dajaks ons met hun gamĕlan verwelkomden.

Te 11 uur 's voormiddags ging het verder, de *Sĕkadau*-rivier op.

Bij de riam *Sĕmĕrawai* werden we opgewacht door de gamĕlan der *Mongko*-Dajaks in eene groote djaloer, vol opgeschikte meisjes en ging het met veel rumoer verder.

Te $5^1/_2$ uur 's namiddags arriveerden we te *Nangah Mongko*, waar, tegenover een paar kleine huizen aan den rechter, aan den linker oever eene ruime balei van den Panĕmbahan is, waar ik mijn intrek nam.

De *Mongko*-Dajaks zijn bekend om hunne groote lijdzaamheid, waardoor zij steeds ten prooi zijn geweest aan de knevelarijen van verschillende „anak radja". Vooral Hadji Mas Sébran en Abang Sĕman zijn hier berucht. Nu zij echter betrokken zijn in de zaak der zeven *Mongko*-dajaks, die naar de *Oeloe Kapoeas* zijn gevoerd, is de balei dier *Abang's* alhier verlaten en zal ongetwijfeld verbetering in den toestand ontstaan, wanneer na terugkomst van bovengenoemden *Hadji* van *Smitau* zijne zaak kan worden voorgebracht.

Reeds verscheiden malen zijn *Mongko*-dajaks op meest willekeurige wijze door *Abang's* gevoerd naar de *Boven-Kapoeas*, naar de *Boven-Sekadaû* en *Kajoeng*, naar *Pontianak*, ja zelfs naar *Soekadana* — en slechts enkele malen komt dat den besturenden ambtenaren ter oore, en dan nog door derden en vierden; want de *Mongko*-dajaks zelven zijn te zacht en te bang zich te beklagen, terwijl de Panĕmbahan ook al bevreesd is, zich door een aanklacht tegen een of anderen *Abang* de vingers te branden.

Woensdag 10 April. Dezen en den volgenden dag kwamen verschillende klachten in tegen de *Abang's*, die aan de kwala *Mongko* verblijven; velen overwonnen hunne vrees, nu zij den Controleur van *Sanggaû*, anders slechts te bereiken door tusschenkomst van den *Panĕmbahan* of van *Abang's* [die hen meestal weten te bepraten niet naar *Sanggaû* af te zakken] in hun eigen gebied konden ontmoeten. Het schijnt mij noodzakelijk *Nangah Mongko* te zuiveren van alle *Abang's* die er nu verblijf houden, daar slechts knevelarij hun doel is; hunne ladang's toch doen zij

bijna zonder onderscheid kosteloos door Dajaks bewerken. Hun handel berust op het gedwongen koeliwerk dier Dajaks, die allicht eene kleinigheid schuldig zijn aan een of anderen *Abang*, ter zoogenaamde: „afbetaling" waarvan zij maanden, soms jaren worden medegevoerd om gëtah, rotan en andere boschprodukten te zoeken; de levensbehoeften dier *Abang's* als rijst en kippen worden ook zeer dikwijls door zachten dwang door de Dajaks geleverd, en daarbij zijn de *Abang's* zoo geslepen in het vinden en aanwenden van verschillende „akal's" en weten zij zóó mooi te praten, dat de Dajaks zeer dikwijls niet begrijpen en niet gevoelen dat zij bedrogen en uitgezogen worden, en wanneer men den toestand hier ziet [en dat nog maar zóó oppervlakkig] dan verwondert men zich niet meer over de groote huizen der *Abang's* te *Sëkadau* en o. a. over het betrekkelijk weelderig verblijf van HADJI MAS SÉBRAN.

Volgens berichten was door het stijgende water de riam *Raja* zoo onstuimig, dat pas den volgenden dag de reis kon worden hervat.

In afwachting daarvan deden de Dajaks zich weer eens geducht te goed aan toewak.

Eigenaardig maar vrij walgelijk was een drinkwedstrijd, bestaande uit twee afdeelingen.

Bij het „*sikaki sibatang*" is de uit te drinken maat een ± 2 d. M. lange bamboekoker; bij het „*Télor manoek sigi sahari*" [één kippenei per dag] is de gajoeng kleiner en mag de drinker (1) niet meer of minder dan den inhoud van die gajoeng verorberen, op straffe van tot drie maal toe zijne kunst nogmaals te beproeven — eene zekere manier om spoedig in eigenaardigen toestand te geraken.

Donderdag 11 April. Na vernieuwing der koelit kajoe

---

(1) „Drinker". beter „zuiger", want men zuigt beurt voor beurt de toewak door een bamboetje uit de *tëmpajan* om telkens weder water tot aan den rand toe bij te gieten, zoodat de opgezogen kwantiteit toewak [die steeds onder in den tëmpajan blijft] kan worden nagemeten.

mijner djaloer, vertrokken we 's morgens, door allen uitgeleide gedaan. Onder een hevigen regen werd de „geduchte" riam *Raja* bereikt, en bleek mij dat men — zooals het steeds met de verhalen der inlanders gaat — de geduchtheid dier riam schrikkelijk overdrijft. (1) De vaargeul is gemakkelijk, breed en zonder bochten, alleen staan er wat golfjes en de riam's zijn dan ook boven *Sĕkădjang* héél wat erger. Slechts moesten de goederen der laaggetimbande (opgeboeide) prahoe's worden overgedragen: er is een weg aan den linkeroever.

De riam *Kĕbombang* voor de gelijknamige kampoeng [10 pintoe's] is eene enkele rij steenen, loodrecht op de stroomrichting met bijna een meter verval.

Te 4 uur 's namiddags kwamen we te *Nangah Mahap* aan. Er zijn 14 Maleische huizen en eene ruime balei van den Panĕmbahan.

De soengei *Mahap* [rechter zijrivier der *Sĕkadau*] is eene snel stroomende rivier en voert zeer veel water toe; boven hare uitmonding wordt de *Sĕkadau* aanmerkelijk nauwer.

Van alle kanten hadden zich Dajaksche mannen en vrouwen hier verzameld, zoodat het onder hen weer een heel feest gaf. In 18 jaar was *Nanga Mahap* niet meer door den Controleur bezocht geworden, en van daar de groote opkomst der Dajaks, die het erg „*njarob*" [nieuw, interessant] vonden, een blanke te zien.

Vrijdag 12 April. Sinds middernacht was een zware regen gevallen en zwol de soengei *Mahap* zóó, dat de rivier 2 meter steeg; uitgaan was onmogelijk.

Zaterdag 13 April. Ook hier hadden de Dajaks verschillende klachten tegen enkele *Abang's*, die boven *Mahap* bij de Dajaksche kampoeng's zich hebben gevestigd of er *pondok's* hebben en ook hiernaar zal onderzoek worden gedaan. De Dajaks, die tegenover de *Abang's* „*bĕrkoela*" en „*bĕrnika*" zooals zij ook den Panĕmbahan doen, hebben

(1) Bij anderen waterstand kan het passeeren van deze riam zeer gevaarlijk zijn.

vrees voor hen, en respect, en laten zich, schoon minder dan de *Mongko*-dajaks, de streken dier bloedzuigers ten nadeele van hun welvaart dikwijls welgevallen.

Vooral nu alle vruchtboomen in bijna ongekenden bloei staan, zijn de Dajaks bevreesd, veel van de Maleiers te lijden te zullen hebben.

Zondag 14 April. 's Morgens te 6 uur gingen we door naar de *Boven Sĕkadau*.

De rivier wordt ondiep en is eene aaneenschakeling van riam's, waaronder de riam *Sĕmanoek*, *Entajak*, *Sabang* en boven de kwala *Sahita* de riam *Batoe badak*. Een weinig bezuiden de kwala *Kĕmerau* ligt de Maleische kampoeng *Rokang* [niet op de kaart].

De Dajaksche kampoeng *Koeang* [3 lawang's, hoofd: PATINGGI is welvarend en ziet er netjes uit met hare planken dinding; aan den overkant [rechteroever] wonen Maleiers.

Te 4 uur des namiddags waren we te *Tĕmàgà* (1) één flink huis met 6 pintoe's; hoofden zijn MARTI en KENOEROEH.

Maandag 15 April. Deze welvarende kampoeng is de laatste, per prahoe te bereiken; men was van alle kanten opgekomen en de feestvreugde bereikte het toppunt van wat ik op mijne Sĕkadaureis heb bijgewoond.

Het is werkelijk amusant o. a. de vele en verschillende deunen te hooren, waarop vooral de meisjes *pantoen's* — en van de aardigste! — zingen; zoo heeft men „*bĕrdégon*" met het refrein „*adindondang*"; verder het „*bernandong*" en het *bĕrkĕnènè*, terwijl „*bĕrgoling*" geschiedt op den maatslag der gamĕlan en onder het *mĕnari*; daarbij is de adat zóó vrij en aardig en is de behandeling en ontvangst, [evenals elders aan deze rivier] zoo hartelijk, dat eene tournée in het *Sĕkadau* gebied heel wat aangenamer is en veel meer afwisseling biedt dan de reizen in het *Sanggausche*.

(1) *Tĕmágá;* de bevolking zegt „*Tĕmágå*"; de opene „a" aan het eind van een woord wordt å, in tegenstelling met *Mahap*, waar die „a" evenals in *Landak* en *Boven Tajan* wordt uitgesproken „è". Zoo maken ze van Maleische woorden bij voorbeeld: *moedå* en *moedè*; *biaså*; *biasè*.

Dinsdag 16 April. 's Morgens vroeg maakte ik te voet een tochtje naar *Tapah* [3 pintoe's], de laatste Dajaksche nederzetting aan de *Sĕkadau*-rivier, slechts een paar uur verwijderd van *Simpang*, zoodat ik hiermede het einddoel had bereikt: de *Sĕkadau*-rivier geheel had afgereisd.

We namen denzelfden dag de terugreis aan, en waren te $4^1/_2$ uur des namiddag's te *Nanga Mahap* terug.

Woensdag 17 April. Den volgenden dag waren we te 2 uur 's middags te *Nanga Taman*, maar ik wilde niet doorgaan, zonder de soengei *Mĕntĕrap* [de belangrijke en lange rechtertak der soengei *Sekadau*] te hebben bereisd.

Ik ging daartoe den volgenden morgen, Donderdag 18 April, op weg. Het pad vangt aan op den rechteroever der soengei *Taman*; het is zeer begroeid en mag niet worden gezuiverd, daar alsdan de karbouwen een gebaand pad naar de ladang's zouden vinden, terwijl nu de lastige „*rĕsam*" hen tegenhoudt, maar ook ons een moeielijk doorkomen veroorzaakte.

Na $1^1/_2$ uur waren we aan de dajaksche kampoeng *Njaboe* en te 3 uur des namiddag's te *Djapo* [7 pintoe's; hoofden Demang en Matjan] waar men ons dringend verzocht den nacht door te brengen.

Djòpò ligt aan den rechter oever van de kleine soengei *Sawei* [iboe] linkertakje der soengei *Mĕntĕrap*.

We waren dus de waterscheiding tusschen de *Boven Sekadau* en de *Boven Mĕntĕrap* gepasseerd.

Alleraardigst waren de versieringen van bloemen en jong klapperblad aan de tangga's enz. aangebracht; zelfs de halzen der toewak-flesschen waren opgesmukt met rosetjes van gerafelde bamboe en bloemen.

Een verblijdend verschijnsel zijn de sinds twee jaren hier door de Dajaks aangelegde sawah's [zij zeggen „padong's], waardoor de oogst veel beter is geslaagd en zij niet telkens nieuwe boschgronden behoeven te zoeken; zij zijn nog beginners, vooral wat betreft de afleiding en verdeeling van

water, maar ondervinding zal hen spoedig kunnen vormen tot voorbeeld voor andere dajaksche stammen.

Vrijdag 19 April. Langs de soengei *Sawei* vertrokken we 's morgens naar *Tjoepang*, dat in $1^1/_2$ uur was bereikt.

Tjoepang heeft een buitengewoon energiek hoofd MARTIDJAJA, en het is zeer te betreuren, dat deze man sinds enkele jaren door blindheid is geslagen; zeldzaam moet zijn tact zijn om de goede orde in zijne kampoeng te bewaren; de kampoeng bestaat n.l. uit één huis, dat 35 pintoe's telt en eene lengte heeft van 105 meter; het vertier is er levendig als op een pasar.

Tjoepang ligt aan den linker oever der soengei *Mĕntĕrap* en tusschen hare linkertakjes *Sawei* [*iboe*] en *Sawei* [*anak*]. Er heerscht geen gebrek. Ik zag er kunstig vervaardigde badjoe's van uitgeklopte boombast en met figuren versierd van ingenaaid en verschillend gekleurd boombastgaren, ook fijn gevlochten bakoel's en ander vlechtwerk. Nu de oogst is afgeloopen kunnen de vrouwen dit bijwerk weder ter hand nemen.

Ook hier, als elders, dragen de vrouwen vele hals- en hoofdsieraden; het mĕnari verschilt in de verschillende *Sĕkadausche* kampoeng's slechts weinig; ook de gamĕlan, maar geene, die zoo goed wordt bespeeld als te *Sĕkonau*.

'sAvonds kwamen afgezanten van *Bandan*, [beneden *Tjoepang*] om mij uit te noodigen ook bij hen een nacht te passeeren, en tevens om eens af te kijken hoe men mij ontving, hoe men hier de tangga had versierd en de *titihan* met *tikar's* belegd om toch vooral bij mijne komst niet achter te staan!

Den volgenden dag ging ik naar *Bandan*: het heeft 16 pintoe's; hoofd MATJAN; en reeds waren er gezanten van *Terong* [beneden *Bandan*] en ook van *Kodja Boti* en *Tĕmbawang Angoes* om mij ook dáár overal in te halen.

Terong was de laatste kampong, welke ik nog op Zondag den 21en April bezocht; den volgenden morgen keerde ik naar *Sanggau* terug.

De soengei *Mĕntĕrap* is in alle opzichten het evenbeeld der *Sekajam*; we waren door den snellen stroom te 1 uur des namiddag's reeds aan hare kwala en *Sĕkadaù* — waar we onder vele blijken van belangstelling van den *Panembahan* en de negribevolking werden ontvangen — werd te $2^1/_2$ uur des namiddag's reeds bereikt.

Te 3 uur des namiddag's zakte ik de *Kapoeas* af, en was 's avonds te 9 uur 30 minuten na eene afwezigheid van 52 dagen te *Sanggau* terug.

Sanggau, 1 Mei 1895.

NAAR MIDDEN SUMATRA IN 1684

DOOR

D^r. F. DE HAAN.

Vicit iter durum virtus.

De lezing van het reisverhaal des Heeren Yzerman c. s., „Dwars door Sumatra", herinnerde mij er aan dat ik in een der lijvige Daghregisters des Casteels Batavia, in het Landsarchief alhier berustend, een verslag had ontmoet, opgesteld door een Portugees die op last van den Gouverneur van Malakka in het laatst der 17^e eeuw naar Pagerroejoeng toog, een verslag vooral merkwaardig om de daarin meegedeelde bijzonderheden aangaande het hof van het door De Jonge „raadselachtig" genoemde rijk van Menangkabau. Het gelukte mij dat rapport terug te vinden. Bij vergelijking met het werk en de daaraan toegevoegde Schetskaart van den Heer Yzerman bleek bovendien, dat bij den in 1684 ondernomen tocht streken bezocht zijn, waarin geen Europeaan zich sedert heeft gewaagd.

Het verslag wordt hierbij den lezer van dit Tijdschrift aangeboden met eene korte inleiding die, waar geen bronnen zijn aangegeven, uit archiefpapieren geput is.

De handel van Midden Sumatra richtte zich vanouds her langs de natuurlijke verkeerswegen meer naar de Oost- dan de Westkust van het eiland, en wederkeerig had de eerste aanraking van Europeanen met Menangkabau langs een der groote stroomen plaats die in de straat van Malakka uitmonden.

In 1514 namelijk [1]) voeren Portugeezen ten einde zich met den wijdberoemden vorst van dat rijk in verbinding te stellen, de rivier van Siak op; eenige inlanders werden dieper landwaarts in gezonden, bereikten den Sultan en kwamen met eenige kooplieden en enkele handelswaren, waaronder goud, terug. De goudhandel van Menangkabau op Malakka werd weldra zeer levendig [2]). Mogelijk werd daarbij gedeeltelijk de Kampar gevolgd en verliet men dezen stroom op zekere hoogte om over land de rivier van Siak en langs deze de zee te bereiken.

De bevolking aan laatstgenoemde rivier gevestigd bestond uit Menangkabauers, terwijl de Sultan van Djohor zich van den benedenloop had meester gemaakt.

Volgens oude berichten werd Siak reeds in 1602 bestuurd door een broeder van den Sultan van Djohor, met den titel van Radja Bongsoe [3]); doch het gezag van den vorst werd toen evenmin als thans stroomopwaarts erkend [4]), en omstreeks 1660 werd hij vervangen door een Djohoorschen Shahbandar [5]) die voor het heffen der belastingen zorgde.

Vermoedelijk verslapte de handel onder het bewind van Djohor, ten minste toen Joan van Riebeeck aftrad als Gouverneur van Malakka (1665) kon hij in zijne Memorie

---

1) Tiele. De Europeërs in den Maleischen Archipel I p. 28.

2) Tiele u. s. I, 127 en 162.

3) Tiele u. s, II, 55; zoo ook E, Netscher (De Nederlanders in Djohor en Siak, Verh. Bat. Gen. Deel XXXV, 1870, p. 11) die Siak in 1606 een leen van Djohore noemt. Daarentegen verzekert Van Rijn van Alkemade (Tijdschr. Aardr. Gen. 1885, p. 225) dat de volksoverlevering in Siak zoo vroeg geen Djohoorschen Radja aldaar kent, doch slechts een Djohoorschen Sjahbandar. Of dit kan opwegen tegen het positieve bericht bij Tiele lijkt twijfelachtig.

4) Uit het contract, als Bijlage IV afgedrukt bij Netscher u. s. is op te maken dat ao 1685 dit gezag niet verder reikte dan tot Passir Sala, dat ik niet heb kunnen terugvinden. Volgens Everwijn (Natuurk. Tijdschrift voor Ned. Indië, Deel XXIX, 1867, p. 295) is de plaats waar de Kandis in de rivier van Siak valt, d, i. veel lager dan het beneden genoemde Patapahan, „de „grens van 't eigenlijke rijk Siak".

5) Netscher p. 33.

van Overgave verklaren dat er „weynig van belang" uit Siak derwaarts kwam; alleen waren enkele inwoners van Malakka gewoon, zich soms lange tijden in het Siaksche binnenland op te houden, om bezoarsteenen in te koopen van een daar huizend „wilt en woest volk".

De Compagnie zelve had noch zocht aanraking met Siak. Anders werd de verhouding toen in 1674 „langs de reviere Siako" tinmijnen werden ontdekt en de inwoners 124 bahar erts (à 375 pond) te Malakka aanvoerden, terwijl de hoofden betrekkingen met de Compagnie zochten aan te knoopen, ja de „orang caya bandahara van de negorije Patapan" (een plaatsje diep in het binnenland aan de Tapong Kiri) zijn zoon deswege naar Malakka zond. De Gouverneur dier veste stelde al dadelijk aan de Hooge Regeering voor, handelend op te treden, en vroeg zelfs versterking van schepen en volk aan om, naar het schijnt, zich van die mijnen meester te maken. Maar de Regeering had reeds elders op Sumatra te onaangename ervaring opgedaan met eigen exploitatie van mijnen om hiertoe te besluiten; zij oordeelde het verstandiger het mineraal van de bevolking in te koopen. Evenwel zond zij den last naar Malakka, een nauwkeuriger onderzoek naar die mijnen in te stellen, daar het gezonden monster „thinzant" buitengemeen fraai was gebleken. De mogelijkheid bleef dus bestaan, dat de Compagnie zelve die mijnen zou exploiteeren.

Het onderzoek der tinmijnen schijnt in 1675 of 1676 inderdaad te hebben plaats gehad; in het najaar van '76 schreef de Regeering althans aan Heeren Zeventienen, dat de verwachting aangaande die mijnen was teleurgesteld. Men hield zich dan ook tevreden met het inkoopen der te Malakka aangevoerde ertsen, en sloot met de aldaar verschenen hoofden van Kotta Renah, Kabon en Gitti (plaatsjes dicht bij de grens van het tegenwoordig Gouvernementsgebied op Sumatra's Westkust) een contract [1]), waarbij de leverantie van het tin uitsluitend aan de Com-

1) Afgedrukt als Bijlage VI bij Netscher u. s.

pagnie verzekerd werd [1]). Iets verder ging men het volgend jaar, door een luitenant Hendrick Themmer de rivier van Siak te doen opvaren en het mineraal dáár te laten opkoopen. Bovendien werden ervaren mijnwerkers uit Malakka derwaarts gezonden en werd aan particulieren de vaart op de rivier grootendeels verboden — een teeken, dat de Compagnie dien handel zelf zou gaan drijven. Verdere bemoeiingen met Siak werden echter afgebroken door den opstand die in 1677 onder de zoogenaamde „Manicabers", de bevolking der landschappen Naning en Rombouw, de buren van Malakka, uitbarstte, terwijl op Java de Regeering al ras hare handen vol kreeg met den oorlog tegen de Makassaren en Troeno Djojo, en de woelingen van de Bantammers. Doch in het begin van 1680 kwam een vrede met Naning en Rombouw tot stand en kon men er te Malakka aan denken de betrekkingen met Siak weder aan te knoopen, wat des te meer gewenscht was, omdat ook het verkeer met Indragiri was afgebroken; immers het kantoor der Compagnie was aldaar in 1679 door Bantammers overvallen en geplunderd, en kort daarop door de onzen verlaten.

Er deed zich evenwel een nieuw bezwaar op.

De Sultan van Djohor was in 1677 overleden [2]) en opgevolgd door een hoogbejaarden neef, Sultan Ibrahim. Deze, zelf onbekwaam tot de regeering, bezat echter in Padoeka Radja een schrander en ondernemend minister, die spoedig alle gezag in handen kreeg en zijne beste krachten inspande om het rijk van Djohor te doen opleven na de zware slagen daaraan door de Djambineezen toegebracht, die zelfs in 1673 de hoofdstad hadden verwoest. Op twee havensteden had hij daarbij het oog, Riouw en Benkalis. In de eerste ontstond onder zijn bestuur weldra een bloeiende tusschenhandel met Atjeh en Java, ja, Padoeka Radja koesterde het voornemen de lijnwaden voor Java rechtstreeks

1) Netscher u. s. p. 39.

2) Netscher u. s. p. 34.

van Coromandel te halen en de Denen te bewegen een kantoor te Riouw te vestigen. Om Benkalis te doen opluiken liet hij onder andere door den Djohoorschen Shahbandar die aan de rivier van Siak zetelde het afkomende tin aanhouden en dáár ter markt brengen. De verhouding van Djohor tegenover de Compagnie, die toch niet goed was, werd daardoor niet beter. Wel gold dit rijk voor den „oudsten bondgenoot" der Nederlanders en had het hen Malakka helpen veroveren, doch dezen hadden lijdelijk de verwoesting der hoofdstad aangezien, en de thans ontwaakte handelsstrijd voerde natuurlijk tot wederzijdsche verbittering. De handen der Hooge Regeering waren echter gebonden door een tractaat van 1642, dat hoogstens den Gouverneur van Malakka het recht gaf, de naar Benkalis stevenende vaartuigen te noodzaken Malakka aan te doen om een pas te halen, een recht waarvan deze zooveel mogelijk gebruik maakte. Een vredebreuk werd evenwel door de Regeering gemeden, en ook hieraan is wellicht toe te schrijven dat tot 1682 de handel op Siak gestaakt werd; ten minste, wij vernemen tot zoolang niets meer daarvan. In het laatst van dat jaar echter stond de Menangkabausche bevolking aan de rivier van Siak tegen Djohor op, nam een zekeren Radja Itam, „haeren inboorlingh, onlangs van Borneo daer verschenen" tot hoofd aan, bood Padoeka Radja dapperen tegenstand en vroeg den Gouverneur te Malakka om hulp. In de hoop van, door als bemiddelaar op te treden, de vrije vaart op de rivier van Siak te erlangen, zond deze schepen om het vaarwater van Benkalis te bekruisen; de opstand was echter van korten duur: Djambi, thans met Djohor vereenigd door gemeenschappelijken haat tegen Palembang, kwam Padoeka Radja te hulp; Radja Itam werd gedood [1]) en de rust hersteld. Malakka had evenwel op nieuw aanraking ge-

1) De onderstelling van den Heer Netscher dat Radja Itam dezelfde is die later als Radja Ketjil optreedt (over wien cf. denzelfden p. 49 e. v.) wordt weerlegd door Daghregister 21 en 22 April 1683.

vonden met de bevolking in het binnenland van Sumatra, en daardoor kon de Gouverneur Cornelis van Quaelbergh den 17en Mei 1683 een schip uitzenden naar de rivier van Siak om „met de bovenlandse Manicabers te negotieeren"; men slaagde er bij die gelegenheid in, te Patapahan eene partij goud en tin te bemachtigen. Als „morador" (ingezetene, dus: posthouder) der Compagnie schijnt bij die gelegenheid Thomas Dias [1]) daar te zijn achtergelaten.

Eene tweede bezending had nog datzelfde jaar plaats onder leiding van den Secretaris van Malakka, Hendrik van Roonhuijsen. Deze vatte bij die gelegenheid achterdocht op tegen den „morador", doch het gelukte Dias zich te Malakka te zuiveren, zoodat hij op nieuw naar Siak werd gezonden met de opdracht om, zoo mogelijk, als gezant der Compagnie door te dringen tot den Sultan van Menangkabau, ten einde de hulp te erlangen van diens invloed op de bovenlandsche bevolking.

Dit zou dan de eerste maal zijn, dat een Europeaan dien vorst van aangezicht tot aangezicht zou ontmoeten. Toch was de Compagnie al eerder met hem in aanraking gekomen. Immers van de Westkust uit waren reeds in 1665 twee aanzienlijke inlanders naar zijne hofplaats gezonden met geschenken van wege de Compagnie, terwijl de Resident te Padang, Jan van Groenewegen, aan de Regeering aangeboden had zelf derwaarts te gaan, om te trachten den goudhandel te bevorderen. Wel werd de uitvoering van dit voornemen verhinderd door des Residents dood; maar reeds de gedane bezending had ten gevolge, dat de Sultan, zeer verheugd weder in zijne waardigheid te worden gekend door de bewoners der stranden, waar zijn gezag al voor lang door de Atjehers gebroken was, den Nederlandschen

1) Misschien is deze persoon dezelfde die in het Daghregister 30 Januari 1682 genoemd wordt „den Malax ingesetene moradoor Jan Dias", die toen uit Indragiri waarop hij handelde (zie afgaande patr. missive 19 Maart 1683) te Malakka was verschenen met „brieven van dien coninck en sijnen broeder, waarbij sij de Comp. weder ten handel nodigen".

Resident tot zijn stedehouder aanstelde [1]) en beloofde den goudhandel naar Padang te leiden.

Was dus de verhouding zoo vriendschappelijk mogelijk, de reis naar het binnenland bleef eene gewaagde onderneming. Maar de groote handel door Padoeka Radja van Djohor op de rivier van Siak thans gedreven maakte het voor de Compagnie noodzakelijk een vast kantoor daar op te richten, wilde zij met goed gevolg tegen hem concurreeren. Dat de bestaande handelsnaijver niet tot gewelddadigheden leidde was alleen te danken aan de omzichtigheid der Hooge Regeering. Immers toen het vlootje, dat onder bevel van LAURENS JANSZ. SCHRIECK het vaarwater van Benkalis bekruiste, op aandrang van den Gouverneur te Malakka, CORNELIS VAN QUAELBERGH, versterkt was geworden, wilde deze, een beproefd dienaar der Compagnie, die o. a. in 1673 aan de Engelschen op de kust van Coromandel een zwaren slag had toegebracht, niets liever dan met kracht van wapenen den handel van Djohor knakken. De Regeering echter wenschte „vooreerst" daartoe niet over te gaan. Djohor toch gaf niet de minste aanleiding tot vijandelijkheden, zijn vrije handel was bij contract gewaarborgd en bovendien vond het weldra in den koning van Siam een krachtigen steun [2]). Men wilde zich daarom te Batavia er toe bepalen, de gelegenheid af

1) De Commandeur te Padang sluit dan ook contracten met inlandsche vorsten als „stadhouder van den Conincq van Maninghcabou"; zoo in 1668 en 1681 met de „regenten" van Baros. Toch schijnt er eene vergissing te hebben plaats gehad. Want in het Daghregister van 1683 wordt onder 20 Januari een brief van Padang geresumeerd waarin voorkomt: „met het panglimaschap van den Commandeur van de E. Comp. wegens die Maijesteijt was het heel anders gelegen als men tot nog toe wel gemeent hadde, als sijnde niets anders als een bloote naem en schijn sonder daet, ofte een voorwendsel waar van die koningen (*er waren destijds twee*) selven geen kennisse hebben gehadt". Trouwens, het uitdeelen van zinledige titels was op Sumatra inheemsch; cf. Mr. Van der Chijs, Kapitein Jonker, Tijdschr. Bat. Gen. XXVIII, 371.

2) cf. Daghreg. 9 Maart 1685; 23 Mei 1686; 4 Jan. en 13 Maart 1687. Over den ouden invloed van Siam op het schiereiland Malakka zie Tiele in de Gids 1874, III, p. 240 en De Europeërs in den Mal. Archipel I, p. 10.

te wachten om met Djohor een monopoliecontract aan te gaan, en het inmiddels op de rivier van Siak met „mercantile middelen" te bestrijden. Aan de vaart op deze rivier was de Edele Compagnie thans des te meer gelegen, omdat door wanbestuur in Indragiri de handel der bovenlanders langs de Kwantan zich naar Siak verlegd had, terwijl te Padang de handel in goud tot stilstand was gekomen ten gevolge van onlusten in de binnenlanden van Menangkabau, die deden verwachten dat afvoer voor dit metaal gezocht zou worden naar de Oostkust.

Toen alzoo Thomas Dias in Juni 1684 te Patapahan aan de Tapong Kiri was aangekomen met eene partij Compagnies waren, zond hij naar Menangkabau bericht van de hem gegeven opdracht, om den vorst te bezoeken. In antwoord ontving hij het volgende schrijven [1]):

Jan dipertaan Sulthan Sirypada moeda Coning binnen 't land Pagar Oejongh heer van 't geheele land Manicabo en oocq de dorpen van Quantangh genongh jouw thoud Camat weveis genaamt dansita [2]) deselve is Coningh die de croone van oude tijden tot nu toe in bewaringe heeft, deselve is ook coningh van't geslagt van den Conink ascardar sulcarnaing send desen brief met ordre aan orangh caija nachoda Thomas Dias en orangh caija nachoda boengso [3]) die god gelieft te bewaren in gesondheijt en lang leven. 'k maak UE: bekent dat orang caija panglima radja, en

1) Dit wordt hier woordelijk weergegeven zooals het staat in het Daghregister van 1684, onder 25 December. Men leest daar: 1o Eene korte mededeeling van den Daghregisterhouder te Batavia betreffende de reis van Dias naar Menangkabau. 2o Dias' rapport dienaangaande. 3o Een brief van den vorst van Menangkabau aan den Gouverneur van Malakka. 4o Een brief van denzelfden aan Dias. 5o De „acte of ordre" door den vorst aan Dias verleend.

2) Eenige opmerkingen aangaande dezen aanhef volgen beneden.

3) Dias zelf spreekt niet over Bongsoe. Een nachoda Bongsoe komt voor in Daghr. 15 April 1666 als varend van Indragiri op Batavia; 26 Febr. 1669 als van Malakka aangekomen met een brief van den Gouverneur; 3 Aug. 1681 een Palembanger die zoo genoemd wordt. In 1687 werd te Batavia een Radja of Intje Bongsoe ter dood gebracht wegens samenspanning met den bij De Jonge voorkomenden „Manicaber", een zeeroovershoofd.

orang caija tomongon bij mijn zijn geweest en van hare hebbe verstaen dat UE: en orang caija naghoda bongsoe van Malacca voor ambassadeurs waren aangecomen, dewelcke nu geern wensten om bij zijn Maijt te zijn; voors [1]) twee orangcaij panglima radja, en orangcaija tomongongh hebben mij afgevraegt met wat voor ordre zij bij UEd: en bongsoe terugh gaan, daarom sende ik nu weder orangh caija tomongongh radja maleijo entnera (*sic*) als gecommitteerdens om UE: nevens bongsoe ter eerste gelegentheijt bij mij te brengen.

Na ontvangst van dit schrijven besloot Dias de reis te ondernemen. Toevallig heeft het den Daghregisterhouder van 1684 behaagd zijn rapport over die ambassade in extenso op te nemen. Aan de juistheid van zijne mededeelingen meen ik niet te mogen twijfelen. Immers waar Dias kan worden gecontroleerd, namelijk in zijne topographische aanduidingen, blijkt hij verrassend nauwkeurig te zijn: verrassend, omdat het zoo dikwijls ondoenlijk is, reisbeschrijvingen van Nederlanders in Indië, in de 17e eeuw opgesteld, met de kaart in de hand te volgen. Wie echter de Schetskaart achter het werk van den Heer Yzerman met het reisverhaal van Dias wil vergelijken, zal, beginnende met de terugreis, van Siloeka aan de Kwantan tot Air Tiris aan de Kampar Kanan en Patapahan aan de Tapong Kiri onzen Portugees kunnen volgen op een terrein, dat voor het grootste gedeelte nooit weer door een Europeaan is betreden. Een paar plaatsnamen die niet bij den Heer Yzerman voorkomen werden op eene andere kaart teruggevonden; het is mogelijk dat de enkele die nog ontbreken opgespoord zullen worden, wanneer na meer dan twee eeuwen het pad van Dias zal worden gevolgd [2]).

1) D. i: voorzegde.

2) Het Daghregister noemt dit stuk een translaat; denkelijk was het origineel in het Portugeesch opgesteld. Ter wille van de leesbaarheid zijn hoofdletters en interpunctie aangebracht; waar overigens de tekst veranderd werd, is zulks in eene noot aangewezen.

EDELE HEEREN. [1])

Na dat Uw Ed: Agtb: mij op den 28en May hadden gelieven af te vaardigen, ben ik naar verloop van 13 [2]) dagen aan't jagt Orangie (voor de bandaar in de Siacase revier geanckert leggende) gecomen, van waar na twee dagen toevens mijn reijse naar Patapan vorderde alwaar nae 7 dagen [3]) terdeeringe sijnde den 20en van geseyde maant [4]) behouden arriveerde, en gingh ook aanstonts UEd: Agtb: missive aan den dato bandara [5]) geprojecteert overhandigen, sijnde geseijde dato bandara volgens land gebruijk seer sterk geaccompagnt; ende onder hare gebruijckelijcke courtosien vroegh hij na den welstant van d'E: heer gouverneur, daarop hem diende, dat de heer gouvr in goede dispositie op Malacca gelaeten hadde; soo was zijn vragen nogh of de heer gouvr hem wel soude gelieven te vergunnen, om [6]) zijn gontingh naa Aatchin te mogen senden, waar op hem weder dienende: ik vertrouwe van jae, bij aldien ul: zulx met een lettertje gelieft te versoecken, ende dat seijde hij te sullen doen. Naar dat drie dagen costij ge-

---

1) De Gouverneur en Raad te Malakka.

2) Er staat: 13e.

3) Marsden p. 357 zegt dat de reis naar Patapahan 10 dagen zeilens vereischt.

4) Bedoeld wordt Juni.

5) Nog heden is te Patapahan een Datoe Bandahara het hoofd der negorij. — cf. Van Rijn v. Alkemade Tijdschr. Aardr. Gen. 1885, p. 212. Het plaatsje wordt beschreven ibid. p. 211. Everwijn (Natuurk. Tijdschr. voor N. I. 1867, p. 298) schat de bevolking op 350 zielen en noemt het „de voornaamste handelplaats van de Siaksche boven landen". Nog in het laatst der vorige eeuw had de uitvoer van goud uit de bovenlanden van Menangkabau plaats over Patapahan en niet naar de Westkust. Marsden p. 355.

6) Er staat: want.

weest ware bestelde [1]) ik de brieven van UE: Agtbare, onder welcke een waare aan Paduca Tuan zijnde den regent van Ajertiris [2]); desen heeft wel 10000 mannen en daer onder seer veele cooplieden onder sijn gebiet, van welcke ik eenige dede roepen om des E. Comp^s^ genomene cleden om te setten gel(ijk) ook door haare hulpe in den tijt van twee maanden gevolgt is, soo dat nogh verscheijdene naa beneden aan 't jagt geweest zijn sonder ijets te kunnen becoomen.

Ontrent desen tijt is mij een brief van Sultan Sirij Pada Moeda Coningh van Paggar Oejom, van negen persoonen geassocieert, ter hand gecoomen, daar in mij belaste tot hem in Paggar Oejom alwaar resideerde te comen. Versekert zijnde dat de missive van [3]) dito Coningh quam, soo resolveerde ik dese roepinge van gemelde Coningh te consequeren, alsoo mij dagte d'E: Compagnie affaires daar aan besonder belange hadden, vindende seer haast 20 persoonen van de Patanpanse inwoonders bereijtwillig om mij op dese reijse geselschap te houden: maar alsoo dese reijse niet sonder swarigheijt ware te voltrecken, uijt oorsaake dat verscheijdene over de bergen [4]) woonende radias dese noit gebeurte [5]) correspondentie tusschen haaren opperconingh ende d'E: Comp^e^. suspect soudę zijn, ende dierhalven niet souden nalaten om met mogel: middel het effect van dien te obsteren, soo is generaliter goet gevonden dito reijse buijten de ordinarij wegh [6]) en door het bos te nemen, alsoo daar niet als struijkrovers ende het wilt gedierte te vresen hadden, die aan soo sterck een geselschap niet ligtel: zouden derven ijets attenteeren; ende naardien ons omt

1) Dit moet beduiden: ik zond op.

2) Ten Z. W van Patapahan, aan de Kampar Kanan. Yzerman, p. 149: „Geen Europeaan drong in deze streken door: „orang V kota lawan Compagnie".

3) Er staat: aan.

4) Er staat: ordere begen.

5) Er staat: gebeurt.

6) Hoe die reis het gemakkelijkst gedaan wordt ziet men bij den Heer IJzerman, p. 477.

geaeresteerde te voltrecken een ervaarne gidse nodigh was, soo heb ik belast die te becomen, stellende mij selven ondertusschen besig om nodige voorraden en behoeftigheden te versorgen, waartoe omtrent twee dagen besteet hadde, wanneer den admirael [1]) schipper Louw onder 't geblaas van de trompet de rivier van Patapan quam opsetten, ende voor mijn residentie plaats aanleggende trad hij uijt de chialoup tot mij aan lant, ende als ik hem naar verwellecominge vroegh naar de oorsaacke van sijn komste, seijde ordre te hebben om te visiteren ofte contschap te nemen van 't geene passeerde; ik versogte dat zulcke ordre gelieve te vertoonen, en daarop liet geseijde admirael mij een brief zien sonder eenige naam ofte onderteeckeninge, 'tgeene mij haast dede mercken dat maar een loosheijt van hem was, om sijne grootsheijden, daar van nogh beneden zijnde al condschap gecregen hadde, te excuseren [2]), wes ook versogte dat sigh ten spoedigsten van daar geliefde te reitereren; dies niettegenstaande heeft hij sigh aldaer twee dagen onthouden, en als ik middelerwijle alle noodsaakelijkheden tot mijn [3]) voorgenome reijse genegotieert hadde, soo hebbe ik voorgem: 20 persoonen die mij op de reijse te vergeselschappen belooft hadde versogt te coomen, maer zij hebben het mij ontzeijt, en soo geensints beloften gepresenteert, ende deze alteratie had de commandeur Schriek met zijn praat gecauseert, hebbende volgens verclaringe van de Manancaben gesegt: Wat zal Thomas Dias bij den Coningh doen? Dien handel kan nu niet voortgaen want den gouver^r^. zal binnen 14 à 15 dagen naar Batavia vertrecken [4]). Doen zond ik uijt tot bijkans in 50 plaatsen om een grooten der Manencaben mij wel bekent te roepen, welcke met 25 mannen tot mij quam, en vroegh

1) Laurens Jansz. Schrieck, zie boven.

2) Er staat: excuteren.

3) Er staat: mij.

4) Inderdaad was reeds 18 April van dit jaar Nicolaas Schaghen benoemd tot opvolger van Van Quaelbergh; doch eerst enige maanden later vertrok de nieuwe gouverneur naar Malakka.

wat ik begeerde; ik relateerde hem, als dat ik van de heer Cornelis van Quaalbergen gouv^r. van Malacca hier gesonden ware, om de groote van zijn land aan te dienen de goede inclinatie die de E: Compagnie hadde om met haar een onderlinge vrundschap, correspondentie [1]), en commercie te houden, ende hoe dat ik nu dierwegen van den Coningh van Paggar Oejem geroepen waare, als in zijn Maij^ts. missive die ik hem daar op thoonde konde beoogen, ende naardat die gelesen hadde, presenteerde hij mij met zijne bijhebbende mannen te vergeselschappen; en soo heeft onse reijse des anderdaags een aanvancq genomen, zijnde te samen 37 sterk, overmits ik nogh thien persoonen van (de) chialoup mede nam, die niet weijgerden hare levens nevens het mijne ten dienste van de E: Comp: te resiqueeren, ende zijn met den avont in Ajertiris [2]) aangecomen, alwaar ons vroegen waarwaarts onse reijse streckte, die wij antwoorden naar Pagger Odjom, maar zij replic^de op stonts: Gij moogt daar niet gaen ende daar is noijt een Christen geweest, nogh noijt hebben wij zulx horen seggen. Dese woorden deden mij haast haare sotte ende al te [3]) passieuse openie vermercken, dies om haar te vernoegen werder diende: Neen, wij gaan slegts twee dagh reijsens verder, en dan comen wij wederom, omdat wij vreesden dat hare brutale onkunde ende passie ons wel ligt een quaden trek mogte speelen [4]).

Van daar zijn wij des anderen daags voort gereijst en hebben des avonts Belembij [5]) becomen; aldaar hadden wij gelijcke ontmoetinge als voren in Ajertiris, en hebben haar ook op gelijke wijse vergenoegt, ende vandaar vertrocken

---

1) Er staat: correspondente.

2) Everwijn u. s, p. 299: „Van Patapahang loopt Zuidwaarts een weg naar Ajer tiris. Dit is de voornaamste en kortste handelsweg naar Sumatra's Westkust, meer bepaald naar de L kota's."

3) Er staat: attepassieuse.

4) Wel een bewijs dat de bevolking weinig gaf om den brief des Sultans.

5) Everwijn u. s, p. 352 vermeldt „het landschap Sibelimbing dat op de grenzen van het gebied der V kota's ligt". De weg van Ajertiris loopt daarheen.

zijnde quamen wij in een stat Ridan [1]), daar mede al gelijcke ontmoetinge hadde, en zijn soo met den avont in Cata padan [2]) geraakt, en als derselver inwoonders gewaar wierden dat ons voornemen na Paggar Oejoem was streckende zoo weijgerden sij ons huijsvestinge, soo dat wij genootsaakt waren met goede wagthoudinge en het geweer in de handen onder [3]) eenen boom te vernagten, en den dagh doorbreeckende vervorderden [4]) wij onse reijse, ende ontmoeten doen een rivier daar wij over swommen, en quam soo voort tot de stadt Pacu, [5]) en daar bestonden zij al mede te vragen waarheen ons voornemen strekte, en als haar gesegt wierde: naar Paggar Oejom, soo repliceerden sij dat wij, zoo wij sulx seeckerlijk voorhadden, niet met leven daar comen souden. En als ik haar militeusen aart aldaar mede vermerkte seijde ik haar, dat wij maar weijnigh verder hadden te gaen, en ligt wel morgen wederom zouden [6]) comen, waarmede haar grotelijx contenteerden, seggende dat sulx seer goet zoude zijn.

Van hier hebben onsen wegh verandert, en deselve door de bosschen en over bergen genomen, hoewel onse gidse ons diverse swarigheden buijten de eerste gemelde van moordenaren en wilt gedierte voorstelde, als van steijle gebergten, moerassen, doornen, en diergelijcke.

't Geene onsen Manencabese compagnions al seer dede afschricken, die ik nogtans door groote aanmoedigingh on-

1) Deze plaats vind ik nergens vermeld.

2) Everwijn u. s., p. 352 noemt Kotapadang en Pakoe als gelegen in het rijkje Kampar Kiri.

3) Er staat: over.

4) Er staat: vervoerde.

5) Pakoe ligt volgens de kaart van Everwijn in het Jaarboek van het Mijnwezen, 1874, 1e deel, aan den linkeroever van de Kampar Kiri, op de plaats waar een ongenoemde bijstroom daarin uitloopt. Uit ons reisverhaal blijkt, dat het aan den rechteroever moet liggen; mogelijk is het dezelfde plaats die op de Schetskaart van IJzerman Goenoeng Sahilan heet, waar het voetpad van Air Tiris de Kampar Kiri bereikt. cf IJzerman. p. 39.

6) Er staat: zoude.

se resolutie dede accepteeren, dies wij voor den dagh aleer des stats inwoonders ontwaakten dese wegh aannamen, eenlijk om gemelde inwoonders van onse wegh geen condschap te geven, en hebben seven dagen door het bosch gemarchieert sonder een eenige hutte te ontmoeten; dan ten eijnde van dito dagen quamen wij aan een dorpje daar wij 3 â 4 huijsen ter zijden en afgesondert vonden staan, in welcke wij ons retret namen en rusteden aldaar een geheelen dagh; en des volgenden daags met het aanligten van den dageraat hernamen wij onse reijse wederom door het bosch, en quamen bij eenen seer hoogen bergh, bij die van den lande Pima [1]) genaamt, en belandeden na een thiendaagse marchieeringe in de stad Nugam, [2]) leggende ontrent vier mijlen van Pagger Oejem; daar stelden wij ons wederom tot rusten, naar dat negen [3]) persoonen had uijtgesonden om onse aancomste, die ter ordre van d'E: Comp: en bevel van ambassade door last van de heer Cornelis van Quaalbergen gouvern^{r} van Malacca was, te adviseeren, en te vragen ofte het de Maij^{t} geliefde van hier condschap wegens onse comste te nemen, dan ofte gedient ware met onse naderinge [4]) tot zijn maij^{ts} stadt en hof. Korts daar aan sond [5]) den koningh eenen Radia Malijo nevens 500 mannen met geele coninklijke vaandelen mij verwelkomen [6]), ende uijt den naam van zijn heere en Coningh aandienen, als dat zijn Maij^{t}. over mijn [7]) behouden arrivement te hoogsten verblijf ware, ende d'besendinge met volle genegentheijt accepteerde, versoekende vorders dat het mij geliefde naarder en inde stadt te comen, 't geene ik beleefdel: excuseerde,

1) Niet teruggevonden. Mogelijk de Simoh op de grens van het Gouvernementsgebied.

2) Waarschijnlijk Ngoengoen; zie beneden.

3) Is dit getal door de etiquette voorgeschreven? Boven komen ook negen personen den brief des Sultans bestellen.

4) Er staat: nedringe.

5) Er staat: soude.

6) Er staat: verwelkomde.

7) Er staat: mij.

seggende dat het onmanierlijk [1]) soude sijn, eenige besendinge ofte missive van de E: heer gouv^{r}. aan den Maij^{t}. zijn Coningh gesonden bij nagt te ontfangen, maar zoo den Coningh aan de E: Comp: ofte d'heer gouv^{r}. van Malacca weldaat en vrundschap geliefde te bewijsen, dat verzogte zulx morgen bij dage mogte geschieden; en na desen antwoorde belaste de gemelde Radja Malijo 400 man bij mij te blijven en goede wagt te houden, en daar naar de inwoonderen geboden hebbende mij alle goet onthael te doen en te beschicken alles wat ik mogte begeeren, soo (is) hij met den anderen hondert man wederom na den Coningh gegaan.

Van waar met den dageraat wederom tot mij quam, met last om den brief van de E: Comp: en de heer gouv^{r}. nevens besendinge te ontfangen; doen hebbe ik hem andermael versogt dat hem geliefde zijn Maij^{t}. den Conink te versoeken, dat ons voor dien dagh bij zijn Maij^{t}. geliefde te excuseeren om [2]) 't selve tot den volgenden uijt te stellen, zoo wij, nu tot ruste geraakt waren, buijten vermoede seer vermoeijt bevonden, gelijk wij ook in waarheijt tot stilte en ruste gecomen zijnde ons bevonden, zoo dat alle onse leden met stijvigh^{t} en vol pijn beseth gevoelden. Met dit antwoort is gedagte Radja Malijo wederom na den Coningh vertrocken.

Op den volgenden dagh zijn des Coningh(s) twee soonen, den prins ende zijn broeder, verselt met omtrent 4000 mannen en coninklijcke statie van instrumenten nevens seer veele caitoquas (quitasollen [3]) met gout beslagen ende andere coninkl: teijckenen, als goudene schotels tot de brieven ende silvere tot de nevens gaande geschencken tot ons gecomen, om de brieven en geschencken te halen; den prince aanvaarden den brief en leijde se in een goudene schotel

---

1) Er staat: onmannelijk.

2) Er staat: ons.

3) Quitasol of kipersol, basterd-Portugeesch voor zonnescherm. 't Voorgaande woord is mij duister gebleven.

ende droegse met eijgene handen gelijk ook zijne groten met de geschencken in de silvere schotels deden, gaande soo onder 't lossen van hare schietgeweiren met mij verselt na het paleijs treden, den prince met den brieff tot zijn vader, blijvende ik beneden onder de groten; den Coningh dede den brief lesen, en naar leesinge dede de Maij[t] mij betels in een grote silvere schotel geven, seggende tot mij dat ik geluckigh ende grootmoedigh was omme soo grooten reijse aan te nemen, en mijn te durven resiqueren onder soo veele gevaren door de bosschen, die niettemin sonder hinder gepasseert ware, ende hij noijt gehoort hadde dat eenigh Christen oijt tot daar genadert ware als dese reijs; vroegh mij vorder wat drift ofte nieuwigheijt mij daer toe bewogen hadde, daar op diende: Niet anders, dan dat mij d'E: heere Cornelis van Qualbergen, regeerende gouverneur op Malacca ende mijn 1) gebiedende heer, mij belast hadde om na zijn Maij[ts] welstant te vernemen: daarop mij weder seijde: Zulx is mij ten hoogsten aangenaem en ik houde mij aan geseijde heer gouv[r]. verpligt, en sal nu voortaen als een goet vrund tot zijn E: dienste bereijtwilligh zijn; eijndelinge zeijde den Coningh dat sijn gesigte swart was over Paducca Radja en al zijn doen, ende daeraan belastede hij Radja Malijo een wooninge voor mij claar te maacken, en met alle noodsaackelijckheden te voorsien, jaa al wat ik quame te begeeren mij te doen toecomen, seggende mij met d[o]. Radja te willen gaen, 't geene na eerbiedigh afscheijt genomen te hebben naarquam, en wierde alsoo tot in mijn geordonneerde residentieplaats geleijt. Na verloop van 2 á 3 dagen gingh bij eenige van de groten, hun vragende of ik den Coningh niet weder soude mogen spreken, die mij antwoordeden dat zulx niet konde zijn, ende dat het genoegh was met den Coningh ter eerster instantie gesproocken te hebben, jaa dat het een buijtengewoonlijkh[t] v: eere en weldaat was.

1) Er staat: mij.

Dit voorval bij mij wel overwogen zijnde dede mij besluijten dat d° weijgeringe meer uijt een suspisieuse ofte malitieuse opinie der groten ontstonde dan wel uijt 's Conings beveelen ofte begeeren, dewijle den Maijt in eerste ontmoetinge seer affabel en spraaksaam bevonden hadde; dies resolveerden ik haar het volgende te repliceeren, ende seijde: Ik magh ende hebbe ook met den grooten Turck mogen spreeken, dat soo grooten vorst is; waaromme magh ik met dese Maijt niet spreeken, dewijle d°. Turck volgens des Coninx seggen zijn broeder in wapenen is? Hier op swegen d°. groten ende dissimuleerden hunne quade inclinatie; ondertusschen considereerde ik wat in dat geval om tot (mijn) voorneme te geraken best te doen 1) waare, dogh geen bequamer uijtcomste siende dan door de eene ofte andere vont 2) daar toe te moeten geraacken, soo is mij dese volgende in den sin gecomen die ook, gel. UE: agtbare in vervolgh zullen vernemen, seer goede uijtslagh tot het intendit gaf: ik hadde in den tijt van mijn verblijff al vernomen als dat de moeder van veelgedagte Radia Malijo inthof en voornamentl: bij de Coninginne seer groote en vrije toegangh hadde; dies tot haar gingh en versogte oft haar geliefde aan de Coninginne mijnentwegen een boodschap te doen, en hare Maijt aandienen, hoe dat ik van soo verre onder veele en verscheijdene levens periculen aldaar ware gecomen, zijnde gesonden van de E: heer gouvr van Malacca als een gesant nevens zijn E: brief; dat ik seer geerne nogmaals met den Coning haar Maijts man spreken soude; 't geene mij door een antwoort eeniger grooten, van mij dieshalven aangesproocken en versogt, int 3) geheel en als onmogel: ontsegt ware geworden, 't welcke mij niet alleen wonder maar ook ongelooflijk scheen, dies haere Maijt eerbiedigh versogt mij daarvan een seecker

1) Achter: doen, staat: door de eene. Dit heb ik overgeplaatst naar den volgenden regel.

2) D. i. vondst, list. Er staat: voort.

3) Er staat: uijt.

berigt geliefde te doen hebben, opdat mij dienaangaande, zoo 't niet mogte nogh konde geschieden, voortaan gerust konde stellen. De uijtkomste hier van was soo geluckigh als selfs nauwlijx hadde durven hopen, want de Coninginne sond mij wat betels en areecq in een silver schotel met een geel cleet overdekt, die mij vorders bootschapte dat ik over drie dagen van den Coning soude geroepen worden, waar door mij hoogl: verheugde en wenste den stont al doenmalen geboren ware geweest. Onder dit groot verlangen drie dagen overgebragt hebbende, zoo is den veelgenoemde Radja Maleijo verselt met 12 persoonen onder 't dragen van coninklijke vaandelen tot mijn gecomen, mij te kenne gevende dat mij den Coningh dede roepen, en ben soo opstonts met hem na 't paleijs gegaan ende comende aan de eerste poorte soo zagh ik daar wel [1]) 100 persoonen met haar zijdgeweir blood in hare handen; aan de tweede poorte zagh ik vier en aan de derde ingangh maar twee, alle in gelijke postuer met d'eerste; daar aan zagh den Coningh met sijn Raat sitten, nevens nogh eenige van zijne hagijs, en soo haast als ik binnen gecoome waare dede ik de gewoonelijke eerbewijsinge, waar in den Coningh groot behagen scheen te nemen, alsoo op stonts tot sijne bijhebbende grooten seijde: Ghijlieden hebt mij gesegt dat de Christenen brutale menschen waren die van geenige cortesien wisten, en ik bevinde dat ghijlieden mij misleijt hebt, alsoo het nu (in) Uliedens en mijne tegenwoordigheijt is gebleecken, datse behoorlijk cortesien weten te doen; en alsoo geschiet als ijemant ander uliedens [2]). Naer dat den Coningh zijne redenen hadde geeijndigt, soo versogte ik den Maij^{t}. om met zijn gelieven te mogen spreken, waarop tot antwoort gaf: Gesanten hebben vrijheijt om te spreken; doen seijde ik: UE: Maij^{ts} volcq hebben den Maij^{t} d'ogen als met cleden bedekt, en d'ooren met wax toegestopt,

1) Er staat: veel.

2) Hier is blijkbaar een hiaat.

waar door U Maijt. tot nog toe niet gehoort heeft wat in de werelt ommegaat, derhalven 't goede ende 't [1]) quade derselver voor sijn Maijts gesigte als nogh verborgen is gebleven, 'tgeene den Coningh mij antwoordende [2]) toegestemde met bijvoeginge van volgende woorden: Heden zijn mij mijne oogen geopent, om goet [3]) te sien ende noijt sal ik mijns volcqs woorden meer vertrouwen, wanneer zij sullen spreecken van saacken daar in sij bij gebrek van onderlvindinge, soo van niet gesien ofte gehoort [4]) te hebben, onkundigh sijn; en sprak nogh vorder tot zijne grooten: Weet ghijlieden wel dat noijt bij mijne regerende voorvaderen in eenige schriften [5]) blijkt dat alhier in dit rijck eenigh Christen geweest is, soo dat dese de eerste reijs is, dat de heer gouvr. van Malacca Thomas Dias herwaarts heeft gelieven te senden, welckers besoeckinge mij ten hoogsten aangenaam is; derhalven sal ik ook in mijn gedenckboek [6]) doen aanteeckenen, met specifie meldinge des namen van de heer gouverneur en ambassadeur, omdat voor desen noijt gesant van Malacca in dit rijk van Paggar Oejom is geweest; ende hem tot mij keerende beval mij te eijsschen wat ik begeerde. Ik antwoordede dat ik wegens d'E: Comp: nogte mijnenthalve niets begeerde dan de gesontheijt van sijn Maijt te weten, met aanbiedinge van de goede genegentheijt en dienst dergeener, die mij bij gebrek van beter dese besoekinge en sijn Maijesteijts voeten te kussen bevolen hadde.

---

1) Er staat: en ten.

2) Er staat: antwoorden.

3) Er staat: godt.

4) Er staat: gehandelt.

5) Er staat: christen. Prof. Veth schrijft in het Aardrijkskundig-Statistisch Woordenboek van Ned.-Indië, p. 720: Vreemd is het dat geene kroniek van Menangkabau schijnt te bestaan.

6) Naar het schijnt een dagregister; te vergelijken is dan het Dagboek der vorsten van Gowa en Tello, uitgeg. in de Bijdragen. Mr. Van der Chijs deelt mij mede dat nog heden aan het hof te Solo eene oude vrouw (njai toemenggoeng) elken avond den Soesoehoenan voorneuriet (tëmbang) wat dien dag is voorgevallen, hetgeen vervolgens in eene kroniek wordt opgeteekend.

Hier op geliefden den Coningh mij wederom te vragen of ik die man was, dewelke zijn cousijn Radia IJtam op Malacca gehuijsvest halde gehad; „want in een van sijn missiven aan mij gesonden segt hij, dat eenen nachoda Thomas Dias hem op Malacca huijsvestingh verleent hadde"; doen keerde ik mij tot d° Maijt ende versogte dat mij wegens 't slegte onthael aan d° cousijn geliefde te excuseeren, want soo doenmaals kondschap gehat hadde, [1]) geseijde Radja IJtam zijn Maijts cousijn te zijn, dat mijn pligt seer geerne na vermogen weder aan hem soude gethoont hebben.

Daer liet den Coningh zijne grooten gaan, soo dat eenel: bleve Radja Maleijo, sijn secretaris met drie hagijs; doen quam den Conink van zijnen throon aftreden, ende gingh bij mij op een alcatijf nedersitten, ende vernieuwde sijn eerste vrage van wat ik begeerde; ik antwoorde den Maijt wederom op deselve wijse als voren gedaen hadde van niets te begeeren, maar de Coningh keerde sigh t'mijnewrts: Omdat ghij nogte geen Christen hier noijt geweest zijt, zoo zult ghij den titul van Orangcaija Sudagar [2]) Radja gelieven aantenemen, 't welcke is te seggen · mijn coopman; en voegdaar nogh bij: Orangh die dalam astana, seggende mij morgen ten drie uijren daarvan een bevestiging zoude doen langen, gelijk ook des anderen daags ter geseijder uijren nae het paleijs ben gegaen, en binnen tredende sagh ik den C° nevens zijne grooten op den rigtstoel sitten, en soo haast mijne groetinge gedaen waare, geliefdet den C° mij te vereeren, dies met verheven stemme uijtriep: O Oranghcaija sudagar [3]) Radja, orangh die dalam astana; icq keerde uijt tot den Coningh, ende [4]) met alle eerbiedigheijt antwde: Doulath tuancu.

Daar aan wierde mij in een silver schotel, nevens een geel vaandel, een met silver beslagen geweir in formagel:

---

1) Hierna volgt: want.

2) Er staat: sudara.

3) Er staat: soedaga.

4) Er staat: die.

een hellebaart [1]) toegebragt, met nogh een ringh van tambago suasa [2]) die mij als een teijcken van sijn Maijt voor geheel mijn leven vereert wierde; daarenboven nogh een geschrifte van authoriteijt met sijn opgedrukte zegel, seggende dat mij drie havens gaf ten insigte van den titul aan mij gegeven, als te weten Siaco, Patapan en Andragirij, omme aldaar d'E: Compes en mijnen handel te drijven waar over in teecken van acceptatie den Mayest beleefdel: bedankte, [3]) en als hem vorder om verlof [4]) tot spreken versogte, seijde hij zulx niet meer behoefde te versoecken: „Want zoo ijemant eenmale van mij onder mijn volcq van 't paleijs aangenomen is, gelijk ik u voor mijn coopman aangenomen hebbe, alsulcke is geoorloft in en uijt te gaen, en na wille te spreken, gel: andere van mijn hof doen"; op dit sijn seggen thoonde ik onder eerbewijsinge dankbaarheijt, en seijde: Sijn maijt is buijten twijffel wel kundigh, als dat den Coningh van Johoor sigh Siaco toeeijgent, en ook heeft Andragirij een eijgen Co; den Conink antwoorde mij: Siaca hebbe ik des Johoorsen Coninex kinderen weleer tot een vertrect en speelplaatse toegestaen, maar vergunne het haar nu niet langer om de boosheijt en verraderije van Paducca Radja, bedreven aan mijn cousijn Radja IJtam, en zoo den Co van Johoor segt dat Siaca hem behoort, ik versoeke dat hij bewijs wanneer hem die eijgendom toegecomen is.

Ende Andragirij is mijn vazael [5]) dogh heeft sig opgeworpen

---

1) In het museum van 't Bat. Gen. bevindt zich een dergelijk wapen, van Java afkomstig, no. 5350.

2) Marsden p. 173, sprekende over koper: the Malays are fond of mixing this metal with gold, in equal quantities, and using the composition which they name swasa, in the manufacture of buttons, boxes and heads of krises.

3) Er staat: bedankt.

4) Er staat: verlost.

5) Volgens inlandsche overlevering bij Netscher, Indisch archief, III, 33 is Indragiri Menangkàbausch. Doch reeds in het begin der 16e eeuw was het een leen van de vorsten van Malakka, die later naar Djohor uitweken (Tiele, Europ. I, 67); en het Daghregister vermeldt 20 Juni 1685 dat „den Coning van Andragirij" te Riouw is gekomen „om aan dat hof de gewoonlijke eerbewijsingen af te leggen".

en rebelligh gestelt, want Andragirij is 't mijne tot aan de zee toe, en heeft gemeldens Coningh nu weijnigh tijts geleden mijn vergevenis doen versoecken, 't welcke ick hem niet hebbe willen vergunnen, nogh ook geen tribuijt van hem willen aannemen, niet alleen om 't misdrijff tegen mij begaen, maar ook omdat hij met buijten lieden heeft raad gepleegt en toegestaen des E: Comp^{es} volcq in hare logie verradel: te dooden en te ber-oven; [1]) ende bij aldien d'E: Comp: goet vind dat ik met mijn volcq daarover wraacke doen, zij gelieve het mij maer aan te kondigen en slegts twee scheepen senden, zoo sullen wij se alle van daar jaegen, ende bij goetvindinge kan d'E: Comp: aldaar een fortificatie naar eijgen believen maacken, en ik zal haar de coopluijden om den handel als voren te drijven toebeschicken, [2]) want Andragirij heeft van sigh selve niets, ja moet selfs hare nodige viandes meest van boven uijt mijn rijk verwagten.

Daarenboven heeft gemelde Conink mij met volle magt gelieven te authoriseeren om in geseijde drie havens ofte handelplaatsen te doen ofte ontdoen, te condemneren en te straffen al wie straffe verdiende, ja selfs bij aldien ijemand zigh den dood schuldigh maakte met den doodt te doen straffen met confiscatie, en alles in amplissima forma, en bij aldien ijmand van sijn volcq voor slaven vercogt mogte worden, dat ik die tot mij nemen soude.

Wijders seijde d^{o}. Conink dat hij geresolveert was om aan d'E. h^{r}. gouv^{r}. antwoort te doen schrijven, en vroegh mij wat hij best soude kunnen tot erkentenisse van het gesondene wedersenden, ofte mij goet dagte wat te senden; ik antwoorde: UE: Maij^{t}. wete dat in des E: Comp^{s}. pakhuijsen en mijn heer des gouv^{rs}. huijs quantiteijt van gout is, en dat ik niet herwaarts gesonden was om meerder te halen, maar eenl: om na zijn Maij^{ts}. welstant te vernemen, en aanbiedinge van goede genegentheijt als van zijn goede

1) Dit ziet op den overval der Bantammers, anno 1679.

2) Er staat: toe te schicken.

vriend te doen; en mij weder dienende [1]) seijde, dat hij ten hoogsten verpligt was om in besonder een vrind van d'E: heer gouv^r. te sijn, ende dat hij om te bethoonen hoe seer sigh verpligt agtede, eenen van sijn twee paarden van staat [2]) aan d'E: heer gouv^r. tot een teijcken van 't selve zoude stieren; maar ik zeijde niets anders te begeeren ofte versoecken dan dat plaatse in zijn rijck geliefde te vergunnen tot onderlinge handeldrijvingh, 't ware dan in Siaca ofte in Patapan; „dat", seijde, „zal niet ontbreken zoo wanneer ghij in een derselver wilt adsisteren"; ende als ik nader versogte welcke van de drie gemelde plaatsen sijn Maij^t. voor eerst besonderl: daartoe geliefde te nomineren, en dat mij diesaangaande een geschrifte geliefde toe te staen en doen overhandigen, ten eijnde 't volcq van die plaats zoude kunnen daarvan adviseeren, of wel selfs persoonl: tot haar gaen en 't selve haar aankundigen, soo seijde den Coningh dat ik 's anderen daegs soude comen om den brief en antwoort te ontfangen; en na afscheijt genomen te hebben vertrock ik datmael na mijn logijs. 's Volgenden daags ben ick tot den Coningh gecomen, en doen wierd mij een brief in antwoord gesz: 3) ter handt gestelt nevens nogh twee schoone bladen papiers, daar 's Coninx zegel op gedrukt stonde op dat de heer gouv^r en ick ons van d'eene soude dienen om naar Rombou [4]) te schrijven, ende de andere te gebruijcken tot andere gelegentheijt ofte plaatse daar het d'E: heer gouv^r en mij goet duncken soude; daar ick op diende dat zulx wel ligtelijck op Malacca niet gelooft soude worden; doen heeft zijn Maij^t den brief die al verzegelt was weder doen openen ende 't selve door zijn secretaris, 't ge-

---

1) Er staat: diende.

2) Marsden p. 342. sprekende van den Sultan van Menangkabau: His usual present on sending an embassy is a pair of white horses.

3) Dat is: geschreven.

4) Er staat: Rombon. Bedoeld wordt het staatje op het schiereiland Malakka „whose Sultan and all the principal officers of state hold their authority immediately from Menangkabau and have written commissions for their respective offices" zooals Marsden zegt, p. 332. cf. Newbold II, 70; 81; 224.

seijde van de chartes blanches, [1]) daar doen in schrijven; daar na vroegh mij d° Coningh dat soo hem van mij eenigh missive toequame waar bij hij versekert konde wesen dat dien van mij quam; soo thoonde ik mijn [2]) signet ringh, ende seijde dat deselve met dese toegezegelt soude zijn; doen belaste hij mij [3]) d° mijn signet op een planck binnen in 't paleijs te drucken, om als een voorbeelt tot het kennen van eenigh comende brief te bewaren: daaraan gaf mij de C° met eijgen handen zijn betel bladen met [4]) 2 areecas voorsien, en gaf mij ook een casje daarin ongeschickte beeldenisse besloten waren, seggende: Dit is mij van de commandeur ofte admiraal met pangelima Radja toegesonden, dewelcke hetselve seer bedecktel: heeft gebragt en mij als een bijsondere waardigheijt overhandigt, en versogte hij [5]) pagelima seer ernstigh dat ik u niet soude toelaten tot mij te geraacken; neemt het mede en thoont het aan d'E: heer gouv^r^ opdat d° heer oordeele van dies admiraels bescheijdentheijt, van aan mij soo schandel: geschenck toe te schicken. Ik hebbe d° casje onder belofte van zijn Maij^t^ begeerte te sullen voltrecken aangevaard, en wierde mij opstonts ook den brief overhandigt, en kortaan nam ik met mogelijke eerbiedigheijt mijn afscheijt van den Coningh en vertrock uijt het paleijs, en schickte mij voort om te vertrecken. Dogh al eer wij daarin vorder gaan, dunkt mij nodigh alhier te insereren seeker voorval van een Moorse matroos die aldaar in 't habijt in schijn van een hagie ten hof was gecomen, alsoo de sulcke onder de Mahumetanen als geoorloft is sonder versoek van verlof ten hoove te gaen; dies daar stilletjes aangecomen ende tot den Coningh gegaen is, voorgevende heijligh man te zijn en van Micca de graafbewaarster van haar heijligsten propheet Mahumet on-

1) Er staat: blanlas.

2) Er staat: mij.

3) In plaats hiervan staat: hij na: doen.

4) Er staat: en.

5) Er staat: bij.

langs gescheiden [1]) te sijn, en alsoo daer in des Conings land gecomen was om den Maij[t] te groeten en vordere pligt te presteren, soo hadde hij buijten vermoede dat in zijn Maij[ts] rijck Christenen, en lieden die hoeden [2]) droegen waren, en voegde [3]) daartoe, als dat d[o] Maij[t] te groot en te heijligen Coningh was, om sulcke vervloeckte menschen in zijn rijk te dulden, en soo voort, dies wel soude doen met haar van daar te doen vertrecken en diergel: redenen meer. Eene der princen, 'kwete niet uit [4]) wat kragt, dede mij daarvan condschap hebben, dies ik met mogel: spoet nevens eenige van mijn [5]) gevolgh mij ten hoove begaf, dogh alsoo bij 't paleijs quamen ontmoete ons dese heijligen hagie van 't hof uijtgaande, en eenige van de mijne, hem wat nauw besiende, kende dus hagie ten eersten, en seijde dat hij een droncken Moorse matroos was, en over schult [6]) van Malacca naar Riouw gevlugt, 't welcke wij binnen comende niet verswegen, maar den Coningh bekent maakte, die na eenige verdere woorden wisselinge, te lange om hier te repeteren, zeijde: Heeft hij wijn gedroncken en is hij droncken geweest, soo is hij geen hagie maar een bedrieger, door deser ofte geener list alhier gesonden; gaat, volgt hem, en slaat hem dood. Op dit bevel sagen wij terstont 3 â 400 mannen uijt stuijven [7]) om 't selve te executeren, en soo heeft dit bedriegelijk obstacul ook een eijnde gehad; latende dan dien heijligen hagie soo zullen wij ons gelaten verhael van onse weder reijse hervatten.

Die wij na voorgemelde afscheijtneminge ondernamen, wor-

1) Er staat: geschieden.

2) „Hoededragers" wordt dikwijls in oude reisbeschrijvingen gebruikt voor: Christenen. Vergelijk ook het Placaat van $\frac{8}{11}$ Juni 1641.

3) Er staat: vroegde.

4) Er staat: in 't.

5) Er staat: mij.

6) Er staat: schilt.

7) Van Hasselt, Volksbeschrijving p. 181 zegt, dat de vorsten van Menangkabau „geen zweem van gezag" hadden. „Zij waren voorwerpen van vereering, geen despoten".

dende verselt van veelgemelde Radja Malijo, met een witte quitasol met veele quasten versien, nevens suite van 3000 soldaten die gestadigh hare schietgeweiren losbranden, totdat wij 's avonts digte bij de stad Luca [1]) aangecomen waren, van waar dese Radja Malijo de boven gemelde 3000 mannen wederom na het hof dede keere; terwijle volgde wij doen sonder vreese den wegh nae't gemelde Luca, en voorbij Luca liep een rivier Quantam genaamt; van daar reijsde ik voort tot een plaats Marantij [2]) geheeten, en van hier naa de stad Sunipo; [3]) van hier quamen wij aan de stad Ungam, [4]) en van Ungam gescheijden sijnde geraakte wij na een gebergte, van dien landaart Madiangem [5]) genaamt, ende van't eerste gemelde Luca af tot desen bergh toe is land daar gout valt, dat van zelfs daer groeit.

Van hier sijn wij in een ander stad Ajer Tanam [6]) gehieten geraakt, van daar tot een andere stadt geheeten Pancalan Serre, [7]) en soo vorder tot Turusan, [8]) en van Turusan sijn wij gegaen nae Catobaro, [9]) en hier hebbe ick met het volcq wegens des E. Comp^es^ negotie gesproocken, haar verseeckerende dat sij int minste geen vrese voor Paducca Radja behoeven te hebben; van hier gingen wij tot de stad Merorum, [10]) en van daar tot de stad Merobiaan, [11]) en van hier ontmoetende wij de stad Tanjong Bale, [12]) van daar de stad Passar Lama, [13]) van daar scheijdende sijn aan de

---

1) Siloeka, vermeld bij den Heer IJzerman, p. 99, 102 enz.

2) Menganti, N. W. van Siloeka.

3) Beneden heet deze stad Sumpo, d. i. Soempoer, N. W. van Menganti.

4) Oengan, ten N. van Soempoer.

5) Mandi Angin.

6) Air Tanang bij IJzerman, bij de grens der Padangsche bovenlanden.

7) Pangkalan Sarai. Hier wordt (IJzerman, p. 37) de Batang Sibajang voor grootere vaartuigen geschikt.

8) Taroesan.

9) Mist op de Schetskaart.

10) Mariring.

11) Mist op de Schetskaart.

12) Tandjoeng Balit.

13) Pasar Ramoh.

stadt Oedjom Boket 1) gecomen, en van hier tot de stad Damo, 2) van Damo tot de stad Sava, 3) van Sava tot de stad Cuncto, 4) en van Cuncto tot de stad Lagumo, 5) van Lagumo aan Liepa Cain, 6) van hier tot tot de stad Pacu, 7) van daar tot de stad Calubee; 8) van hier hebben wij ons begeven naar Padan, 9) en van Catapadan zijn wij gecomen aan Belenbun, en van hier zijn wij in Ajer Tiris aangecomen. In alle dese steden heb ik het volcq tot de negotie van de E: Comp: aangemoedigt, hun verseekerende, 10) dat sij Paducca Radja niet behoeven te ontsien nogte vreesen, dat sij maar souden comen in Patapan of op Malacca, waer dat zij mij mogten vinden ('tgeene ook alle beloofden te zullen doen ten dienste van d'E: Comp:) en ook souden kunnen handelen; en van hier gescheijden zijnde ben ik, nadat alles gel: hier relateerde verrigt hadde, behouden in Patapan weder gekeert, alwaar een missive van UE: mij in handen quam, welkers inhout mij dede resolveeren, UE: bevel ten spoedigsten te gehoorsamen, dies ook ten eersten met veel gemelde Radja Malijo, den mede gecomene conink-lijke gesant, na Malacca ben wedergekeert ende godlof behouden aangelandt.

Naar dat UE: A: met alle mogel: kortheijt vant voorgevallene hebbe berigt, agte ik UE^s ook niet qual: sullen nemen, dat van de steden in 't reijsen aangedaen een korte verclaringe hier bij gevoegt werde, volgens hare inwoonders en derselver han-teeringen, en sullen ons begin nemen 11) met het hof van

1) Oedjoeng Boekit.
2) Domo.
3) Padang Sawah.
4) Koentoe.
5) Mist op de Schetskaart.
6) Lipat Kain.
7) Vermeld bij Everwijn.
8) Niet gevonden.
9) Over dit plaatsje en de volgende zie boven.
10) Er staat: verseekerde.
11) Er staat: UE: men.

Paggar Odjem alwaar tlaatste aangecomen, en van waar 't eerste wederom gescheiden [1]) zijn, ende seggen, dat aan 't hof wel 8000 mannen resideert, buijten den ommetrek, daarvan niet kan spreecken alsoo 't niet gesien hebbe, en daar naar te vernemen zoude mij ongetwijffelt suspect hebben gemaackt.

Luca, het naaste daarvan, besit ontrent 400 mannen; haare voornaamste handteringen zijn met den landbouw en het goudt te soecken, dat sij seer ligt becomen, want graven ofte nemen van de aarde, en doen 't selve in vlacke houtene backen, [2]) die sij aan 't water en int water zoo lange draijen [3]) en dompelen, tot dat zij het minerael van de aarde hebben uijtgesondert, 'tgeene daar uijtnemen en bewaren.

Marantij is een goudrijk land, dog wort van den Coningh den inwoonderen, die van veel grooter getal zijn dan vant voorgemelde steetje, verboden 't selve te graven ofte soecken, en moeten haar ten principalen met den landbouw erneren; dan heeft ontrent 2 à 300 negotianten.

Sumpo wort ontrent van 8000 borgeren bewoont, is mede goutrijk, maar wort om voorgemelde reden al mede niet gesogt, dies haar almede op voorige maniere sustenteren; heeft ontrent 200 coopluijden.

Ungaan heeft ontrent 800 borgeren en is met voorige van eene constitutie, dan heeft na advenand van ingesetenen meer negotianten, alsoo die daar ook het getal van 200 ontrent bereijcken.

Den bergh Mandij argam is mede goudrijck maer word niet bewoont.

Ajer Tamam heeft omtrent 200 mannen alle landbouwers;

---

1) Er staat: geschieden.

2) Er staat: houten nebacken.

3) Er staat: dragen. Men draait, zooals ik te Montrado zag, bij goudwasschen een ronden houten schotel, welks rand met het wateroppervlak gelijk komt, snel rond.

Pacalan Sirre [1]) besit ontrent 1000 inwoonderen, die uitgesondert 200 negotianten alle landbouwers zijn.

Turusan ontrent 700 ingesetenen daaronder 100 negotianten en de rest al bouwlieden.

In Costa bato 200 inwoonderen waarvan de helft haar met landbouw, end' andere helft met negotie erneren.

Mererin heeft ontrent 1000 mannen daaronder 300 traffiquanten; Merobia 400 alle landbouwers.

Tanjongh Bale besit 2000 borgeren, alle mede landbouwers uijtgenomen 500 coopluijden.

Passar Rama 1000 daaronder 400 negotianten.

Oedjom Buqueet 400 alle landbouwers.

Dama heeft wel duijsent, daarvan ontrent 100 handelaars.

Padan Sava 500 daarvan 200 trafijcq doen.

Cuncto [2]) 2000, daarvan ontrent 500 coopluijden; Liepa Cain ontrent 100 alle boulieden; Paccu 500 landbouwers.

Catapadan ontrent gel: getal, alle bouwlieden.

Ridam slegts 50 ackerlieden.

Ajer Tiris besit wel 10000 inwoonders, [3]) onder welcke ontrent 500 handel drijvende. Alle dese hebbe ick na gissingh opgestelt, om UE: daar mede te dienen, want 't selve te ondervragen hebbe ik om [4]) geen quaed vermoede (te) verwecken [5]) niet durven onderstaen, alsoo Paducca Radja genoegh heeft gepoogt om die landaard in ergwaen te brengen. Alle voorgemelde plaatsen zijn naar slandts

---

1) Vergelijk met de volgende cijfers die bij den Heer IJzerman, p. 38. Volgens opgave van een controleur (het schijnt echter dat deze zelf niet zoover is doorgedrongen) bestaat thans het aantal huizen van Pangkalan Sarei uit 15, van Taroesan uit 8, Meriring 10, Tandjoeng Balit 20, Pasar Ramoh 4, Oedjoeng Boekit 3, Domo 5, Koentoe 30, Lipat kain 10. De bevolking is dus wel erg gedund. Trouwens verschillende schrijvers der laatste decenniën spreken van groote verhuizing uit deze streken.

2) Is volgens IJzerman nog de belangrijkste plaats; 't aantal werkbare mannen is 300.

3) Everwijn schat de gansche bevolking der V kota's, waarin Ajer-tiris ligt, op 10.000 zielen; u. s. p. 351.

4) Er staat: van.

5) Er staat: verrecken.

maniere met paggers gefortificeert, dies [1]) onder de naam van steden gestelt hebbe, maar [2]) de tusschen leggende dorpen en gehugten heb ik om haare menigte niet in memorie kunnen behouden.

(Onderstont:) UE: trouwschuldige en gehoorsaame dienaar (en geteekent:) Thomas Dias. (in margine:) Malacca den 18^{en} 9ber 1684.

Zoo was dan onze reiziger te Malakka teruggekeerd.

Bij eene aandachtige lezing van zijn rapport vraagt men zich echter af: Is hij wel te Pagerroejoeng geweest? Heeft hij den Menangkabauschen „Keizer" inderdaad gesproken? Immers het klinkt zonderling dat de „naaste" plaats bij de hoofdstad Siloeka aan de Kwantan heet, en men, van Pagerroejoeng vertrokken, „des avonds" dicht bij deze plaats aankomt.

Desnoods zou nu wel kunnen worden toegegeven dat het verhaal der terugreis wat vluchtig neergeschreven is, en er meer dan één dag verliep vóór Siloeka door Dias bereikt werd; doch de positieve verzekering dat deze plaats de eerste is die hij doortrekt, na de hoofdstad te hebben verlaten, vereischt, dat men eene totale onbewoondheid veronderstelle van een groot deel der Padangsche bovenlanden. Daarbij komt dat de vorst dien hij bezoekt zich zelf in zijne brieven steeds Sultan Moeda noemt en tevens „koning" van Pagerroejoeng.

Voor den oppervorst past de eerste titel niet, en wat den tweeden betreft, in het (reeds in druk verschenen) Daghregister van 1641 komt, onder 10 Mei, een brief voor van iemand die zich evenzoo „Soltan Pagaroyongh" noemt, doch door den pennist (zie ibid. 9 Mei) de „Manicaber Coninck genaemt Hinoman" wordt geheeten (over Inoman

---

1) Er staat: diest.

2) Er staat: maar op.

zie IJzerman p. 41 e. v.) en blijkt te huizen in de bovenlanden van Indragiri.

De gissing lag daarom voor de hand, dat Dias terecht was gekomen in de Kwantanlanden, hetgeen de plaatsbepaling van Siloeka volkomen zou ophelderen; doch hierdoor komt men weder in eene andere moeielijkheid, namelijk dat het plaatsje Nugam, het eerste, door hem bereikt na zijn tocht over de bergen, 4 mijlen van het z. g. Pagerroejoeng verwijderd was. Dit Nugam, of een naam die daarop eenigszins geleek, vond ik evenmin in de Kwantanstreken als in de buurt van het oude Menangkabau; doch na lang zoeken ontdekte ik het elders en wel op eene plaats die m. i. eene redelijke oplossing geeft aan de boven geopperde bezwaren.

Een enkel woord tot opheldering.

De geringe kennis, die men van het oude Menangkabau heeft, berust grootendeels op de „Beschrijving van Sumatra" door het Lid van den Raad van Indië H. van Basel op last van het Opperbestuur uit de archieven samengesteld en ingediend 13 April 1761.

Hiervan heeft de groote Radermacher in *zijne* „Beschrijving van het eiland Sumatra". (Verhand. Bat. Gen. III, 1781) heele bladzijden overgeschreven zonder Van Basel daarbij te noemen, en wel zóó gedachteloos, dat zelfs (p. 49 en 57) uitdrukkingen als „noch onlangs met den aanvang van 1756", „noch onlangs in 1755", worden overgenomen. Op zijne beurt is Radermacher gebruikt door Marsden (1783 en later) en deze door Prof. Veth, s. v. Sumatra, in het Aardr.-Stat. Woordenb. van Ned. Indië.

Alles komt dus neer op Van Basel of liever op de brieven uit Padang naar Batavia geschreven door dienaren der Compagnie, die van het binnenland, waarin zij nooit een voet gezet hadden, zeer slecht op de hoogte waren. Van Basel nu meldt, dat reeds in 1675 oneenigheden in het rijk van Menangkabau bestonden, nadat de „keizer" het vorige jaar overleden was; en dat in 1676

aldaar eene overeenkomst gesloten werd, waarbij „de zoon van den overleeden keizer de naast aan Padang grenzende bovenlanden en zijn neef de verder om de Oost gelegene voor eerst zoude beheerschen". Hiermee komt overeen het Daghregister van 1683, onder 20 Januari, waar gesproken wordt van „beijde de Manicabose verdeelde Coningen", doch Van Basel is op eene andere plaats er mee in strijd, waar hij zegt dat in 1680 na den dood van „Keizer Alpha" het rijk in drieën is gedeeld „te weeten Songitrap, Soeroassa en Paggeroejong", waarvan het tweede aanspraak maakte op het oppergezag. Van deze verdeeling in 1680 spreken allen, die na Van Basel over Menangkabau hebben geschreven: doch ik meen dat zij in bijzonderheden volstrekt niet vaststaat en berust op te Padang vernomen geruchten.

Volgens Francis echter (Herinneringen, III, 67 bij Kielstra, Onze kennis van Sumatra's Westkust omstreeks de helft der 18e eeuw, Bijdragen Ve volgr. 2e deel, 1887, p. 499 e. v.) waren de drie vorsten, Radja Alam, R. Ibadat en R. Adat, gezeteld te Pagerroejoeng, Soempoer Kadoes en Boea, terwijl te Soengei Tarab, Soeroaso en Padang Ganting hoofden woonden die hun gezag steunden.

Dit drietal vorsten vindt men terug in de Menangkabausche legende Tjindoer Mato, uitgegeven en vertaald door den Heer Van der Toorn (Verh. Bat. Gen. XLV, 2, p. 7): hunne functies worden daar tevens nader omschreven; behalve de genoemde drie rijksgrooten wordt daar echter nog een vierde genoemd, te Soemani woonachtig.

De vorst van Boea zou dan als de geringste der drie, naar mij voorkomt, het eerst kunnen worden gezocht in den Sultan Bongsoe die (volgens bewering van den vorst van Djohor in een brief aan den koning van Siam, cf. Daghr. 9 Maart 1685) met „Sultan Quantam" aan de Compagnie Siak had gegeven, en die (Daghr. 21 Oct. 1685) Panglima Radja naar Malakka zond met verzoek om hem te helpen vermeesteren „de landen van Siaca die hij pretendeerde de sijne te weesen". Dat gezantschap heet weer bestaan te

hebben uit „ambassadeurs van Pagger Oedjong". Dezelfde persoon wordt wellicht ook bedoeld in de Afgaande Patr. Missive van 19 Maart 1683 waar sprake is van „seker Manicabos coninxken gelegen tusschen de riviere Siaco en Andragierij", die te Malakka hulp vroeg tegen Indragiri en daartegen beloofde „een verseeckerde plaats van de vrije negotie in de riviere van Siaco".

Mijne gissing is derhalve dat de te Boea zetelende vorst uit het huis der Menangkabausche „Keizers", genaamd Sultan Bongsoe, zich evenals andere vorsten uit het geslacht van Menangkabau, Sultan van Pagerroejoeng noemde en het tegenover de buitenwereld deed voorkomen alsof hij de eenige was die dien naam droeg. Marsden zegt dan ook (3e uitg. p. 338) „each of them (namel. van de drie Sultans) in the preamble of his letters assumes all the royal titles without any allusion to competitors".

Nu ligt er op de détail-kaart van Sumatra, uitgegeven door het Topogr. bureau, no. 87, op ± 2 1/2 paal ten Noorden van Boea een Kampong Ngoengoen aan den rechteroever van de Sinamar; de naam van dit plaatsje kon in ons reisverhaal even goed tot Nugam veranderd worden als Oengan er verbasterd wordt tot Ungam.

Voor hem die van het Oosten komt, over het steile Ngalau Sariboe gebergte, begint hier inderdaad de bewoonde wereld, evenals voor Dias; de schoonheden der vallei worden zeer geroemd. Bij Boea zelf vindt men op bovengenoemde kaart een dalam, eene vechtplaats voor tijgers en buffels, en een batoe bersoerat.

Bovendien wordt de Sinamar reeds bij Koemanis bevaarbaar, zoodat het, naar ik gis, niet ondoenlijk is om in één dag van Boea over land naar Koemanis en van hier langs de Sinamar, Oembilin (die al boven Tandjoeng Ampaloe bevaren wordt) en Kwantan naar Siloeka te geraken, en het is mogelijk dat er aan de rivieroevers in den tijd van ons verhaal geene kampongs van beteekenis te vinden waren; meestal toch loopen genoemde rivieren tusschen steile rots-

wanden. De vorst van Boca zou dus onzen reiziger hebben ontvangen [1]).

Hoe het ook zij, niet Raffles, zooals deze zelf beweert [2]), maar Thomas Dias is de eerste Europeaan die in Midden Sumatra doordrong. Hij bracht van daar naar Malakka de volgende brieven.

Jan di Pertuan [3]) Sulthan Siripada Moeda marrakom maekosa alham [4]) Coningh binnen paggar oejom heer vant gèheele land Mancaobo goenongh ejouw [5]) en thout Camat, [6]) dat in drie verdeelt is, ende wevers spoel sansita [7]) die sich van selfs overganck hout; deselve Coningh heeft ook

1) Tegen de vaart langs die rivieren pleit echter, het moet toegegeven worden, de omstandigheid dat het gevolg van onzen reiziger tot bij Siloeka uit 3000 man heet te hebben bestaan. Op dit cijfer zal echter niet te nauw gelet moeten worden, daar de copiist van Dias' rapport zich herhaaldelijk vergist heeft.

2) Memoir of the life etc. of Raffles, new edit. 1835, I p. 387.

3) Zoo, of zelfs Jan de Pertuan, noemden onze vaderen steeds den Jang di pertoeaan. Brieven van den vorst van Menangkabau komen nog voor: bij Marsden, 3e druk p. 338; Newbold, British Settlements in the Straits of Malacca, II p. 81; Kielstra u. s. p. 503; Van Hasselt, Midden Sumatra, 3e deel, 2e gedeelte, p. 170 e. v; en een van den zich noemenden Jang di pertoean bij De Jonge, Opkomst, VIII p. 40. Van al die brieven is de onze verreweg de minst absurde. In geen der andere noemt de vorst zich Sultan Moeda, meest Maharadja.

4) Deze drie woorden leest Dr. Ph. S. Van Ronkel aldus: marhoem makoeta alam, en vertaalt ze: begenadigd door God, Kroon der Wereld.

5) In den brief hierboven op pag. 334 staat: jouw. Het is wat te fantastisch, hierbij aan Java te denken, ondanks de oude betrekkingen tusschen dat land en Midden Sumatra, blijkende uit de inscripties.

6) Bij Kielstra: Die den boom Kamat heeft welke in drie stammen verdeeld is: met hem de Turksche Sultan en de Keizer van China; (zoo ook bij Newbold en Marsden). In de legende Tjindoer Mato: Zij (de vorstin van Pager Roejoeng) bezat ook een heilige kris waarvan 't gevest van Khamathout gemaakt was en dat thans in drie stukken is verdeeld. Een daarvan bevindt zich in Roem, het tweede in China en het derde hier op Poelau Amas: en bij hunne hereeniging zal het einde der wereld dáár zijn.

7) Bij Newbold: the web called Songsangkala which weaves itself, a thread every year, until the completion of the duration of the world; bij Marsden heet het Sangsista kala; bij Kielstra: Het weefgetouw van San Sata Kala hetwelk elk jaar slechts met een steek doorstoken wordt en uit zichzelf beweegt.

de croone [1]) van de oude tijden tot nu toe in bewaringh, deselve is ook coninck vant geslagte van den conink asleander sulcarmijn [2]) die sijn groetenisse doet aan de heer gouv^{r}. der stad en fortresse Malacca, bidde God voor zijn langh leven.

Ik sende orangcaija Radja Malijo, orangcaija Radja oeloebalangh nevens mijn gecommitteerde orangh caija tomongongh bij UEd: van wegen de E: Comp: aldaar als gouv^{r}. om rapport te doen wegens een brief met Thomas Dias gesonden, daar uijt verstaan hebbe [3]) toegestaen, en soo d'E: Comp: met mij in vriendschap zal continueren, ik zal daar tegen duijsentmaal mijn vriendschap weder bewijsen, maar wat sal ik doen, alsoo alle mijn dorpen meest zijn bedorven door Paducca Radja die ook mijn vrund Radja Itam sonder reden dood geslagen heeft, mitsgaders den Conink van Andregirij tegen mij ook veele moeijelijkheden sonder reden daartoe hebbende moveerd en rebelligh is: daarom sende ik ook dese bovengenoemd drie orangcaijas om alles aan UEd. mondelingh te rapporteren sal [4]), als ik haer belast hebbe. UEd. moet mij binnen [5]) gel: de E: Comp: den Turcken keijser doet omdat den selven mijn vrundt is. Ik versoek ook dat de E: Comp: gelieft 't swarte teecken van schaamte dat in mijn aangesigt is af te wasschen, alsoo ik naast god mij vast voorbeelde geen andere helpers dan de Hollanders te hebben, die mij kunnen behulpigh wesen, om dit swart teecken van schaamte uijt mijn aangesigt wegh te nemen, daarbij [6]) willende te kennen geve 't aftront zijn se [7]) Maij^{t}

1) Bij Newbold: The diadem of the prophet Solomon; bij Marsden: The crown brought from heaven by the prophet Adam; bij Kielstra: De ware kroon Sangasang, door God zelven geschonken. In de legende Tjindoer Mato: De Kroon die Koelah Kamar heette.

2) Bekend zijn de aanspraken van Sumatraansche radja's op afstamming van Alexander den Grooten.

3) Hier is blijkbaar een groote hiaat.

4) Lees: so.

5) Lees: beminnen, of: dienen.

6) Het invallen van 's Comps. pennist op deze plaats herinnert levendig aan den brief dien Sam Weller van zijn vader ontving.

7) Lees: so zijn.

werd aangedaen door den rebelligen andrigirijsen Coningh, als mede 't gewelt door Paducca Radja omtrent zijne dorpen gepleegt, verhope naast god de hollanders zulx doen sullen, met 't welcke mij ook groote vrundschap zal geschieden.

Siaacq en Andrigirij sijn mijn landen, die beveele in handen van d'E: Comp: maar Thomas Dias heb ick den titul gegeven van sondagaradja, en can voors Dias op Patapan blijven om 's comp^es^ goederen te vernegotieeren met alle Manicabose coopluijden aldaer.

Alle Manicabers die aan de zeekand woonagtigh zijn die mij willen dienen kan UEd: mede nemen, maar die niet en wil kan UEd: nadat geraede vind straffen, maar nachoda Bongsoe Tojoan is mijn dienaar welcke UEd: derwaarts mede cunt nemen waar in hem van noode mogte hebben, om zijn dienst aldaer uijt mijn naam te presteren, met versoek dat hem door niemand eenigh quaat mogte werden aangedaen.

Tegenwoordigh heb ick niet om aan UE: tot teecken van goede genegentheijt over te senden als eenl: een paart genaamt Goenangh Laijangh; gelieft 't selve in dancke aan te nemen. Dese brief gesz. op 20^e^ van de maandt Sawal a° 1095 zijnde 28^en^ September 1684.

Ordre van Jan dipertoan Sulthan Siripada moeda (enz. woordelijk als de brief op pag 334) heeft dese ordre met gunst aan nachoda Thomas Dias ten dage als hij met mij van aangesigt gesproocken heeft gegeven, ook hem naam gegeven van sondar radja nevens een cleet, geel vaandel, en een pertisaan met silver beslagh, omdat noijt geen Portugesen bij mij geweest en zijn als voorsz. Thomas Dias; daarom heb ik hem den voornoemde titul, vaandel en berdisaan vereert, en ook daarnevens hem overhandigt drie dorpen waarop deselve Thomas Dias kan negotieeren naar zijn welgevallen, en ook alle Manicabos die tegen mij willen sijn, kan voorsz. Dias nadat geraden vind straffen met de dood, en haar goed plunderen, en indien het mogte

comen te gebeuren dat eenige Manicabos 'tzij wie het mogte wesen eenige slaven ofte slavinnen van mijn land soude mogen gestoolen en vercogt hebben, dewelcke den voorsz: Thomas Dias quame te ontmoeten, 't zij te lande ofte water can hij se alsdoen vangen nemen; ook kan Thomas Dias brieven schrijven na Manicabose plaatsen met mijn ordre.

Desen brief geschreven op den den 20en van de maand Sawal a° 1095 zijnde den 28en Septb. 1684.

Ten slotte nog eene kleine uitweiding.

In Maart 1685 hervatte de onderkoopman Casper Temmer met het jacht Oranje en een sloep de vaart op de rivier van Siak; ook Thomas Dias ging mee om verzekering te geven aan „den Coning en de groten aldaer" dat met Padoeka Radja weldra een vergelijk zou worden getroffen; en inderdaad werd 6 April van datzelfde jaar te Riouw een contract [1]) gesloten door twee personen, daartoe afgevaardigd door den Gouverneur van Malakka. Doch over de redactie hiervan ontstond weldra verschil: Djohor had een geheel ander contract [2]) ten papiere gesteld dan het te Malakka teruggebrachte en volgens de redactie van Padoeka Radja werd aan de Nederlanders noch toegestaan eene „loge" te bouwen noch alleenhandel op de rivier van Siak te drijven. De Regeering, steeds angstvallig een twist met Djohor vermijdend, liet het hierbij maar berusten; eene vaste residentie werd niet opgeslagen, ook al, omdat men nog weifelde tusschen Siak en Indragiri, waar al vele pogingen gedaan waren om de Compagnie te bewegen, haar kantoor te herstellen, en hiertoe scheen deze te eerder bereid, omdat thans bleek dat het binnenland sneller afvoer had langs de rivier van Indragiri dan langs die van Siak. Op deze laatste bleef eene felle concurrentie bestaan met de Djohorsche kooplieden; toch werd in 1686 daar ongeveer 120 bahar tin en

1) Bijlage III bij Netscher.
2) Bijlage IV bij Netscher.

eenig goud ingekocht. Oneerlijkheid van 's Comp^s^ vertegenwoordiger Theunis van Cleeff veroorzaakte in 't zelfde jaar eene zending van den fiscaal van Malakka, Jacob van Naerssen, die tegelijk een contract sloot met „de hoofden der vier magtigste negorijen in Patapahan, genaemt Tiris, Bantina, Sala en Coa" (alle vier aan de Kampar Kanan) dat aan de Compagnie het monopolie van goud en tin verzekerde. Doch ook onder een nieuwen resident, Salomon Emaus, wilde de handel maar niet slagen, grootendeels doordien de bevolking uitsluitend zoogenaamde „langwerpige" Spaansche realen [1]) in betaling aannam, die moeielijk te bekomen waren.

De vooruitzichten veranderden echter ten eenenmale toen Padoeka Radja in 1688 op last van den jongen Sultan van Djohor vermoord werd en deze het volgend jaar de dwaasheid beging een contract met de Compagnie te sluiten [2]) waarbij aan haar behalve verlof tot het bouwen van een houten huis in Siak, de tolvrije alleenhandel in lijnwaden, zijde en contanten, tin en goud werd gegund op de rivier en hare affluenten.

Thans ontstond een levendige handel. Maar weldra werd de tinuitvoer belet door een uitgebarsten oorlog van Patapahan met de bevolking van Kaboen, dat in het centrum der tinmijnen lag. Of, zooals de Heer Netscher zegt, werkelijk eene houten loge te Patapahan gebouwd is, die in 1690 werd verlaten, is mij niet gebleken, evenmin of gehoor gegeven is aan het verzoek van de Kampongs Koeo en Air Tiris aan de Kamper Kanan om de bescherming der Compagnie te genieten en een kantoor in hun land te zien oprichten. De tinhandel bleef steeds slap door heimelijke tegenwerking van Djohor, dat Kaboen tegen Patapahan steunde „in hare pretentien om de handelplaats van Patapahan tot haar over te brengen en aldus d'E: Comp^e^ daarvan te ontsetten, dewijl de rivier

1) De „real batoe" is een stuk ongemunt, doch gestempeld zilver.

2) Bijlage V bij Netscher.

van Patapahan tot Cabon toe niet bevaarbaar is voor 's Comp^s^ vaartuijgen".

Ten slotte deed zuinigheid de Regeering in 1695 besluiten, het schip, dat op de rivier lag en waarop de handel schijnt gedreven te zijn, van daar terug te doen keeren: immers te Malakka, dat vroeger soms winsten had opgeleverd, waren sinds eenige jaren groote tekorten geweest en de handel in Siak had daartoe bijgedragen.

Zoo eindigde op weinig roemrijke wijze dit hoofdstuk van de geschiedenis der O. I. Compagnie.

WELTEVREDEN, 22 Juli 1896.

EEN BOEDDHISTEN-KONING

OP DEN

BÄRÄBOEDOER.

Onvergetelijke dagen!

Niet omdat de vorst, dien wij naar de bouwvallen van Java's schoonste Boeddha-tempels begeleidden, een regeerend vorst is, maar omdat die bezoeker een Koning-boeddhist was, niet alleen in naam, maar ook in der daad, in zoover hij, als ware hij een ervaren priester zijner kerk, de geschiedenis van 't Boeddhisme, van zijn wording en zijn ontwikkeling, van zijn beteekenis en zijn kracht, kent en begrijpt; zijn taal, het *páli* spreekt en leest; en, vrij van bijgeloof, zijn reine leer, een leer van liefde en verdraagzaamheid, belijdt en in toepassing brengt.

En dit geldt, voor zooveel wij nu kunnen oordeelen, evenzeer van zijn broeders, de prinsen Sommot en Damrong, ministers van 't Huis des Konings en van Binnenlandsche Zaken, en wellicht ook van de andere prinsen en grooten, met wie wij veel minder gesproken hebben en die wij dus ook minder goed leerden kennen.

Trouwens de Koning en de prinsen zijn mannen van groote en veelzijdige ontwikkeling, van studie, van fijne beschaving en van vaste overtuiging, die blijkbaar met toewijding den leertijd doorleefd hebben, die alle Siameesche Boeddhisten als *bhikshoe* of monnik [1]) doorleven moeten.

1) Zij noemden het: „*as a priest*". Die leertijd moet minstens drie maanden duren. De koning zelf was dus ook eenmaal „priester", zoals Z. M. ons, ik zou zeggen: met voldoening, bekende. Prins Sommot bleef het een vol jaar.

Wij hebben van die mannen veel geleerd [1]).

Wij meenden den tjanḍi Bàràboedoer voor een goed deel te begrijpen. Wij hebben in meer dan één opzicht gedwaald. Gelukkig niet in alles, en — zooals ik den koning deed opmerken — wij dwaalden in goed gezelschap. Wie mannen als Wilhelm von Humboldt, B. H. Hodgson, Dr. Leemans en professor Kern, als leermeesters of voorgangers noemen kan, behoeft zich niet te schamen den Bàràboedoer als een schepping van 't *Mahâyânisme* opgevat en beoordeeld te hebben, en mag zich gelukkig achten wanneer meer bevoegden, Boeddhisten van onbetwijfelbaar gezag, hem op goede gronden trachten te betoogen dat de beroemde tempel een *hinayânistisch* kunstgewrocht moet zijn, aan den *eenigen* Boeddha gewijd, en dat die bouwval dus van een ander standpunt beoordeeld en verklaard moet worden dan tot dusver door Europeesche, *niet*-boeddhistische, geleerden beproefd is.

Hiermede zou dan de grootste dwaling overwonnen en de weg tot een betere verklaring geopend zijn.

En werkelijk hebben onze koninklijke leermeesters ons, gedurende deze enkele dagen, menig beeld verklaard, dat door ons en onze voorgangers onverklaard gebleven of verkeerd begrepen was, en ons, onder meer, teruggebracht van de meening, 't eerst door W. von Humboldt verkondigd, en door alle andere mij bekende beschrijvers van den Bàràboedoer, en ook door mij, overgenomen, dat de verschillende beelden in de nissen op de vijf muren en in de open dagob's op de drie ronde terrassen, voorstellingen van de *Dhyâni*-Boeddha's der *Noordelijke* kerk zouden zijn, met wie zij alleen in de houding der handen en in de plaatsing tegenover de verschillende windstreken overeenkomen.

Maar, als de Bàràboedoer door Hinayânisten gebouwd is,

---

1) Met „wij" bedoel ik, behalve mijzelf, den kontroleur van Moentilan, Van Aalst, die ons ambtshalve vergezelde en aan de in zijn kontrole-afdeeling gelegen oudheden veel belangstelling en over denking wijdt.

dan *kunnen* die beelden geen Dhyâni-Boeddha's zijn, die de zuidelijke kerk immers niet kent.

Wat beteekenen zij dan?

Den *eenigen* Boeddha in verschillende levensmomenten, die door de houding der handen worden uitgedrukt, namelijk *zegening, Boeddha-wording, 't ontvangen van aalmoezen, overdenking, 't in roepen van regen* en (de zesde, tot nu toe onverklaarde) *de prediking van de tjakra,* die door de cirkelvormig aaneengesloten duim en wijsvinger aangeduid wordt. Ik noem ze hier in de volgorde die wij bij de beschrijving steeds gevolgd hebben, en die ook, voor de eerste vijf, die der Dhyâni-Boeddha's is.

Als de *derde* de Boeddha-wording voorstelt, de *Mâra-widjaja,* d. i. de overwinning van *Mâra,* den Booze, dan moet de Boeddha, die als zoodanig op 't 94ste beeldwerk van de bovenreeks aan den achterwand van de eerste ommuurde galerij afgebeeld is, dezelfde houding hebben, en dit is werkelijk 't geval.

Ook wordt het nu begrijpelijk waarom de eenmaal in den grooten dagob opgesloten Boeddha dezelfde houding heeft, en geen andere hebben kon. Immers de dáár geplaatste Boeddha kon alleen een volkomen Boeddha zijn, die den Booze overwonnen had en tot volkomen kennis gekomen was.

Bovendien hebben alle Boeddha-beelden den rechterschouder onbedekt, zooals alle beelden der *Zuidelijke* kerk, en alle monniken of priesters in Siam, in Burma en op Ceilon, die 't monnikskleed alleen over den linkerschouder dragen. De beelden en monnikken der *Noordelijke* kerk in Kashmir, Nepâl en Tibet, China en Japan hebben beide schouders bedekt en die der *Djaina's* of „naaktloopers", die trouwens niet als Boeddhisten erkend worden, zijn geheel naakt.

Verder wees ons de koning nog op de onwaarschijnlijkheid, dat Java door Mahâyânisten gekoloniseerd zou zijn geworden, die toch van 't noorden van Indië uit alleen de bovengenoemde landen en Afghanistan bevolkt hebben, terwijl de oudere Hinayânisten zich van Benares zuid- en oost-

waarts over Vóór- en Achter-Indië tot in Ceilon, Burma en Siam verspreid hebben, en dus van dáár ook den Indischen archipel bereikt kunnen hebben, wat van 't Noorden uit over China langs een veel grooteren onweg had moeten geschieden [1]).

En ten slotte spreekt het ook van zelf, zooals de Koning te recht bij 't beschouwen der beeldwerken van de hoogere galerijen opmerkte, dat de 7, 9 en meer Boeddha-beelden, die op sommige van die bas-reliefs voorkomen, *niet* de 5 Dhyâni-Boeddha's *kunnen* zijn, maar alleen passen in de voorstelling van den eenigen Boeddha in verschillende beteekenissen, waarvan er 32 bekend zijn. Zoo stelt o. a. de op enkele bas-reliefs voorkomende *staandé* Boeddha, die de rechterhand met den palm naar voren opheft, de prediking voor van verdraagzaamheid of eensgezindheid, van onthouding van twist.

Tot bevestiging van dit alles verklaart ons Z. M. dat in 't zuiver hinayânistische Siam, waar van Dhyâni-Boeddha's geen spraak kan zijn, *dezelfde* beelden als op den Bârâboedoer voorkomen („*exactly the same*") en alle denzelfden eenigen Boeddha vertegenwoordigen, die *geen god* is, maar een *mensch* was, *Gaoetama*, den koningszoon van Kapilawastoe, den Sjakya-moeni.

Wel leert ook 't Hinayânisme, dat er vroeger vele, zelfs duizenden Boeddha's bestaan hebben, waaronder 24 eigen namen dragen, en die in vorige, lang verdwenen kalpa's andere werelden verlost hebben; en dat in de tegenwoordige kalpa *vijf verschillende* Boeddha's elkander opvolgen, als:

1 Kakoesandha,
2 Konâgamana,
3 Kassapa,
4 Gaoetama, de tegenwoordige- en
5 Mittaya, de toekomstige Boeddha [2]), maar de Hina-

---

1) Of ook van Orissa uit. Dat trouwens Mahâyânisten wel degelijk op Java aangeland zijn en daar hun leer verbreid en tempels gesticht hebben, blijk onbetwistbaar uit andere feiten.

2) Of volgens een ander stelsel 7, waarvan dan Gaoetama de laatste zou zijn De namen zijn Pâli-namen.

yânisten *vereeren geen ander dan Gaoetama*, en alle vorigen zijn voor altijd in 't nirwâna verdwenen, evenals ook de werelden van deze kalpa met haar 5 Boeddha's eenmaal door 't vuur vergaan zullen (*bhadrakalpa*). Ik zeg: werelden, want niet alleen onze aarde, maar alle sterren zijn werelden als de onze.

De koning *gist*, dat de benedenreeks van den achterwand der eerste galerij de geschiedenis van den Boeddha Gaoetama in vorige levensvormen afbeeldt, een vooronderstelling, die ik vroeger ook reeds uitgesproken heb. En dat de beeldwerken van den achterwand der volgende galerij den Boeddha voorstellen in de opvolgende prediking der verschillende soetra's of hoofdstukken, waarin de heilige boeken van den hinayânistischen canon in de Pâli-taal geschreven zijn.

Bij deze verklaring vroeg Z. M. ons of wij zulk een prediking van hem wilden aanhooren, en toen reciteerde de koning ons de eerste soetra in de oorspronkelijke, volgens de overlevering door Boeddha zelf gesproken taal.

Er zijn dus nog beeldwerken, en zelfs vele, die de koninklijke bezoeker ons niet met zekerheid of in 't geheel niet verklaren kan, maar zijn broeder, de geleerde hoofdpriester, prins WADYIRANJANA, zal mij later in Bangkok, wanneer ik aan Z. M's uitnoodiging gevolg geef, veel meer daarvan kunnen leeren [1]).

Evenmin als de Boeddhabeelden Dhyâni-Boeddha's zijn, stellen de vorstelijk gekleede personen, die een Boeddhabeeldje in de kroon dragen, Dhyânî-Bodhisatwa's voor. Ook Z. M draagt als koning een kroon met Boeddhabeeldjes, en diezelfde kronen teekenen de personen die zij tooien eenvoudig als boeddhistische vorsten.

---

1) Eén maand verblijf in Siam zou voldoende zijn om mij alles te laten zien en mij door den koninklijken hoofdpriester genoegzaam te doen onderrichten, om vele Bârâbcedoerbeeldwerken te kunnen verklaren, waartoe ik dan gezamenlijk met dien leermeester de platen van 't groote, indertijd door de Regeering uitgegeven en nu ook aan den koning, én jaren geleden ook aan mij geschonken, werk van LEEMANS hoop te kunnen naslaan.

Inderdaad herinner ik mij den koning op 't residentie-erf te Jogjakarta zulk een beeld aangewezen en als *Padmapâni*, den *vierden* Dhyâni-Bodhisatwa, voorgesteld te hebben, en wel omdat het den vierden Dhyâni-Boeddha *Amitâbha*, of althans een Boeddha-beeldje in de houding van Amitâbha, in de kroon droeg. 't Beeld zelf heeft echter de houding van den *derden* Dhyâni-Boeddha, *Ratna Sambhawa*, en kan toch zeker geen *twee* verschillende Bodhisatwa's te gelijker tijd voorstellen, en bovendien heeft het geen lotusstengel in de linkerhand, als die waardoor de Dhyâni-Bodhisatwa's der Mahâyânisten gewoonlijk gekenmerkt zijn. En, wat misschien nog meer zegt: ik herinner mij niet op Java of in 't Rijksmuseum te Leiden een ander beeldje dan dit, nl. in de houding van overdenking, die ook de houding van Amitâbha is, in de kroon van eenig verondersteld Bodhisatwa-beeld gezien te hebben, wat toch wel degelijk zou moeten voorkomen, wanneer die beeldjes de verschillende Dhyâni-Bodhisatwa's kenmerkten.

Ik ben dus nu volkomen overtuigd dat deze meening ten eenenmale onhoudbaar is, en wij in zulke beeldjes niet anders te zien hebben dan 't boeddhistisch karakter van de dragers.

En toch ontken ik natuurlijk geenszins dat ook een boeddhistisch koning zich vergissen kan. Deze koning laat zich in dat geval geredelijk overtuigen en schaamde zich dan niet zijn dwaling te erkennen en te herroepen.

Zoo meende Z. M. aanvankelijk dat 't leven van den Boeddha niet op den Bârâboedoer afgebeeld kon zijn, doch bij 't 13de beeldwerk van de bedoelde reeks erkende hij *mijn* verklaring als juist: Mâyâ droomende in den slaap dat de olifant uit den hemel tot haar afdaalt. (Leemans, Bôrôb., bl. 118.) En van dáár af werden al mijn verklaringen van de bas-reliefs dezer reeks als juist erkend [1]) en meermalen nog bevestigd door 't noemen van de Pâli-benaming van de voorgestelde gebeurtenis of door voor ons nieuwe opmerkingen. B. v. bij de afsnijding van 't haar

1) „Yes, that is true" of „yes, you are right".

op 't 68ste bas-relief: *chulakanta* (*tjoelakanta*) (Leemans, Bôrôb., bl. 150); bij de overwinning op Mârâ op 94: *Mârâwidjaja* (Leemans Bôrôb., bl. 176), en bij de samentreffing met zijn vijf eerste leerlingen, *pantjawagéja*, op 117. (Leemans, Bôrôb., bl. 181).

Dat ook 't 69ste beeldwerk van den achterwand der derde galerij een voorstelling van de hel gaf (Leemans, Bôrôb., bl. 264,) werd mede toegegeven. Alle Boeddha's kunnen de hel zien, en zóó is de Boeddha hier afgebeeld, d. i. *de hel ziende*. Maar met die hel wordt geen eeuwige verdoemenis bedoeld. Zulk een onzinnig geloof kent het Hinayânisme niet.

Dat de menschen met slangenharen, zooals Leemans, leerde, een Naga-volk zouden voorstellen, ontkende de koning, zonder ons een andere verklaring te geven. Meer dan eens sprak Z. M. een meening uit onder 't uitdrukkelijk voorbehoud: „I guess only" en de morgen- en middaguren, die wij twee dagen achtereen wandelend, klimmend en soms ook eenige oogenblikken rustend op den bouwval doorbrachten, zouden zeker niet voldoende geweest zijn om alle bas-reliefs nauwkeurig genoeg te bezichtigen, om een juiste verklaring te *kunnen* geven, gesteld al, dat dit bij een langduriger beschouwing mogelijk ware geweest [1]).

Een vraag van minder belang gold de monsterkoppen op de trapleuningen en aan den voet der poortstijlen, die ik in navolging van Wilsen en Leemans olifantskoppen genoemd had, vooral om de naar boven op den schedel omgekrulde snuit, die zelfs 't kleine puntige verlengsel niet mist, waarmede deze pachydermen als met een vinger grijpen. Wel moest ik Z. M. toegeven dat de oogen voor olifantsoogen te groot, de onderlip niet spits genoeg en de mond te wijd geopend was, en dat ook de tanden geen olifantstanden waren, maar ik meende dat van een *naga*-kop nog minder spraak kon zijn, ten minste als wij ons

1) Ik blijf dus op de verklaringen hopen, die de hoofdpriester mij later in Siam zelf geven zal.

den *naga* volgens de gewoonte als een slang voorstellen. Bij bouwkunstige of symbolische ornamenten houdt men zich bovendien niet al te streng aan de natuur, zooals ook de steenen leeuwen met hun fijn gekrulde, volstrekt onnatuurlijke, manen bewijzen. Ook onze heraldieke leeuwen en andere dieren zijn gewoonlijk misvormd. Maar Z. M. merkte te recht op dat de naga een mythisch dier is, dat in werkelijkheid niet bestaat, en in verschillende gestalten gedacht en afgebeeld kan worden, ook b. v. met een olifantskop; terwijl de werkelijk bestaande olifant nooit als een slang of als een naga of als eenig ander dier kan worden voorgesteld [1]). En nu vormen hier op den Båråboedoer de poortstijlen de lichamen van de naga's, wier koppen de bases van die stijlen versieren, en wier staarten in den bovenboog samenkomen en door den monsterkop gegrepen worden, die geen *Banaspati*, maar *Garoeḍa* (in 't pâli: *gadoera*) voorstelt, die den naga daardoor weerloos en krachteloos maakt en hem de macht ontneemt om den Boeddha te schaden; even als de krokodil volgens 't volksgeloof onschadelijk wordt gemaakt door hem den staart af te hakken of te verwonden.

Nu heeft ook die monsterkop wel weinig overeenkomst met den kop van een vogel, maar wij weten immers dat ook Garoeḍa, de zonnevogel die den god Wishnoe tot *wâhana* of rijdier dient, een mythisch dier is, dat in verschillende gestalten afgebeeld wordt, b. v. als een mensch met een vogelsnavel, soms ook met vleugels en vogelklauwen, of ook wel als een vogel met een menschelijk hoofd.

In elk geval geeft 's konings meening een verklaring van die monsterkoppen en van hun beteekenis, die wij tot nog toe misten.

Nog een andere vraag van minder gewicht gold de verhouding van den grooten dagob tot den onderbouw. Z. M. nam aan dat volgens 't oorspronkelijk plan een nog veel grootere

1) De naga kan volgens de sage alle andere gestalten aannemen, zoo als de kontroleur VAN AALST even juist in herinnering bracht.

dagob den hoogsten veelhoek had moeten kronen, of wel een hooger oprijzende dagob op regelmatig hooger opklimmende kleinere veelhoeken, waardoor dan, van buiten en beneden gezien, de pyramidevorm van 't geheel behouden ware gebleven. Tot verduidelijking hiervan schetste de koning ons den typischen vorm van de pagoden in Siam en liet hij ons, toen we weder beneden kwamen, door zijn architekt een potloodprofiel op maat daarvan teekenen.

De bouwmeesters van den Bäräboedoer moeten echter na of gedurende de voltooiing van den veelhoekigen onderbouw begrepen hebben, dat die grootere bovenbouw te zwaar zou worden voor 't op en om den heuvel opgetrokken geheel, en toen moesten ze zich met een veel kleineren dagob te vreden stellen en vulden zij de overgebleven ruimte tusschen dezen en den omtrek van den twintighoek met de in 't oorspronkelijke bouwplan niet passende ronde terrassen, en deze weder met de kleine dagob's aan, waarschijnlijk in of omstreeks denzelfden tijd toen zij, tot beteren steun van 't geheel, om den nog niet geheel voltooiden voet van den tempel (immers van de däär aangebrachte beeldwerken zijn vele onafgewerkt gebleven) 't zware veelhoekige buitenterras legden, dat de onderste beeldenreeks van den buitenmuur bedekt heeft en nu weder bedekt.

De mogelijk ontbrekende hoogere terrassen worden wellicht vertegenwoordigd door de cirkelronde trappen van den voet van den tegenwoordigen dagob, die wij trouwens ook aan de kleinere dagobs op de ronde terrassen terugvinden.

Nog een andere opmerking verdient vermeld te worden. Op den bovenveelhoek aangekomen wandelde de koning in dezelfde richting om den dagob heen, die *ik* bij de beschrijving der beeldwerken aangewezen en gevolgd heb, dat wil zeggen: steeds de rechterzijde naar den dagob gekeerd houdende, wat in 't pâli *pradaksina* genoemd wordt, d. i. (van 't oosten uit) *zuidwaarts* gaan. Een omgang in tegenovergestelde richting zou in strijd zijn met den verschuldigden eerbied.

Ook nog een ander feit verdient in herinnering te blijven. Naar aanleiding van de bloemenoffers, die ik de Boeddhisten in de pagode van Kelany, benoorden Kolombo, op den rand van den dagob had zien nederleggen, waren op 't boventerras eenige bloemen bijeengebracht [1]). De koning nam deze bloemen en naderde daarmede 't half in den bodem van de open ruimte onder den dagob weggezonden Boeddhabeeld, en legde ze, na een eerbiedige *sĕmbah* (evenals de Boeddhisten te Kelany deden) om 't beeld neder, en niet alleen bij dit eerste bezoek, maar ook bij 't tweede op den volgenden middag, waarna Z. M. tegen den binnenwand van den dagob, tegenover den door vroegere onderzoekers opengebroken ingang, opklom, om dáár op een der steenen met krijt zijn naamcijfer te teekenen, dat, ter herinnering aan dit bezoek, volgens Koninklijken last, uitgebeiteld en verguld moet worden.

In den vooravond van den tweeden dag (den derde van ons verblijf op den Båråboedoer heuvel) bezochten wij den tjandi *Mĕndoet.*

Bij de wandeling buiten om den tempel en de oppervlakkige beschouwing van de beeldwerken aan den buitenwand, meende de koning eerst dat deze tjanḍi geen boeddhistisch bouwwerk kon zijn, maar, eenmaal binnengetreden en tegenover de drie groote heerlijke beelden staande, erkende Z. M. dat wij recht hadden gehad.

„U. M. geeft dus toe, dat dit beeld een Boeddha voorstelt," vroeg ik later.

„Ja", antwoordde de koning.

„En dat deze tempel dus een Boeddha-tempel is?"

„Ja".

„Maar wat beteekenen dan de brahmaansche beelden aan den buitenwand?"

---

1) Geheel witte bloemen waren niet gevonden, maar de grootendeels witte, van binnen gele, bloemen van de *Sĕmbodja* (*Plumeria acutifolia*) deden in dit geval evengoed dienst.

„Dat die brahmaansche goden de minderen zijn van de Boeddha".

De verklaring, die Z. M. ons van de drie groote beelden gaf, luidt aldus:

't Groote voortreffelijke Boeddhabeeld vertegenwoordigt den eenigen Boeddha in zegenende houding, gehuldigd door den aan zijn rechterhand en lager tronenden boeddhistischen koning, die den Båråboedoer bouwde of heeft doen bouwen.

Die koning draagt dus een Boeddhabeeldje in de makoeta en *geen* oepawita, maar onder zijn koninklijken tooi 't boeddhistische monnikskleed, dat den rechterschouder onbedekt laat — evenals 't overeenkomstige gewaad van den Boeddha zelf —, alweer een bewijs van 't hinayânistische karakter van dezen tempel. Maar tegenover dezen vorst, en dus aan de linkerzijde van den Boeddha, zit een andere koning in brahmaansche kleeding, met de oepawita over den linkerschouder en een kroon zonder Boeddha.

Dat beeld kan denzelfden vorst voorstellen toen die nog geen Boeddhist was, maar waarschijnlijker diens koninklijken *niet*-boeddhistischen, maar nog brahmaanschen vader, dien de boeddhistische zoon nog na den dood in de zegening van den Boeddha heeft willen doen deelen.

Een treffend blijk, dunkt mij, van den vromen kinderlijken eerbied voor den overledene, zoowel als van de verdraagzaamheid van 't Boeddhisme.

Dat in verband met deze bedoeling de Boeddha geen andere houding dan die van zegening kon hebben, is duidelijk.

Ware deze tempel een mahâyânistisch bouwwerk, en deze Boeddha een Dhyâni-Boeddha geweest, dan zou men hier veeleer een voorstelling van den heerschenden *vierden* Dhyâni-Boeddha, Amitâbha, dan van den voormaligen eersten, Wairotjana, verwacht hebben.

De drie beelden werden buitengewoon schoon genoemd. In Siam zelf, zeide de koning, is maar één Boeddha-beeld dat dit beeld evenaart, maar 't is veel meer geschonden. Prins Damrong noemde dit beeld onschatbaar (priceless),

't ware zelfs wenschelijk, meende de koning, dat het dak weggenomen werd, zoo 't niet tegen instorting beveiligd kon worden, ten einde 't beeld voor mogelijke beschadiging of verbrijzeling te bewaren.

In verband met de bovengenoemde opvatting werden ook de beide groote bas-reliefs aan de zijden van den ingang tot de binnenkamer verklaard. Rechts, dus aan de noordzijde, de brahmaansche koning-vader, met de driedubbele oepawita, en links, aan de zuidzijde, de koninklijke moeder met haar kinderen, waaronder de jongste als zuigeling aan de moederlijke borst. Wie van deze kinderen de latere Boeddha-vorst voorstelt, dan wel of deze hier niet mede afgebeeld werd, omdat hij binnen in den tempel naast en beneden den Boeddha troont, is nu niet uit te maken.

Van boven, door wolken gedragen, zien hemellingen (*angels*) huldigend op deze groep neder.

Ook in dezen tempel offerden de koning en, daarna de koningin bloemen aan den Boeddha, na hem met een eerbiedige sĕmbah begroet te hebben. De bloemen werden vooral tusschen de dijen van 't beeld, dus als 't ware in den schoot, nedergelegd.

Vergeten wij niet dat de resident Ament uitsluitend voor deze gelegenheid een keurig gebonden album had doen vervaardigen, waarin de koninklijke bezoekers en de leden van hun gevolg hun namen teekenden, gedeeltelijk in 't Siameesch met de Engelsche transscriptie er nevens of er onder. Als getuigen van dit bezoek voegden wij onze handteekeningen daarbij.

De meer dan kinderachtige platheden, waarmede enkele toeristen soms in 't gewone bezoekersboek getuigenis geven van hun bekrompenheid, maakten dat boek voor dit doel minder geschikt.

Jogjakarta, Juli, 1896. J. GRONEMAN.

EENIGE ARABISCHE STRIJDSCHRIFTEN BESPROKEN

DOOR

Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.

De vier Arabische vlugschriften, naar aanleiding waarvan wij hier een en ander uit den strijd tusschen eenige autoriteiten op godsdienstig gebied in het Turksche rijk zullen mededeelen, verdienen onze belangstelling niet uit een letterkundig oogpunt: het zijn deels anoniem of pseudoniem uitgegeven, in ietwat slordige haast geschreven polemische stukken, waarin den tegenstander de grofste en vuilste projectielen naar het hoofd geslingerd worden. Zij werpen echter een eigenaardig licht op de rol, die sommige geestelijke leidslieden in de omgeving van den Soeltan van Turkije spelen, en zij bevestigen hetgeen ons van elders bekend was aangaande den verderfelijken invloed, dien bedoelde grootheden vooral ook op de toestanden in de heilige steden van West-Arabië uitoefenen.

Soeltan Abdal-Ḥamīd is bekend om zijne religieuse neigingen. Menige vrome instelling ten bate van de Mohammedaansche theologie of theologen draagt zijnen naam. Beroemde godgeleerden of mannen van gewijde afstamming, die Constantinopel tijdens zijne regeering bezochten, keerden zelden met ledige handen huiswaarts. Zij, die zich voor de panislamitische zaak in een of ander opzicht verdienstelijk maken, kunnen op eene onderscheiding van den Soeltan rekenen; noemen wij slechts den nog niet lang geleden te Mekka gestorven Britsch-Indischen bestrijder van het Christendom Raḥmatoellah, die voor zijn polemisch

werk met eer en geschenken overladen werd [1]; den door zijn optreden tegen het Britsche gouvernement bekenden Sajjid Fadhl, die sedert jaren tot de invloedrijke personen te Constantinopel gerekend wordt; den om zijne verrichtingen in Atjèh vermaarden Habib (= Sajjid) Abdoerrahman (Juli 1896 te Djeddah gestorven), die evenals Fadhl den pasja-titel en decoraties ontving; den verdediger der leer van den Islam tegen de moderne wetenschap Sajjid Ḥoesain al-Djisr [2].

Voor een deel mogen zich zulke zaken laten verklaren uit de zucht om van het verbrokkelde rijk bijeen te houden wat nog bijeen te houden is en in de genegenheid der vromen den steun te zoeken, dien de kracht der wapenen niet meer geven kan; het staat echter vast, dat de persoonlijke vrome gezindheid van Soeltan Abdal-Ḥamīd hem op dien weg verder drijft dan de eischen der Turksche politiek alleen dit zouden doen.

Zulke Moeslimsche vroomheid openbaart zich, al naar den aard en de opvoeding der personen, op tweeërlei wijze. Bij sommigen heeft zij eene ernstige studie der godsdienstige wet en eene tot overdrijving stipte naleving harer bepalingen ten gevolge. Bij hen, die niet tot de engere klasse der theologen behooren, zal men *dezen* vorm van godsdienstigheid minder aantreffen; zij betrachten van de alles regelende wet zooveel als hun niet te moeielijk valt, en zoeken voor het ontbrekende vergoeding in de vereering van personen, die door hunne geleerdheid, of meer nog door een zekeren roep van heiligheid, liefst zich openbarende in wonderlijke teekenen van Allahs gunst (*karamat's*), daarop aanspraak schijnen te hebben.

Wel kent de Islam noch priesters noch sacramenten, en is hij de leekengodsdienst bij uitnemendheid, maar de behoefte aan menschelijke tusschenpersonen in den omgang

---

1) Men zie mijn werk „De Atjèhers", Deel II, bladz. 382.

2) „De Atjèhers", Deel II, bladz. 382 en vv.

met God heeft zich toch in den loop der eeuwen bij de niet-godgeleerde Mohammedanen steeds sterker doen gelden. Daaruit verklaart zich de groote populariteit der mystieke scholen (*ṭarīqah's*, hier te lande *tarekat's* genoemd), waarin het kennen en werken minder op den voorgrond treedt dan de geheimzinnige band, die den adept met zijnen leermeester en door dezen met den stichter der orde, met den Profeet, met God verbindt. Hier vindt het godsdienstig gevoel, dat door de studie en naleving der wet niet geheel bevredigd wordt, voldoening.

Het spreekt wel van zelf, dat een pieus aangelegd lid der vorstelijke familie zijn heil eerder langs laatstgenoemden weg zal zoeken dan door verdieping in de détails eener wet, waarmede het leven hem noodwendig telkens in conflict brengt. Inderdaad is de levenswandel van Soeltan Abdal-Ḥamīd slechts zoo rigoureus als men dat van de grooten der wereld verwachten kan, maar reeds voordat hij den troon had bestegen, stonden enkele virtuosen op het gebied van den godsdienst bij hem in hoog aanzien.

Nadat hij de regeering had aanvaard, is dit eerder toe- dan afgenomen. Geen wonder; wat zou begeerlijker zijn voor een hoofd eener mystieke orde, wellicht bovendien door een Ḥasanidischen of Ḥoesainidischen geslachtsboom gewijd, dan invloed te verwerven op den Stedehouder (Chalief) des Profeets, den Heer der Geloovigen. Die moderne heiligen, die nog eenigen wereldschen zin onder hun deftigen tabbaard verbergen — en bij de meesten komt die gezindheid maar al te duidelijk voor den dag — zagen dus te Constantinopel een vruchtbaar arbeidsveld voor zich geopend. Waar een soeltan vrome waar verlangt, wordt het aanbod allicht grooter dan aanvankelijk bedoeld was, en ontspint zich van zelf een wedstrijd tusschen hen, die zich beijveren om hunnen vorst het beste te leveren, wat in zijn uitgestrekt gebied voorhanden is.

Of die wedijver een heilige is, met edele wapens gevoerd? Wie het gelooven mocht, zou ontgoocheld worden door de

kennisneming van de vlugschriften, die wij straks gaan bespreken. Een woord over de voornaamste personen, die daarin genoemd worden, ga vooraf.

Sjeich Moeḥammad Ẓāfir, van Maghrebijnsche afkomst, was vele jaren geleden te Medina de voornaamste vertegenwoordiger der Sjāḏilitische ṭarīqah, eene door Sjeich [1]) Aboel-Ḥasan Ali as-Sjāḏilī (gestorven in 656 H. = 1258 n. C.) gestichte orde, die, hoewel zij hare eigene wegen is gegaan, toch als eene verjongde editie der Qādiritische beschouwd mag worden. Moeḥammad Ẓāfir's vader deed veel om de Sjāḏilitische orde te verbreiden en wist haar te Medina, waar hij nu ruim 70 jaren geleden gedurende 3 jaren werkte, nieuw leven, nieuwen roem en een groot aantal aanhangers, ook onder de aanzienlijken, te verschaffen. Toen hij in 1264 H. (1848) stierf, was zijn zoon Moeḥammad zijn voornaamste opvolger [2]). Moeḥammad Ẓāfir kwam reeds naar Stamboel vóórdat Abdal-Ḥamīd soeltan was geworden; als prins genoot deze met andere leden der vorstelijke familie onderwijs van den vermaarden mystieken geleerde uit het heilige land en liet zich door hem plechtig in de Sjāḏilitische devotie inwijden. Zoo kreeg Ẓāfir grooten invloed op den aanstaanden vorst en bleef dien ook na zijne troonsbestijging behouden. Een der gevolgen van dien invloed was, gelijk van zelf spreekt, overvloedig gunstbetoon des Soeltans aan Ẓāfir's oude vrienden te Medina, vooral aan de talrijke leden der Sjāḏilitische orde aldaar, die in Ẓāfir hunnen grootmeester zagen.

1) Ook deze mysticus wordt door zijne volgelingen als een afstammeling van den Profeet beschouwd, en wel als een Ḥasaniede, dus volgens het gewone spraakgebruik sjerief.

2) Deze bijzonderheden komen o. a. voor in het Sjâḏilitische werk van Aboe Bakr bin al-Qâdhî Moehji 'd-dîn al-Kalîkoetî, genaamd تنوير التلقيحات في اذكار اولي الاحزاب الشاذلية وتحذير التلبيسات من انكار اهل العناد العاذلية waarvan ik in 1884 een handschrift ten geschenke ontving van een Sjâḏilitisch leeraar te Djeddah.

Hoe de juiste verhouding van den niet veel minder dan heilig geachten Medinenser *Sajjid Ṣāfi* tot Sjeich Ẓāfir was, is mij niet juist bekend. Zeker is het, dat Sajjid Ṣāfī, die tot voor korten tijd te Medina gevestigd bleef, van wege den Soeltan de meeste tastbare bewijzen van waardeering ontving en onder zijne stadgenooten in het hoogste aanzien was juist in den tijd, toen Ẓāfir's geluksster te Stamboel in het zenith stond.

Ṣāfī is het hoofd eener groote familie. Wat men dikwijls van zoons en andere bloedverwanten van zulke heilige mannen ziet, gebeurde ook hier: terwijl de vader met vrome oefeningen en samenkomsten zijnen tijd doorbracht, leefden sommigen zijner telgen er lustig op los en maakten van den invloed huns vaders, dikwijls ten nadeele van hunne stadgenooten, misbruik. Volgens een publiek gerucht zou een hunner op zekeren dag in drift een zijner slaven doodgeslagen hebben. De pogingen der familie om dit misdrijf te bedekken mislukten, vooral doordien hare vijanden het hunne deden om er ruchtbaarheid aan te geven. De Turksche autoriteiten onderzochten de zaak; jongere leden der Ṣāfī-familie reisden naar Stamboel om de hoogste machthebbers te overtuigen, dat men hier met eene lasterlijke aantijging hunner benijders te doen had, en de oude sajjid zag zich door schaamte genoopt, tijdelijk te verhuizen. Zijne benijders juichten van leedvermaak, zijne vereerders schreiden ten hemel om hetgeen zij de onrechtmatige verbanning van een der vroomste mannen van Medina noemden.

Tot de juichers behoorde vooral ook het hoofd eener andere bekende familie van Medina, *Sajjid Aḥmad As'ad*. Deze is een der grootmeesters van de welbekende orde der *Rifā'ī's*, gesticht door den in 578 H. (1182—3) gestorven *Aḥmad Rifā'ī* In den aanvang van haar bestaan vond de *ṭarīqah* van Rifā'ī veel tegenstand wegens het zonderlinge, in de oogen van sommige geleerden ongeoorloofde karakter

van sommige harer practijken [1]). Edoch, zij wist zich te handhaven en wordt thans, zij het ook niet overal met gelijke geestdrift, algemeen als eene rechtzinnige mystieke orde erkend.

De Islam, op wiens bij uitnemendheid katholiek karakter ik reeds menigmaal heb gewezen, nam te haren aanzien de gewone voorzichtige houding aan: eerst, toen zij nieuw was, getuigde die houding van weinig waardeering; later, toen de orde zich op het gezag van een hoogen leeftijd en in sommige landen gevestigde populariteit kon beroepen, toen dus de onfeilbare consensus (*idjmā'*) haar recht van bestaan scheen te verdedigen, werd haar naam onder het gewone voorbehoud als het ware in de registers der erkende *ṭarīqah*'s geboekt.

Dat voorbehoud komt hierop neer, dat iedere godsdienstige autoriteit al hetgeen haar in de practijken der Rifā'ī's aanstootelijk schijnt, als later inkruipsel veroordeelt, daar het a priori onmogelijk is, dat een rechtzinnig heilige zoo iets verordend of zelfs maar toegelaten zou hebben.

Eigenlijk is dat de geschiedenis van alle oudere *ṭarīqah's* geweest; de stichters stonden bij hun leven dikwijls aan verkettering en vervolging bloot, werden niettemin later heilig verklaard, wanneer de volgelingen hunner school in aantal en aanzien toenamen, maar hun beeld onderging dan de door de katholiciteit des Islams geeischte vervorming. De onderlinge concurrentie der *ṭarīqah's*, die haar vaak ertoe dreef, elkander te verketteren, vertraagde natuurlijk het proces der katholiciseering.

Bij de *ṭarīqah's* der latere eeuwen verloopt de zaak iets eenvoudiger en sneller, daar zij zich steeds voordoen als vernieuwingen van ietwat in verval geraakte oudere; het zijn wedergeboorten, geene nieuwe scheppingen. Wel hebben zij allen zware mededinging te overwinnen, alvorens

---

1) Zooals de ook hier te lande wel bekende godsdienstige spelen met zelfverwonding, de zoogenaamde *dĕboes*-vertooningen, waarover men zie mijne „*Atjèhers*", Deel II, bladz. 258—264.

haar eene plaats verzekerd is, maar het pleit is spoedig beslist, daar zij nooit met practijken of leerstellingen voor den dag komen, die niet reeds vroeger op gezaghebbende wijze verdedigd zijn.

Een hedendaagsch virtuoos op het gebied der Rifā'itische *ṭarīqah*, zooals Sajjid Aḥmad As'ad, zal zich wel wachten, eene der andere vermaarde orden af te breken. Hij betuigt zijne bewondering voor alle *ṭarīqah's*, wijst evenwel met bijzonderen nadruk op de geheel eenige mystieke zegeningen, die door Sajjid Aḥmad Rifā'ī aan de adepten zijner orde medegedeeld zijn en nog steeds worden, beroept zich daarvoor op overleveringen, volgens welke vele stichters van andere orden dien mysticus als hunnen meester erkend hebben — waarbij te bedenken valt, dat elke *ṭarīqah* haar stel overleveringen van die soort heeft — en bestrijdt zijne concurrenten in zijne naaste omgeving niet met de bewering, dat zij eene onrechtzinnige orde vertegenwoordigen, maar met het verwijt, dat zij den verheven mystieken naam, dien zij dragen, onwaardig zijn, dat zij de leerstellingen en devoties der meesters, naar wie zij zich noemen, vervalschen.

Aḥmad As'ad wist reeds jaren geleden het vertrouwen van hooge Turksche ambtenaren voor zijn persoon als een per Rifā'itische grootmeesters te winnen en zoo den weg te vinden tot de gunst van den vromen Soeltan Abdal-Ḥamīd, die van zijn leekenstandpunt de zaak beschouwende, in zijne nauwe betrekking tot een Sjāḏilitisch leeraar geen bezwaar zag om ook de zegeningen, die Rifā'itische leeraars hem boden, te aanvaarden. In korten tijd werd As'ad een schatrijk en tevens zeer invloedrijk man te Constantinopel.

Mag men de publieke maren gelooven, dan zou As'ad in de ontwikkeling der Egyptische gebeurtenissen tijdens Arābī Pasja, in de Armenische onlusten van den laatsten tijd enz. de hand gehad hebben. Hoe dit ook zij, zeker heeft zich zijn invloed gedurende de laatste jaren in Arabië doen gevoelen; daar weten de bewoners der beide heilige steden, de pelgrims, die ze bezochten, en met name de Djawa,

de hadji's van dezen Archipel, van mede te spreken. De wālī's (gouverneurs) van den Ḥidjāz en de pasja's van Medina, die elkander in den laatsten tijd afwisselden, waren meerendeels creaturen van Sajjid As'ad.

Zooals men weet [1]), neemt de Turksche gouverneur van den Ḥidjāz tegenover den Grootsjerief van Mekka, wiens familie zich daar sedert de 10de eeuw [2]) uit eene verzameling voorname roofridders tot eene soort van erfelijke dynastie ontwikkeld heeft, *mutatis mutandis* dezelfde positie in als die van eenen resident in een gewest met een Inlandsch vorstenhuis. De Turksche regeering tracht steeds hare opvatting ingang te doen vinden, volgens welke de Grootsjerief zich met de rol van tusschenpersoon in alle zaken betreffende de Bedawienen en verdere oorspronkelijke bewoners van West-Arabië zou moeten vergenoegen; de Grootsjerief daarentegen maakt van elke gelegenheid gebruik om zooveel mogelijk te redden van de zelfstandigheid, die zijne dynastie tijdens het verval der groote Mohammedaansche rijken wist te verwerven.

Geen wonder dus, dat Grootsjerief en Wālī dikwijls scherp tegenover elkander gestaan hebben. De Turksche regeering meent evenwel in onzen tijd, dat het in haar politiek belang is, dien vorst van Mekka zooveel mogelijk te ontzien, en zij offert liever telkens weer eenen wālī op, dan dat zij den Grootsjerief hare overmacht doet gevoelen. Zoo wordt het handhaven der Turksche suprematie een ondankbaar werk voor de gouverneurs, en komen de meesten hunner ertoe, de grove misbruiken van des Grootsjeriefs bewind onaangetast te laten en zelf mede te profiteeren van de daaruit voortvloeiende inkomsten. Trouwens die misbruiken zijn vrij wel van dezelfde soort, als die men in andere provinciën van het Turksche rijk kan waarnemen; alleen hebben zij door een

---

1) Zie mijn „*Mekka*" Deel I. op tal van plaatsen, o. a. bladz. 179—81.

2) De stamvader der thans nog regeerende afdeeling van het sjeriefengeslacht trad in 1201 onzer jaartelling op.

ongelukkigen samenloop van omstandigheden in West-Arabië ongewoon groote afmetingen aangenomen.

Alle afpersingen en knevelarijen, waaraan de bestuurders der heilige steden van Arabië zich schuldig maken, strekken in laatster instantie ten nadeele der jaarlijks derwaarts reizende pelgrims, want dezen leveren de hoofdbron, bijna de eenige bron van inkomsten aller Mekkanen en Medinensers. Onder al die hadji's nu is geen ras in zoo hooge mate en zoo direct aan uitzuiging van boven onderworpen als dat der Djawa, de bewoners van dezen Archipel. Percentsgewijze in verhouding tot de bevolkingssterkte leveren deze landen onder alle Mohammedaansche de grootste bijdrage aan de jaarlijksche bedevaart, en, terwijl uit Britsch-Indië bijv. vele bedelaars de reis naar Mekka ondernemen om daar geld te *halen*, kan men gerust zeggen, dat alle Djawa, die de heilige steden bezoeken, daar eene min of meer belangrijke som *brengen*. Het is nu telkens maar de vraag, wie het meest van deze gemakkelijk te exploiteeren lieden profiteeren zal; de met macht bekleeden trekken daarbij aan het langste eind.

De wijze, waarop de Grootsjerief c. s. de uit dezen Archipel afkomstige heilbegeerige pelgrims helpen uitkleeden, heb ik vroeger [1]) vrij gedétailleerd beschreven. Genoeg zij het hier aan te teekenen, dat in de sedert die beschrijving verloopen 11 jaren de knevelarijen eer toe-, dan afgenomen zijn. Wie zich te Mekka over het door hem geleden onrecht zou willen beklagen, zou natuurlijk bij den Duivel te biecht komen. Wat erger is, wie naar Constantinopel gaat om een beroep te doen op de rechtvaardigheid van Soeltan Abdal-Ḥamīd, vindt ook daar des Duivels trawanten, d. i. de belanghebbende vrienden van den Grootsjerief, gereed om alle machtige ooren voor de waarheid te verstoppen en den Heer der Geloovigen de overtuiging te schenken, dat in den Ḥidjāz alles voortreffelijk gaat, wat ook vuige laster daartegen moge inbrengen.

1) Zie *„Mekka"*, Deel II, bladz. 309—328.

Eene enkele maal gelukt het den klagers, bij den Soeltan eenigen twijfel aan de zegeningen van het Turksch-Arabische bestuur te Mekka op te wekken. Tweeërlei maatregelen zijn dan daarvan het gevolg. Vooreerst zendt de Groote Heer eene commissie van onderzoek om na te gaan, of inderdaad Sjerief en Wālī samen knoeien. De trawanten des Duivels zorgen dan wel, dat alleen „goedgezinden" naar Mekka afgevaardigd worden, en wat aan hun goeden wil ontbreekt, wordt bijgewerkt door de Mekkaansche autoriteiten zelve, die hun een deel van den roofbuit afstaan om de zekerheid te erlangen, dat het rapport òf allen onschuldig verklaren òf de schuld op een ondergeschikten zondebok zal werpen; deze ongelukkige wordt dan verbannen, om na een of twee jaren, als de storm vergeten is, in alle stilte weer terug te keeren. Of wel de Soeltan stelt eene belangrijke geldsom beschikbaar om die ten bate der pelgrims aan te wenden; dat geld verdwijnt zoo goed als geheel in de zakken dergenen, die voor de richtige besteding zorg moeten dragen.

Soms komen prachtige firmans, die plechtig in het openbaar voorgelezen en overal aangeplakt worden, den hadji's volkomen vrijheid van beweging en bescherming tegen knevelarij verzekeren; dezen dienen dan als burleske illustraties van het ook buiten Mekka waargenomen feit, dat er tusschen officieele papieren waarheid en de werkelijkheid een afgrond van onrecht gapen kan.

De voornaamste vriend van den Grootsjerief, die te Constantinopel steeds gereed staat met den mantel der liefde om de ongerechtigheden van den Heer van Mekka voor het oog des Soeltans te bedekken, is nu Sajjid Aḥmad As'ad. Hij bewijst die diensten niet gratis; volgens de Mekkaansche praatjes ontvangt hij jaarlijks van den Grootsjerief omstreeks $^{3}/_{4}$ ton gouds. De Mekkanen vergelijken As'ad om zijne te Stamboel verworven rijkdommen met den legendanischen Qāroen, die in Qoerān en overlevering zoowel de plaats van den Bijbelschen Korach als die van Croesus in-

neemt. En van den Grootsjerief zeggen zij, dat hij allengs door zijne opeenstapeling van ongerechtigheden zich gedwongen ziet, de rol te spelen van den wachter, die de koe bij de horens moet houden, terwijl een ander ze melkt. Vele zondaars, zoo merken zij op, verkoopen hunne zaligheid in het namaals voor kortstondige aardsche genietingen; Sjerief Aun ar-Rafīq verkoopt ze daarentegen voor eenen prijs, die alleen aan anderen ten goede komt!

Ook As'ad heeft zonen en andere familieleden te Medina, die daar van het gezag huns vaders gebruik maken om alles te doen, wat hun in den zin komt. Hunne vrienden te Mekka en te Medina worden bevoordeeld, hunne vijanden vervolgd, en wie eene belangrijke rechtszaak heeft, weet, dat de bewegingen der schaal van Justitia in belangrijke mate door As'ad's wil bepaald worden.

Zijn aanzien als sjeich der Rifā'itische orde heeft Sajjid As'ad niet alleen noch onmiddellijk verworven. Hij had op dat gebied te Constantinopel eenen voorganger, dien hij ook thans nog wel als zijnen meerdere beschouwt.

Sajjid *Aboel-Hoeda* (de naam beteekent: „de man van de goddelijke leiding") heet deze Rifā'itische grootmeester, dien zijne vijanden liever *Aboel-Dhalāl* („de man der dwaling") noemen. Hij is uit Ḥalab (Aleppo) afkomstig en wordt in vele vlugschriften door zijne volgelingen geprezen als een in onze dagen ongeëvenaard heilige, door tallooze wonderlijke teekenen van Allah's gunst daartoe gestempeld.

Toen hij te Constantinopel kwam, vond hij daar Sjeich Moeḥammad Ẓāfir, den Sjāḏilitischen grootmeester, reeds in blakende gunst bij den Soeltan. Natuurlijk zag Ẓāfir de nieuwe ster met weerzin rijzen en in glans toenemen; omgekeerd moet Aboel-Hoeda al spoedig begrepen hebben, dat zijne grootheid slechts dan het toppunt kon bereiken, wanneer het gelukte, Ẓāfir omlaag te halen.

Nu laten zulke heiligen zoowel de taak hunner eigen verheerlijking als het polemische deel hunner werkzaamheid

gewoonlijk aan gedienstige volgelingen over, die òf zelf strijdschriften vervaardigen òf hunnen naam leenen aan die meer vulgaire producten van des meesters geest. Vreezen zij, dat hunne pamfletten hen met de autoriteiten in conflict zullen brengen, dan laten zij die heimelijk drukken en anoniem verspreiden.

Dezen weg heeft ook Aboel-Hoeda bewandeld; naast een aantal geschriften, die zijnen naam dragen, en waarin de onvergelijkelijke zegeningen der Rifā'itische orde aangeprezen worden, bestaan er vele brochures, waarin zijne leerlingen hem als de mystieke wereldpool (*qoeṭb*) van onzen tijd verheerlijken, en andere, meest anoniem of door de *dii minores* van het gezelschap geteekend, waarin Sjeich Ẓāfir wordt uitgekleed als een valsche broeder op het gebied der mystieke godgeleerdheid.

Deze geschriften zijn mij slechts uit aanhalingen bekend, maar toch voldoende om de strekking ervan te bepalen. In sommige wordt het vuur voornamelijk gericht op de personen van Moeḥammad Ẓāfir en zijne beste vrienden en vereerders — met uitzondering natuurlijk van zijn vorstelijken beschermer, die als de onschuldige dupe van Ẓāfir's huichelarij wordt voorgesteld en van wien men hoopt, dat hij, na kennisneming van deze pamfletten, tot inkeer zal komen. In andere wordt de geheele omgeving, waaruit Sjeich Ẓāfir afkomstig is, dat zijn dus de Sjāḏilitische broeders te Medina, als een troep bedriegers en vervalschers van den godsdienst bestreden. Eindelijk zou in enkele dier geschriften de alom bekende en vereerde Sjeich Abdal-Qādir al-Djīlānī (gestorven in 471 H. = 1078—9 n. C.) wiens graf te Baghdad nog steeds het doelwit vormt der bedevaart van duizenden, als een leeraar van verdachte rechtzinnigheid, ja implicite als een ongeloovige zijn veroordeeld.

Dit laatste ware een stout stuk en, zooals boven reeds werd opgemerkt, zijn zulke aanvallen op erkende oude *ṭarīqah's* of hare stichters voor de concurrenten niet alleen gevaarlijk, meer ook geheel onnoodig; zij kunnen volstaan

met de latere leeraars dier orden te veroordeelen, en hoe meer betuigingen van respect voor de orde zelve zij daarbij voegen, des te meer ingang zal hun betoog vinden bij vele lezers.

Het heet dan ook, dat Aboel-Hoeda, door den Soeltan naar aanleiding der lastering van Sjeich Abdal-Qādir Djīlānī ter verantwoording geroepen, onder eede ontkend heeft de auteur van de geïncrimineerde opstellen te zijn. Heeft hij dien eed met zekere *reservatio mentalis* gezworen of was het een zijner al te ijverige leerlingen, die de heiligschennis pleegde, of heeft een zijner ergste vijanden Abdal-Qādir anoniem belasterd om daarna dat misdrijf aan Aboel-Hoeda te kunnen toeschrijven? Men weet het niet, maar zeker hebben Aboel-Hoeda en zijne trawanten hun best gedaan om hunne Rifā'itische ṭarīqah ten kosten der Qādiritische te verheerlijken.

Waarschijnlijk is de beschuldiging van laster jegens den grooten heilige Abdal-Qādir Djīlānī, die de tegenstanders van Aboel-Hoeda en consorten met voorliefde tegen hem exploiteeren, wel voornamelijk gegrond op eene ruim veertig bladzijden innemende verhandeling van zekeren *Alī bin Moeḥammad al-Qaramānī al-Ḥanafī* [1]), getiteld: „*De duidelijke waarheid, verklaring van den toestand van Sjeich Abdal-Qādir*" [2]). Zij is mij bekend uit de uitvoerige citaten, voorkomende in eene 186 bladzijden beslaande weerlegging, welke de in Toenis woonachtige geleerde *Moeḥammad al-Makkī* daartegen schreet onder den titel: „*Het heerlijke zwaard op den nek van hem, die zich aan den heilige al-Djīlānī vergrepen heeft*" [3]). Deze

1) Volgens Aboel-Hoeda's vijanden zou deze zich zelf achter dien naam verschuilen; of wel zou Al-Qaramânî een zijner werktuigen zijn.

2) الحق الظاهر في شرح حال الشيخ عبد القادر

3) هذه رسالة موسومة بالسيف الرباني في عنق المعترض علي الغوث الجيلاني تاليف العالم الفاضل . . . الشيخ السيد محمد المكي ابن الاستاذ سيدي مصطفى ابن عزوز . . . . طبع بالمطبعة الرسمية التونسية سنة ١٣١٠ *

refutatie werd in 1310 der Hidjrah (1892—93) op de landsdrukkerij te Toenis gedrukt.

Al-Qaramānī richt zijne wapens tegen tweeërlei: 1° tegen de thans onder de aanhangers der Qādiritische ṭarīqah vrij algemeen aangenomen bewering, dat Abdal-Qādir een sajjid, dus afstammeling van des Profeets dochter Fāṭimah zou zijn; deze valsche bewering, zegt hij (en hij heeft goede autoriteiten vóór zich) is eerst door eenen kleinzoon van den heilige te berde gebracht en werd destijds krachtig bestreden; 2° tegen zekere ultra-pantheistisch klinkende uitdrukkingen, die niet van een rechtzinnig man afkomstig kunnen zijn, maar die nu toch door de Qādiritische mystieken aan hunnen heilige in den mond gelegd worden. Ook deze schrijft al-Qaramānī aan afstammelingen van Sjeich Abdal-Qādir toe, daar zulke ketterijen niet door den heilige zelf kunnen zijn uitgesproken.

Men ziet hier de gewone methode toegepast, waarmede concurrenten of andere tegenstanders eener ṭarīqah strijd tegen haar voeren: de stichter uwer orde, zoo heet het, was een geleerd en heilig man, al heeft men zijne grootheid in het belachelijke overdreven, maar de epigonen hebben zijne leer verbasterd, zoodat er thans niets meer van te herkennen en niets mede aan te vangen is.

De geleerde Toenesiër, die het voor den stichter zijner orde opneemt, haalt een heirleger van getuigen vóór de ontkende adellijke afstamming van Abdal-Qādir aan, en betoogt voorts, dat de zoogenaamd kettersche uitdrukkingen wel degelijk van Abdal-Qādir afkomstig zijn [1]), maar voegt aan die citaten de noodige uitlegging toe, waaruit blijken moet, dat alleen lieden, die van mystiek geen verstand hebben, daarin iets kettersch kunnen zien.

De weerlegging is even typisch als de aanval; waar of

1) Die uitspraken komen voor in twee verhandelingen, المعراج en الغوثية waarvan volgens den Toenesiër ongetwijfeld het auteurschap aan Abdal-Qādir toekomt.

wanneer ook strijd over ṭarîqah's en hare stichters is gevoerd, vindt men *mutatis mutandis* dezelfde argumenten gebezigd, die „*De duidelijke waarheid*" en „*Het heerlijke zwaard*" ons te lezen geven.

Het graf van Abdal-Qâdir te Baghdad trekt steeds duizenden bezoekers. Om nu de vrome pelgrims te dier plaatse eveneens van een Rifâ'itisch heiligdom te voorzien, heeft Aboel-Hoeda daar met meer of minder recht in een oud graf de vergeten laatste rustplaats van Aḥmad Rifâ'î's vader ontdekt, een sierlijk gebouw daarop doen verrijzen en vervolgens voor dezen nieuwen tempel der Moeslimsche menschenvereering propaganda gemaakt.

Sajjid Aḥmad As'ad heeft het zoo weten aan te leggen, dat hij, zonder Aboel-Hoeda's roem in de schaduw te stellen, te Constantinopel naast dezen kon schitteren. Waarschijnlijk heeft Aboel-Hoeda in hem, wegens zijne talrijke betrekkingen in de heilige steden van Arabië, een welkom compagnon gezien. Met hunne aanhangers vormen zij in de omgeving des Soeltans een genootschap van onderlinge bewondering, men zou haast zeggen vergoding.

De beide grootmeesters waren niet tevreden met den naam van de voornaamste tegenwoordige verbreiders der devotie van Aḥmad Rifâ'î; zij toonden aan of lieten door hunne leerlingen bewijzen, dat zij ook naar den vleesche regelrecht van den stichter der orde afstamden, zonder zich te bekommeren om de omstandigheid, dat volgens de meest betrouwbare geschiedbronnen het geslacht van dien heilige is uitgestorven. En, terwijl eene meer critische overlevering Aḥmad Rifâ'î tot eenen man uit den stam Rifâ'ah zonder anderen adel dan dien des geestes maakt, wijdden zij verschillende geschriften aan het betoog, dat de stichter hunner orde een sajjid was, een nakomeling dus van den Profeet door diens dochter Fâṭimah [1]).

1) Intusschen zij billijkheidshalve aangeteekend, dat de vereerders van den stichter der Rifâ'itische orde hem reeds zeer vroeg met eenen adellijken stamboom voorzien hebben. Volgens de *Tirjâq al-moeḥibbîn* (bladz. 3—4), een werk

Door deze en soortgelijke middelen trachtte de firma Aboel-Hoeda, Aḥmad As'ad en Co. zich het monopolie van de vertegenwoordiging der mystiek in de hoogste kringen te Constantinopel te verwerven, en, al gelukte die toeleg niet volkomen, zij wist zich toch met succes naast de oudere kliek van Moeḥammad Ẓāfir te handhaven.

Sajjid Fadhl behoort niet tot hare bondgenooten. Deze thans meer dan zeventigjarige man werd, evenals zijn tijdgenoot Sajjid Abdar-Raḥmān Zāhir (die in Atjeh als Habib Abdoerrahman tot zoo hoog aanzien geraakte) in Malabar geboren; beider vaders waren uit Ḥadhramaut derwaarts verhuisd. Sajjid Fadhl's vader werd in Malabar en daarbuiten in Britsch Indië om zijne geleerdheid en vroomheid hoog vereerd, en de rijke Mohammedanen daar te lande stelden hem door een voortdurenden stroom van kostbare geschenken meer dan schadeloos voor hetgeen hij in zijn armoedige vaderland had achtergelaten.

Fadhl werd door zijnen vader tot een kundig theoloog en wetgeleerde gevormd, maar evenals Habib Abdoerrahman toonde hij al spoedig politieke aspiraties. In eenen strijd tusschen de Mohammedaansche en de Heidensche bevolking van Malabar trad hij zoozeer op den voorgrond, dat het Britsche bestuur het noodig achtte hem te verbannen. Fadhl trok naar Mekka en later naar Constantinopel, waar politieke ballingen van zijne soort meestal een gunstig onthaal vinden.

---

uit de 8ste eeuw der Hidjrah, dat in 1305 H. (1887—8) te Cairo gedrukt werd, was de heilige man niet slechts sajjid (afstammeling van Fâṭimah's zoon Ḥoesain in de mannelijke linie), maar bovendien in de vrouwelijke linie van sommige zijner voorvaders een afstammeling van Ḥoesain's ouderen broeder Ḥasan, van den chalief Aboe Bakr, van Moeḥammads vriend en tijdgenoot Zaid an-Naddjârî enz. De meeste beroemde orden maken trouwens hare stichters tot sajjids. Ook Abdal-Qâdir al-Djîlânî geldt thans vrij algemeen als zoodanig, hoewel men in critische genealogische werken ontkend vindt, dat hij sajjid was en dat hij of de eerste generatie zijner nakomelingen op dien titel eenige aanspraak gemaakt zouden hebben.

Nadat hij de noodige invloedrijke vrienden en vereerders gewonnen had, verzocht hij den Soeltan om eene vergoeding voor zijne teleurstellingen in zijn heiligen strijd tegen het heidendom in den vorm zijner aanstelling tot gouverneur van de Zuid-Arabische haven Ẓafār.

Men stelle zich onder dien schoonklinkenden titel niet veel bijzonders voor. Ẓafār was oudtijds eene niet onbelangrijke handelsplaats, maar vertoont sinds lang geen spoor meer van zijne bloeiperiode. Zelfs in de betere dagen van den Islam werd deze haven door het centrale gezag vrij wel aan zichzelf overgelaten; in onzen tijd bemerkt men er van den Soeltan evenmin iets als in Fadhl's vaderland Ḥadhramaut. De kleine Bedawienenhoofden, die te Ẓafār de macht met elkander deelen of erom vechten, zouden vreemd opzien, wanneer eens Turksche ambtenaren zich onder hen kwamen vestigen, en zonder de noodige troepen zou zulk eene vestiging voor die vertegenwoordigers van den Heer der Geloovigen verre van raadzaam zijn. Een echte sajjid (afstammeling van Moeḥammads kleinzoon Ḥoesain) of sjerief [1]) (afstammeling van Moeḥammads kleinzoon Ḥasan) is daarentegen ook onder deze Bedawienen niet alleen veilig, maar een voorwerp van gewijde vrees en ontzag. En, zoo iemand, dan mag Fadhl zich onder de echte sajjids rekenen.

De Ḥadhramautsche sajjids worden gewoonlijk, naar een hunner stamvaders (Alawī) Alawiden genoemd.

Deze Alawī was de kleinzoon van Sajjid Aḥmad bin Isa [2]), die in 317 der Hidjrah (929 n. C.) uit zijne woonplaats Baṣrah naar Ḥadhramaut verhuisde, naar het heet wegens de ergerlijke zaken op godsdienstig gebied, die hij daar moest aanschouwen zonder ze te kunnen veranderen.

---

1) Zooals elders werd uiteengezet, worden in verschillende tijden en plaatsen Ḥasaniden zoowel als Ḥoesainiden onder beide titels (*sajjid* en *sjerief*) aangeduid, maar het boven aangegeven onderscheid berust op het thans meest verbreide spraakgebruik.

2) Aḥmad bin Isa bin Moeḥammad bin Alî al Oeraidhî bin Dja'far aṣ-Ṣâdiq bin Moeḥammad al-Bâqir bin Zain al-'abidîn bin Alî bin Ḥoesain.

De vrome overlevering noemt deze emigratie met denzelfden naam als die van den Profeet, (in Europa dikwijls ten onrechte „de Vlucht" genoemd) toen deze zijne vaderstad om des geloofs wille den rug toekeerde en zich te Medina een nieuw arbeidsveld koos: *hidjrah*.

De bewoners van Ḥadhramaut ontvingen den uitgewekene en zijn gezelschap met den eerbied, dien de meeste Arabieren jegens het bloed van hunnen Profeet aan den dag leggen. Daar ieder gaarne zijne dochter, al is het slechts voor korten tijd, aan zulk eenen sajjid tot vrouw geeft, steekt er niets bevreemdends in, dat weldra de voornaamste plaatsen van Ḥadhramaut zich konden beroemen, afstammelingen van Aḥmad bin Ísa, respectievelijk van diens kleinzoon Alawī, te herbergen, en dat thans het geslacht der Alawidische sajjids in en buiten Ḥadhramaut bijzonder talrijk is.

De afstammelingen van Alawī (de geslachten der andere zoons en kleinzoons van Aḥmad bin Isa zijn uitgestorven) danken het voor een goed deel aan de eigenaardigheden van het land hunner inwoning, dat zij zich thans min of meer als de sajjids bij uitnemendheid kunnen beschouwen, en dat men hun in de meeste Mohammedaansche landen dien voorrang toekent. Hun geslacht werd hier door de natuur zelve voor verbastering of ontaarding bewaard.

Daar het land zelfs te arm is om zijne eigene inwoners te voeden, kwamen zelden vreemde immigranten derwaarts, en vooral geene leden van andere sajjids-familie's, die hier immers het gras voor hare voeten weggemaaid vonden. Geene concurrentie dus, en evenmin verleiding om zich aan de ijdelheden der wereld te vergapen.

Wel zijn enkele families door de zucht naar gezag besmet geworden en hebben zij zich, te midden der anarchie, die stamoorlogen teweegbrachten, als hoofden van enkele onbeduidende plaatsen weten te vestigen, maar dit zijn uitzonderingen.

De meesten waren tevreden met eene zekere autonomie, terwijl de hoofden (*moenṣib's*) van aanzienlijke sajjids-familie's

tevreden waren met de rol van bemiddelaars tusschen twistende partijen, en zelve boven of althans buiten die partijen bleven staan. Door die verheven onzijdigheid en voorts door door de beoefening der heilige wetenschappen en een streng godsdienstigen levenswandel, hielden de sajjids hun aanzien ongeschonden.

Vooral wetgeleerden van naam, maar ook dogmatici en mystieken leverde de Alawī-familie bij honderden. De behoefte aan menschenvereering openbaarde zich in Ḥadhramaut niet minder dan in andere Mohammedaansche landen; een sajjid behoeft zich daar slechts te onderscheiden door een bijzonder vroom leven, door zonderlinge gewoonten of zelfs door krankzinnigheid, om in grooter of kleiner kring voor eenen heilige te worden gehouden. Dezulken worden dan voorwerpen van eerbiedige vrees, wier zegenbede heil, wier toorn rampen brengt. Men doet hun geloften, schenkt hun van het beste, dat men heeft, verheft hen boven de zorgen van het dagelijksche leven. Reeds bij hun leven vormen zich omtrent hen legenden, en hunne laatste rustplaatsen worden het doel van veler bedevaart. Met heilige graven van sajjids is Ḥadhramaut als bezaaid: de latere locale geschiedwerken of plaatsbeschrijvingen zijn vol van wonderverhalen betreffende die vrienden van Allah.

Voor de zuiverheid van hunnen geslachtsboom was eveneens hunne afzondering van de groote wereld in zulk een vergeten hoek bijzonder voordeelig. In andere landen deden politieke stormen, een belangrijk verkeer en daaruit voortvloeiende verplaatsing van menschen veel afbreuk aan de zuiverheid der genealogische traditie. Vooral sedert de politieke macht in handen van niet-adellijke families, ja van slavendynastiën was overgegaan, werd de titel van sajjid, die bovendien niet meer boven de verdenking van vervalsching verheven was, wel iets minder geschat dan tevoren. De genealogen vermelden verscheidene gevallen, waarin machthebbenden een plaatselijk hoofd (*naqīb*) der sajjids dwongen, iemand van obscure herkomst in hunne registers

van adel in te schrijven! Men gewende zich allengs, iemand sajjid of sjerief te noemen, wanneer die titel door hem werd gereclameerd en zijne bewering niet al te openbaar buiten de grenzen van het mogelijke viel, maar met die gulheid ging dan ook in de hoogere kringen der maatschappij een stilzwijgend voorbehoud gepaard.

Te midden dier wereld won nu de verschijning van een Alawidisch sajjid uit Ḥadhramaut belangrijk in beteekenis. Aan de echtheid *zijner* genealogie kon men slechts dan twijfelen, als men zijnen stamvader uit de 10de eeuw n. C. voor eenen falsaris hield, en daartoe was geen grond aanwezig. Slechts enkele geslachten, zooals die der Ḥasanidische sjeriefen van West-Arabië en wellicht die van Marokko, kunnen zich in zuiverheid van oorsprong met de Alawiden meten. Maar terwijl genen als vorsten en Bedawienenhoofden met alle zonden der wereld besmet zijn, vertoonen de meeste sajjids van Ḥadhramaut in uiterlijk, handel en wandel het stempel van strengheid en eenvoud, dat den zuiver Arabischen Islam kenmerkt. Zij maken, vooral ook buiten hun vaderland, den indruk van levende monumenten van een eerbiedwaardig verleden.

Geen wonder, dat zij zich verre boven andere sajjids verheven achten en hunne dochters niet licht aan een dezer laatsten ten huwelijk zullen geven. Alleen Alawiden of sjeriefen [1]) van West-Arabië achten zij zonder meer gerechtigd, met een huwelijksaanzoek tot hen te komen. Trouwens, volgens Ḥadhramitische boeken is de Profeet zelf in droomgezichten enz. aan tal van leden van het Alawidische geslacht verschenen om hen van zijne geheel bijzondere betrekking tot hen te verzekeren.

---

1) Dat de sjeriefen der regeerende families in den Ḥidjāz hunne dochters in den regel niet aan Alawiden geven, is een hoogmoed van zuiver wereldschen aard, die niets met de genealogie te maken heeft. Eens werd te Mekka een Alawide, die met eene sjerifah was gehuwd, door een voor de eer van zijn vorstelijk geslacht opkomend sjerief onder bedreiging met den dood tot het uitspreken der verstooting (*ṭalâq*) gedwongen.

Intusschen is de zin voor aardsch bezit en genot toch niet zoo geheel uit de Alawidische harten weggenomen, als men uit de tallooze lofredenen op hunne wereldverzaking zou kunnen opmaken. Gewone Ḥadhramieten verlaten hun arme vaderland om in meer gezegende streken, vooral in Britsch en Nederlandsch Indië wat geld te verdienen; geen wonder, dat de sajjids, die in den van hunne familie uitgaanden zegen reeds zeker kapitaal met zich omdragen, dat voorbeeld gevolgd hebben.

Velen hunner gaat het daarbij als den jongen man uit de provincie, die zijn naieven afkeer van het booze leven der wereldstad, waar hij een middel van bestaan moet zoeken, gaandeweg voor meer waardeering voelt plaats maken. Waar zij talrijk zijn, kunnen niet allen van de wetgeleerdheid of de heiligheid leven: de handel werkt van zelf wereldschen zin in de hand en laat zich in onze slechte tijden moeielijk drijven met volstrekte onthouding van intrestneming; en deze laatste is nu eenmaal volgens de Mohammedaansche wet, onder den naam van woeker, eene hoofdzonde. Maar al te velen onder die sajjids laten het niet bij die éene hoofdzonde, maar dienen in den vreemde nevens Allah ook Venus, ja zelfs Bacchus.

Hebben zij van de vaderlandsliefde, die volgens den Profeet een kenmerk des geloofs is [1]), nog genoeg overgehouden om ten slotte hunne vergaderde schatten derwaarts over te brengen, dan kan de noodige weldadigheid jegens arme bloedverwanten veel van hun verleden uitwisschen, mits die met eene geheele verandering van uiterlijken wandel gepaard ga. Vooral op plaatsen in Ḥadhramaut, waar vele sajjids gevestigd zijn, verstaat men op dit punt geen gekscheren. Het is voorgekomen, dat sajjids, die uit den vreemde teruggekeerd zich niet zoo dadelijk weder aan de omgeving hunner jeugd konden aanpassen, wegens een te

1) „De liefde tot het vaderland behoort tot het geloof" (حب الوطن من الايمان) luidt eene vaak herhaalde overlevering.

weelderig leven, concessies aan uitheemsche mode op het gebied van kleeding enz. door de leden van hun geslacht formeel geboycott werden.

Zelfs onder die Alawidische sajjids, die in weerwil van hunne aanrakingen met de booze wereld veel van de voorvaderlijke zeden en vooroordeelen bewaren, komen echter in den vreemde dikwijls aspiraties voor den dag, die in hun vaderland blijven sluimeren; zoo met name in eene omgeving, waar hun moreel overwicht op elk gebied erkend wordt, de zucht om gezag uit te oefenen. Met die zucht bezielde Ḥadhramatische sajjids waren bijv. de stichters der thans nog bestaande soeltanaten van Siak en Pontianak, Habib Abdoerrahman, die Atjeh in beroering bracht en — om tot ons uitgangspunt terug te keeren — Sajjid Fadhl, uit het welbekende Alawidische huis van Bin Sahl, die na zijne verbanning uit Britsch Indië van den Soeltan van Turkije eene aanstelling tot hoofd van Ẓafār verzocht en verkreeg.

Hij was niet de eerste der Alawidische sajjids, die beproefde op den eerbied der Bedawienen voor dat geslacht zijn gezag in genoemde haven te grondvesten. Niet lang te voren was een sajjid uit de vermaarde familie as-Saqqāf eenigen tijd heer van Ẓafār geweest, maar deze had zijne poging moeten opgeven, daar de twistzucht der Bedawienen nog machtiger bleek dan hun ontzag voor den afstammeling des Profeets; deze werd zoo goed als weggejaagd uit den zetel van zijn gezag.

Sajjid Fadhl, die behalve op zijne gewijde afkomst nog op eenen firman van den Soeltan kon wijzen, was niet gelukkiger. Na korten tijd verliet hij zijn „rijk" om te Constantinopel militaire hulp te gaan inroepen tot handhaving van zijn gezag. Hij kreeg ten antwoord, dat de onoverwinnelijke troepen van den Soeltan juist elders noodig waren, en dat hij beter deed nu maar rustig in de Turksche hoofdstad als een voornaam heer op des Soeltans kosten te gaan leven.

Die rust kwam eerst later, met de jaren. Nog eens poogde Fadhl, de Turksche regeering te overreden om hem onder hare souvereiniteit een rijkje te verschaffen; ditmaal was zijn oog op zijn vaderland, Ḥadhramaut, gericht. Daar was de oude dynastie der Kathīrī's door inwendige twisten verdeeld en verzwakt. Tegenover haar had zich eene soort van nieuwe regentenfamilie gevestigd: de in Britsch Indië rijk geworden Qe'ētī's, die met behulp van huurlingen uit de Jāfi'-stammen, van hunne hoofdplaats Sjibām uit, een allengs grooter gebied beheerschten. Sommige Bedawienenstammen zooals die der Tamīm, waren aan geen dier beide concurreerende hoofden onderworpen, en in de havenplaatsen was het gezag nu eens in deze, dan in gene hand.

Sajjid Fadhl schijnt de Turksche regeering voor een oogenblik overtuigd te hebben, dat zij met eene kleine militaire expeditie door zijne tusschenkomst haar gezag gemakkelijk in dat arme land zou kunnen vestigen. Een paar schepen met troepen werden uitgezonden, maar te Djeddah gekomen, vonden zij daar in den Ḥidjāz onlusten, welker onderdrukking meer urgent werd geacht dan de verovering van Ḥadhramaut.

De soldaten werden gebruikt om eenige tegen den Grootsjerief vijandig opgetreden ᶜAsīrstammen te tuchtigen, en daarmede was de expeditie naar Ḥadhramaut afgeloopen, of liever in hare geboorte blijven steken.

Sedert dien tijd heeft Sajjid Fadhl de hooge politiek vaarwel gezegd en zich op het terrein zijner gewijde afstamming en godgeleerde studiën teruggetrokken, welke tezamen ruim voldoende waren om hem te Constantinopel eene zeer aanzienlijke en voordeelige positie te verschaffen. Hij bezigde zijnen invloed vooral om het aanzien der Alawidische sajjids aan het Turksche hof te verhoogen, waarvan de vele leden van dat geslacht, die met hunne nooden en behoeften den troon des Soeltans naderden, ruimschoots profiteerden. Ook bemoeide hij zich met de zaken der heilige steden van Arabië, waarmede hij

door een langdurig verblijf aldaar geheel vertrouwd was geraakt. Hier kruiste zijn weg menigmaal dien van Sajjid Aḥmad As'ad, en zoo werd Sajjid Fadhl een der heftigste tegenstanders van dien grootmeester der Rifā'ieten uit Medina.

In de concurrentie tusschen de Sjāḍilitische orde van Moehammad Ẓāfir en de Rifā'itische van Aboel-Hoeda en Aḥmad As'ad koos Fadhl niet direct partij. Ten opzichte van de mystieke orden der Mohammedanen nemen de Alawiden eene even zelfbewuste positie in als tegenover andere sajjidsgeslachten. Theoretisch erkennen zij de heiligheid der stichters van die ṭarīqah's maar zij achten deze devoties al evenzeer door den wereldschen zin, die buiten Ḥadhramaut heerscht, besmet en bedorven, als de geslachtsboomen van hen, die zich daarginds sajjids noemen. En al waren die orden niet zoo verbasterd en ontaard, dan toch zouden zij, Alawiden, niet verlangen daarin opgenomen te worden; immers waar ter wereld vindt men grootere heiligen, dan die in de oudere geslachten van hunnen stam voorkomen, wáár eene mystieke devotie van zuiverder allooi dan die der Alawidische mystieken 1)?

Zij maken voor hunne *ṭarīqah* niet op de gewone wijze propaganda; men zal bijv. op Java niet vernemen van sjeichs of chalīfah's dier orde of van duizenden adepten onder de Inlandsche bevolking. Ook daarvoor achten zij *hunne* mystiek te hoog. In Ḥadhramaut staat de beoefening der wet zoo geheel op den voorgrond, en is men zoo diep overtuigd, dat de groote massa verre beneden de matigste eischen dier wet blijft, dat men haar niet rijp acht voor dien hoogeren vorm van godsdienstoefening. Alleen eigenlijke theologen worden formeel als broeders der Alawidische *ṭarīqah* aangenomen; de heilbegeerigen van lagere soort kunnen de reli-

1) Omgekeerd worden de Alawidische mystieken echter ook in de meeste werken, die over eene of meer beroemde orden handelen, doodgezwegen. In een Ḥadhramautsch werk, dat den lof der Alawidische sajjids bezingt en waarvan ik een manuscript bezit, wordt dit zoo verklaard, dat die Ḥadhramautsche mystieken te beroemd zijn om vermelding te behoeven!

gieuse litanieën (*wird's* en *ḏikr's*), die de Alawidische heiligen aanbevolen hebben, ook zonder dat op haren tijd reciteeren.

Maar al mocht Sajjid Fadhl geheel onverschillig zijn voor den strijd tusschen de Sjāḏilitische *ṭarīqah* van Moeḥammad Ẓafir en de Rifā'itische van Aḥmad As'ad, de wijze, waarop deze laatste zijnen invloed gebruikte ten aanzien der zaken van Mekka en Medina liet hem niet koud. Daarvoor had hij te lang te Mekka gewoond en te vele familieleden, vrienden en belangen in de heilige stad. Zoo is ook Fadhl gaan behooren tot de heftigste tegenstanders van Aḥmad As'ad en van zijnen compagnon Aboel-Hoeda. Gemeenschappelijke haat doet overigens zeer uiteenloopende naturen tot elkander naderen; wij zien dan ook Sajjid Fadhl in bondgenootschap niet slechts met den Sjāḏilitischen leeraar Ẓāfir, maar ook met andere vijanden van As'ad, die overigens weinig met hem gemeen hebben.

Van deze laatsten noemen wij slechts den bewegelijken, ook in het Westen bekend geworden *Djamālad-dīn al-Afghānī*. Deze is in de tegenwoordige Engelsche periode der Egyptische geschiedenis uit Egypte als gevaarlijk voor orde en rust verbannen. Hij vestigde zich eerst te Parijs, waar hij eene Arabische courant (*al-'Orwat al-woethqa*) redigeerde, en verhuisde later van daar naar Constantinopel. Ofschoon hij in de politiek van onverdacht Mohammedaansche gezindheid is, heeft zijne wereldbeschouwing toch een veel te moderne tint om in den smaak te vallen van een vertegenwoordiger der onveranderlijkheid als Sajjid Fadhl.

De beide partijen, van welke wij thans eenige hoofdpersonen hebben leeren kennen: die van Aboel-Hoeda, Aḥmad As'ad met hunne Rifā'itische schaar eenerzijds, en die van des Soeltans leeraar Moeḥammad Ẓāfir, Sajjid Fadhl, Djamāl-addīn al-Afghānī enz. aan de andere zijde, zijn geen van beiden kieskeurig in de middelen om elkander te bestrijden. Men beschuldigde elkander van alwat gemeen

is en speculeerde daarbij op bekende eigenaardigheden van Soeltan Abdal-Ḥamīd, op zijn wantrouwen jegens dezulken, die tot concessies aan sommige eischen der Europeesche mogendheden raden, en op zijne vrees voor complotten in zijne omgeving.

De een zeide van den ander, dat hij de geheime hand gehad had in deze of die onlusten, dat Egypte door zijn toedoen aan Engeland was verkocht. Eens werden zelfs door de partij van As'ad telegrammen in Amerikaansche en Engelsche dagbladen gepubliceerd, volgens welke den Soeltan binnenkort een dynamietaanslag dreigde in het bedehuis (*tèkkijjeh*) van zijnen Sjāḏilitischen leermeester Ẓāfir! Een ingesteld onderzoek bracht wel de volkomen onschuld van Ẓāfir, Djamālad-dīn al-Afghānī en wie er verder verdacht gemaakt waren, aan het licht, maar het doel der lasteraars was toch bereikt: de angstige Soeltan vermeed sedert dien tijd de *tèkkijjeh* van Ẓāfir, die hij voorheen regelmatig placht te bezoeken.

Drie pamfletten van den laatsten tijd, waaruit wij thans het een en ander gaan mededeelen, zijn uit den kring der vijanden van As'ad en Aboel-Hoeda afkomstig. De aanhalingen uit geschriften der tegenpartij, die erin voorkomen, bewijzen ruimschoots, dat die Rifā'itische heeren hunnen belagers niets toegeven in ruwheid en venijnigheid.

De grootste dezer drie brochures beslaat 58 bladzijden: zij bevat — om begrijpelijke redenen — geene mededeeling omtrent de plaats, waar zij gedrukt werd, alleen duidt een chronogram, waarmede zij eindigt, aan, dat zij in 1312 H. (1894—95) werd geschreven. Zij draagt den naam: „*De verzwelgende stroomen tegen de brandende bliksemstralen*" [1]) en heet geschreven door Sjeich Abdal-Bāsiṭ al-Manoefī, maar de ware schrijver blijkt een ander te zijn, en wel een der zeld-

---

1) السيول المغرقة علي الصواعق المحرقة تاليف الشيخ عبد الباسط المنوفي. Wij zullen deze brochure voortaan kortheidshalve als „*Stroomen*" citeeren.

zame Arabieren, die eenigen tijd in Holland hebben doorgebracht. Hij is niemand anders dan onze oude vriend Sjeich Amīn bin Hasan Ḥalawānī al-Madanī, die in 1883 op de Amsterdamsche tentoonstelling met zijne belangrijke handschriftencollectie eene plaats innam, later van daar naar Leiden verhuisde, lid werd van het juist in dat jaar te Leiden gehouden internationale congres van orientalisten, en later in eene Egyptische courant een en ander van zijne Leidsche ervaringen mededeelde. Die courantenartikelen zijn toen door mij, in 't Hollandsch vertaald, met eene kleine inleiding en een portret van den schrijver, uitgegeven [1]).

Dat Amīn tot de aartsvijanden van Sajjid As'ad c. s. behoort, is wel grootendeels aan verhoudingen in zijne vaderstad Medina toe te schrijven. Het schijnt, dat reeds zijn vader Ḥasan Ḥalawānī veel onaangenaams van de zijde der familie As'ad heeft ondervonden. Ook hij zelf ontving ruimschoots zijn deel van de ongunst der tot aanzien en invloed geraakte Rifā'itische kliek.

Zoo werd hij een bondgenoot van de ons reeds bekende vijanden der As'ad's en misschien ook wel eenigszins hun instrument, want door zijne bekendheid met de histoire intime der voornaamste families van Medina kon Amīn hun belangrijke diensten bewijzen. Daarenboven liggen zijne handelsbelangen in den laatsten tijd meest in Britsch-Indië of in Egypte, en in beide landen is hij veilig voor de wraak der partij, die te Constantinopel en vooral te Mekka en te Medina haar grootsten invloed oefent.

Een van de werkjes (zoo blijkt ons uit de „*Stroomen*"), die den adel van Aboel-Hoeda en Aḥmad As'ad moesten bewijzen heet *al-Moesalsal* („*De als een keten geordende*") en zou door een der voorvaders van As'ad naar de beste bronnen bewerkt zijn. Over de waarde dezer bronnen werd eene geheel andere meening uitgesproken in „*Het gedétailleerde*

1) „Het Leidsche Orientalistencongres. Indrukken van een Arabisch congreslid, vertaald en ingeleid door Dr. C. Snouck Hurgronje". Leiden, E. J. Brill, 1883.

argument ter weerlegging van al-Moesalsal" [1]), welks auteur den Moesalsal een modern product uit de fabriek van Aboel-Hoeda en Aḥmad As'ad noemt, samengeflanst uit onbekende boeken en valsche citaten.

Terecht of ten onrechte — Amīn beweert het laatste — werd Amīn Ḥalawānī door de Rifā'itische firma voor den auteur van het „gedétailleerde argument" gehouden, en de wederlegging van dit laatste met verheerlijking van den stamboom en van de geestelijke waardij der beide Rifā'itische grootmeesters, welke zekere Sajjid Moeḥammad Rafī' uitgaf, was dan ook vol van giftige steken aan Amīn's adres. Dit laatste pamflet droeg den naam van „*De brandende bliksemstralen*", en het is hiertegen, om den gloed van dat branden te blusschen, dat Amīn met zijne „*Verzwelgende stroomen*" voor den dag kwam.

De inkleeding is niet bijzonder handig; in de eerste bladzijden schijnt de in den titel genoemde auteur Abdal-Bāsiṭ al-Manoefī aan het woord te zijn om zijn geeerden leermeester Amīn tegen den aanval der Rifā'ietenkliek te verdedigen, maar weldra vergeet Amīn in de hitte van den strijd zijne vermomming en spreekt, zonder eenigen overgang, verder in den eersten persoon van zichzelf.

Het tweede pamflet, waaraan wij het een en ander ontleenen, heet: „*Bekendmaking van groot en klein, met de leugens van de Verlichtende Ster*" [2]); het richt zich in het bijzonder tegen eene onder den titel: „*De Verlichtende Ster over den geslachtsboom van den vermaarden Aboel-Hoeda*" [3]) uitgegeven geschrift, dat evenals de *Moesalsal* de glorie van Aboel-Hoeda moest helpen verbreiden.

De auteur der „*Bekendmaking*" (zoo zullen wij die brochure van 16 bladzijden voortaan aanduiden) wordt niet genoemd,

---

1) البرهان المفصل في الرد علي المسلسل

2) اعلام الكبير والصغير باكاذيب الكوكب المنير

3) الكوكب المنير في نسب ابي الهدي الشهير

maar zij bestaat uit eene aaneenschakeling van uitspraken, die aan zekeren *al-Bāz al-Kōkanī* in den mond gelegd worden. Ongetwijfeld is deze al-Bāz eene fictieve persoonlijkheid; de naam beteekent: *De Valk* en komt als bijnaam van meer dan éénen Rifā'itischen heilige voor, waarom hij hier ironisch door eenen bestrijder der Rifā'itische grootmeesters als pseudoniem gekozen schijnt te zijn.

Ofschoon de *Bekendmaking* geen jaartal draagt, blijkt toch, dat zij in 1312 H. (1894—95) gedrukt moet zijn. Immers er wordt in vermeld, dat tegen het einde van 1311 H. zekere Kamālad-dīn ad-Dimasjqī naar Cairo kwam om daar den lof van Aboel-Hoeda te zingen en voor diens Rifā'itische ṭarīqah propaganda te maken, maar geen zegen op dat werk had. Aan den anderen kant worden de „*Bekendmaking*", ja zelfs eene weerlegging daarvan door een schrijver, die zich Nāṣiral-ḥaqq (Verdediger der waarheid) noemt, onder den titel „*Verscheuring van den sluier der vervalsching*" [1]) beiden in de „*Stroomen*" (geschreven in 1312 H.) en in de straks te noemen „*Overeenstemming*" (geschreven in 1313 H., d.i. 1895) vermeld. Zooals men ziet, is deze brochure hoofdzakelijk tegen Aboel-Hoeda gericht; zij maakt den indruk van niet zonder Amīn's hulp geschreven te zijn.

De derde brochure is getiteld: „*Overeenstemming van de geleerden, die in de waarheid doorgedrongen zijn, dat Aboel-Hoeda een ketter is*" [2]) (verder als „*Overeenstemming*" te citeeren), zij bestaat 23 bladzijden en heet geredigeerd te zijn door zekeren Abdallah bin Ḥasan al-Qairawānī al-Qādirī as-Sjāḏilī, dus door iemand, die voor de eer zoowel der Qādiritische als der Sjāḏilitische orden opkomt. Zooals wij reeds zagen, werd zij in 1313 H. (1895) uitgegeven,

---

1) تمزيق نقاب التزوير

2) اتفاق علماء التحقيق علي ابن ابا الهدي زنديق * لا يجوز طبع هذه الرسالة الا باذن من الجمعية * الطبعة الاولي طبع في صفر سنة ١٣١٣

volgens een onderschrift door *„De Vereeniging ter verdediging van het Hoogste Chalifaat en van hen, die daartoe behooren"* [1]), en aan dit voorwendsel wordt een schijn van waarheid verleend door de onderteekening: *„Maḥmoed Ṣādiq, geheimschrijver der vereeniging"*.

Slechts weinige lezers van het strijdschrift zullen aan het bestaan van zulk eene vereeniging gelooven, tenzij in dien zin, dat eenige vijanden van de firma Aboel-Hoeda, Aḥmad As'ad en Co. samenwerken om, door brochures als deze, die gunstelingen van het Turksche hof ten val te brengen. Nu kan men zulk een streven met veel goeden wil wel beschouwen als ingegeven door die vriendschap voor den Heer der Geloovigen, die hem zijne feilen toont en hem voor zijne valsche broeders waarschuwt, maar de kans is groot, dat de betrokkene eene andere meening zal hebben en in de beleedigingen, die tegen zijne gunstgenooten geslingerd worden, zijn eigen naam geschonden zal zien. Hiertegen trachten de pamflettenschrijvers zich te wapenen door zich met een loyalen naam te sieren.

De *„Overeenstemming"* is bedoeld als een antwoord op de boven genoemde *„Verscheuring van den sluier der vervalsching"*, welke zelve dienen moest om aanvallen op de echtheid van Aboel-Hoeda's adelbrieven en andere pretensies te wederleggen en dus geschriften als de zooeven genoemde *„Bekendmaking"* krachteloos te maken.

Tevens beschuldigt zij de firma Aboel-Hoeda van in een geschrift den heiligen Abdal-Qādir gelasterd en als een ongeloovige voorgesteld te hebben, en zij stelt daartegenover de fatwa's (wetgeleerde uitspraken) van tal van beroemde Mohammedaansche leeraars, vooral in Britsch-Indië, ten betooge, dat wie zoo over Sjeich Abdal-Qādir durft spreken, zelf een ketter, ja een ongeloovige is.

Wij moeten echter al dadelijk zeggen, dat eene hoofdzaak in dit geschrift gemist wordt: niet één zin uit eenig

---

1) جمعية الدفاع عن مقام الخلافة العظمى والمنتمين اليها

werk van Aboel-Hoeda of de zijnen wordt geciteerd, waaruit af te leiden valt, dat zij Sjeich Abdal-Qādir zouden minachten. Waar dus zoowel in dit heftige pamflet als in het kalmer geschreven, uitvoeriger boek, dat wij boven [1]) leerden kennen, het bewijs der lastering van Abdal-Qādir ontbreekt, mogen wij gerust vaststellen, dat zij alleen door „Consequenzmacherei" van ijverige Qādirieten aan de Rifā'ieten in den mond gelegd is.

Dit neemt niet weg, dat 215 der beroemdste Mohammedaansche godgeleerden van Hindoestan te Madras eene conferentie gehouden hebben om het ergerlijke feit te bespreken, dat een ketter als Aboel-Hoeda tot de geestelijke leidslieden des Soeltans behoorde. Gezamenlijk onderteekenden zij een adres van protest aan den Soeltan en lieten dit tevens in verschillende Arabische couranten opnemen.

Wij zullen thans de voornaamste der liefelijkheden, waarmede de drie genoemde pamfletten Aboel-Hoeda, Aḥmad As'ad en hunne vrienden overstelpen, verkort wedergeven; dan heeft de lezer een beeld van de wijze, waarop de strijd om den hoogsten geestelijken invloed te Constantinopel gestreden wordt. Hier zijn dus beurtelings Amīn bin Ḥasan Ḥalawānī en de onder pseudoniemen als al-Bāz al-Kōkanī, Abdallah bin Ḥasan al-Qairawānī enz. zich verschuilende auteurs aan het woord.

Aboel-Hoeda en Aḥmad As'ad worden door hunne vereerders geroemd om hunnen adel; door tusschenkomst van hunnen bijzonderen heilige Aḥmad Rifā'ī zouden zij van des Profeets kleinzoon Ḥoesain afstammen, dus sajjids zijn van de edelste soort; ja volgens een *„De rechte leiding van den strevende"* [2]), genaamd geschrift zou Aboel-Hoeda bovendien nog Chālid ibn al-Walīd, den gezel des Profeets, onder zijne voorvaderen tellen [3]).

1) Bladz. 391—92.

2) هداية الساعي geciteerd in *„Stroomen"*, bladz. 17—18.

3) Over de afstamming der beide grootmeesters handelen vooral; *„Stroomen"*,

Jammer voor hen, dat volgens betrouwbare geschiedschrijvers als Ibn Taimijjah, Ibn Challikān en as-Sja'rānī zelfs de heilige Aḥmad Rifā'ī niet van Ḥoesain afstamde, en dat zijn eigen geslacht, evenzeer als dat van Chālid ibn al-Walīd, volgens de beste bronnen uitgestorven is. Het zijn alles verzinsels, bijeengelezen uit quasi-oude werken, die feitelijk in de laatste jaren in de Leugenvesting, dat is de woning van Aboel-Hoeda te Constantinopel, zijn gefabriceerd, of wel de belanghebbenden beroepen zich op aanhalingen uit bekende oude werken, waarvan de handschriften eerst in de Leugenvesting de noodige vervalsching hebben ondergaan.

Toch, in weerwil van al die vervalschingen gelukt het hun nog niet eens, hunnen geslachtsboom de noodige waarschijnlijkheid te verleenen, dan met behulp van nieuwe leugens zooals de bewering, dat een van As'ad's voorvaderen uit Mekka naar Spanje (Sevilla) is geemigreerd, dat een hunner later, omstreeks het jaar 800 H. (1397—98) van daar naar Medina kwam en hier met eene vrouw uit het Ḥoesainidische sjeriefengeslacht trouwde; eene dubbele ongerijmdheid, dewijl de sjeriefen van Medina destijds ijverige Sji'ieten waren en hunne dochters aan geen Spaansch Mohammedaan, die als zoodanig stellig anti-Sji'iet was, ten huwelijk gegeven zouden hebben. De feiten, dat in 817 H. (1414—15) zekere Sajjid Zainal-'ābidīn uit Medina naar Caesarea verhuisd is, en dat Ibn Baṭoeṭah, de beroemde wereldreiziger, te Caesarea bij lieden van den Rifā'ah-stam heeft gelogeerd, worden door As'ad in dier voege gecombineerd, dat daardoor zijne afstamming van eene sajjids-familie, tevens van den heiligen Aḥmad Rifā'ī, aan waarschijnlijkheid zou winnen. Verder zou volgens een ander werk, dat alleen in de Leugenvesting bekend is, in het jaar 1037 H. (1627-28) een geschreven geslachtsboom de familie As'ad te water geraakt en aldus verloren zijn gegaan!

---

bladz. 17—18, 20 en vv. , 25, 26, 35, 36, 41—42; *„Bekendmaking"*, bladz. 2, 7—13; *„Overeenstemming"*, bladz. 7—8.

As'ad wijst erop, dat zijn vader te Medina met eene sajjidsdochter getrouwd is geweest, hetgeen moet aantoonen, dat men hem in die heilige stad als sajjid heeft erkend. Dat huwelijk is echter juist gesloten in de kortstondige periode der heerschappij van de Wahhābieten over den Ḥidjāz, en deze ketters erkenden geenen voorrang wegens afstamming van den Profeet. Het is zelfs zeer waarschijnlijk, dat As'ads vader dat fortuintje te danken had aan zijne meegaandheid jegens die onrechtzinnigen, want onder al de geleerden van Medina was hij de eenige, die zich ertoe leenen wilde, onder dat schrikbewind moeftī te zijn. Dat echter Aḥmad As'ad of een zijner zoons thans eens aanzoek doen om de hand eener echter sajjidsdochter van Medina! Dan zal men zien, in hoeverre hunne gefabriceerde adelbrieven daar erkend worden.

In de laatste eeuwen is in den sajjidstitel wel eenigszins de klad gekomen; van hen, die zich daarmede tooien en niet tot de Alawiden of tot een der beroemde sjeriefengeslachten behooren, hebben zeker velen recht op dien eerenaam, maar velen ook niet. Daarom ware het voor As'ad, wiens familie sedert lang te Medina nu eenmaal in het dagelijksche leven om hare pretensie op dien titel niet lastig gevallen werd, beter geweest geene slapende honḍen wakker te maken door een beroep op genealogische werken uit de leugenfabriek van Aboel-Hoeda. Zoo prikkelt men tot tegenspraak; de *Moesalsal* (zie boven bladz. 405—6) heeft de rust der As'ads verstoord!

Het is al zeer dwaas van Aboel-Hoeda en As'ad om, waar hunne tegenstanders den draak steken met hunne beweerde afstamming van Aḥmad Rifā'ī, die grappen voor te stellen als tegen den heilige van dien naam gericht [1]). Dat zij verre! Zij vereeren den stichter der Rifā'itische orde zoo goed als andere heiligen, maar zij weten, dat er

1) Men ziet dus, dat men zich aan beide zijden aan de boven bladz. 409, aangeduide „Consequenzmacherei" schuldig maakt.

van hem geene afstammelingen bestaan. Hunne aardigheden richten zich tegen den eerst sinds korten tijd bekenden naamgenoot van den heilige, die geboren is in de Leugenvesting van Aboel-Hoeda, die daar overleed voordat zijne navelstreng nog afgevallen was, maar die toch vier afstammelingen nagelaten heeft: de beide grootmeesters der Rifâ'itische orde: Aboel-Hoeda en Aḥmad As'ad, en verder Aboel-Chara en Aboel-Dhoerâṭ [1]. Geen wonder, dat de twee eerstgenoemden den edelen Sajjid Fadhl belasteren en verguizen, omdat hij hunne aanspraken op den sajjidstitel niet als bewezen erkende.

Tot de laffe aardigheden, die de firma Aboel-Hoeda en As'ad zich tegenover hare vijanden veroorloofde, behoort o. a. de valsche bewering dat Amîn al-Ḥalawânî's vader een Indiër geweest zou zijn, die op de markt te Medina in gebroken Arabisch zijn suikergoed liep aan te prijzen [2]; inderdaad behoort Amîn tot een Arabisch geslacht, en bekleedde zijn grootvader eene eeuw geleden belangrijke functies in den Ḥidjâz. Met meer recht zou men kunnen beweren, dat As'ad uit Armenië afkomstig is, dat zijne voorvaderen, met namen als Stephanus enz. gedoopt, tot het gilde der paardendieven behoorden, terwijl Aboel-Hoeda's ouders in een dorpje bij Aleppo als gehuurde veehoeders den kost verdienden. Beiden danken hunne opkomst aan geheel andere dingen dan aan eene reeks van edele voorouders, gelijk straks nader uiteengezet zal worden.

De aanspraken op mystieke wetenschap, geestelijk gezag, ja heiligheid, welke Aboel-Hoeda en Aḥmad As'ad door tusschenkomst hunner leerlingen en vereerders in allerlei

---

1) Deze laatste namen beteekenen (met permissie!) in het Hollandsch: Jan Stront en Jan Scheet.

2) Dit is eene aardigheid, op Amîn's familienaam *Ḥalawânî*, die inderdaad „suikerbakker" kan beteekenen; van hetzelfde allooi dus, alsof men ten onzent van iemand, die Bakkers heet, zeide, dat zijn vader met den broodwagen had rondgeloopen. Trouwens de repliek, die hierboven werd weergegeven, is noch fijner van vorm noch zuiverder van inhoud.

geschriften gemaakt hebben, komen er in de pamfletten, waarvan wij den inhoud verkort wedergeven, al niet beter af dan hunne adelbrieven [1]).

Aboel-Hoeda's heiligheid zou, volgens de geschriften der Leugenvesting, reeds met zijne geboorte begonnen zijn, daar zijne moeder hem nooit anders dan in ritueel-reinen toestand zoogde!

Met deze en dergelijke, physiek onmogelijke beweringen trachten de grootmeesters de goê gemeente om den tuin te leiden. Tallooze wonderen (*karâmat's*) schrijft men aan Aboel-Hoeda toe, maar die verhalen te gelooven, staat gelijk met aan te nemen, dat de geurige amber uit misthoopen gewonnen wordt. Inderdaad kwam de onbeduidende, maar listige man uit Aleppo in de jaren 1287—1293 H. (1870—76) telkens naar Constantinopel en wist daar langs allerlei slinksche wegen de gunst van sommige grooten der aarde te winnen en zoo den weg te vinden tot den Soeltan. Daarbij vergete men niet, dat hij zijne promotie van achteren [2]) af begonnen is.

Dit laatste geldt evenzeer van Aḥmad As'ad, die te Medina eerst sedert 1278 H. (1861—62) in evidentie kwam. In dat jaar verscheen namelijk in die heilige stad een man, Maulâj Ḥoesain geheeten, uit den Maghrib (Noordwest-Afrika), gelijk men weet, het land der toovenarij bij uitnemendheid [3]). Maulâj Ḥoesain wist door zijne tooverkunst in zekere kringen van Medina opgang te maken; daar hij tevens een beoefenaar der paederastie was en Aḥmad As'ad zijn mooie zoontje Ibrâhîm gaarne ter beschikking van den geleerde uit het Westen stelde, was

1) Deze zaken worden vooral besproken in „*Stroomen*", bladz. 5, 6, 10, 13, 21, 42, 43, 54; „*Bekendmaking*", bladz. 2, 7—9, 14—15; „*Overeenstemming*" bladz. 2, 4—14, 15—19, 20.

2) In het oorspronkelijke is hier eene duidelijke zinspeling, volgens welke Aboel-Hoeda de paederastische lusten van sommige zijner beschermers bevredigd zou hebben.

3) Inderdaad gelden de Maghrebijnen in de Mohammedaansche wereld als de bewaarders van alle geheime en verboden wetenschappen en kunsten.

de vriendschap spoedig gesloten en liet de toovenaar gaarne iets van den hem omgevenden glans op Aḥmad As'ad afstralen.

Zonder twijfel heeft deze van Maulāj Ḥoesain de toovenarij geleerd, want alleen daardoor wordt het verklaarbaar, hoe zulk een individu bij den Soeltan en de grooten van het hof in hooge gunst kon komen. Als de Soeltan Aḥmad As'ad bij een zijner bezoeken ten paleize eens onverwacht wilde gelasten, zich van zijn broek te ontdoen, dan zou men daarin tal van tooveramuletten vinden, deels beschreven met de namen van waarlijk edele en vrome lieden als Moeḥammad Ẓāfir en Sajjid Fadhl, wier gunst bij den Heer der Geloovigen hij aldus tracht te vernietigen.

Om de door hen en hunsgelijken verbasterde en misbruikte orde der Rifā'ieten op te vijzelen, hebben Aboel-Hoeda en Aḥmad As'ad onzinnige verhalen in de wereld gebracht, als bijv. dat de Profeet, toen de stichter der orde Zijn graf te Medina bezocht, hem ten aanschouwen van duizenden geloovigen uit die heilige rustplaats de hand ten kus zou toegestoken hebben [1]. Ook zou Aḥmad Rifā'ī aan een der voorouders van Aḥmad As'ad verschenen zijn en hem voorspeld hebben, dat uit zijn zaad in de volheid des tijds een heerlijk mysterie geboren zou worden, waarmede dan Aḥmad As'ad bedoeld moet zijn. Aboel-Hoeda ontving eene soortgelijke openbaring betreffende zijne eigene voortreffelijkheid onmiddelijk van Chidhr, die hem in een visioen zijne aanstaande grootheid kwam mededeelen.

Hunne pogingen om hunne ṭarīqah ten koste van andere orden te verheffen keerden zich alle tegen henzelf.

Zoo de propaganda van Aboel-Hoeda voor bedevaarten naar het door hem ontdekte heilige graf van Aḥmad Rifā'ī's vader te Baghdad. Hij bedoelde, op die wijze te

---

1) Billijkheidshalve zij hier aangeteekend, dat dit verhaal reeds in oude Rifā'itische werken, zooals de boven bladz. 393 genoemde *Tirjāq al-moeḥibbīn*, wordt overgeleverd.

concurreeren met het wereldberoemde heiligdom der Qādiritische orde aldaar, het graf van Sjeich Abdal-Qādir Djīlānī. Namens de Qādirieten protesteerde de edele Baghdadsche Sajjid Salmān tegen bedoelde nieuwigheid in een geschrift, dat met den naam: *„De lichtende maan"* ter wereld kwam en welks verschijnen in den Rifā'itischen kring den nijd tot het toppunt deed stijgen.

Uit dien boozen hartstocht kwamen de geschriften voort, die in de Leugenvesting (van Aboel-Hoeda c. s.) tegen de Qādiritische orde en eindelijk zelfs tegen de alom erkende, onvergelijkelijke heiligheid van Sjeich Abdal-Qādir vervaardigd werden. Aboel-Hoeda schaamde zich evenwel, zijne lastertaal tegen Sjeich Abdal-Qādir met zijn eigen naam te bezegelen, gelijk de kat, die haar eigen drek zorgvuldig begraaft.

Nu hadden echter de Rifā'ieten in hunnen overmoed zichzelven den kuil des verderfs gegraven. Immers die geschriften, vol ongeloof en ketterij, deden eenen storm van verontwaardiging tegen hen opgaan in alle hoeken der Mohammedaansche wereld. In het uiterste Westen bestreed men hen met geleerde betoogen [1]; in Hindoestan spraken de grootste autoriteiten het vonnis des ongeloofs over die schotschriften en hare auteurs uit [2]. En toen Aboel-Hoeda, ter bezwering van het krijgsrumoer, dat hijzelf had doen ontstaan, zekeren Kamālad-dīn naar Indië zond om de menschen tot voorzichtigheid te manen, daar de Soeltan zelf zich in ootmoed voor den door hen verketterden grootmeester op de knieën geworpen had, toen hebben diezelfde geleerden, wel verre van zich te laten intimideeren, hun tegen dien ketter waarschuwend adres aan den Soeltan gericht.

Door dit alles werd Aboel-Hoeda genoopt, onder eede te verklaren, dat hij aan die godslasteringen onschuldig was;

1) Zie boven bladz. 391.

2) Zie boven bladz. 409.

ja, hij kwam zelfs met een opzettelijk voor het doel door hem vervaardigd geschrift voor den dag, hetwelk hij beweerde reeds in 1280 H. (1863—64) geschreven te hebben en waarin de lof van Sjeich Abdal-Qādir gezongen werd!

Even weinig profijt hebben de Rifā'itische heeren gehad van hun streven om hunne andere concurrenten, de Sjāḏilieten, zwart te maken. Sjeich Moeḥammad Ẓāfir, die de door hem genoten vorstelijke gunst ten volle waardig was, daar het stof van zijne sandalen heiliger en reiner is dan de baard van Aboel-Hoeda, noemden zij in hunne vuile geschriften eenen ketter, hoereerder en embryodooder; den geheelen Sjāḏilitischen kring te Medina, waaruit hij voortgekomen was, beschuldigden zij van ketterij, zelfs van ongeloof. Dergelijken laster veroorloofden zij zich ten aanzien van Ẓāfir's vrienden. Sajjid Fadhl werd ook van ontucht en ketterij beschuldigd en Sajjid Djamālad-dīn, wiens naam „schoonheid van den godsdienst" beduidt, noemden zij met een laf klankenspel *Ḥammālaṭ-ṭīn*, „Leemsjouwer", en stelden hem als eenen renegaat voor.

Al deze lasterpraat, zooals ook de door de Rifā'ieten verspreide geruchten omtrent een voorgenomen dynamietaanslag [1]) moesten dienen om hunne concurrenten uit Constantinopel verbannen te krijgen; maar de toeleg mislukte, de ellendige pamfletten werden ten vure gedoemd, en de hoofden der bende, die ze of zelve geschreven of geinspireerd hadden, kozen de wijze partij van ze te verloochenen. Daarenboven hadden de aanvallen op de Sjāḏilieten van Medina ten gevolge, dat verscheidene Medinensers, die anders wellicht gezwegen zouden hebben, nu geprikkeld werden om in het openbaar al het vuilnis, dat de familie As'ad te Medina achtergelaten heeft, op te rakelen en te wijzen op al de rampen, welke de invloed der As'ads over hunne vaderstad gebracht heeft.

De intrigues van Aboel-Hoeda keerden zich dus tegen

---

1) Zie boven bladz. 404.

hemzelf; hij, die door gedienstige leerlingen als heilige (*walī*), als wereldpool (*qoeṭb*), ja als *mahdī* werd voorgesteld, vertoonde zich steeds duidelijker in zijne ware gedaante van toovenaar en leugenprofeet: de Indische qādhī Ismā'īl al-Mihrī kon op de instemming van alle weldenkenden rekenen, toen hij eene brochure uitgaf, getiteld. „*De ketenen en de boeien aan den nek van hem, die Abdoel-Hoeda* („de man der rechte leiding") *genoemd wordt, maar Aboel-Dhalāl* („de man der dwaling") is [1]).

Treurig is het, dat degenen, die het dichtst bij den Soeltan gezeten zijn, blind schijnen voor den bedenkelijken invloed, dien Aboel-Hoeda en As'ad ook op de politiek en het inwendig bestuur van het Turksche rijk uitoefenen [2]).

De degelijkste dienaren van de regeering, zooals Midḥat Pasja, de hervormingsgezinde wezīr [3]), of Oesmān Pasja, de energieke gouverneur van den Ḥidjāz [4]), werden op hunne instigatie verbannen of afgezet. De verliezen en vernederingen, welke de Turksche dynastie troffen ten gevolge der Egyptische en Armenische quaesties, zijn voor een goed deel aan hunne raadgevingen toe te schrijven.

Het diepst van allen werd Arabië door hunne satanische inblazingen getroffen, en hierbij treedt Aḥmad As'ad, als geboren Medinenser en sedert eenigen tijd schoonvader van den zoon des Grootsjeriefs van Mekka, van zelf op den voorgrond. Inderdaad zijn de misbruiken en knevelarijen in de laatste decenniën over den Ḥidjāz vermenigvuldigd, en weet iedereen,

---

1) السلاسل والاغلال في عنق من يدعى ابا الهدى وهو ابو الضلال geciteerd in „*Bekendmaking*", bladz. 7.

2) Hierover vooral „*Stroomen*", bladz. 6–7, 10—14, 16, 18, 33, 34, 47, 48, 49, 50—51; „*Bekendmaking*", bladz. 15; „*Overeenstemming*", bladz. 3—4.

3) Deze, in Europa als een vertegenwoordiger van „Jong-Turkije" welbekende persoonlijkheid, heeft met de beste bedoelingen heel wat geld vermorst aan onpractische nieuwigheden, zonder met de geschiktheid van tijden en plaatsen rekening te houden.

4) Over dezen veelszins degelijken gouverneur, die evenwel niet vrij was van de meest bekende gebreken der Turksche bestuurders, zie men mijn „*Mekka*", Deel I, bladz. 176—188.

dat Aḥmad As'ad en zijn voorname schoonzoon met hunne vrienden de hoofdschuldigen zijn. Maar de wijze, waarop dit alles vooral in de „*Stroomen*" behandeld wordt, getuigt te zeer van de animositeit, die ook om geheel persoonlijke redenen Amīn al-Ḥalawānī tegen de As'ads bezielt, om buiten den kring van As'ads vijanden veel indruk te kunnen maken [1]).

Aḥmad As'ad, heet het, bedreef te Medina in zijne jongere jaren ontucht met de zuster en met de volle nicht zijner vrouw en liet zijne eigene dochter trouwen met eenen zoon, dien hijzelf waarschijnlijk in overspel verwekt had; verder worden als zijne geheime vriendinnen de dochters van Sajjid Djawād al-Koerdī, Sja'bānah, de dochter van Koelaib al-Djazzār en anderen genoemd, zelfs in dichtmaat bezongen. Nadat As'ad tot macht gekomen was, zorgde hij, dat de families van die slechte vrouwen dotaties of jaargelden van Soeltanswege ontvingen. Hij wordt door Amīn begiftigd met titels als: hoerenwaard, bedrieger van eigen huis en buur, tot het kwade geschapen en giftig als een schorpioen, heiden, magenverkooper [2]), domkop, ezel, woekeraar. Hij gelijkt niet op zijnen vader, maar op den neger, die tijdens zijne ontvangenis als waterdrager dagelijks de woning zijner ouders binnentrad. Als pendant van deze insinuatie tegen de eer van As'ads moeder kan de bede dienen, dat God het graf zijns vaders drenke met drek en urine, en daarbij past weder de vergelijking van As'ad zelf met eene soort van vampyr, die volgens de sage in den Maleischen archipel gevonden wordt, en die zijn dunne lichaam in den neus van zijn slapend slachtoffer brengt om diens bloed op te zuigen, maar te gelijker tijd met zijne vleugels als met eenen waaier diens aangezicht heerlijk verkoelt. Evenals Aboel-

1) Die insinuaties en scheldwoorden leest men vooral „*Stroomen*", bladz. 9, 11—13, 15, 16, 19, 21, 23, 25, 36, 39, 42, 47, 52.

2) Zoo noemt men de lieden, die aan het armere gedeelte der bevolking den afval der slachterij, zooals beenderen en het eetbare deel van het ingewand verkoopen.

Hoeda heeft As'ad reeds sedert 30 jaren meer dan eens één doodvonnis verdiend; vervloekt zijn zij beiden en vervloekt de tijd, die zulke ellendelingen in de gestoelten der eere doet zetelen!

In het voorbijgaan worden wij gewaar, dat de haat, die tusschen Amīn en As'ad heerscht, niet van gisteren dateert [1]). Reeds in 1266 H. (1850) bestreed de familie As'ad rechten, die sedert meer dan 50 jaren door Amīn's familie op zekere waqf-huizen waren uitgeoefend; rechten, die, zelfs al waren zij niet zoo stellig geweest als inderdaad het geval was, toch door verjaring onaantastbaar waren geworden [2]). Met behulp van valsche getuigen en omgekochte qādhī's wist As'ad die rechten van kracht te berooven; doch slechts tijdelijk, want weldra sloeg het uur der wrake, en in 1285 H. (1868—96) moest hij zich zelfs de vernedering laten welgevallen, uit een door hem gehuurd huis met geweld door den eigenaar te worden verwijderd.

In sommige geschriften uit de school van As'ad wordt aan Amīn verweten, dat hij hidjrah [3]) deed naar het land der ongeloovigen, het „gebied des oorlogs", en daar boeken ging verkoopen. Alsof eene handelsreis eene hidjrah ware, alsof men landen, die in vreedzame betrekking met den Heer der Geloovigen staan, „gebied des oorlogs" kan noemen, en alsof het verkoopen van boeken aan ongeloovigen door de heilige wet verboden ware! Meer dan op de landen van Europa, is de naam „gebied des oorlogs" thans op Medina toepasselijk geworden door den vloek van As'ads

---

1) „*Stroomen*", bladz. 12—13, 29—30.

2) De bewering, door Mr. L. W. C. Van den Berg meermalen uitgesproken, als zou de verjaring aan het Mohammedaansche recht vreemd gebleven zijn, wordt hier zijdelings weersproken; voor hen, die niet onbekend zijn met de beroemdste fatwaverzamelingen, is het trouwens onnoodig haar te weerleggen.

3) Hidjrah, veelal ten onrechte door „Vlucht" vertaald, is het verlaten van het land zijner inwoning onder verbreking van alle banden, die den geëmigreerde daarmede verbonden, om daarbuiten, hetzij defensief of offensief, zijne rechten, inzonderheid zijn geloof te handhaven.

macht, die alle zekerheid van leven, have en goed van de bewoners der heilige stad heeft weggenomen. As'ad deed beter, met aan zijne eigene woekerzaken, aan zijne door knevelarij vergaarde schatten te denken, die hem in staat stelden bij het huwelijk zijner dochter met den zoon des Grootsjeriefs van Mekka feesten te geven, waarop zelfs Europeesche gezanten als gasten verschenen en Franken de spijzen ronddienden!

In Europa is een broeder van As'ad naar den geest: de rijkgeworden Jood Rothschild; maar deze is bij hem vergeleken een edelman te noemen. Immers hij en zijne familieleden gebruiken de door hun geld verkregen invloed niet om hunne geloofsgenooten onder de bewoners van hun oude vaderland te verdrukken en te kwellen; zij laten de Joden van Jerusalem met rust. As'ad's familie daarentegen schijnt het erop toegelegd te hebben, den bewoners van Medina het leven ondragelijk te maken.

Spottend hebben As'ads pennevoerders Amīn „den molenaar" genoemd, omdat hij eens, ten bate van de bevolking van Medina, gepoogd heeft, daar eenen door stoom gedreven graanmolen in werking te brengen. Door den invloed van As'ads familie werd die poging echter verijdeld, daar de autoriteiten in de beide heilige steden van Arabië in de laatste jaren zich als slaven van As'ad beschouwen. Tal van andere voorbeelden van dergelijk machtmisbruik worden aangehaald; terecht vervloekt de bevolking van Medina As'ads naam!

In 1307 H. (1889—90) zijne vroegere woonplaats bezoekende, heeft As'ad zich daar in het bedehuis plechtig met de voornaamste personen, dien hij onrecht aangedaan had, verzoend; alle oude veeten zouden vergeten zijn en onderlinge waardeering de vroegere vijandschap vervangen. Zoo waren de woorden; maar de daden? In de laatste zes jaren heeft het niet stilgestaan van verbanningen, waardoor diezelfde nieuwe vrienden van As'ad op grond van valsche

aanklachten en verdachtmakingen getroffen werden; dat moest vooral de familie der sajjids Ṣāfī [1]) ondervinden!

Voor de Turksche belangen in Arabië waren de raadgevingen van As'ad al even verderfelijk als voor die der burgers van de heilige steden.

De Meṭēr-stammen behooren tot de meest plunderzieke, die de omgeving van Medina onveilig maken. Een paar jaren geleden zagen zij zich door allerlei omstandigheden genoopt, zich aan den Turkschen gouverneur van Medina te onderwerpen en hunne belofte van beterschap aan zijne strenge controle te onderwerpen. Hiertegen protesteerde nu in het jaar 1312 H. (1894—95) Moeḥammad bin Rasjīd, de onafhankelijke emier van het hoogland van Centraal-Arabië (Nedjd), bewerende, dat de Meṭēr van oudsher onder zijn gezag gestaan hadden. Te Constantinopel, waar zijne aanspraken onderzocht zouden worden, werd natuurlijk As'ad als specialiteit voor Arabische zaken geraadpleegd. Bin Rasjīd weet, hoe men te Constantinopel tot zijn doel geraakt, en kocht den grootmeester der Rifā'ijjah om; As'ad beduidde den machthebbenden, dat de Pasja van Medina zijn boekje te buiten was gegaan, en de Meṭērstammen werden aan Bin Rasjīd overgeleverd. Onder de argumenten, die As'ad bezigde, behoorde ook dat van bangmakerij; hij stelde Bin Rasjīd voor als iemand, die over evenvele duizenden gewapende mannen te beschikken heeft als zijne macht inderdaad honderden telt. Op dezelfde wijze tracht Aboel-Hoeda den Soeltan vrees aan te jagen door in geschriften de leugen te verspreiden, dat 1500 plaatsvervangende leeraars van de Rifā'ietenorde aan hem ondergeschikt zijn; opdat angst voor eene zoo omvangrijke geestelijke macht den Heer der Geloovigen weerhoude, naar de rechtmatige klachten tegen dien leugenaar te luisteren. Ibn Rasjīd begon met zijne nieuwe onderdanen wegens hunne welwillendheid jegens den Turk door eenen rooftocht te kastijden, en zoo moesten

---

1) Zie boven bladz. 383.

de Meṭēr, thans uit armoede, wel weder hun oude plunderbedrijf ter hand nemen.

Nadat As'ads slechte raad deze noodwendige gevolgen had opgeleverd, ging hij uit een ander vaatje tappen en bepleitte nu de noodzakelijkheid van eene Turksche expeditie tegen Bin Rasjīd; als het daartoe kwam, zou hij immers weder gelegenheid vinden om in troebel water te visschen en de lucratieve rol van bemiddelaar te spelen. Of de Turksche dynastie, van allerlei zijden reeds bestookt, daarbij in groote moeielijkheden geraakt, deert hem weinig.

Sedert As'ads vriendschap met den Grootsjerief door verzwagering versterkt is, hebben de verongelijkte Mekkanen en de uitgezogen bedevaartgangers geene toevlucht meer; al hunne klachten worden te Constantinopel door As'ad opgevangen, die zijne 6000 guineas per jaar niet voor niets van den Grootsjerief ontvangt. Een der vele notabelen, die zich genoodzaakt zagen het heilige gebied te verlaten, is de Sjerief Moeḥammad bin Moehanna.

Amīn al-Ḥalawānī vermeldt slechts in het kort wat er tusschen dezen sjerief, die jaren lang de zaken van den Grootsjerief te Djiddah waarnam, en zijn vorstelijken lastgever voorgevallen is; eene brochure van Bin Moehanna zelf, die in 1309 H. (1891—92) te Toenis werd gedrukt, geeft in 7 bladzijden 4° de klachten van dezen balling uitvoerig weer. Zijn pamflet heet: „*De verborgenheid van het bestaan, of hetgeen Bin Moehanna van Aun* (den Grootsjerief) *heeft ondervonden*" [1]; het doet zich voor als uit de pen van Bin Moehanna zelf gevloeid, maar daar de litterarische ontwikkeling van dezen edelman zeer gering is, moet het naar zijne gegevens door een hulpvaardig vriend samengesteld zijn.

In de havenplaats Djiddah is de invloed van den Groot-

1) خبيئة الكون فى ما لحق ابن مهنى من عون * طبع بالقسم العربي من المطبعة الجامعة الكائنة بشارع سيدي ابي منيجل عدد ١٥ بتونس سنة ١٣٠٩ هجرية

sjerief zeer veel meer beperkt dan in Mekka; daar heeft de Turksche administratie sedert den tijd der Wahhābieten inderdaad alles aan zich getrokken, behalve de Bedawienenzaken in den engeren zin des woords. Deze laatste had dus Bin Moehanna te behandelen.

Verschillende omstandigheden haalden hem in die betrekking de ontevredenheid van den Grootsjerief op den hals. Hij zelf beweert thans, dat die vorst hem lastgevingen verstrekte, welker uitvoering met de belangen der Turksche dynastie in strijd geweest zou zijn, en hij zinspeelt op geheime betrekkingen, die de Grootsjerief met vertegenwoordigers van Engeland wenschte aan te knoopen. Het komt mij voor, dat die beschuldiging minstens overdreven is, en dat Bin Moehanna haar slechts uit met het doel om te Constantinopel argwaan tegen de goede trouw van den Emier van Mekka te wekken.

Hoe dit ook moge zijn, in 1306 H. (1889) verkreeg Bin Moehanna op zijne aanvrage ontslag uit zijne betrekking te Djiddah. Nu was zoowel de Grootsjerief zelf als diens geheimschrijver en sommigen zijner helpers aan Bin Moehanna nog belangrijke geldsommen schuldig. Daar deze niet gereedelijk betaald werden, stelde Bin Moehanna zijne eischen door tusschenkomst van het Turksche bestuur in. De Grootsjerief verlangde herhaalde malen, dat men zijn vroegeren zaakgelastigde persoonlijk tot hem zou zenden om de zaken mondeling te bespreken, en telkens wanneer het Turksche bestuur zwak genoeg was geweest om dezen wensch in te willigen, werd Bin Moehanna, nu eens te Mekka, dan weder te Ṭāïf, in de gevangenis geworpen, waar men hem door bedreigingen trachtte te bewegen van een deel zijner aanspraken af te zien of zijne bewijstukken uit handen te geven.

Wel werd Bin Moehanna telkens weder door den Turkschen gouverneur uit zijne gevangenschap verlost, maar het einde was, dat de Qāimmaqām van Djiddah hem namens den Wālī te kennen gaf, dat deze niets meer voor hem kon doen.

Bin Moehanna ging nu naar Constantinopel, waar hij, in afwachting van een onderzoek zijner grieven, ten huize van Sjeich Moeḥammad Ẓāfir als gast des Soeltans mocht vertoeven Een jaar na zijne aankomst woedde echter het vuur der intrigue op het hevigst tegen Ẓāfir en diens vrienden, en zag Bin Moehanna duidelijk, dat zijne grieven door As'ad c. s. verdonkeremaand werden. Hij week dus naar Toenis uit, waar hij zijne thans door ons besprokene brochure in 1309 H. (1891—92) liet drukken.

Naar ik verneem, is hij sedert ook naar Britsch-Indië gereisd en heeft in Engelsche dagbladen verhalen doen drukken van al de misbruiken, die het sjerifaat van Mekka en het Turksche bestuur aldaar aankleven. Te Constantinopel schijnt men toen bang geworden te zijn, dat deze verbannen sjerief eens op een of ander ongunstig oogenblik door de Engelschen zou worden gebruikt om hunne suprematie over den Ḥidjāz te vestigen. Men heeft Bin Moehanna toen weten te bewegen, weder naar de Turksche hoofdplaats te komen en hem een jaargeld toegekend, dat hem voor de beweerde door hem geleden verliezen schadeloos stelt.

Men ziet ook hier weder, hoe handig velen gebruik weten te maken van de vrees des Soeltans Abdal-Ḥamīd èn voor binnenlandsche troebelen èn voor nieuwe inmenging der mogendheden in de zaken van zijn rijk.

In de vele geteekende en ongeteekende smeekschriften, die gedurende de regeering van Abdal-Ḥamīd uit Mekka zijnen troon bereikten en waarin over de knevelarijen der elkander opvolgende grootsjeriefen, de onbetrouwbaarheid der telkens wisselende gouverneurs, de ongeloofwaardigheid der commissoriale verslagen werd geklaagd, heette het meermalen, dat de nood de verdrukten ten slotte naar bescherming van andere mogendheden zou doen uitzien. Eenige decenniën geleden zouden onderdanen van den Grooten Heer het nog niet gewaagd hebben, zulke taal tegen hem te voeren.

Het doet pijnlijk aan zulke goedkoope bewijzen van overmoed waar te nemen jegens eenen bedrogen vorst, die toch reeds de speelbal der strijdige belangen van vreemde machten is. Natuurlijk zijn die uitingen nog sterker in pamfletten, die buiten Turkije gedrukt en daarbinnen heimelijk verspreid worden. Het volgende [1]), aan Amīn's brochure ontleend, moge als staaltje dienen:

„Al ziet nu de Verhevene Regeering (Allah bescherme „haar!) in deze tijden geen groot belang in den Ḥidjāz, „wijl die provincie haar geene voldoende inkomsten doet „toevloeien, en al laat zij derhalve den Ḥidjāz en zijne „bewoners ten prooi aan twee mannen (bedoeld zijn de „Grootsjerief Aun en Aḥmad As'ad), de tijd zal toch „komen, waarin de Europeesche mogendheden zich ernstig „de belangen gaan aantrekken van hunne derwaarts ter „bedevaart gaande of daar gevestigde onderdanen en de „opheffing der ongerechtigheden zullen eischen. Dan zal „de Regeering tot het inzicht en de overtuiging komen, „dat de Ḥidjāz tot hare belangrijkste provincies behoort en „dat hier het uitgangspunt ligt van het geschil, dat tus„schen Haar en alle Europeesche mogendheden zal ontstaan.

„Er zijn toch dertien Europeesche mogendheden, die Mo„hammedaansche onderdanen hebben, en onder haar bestuur „leven honderdtachtig millioenen Mohammedanen, die allen „in de termen vallen om de bedevaart naar Mekka te doen.

„Als nu de Europeesche mogendheden eens gezamenlijk „verantwoording eischten wegens de plundering, roof, dood„slag en bedriegerij, waaraan hare hadji's in het gebied „der beide heilige steden blootstaan, dan weet ik waarlijk „niet, wat de Verhevene Regeering zou antwoorden, en in „welk licht dan Hare vertrouwelingen Haar verschijnen „zouden, zooals Aḥmad As'ad en consorten! Of dan zou „blijken, dat zij lieden zijn van goede trouw of van bedrog, „vervalsching en verduistering?

---

1) *„Stroomen"*, bladz. 8—9.

„O God, laat ons niet sterven voordat wij dien dag aan-„schouwen, wanneer de wegen tusschen de heilige steden „veilig worden en doodslag en roof daar en rondom het „Verlichte Medina ophouden! Bij God, eens was het Ver-„lichte Medina een gebied, waarheen men hidjrah deed [1]), „een gebied van veiligheid, maar sedert Aḥmad As'ad en „diens zoons daar het onbeperkte gezag uitoefenen, gelijkt „het meer op een gebied des oorlogs, daar de menschen er „niet meer zeker zijn van hun leven, hunne eer en hun goed.

„Bij God, niemand is thans te Medina zeker van zijn „leven en zijn goed, tenzij hij den schijn aanneemt van „onderwerping aan de familie van As'ad en die van al-„Chāsjqī of hun dient hetzij als entremetteur of als clown „of als valsch getuige ten behoeve hunner verzinsels en „van hunnen roof van anderer eigendom.

„Vroeger plachten de Medinensers trouw te bidden voor „de glorie en de overwinning van den Heer der Geloovigen; „sedert echter Aḥmad As'ad de geleerden en de sajjids van „Medina uit hunne vaderstad verbannen heeft, smeekt die „bevolking slechts om Gods hulp en bescherming tegen „het onrecht van Aḥmad As'ad en de geweldenarij en den „overmoed zijner zoons tegen de lieden van Medina, zoodat nu „hun gebed aldus luidt: „O God! verhelder het inzicht „„van den Heer der Geloovigen en doe hem weten, hoe „„zich de zoons van As'ad te Medina gedragen! O God! „„bevrijd de lieden van Medina van de ellende, die As'ads „„huis hun berokkent! enz".

De lezer heeft thans een kijkje verkregen in de godsdienstige entourage van Soeltan Abdal-Ḥamīd, in den strijd, die te Constantinopel tusschen hoofden van mystieke orden, vertegenwoordigers van voorname sajjidsgeslachten enz. gevoerd wordt om den grootsten invloed op den Chalief. Men ziet, dat ik niet te veel zeide, toen ik dien strijd verre van verkwikkelijk noemde; de vuilste zaken, waar-

---

1) Namelijk in den tijd van den Profeet, die Medina tot hoofdzetel van het ware geloof maakte. Zie boven, bladz. 419, noot.

mede hier mannen, die bijna allen om en bij de zeventig levensjaren tellen, elkaar naar de ooren gooien, heb ik in mijn relaas niet eens opgenomen.

Hetgeen in deze geheele polemiek het meest treft, is het ontbreken van eenig zakelijk motief. Het is geen verschil in richting of levensbeschouwing, het zijn geene uiteenloopende meeningen over de hoogste godsdienstige of staatkundige vraagstukken, over de belangen van hunne gemeente of hun rijk, die deze grijsaards verdeelen en allengs tot elkanders doodvijanden hebben gemaakt. Het eenige beginsel, dat de pennen dezer groote mannen en hunner volgelingen bestuurt, is de zucht om de gunst des Soeltans voor zich te winnen, en die niet met zijns gelijken te deelen, maar ze liever ten hunnen nadeele en ten bate van zijne eigene gehoorzame kliek aan te wenden. De laagste stoffelijke aspiraties en persoonlijke belangen nemen hier niet eens de moeite zich met den schoonen schijn van eenen strijd om principes te bedekken. Tusschen zulke lieden heeft de Soeltan te kiezen, wanneer hij naar geestelijke leiding omziet. Op zuiver staatkundig terrein is het niet minder treurig gesteld; trouwens het gebied van den godsdienst en dat van den staat zijn in Turkije minder dan elders van elkander gescheiden, en de vlugschriften, die wij thans leerden kennen, mogen uit religieuse kringen afkomstig zijn, niemand zal beweren, dat de godsdienst er alleen aan het woord is.

Wel een treurig vorstelijk bestaan is dat van den opperheer van het vervallen Turksche rijk! Boven zich ziet hij de Europeesche mogendheden met elkander twisten, wie het meeste profijt zal hebben van zijne ellende, gezamenlijk zich vermeiende in de welige ontwikkeling van de kiemen des verderfs, die uit alle hoeken tot om zijnen troon voortwoekeren. Werpt hij den blik omlaag en zoekt hij heul en troost bij zijne trouwe onderdanen, dan aanschouwt hij tooneelen als die, waarmede wij thans kennis gemaakt hebben.

WAAROM DE TENGGEREEZEN OFFERS BRENGEN AAN DEN BROMO.

DE LEGENDE VAN

KJAHI KOESOEMO.

MEEGEDEELD DOOR

J. H. F. KOHLBRUGGE.

Het echtpaar Kjahi Oemah en Njahi Oemah woonde te Roebo in den Tènggĕr, niet ver van de plaats, waar thans de desa Ngadiwono gevonden wordt. Zij waren de eerste bewoners van dit gebergte. Van daar verhuisden zij en bouwden hunne stulp op den Penandjaän; dit is de hoogste top van den kraterrand, die het centrum vormt van het breede Tènggĕrgebergte. Het is van deze plaats, dat men den grootsten krater der wereld in zijn geheel kan overzien, tevens negen andere kraters kan tellen en Java van noord naar zuid met den blik overspannen kan. Zeker waren Kjahi Oemah en Njahi Oemah gevoelig voor het schoone. Evenwel, gelukkig waren zij ook daar niet. Al werd hun oog verzadigd door het schoonste panorama der aarde, hun hart bleef hunkeren naar meerdere liefde, want hun echt was niet met kinderen gezegend. Toen deed Kjahi Oemah, wrevelig en wanhopig eene gelofte en hij zwoer bij den ouden vuurbraker, den alles vernielenden Bromo: „Zoo mijn wensch vervuld wordt, ja, zoo ik vader mag worden, vader van vijf en twintig kinderen, dan zal ik al mijne kinderen, wanneer ook het jongste volwassen zal zijn, aan den Bromo offeren, door allen in den krater te storten."

En de wreede Bromo, de vriend des doods, verzot op offeren, vervulde den wensch van Kjahi Oemah. Een zoon

werd hem geboren; dezen, den oudsten noemde hij Tènggĕr; en de vruchtbaarheid van Njahi Oemah verminderde niet, vier en twintig andere kinderen volgden op den eersteling.

Toen nu alle kinderen volwassen waren, gedacht Kjahi Oemah zijner gelofte en, met smart vervuld, verzamelde hij zijne kinderen om zich heen en deelde hun mede tot welken prijs hij hun had verkregen en dat zij thans ten doode waren gedoemd. Allen zwegen, met gelatenheid hun lot afwachtende. De doodelijke stilte werd echter plotseling verbroken door de stem van den jongsten zoon, Koesoemo (de bloem) geheeten.

„Neen vader dat mag niet, gij moogt Uwe gelofte niet letterlijk vervullen, want wie zal nog planten en zaaien, wie zal oogsten zoo wij allen sterven? Het gebergte mag niet zonder menschen zijn.

Daarom neem mij als eene offerande voor allen, doodt mij, den vijf en twintigsten, en niet alle vijf en twintig. De Bromo zal tevreden zijn zoo hij één offer ontvangt, en alle volgende jaren ter herinnering aan mijnen dood, die hun het leven bracht, zullen mijne broeders op den jaardag van mijn sterven, beginnen het land te patjollen, het te bezaaien en te beplanten."

Zijn wensch werd vervuld; hij stierf den offerdood voor zijn volk. Zijne broeders en zusters, waarvan de oudste Tènggĕr heette, werden de stamvaders en moeders van de orang Tènggĕr of Tènggereezen.

Elk jaar, op den eersten dag der maand Kesodo, vereenigen zich deze afstammelingen, duizenden mannen, vrouwen en kinderen in de Zandzee. Alle geloften, die gedurende het voorafgaande jaar werden gedaan, worden dan volbracht; de priesters doen hunne gebeden opstijgen met den rook van den geurigen amber, en eindelijk klimmen allen op naar den rand van den krater en werpen hunne offeranden in den donkeren, rookenden, bruisenden afgrond. Dat is het offerfeest ter gedachtenis van Kjahi Koesoemo, die door zijnen dood zijn volk redde en het leven schonk.

IETS OVER VERJARING

IN HET

MOEHAMMEDAANSCHE RECHT

DOOR

Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.

Onder de instellingen, die *„voor onzen maatschappelijken toestand nagenoeg onontbeerlijk"* zijn en die in het Moehammedaansche recht *„geheel en al ontbreken"*, noemt Mr. L. W. C. VAN DEN BERG [1]) met zekeren nadruk die der *verjaring*.

In verband met die stellige uitspraak heeft het terecht verwondering gewekt, dat bijv. het *Tribunal de Ire instance* te Toenis in de overwegingen, waarop het zijne vonnissen grondt, de verjaring als eene bekende instelling van het Moehammedaansche recht in Noordwest-Afrika pleegt aan te voeren [2]). Inderdaad is Mr. VAN DEN BERG's uitspraak eene dwaling, die zich alleen uit gebrekkige bekendheid met de bronnen van het Moehammedaansche recht laat verklaren; zij is dit niet alleen ten aanzien van het gebied, waar de Malikitische school heerscht, maar ook de thans voor de practijk belangrijkste school der Ḥanafieten kent sinds lang de verjaring als een middel om rechten te verkrijgen (*usucapio*) [3]) en van verbintenissen bevrijd te worden (*prae-*

1) O. a. in den derden druk zijner *„Beginselen van het Moḥammedaansche recht"*, bladz. 74, waarmede nog te vergelijken bladz. 117.

2) Men zie de *„Revue internationale de législation et de jurisprudence musulmanes, fondée par M. Eug. Clavel"*, 1re année, pp. 86 en 217.

3) Op een voorbeeld hiervan had ik onlangs gelegenheid te wijzen bij mijne bespreking van eenige Arabische strijdschriften in het *Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap*, Deel XXXIX, bladz. 419, Noot 2.

scriptio) en Sjafi'itische autoriteiten van den eersten rang hebben zich daarbij aangesloten.

Alvorens dit nader aan te toonen, zal het nuttig zijn eenige belangrijke, maar vaak vergeten waarheden betreffende de grondslagen en de bronnen van het Moehammedaansche recht in herinnering te brengen.

Die grondslagen zijn vierderlei: 1° de *Qoerān*; 2° de *Overlevering* betreffende de uitspraken en handelingen van den Profeet en van de meest gezaghebbenden onder zijne oudste volgelingen; 3° de *Idjmā'* 1), d. i. de consensus der in haar geheel onfeilbare gemeente, vertegenwoordigd door de wetgeleerden van elken tijd 2); 4° de *Qijās* of deductie (volgens zekere regelen van redeneering) van nieuwe rechtsregelen uit de reeds bestaande.

Voor de practijk is de derde dezer grondslagen verreweg de belangrijkste, daar hij feitelijk de drie overige in zich opneemt, en daar men slechts door zijne tusschenkomst van die andere gebruik mag maken. Niemand, zelfs geen wetgeleerde van den eersten rang, mag thans uit den Qoerān of de Overlevering leeren, wat de wet Gods voorschrijft; alleen hetgeen in de gezaghebbende wetboeken, verklaard en aangevuld door het onderwijs van gezaghebbende ge-

1) *Djamā'ah*, zooals VAN DEN BERG dezen grondslag wel eens noemt, heeft eene andere beteekenis en wordt door Moeslimsche wetgeleerden nooit in dezen zin gebezigd.

2) Hiermede bedoelen de Moehammedaansche wetgeleerden niet hetzelfde, wat de Christelijke kerk uitdrukte met: „*quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est*”. In de werken over de *Oeṣoel al-fiqh* („Grondslagen der wetgeleerdheid”) wordt steeds uitdrukkelijk herinnerd, dat het gezag der geleerden *van elken tijd* geldt *voor hunnen tijd*; zoo vindt men dan ook in latere wetboeken menigmaal uitspraken der „ouderen” ter zijde gesteld, omdat de „lateren” tot andere conclusies zijn gekomen, natuurlijk binnen de steeds meer beperkte grenzen hunner bevoegdheid, en vooral is in latere tijden overeenstemming bereikt over tal van punten, die vroeger het voorwerp waren van groot verschil van meening. Ook het meeningsverschil tusschen de (thans nog vier) rechtzinnige scholen van wetgeleerdheid is in den consensus opgenomen, daar de geheele gemeente eenstemmig het recht van dat verschil erkent en aan geen der vier *madhabs* een volstrekten voorrang toegekend wil zien.

leerden, uit die bronnen is afgeleid, geldt den orthodoxen Moehammedaan als wet. Ook het grootste deel van wat langs den weg van Qijās uit de woorden van God en den Profeet is gededuceerd, staat voor latere geslachten in die wetboeken eens voor altijd met gezag opgeteekend; slechts dan, wanneer nieuwe toestanden nieuwe rechtsverhoudingen medebrengen, welker regeling in de geldende wetboeken niet of niet ondubbelzinnig vervat is, mogen de wetgeleerden van onzen tijd dat middel der redeneering nog toepassen. Zoodra dan eene zekere mate van overeenstemming omtrent de beslissing van zulk eene nieuwe rechtsvraag is bereikt, geldt ook die decisie als gegrond in den consensus der gemeente.

Nu heeft de onfeilbare consensus in de latere eeuwen gedurende ieder tijdperk voor iedere erkende rechtsschool het stempel van haar gezag gedrukt op eenige uit die school voortgekomen rechtsboeken. Telkens kwamen latere werken van dien aard de oudere vervangen, niet als beter, maar als meer in overeenstemming met de behoeften van hunnen tijd. De oudere bleven theoretisch even hoog vereerd, maar practisch kreeg die vereering uit een wetgeleerd oogpunt bijna dezelfde beteekenis als de wijze, waarop men Qoerān en Overlevering beschouwde: er stond wel nagenoeg alles in, wat men noodig had, maar men kon, ja mocht het daar niet meer zoeken, en moest zijne kennis der wet eraan ontleenen door het intermédiair van jongere bewerkingen of commentaren.

Qoerān en Overlevering blijft men altijd in beperkte kringen bestudeeren, meer echter met een stichtelijk, dan met een practisch doel. De werken van de stichters der orthodoxe rechtsscholen daarentegen, en die hunner oudste leerlingen zijn in de Moehammedaansche wereld van lieverlede bijna onbekend geworden. Geen wonder; voor de practijk heeft men er weinig aan, en men houdt weinig tijd over om zich daarmede bezig te houden, wanneer men de thans

feitelijk gezaghebbende werken eerst onder de knie wil hebben.

Een concreet voorbeeld, betreffende de in Nederlandsch Indië gevolgde Sjafi'itische rechtsschool, moge dit ophelderen. In het jaar 1551 (958 H.) schreef Ibn Ḥadjar zijnen *Aṭ-Toeḥfah* genaamden commentaar op het destijds in hoog aanzien staande Sjafi'itische compendium Al-Minhādj van An-Nawawī. In 1565 (973 H.) verscheen een commentaar op ditzelfde boek van Moeḥammad Ar-Ramlī, die onder den naam *An-Nihājah* bekend is. Beide commentaren maakten al dadelijk grooten opgang in de Sjafi'itische wereld, maar in den aanvang waren er toch nog andere werken, die met deze om den voorrang dongen.

Allengs echter leerde de consensus der Sjafi'itische autoriteiten steeds stelliger, dat de *Toeḥfah* en de *Nihājah* op ongeëvenaarde wijze den inhoud der oudere wetgeleerde werken voor lateren tijd toegankelijk maakten en in den tijd der auteurs aan de orde gestelde rechtsvragen beslisten.

Men kan niet zeggen, dat zij den Minhādj verdrongen of vervangen hebben, want deze had nooit eene andere bestemming dan die van een compendium, dat de studenten, naar middeleeuwsche, in Moehammedaansche landen nog steeds geldende methode, van buiten leerden om zich daarbij later den veel uitvoeriger inhoud van het door hen genoten onderwijs te herinneren. Zelfs Nawawī heeft dat werk niet anders beschouwd willen zien dan als een excerpt, een hulpmiddel voor de memorie.

Het excerpt voldeed zoozeer aan de paedagogische eischen, dat groote mannen bij voorkeur dáāraan hunne uiteenzetting der wet vastknoopten; zoo ontstonden onder meer de Toeḥfah en de Nihājah, en dezen zijn nu sedert bijna drie eeuwen *de wetboeken* der Sjafi'itische Moehammedanen. Hetgene, waaromtrent deze werken overeenstemmen, is wet voor den Sjafi'iet; verder heeft de Idjmā' (consensus) nauwkeurig vastgesteld, hoe men handelen moet, in geval zij van elkander afwijken of eene zich voordoende rechtsvraag niet

behandeld hebben. De rangorde der andere commentaren, die in waarde op de Toeḥfah en de Nihājah volgen, is door den consensus nauwkeurig bepaald; de gevallen, waarin men die kan raadplegen, zijn aangegeven; de wijze, waarop men onvoorziene quaesties te behandelen heeft, is aangewezen.

Men bedenke daarbij, dat de Toeḥfah en de Nihājah zelfs voor den tijd, waarin zij ontstonden, weinig nieuws leverden. Reeds toen was het *jurare in verba magistri* den Moeslimschen wetgeleerde streng voorgeschreven. Ibn Ḥadjar en Ar-Ramli gaven geenszins hunne eigene aanteekeningen op den Minhādj uit, maar zij groepeerden om den tekst van dit compendium eene met zorg gekozen bloemlezing uit de sinds lang in de school overgeleverde stof, en vulden deze slechts in geval van noodzakelijkheid uit eigen inzicht en redeneering aan.

De geleerden, die na hen kwamen, waren zoo mogelijk nog afhankelijker van hunne voorgangers. Legio zijn de fiqh-boeken, die na de 16de eeuw geschreven werden, en nog steeds gaan de schriftgeleerden met overbodigen ijver voort, dat aantal te vergrooten [1]). Maar al die boeken kunnen hoogstens op paedagogische verdiensten aanspraak maken. Zij mogen de stof eenigszins anders verdeelen, wat beknopter of ook uitvoeriger zijn, het staat hun niet vrij een haarbreed van den inhoud der Toeḥfah en der Nihājah af te wijken, tenzij waar zij een onderwerp behandelen, dat in die wetboeken geene bespreking vond, en ook dan moeten zij de gewenschte inlichting in de eerste plaats zoeken in de Minhādj-commentaren, die op de Toeḥfah en de Nihājah in rang volgen. Compilaties, verklarende glossen, excerpten, dat zijn de werken der Sjafi'itische faqīhs van de laatste eeuwen; de *fatwa-verzamelingen* (niet met die

1) Ten onrechte spreekt Mr. L. W. C. Van den Berg in zijne „*Beginselen*," pag 9, van „*de weinige rechtsgeleerde schrijvers*" van den tegenwoordigen tijd; bijna ieder leeraar van eenigen naam schrijft zijne eigene handleiding, zooals men uit den eersten den besten catalogus van in Egypte, Arabie of Syrië gedrukte Arabische boeken ontwaren kan.

leerboeken te verwarren) helpen daarbij om de toepassing der wet op bepaalde gevallen te vergemakkelijken.

Eene *fatwa* is eene uitspraak (gewoonlijk in den vorm van een antwoord op een vraag) van eene wetgeleerde autoriteit (*moeftī*) omtrent hetgeen de Moeslimsche wet ten aanzien van eenig punt leert. Moeftī mag eigenlijk ieder heeten, wiens naam als wetgeleerde zoo groot is, dat men hem om fatwa's vraagt, maar van oudsher hebben Moehammedaansche regeeringen in eenigszins belangrijke steden officieele moeftī's aangesteld, die, elk wat de door hem gevolgde rechtsschool betreft, het publiek, de rechters en de regeering moesten voorlichten.

Sommige dier, hetzij door de publieke opinie, hetzij door de hoogste autoriteit tot moeftī's gemaakte geleerden, fungeerden zoo lang en genoten zoozeer het vertrouwen van de belijders hunner rechtsschool, dat zij gaandeweg in hunne fatwa's het meerendeel der in hunnen tijd rijzende rechtsvragen te behandelen kregen. Hielden zij daarbij voortdurend afschriften van de door hen gegeven antwoorden aan, dan werd zulk eene verzameling van zelf een voor vele moeftī's van minderen rang, rechters of studeerenden begeerlijk handboek van toegepaste wetgeleerdheid; dit bewoog hen of hunne leerlingen niet zelden, die collecties van fatwa's, naar de traditioneele verdeeling van den inhoud der wet gerangschikt, uit te geven. Zulke werken boden voor de practijk van moeftī's en rechters het dubbele voordeel, dat de antwoorden op vele vragen, die men anders na raadpleging der gezaghebbende wetboeken zelf moest opmaken, reeds behoorlijk geredigeerd erin aangetroffen werden, en dat menige nieuwere rechtsvraag, die men slechts langs den weg van deductie kon oplossen, omdat zij in de wetboeken niet behandeld was, volgens de regelen der school daarin beantwoord werd. Zoo bestaat er eene beroemde fatwa-verzameling van Ibn Ḥadjar [1]), den auteur der Toeḥfah,

1) Deze verzameling werd in 1891 (1308 H.) te Cairo gedrukt, met eene andere collectie fatwa's, van Aḥmad ar-Ramlî (broeder van den auteur der Nihâjah) aan den rand der bladzijden.

die hoewel van mindere autoriteit dan de Toeḥfah zelve, een welkom hulpmiddel bij het gebruik der Toeḥfah geeft en deze niet zelden aanvult. Tientallen van andere beroemde fatwa-verzamelingen zijn daarop gevolgd, en de uitgevers van glossen op de eigenlijke wetboeken — meestal dictaten van colleges in de wetgeleerdheid — hebben daarvan bij de samenstelling hunner verklarende en aanvullende aanteekeningen ruimschoots gebruik gemaakt.

Men ziet hieruit, hoe averechtsch de voorstelling is, die Mr. L. W. C. Van den Berg in zijne *Beginselen van het Moḥammedaansche Recht*" (bladz. 3 en vv. van den derden druk) van het „*beschreven recht*" van den Islam geeft. Volgens dat handboek zou de rechter (qādhī) in de eerste plaats den Qoerān moeten raadplegen (zie vooral bladz. 7, onderaan), waar deze hem in den steek liet, bij de overleveringen te rade moeten gaan (bladz. 6) en eindelijk de fatwa's der rechtsgeleerden mogen naslaan (bladz. 8), terwijl het (bladz. 9—10) als een staaltje van den treurigen toestand der wetgeleerdheid in Nederlandsch Indië gelden zou, dat „*de talrijke priesterraden . . . . de hun voorgelegde kwestien . . . eenvoudig toetsen aan het eene of andere casuistische werk.*"

Wel neen, die priesterraden doen, naar de mate der kennis waarover zij beschikken, hetzelfde, wat aan alle qādhī's van den Sjafi'itischen ritus sinds eeuwen is voorgeschreven: zij behandelen de hun voorgelegde rechtsvragen met behulp der bronnen van het beschreven recht, dus der Toeḥfah en der Nihājah, of, wanneer zij toevallig geene exemplaren dezer wetboeken bezitten, met behulp van handboeken, die hun gezag daaraan ontleenen, dat zij den inhoud dier beide boeken onvervalscht wedergeven; zij helpen zich verder met de glossen op die werken of met de fatwa-verzamelingen, die wij zooeven als handboeken van toegepaste wetgeleerdheid leerden kennen, en in geval van nood roepen zij de hulp van een levenden moeftī in, hetzij een kundig godsdienstleeraar in hunne buurt of ook wel van den moeftī der Sjafi'ieten te Mekka. Deden zij iets anders, dan zouden zij

zich bewegen buiten de grenzen der bevoegdheid, die de onfeilbare consensus sinds bijna drie eeuwen voor de werkzaamheid des qādhī's heeft vastgesteld.

Het gezegde geldt *mutatis mutandis* ook voor de andere drie rechtsscholen, die thans met de Sjafi'itische de rechtzinnig-Moehammedaansche wereld onder zich verdeeld hebben. De gezaghebbende wetboeken en hunne auteurs hebben daar andere namen dan hier, maar gelijksoortig zijn inhoud en methode, en gelijk is hunne verhouding tot den Qoerān en de Overlevering, welke beiden voor allen uit een wetgevend oogpunt slechts historisch belang hebben.

Trouwens Mr. VAN DEN BERG heeft zelf, sedert mijne critiek [1]) van zijne behandeling der grondslagen van het Moehammedaansche recht verscheen, zijne opinie belangrijk gewijzigd, of liever zijne dwaling ingezien en op lofwaardige wijze gepoogd, aan de betere gegevens, waarop ik zijne aandacht vestigde, recht te doen wedervaren. Zijne behandeling van „*Le droit pénal de la Turquie*" in „*La législation pénale comparée*" (Berlin 1894) getuigt daarvan in de eerste, inleidende paragraaf. Terwijl hij toch in zijne „*Beginselen*" den qādhī voornamelijk in den Qoerān laat zoeken, en wanneer die moeite vergeefsch blijkt, naar de overlevering verwijst, heet het hier, dat de Qoerān wel voor de Moehammedanen is „*la base métaphysique de leur droit: mais en réalité le cadi allègue et interprète dans ses jugements le texte du Coran tout aussi peu que chez nous un juge de paix allègue ou interprète les articles de la constitution*". En iets verder: „*Les véritables lois musulmanes pour la pratique sont les traités de jurisprudence des juristes dont l'opinion fait autorité*".

Dit laatste is juist, en het was noodig, dat Mr. VAN DEN BERG dit aanteekende om te rechtvaardigen, dat hij thans zijne uiteenzetting van het Moehammedaansche strafrecht aan een der „casuistische werken" van diezelfde soort ontleende, welker uitsluitend gebruik hij in zijne „*Beginselen*" als een bewijs der onkunde van de priesterraden aanhaalde. Jam-

1) In Deel I van jaargang 1884 van „*De Indische Gids*."

mer is het echter, dat bij zooveel goeden wil tot zelfherziening de krachten te kort geschoten zijn; de vergelijking toch van den Qoerān met eene grondwet (ook reeds voorkomende in de „*Beginselen*", bladz. 3) gaat aan alle beenen mank.

Voegt men de wetgevende gedeelten van den Qoerān bijeen, dan heeft men het wetboek der Moehammedaansche gemeente in den leeftijd des Profeets, bevattende, niet algemeene beginselen, maar tot in bijzonderheden uitgewerkte bepalingen over al hetgeen Moeḥammad gewichtig genoeg vond om het namens Allah te regelen. Nu werd het gewicht dier onderwerpen door hem geenszins beoordeeld naar hunne algemeene of principieele beteekenis, maar naar de belangstelling, die zij destijds in den kring der vromen te Mekka of te Medina wekten. Ontstond over eene quaestie uit de practijk van godsdienst of recht ernstig verschil van meening onder de geloovigen, dan maakte eene wetgevende openbaring daaraan een einde. Dat de in die oudste gemeente gerezen quaesties geene beginselen, maar steeds bijzonderheden betroffen, weet ieder, die den Qoerān kent.

Die betrekkelijk weinige voorschriften, die steeds ondubbelzinnige sporen van hunnen toevalligen oorsprong vertoonen, waren voor de snel in omvang toenemende gemeente weldra onvoldoende. In Moeḥammads tijd werden zij aangevuld door de practijk der gemeente en van haar hoofd, voor zoover die practijk geene aanleiding gaf tot discussie. Gedurende de eerste eeuw na zijnen dood en ook nog later legde men nu die practijk vast in overleveringen, en men liet daarbij meer recht wedervaren aan de feitelijke behoefte der gemeente aan zekerheid omtrent hare wet, dan wel aan de historische trouw; met andere woorden, vele dier overleveringen geven niet zoozeer betrouwbare inlichting omtrent hetgeen in Moeḥammads tijd placht te geschieden als wel beslissingen omtrent quaesties, die na Moeḥammads dood in discussie kwamen, welke beslissingen echter in de eerste eeuw steeds werden voorgedragen in den vorm van overleveringen (*ḥadīth*) omtrent het verleden, omtrent den

regel (*soennah*), dien Moeḥammad door leer en voorbeeld zou hebben gesteld.

In die verhalende periode der Moehammedaansche wetgeving kwamen reeds vaker fundamenteele quaesties ter sprake dan tijdens het leven van den geenszins systematisch aangelegden Profeet; maar het waren toch eerst de stichters der verschillende rechtsscholen, die in den chaos der bijzonderheden algemeene stellingen opspoorden, en ook zij lieten in dit opzicht nog veel voor hunne volgelingen der eerste eeuwen te doen over. Iets, dat met eene grondwet vergeleken kan worden, ontstond dus eerst allengs een paar eeuwen na Moeḥammads dood; het werd echter nooit in één algemeen erkend boek samengevat, hoewel men het in de talrijke handboeken van de *Oeṣoel al-fiqh* (Grondslagen der wetgeving) vinden kan. De geschiedenis der Moeslimsche wetgeving begon met het bijzondere, ontwikkelde dit in verschillende richtingen en kwam eerst daarna tot het zoeken naar fundamenteele stellingen, welke echter steeds alleen mochten dienen om de détails voor menschelijk verstand begrijpelijker te maken, maar waarop men zich nooit beroepen mocht om eene overgeleverde bepaling te wijzigen. Zoowel in tijd als in waarde heeft het bijzondere in het Moehammedaansche recht den voorrang boven het algemeene.

Wel verre, dat „*le Cadi allègue et interprète dans ses jugements le texte du Coran tout aussi peu que chez nous un juge de paix allègue ou interprète les articles de la constitution*"; in vonnissen van qādhī's en in fatwa's van wetgeleerden vindt men zeer dikwijls Qoerānverzen aangehaald en verklaard, maar die aanhaling en die verklaring berusten steeds op hetzelfde gezag, waaraan alle latere wetgeleerden gebonden zijn, namelijk op de volgens den consensus vigeerende wetboeken van de rechtsschool, waartoe de qādhī of de schriftgeleerde behooren. Zelfs waar het bijzondere geval, dat zij behandelen, volkomen gelijkstaat met een, dat in den Qoerān of de kanonieke Overleveringen behandeld is, daar berust toch de gelijkstelling van beiden door den tegen-

woordigen rechter op het gezag van het intermédiair, waardoor hij al het overgeleverde moet leeren kennen.

Wie nu wil weten, hoe het met de instelling der *verjaring* in het Moehammedaansche recht geschapen staat, zal dus de door den consensus als gezaghebbend erkende wetboeken der rechtzinnige scholen en verder de fatwa-verzamelingen en glossen, welke die wetboeken helpen verklaren, toepassen en aanvullen, moeten raadplegen. De weg tot dat onderzoek is op welkome wijze geëffend door een in het jaar 1859 (1276 H.) te Cairo gedrukt werk van den beroemden Malikitischen geleerde Ḥasan al-'Idwī al-Ḥamzāwī, getiteld: „Opheldering voor de qādhī's en de broeders, over het recht van den feitelijken bezitter en de daarvoor getuigende teksten" (*Tabṣirat al-qoedhāh wal-ichwān, fī wadh' al-jad wamā jasjhadoe lahoe min al-boerhān* [1])).

In 1855 (1272 H.) had namelijk de Onderkoning van Egypte Sa'īd Pasja aan de voornaamste geleerden der Azharmoskee te Cairo de vraag voorgelegd, of de erkenning van het eigendomsrecht des feitelijken bezitters, gelijk die volgens de Moehammedaansche wet geldt, onmiddellijk af te leiden is uit den Qoerān en de Overleving, dan wel op redeneering van wetgeleerden berust. De antwoorden der professoren hielden alle in, dat bedoeld recht op gewijde teksten berustte, maar geen hunner had het onderwerp zoo uitvoerig behandeld als Al-Ḥamzāwī. . Zoo kwam het, dat zijne uiteenzetting, vermeerderd met eenige hoofdstukken over andere onderwerpen, die voor de qādhī's van belang zijn, ten algemeenen nutte in druk werd uitgegeven.

Nadat deze auteur een aantal Qoerānverzen en overleveringen heeft besproken, die volgens den onfeilbaren consensus de erkenning van het eigendomsrecht van den feitelijken bezitter leeren, zoolang niet een ander zijn eigendomsrecht

[1]) تبصرة القضاة والاخوان في وضع اليد وما يشهد له من البرهان للامام العالم الرباني سيدنا ومولانا الشيخ حسن العدوي الحمزاوي

bewijst, geeft hij in § 3 van zijn eerste hoofdstuk (bladz. 11 en vv.) eenige teksten van autoriteiten uit de Malikitische en Sjafi'itische scholen, die het bedoelde beginsel formuleeren en in bijzonderheden uitwerken. Ten aanzien der Malikitische school ziet men hier, dat zij van oudsher verkrijging van eigendomsrecht door verjaring, inzonderheid op onroerende goederen, gekend heeft.

Ziethier de woorden van den auteur: „De rechtsschool van den imām Mālik leert, dat feitelijk bezit eigendomsrecht medebrengt, wanneer de [niet bezittende] eischer buiten staat is, zijn beweren wettig te bewijzen, en dat de gedaagde [feitelijke bezitter] na aflegging van den eed niet verplicht is de oorzaak van zijnen eigendom aan te toonen. *Dit geldt wanneer sedert de verkrijging van het feitelijke bezit nog niet verloopen zijn* 1°. *tien jaren voor het geval, dat de eischer den feitelijken bezitter niet verwant is,* 2°. *veertig jaren voor het geval, dat zij bloedverwanten zijn,* daar bloedverwantschap met genegenheid en liefde gepaard behoort te gaan. *Zijn de genoemde tijdsruimten in de aangeduide gevallen verstreken sedert de verkrijging van het feitelijk bezit van land, gebouwen of aanplantingen, terwijl de eischer wist, dat de feitelijke bezitter eigendomsrechten uitoefende, bijv. door afbreking of opbouw, planting of rooiing, en terwijl de eischer niet verhinderd werd, zijne rechten aanhangig te maken, dan wordt na dat tijdsverloop door den rechter van zijnen eisch geene kennis genomen, zelfs al leverde hij het meest betrouwbare getuigenbewijs, en den gedaagde wordt in zoodanig geval geen eed opgelegd.* De commentaren van den geleerden Chalīl [eene der voornaamste autoriteiten van den Malikitischen ritus] halen den volgenden tekst uit de *Moedawwanah* van Mālik [den stichter der school] aan: „*Feitelijk bezit van onroerend goed, land, gebouwen of aanplantingen geldt als afdoend bewijs, hetwelk geenen eed van den feitelijken bezitter tot versterking noodig heeft, zooals blijkt uit de woorden van den Profeet: „Wie iets tien jaren bezeten heeft, is*

er eigenaar van" [1]). *Van geenen eisch wordt na verloop van genoemde tijdsruimte onder de genoemde omstandigheden door den rechter kennis genomen, omdat het zwijgen van den eischer gedurende zulk eenen tijd de aanspraken van den feitelijken bezitter bewijst, daar de natuur der dingen medebrengt, dat een mensch niet zoolang over zijne eigendomsrechten zwijgt."*

De door Al-Ḥamzāwī aangehaalde Ḥanafitische autoriteiten leeren even duidelijk, dat feitelijk bezit door verjaring tot onomstootelijk bewijs van eigendom wordt. Zoo leest men bij Ibn 'Abidīn op gezag van het rechtsboek Al-Bazzāzijjah: *„A heeft zekeren tijd eigendomsrechten uitgeoefend op een land, en B heeft dat land en de uitoefening dier rechten gekend tot zijnen dood toe, zonder deswegens eene actie in te stellen. Nu mag daarna de rechter geene kennis nemen van eenen eisch van B's zoon ten aanzien van dat land, maar moet het in handen van den feitelijken bezitter gelaten worden, daar de feiten getuigen."*

Zoo gaat de auteur verder, maar alvorens de leer omtrent deze zaken meer gedétailleerd te behandelen, acht hij het nuttig in eene vierde paragraaf de eventueele bedenkingen van sommige wetgeleerden weg te nemen tegen het feit, dat sinds lang in Turksche landen bestuur en rechtspraak met geen ander dan het Ḥanafitische recht rekening houden.

Inderdaad heeft de heerschappij der Osmanen de Ḥanafitische school tot groot voordeel gestrekt. Vóór hunnen tijd stond de Sjafi'itische ritus in het hoogste aanzien, terwijl de Malikitische reeds toen zijn voornaamste gebied in Noord-West-Afrika had gevonden en de Ḥambalitische nog een veel grooter terrein besloeg dan in onzen tijd. De Turken begonnen in de door hen veroverde landen met handhaving van het bestaande in zake der rechtsscholen; langzaam maar zeker stelden zij echter, nadat hun gezag voldoende gevestigd was, het Ḥanafitische recht voor dat der andere drie scholen in de plaats. In de zuiver *ritueele* behoeften van de

---

1) من حاز شيأ عشر سنين فهو له

aanhangers der verschillende scholen bleef de regeering gaarne voorzien; zij liet allen vrij om zich met onderling goedvinden bij de behandeling hunner private zaken naar de school hunner vaderen te gedragen, en stelde zelfs tot voorlichting van het publiek moeftī's van de vier scholen aan, overal waar de traditie dit eenmaal medebracht. Maar terwijl vroegere regeeringen op hare hoofdplaatsen aan elke eenigszins talrijk vertegenwoordigde rechtsschool haren eigen rechter plachten te geven, schaften de Turken deze veelsoortige rechtspraak af, waar zij konden, en stelden uitsluitend Ḥanafitische rechters aan.

Volgens Van den Berg, in § 7 van zijn boven aangehaald werkje „*Le droit pénal de la Turquie,*" zou Mekka te dien aanzien eene uitzondering maken, daar in die heilige stad de rechtspraak volgens den Sjafi'itischen ritus zou plaats hebben. Deze aan geheel verouderde bronnen ontleende mededeeling is onjuist; te Mekka is sinds lang slechts één qādhī bescheiden, die steeds uit Turkije derwaarts wordt gezonden en tot den Ḥanafitischen ritus behoort, terwijl het bestuur, wanneer het inlichtingen omtrent de godsdienstige wet noodig heeft, deze uitsluitend van den Ḥanafitischen moeftī betrekt. Zelfs de regeerende sjeriefenfamilie, die oudtijds tot den Zaiditischen tak der Sji'ieten behoorde en daarna Sjafi'itisch werd, is nu Ḥanafitisch.

In de lang vervlogen tijden, waarover van den Berg's zegslieden spreken, had men vier qādhī's te Mekka, namelijk van elke rechtsschool éénen; dus zelfs toen kon men niet van rechtspraak volgens den Sjafi'itischen ritus gewagen, daar onder de bevolking van Mekka alle madhab's ruim vertegenwoordigd zijn en waren. Het viertal moeftī's van de vier scholen is in Mekka, gelijk elders, in stand gebleven; zij worden van regeeringswege bezoldigd.

De Ḥanafitische school is dus in de landen, die onder Turksch bestuur staan, de eenige, volgens welke recht gesproken wordt, en wij zagen, dat zelfs een Malikitisch geleerde als Al-Ḥamzāwī zich beijvert om dien staat van zaken

te verdedigen. Tevens bereidt hij daarmede de lezers van zijne *Tabṣirat al-qoedhāh* er op voor, dat hij, na de zooeven besproken inleiding, zich verder in dat werk voornamelijk zal bepalen tot het aanhalen van Ḥanafitische autoriteiten.

Zulke autoriteiten zijn het dan ook, waarop de schrijver zich beroept in § 4 van het derde hoofdstuk van zijn werk, waarin hij geeft: *„Bespreking van het tijdsverloop, dat eigendoms- en waqfrechten op gebouwen, onroerend goed of land onbetwistbaar maakt, wanneer de eischer, bekend met de uitoefening der bedoelde rechten door den feitelijken bezitter, gezwegen heeft, zonderdat hij wettig verhinderd werd op te komen voor hetgeen hij thans beweert zijn recht te zijn".*

Onder die verhinderingen, die de verjaring stuiten, worden genoemd minderjarigheid, krankzinnigheid van den belanghebbende of zijne afwezigheid van de plaats, waar de door hem betwiste rechten uitgeoefend werden.

Uit het Ḥanafitische rechtsboek Al-Mabsoeṭ wordt aangehaald: *„Heeft iemand 33 jaren lang verzuimd zekeren eisch aanhangig te maken zonder dat hij daarin verhinderd werd, en stelt hij daarna dien eisch in, dan mag men daarvan geene kennis nemen, omdat het nalaten van de actie terwijl men ertoe in staat was het wettelijk bewijs levert, dat men geen recht heeft".*

Overeenkomstig dit beginsel, zoo heet het verder, luidden ook de fatwa's van den oppermoeftī van het Turksche rijk Abdallah Efendi, en deze voegde er zelfs aan toe, dat het vonnis van eenen rechter, die zulk eenen eischer op grond van bewijzen zijnen eisch toewees, ongeldig was en de rechter zelf onwaardig geacht moest worden, zijn ambt langer te bekleeden.

In het rechtsboek *Tanqīḥ al-Ḥāmidijjah,* waaraan de meeste bewijsplaatsen van Al-Ḥamzāwī ontleend zijn, leest men nog: *„Geene kennis wordt genomen van eenen eisch, na verloop van 30 of 36 of 33 jaren naar de verschillende opinies der wetgeleerden betreffende dit aantal, zelfs al heeft de feitelijke*

bezitter in dien tijd geene ondubbelzinnige eigendomsrechten over hetgeen zich onder zijne hand bevindt, uitgeoefend, mits de eischer niet afwezig of krankzinnig zonder curator, of minderjarig zonder voogd is geweest".

Andere autoriteiten laten het tijdsverloop, gedurende hetwelk de eischer kennis moet hebben gedragen van de uitoefening der eigendomsrechten door anderen, onbepaald, met andere woorden: zij leeren, dat dit voor elk bijzonder geval door den rechter vastgesteld moet worden. Waar de handboeken of fatwa's van eene *verjaring na verloop van* 15 *jaren* spreken, voegen zij daaraan steeds toe, dat dit geschiedt wijl de Soeltan bepaald heeft, dat de rechters geene kennis mogen nemen van eischen betreffende rechten, die de eischer gedurende 15 jaren niet heeft laten gelden.

Volgens sommigen zou die verjaring geen vat hebben op waqf-stichtingen, daar deze uit haren aard nooit het voorwerp van eigendom kunnen worden, waarom het bewijs, dat zij ten onrechte als zoodanig behandeld worden, ten allen tijde toegelaten blijft; alleen zouden gebruiksrechten op waqfgoederen door verjaring gevestigd kunnen worden. Anderen loochenen evenwel het recht der uitzondering „omdat het alles eigendom van Allah is".

De zooeven besproken bepaling van het vereischte tijdsverloop door den Soeltan placht in dezen vorm te geschieden, dat de bevoegdheid der qādhī's, die steeds in hunne acten van aanstelling omschreven wordt, door den vorst werd beperkt tot het berechten van geschillen, waarbij de eischer niet zonder wettige verhindering 15 of meer jaren had laten verloopen zonder zijn recht te doen gelden.

Uit de beroemde fatwa-verzameling van den Sjafi'itischen moeftī van Jerusalem, *Moeḥammad al-Chalīlī* (gestorven 1147 H. = 1734 n. C.) blijkt, dat dergelijke vorstelijke toepassing van het verjaringsbeginsel in het Turksche rijk ongeveer van het jaar 1000 der Hidjrah (1591—92) dateert. De wetgeleerde uitspraken, die deze moeftī gedurende eene jarenlange werkzaamheid op schrift had gebracht, werden na

zijnen dood door zijnen leerling Aḥmad al-Bisṭāmī, moeftī van Nābloes, geredigeerd, en sinds dien tijd behooren de „*Fatwa's van Al-Chalīlī*" tot de vraagbaken der Sjafi'itische rechters en schriftgeleerden. In 1867 (1284 H.) werd de verzameling te Cairo gedrukt [1]).

Zijne uitspraken, die in het bijzonder op de uitoefening van het rechterlijke ambt betrekking hebben, vindt men in Deel II, bladz. 174—229 der uitgave bijeen. Daaronder komen nu tientallen van fatwa's voor, waarin èn de vestiging van eigendomsrechten door verjaring van Sjafi'itisch standpunt verdedigd èn de bijzondere toepassing van dat beginsel door de overheid, die de bevoegdheid der rechters beperkt tot geschillen, waarbij de eischer zijne rechten binnen 15 jaren laat gelden, als rechtmatig aanvaard wordt.

Wel is hij op de eenige plaats (Deel II, bladz. 175—6), waar hij zich principieel over laatstgenoemde bepaling der Turksche soeltans moet uiten, geneigd haar als eene specifiek Ḥanafitische instelling buiten de grenzen zijner eigene rechtsschool te houden. Op de hem gestelde vraag, of voor zulke beperkingen ook uitspraken van oudere Sjafi'itische geleerden dan de moeftī Az-Zajjādī aan te halen zijn, antwoordt hij ontkennend, en zegt, dat de Ḥanafieten ze rechtvaardigen met het speciaal aan hunne school eigene beginsel van *Istiḥsān* [2]), het recht namelijk van wetgeleerde autoriteiten om nieuwe bepalingen te maken, waarvan het algemeene nut hun gebleken is. Zijne eigene gewoonte en die van andere moeftī's om in hunne fatwa's met die vorstelijke bepaling rekening te houden, rechtvaardigt hij met te wijzen op aller plicht van gehoorzaamheid aan de gestelde machten. Hij voegt daar echter bij, dat volgens alle Moehammedaan-

1) كتات فتاوي شيخ الاسلام والمسلمين العالم العامل الشيخ محمد الخليلي الشافعي

2) Men zie hierover o. a. Dr. Ign. Goldziher, Die Zâhiriten (Leipzig, 1884), S. 12.

sche autoriteiten een recht nooit eigenlijk verloren gaat en men nooit van eene verplichting ontslagen kan worden, maar dat de vorsten rekening hebben moeten houden met de slechte neigingen der menschen, die tot eindelooze processen met bewijzen van twijfelachtige waarde aanleiding zouden geven, als men niet eenen termijn vaststelde, waarbinnen men zijne rechten moest laten gelden.

Men bedenke hierbij, dat in de wet van den Islām godsdienst, moraal en recht in den engeren zin des woords dooreenloopen. Daarom vindt men in die wet wel dikwijls het beginsel uitgesproken, dat de rechter zich uitsluitend aan het uiterlijk waarneembare (*ẓāhir*) te houden heeft, maar tevens het andere, dat de menschen aan zichzelf en elkander verplicht zijn, zooveel mogelijk het innerlijk ware (*bāṭin*) tot richtsnoer te nemen.

Zoo geschiedt het, dat de Moeslimsche wetboeken vaak den weg wijzen, hoe men iets kan doen, dat volgens de wet, wij zouden zeggen: moreel (*bāṭinan*), geoorloofd, maar in gegeven omstandigheden volgens den rechter, wij zouden zeggen: wettelijk (*ẓāhiran*), verboden is, of dat zij iemand met allen nadruk aan eene moreele verplichting herinneren, waarvan de *rechter* hem in de gegeven omstandigheden ontslaan moet, hoewel de *wet* hem er niet van ontslaat.

Al-Chalīlī stelt, gelijk ons bleek, in zijne principieele uitspraak de moreele zijde der quaestie op den voorgrond, en hij kon dit met te meer nadruk doen, omdat de oudere autoriteiten zijner school nooit opzettelijk het beginsel der verjaring ontwikkeld hadden. Hij vergeet echter niet, dat de volstrekte waarheid voor den rechter onnaspeurlijk is, en dat het openstellen van de deur des gerechtshofs voor eischen betreffende lang vergeten rechten een groot gevaar medebrengt, vooral bij de Moehammedaansche rechtspraak, welke bijna alles afhankelijk stelt van de betrouwbaarheid der getuigen; en deze betrouwbaarheid mag door den rechter alleen beoordeeld worden naar hunne algemeene reputatie, die natuurlijk weder valsch kan zijn. Waar onze moeftī

dan ook over bijzondere gevallen zijn gevoelen op schrift brengt, bepaalt bij zich niet tot verwijzing naar de verordening der Soeltans, volgens welke rechten, die 15 jaren onaangevochten uitgeoefend zijn, onaantastbaar geacht moeten worden, maar komt hij zeer dikwijls, van zuiver Sjafi'itisch standpunt redeneerende, tot eene dergelijke conclusie. Van de vele voorbeelden halen wij hier slechts enkele aan.

Eenige broeders hadden een huis, dat zij gemeenschappelijk in eigendom hadden, verdeeld. Dertig jaren later, terwijl inmiddels ieder over zijn deel eigendomsrechten had uitgeoefend, eischte een hunner herziening der verdeeling, daar men hem te kort had gedaan. Al-Chalīlī (Deel II, bladz. 178—79) zegt, dat van dezen eisch geen kennis genomen mag worden, o. a. „*omdat de Minhādj leert, dat de genoemde uitoefening van rechten gedurende zoo langen tijd, terwijl de eischer aanwezig was en daarvan kennis droeg, eenen eisch tot herziening der vroegere verdeeling verhindert, daar men zich immers bedrog of vergissing, indien die hadden plaats gehad, gedurende dat tijdsverloop had moeten herinneren, terwijl bovendien van eenen eisch na 15 jaren geene kennis mag worden genomen volgens de gezaghebbende uitspraak van onzen Heer den Soeltan in de aanstellingsacten der qādhī's.*"

Evenzoo oordeelt Al-Chalīlī (Deel II, bladz. 196) over den eisch van iemand, die beweerde eigendomsrechten te hebben op eenen olijfboom, welke vóór 25 jaren met zijn medeweten door anderen aan eenen derde was verkocht en waarop deze derde sedert onafgebroken eigendomsrechten had uitgeoefend. De argumenten tegen de kennisneming van dezen eisch zijn dezelfde als die zooeven genoemd werden.

Iemand had een verwaarloosden waterput, die zich in de nabijheid zijner woning bevond en waarvan hij den eigenaar niet kende, door metselwerk enz. in orde laten maken en daarna langen tijd eigendomsrechten over dien put uitgeoefend. Nu kwam zijn buurman dien put als zijn eigendom opeischen. Al-Chalīlī (Deel II, bladz. 197) zegt hiervan:

„De langdurige onbetwiste uitoefening van eigendomsrechten door den bedoelden man, welke door getuigen bevestigd wordt, maakt, dat men op de bewering des eischers geen acht mag slaan: zelfs al bracht hij een bewijs voor zijne eigendomsrechten bij, dan is toch het bewijs van den feitelijken bezitter, die de eigendomsrechten uitoefende, alleen van kracht."

Het volledigst noemt Al-Chalīlī de argumenten vóór de verjaring van zuiver Sjafi'itisch standpunt in zijn antwoord (Deel II, bladz. 203) op eene vraag betreffende eenen olijfboom, staande op waqfgrond, waarop de administrateur van het waqf reeds 15 jaren en diens vader vóór hem reeds 30 jaren eigendomsrechten had uitgeoefend, welke rechten thans door twee zijner dorpsgenooten bestreden werden, die beweerden, mede aandeelhebbers in den eigendom van bedoelden boom te zijn. Al-Chalīlī zegt o. a. *„dat feitelijk bezit tot de sterkste bewijzen van eigendom behoort, vooral wanneer daarmede de uitoefening van eigendomsrechten gepaard gaat, en nog te meer, waar de beide bedoelde mannen hiervan getuigen waren, in de nabijheid woonden en zich er niet tegen verzet hebben. Dit toont aan, dat zij geene eigendomsrechten hebben, daar indien zij eenig recht gehad hadden, zij niet zoolang gewacht zouden hebben. Het verband der feiten en de gewoonte toonen dus aan, terwijl het verstand mede getuigt naar hetgeen onder menschen pleegt te geschieden, dat zij er niets mede te maken hebben. Maar, dit toegegeven zijnde, toont hun zoo langdurig stilzwijgen en hun rustig laten van den gedaagde in zijne waqfrechten, dat het recht op den olijfboom toekomt aan den feitelijken bezitter: . . . . . . overigens zou, indien twee getuigen, op grond van hunne waarneming der onbetwiste uitoefening van eigendomsrechten, getuigden dat de man eigenaar was, hunne getuigenis door den rechter aangenomen moeten worden".*

Men ziet dus dat, al is in het Sjafi'itische recht van voorheen de quaestie der verjaring niet principieel behandeld, toch, zelfs afgezien van de aanvaarding van Ḥanafitische beginselen en vorstelijke verordeningen, ook in die rechts-

school de gegevens dikwijls tot beslissingen in denzelfden zin aanleiding geven.

Van de latere Sjafi'itische glossatoren, die de verjaring opzettelijk vermelden, noemen wij *As-Sjarqāwī*, die in zijne in het jaar 1778 (1192 H.) geschreven glossen op den *Taḥrīr* (Deel II, bladz. 427 der Cairosche uitgave van 1875 = 1292 H.) zich daarvoor op dezelfde fatwa van Az-Zajjādī beroept, welke boven in eene aan Al-Chalīlī gestelde vraag ter sprake kwam; verder *Al-Badjērmī*, die in zijne glossen op den *Iqnā'* (Deel IV, bladz. 379) opzettelijk het recht der vorsten om hunne qādhī's aan instructies in dien zin te binden, verdedigt tegen bezwaren van anderen.

Resumeeren wij thans hetgeen ons uit eenige geschreven bronnen van het Moehammedaansche recht ten aanzien der verjaring gebleken is.

In de boeken, die gedurende de eerste periode van den Islam als wetboeken golden, d. i. den Qoerān en de kanonieke verzamelingen van overlevering, vonden wij hoogstens een enkel, niet geheel ondubbelzinnig spoor van bedoelde instelling in de boven bladz. 443 aangehaalde traditie. Wij mogen daaruit wel afleiden, dat destijds de Moehammedaansche maatschappij nog geene bijzondere behoefte aan zulk een rechtsmiddel heeft gevoeld.

Zijdelings worden wij in deze opvatting versterkt door de omstandigheid, dat de Ḥambalitische school, die wij tot dusverre buiten beschouwing lieten, tot den huidigen dag niets van dien aard schijnt te kennen; haar voornaamste gebied is in de laatste eeuwen het centrum van Arabië, waar de rechtstoestanden nog bijna even primitief zijn als ten tijde van Moeḥammad.

De oudste ondubbelzinnige uitspraken van rechtsgeleerde autoriteiten ten gunste der verjaring als middel om iets te verkrijgen, troffen wij bij de Malikieten aan, die zich daarvoor op den stichter hunner school beriepen. Mālik zelf zou zijne leer op de daareven bedoelde overlevering, dus op eene uitspraak des Profeets, gegrond hebben, die zelfs

het voor de verjaring vereischte tijdsverloop op 10 jaren bepaald zou hebben. Dit getal verviervoudigden de Malikieten voor het geval, dat de eischer en de feitelijke bezitter bloedverwanten waren.

Behalve op het, gelijk wij reeds zeiden, ietwat twijfelachtige argument der overlevering, grondden die Malikitische wetgeleerden hunne conclusie op tweeërlei: 1° op de van de oudste tijden des Islams af uitdrukkelijk algemeen erkende kracht van het rechtsvermoeden ten voordeele van den feitelijken bezitter, die tegenover elken niet of onvoldoende bewezen eisch zijn recht door eenen eed kan handhaven; men acht het ongerijmd, dat de verplichting om zulk een recht op deze wijze te staven ten eeuwigen dage zou voortduren, billijk daarentegen, dat de jarenlange onbetwiste uitoefening van eigendomsrechten deze laatste eindelijk tegen elken aanval vrijwaart; 2° op de overweging, dat het met de menschelijke natuur in strijd is, dat iemand, wetende zeker recht te hebben, jaren zou laten voorbijgaan zonder eenen stap te doen om dat recht te doen gelden, zoodat een jarenlang stilzwijgen van dien aard als wettig bewijs kan dienen, dat het onderstelde recht niet bestaat.

Men ziet dadelijk in, dat slechts een kleine stap noodig is om van deze tweede overweging te komen tot de erkenning der verjaring als een middel om van verbintenissen bevrijd te worden.

Tot dusverre heb ik van deze toepassing van dat beginsel geene voorbeelden in Arabische werken aangetroffen, maar uit bovenstaande uitspraak van den Ḥanafitischen *Mabsoeṭ* blijkt ondubbelzinnig dat de Moehammedaansche wetgeleerden er niet voor terugdeinzen. Ook ontwaart men uit het vonnis, medegedeeld op pag. 217 van den boven aangehaalden jaargang der „*Revue internationale de législation et de jurisprudence musulmanes*", dat in Toenis het verjaren van schulden door verloop van 15 jaren als een regel van het Moehammedaansche recht geldt.

In de Malikitische bronnen wordt de verjaring als middel

tot verkrijging van eigendom meestal beperkt tot onroerende goederen, en wordt aan de conditie van ongestoord bezit dikwijls die van feitelijke beschikking (*taṣarroef*) over het betwiste goed verbonden, waarbij afbreking, herstellingen enz. van gebouwen, bijplanting of rooiing in aanplantingen als voorbeelden dienst doen.

Verder maken de Malikieten de verjaring afhankelijk van de voorwaarde, dat de eischer gedurende het vastgestelde tijdsverloop niet door omstandigheden buiten zijnen wil verhinderd geweest zij, zijne zaak aanhangig te maken.

Of de Ḥanafitische school zelfstandig tot soortgelijke beschouwingen als de Malikitische is geraakt, dan wel die van de laatstgenoemde, min of meer gewijzigd, heeft overgenomen, moeten wij vooralsnog in het midden laten. Alles wijst er echter op, dat de instelling bij de Ḥanafieten eerst onder de heerschappij der Osmanen tot grooter ontwikkeling is gekomen.

De Ḥanafitische uitspraken hebben eene wijdere strekking den de ons bekende Malikitische. Den eisch, dat over het bezeten goed ook feitelijk beschikt zij als over eigendom, laten zij vallen. Dat waqfstichtingen niet aan verjaring onderhevig zouden zijn, zoodat men de door iemand uitgeoefende eigendomsrechten ten allen tijde zou kunnen betwisten met de bewering, dat het door hem bezeten goed waqf was, wordt althans door vele Ḥanafieten geloochend. Bijzonderen nadruk leggen zij op het *argumentum e silentio:* iemand, die over een beweerd recht jaren lang zweeg, bewijst daardoor, naar de wet gesproken, dat hij geen recht heeft.

Voor de bepaling der tijdsruimte, die verjaring medebrengt, beroepen de Ḥanafieten zich niet op de traditie, die Mālik daarvoor aangevoerd zou hebben; zij beschouwen die als aan het inzicht der wetgeleerde autoriteiten overgelaten. Sommigen willen, dat de rechter voor elk geval den termijn vaststelle; anderen zijn geneigd, ongeveer den duur eener generatie (30, 33 of 36 jaren) als algemeen geldenden termijn aan te nemen. Allen achten evenwel deze

quaestie beslist, zoodra de overheid goedgevonden heeft, in de instructie der rechters eene bepaling dienaangaande op te nemen. Daar nu althans in de laatste drie eeuwen de soeltans van Turkije de bevoegdheid hunner qādhī's beperkten tot berechting van geschillen, waarbij de eischer binnen de 15 jaren zijn recht deed gelden, werd de discussie over dit onderwerp gestaakt. Ook buiten eigenlijk Turkije vond, gelijk ons reeds bleek, de termijn van 15 jaren ingang.

Uit de fatwa-verzamelingen mag men opmaken, dat in de practijk de toepassing der verjaring als middel tot bevestiging in feitelijk uitgeoefende eigendomsrechten veel frequenter is dan die der praescriptio, waardoor men van verbintenissen bevrijd wordt. Trouwens, Moehammedaansche crediteuren verzuimen zelden vijftien jaren of langer, hunne schuldenaars aan hunne verplichting te herinneren.

In Sjafi'itische rechtsbronnen komt het onderwerp later dan in die der beide andere scholen ter sprake. Dat werken als de Minhādj erover zwijgen, bewijst natuurlijk niets, want, gelijk ik meermalen herinnerde, dat zijn excerpten om door studenten van buiten geleerd te worden; vele belangrijke rechtsvragen, die zich ook in den tijd van het ontstaan dier boeken telkens voordeden, blijven daar buiten bespreking.

Men vergete hierbij niet, dat de Moehammedanen slechts met weerzin en bij wijze van concessie aan de menschelijke zwakheid, tot *beschrijving* van hun recht zijn overgegaan, zoodat men, vooral wat den ouderen tijd betreft, niet moet denken aan boeken, waarin de wet in haren geheelen omvang behandeld zoude zijn.

Tot het redigeeren van den Qoerān, waardoor deze eerst een boek werd, ging de oudste gemeente slechts door den nood gedrongen over. Het neerschrijven van gewijde overleveringen gold aanvankelijk als heiligschennis, en ook nadat men dit bezwaar had ter zijde gesteld, berustte toch de geloofwaardigheid eener traditie alleen op de onafgebroken keten van betrouwbare personen, die ze van mond tot

mond hadden overgeleverd. Toen een later geslacht de wet in meer systematischen vorm ging behandelen, bleef men de mondelinge overlevering dezer wetenschap als het ééne noodige beschouwen en het schrift als een gebrekkig, dikwijls gevaarlijk hulpmiddel om bij dien arbeid de zwakheid van het menschelijk geheugen te schragen.

Gelijk in de wet aan het schriftelijk bewijs slechts door sommige rechtsscholen bij wijze van uitzondering eenige kracht wordt toegekend, zoo geldt in de geheele Moehammedaansche wetenschap het hooren van goed gewaarborgde mededeelingen, voor alles, en zelfonderricht uit boeken voor eene ongerijmdheid. „Wie geen leeraar heeft, dien is Satan tot leeraar" zou de Profeet gezegd hebben.

In onzen tijd hebben ook in de Moehammedaansche wereld schrift en druk meer en meer beteekenis voor het leven verkregen, en zelfs de wetgeleerdheid heeft zich aan dien invloed niet kunnen ontworstelen. Toch zal tot den huidigen dag geen Moehammedaansch geleerde iemand het recht toekennen, bijv. de Toeḥfah te verklaren, omdat hij die met behulp van eigen scherpzinnigheid en eene gansche bibliotheek van standaardwerken heeft bestudeerd [1]); dat recht kan alleen de vrucht zijn eener volledige studie van dien tekst onder leiding van een kundig wetgeleerde, die weder op dezelfde wijze zijne kennis opdeed, en zoo voorts tot den auteur van dien beroemden Sjafi'itischen commentaar toe. Inderdaad, als men ziet, hoe een Europeesch geleerde, met alle hulpmiddelen uitgerust, teksten als de Minhādj of de Fatḥ al-Qarīb in het Fransch reproduceert, zou men geneigd worden, dien Moehammedaanschen eerbied voor orale traditie tot op zekere hoogte te deelen.

Eigenlijk drukt derhalve de formule *beschreven recht* geen streng Moehammedaansch begrip uit; men zou van *mondeling overgeleverd en door den consensus erkend recht* kunnen

---

1) De Mekkaansche studenten en professoren drukken dit o. a. in den vorm van een spreekwoord uit: *man qara'a 'l-ḥawāsjī mā ḥawā sjī*, „wie slechts glossen heeft gelezen, heeft geene kennis opgedaan" zeggen zij.

spreken, dat met den loop der tijden allengs meer neiging tot en minder bezwaar tegen het schrift als een hulpmiddel tot zijne bewaring vertoont, en hetwelk men dus nooit, maar vooral niet voor vroegere tijden, uit en door boeken volledig kan leeren kennen.

Daar echter ook de commentaren, die men onder het genoemde voorbehoud als de wetboeken der Sjafi'ieten sedert de 16de eeuw n. C. kan beschouwen, de Toeḥfah en de Nihājah, de verjaring niet behandelen, is de waarschijnlijkheid groot, dat deze instelling in den geheelen bloeitijd der Sjafi'itische school binnen hare muren niet ontwikkeld werd. Polemiek tegen de Malikieten en Ḥanafieten, die de verjaring leerden, treft men evenmin bij de Sjafi'ieten aan, en daar de beginselen, waarop die scholen de leer der verjaring grondden, door de voornaamste Sjafi'itische autoriteiten van oudsher zijn erkend, is het zeer waarschijnlijk, dat ook vroeger Sjafi'itische rechters in hunne vonnissen wel diezelfde toepassing ervan gemaakt hebben.

De beschikbare gegevens leiden tot de onderstelling, dat buiten het gebied der Malikitische school vóór den tijd der Osmanendynastie weinig behoefte aan de toepassing van het beginsel der verjaring gevoeld werd; ware dit anders geweest, dan zouden de latere Sjafi'ieten zich allicht hetzij vóór of tegen die instelling beroepen op oude getuigenissen uit hunne school, die gedurende eenige eeuwen vóór de Turkenheerschappij eene domineerende plaats innam.

De Ḥanafitische school, die haar uit dien eerezetel verdrong, schijnt eerder dan zij de verjaring uit de gemeenschappelijk erkende beginselen afgeleid te hebben, en de Sjafi'itische heeft wel dat voorbeeld gevolgd, maar toch ietwat schoorvoetend, zoodat men zich thans ten gunste van toepassing der verjaring wel op zeer notabele Sjafi'itische autoriteiten kan beroepen, maar toch door de instelling niet te aanvaarden geenszins buiten de Sjafi'itische school komt te staan.

In de boven meermalen aangehaalde *Revue* van Cairo

(bladz. 86) wordt van de verjaring, gelijk wij die thans leerden kennen, terecht gezegd, dat „*en droit musulman la prescription n'est pas autre chose qu'une sorte de paralysation de l'action qui la rend irrecevable et sans force, par cela seul qu'elle n'a pas été exercée pendant un certain délai*". Zij moet dan ook ambtshalve door den rechter (wiens eigen wetenschap tot de bewijsmiddelen van het Moehammedaansche recht behoort) toegepast worden, indien zij hem bekend is, ook al heeft zich de gedaagde niet op haar beroepen.

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE DE

KINDJIN DAJAKS

IN HET

LANDSCHAP BALOENGAN

DOOR

H. E. D. ENGELHARD.

Assistent-Resident.

VOORBERICHT.

In de maand Maart jl. verscheen een honderdtal *Kindjin Dajaks* in het district *Boven-Doeson* bij ons eerste districtshoofd te *Moeara Laoeng*. Zij waren vergezeld van ons voormalig districtshoofd van *Midden-Doeson*, RADEN DJAJA KASOEMA, die na zijn ontslag zich te *Moeara Ratah* aan de *Mahakam* of *Koetei*-rivier had gevestigd. Het doel van hun komst was om nieuwe débouchés te zoeken voor hunnen handel, omrede de *Hèban Dajaks,* met wie zij sedert ongeveer zes jaren in oorlog waren, hun gemeenschapswegen met Noord-Borneo en de streken aan de Oostkust hadden afgesneden.

De eenige weg welke hun nog openstond was de *Mahakam,* maar daarheen verlangden zij zich niet te begeven, omrede de concurrentie aldaar te groot en de *Sultan* van *Koetei* te streng was.

Dies werd besloten een nieuwen handelsweg naar de

Barito te zoeken. Daartoe trokken de hoofden Tamoen Baija en Paloeng met hun volgelingen van de *Lajah*-rivier over het gebergte naar de *Masaai*, om alzoo de *Boeh* en deze afzakkende de *Mahakam* te bereiken. Vervolgens de *Doehoe*-rivier opvarende, trokken zij over de waterscheiding naar de soengei *Balatoeng*, rechter zijrivier der *Barito*. Daar ontmoetten zij *Toemenggoeng* Mèh, hoofd der *Poenans*, die hun den verderen tocht afried wegens de zeer talrijke en gevaarlijke stroomversnellingen.

Aan dien raad gevolg gevende keerden zij op den afgelegden weg terug en besloten den langeren, maar meer veiligen weg te kiezen, door de *Mahakam* af te zakken tot kampong *Moeara Ratah*.

Hier ontmoetten zij genoemden Raden Djaija Kasoema, die hun verder als gids diende om langs de *Ratah* en de *Njalaboengan* en haar rechter zijrivier de *Irat*, de waterscheiding te bereiken. Na deze overgetrokken te zijn, kwamen zij aan de *Babaoe*, linker zijrivier der *Maroewai* en deze afzakkende, langs de *Laoeng*-rivier, bij ons districtshoofd.

Deze tocht had ongeveer zes maanden geduurd, waarvan zes dagen van *Moeara-Ratah* tot *Moeara-Laoeng*. Vergezeld van genoemden inlandschen ambtenaar, verschenen beide Dajaksche hoofden met een 25tal volgelingen alhier, waar zij zich veertien dagen ophielden.

Zij vonden in het district *Boven-Doeson* zulk een overschoone gelegenheid voor hunnen handel, eene vreedzame bevolking en mild bestuur, dat zij besloten te *Horong Lioet* aan de *Meroewai* een handelsstation op te richten, indien het hun vergund werd zich in dat district te vestigen, in welk geval zij eerst naar hun land zouden terugkeeren om van hun bevinding verslag te geven.

Gedurende hun verblijf had ik ruimschoots gelegenheid hen te ontmoeten en te observeeren; wat ik van hen vernam, kwam mij hoogst belangrijk voor, zoowel uit een politiek- als uit een handelsoogpunt.

Uit het eerste, omdat wij door direkte aanrakingen

met dezen zoo machtigen stam een overwegenden, beschavenden invloed kunnen verkrijgen in *Centraal-Borneo*; uit een handelsoogpunt door den grooten rijkdom aan goud, meer nog aan kamfer, waarvan tegenwoordig Japan, ook door zijne annexatie van Formosa, nagenoeg het wereldmonopolie heeft.

Moge van de energie van den Nederlandschen handel in het *Kindjin*-gebied blijken voordat de *Engelschen*, van *Noord-Borneo* uit, zich daar van den handel meester maken en moge de hoofdplaats *Baloengan* een der groote stapelplaatsen van onzen Archipel worden!

Ook voor de Christelijke zending schijnt het *Kindjin*-gebied een schoon arbeidsveld op te leveren, want het komt mij voor, dat hun godsbegrip dichter bij het christendom staat dan dat van eenigen anderen dajakschen stam.

De hier volgende aanteekeningen maken volstrekt geen aanspraak op volledigheid; daartoe was de tijd van het verblijf der *Kindjins* alhier te kort, terwijl de tolk Raden Djaija Kasoema niet zóó volkomen hunne taal machtig was als ik wel gewenscht had.

H. E. D. ENGELHARD.

Moeara-Teweh, 30 Mei 1896.

Ligging.

Het gebied, bewoond door de Kindjin Dajaks, ligt in Centraal-Borneo, ongeveer tusschen 2° en 2° 50′ N. Br. en 114° 10′ en 116° W. L. Gr.

Grenzen.

Het wordt begrensd ten noorden door de gebergten van *Tain Toh*, *Apoe Baijan* en *Baloengan*; ten westen door de *Laija-*, *Bio-* en *Iran*-gebergten; ten zuiden door de *Bawoei* de *Ap-*, de *Oetlin-* of *Itlin-* en de *Tokong Soelé*-gebergten; ten oosten door het gebied der *Gĕai* Dajaks [1]).

Het land is heuvelachtig en loopt van de beide oevers der *Kindjin*-rivier zacht hellend naar het gebergte op. Het vormt het stroomgebied van de evengenoemde rivier, waaraan het zijnen naam ontleent, tot waar deze zich met de *Boloengan* [2]) rivier vereenigt.

Moessons.

Ofschoon de moessons niet scherp gescheiden zijn, kenmerken zich de maanden Juni tot en met November door droogte; de maanden December tot en met Mei door regen.

Rivieren.

De hoofdrivier des lands is zooals gezegd de *Kindjin* [3])

---

1) Het hoofd van dezen dajakschen stam heet DJENG, zoon van NGAOE PING; hij woont in kampong *Gĕai*.

2) Ten onrechte in alle aardrijkskundige boeken als *Boelongan* vermeld Aan hare monding heet zij *Long Maling*.

3) Op de topografische kaart van W. E. M. S. AERNOUT is de *Kindjin* als een rechter zijrivier van de *Laija* geteekend.

welke ontspringt op het *Tain Toh* gebergte. Zij stroomt in noord-oostelijke richting en vormt, voor hare samenvloeiing met de *Boloengan-* of *Maling*-rivier, een reeks van min of meer hooge watervallen, *Bĕrĕm* geheeten.

Hare voornaamste rechter zijrivieren zijn de *Damoer*, de *Djamahoĕng*, de *Saloengei* en de *Nawang* en aan den linkeroever de *Pangaijan* met hare rechter zijrivieren de *Agah* en de *Boengan*. Zoowel de *Kindjin*, die ongeveer 50 Meter breed moet zijn, als hare voornaamste zijrivieren, zijn alle voor groote djoekoengs [1]) bevaarbaar, zelfs in den oostmoesson.

Plantenrijk.

Behalve de oevers der rivieren, die nagenoeg alle bebouwd zijn, is het *Kindjin*-gebied nog geheel bedekt met een ongerept oerwoud, waarin woudreuzen van 4 tot 6 vaâm in omtrek geene zeldzaamheden moeten zijn.

De deugdzaamste houtsoorten zijn *Nahap* en *Garé*, beide het welbekende ijzerhout evenarende, *Gĕlĕm*, *Naham Gĕlaawang*, *Tat Bĕnato* en *Kamferhout* (*kajoe apon*).

Dit laatste wordt vooral in groote hoeveelheid aangetroffen aan den bovenloop der *Kindjin* aan den rechter oever, van den Goenoeng *Bawoei* of *Varkensberg* tot aan de grenzen van Noord-Borneo. De *tingkawangboom*, welke het zoo gewilde vet oplevert, schijnt daar onbekend.

Verder brengen de bosschen tal van hars- en damarboomen op, zoomede rottan en bamboe in verschillende soorten. De beste dezer laatste zijn de *Boelo latoeng* (bamboe bĕtong) de *boelo Semiling* (Jav. bamboe pĕring) en de *boelo Lan*, overeenkomende met de Javaansche *Tamiang*, zijnde een dunne soort met zeer lange geledingen, geschikt om gespleten, plat uitgeslagen en gevlochten, als omwanding van tijdelijke woningen te dienen.

---

1) Een djoekoeng is een schepvaartuig, vervaardigd uit een uitgeholden boomstam, inhoudende van 1—30 pikoel.

Dierenrijk.

Van de wilde dieren welke de wouden bewonen, behooren genoemd een groote menigte beren, waaronder de zoozeer gevreesde grijze beer, de rhinoceros, het luipaard en groote kudden wilde buffels; olifanten en tijgers zijn onbekend, ofschoon de overlevering het bestaan der laatste heeft bewaard. Verder vindt men verschillende apensoorten, herten, kidjangs en wilde varkens.

In de kampongs houdt men er vele varkens, geiten en honden op na, deze laatste speciaal voor de jacht.

Delfstoffenrijk.

Het delfstoffenrijk levert goud aan de noordelijke afhellingen van den *Ap* en ijzer op den *TainToh.* Steenkolen schijnt de bodem niet te bevatten, althans monsters daarvan herkende men niet.

Handel en handelswegen.

Wegens de geisoleerde ligging van het *Kindjin*-gebied en zijne hoogst moeielijke communicatie met de kuststreken wordt de handel zeer bemoeielijkt. Geld, onverschillig onder welken vorm, kent men niet en dientengevolge bestaat de handel uitsluitend uit ruilhandel. Het algemeen ruilmiddel is de mandaoe, waarvan de waarde wordt gelijk gesteld met een halssnoer van nieuwe kralen op de borst neerhangende tot op de tepels of twee halssnoeren van dezelfde materie sluitende om den hals. Glazen kralen zijn zeer gewild, naar gelang van de oudheid, de grootte en de kleuren. Veelkleurige, groote, oude kralen worden vaak geruild tegen een slaaf. Andere voorname handelsartikelen zijn goud, kamfer en boschproducten.

De opbrengst der goudwasscherijen moet nogal aanzienlijk zijn, maar de waarde van dit edele metaal kent men volstrekt niet.

Vroeger bracht men het langs de *Baloei-* of *Iran* 1) rivier naar Noord-Borneo en langs de *Kalai*-rivier naar *Moeara Batoelo* 1) waar een stukje ter zwaarte van ongeveer een thail 2) een slaaf gold, maar langzamerhand zijn de handelaren zelf het komen halen in ruil tegen zout.

Het winnen van kamfer geschiedde voor ongeveer 20 jaren door handelaren van Noord-Borneo, die daartoe in het *Kindjin*-gebied kwamen; sedert heeft men het zelf ter hand genomen.

Om den boom te kennen en te weten of hij een voldoende hoeveelheid kamfer bevat worden daarin op verschillende plaatsen diepe insnijdingen gemaakt. Blijkt de boom kamfer te bevatten en de arbeid loonend te zullen zijn, dan eerst wordt hij omgehouwen en gekloofd om de kamfer er uit te halen. Het product wordt eveneens naar *Baloei* en *Moeara Batoelo* gebracht waar het zeer gezocht en duur is. Een kleine bamboe van circa 22 c.M. in omtrek, ongeveer tot 10 c.M. gevuld, geldt 1 blok ongebleekt katoen + 1 blok blauw katoen, + 1 gebatikte sarong, + 1 hoofddoek en vier dergelijke bamboesjes worden geruild tegen een koperen gong 3).

De boschproducten, welke men naar de kustplaatsen wil vervoeren, stapelt men eerst op en bij voldoende hoeveelheid wordt een handelstocht — sakai — georganiseerd, bestaande uit 100 of meer mannen.

---

1) Op geen der in mijn bezit zijnde kaarten heb ik deze namen aangetroffen, hier beneden wordt echter aangegeven in welke richting, deze rivier stroomt en op welke hoogte deze plaats ongeveer ligt.

2) Een thail weegt ongeveer 0.05 k. g.

3) Om zekerheid te hebben dat mijne zegslieden kamfer kenden en geene andere stof, bijv. menjan, bedoelden, liet ik hun een stuk zien en daaraan ruiken. Zij herkenden dat terstond als het handelsartikel dat in hun land gewonnen wordt.

Voor de reis naar *Baloei* vaart men de *Boengan*-rivier op tot de monding der *Tanjoe*, trekt met de djoekoengs een dag over het *Iran*-gebergte naar de *Apoet*-rivier, waar deze voor dergelijke vaartuigen bevaarbaar wordt, zakt die af tot aan hare samenvloeiing met de *Iran-* of *Baloei*-rivier, om eindelijk deze laatste te volgen tot aan hare monding, waaraan bovengenoemde handelsplaats ligt.

Om *Moeara Batoelq* te bereiken vaart men de *Kaijan-ok* op, trekt met de djoekoengs tien dagen over het gebergte naar het *Saboeng*-riviertje van waar men in de *Kalai* komt.

Deze tocht is hoogst moeielijk en gevaarlijk wegens de talrijke stroomversnellingen in den bovenloop van laatstgenoemden stroom, reden waarom men dien zelden onderneemt.

Een andere handelsweg is die van het *Laija*-riviertje in een halven dag over het gebergte naar de *Masaai*-rivier, om vervolgens langs de *Pegah* en *Boh* of *Boeh* de boven-*Mahakam* en deze afzakkende *Samarinde* te bereiken. Deze tocht duurt zeer lang, vooral teruggaande, reden waarom daarvan weinig gebruik gemaakt wordt. 1)

---

1) Indien de Nederlandsche handel zich in het *Kindjin*-gebied mocht willen vestigen, wat uit een politiek oogpunt, naar ik geloof, aanmoediging verdient, dan zou een onderzoekingstocht moeten voorafgaan en dienen te worden nagegaan of het mogelijk is een weg aan te leggen waardoor de Bĕrĕm (watervallen) zouden kunnen worden vermeden.

Mij dunkt de handel moet er zeer winstgevend zijn, al ware het alleen tot het verkrijgen van het zoo kostbare kamfer en goud.

Voor een handelsweg naar de *Mahakam* of *Koetei*-rivier volgen hier eenige opgaven verstrekt door Radhen Djaia Kasoema, voormalig hoofd van het district *Doeson Tengah* dezer afdeeling, thans woonachtig te *Moeara Ratah* (*Koetei*).

Van *Samarinde* tot *Moeara Ratah* is de *Mahakam* voor groote stoombooten bevaarbaar. Hoogerop slechts voor stoomvaartuigen als Sterne's turnwheeler van 2½ à 3 voet diepgang. Roeiende zijn de afstanden als volgt:

Van *Moeara Ratah* naar *Moeara Boh* of *Boeh* 5 dagen, van hier naar kampong *Taga Haroe* aan de *Masaai*--rivier 3 dagen. Hier begint de tocht over het gebergte tot men een der rechter zijrivieren van de *Kindjin* bereikt.

De moeilijkste handelsweg is evenwel die naar de hoofdplaats *Baloengan*, omdat de *Bĕrĕm* (watervallen) moeten worden omgetrokken ten einde kampong *Gĕai* te bereiken, hetgeen alleen reeds 20 dagen vereischt.

Bovendien wordt die weg in de laatste jaren zeer onveilig gemaakt door de *Hebans* waarmede men in oorlog is.

Daar de eerstgenoemde weg langs de *Iran* naar *Baloei* de gemakkelijkste is, heeft mijn zegsman, TAMOEN BAIJA, op last van zijn vorst, daarvan dikwijls gebruik gemaakt om zich naar *Serawak* te begeven, ten einde met radja BROOKE handelsbetrekkingen aan te knoopen, maar tot dusver te vergeefs.

Verhouding tot den Sultan van Baloengan.

Staatkundig heet het *Kindjin*-gebied tot het Sultanaat *Baloengan* te behooren, maar inderdaad is het ten eenenmale onafhankelijk.

De vorst beschouwt den Sultan — Sĕlĕtan zooals hij genoemd wordt — niet eens als zijn suzerein. Het schijnt dat deze van zijnen kant nimmer er naar gestreefd heeft zijn gezag en zijn invloed in dat bergland te doen gelden, waartoe ongetwijfeld de bijna ontoegankelijkheid ervan veel zal bijgedragen hebben.

Daarentegen is de *Kindjin*-vorst zeer bevriend met den Sultan van *Broenei* en den radja van *Serawak*.

Staatkundige verdeeling en sterkte der bevolking.

Het gebied bevat een groot aantal kampongs — *lapo* — die alle tot 16 negeriën — *Oema* — behooren.

De bevolking wordt gezegd 85000 zielen te bedragen, zonder de *Poenans*, die geschat worden op 100.000.

Deze cijfers komen mij wel wat overdreven voor,

maar men verzekert mij het tegendeel [1]). Vele verhuizingen naar de *Kalai*-dajak aan de *Kalai*-rivier hebben gedurende de laatste jaren plaats gehad uit de *Oema Bakka* vooral uit *Lapo* (kampong) *Soen*.

Verdeeling.

De stam is verdeeld in vier standen, nl.

1e *Dèta obio*, waartoe behooren de vorst, zijne echtgenoote, de prinsen en prinsessen van den bloede.

2e *Dèta odomit* of de adel des lands.

3e *Pangin*, de vrije lieden en

4e *Amin*, de onvrijen, slaven, pandelingen.

Al de *Poenans* samen worden geacht tot den derden stand te behooren.

---

1) Hier volgen de namen van de negerihoofden, de landschappen waarover zij gezag voeren en het aantal hunner onderhoorigen in ronde cijfers.

Tamoen Koeling vorst van het land	Oema Djoemahang aan de gelijknamige rivier	1000
Pingĕn Soerang tevens krijgsoverste	Oema Daoe I aan de Nawang-rivier	5000
Tamoen Li	Oema Bang of Bam aan de Damoen-rivier	2000
Saloengin Padjang	Oema Tokong	4000
Tamoen Baija	Oema Tong	4000
Soebang Apoei	Oema Djalan	6000
Pi-Mang	Oema Bakoeng	5000
Tamoeng Lang kang	Oema Koelit Djalari	3000
Tamoen Poejang Djaloeng	Oema Koelit	5000
Joejang Loesat	Oema Bakka	4000
Tamoen Lawang	Lepo Tapoe I	10000
Moelaloe	Lepo Tapoe II	10000
Tamoen Ding	Oema Lisa	4000
Laki Awan	Oema Lokan I	10000
Tamoen Loehoen	Oema Lokan II	10000
Pingĕn Soerang	Oema Daoe II	2000

Uit den naam der landstreek Oema Tong in verband met hetgeen later omtrent de tijdrekenkunde gezegd wordt, zou afgeleid kunnen worden, dat zij juist onder den evenaar ligt, waaruit zou volgen dat het *Kindjin*-gebied een grootere oppervlakte beslaat dan boven vermeld werd.

Voor pandelingen schijnt men geen woord te bezitten. Een ondergeschikte, een dienaar, heet dipan en om nu de slaven van de pandelingen te onderscheiden noemt men de laatste eenvoudig dipan de eerste dipan amin.

Indien iemand een schuld of een hem opgelegde boete niet kan voldoen, schiet deze of gene, gewoonlijk de vorst, hem de waarde voor. Hij wordt dan pandeling van den schuldeischer en is verplicht voor hem te arbeiden, d. w. z. ladangs aan te leggen, die te bewerken en te beplanten, zijn woning in het communale huis te onderhouden, enz. tot zoolang de schuld is aangezuiverd. Nimmer mag evenwel een pandeling als ruilmiddel dienen gelijk een slaaf en met zijn overlijden gaat de schuld te niet.

De slaven wonen doorgaans bij hun meester, die de vruchten plukt van hunnen arbeid.

Zij zijn verplicht hem steeds te volgen, waarheen hij gaat; maar indien eenigen hunner het verzoek doen om afzonderlijk te wonen, wordt dit toegestaan tegen betaling van 13 stukken ongebleekt katoen. Zij zijn dan volkomen vrij in hunne bewegingen en mogen over hunne bezittingen naar goedvinden beschikken, maar de verplichting blijft op hen rusten om jaarlijks na den padioogst het 1/5 deel daarvan — *soewakan* geheeten — aan hun meester af te staan. Door die verplichte levering is de laatste wederkeerig gehouden ingeval van misgewas of schaarschte, op bevel van den vorst, hen gratis van padi of rijst te voorzien tot den volgenden oogst of tot inmiddels betere tijden voor de nooddruftigen zijn aangebroken.

Er moeten tal van kampongs of nederzettingen zijn uitsluitend door dergelijke vrije slaven bewoond. Onder hen zijn er velen, die in een staat van gegoedheid verkeeren, verre die hunner meesters overtreffende en die zelf slaven bezitten.

Deze heeten dan *dipan-dipan-amin*.

Wat de vermeerdering der vrije slaven zeer in de hand werkt is het recht van den slaaf om, indien hij als ruil-

handel zal gebruikt worden, een plaatsvervanger te stellen dan wel zich vrij te koopen als boven vermeld.

Volgens mijne zegslieden vermindert het aantal slaven voortdurend omrede het verlies door den binnenlandschen handel niet opweegt tegen den aanvoer van de kustplaatsen, die weinig meer opleveren, zoodat naar hunne meening ten laatste niet anders zal overblijven dan door middel van oorlog in de behoefte te voorzien.

Bestuur.

Het bestuur wordt uitgeoefend door den vorst, daarin bijgestaan door een soort van adviseerend college en de zestien negrihoofden.

Voor het tegenwoordige is dat college samengesteld uit vijf leden, nl. de krijgsoverste Pingën Soerang, diens broeder Panjé Apoei, de negrihoofden Tamoen Li en Tamoen Baija zoomede Paloeng, die geen ander ambt bekleedt. Tevens zijn Panjé Apoei en Tamoen Li met de regeling der binnenlandsche, de beide laatstgenoemden met de buitenlandsche aangelegenheden belast.

De vorst, de adel en de 16 negrihootden zijn verplicht aan den rechteroever der *Kindjin* te wonen; de kamponghoofden met het overige volk aan den linkeroever.

Wijders doet de vorst zijn gezag eerbiedigen door de talrijke *Poenans* zoowel in het *Kindjin* als in het Boven *Kalai* gebied [1]) zijnde deze laatste streken door geene andere dajaksche stam bewoond.

De *Poenans*, staan binnen de landstreek waar zij zich ophouden onder hunne eigene hoofden en een vechtkommandant, welke functie wordt waargenomen door Mingga. Allen zijn ondergeschikt aan het opperhoofd, thans Bit Nilin

---

1) Op de topografische kaart van W. E M. S. Aernout en de Handleiding voor land- en volkenkunde van Dr. J. J. de Hollander wordt de *Kalai* als een zijrivier van de *Sègah* of *Barouw*-rivier opgegeven. Dit is onjuist; de *Barouw*-rivier heet *Kalai* en de *Sègah* is een rechter zijrivier daarvan.

geheeten, die zijne bevelen rechtstreeks van den vorst ontvangt.

Eene uitzondering op deze organisatie maken de *Poenans* van den Boven-*Kalai*, die onder de bevelen staan van LANG en LIDJAOE beide zonen van het negrihoofd TAMOEN BAIJA [1]).

Titels kent men niet; alle hoofden worden aangesproken bij hun naam en de vorst met hippoei aija, d. i. groote heer, groote gebieder.

De hoofden der Kindjins, inclusief de vorst, worden zonder onderscheid door het volk, zonder de Poenans, gekozen. Ieder gehuwd mannelijk ingezetene uit de drie eerste standen, niet tot een anderen stam behoorende en geen Poenan zijnde, is kiesgerechtigde en ook kiesbaar voor eenig ambt, maar de adat wil dat de vorst gekozen wordt uit den eersten stand of bij ontstentenis van daartoe bekwame personen, uit den tweeden stand. Vereischten zijn dat hij verstandig, helder van oordeel en dapper is.

Ook vrouwen kunnen tot vorstin uitgeroepen worden, mits zij uitblinken door verstand en scherpzinnigheid. Zijn bij eene verkiezing de stemmen verdeeld, dan worden de kandidaten gedurende eenigen tijd aan een proef — wij zouden zeggen examen — onderworpen, hierin bestaande dat allerlei geschillen vooral civiele, zoowel betreffende het binnen- als het buitenland, aan hun oordeel worden onderworpen. Wie naar het algemeen gevoelen — waarbij het adviseerend college wel het meeste gewicht in de schaal legt — aan de vereischten voldoet, wordt gekozen. Is dit geschied, dan

1) De *Poenans* worden genoemd naar de bergen of heuvels waarop en de rivieren of beekjes waarlangs zij aangetroffen worden. Zoo heeft men *P. Toekoep Babong*, *P. Batoe*, *P. Aloen*, *P. Sang*, *P. Benga*, allen aldus genoemd naar de bergen of heuvels, terwijl de *P. Njiboeng* en *P. Boesang* naar de gelijknamige beekjes heeten. Binnen deze streken zwerven zij rond en verder komen zij doorgaans niet. Zij wonen in hutjes van blaren vervaardigd en leven van boschvruchten, honig, insekten, allerlei kruipende dieren en een soort van in 't wild groeiende Sago-nanga — in deze afdeeling Sègaoe geheeten. Zij zamelen boschproducten en bezoarsteenen, welke zij gaarne ruilen tegen lijnwaden en kleedingstukken, terwijl de jacht hun meest geliefkoosde bezigheid is.

betrekt hij de vorstelijke woning en heeft de huldiging plaats.

Daartoe worden de adel, het adviseerend college en de negrihoofden tegen den bepaalden dag ten paleize ontboden.

De vorst neemt plaats op een fraai bewerkte rottan mat, twee forsche mannen stellen zich achter hem met de ontbloote mandaoe boven 's vorsten hoofd; ter weerszijden de sirihdoos- en de lansdrager [1]), terwijl voor hem een paal van zacht hout, speciaal voor deze gelegenheid vervaardigd, stevig in den vloer is bevestigd.

Nu treden allen binnen, eerst het adviseerend college, dan de adel, daarna de negrihoofden. Tot het afleggen van den eed van trouw doopt ieder op zijn beurt de punt van zijn mandaoe in eiwit, bestrijkt daarmede het voorhoofd van zijne hoogheid, voert daarna onder luid geschreeuw een krijgsdans voor hem uit, gedurende welke hij hem langzaam nadert om ten slotte voor hem te knielen en met luider stem den eed uit te spreken. Opstaande geeft hij met zijn mandaoe drie slagen op den paal en hiermede is de plechtigheid afgeloopen. Alle genoodigden blijven nog eenige dagen op kosten van den vorst feestvieren.

Als teeken van hunne hooge waardigheid hebben de vorst en de leden van het adviseerend college het recht een tijgerslagtand met de punt naar beneden in elk hunner oorbellen te dragen en zijne hoogheid bovendien om een dergelijke tand bij plechtige gelegenheden tusschen de tanden of lippen te nemen.

Behalve den boven omschreven eed, bestaat er nog een andere, welke gezworen wordt tot bezegeling van vriendschap en goede verstandhouding, alzoo overeenkomende met het elders gebruikelijke bloed drinken. Daartoe drinkt men eenig water uit een uitgeholden tijgertand, na den eed met

1) Deze vier personen vergezellen hem steeds waarheen hij gaat; de sirihdoosdrager belast zich dan tevens met de zorg voor de fraaie mat.

luider stem uitgesproken te hebben. Bij gemis van zulk drinknapje wordt de eed afgelegd met een tijgertand tusschen de lippen. Het zij in het eene of het andere geval, altijd wordt na afloop der plechtigheid, de tand op den grond gelegd en voeren alle aanwezigen daaromheen onder woest geschreeuw een krijgsdans uit.

Rechtswezen.

De rechtspraak is geheel kosteloos. Er wordt recht gesproken door den vorst, de negri- en de kamponghoofden, maar een ieder heeft het recht eene zaak direct voor den eerste te brengen.

Geschillen tusschen personen, behoorende tot de beide hoogste standen, moeten evenwel altijd voor den vorst gebracht worden, die zich daarbij desverkiezende door het adviseerend college kan laten voorlichten. Gewichtige zaken en onderwerpen ten aanzien van het buitenland moeten in overleg met dit college behandeld worden [1]).

Verminkende of lijfstraffen en verbeurd verklaring van goederen worden nimmer opgelegd.

Alle straffen bestaan uit boeten ten bate van de benadeelde partij, waarbij, evenals bij den handel, de mandaoe als maatstaf van betaling genomen wordt.

Lichte overtredingen, als bij ons van politie-reglement of keur, worden gestraft met eene betaling van nieuwe of oude glazen kralen, naar gelang der zwaarte van het feit.

Op lichte misdrijven is eene boete gesteld van 10, 16, 30 of 100 mandaoe's; terwijl zware met een of meer koperen gongs, en halsmisdrijven met een of meer slaven worden beboet.

De boven vermelde straffen kunnen ook gecombineerd wor-

---

1) Gedurende het onderzoek van gewichtige zaken, dat soms tot laat in den nacht duurt, mag niet gegeten of gedronken, maar wel gerookt worden. Na afloop daarvan wordt de geleden schade duchtig ingehaald, de beker met sterke drank flink aangesproken en het moet niet zeldzaam zijn dat een of meer leden van de rechterlijke macht zich daaraan zoo zeer te buiten gaan, dat zij moeten worden weggedragen.

den, bijv. als iemand van den 3en stand vermoord wordt door eenen van den 2en stand wordt deze veroordeeld tot de betaling van twee mannelijke slaven en 100 mandaoe's aan de naaste erfgenamen van den verslagene.

Een zeer zeldzaam voorkomend misdrijf is dat iemand van den 1en of 2en stand door een evenboortige om het leven wordt gebracht.

Dit feit wordt geacht niet te kunnen geschieden dan met medeplichtigheid van alle bewoners der communale woning (kampong) en daarom wordt deze in de asch gelegd.

Allen die zich uit den brand weten te redden worden slaven van de erfgenamen des verslagene en de geredde goederen worden hun eigendom.

Sneltochten tot bestraffing van naburige stammen voor gepleegde misdrijven zijn, naar men mij verzekert, door den tegenwoordigen vorst afgeschaft naar aanleiding der zware verliezen geleden in den strijd tegen de *Hèban* en *Blare* dajaks, waarin men sedert eenige jaren gewikkeld is [1]).

Afkomst.

Algemeen wordt beweerd dat de *Kindjins* behooren tot den grooten stam der *Paré*-dajaks. Volgens mijne zegslieden zou dit onjuist zijn, omrede er geen stam van dien naam bestaat; het woord beteekent eenvoudig bergbewoner. Zij noemen zich diensvolgens *Pare-kenja-Kindjin*, d. i. bewoner van het bergland *Kenja*, thans gevestigd aan de *Kindjin*.

Evenzoo heeft men de *Paré-kenja-Bahaoe*, *Paré-kenja-Bèhan*,

---

1) De *Hèbans*, goed gewapend met geweren, verkregen van Noord-Borneo, hebben een *sakai* van *Kindjins* overvallen, de mannen grootendeels gedood en de handelsgoederen geroofd. Dit geschil is nog niet beslecht, evenmin als dat met de *Blare's*, wonende aan de *Tjamai*, linker zijrivier van de *Mahakam*, die den tegenwoordigen vorst, als kind door zijne moeder naar de *Mahakam* gezonden, hebben overvallen. Al zijne volgelingen werden gedood en hij ontkwam ternauwernood aan de slachting.

Paré-kenja-Blaré enz., die dus allen oorspronkelijk één stamland, *Kenja*, hebben gehad.

Waar dit gelegen is wist men mij niet op te geven [1]) maar de legende in verband met de taal kan ons misschien daaromtrent inlichten.

Zeer, zeer lang geleden kwam een chineesch handelaar, *Palilit* geheeten, in de *Kenja*, zeggende uit den hemel te zijn nedergedaald om een evenboortige vrouw te zoeken. Het land was toen nog geheel onder water, waarboven slechts de bergen en heuvels zich verhieven. De groote geest *Paseloeng loewang* had medelijden met hem, ontsloot den hemel en eene vrouw van onvergelijkelijke schoonheid daalde neer. Zij huwde met *Palilit* en van hen stamt de tegenwoordige vorstelijke familie in rechte lijn af.

Door de bovennatuurlijke afkomst van den Chinees en zijne vrouw, gepaard aan hunne groote energie, trokken de wateren zich spoedig terug en het land ontstond, dat zij spoedig bewoonbaar maakten.

Waar ergens *Palilit* zich vestigde, is onbekend gebleven maar onwaarschijnlijk is het niet dat de hooge berg *Kina balo* — ten onrechte *Kina baloe* geschreven — aan eene chineesche vestiging zijnen naam ontleent.

Balo — in 't Becompaische maleisch *halo* — beteekent handelaar en *Kina* is een andere, gewijzigde uitspraak voor het maleische tjina = Chinees, want in de taal der Kindjins komt vermoedelijk de klank *tja* niet, de *nja* daarentegen wel voor.

In deze onderstelling zou het land *Kinja* of *Kenja* gezocht moeten worden in den omtrek van boven genoemden berg *Kina balo* en de legende dan beter tot haar recht komen [2]).

---

1) Het komt mij daarom zeer onwaarschijnlijk voor dat dit land moet gezocht worden ten noorden van de *Kindjin*-rivier, grenzende aan Noord-Borneo en de *Tidoengsche* landen, zooals de kaart der Nederlandsch Indische bezittingen van J. W. Stemfoort en J. J. ten Siethoff aangeeft.

2) Legenden worden bij mondelinge overlevering door de oudsten van den eersten en tweeden stand bewaard. Vooral Panjé Apoei, broeder van den tegenwoordigen vorst, een oud man, moet zeer ervaren hierin zijn.

Uiterlijk voorkomen.

Inderdaad hadden de 25 mannen behoorende tot het gevolg mijner zegslieden het geprononceerd uiterlijk van bastaard-chineezen [1]). De amandelvormige oogen schuin; de gelaatskleur licht- of geelbruin; het hoofd geschoren behalve op den kruin, vanwaar een flinke haarbos tot op nek en schouders hangt; daarbij forsch gebouwd en flink gespierd. Zij zijn ondernemend, vroolijk en opgewekt van aard en gesticuleeren druk bij hun spreken.

Gedurende hunne aanwezigheid alhier kwam het mij voor, dat zij zich gemakkelijk en ongedwongen bewogen onder eene hun geheel vreemde bevolking en spoedig de zeden en gewoonten van anderen overnamen, in tegenstelling met de mij bekende dajaksche stammen.

De mannen dragen zware koperen ringen in de ooren tengevolge waarvan de lel bovenmatig is uitgerekt en bij velen tot op de schouders bengelt. Zij die behooren tot den eersten of tweeden stand doorboren bovendien de oorschelp aan de bovenzijde.

Het tatoueeren is bij de mannen volstrekt niet algemeen; slechts enkelen zijn versierd met zeer fraaie figuren aan hand of bovenarm, maar voor de vrouwen is het verplichtend. De meisjes laten die kunstbewerking bij gedeelten aanbrengen van den pols tot het uiteinde der vingers en van den enkel der voet tot het uiteinde der teenen.

Getrouwd zijnde, wordt de arm van de pols tot halverwege de elleboog, en het been van den enkel tot aan de knie van min of meer breede ringen voorzien, hetgeen als een groot sieraad geldt.

Kleeding.

De kleeding der mannen bestaat eenvoudig uit een buikgordel, bij voorkeur van blauw katoen of anders van den geklopten bast van den taloenboom. Daarna is de tjawat

1) Bij hunne komst liep het gerucht onder de bevolking dat een bende Chineezen uit het binnenland was aangekomen.

bevestigd welke tusschen de beenen wordt doorgehaald. Bij lieden uit de volksklasse bengelt achter aan den gordel een klein vierkant rottan matje dat als zitplaats moet dienst doen.

De meer gegoeden dragen een mouwvest van dezelfde stof als de gordel maar met rood katoen afgezet, als het vervaardigd is van boombast en daarbij vervullen korte touwtjes den dienst van knoopen. Ook hoofddoeken gebruiken zij gaarne, wanneer zij die krijgen kunnen.

De vrouwen kleeden zich in eigen geweven grove sarongs en een op den boezem wijd uitgesneden mouwvest van dezelfde stof als dat der mannen.

Bij groote feesten of plechtigheden gebruiken zij fraaie zijden, met gouddraad doorweven of gebatikte sarongs en een keurslijfje van wit katoen of eenige andere gebloemde stof. Gouden of zilveren sieraden kent men niet [1]).

Een versiersel zoowel bij mannen als vrouwen is het los omwinden van het been, onder de knie, met eenige sterke zwarte vezels verkregen uit de blâren van den *iman* palm [2]).

Wapenen.

De uitrusting van een Kindjin bestaat in een lans, een blaasroer — met of zonder ijzeren punt — met daarbij behoorende pijlkoker en blaaspijltjes, en een schild. De lans is ongeveer een vadem en de ijzeren punt — dikwijls van zeer verschillenden vorm — circa 40 c. M. lang.

In krijgsdosch is hij getooid met een rond hoofddeksel van gevlochten rottan, waarop eenige staartveeren van den *Anggang* vogel [3]) rechtop staan, en met de gedroogde huid van hert of geit, bij gemis van een tijgervel, tot bescherming

1) De exodus van Tamoen Baija en Paloeng met hun 25 volgelingen uit Moeara-Teweh, wekte inderdaad de algemeene lachlust, gekleed als zij waren in lange Europeesche hemden, witte lakensche of tricot jassen, kabaija's, slaapbroeken, diverse wollen of paardendekens, gefatsoeneerd tot wambuis en dergelijke, terwijl Paloeng een oude luitenantspet op 't hoofd droeg.

2) Een palmsoort overeenkomende met de vroeger genoemde nanga.

3) Een groote zwarte neushoorenvogel, waarvan de staartvêeren voorzien zijn van breede witte strepen.

van borst en rug. Het schild wordt dan aan de randen voorzien van bosjes menschenhaar, en met fijne roode aarde — *tana-bĕla* — beschilderd met een menschen figuur, mede omringd door haarbosjes.

Aldus opgesierd heet het *Kĕlĕbĕt boh halem hodo Kaloenan.*

Woningen.

Een kampong bestaat uit een lange rij woningen met een gemeenschappelijke voorgalerij — *awah* — waarin ieder gehuwd ingezetene met zijn gezin een vak inneemt. Breidt de kampong zich uit, dan wordt eenvoudig de communale woning verlengd door het aanbouwen van een of meer vakken.

Er moeten kampongs zijn waarin, naar men zegt, 600 en meer gezinnen aldus samen wonen.

Zij zijn niet versterkt; dit wordt onnoodig geacht omdat het daaromheen liggende terrein tot zekeren afstand steeds zooveel mogelijk vrij wordt gehouden van alle ruigte, zoodat naderende personen reeds in de verte zichtbaar zijn.

De kampongs staan alle op palen van *Garé, Gĕlĕm* of *Naham* hout, waarvan de lengte afwisselt van $1^1/_2$ voet tot $^1/_4$ vâam. Alle zijn van hout; gedekt met sirappen van *kaijoe Tal, kaijoe Awung* en *kaijoe Bĕnato.* Voor den vloer bezigt men bij voorkeur planken van *Gĕla* hout.

Het gedeelte, door den vorst bewoond, is grooter, ruimer en hooger dan dat zijner omgeving.

De gemeenschappelijke voorgallerij dient bij afwisseling tot huiskamer, keuken en slaapplaats.

Daar verricht de huisvrouw, geholpen door hare huwbare dochters, den huiselijken arbeid; daar worden de garens gesponnen en de kleedjes geweven; daar wordt het maal bereid, het varkensvet gekookt dat de plaats van klapperolie vervangt; de gekookte rijst, het uitgeperste suikerrietsap of de honig te gisten gezet ter verkrijging van sterke dranken; daar ook leggen de jonge mannen en eventueele logé's zich te slapen.

Daar zij geen petroleum kennen, wordt damar gebrand tot verlichting der woningen.

Godsdienstige begrippen.

Bij de bespreking der verdeeling van de bevolking in standen, zal het de aandacht getrokken hebben dat een geestelijke- of priesterstand niet bestaat, hetgeen des te merkwaardiger is omdat het godsbegrip der Kindjins, vrij van fetischisme naar gezegd wordt, dat van het christendom schijnt nabij te komen.

Zij erkennen slechts een grooten geest, *Paseloeng-loewang*, die overal is, maar nergens woont; van wien leven en dood, zoowel van mensch als dier en plant afhankelijk is. Tusschen hem en den mensch staan de priesters en priesteressen — *dajong* — wier werk het is hulp te verleenen bij ernstige ziekten, waarmede het leven gemoeid is en welke dus geacht worden van *Paseloeng-loewang* te komen. Zij prevelen dan gebeden om de genade en goedertierenheid van dat Opperwezen voor den lijder af te smeeken.

In alle andere gevallen wordt de *dajong pĕrah* geroepen, wiens werkkring overeenkomt met dien der bekende inlandsche doekoens.

Behalve deze heeft men nog den *dajong tabong*, die zich uitsluitend bezig houdt met den verkoop van geneeskrachtige kruiden en dus te vergelijken is met onzen apotheker en drogist.

Te verwonderen is het dus niet dat na het padi snijden, voordat nog een korrel van den nieuwen oogst mag genuttigd worden, een dankoffer, het grootste aller plechtigheden, aan dat Opperwezen gebracht wordt.

Daartoe worden geruimen tijd te voren blâren van den *samit-boom* (vermoedelijk een palmsoort) verzameld, fraai uitgesneden of uitgeplozen en gekleurd: rood, met koenjit en kalkwater; geel, met koenjit alleen, en zwart met den walm van de hars welke men in de woningen brandt.

Voor den bepaalden dag worden deze gekleurde blâren met bloem en groen in sierlijke bochten en slingers aan de communale woning gehecht, waardoor zij een recht feestelijk aanzien verkrijgt. Het voorerf is schoon geveegd en allen, oud of jong, vorst of slaaf verzamelen zich daar in feestgewaad. Nu treden de priesters en priesteressen voor, en onder herhaald met luider stem aanroepen van het Opperwezen en het opzeggen van dankgebeden, bestrooien zij het erf met rijst van den nieuwen oogst. Na afloop van de plechtigheid wordt een feestmaal aangericht, waartoe ieder het zijne bijdraagt en waarbij kippen, varkens, geiten en gevogelte, op verschillende wijze toebereid, de voornaamste gerechten zijn. Als delicatessen gelden daarbij *obok*, d. i. gepelde rijst, eerst geroosterd dan gestampt; *kertab*, d. i. half gaar gebraden rijst en *djinai*, d. i. rijst in bamboe geroosterd. Daarna wordt in de verschillende gezinnen nog ongeveer een maand lang feest gevierd.

Eene dergelijke plechtigheid, gevolgd door feesten op kleinere schaal, heeft ook plaats vóór het padi planten om de ontferming van *Paseloeng-loewang* af te smeeken.

Het geloof aan eene zielsverhuizing leeft bij de Dajaks aan de *Kindjin* evenals bij die aan de *Barito*, maar terwijl men hier meent dat de zielen der afgestorvenen naar den berg *Loemboet* gaan, gelegen tusschen de *Mia-* en *Loewang-*rivieren in de boven *Tewé* streek, gelooven de eersten dat de ziel, *Oerip-ok*, — lett. het fijne, etherische leven — in de woning des overledenen terugkeert om over te gaan op de kinderen of, bij ontstentenis van dezen, op de naaste bloedverwanten, met dien verstande, dat de ziel des vaders in de mannelijke, die der moeder in de vrouwelijke afstammelingen vaart, om hen met goede gedachten te vervullen, zoowel tegenover hun evenmensch als hen zelf en om nuttig en braaf te leven.

Geesten en spoken als djin, hantoe, enz. verklaarde men niet te kennen, althans namen daarvoor schenen zij niet te bezitten.

Huwelijk.

De gebruiken bij het huwelijk zijn geheel afhankelijk van den stand der trouwlustigen.

Voor het sluiten moeten de ouders van beide partijen zich eerst daaromtrent verstaan. Zijn de besprekingen afgeloopen en de voorwaarden vastgesteld, dan is aan alle formaliteiten voldaan en het huwelijk gesloten.

Een bruilofsfeest wordt gehouden, waarna de man bij de vrouw of omgekeerd komt inwonen, zooals men dat te voren is overeengekomen.

Bij personen van denzelfden stand mag het huwelijksaanzoek uitgaan zoowel van den man als van de vrouw, maar zijn de standen ongelijk, dan moet het geschieden door den persoon van de hoogste geboorte.

Deze is dan verplicht zijn aanstaande echtgenoot eerst van den stand vrij te koopen, waartoe hij of zij behoort, door aan de naaste bloedverwanten tal van goederen ten geschenke te geven, welke aan het vereischte moeten voldoen dat zij van praktisch nut zijn, als koperen gongs, fraaie mandaoe's, lijnwaden enz.

De aldus vrij gemaakte moet bij den (de) echtgenoot komen inwonen die haar (hem) tot zijnen (haren) stand heeft opgeheven.

Een prins of prinses mag echter nooit in 't huwelijk treden met iemand van lagere geboorte, op straffe van door den vorst tot dien stand vervallen verklaard te worden, hetgeen aan den ganschen stam der *Kindjins* wordt bekend gemaakt.

Ditzelfde geldt ook voor eene vrouw van den eersten of tweeden stand die in concubinaat leeft met iemand van den derden of vierden stand.

Niettemin schijnt dit laatste dikwijls voor te komen evenals overspel, vooral onder de hoogere standen.

De kinderen volgen den stand des vaders, tenzij deze door

afkoop tot dien der moeder is verheven, in welk geval zij daartoe behooren.

Kinderen uit concubinaat geboren, komen een stand lager dan de hoogste waartoe een der beide ouders behoort.

Huwt een prins buiten den stand met iemand van lagere geboorte, dan vervallen de kinderen uit dat huwelijk in den tweeden stand en kunnen nooit tot de vorstelijke waardigheid verkozen worden.

Echtscheiding.

Behaagt een vrouw niet meer aan haren man of omgekeerd, naar gelang van de persoon die het huwelijksaanzoek heeft gedaan, dan brengt hij haar of zij hem terug naar hare of zijne ouders, geeft de reden daarvan op en daarmede wordt het huwelijk als ontbonden beschouwd.

Aan de keuze der kinderen is het overgelaten wie der beide ouders zij wenschen te volgen en een zuigeling blijft zoolang bij de moeder tot hij oud genoeg is om zelf zijne keuze te vestigen.

Kinderverdeeling, hetzij bij echtscheiding of overlijden, heeft nooit plaats.

Geboorte.

Bij de geboorte van een kind brengen de priesters in den huiselijken kring de dankgebeden der ouders over aan *Paseloeng-loewang* en helpen de *dajongs pĕrah* de kraamvrouw.

Na afloop wordt wederom een gastmaal aangericht, waarop bloedverwanten en vrienden worden genoodigd.

Overlijden.

Als de vorst sterft worden alle regeeringsleden, de adel en alle weerbare mannen door middel van den *tohwong* [1])

---

1) Dit is een reusachtige trom van ± $1^1/_2$ vâam lengte, vervaardigd van een uitgeholden boomstam.

Een zware slag hierop klinkt als een kanonschot dat, naar men zegt, in de

opgeroepen tot het houden van eenen sneltocht bij de aartsvijanden van den stam. Zoodra de daartoe aangewezenen vertrokken zijn, wordt het lijk gekist in een uitgeholden boomstam van *Nahap-* of *Garé-*hout, die, evenals het deksel met fraai en kunstig snijwerk is versierd. Het lijk blijft zoolang boven aarde tot de snellers met hun buit van den tocht zijn teruggekomen.

De gevangenen worden vooraf gedood en met de koppen der verslagen in den kuil geworpen, daarna wordt de doodkist daarop geplaatst [1]), het graf gesloten en bij wijze van monument verrijst daarop een huisje — *bila* — waarin al de wapens en het geheele krijgsgewaad des overledenen worden opbewaard.

Deze plaats is dan *lamali* (= mal. pamali) en blijft dit zoolang tot de bila en alles wat zich daarin bevindt, geheel is vergaan.

Aan het medebegraven der lijken of koppen hecht men het begrip, dat de vorst bij zijn overlijden nog over zijne aartsvijanden heeft gezegepraald, zoodat zijne ziel zonder eenigen haat op zijne bloedverwanten kan overgaan, en deze niet bevreesd behoeven te zijn voor hare boosaardige ingevingen.

Wordt door den vijand geen wraak genomen, hetgeen meestentijds natuurlijk wel het geval is, dan worden de hangende veeten en geschillen als afgedaan beschouwd en men sluit vrede.

Als een vorstin sterft wordt precies op dezelfde wijze gehandeld; het lijk ontvangt dezelfde eerbewijzen, maar in plaats van de slachtoffers worden zeer zeldzame steenen,

---

stille natuur langs de rivier een tot twee uren ver boven en beneden strooms gehoord wordt. In de eerstvolgende kampong wordt de slag herhaald en aldus de boodschap door het geheele gebied overgebracht dat de mannelijke bevolking voor eene belangrijke aangelegenheid van algemeen belang naar de hoofdplaats moet opkomen

1) Nu het snellen is afgeschaft zal dit gedeelte der begrafenisplechtighedi na het overlijden van den tegenwoordigen vorst ook wel vervallen.

bizonder kostbare stukken hout, heerlijke boschvruchten, enz. gebezigd, welke men in het geheele gebied verzameld heeft.

Van alle andere personen, onverschillig van welken rang of stand, worden de lijken evenzeer gekist, maar de begrafenis heeft zonder noemenswaardige formaliteiten plaats; menschenoffers mogen daarbij niet worden gebracht.

Erfenis.

Na het overlijden der ouders beheert de oudste zoon of dochter de erfenis tot zoolang men het over de verdeeling eens is geworden, mits hij of zij eerlijk, verstandig en bekwaam is dat beheer te voeren. Zijn er geen kinderen of blijkt de beheerder niet aan de vereischten te voldoen, dan heeft de vorst de bevoegdheid iemand als zoodanig aan te stellen, bij voorkeur te kiezen uit de naaste familieleden. In den eersten stand moet dit iemand zijn van vorstelijk bloed. De erfenis wordt gelijkelijk onder alle kinderen van dezelfde ouders verdeeld.

Taal.

Van de taal der *Kindjins* kan de hierbij gevoegde, hoewel korte en zeer onvolledige, woordenlijst eene voorstelling geven. Behalve hetgeen hierboven naar aanleiding hunner afkomst ten aanzien der klanken *tja* en *nja* gezegd is, wil ik nog het volgende hierbij voegen.

Opmerkelijk is het dat men in de lijst geen enkel woord aantreft aanvangende met de letter *ra*. Een oerwoud heet *himba* (mal. *rimba*) de *Barito*-rivier *Hoenei Hito*; de kampong *Moeara Rata* aan de *Mahakam*- of *Koetei*-rivier *Long Hata*. Een vorst, groote gebieder *Hippoei Aija*, welk laatste woord blijkbaar het maleisch *raija* is; het telwoord 1000 *tjaliboe* (mal. *sa-riboe*).

Ik vermoed daarom dat de uitspraak der *ra* als aanvangsletter met te groote moeilijkheden gepaard gaat, reden waarom men die weglaat als in *aija* of vervangt door *h* of *l*.

Opmerkelijk is het ook dat zoovele woorden uitgesproken worden met eene geaspireerde *h* aan het einde. Mogelijk ligt hier eene bevestiging der legende dat de *Kindjins*, evenals de overige bovengenoemde *Kinja's*, afstammelingen zijn eener chineesche kolonie in *Noord-Borneo*.

Bij latere nadere kennismaking met dezen merkwaardigen volksstam van *Centraal-Borneo* mogen de geleerden uitmaken in hoever hun taal bestanddeelen bevat of overeenkomst heeft met het Chineesch.

Tijdrekenkunde.

De telwoorden zijn 1 = *tja*; 2 = *doea*; 3 = *talloe*; 4 = *pĕt*; 5 = *lĕma*, hierbij wordt eene hand met de uitgespreide vingers opgestoken; 6 = *nĕm*; 7 = *toedjoh*; 8 = *aijah*; 9 = *pïïn*; 10 = *poeloe*, tevens beide handen met uitgespreide vingers in de hoogte; 15 = *lĕma him poeloe*; 16 = *nĕm him poeloe*; 50 = *lĕma poeloe*, eene hand in de hoogte als bij 5 en zeggen daarbij dat elke vinger 10 beteekent; 100 = *maätoh*, beide handen in de hoogte en verder als bij 50; 500 = *lĕma maätoh*, een vuist in de hoogte; 1000 = *tja-liboe*, twee vuisten; 1500 = *lĕma him poeloe maätoh*, maar liever steekt men de beide vuisten op en een voet uit, hebbende elke teen de waarde van 100 enz., 100000 = *malau*.

De tijdrekening is schrander uitgedacht en berust op het volgende principe.

Zooals gezegd ligt het *Kindjin*-gebied tusschen 2° 50′ en 2° N. Br. Heeft de zon noorder declinatie, dan zal zij daar een kortere schaduw werpen dan wanneer zij in het zuidelijke halfrond staat en hierop berust de verdeeling van het jaar — *doeman* — in twaalf maanden.

Deze worden afgelezen op een stok — *Tong* of *Teng* — welke voor elke kampong in den grond geplant en voorzien is van inkervingen.

De lengte van den stok langs empirischen weg verkregen,

is juist het vaam van enkele personen, gemeten over de borst, van den eenen top van den duim tot den andere.

Om de lengte der inkervingen te vinden, wordt om den stok een cirkel getrokken waarvan het middenpunt ligt in zijne vertikale projectie en waarvan de straal gelijk is aan de langste schaduw van den stok. Nu worden zijne schaduwen, op verschillende tijden des jaars geworpen, gemeten; deze vergeleken met den arm van den man, wiens vaam als maatstaf voor den *tong* diende, aanvangende bij het schoudergewricht en indien zij de hieronder volgende afmetingen hebben, deze daarop ingekerfd, alle beginnende aan den voet.

Valt de schaduw juist in de vertikale projectie van den stok dan heeft men den eersten dag der maand *Tong* of *Teng* d. i. 22 Maart.

Is de afstand tot halverwege den bovenarm — *linggaoe sappai* — dan valt de maand *Batak toering* in. Achtereenvolgens heeft men dan:

de 3e maand *Batak salap*; lengte tot ± 10 c.M. boven het elleboogsgewricht — *linggaoe sĕlĕng*.

de 4e maand *Loöng Paijang*; lengte tot elleboogsgewricht, *lĕpĕt sikoe*.

de 5e maand *Tèlok Manoek*; lengte tot ± 10 c.M. beneden elleboogsgewricht — *gărĕt*.

de 6e maand *Beliling Djaija*; lengte halverwege benedenarm — *Simai*.

de 7e maand *Kamat*; lengte ± 10 c.M. boven polsgewricht — *lokosang*. De zon staat op den evenaar en begint hare zuider declinatie, dus 23 September [1]).

de 8e maand *Beliling Djaija Oeleh*; lengte tot het polsgewricht; *lĕpĕt*.

de 9e maand *Telok manoek Oelèh*; lengte tot ± 2 c.M. boven eerste duimsgewricht — *pinglolo*.

1) Hieruit zou volgen dat het stroomgebied der *Kindjin* zich veel zuidelijker uitstrekt dan boven aangegeven.

de 10e maand *Loöng Paijang Oeleh*; lengte tot eerste duimsgewricht — *kalong boekoe*.

de 11e maand *Batak Salap Oeleh*; lengte tot tweede duimsgewricht — *poön siloe*.

de 12e maand *Batak toering Oeleh*; lengte tot begin van den nagel — *èmpaoe*.

De maanden hebben elk 30 dagen van 24 uren.

Maten.

De algemeene lengtemaat is ook de boven bedoelde *Tong* of vaam. Andere maten zijn de navolgende, alle gemeten van den grond; tot de tepels = *paité*; tot de heupen = *pahabat*; tot de knieën = *lĕbah*. De afstand tusschen den uitgestrekten middenvinger tot de elleboog heet *pasiko* en die tot het midden van de borst *oewin batok*.

Vlaktematen schijnt men niet te kennen, evenmin gewichten.

Landbouw.

De landbouw bestaat uit de kultuur van rijst op ladangs, waaraan elk jaar uitgestrekte boschperceelen worden dienstbaar gemaakt.

Daartoe vereenigen zich eenige tientallen personen en zoodra de eerste ontginning heeft plaats gehad, bestaande in het omkappen en wegbranden der boomen, wordt het terrein onder hen verdeeld.

Na een of twee jaren worden de ladangs geacht niet vruchtbaar genoeg meer te zijn en andere gronden opgezocht. Zij blijven dan acht tot tien jaren braak liggen om dan weer in gebruik genomen te worden. De aanleg van ladangs, d. w. z. het vellen van het oerwoud geschiedt in de maanden *Loöng paijang* en *Telok manoek*; in de eerste helft van *Bĕliling Djaija* en *Kamat* wordt het terrein schoon gebrand en in *Bĕliling Djaija Oelèh, Taloek manoekoelèh* de padi geplant.

Deze regeling is in zoover merkwaardig dat zij geheel

afwijkt van de, naar ik meen polynesische, adat om de drie sterren — *karangtigi* — in den gordel van het sterrebeeld Orion als maatstaf te nemen.

Daar de grond van het *Kindjin*-gebied, behalve aan de oevers der rivieren, nog maagdelijk is, zijn de oogsten voortdurend zeer overvloedig geweest en moet tegenwoordig nog padi aanwezig zijn van den oogst 1894 en 1895, zoodat gebrek of schaarschte zoo goed als onbekend is. Verder worden verbouwd: mais tusschen de padi, aardvruchten, waarvan de voornaamste zijn *Obé oka*, *Obé rata* en *Obé kaijoe* (de bekende cassave); van deze laatste zoowel de roode als witte varieteit; pisang in menigte en tal van soorten suikerriet, zoowel het witte als bruine.

Men zegt dat dit riet een dikte verkrijgt van een mans arm.

Ofschoon de bevolking weinig of geen sirih gebruikt, wordt toch bij elke kampong een weinig aangeplant, ten behoeve van eventueele gasten. In plaats van de bij het sirihgebruik onmisbare gambir, moet men zich tevreden stellen met het sap van de Amisplant, die in 't wild groeiende wordt aangetroffen.

Klapper- en pinangboomen zoekt men in het *Kindjin*-gebied te vergeefs. Wel is de kultuur daarvan bij herhaling beproefd, maar de jonge aanplantingen werden steeds verwoest door de talrijke geiten, wilde en tamme varkens. De roembia of sagoboom en de peper zijn er ten eenenmale onbekend.

Jacht.

De *Kindjins* zijn groote liefhebbers van de jacht, vooral op groot wild. Daartoe worden tal van honden afgericht om het op te sporen, op te jagen, te vervolgen en als het doodmoede is, wordt het met de mandaoe afgemaakt of met een giftig pijltje uit het blaasroer doodgeblazen, waarna de getroffen plaats oogenblikkelijk en snel wordt uitgesneden.

Op de rhinocerossen wordt alleen jacht gemaakt ten behoeve van den neushoren, welke een zeer kostbaar handelsartikel oplevert.

Visscherij.

Het schijnt dat de *Kindjin* met hare zij- en nevenrivieren vischrijk is. De middelen waarvan men zich bij de vischvangst bedient zijn de hengel — *passé* — en het werpnet — *djala* — maar meer algemeen is het vischsteken — *sodok* — waarin velen zeer bedreven zijn. Dit geschiedt met lansen van verschillende vormen, alle voorzien van weerhaken.

Het zetten van fuiken en bedwelmen van visch is onbekend.

De grootste visch is de *Njaran*, die een lengte heeft van ruim een Meter; de smakelijkste de *Koëjoet*, vet en met weinig graten.

Industrie.

De belangrijkste industrie, waarvoor de *Kindjins* door dit gansche gewest een groote vermaardheid hebben, is de metallurgie van het ijzer. Het erts, donker geel van kleur, wordt in stukken van een vingerlid opgedolven uit roode of roodachtige aarde, waarin men schachten of putten maakt van soms tien of meer vaâm diepte [1]).

Om het van alle onreine bestanddeelen te zuiveren wordt het op een grooten brandstapel geworpen die een paar etmalen brandende gehouden wordt.

Inmiddels worden de hoogovens van klei gereed gemaakt. Zij hebben den vorm van een afgeknotten kegel, zijn van boven open, van onderen voorzien van eene groote opening aan den voet van den eenigszins hellenden bodem en van vier gaatjes, op een onderlingen afstand van ongeveer 90° geplaatst.

---

1) Deze putten zijn door hunne voorouders gemaakt en daarin graaft men nog steeds met succes voort; ook den bouw der hoogovens heeft men van hen overgenomen.

Nadat de oven flink hard gebrand is, wordt erts en houtskool laagsgewijze daarin opgestapeld, beginnende met dit laatste.

Is hij gevuld, dan wordt het vuur van onderen door de groote opening aangebracht, waarna deze met klei wordt gesloten. Nu plaatst men de pijpen van vier blaasbalgen, uit bamboe betong vervaardigd, in de kleine gaten en wordt het vuur aangeblazen. Naar mate de inhoud van den oven zakt wordt hij aangevuld zoolang de voorraad erts strekt.

Dit smeltingsproces duurt vaak een etmaal, soms langer. Is het afgeloopen, dan wordt de groote opening opengebroken; het gesmolten ijzer loopt langs den zwak hellenden bodem naar buiten; de oven wordt door middel van lange ijzeren haken geledigd en het niet gesmolten erts voor eene volgende gelegenheid bewaard.

De vloeibare ijzermassa wordt terstond met zware bijlen bekapt tot zij begint af te koelen, waarna dit werk wordt gestaakt. Na algeheele afkoeling wordt het ijzer bewaard tot men het voor een of ander doel noodig heeft.

Tot het vervaardigen der zoo geroemde klingen of mandaoe's wordt het ijzer in een oven, voorzien van een blaasbalg, tot roodgloeihitte gebracht en daarna gesmeed met zware hamers, door twee personen gehanteerd.

Het goud wordt aangetroffen in de riviertjes en beekjes in den bovenloop der *Kalai*, waar het gewasschen wordt door middel van den bekenden doelang, onder toezicht van *Long* en *Lidjaoe*, beiden zonen van *Tamoen Baija*.

Het is stofgoud, maar men zegt dat dikwijls ook vrij groote korrels gedegen goud gevonden worden.

Het weven van kleedjes wordt vooral uitgeoefend door de vrouwen en huwbare dochters der meer gegoeden. De gereedschappen daarbij gebezigd zijn met kleine afwijkingen dezelfde als overal elders, maar de grondstoffen voor de weverij zijn de vezels, verkregen uit den bast van den

taloen- en de wortels van den *téba*-boom, beide in 't wild groeiende, waaruit de garens worden gesponnen. Het blauw verven hiervan geschiedt door onderdompeling gedurende een paar etmalen in het sap van de Amisplant bovenvermeld, verkregen door de blâren te koken en de drabbige vloeistof door te zijgen.

Eene industrie welke aan vele personen arbeid verschaft is het vervaardigen van djoekoeng's, bij voorkeur uit *Tat-*, *Awang-* of *Bĕnato*-hout. Daartoe wordt de boom geveld, in tweeën gekloofd en uitgehold. Het overtollige hout wordt bekapt tot planken voor den bouw der woningen en de spaanders bewerkt tot sirappen voor dakbedekking.

Het tatoueeren is een handwerk dat slechts door enkele personen, daarin zeer bedreven en door den vorst daartoe aangewezen, mag uitgeoefend worden. Bloedstorting mag bij de kunstbewerking niet plaats hebben en daarom bedient men zich van een mesje aan de punt voorzien van een klein dwarsstukje, aangevende de diepte der insnijding. De wond wordt ingewreven met zwartsel van harswalm en daarna met varkensvet bestreken.

Eindelijk behoort nog vermeld te worden, dat de bereiding van het saloh-gift, voor de blaasroer-pijltjes, overeenkomt met die van het ipoe uit het sap van den gelijknamigen boom.

ALPHABETISCHE LIJST VAN WOORDEN

UIT DE TAAL DER

KINDJIN DAJAKS.

Afval, uitwerpsel (= mal. tahi) = tain.
alleen = lim, bijv. hij alleen = ilim.
arm = lĕngĕn.
Barito rivier = Hoenei Hito.
beeld (geschilderd op een schild) = hodo.
been (lichaamsdeel) = takĕt.
beer = boewang.
bergrug, gebergte = kalang.
bergtop, heuvel = moedong.
blaasroer = sĕpĕt.
blauw = bilang.
blikoem = kilat.
borst (lichaamsdeel) = oesoek.
borsten (van een vrouw) = ité.
broeder = harin
buffel (wilde) = kariaoe.
buik = batak.
chinees = kina.
dag = daoe.
dageraad (= mal. denigari) = nakĕ dampam.
dom (= mal. bodok) = doeling.
donder = ĕggaoe.
doodkist = lo-ngong.
drank (sterke) = boerak.
elleboog = pasiko.
garen = laoewé.
geel = koening.

groot, machtig, aanzienlijk = aija.
haak (gebezigd bij de metallurgie van ijzer) = kait lisang.
half = boeloea.
hals = batok.
hamer = toekoen ningoet.
hamer (bij de ijzermetallurgie) = toekoen bijoe.
hand = oedjoe.
handelaar = balo.
hart = tĕgĕn noesoe.
heer, gebieder = hippoei.
hengelen = passé.
hert = pajaoe.
hiel (lichaamsdeel) = toemit.
honig = djakan singit.
hoofd = oeloh
hoofddoek = sekapok.
hoofdhaar = boh.
jaar = doeman.
kamfer = kapon.
kampong = lapo.
katoen (ongebleekt) = balon.
katoen (blauw) = sabon.
kidjang (soort van klein hert) = talaoh.
kin = djaä.
klein, fijn = ok.
knie = lĕp.
koenjit (wortel dienende tot specerij) = lia tana.
koopen (beter gezegd ruilen) = bèlih.
kralen (nieuwe) = loekoet inoe maring.
id. (oude) = loekoet inoe oenah.
id. (zeer oude) = loekoet inoe poön.
krijgsdans (door één pers.) = ngĕnja.
id. (door twee of meer pers.) = ngĕnja-ngĕnja.
lans = njatjap.
landstreek (= mal. negeri) = oema.
leven (= mal. oerip) = oerip.

links = tabing.
lippen = sĕdĕpa.
maan = boelan.
maan (eerste kwartier) = moesip.
maan (volle) = kamat.
maan (laatste kwartier) = kawang.
mais = djelai baha.
man = daha of doho of iha.
mandaoe (zwaard, kling) = malĕt.
mensch (= mal. manoesia) = kaloenan.
meten = soekat.
middag = boeloea daoe.
moeder = amai.
middernacht = matendaoe mĕnding.
moedig, dapper = lakin.
mond = pah.
monding (eener rivier) = long.
neus = ĕndong.
nijptang (bij de ijzerbereiding) = atip.
oerwoud = himba.
oog = mata.
oor = daoen talinga.
omwanding (van een huis of kamer) = tapĕh.
ondergaan, afnemen (van zon of maan) = oelĕh.
paal (van een huis) = djihé.
padi = padei.
pan (ijzeren) = taring.
pisang = pèti.
plank = aso.
rechts = taoe.
Rata (kamp. aan de Mahakam) = Hata.
rhinoceros = tĕmĕdo.
rib (lichaamsdeel) = tĕgahang.
rivier = hoenei.
rood = bĕla.
rug (lichaamsdeel) = likoet.

rijst (gepelde) = paré.
samen (= mal. samoea) = lim-lim.
sap, getah = poeloet.
sarong (eigen weefsel) = taä.
sarong (gebatikte) = kalong.
schaduw = linggai daoe.
schild = kĕlĕbét.
sirih = oeroe.
slaaf = dipan-amin.
slim, knap, verstandig = tiga.
spiegeltje = kasa.
spiegelbeeld = linggai kasa.
stok (voor de tijdrekening) = tong of tĕng.
suikerriet = tappo.
tanden = djipan.
tatoueeren = pètik.
teenen = boea takèt.
tong = diĕla.
trom (tot oproeping voor een belangrijke zaak) = tohwong.
tijger = lidjaoe.
uitdooven (= mal. padem) = mending.
vader = tamoen.
varken = bawoei.
varkensvet = anjé bawoei.
vèr afgelegen = soe oe.
vingers = boea oedjoe; geen naam voor elken vinger afz.
visch = atok.
vroeg ('s morgens ongeveer $^{1}/_{5}$ 5 uur) = mĕngampang.
vrouw = doh; zeldzaam lĕtoh.
water = djakan.
weven = tènoem.
wit = boerah.
wolken = lèlèwa.
ijzer (in 't algemeen) = toh.
ijzererts = kloeh mata.
ijzer (gezuiverd van onreinheden) = kloeh mahak.

LIJST VAN ERRATA,

voorkomende in de Aanteekeningen betreffende de Kindjin Dajaks in het landschap Baloengan, door H. E. D. Engelhard (Tijdschrift, deel XXXIX, bladz. 458 e. v.)

Bladzijde.	Regel.	Staat:	Lees:
459	6 v. b.	Barito	Boven-Barito of Moeroeng.
461	3 v. b.	Centraal-Borneo, ongeveer	Centraal Borneo, volgens de kaart van Stemfoort en ten Siethoff op ongeveer.
„	19 v. b.	droogte	regen.
„	„ „	regen	droogte.
„	noot 3.	W. E. M. S. Aernout	der Z. en O. afdeeling van Borneo.
„	„ „	rechter	linker.
462	5 v. b.	Damoer	Danoem.
„	6 „	Djamahoeng	Djamahang.
„	7 „	Agah	Ogoh.
„	6 v. o.	latoeng	lotoeng.
465	1 v. b.	Baloei	Moeara Baloei.
„	5 v. b.	Iran- of Baloei	Baloei.
„	6 v. b.	laatste	laatste in noordelijke richting te.
„	8 „	Moeara Batoelo	Moeara Batoeli aan de Oostkust.
„	18 „	Degah	Oegah.
„	Noot r. 10 v. o.	naar	langs.
„	„ „ 1 „	een der rechter rivieren van de Kindjin	de Laija.
466	7 v. b.	Iran naar Baloei	Baloei.

Bladzijde.	Regel.	Staat:	Lees:
467	5 v. b.	Verdeeling	Standen.
"	Noot r. 18 v. o.	Damoen	Danoem.
"	" 10 "	Lepo	Lapo.
"	" 9 "	Lepo	Lapo.
469	" r. 4 "	van W. E. M. S. Aernout.	der Z. en O. afdeeling van Borneo.
470	" r. 3 "	Sago-nanga — in deze afdeeling Segaoe geheeten	Sago — Nanga geheeten — in deze afdeeling Segaoe.
471	9 v. o.	oorbellen	oorlellen.
475	1 "	daarna	daaraan
477	5 v. b.	Kaloenan	kaloenan.
"	15 v. o.	$^1/_4$ vaam	1 $^1/_4$ vaam.
"	14 "	Awung	Awang.
481	5 v. b.	den stand	het gebied.
482	9 "	verslagen	verslagenen
"	1 v. o.	slachtoffers	menschenoffers.
484	12 "	malau	malan.
487	12 v. b.	soorten suikerriet	soorten en suikerriet.
491	8 v. o.	denigari	dĕnijari.
"	7 "	doeling	boeling.
494	9 "	$^1/_5$ 5	$^1/_2$ 5.
495	5 v. b.	perah.	pĕrah.

ijzer (week voordat het begint te smelten) = oetoen laäk.
ijzer (gesmolten) = oetoen palaoe.
ijzer (ruw om er wapens enz. van te vervaardigen) = baing.
zak (van gevlochten rottan) = talang.
ziekte = perah.
ziel = oerip-ok.
zoet = singit.
zon = matendaoe.
zonsondergang = taoep.
zonsopgang = kenai děma.
zwart = salang.
zwartsel (van harswalm) = anoh pètik.

OVER HET TUSSCHENZETSEL

IN HET

BAREE EN EENIGE VERWANTE TALEN

DOOR

Dr. N. ADRIANI.

Een genitief-verband wordt in het Baree uitgedrukt op twee wijzen: 1° door eenvoudige nevenschikking, 2° door tusschenkomst van een klank, die naar omstandigheden de vormen *nu*, *m*, *n* (dentaal), *ng* en *ñ* (palataal) heeft en in dit opstel „tusschenzetsel" wordt genoemd.

Van beide soorten van samenstellingen is steeds het tweede woord 't bepalende, het eerste 't bepaalde. In de vertaling is niet het minste onderscheid op te merken; zoowel de eerste als de tweede soort van samenstellingen drukken de genitief-verhouding uit, die wij in onze taal op allerlei manieren plegen te omschrijven.

Indien men nu de gevallen nagaat, waarin *nu* of een enkele nasaal wordt tusschengevoegd, dan wel de eenvoudige nevenschikking wordt gebruikt, dan ziet men dat in verreweg de meeste gevallen het tusschenzetzel aanwezig is en het slechts daar ontbreekt, waar fonetische redenen zijne afwezigheid verklaren. Gemakshalve kan men dan van het verdwijnen van het tusschenzetsel spreken, al wijzen diezelfde fonetische omstandigheden er op, dat zulk een tusschenzetsel daar nimmer eene plaats heeft kunnen verkrijgen.

Daar de woorden in 't Baree alle op een klinker eindigen, is het niet 't eerste of bepaalde, maar het tweede of

bepalende woord, dat de fonetische wijzigingen aangeeft, waaronder de bedoelde partikel voorkomt, daar van eene opeenhooping van medeklinkers nimmer sprake kan zijn en de partikel, als nasaal, zich uit den aard der zaak naar den volgenden medeklinker richt. Het tusschenzetsel is dus nauwer met het volgende, dan met 't voorafgaande woord verbonden.

Om een overzicht te verkrijgen van de verschillende gevallen, waarin het tusschenzetsel al of niet wordt gebruikt en zoo ja, in welken vorm, zullen wij achtereenvolgens voorbeelden van genitief-verbindingen geven, waarbij de bepalende woorden telkens met een anderen klank aanvangen, zoovele als er in 't Baree als woord-beginners optreden.

Klinkers:

a: woo nu ana, kinderhoofd; *ala nu ala,* dak eener rijstschuur; *pani nu alo,* vlerk van den jaarvogel; *silo angga* („geestenfakkel"), naam der Avondster; *puju nu antjami,* het kleefsap van de mangga kweni; *kareke nu apu,* het flikkeren van 't vuur; *Ta-Adji,* oom van Adji.

e: tandu nu engo, neustop; *kadju engo,* neusbeen; *pebete nu ejo,* zonsopgang; *mata ejo,* het lichaam der zon [1]), de zonneschijf; *ra enu,* het oog eener kraal; *tongo ejo,* middag.

i: taono nu ike, handvat van den foeja-hamer; *tandu nu iku,* punt van den staart; *engko nu imbu,* guitenstreek der watergeesten; *pepa nu inda,* schuldenlast; *banuwa nu ine,* moeders huis; *ada nu isilamu,* gebruiken der Moslims; *ada iwali,* krijgsrecht.

---

1) De gebruikelijke vertaling van uitdrukkingen als Mal. *mata hari,* Sang. *mata-ng-ělo,* Galelar. *o wàngé ma lako* (zie verder Kern, Tidji-taal, bl. 170 i. v. *Singa*) met „oog des daags" komt wij minder juist voor. De woorden voor „dag" en „zon" zijn in de meeste M. P. talen identisch, zoodat in de bedoelde uitdrukking *mata* beter kan beschouwd worden als klassificeerend woord. In het Baree heet de zon gewoonlijk *ejo* of *reme,* en dan alleen *mata ejo* of *mata-ndeme,* als men de zon zelve van „daglicht, zonnelicht" wil onderscheiden. Zoo is het ook is 't Sang. met *ělo,* in 't Galel. met *wàngé,* in 't Tidji met *Singa* (zie Codrington, Mel. Langu. bl. 93). In 't Mal. beteekent *hari* ook nog „zon" in de uitdrukkingen *hari hidup, hari mati.*

o: kawau nu olu, stank van een wind; *pela nu orija,* doerianschil; *wala opili,* stam van den ijzerhout-boom; *ira ogû,* blad van de casuarinen-boom; *Ta-Onggu,* oom van Onggu.

u: karoso nu uwe, kracht van den stroom; *uwe udja,* regenwater; *tandu uwase,* punt van de bijl; *ada umapo,* gebruiken voor een verbodsdag; *kasondo ulaja,* veelheid van lading; *mata uwe,* waterwel; *djudju nu uwani,* bijenzoet (honing); *Ta-Urana,* Oom van Urana.

Medeklinkers:

b: kuli-mbija „schelpdierhuid", schelp; *tondo-mbaula,* buffelhoren; *waja-mbonde,* tuinheining; *wuku-mbuju,* scheenbeen; *paku-mbadju,* „baadjesspijker", speld; *ngisi-mberise,* donderkeil; *Ta-mBarisi,* oom van Barisi; *Ta-Bolokue,* oom van Bolokue.

d: wawo-ndiki, wreef van den voet; *wiwi-ndopi,* rand eener plank; *pamula-ndunija,* begin der wereld; *djila-nduwata,* slangentong; *ngudju-nduwanga,* voorplecht eener prauw; *watu-ndasi,* gewicht van den unster; *Papa-i-nDori,* „Vader van Dori"; *Indo-i-nDuma,* moeder van Duma.

g: kajoro-nggantji, touw der tol; *engo-ngguma:* „neus der zwaardschede", dat gedeelte waar de draagband doorheen loopt; *dungko-nggola,* schrapsel van suiker; *witi-nggoranggo,* krokodillen achterpoot; *ira-nggowa,* miloe blad; *Ta-ngGapu,* oom van Gapu; *Ta-Gintu,* oom van Gintu.

dj: pela-ndjole, miloe-dekblad; *soo-ndjoija,* bindsel der vloerlatten; *unta-ndjila,* punt der tong; *loge-ndjaja,* slijk van den weg; *koro-ndjapi,* koeienlichaam; *wuju-ndjangko,* baardhaar; *kadju-ndjompo,* hout van de oogstpoort; *Ta-nDjamorugi,* oom van Djamorugi.

j: witi jali, vliegenpoot; *puu jangi,* „hemelbegin", gezichteinder; *pajompo jangi,* benaming voor het Noorden zoowel als voor 't Zuiden; *ra joku,* gat van een armband; *wuku jali,* enkelbeen; *badju nu jumuku,* het baadje van mijn makker; *rira-jopo,* in het binnenste van het woud.

k: uwe-ngkajuku, klapperwater; *puu-ngkadju,* boomstam; *kuli-ngkuse,* huid der buidelrat; *ana-ngkasangkompo,* broers-

(zusters-) kind; *kadago-ngkinaa*, het lekkere van de rijst; *mata-ngkapara*, lemmet van 't hakmes; *Ta-ng Kajoe*, oom van Kajoe, *Papa-i-kondu*, vader van Kondu; *Ta ng Karijango*, oom van Karijango.

l: *wata loka*, pisangstam; *uwu lelangi*, merg van de silarpalm; *none lanta*, palen der rijstschuur; *ruwi lauro*, rotandoren; *wawu Lamowa*, „godsvarken", wild zwijn (aldus genoemd, omdat het aan niemand toebehoort); *pandika lana*, olievat; *iku langgowe*, staart der boschkat; *Papa-i Lantigimo*, *Ta-Lasa*, *Ta-Londe*.

m: *toju manu*, kippenei; *ana mata*, oogappel; *lai nu manu*, hanestaart; *seja nu munti*, nest van den vogel *munti*; *peta nu manu*, kippenbroedkorf; *wata momongo*, pinangstam; *Papa-i-Melempo*, *Ta-Makadjama*.

nj: *iku nu njara*, paardestaart; *polega njara*, paardengespeel; *Papa-i-Njo*.

ng: *wujuwa ngudju*, „mondhaar", knevel; *ojo ngisi*, tusschenruimte der tanden; *ri ra-nganga*, in 't binnenste van den mond; *ira ngowa*, rotanblad.

n: *ira nunu*, waringinblad; *puu nuntu*, oorsprong van 't verhaal; *kadago naminja*, het lekkere van zijn smaak; *tongo nawu*, midden van den tuin; *kasondo nodjo*, veelheid van muskieten; *Ta-Nimbulu*.

p: *wingke-mPoso*, de oever der Posso-rivier; *dodo-mpale*, handbreedte; *jaju-mpantjowe*, de rijststamper voor het *pantjowe*-feest; *wata-mpae*, rijsthalm; *Puwe-mpalaburu*, Heer des Hemels; *tawu-mpanaguntu*, geweerkolf; *songko-mpetoro*, Residents-pet; *Ta-mPasebe*, *Ta-mPilosi*, *Papa-i-Piti*.

r: *tongo-ndou*, voorhoofd; *tindja-ndindi*, stijlen van den wand; *untu-ndano*, punt van 't meer; *powotu-ndaego*, woorden van den raego-dans; *anu-ndongoku*, iets van mijne vrouw; *tosu-nduwi*, doornsteek; *karara-ndeme*, zonnebrand; *Puwe raowa*, Heer van 't luchtruim (benaming van de buidelrat).

s: *uwe-ntjusu*, „borstsap", melk; *mata-ntjalira*, wiedmeslemmet; *tontji-ntjiro*, varen-vogel; *pandika-ntjolo*, lucifersdoos;

Ta-nTjuwigi, Oom van *Suwigi*: *anu-ntjema?*, ding van wien?; *lara-ntjagala*, pokput; *mala-ntjopu*, blaasroer-pijl.

t: *pangkoni-ntau*, menschenvoedsel; *ana-ntau*, andermans kind; *tumpu-ntana*, eigenaar des lands; *wiwi-ntasi*, zeestrand; *ira-ntabaro*, sago-blad; *ira-ntalinga*, oorlel; *oni-ntontji*, vogelgeluid; *Ta-nTowinako*, *Indo-i-nTowinako*, *Papa-i-nTapula*.

w: *ula-mbawu*, varkenshersens; *paka-mbalisu*, varkens-*paka*, wilde paka (eene plant); *puu-mbana*, begin van het woud; *tadu-mburake*, wurake-priester; *buju-mbajau*, spelonkenberg; *bone-mbinanga*, zand van den riviermond; *Tandu-mbone*, Zandkaap; *woo-mbose*, handvat der roeispaan; *uwe-mbijo*, schuim van kokende rijst.

De hier gegeven voorbeelden leeren ons het volgende:

Indien de beginner van het bepalende woord is een *a*, *(*, *i*, of *o*, wordt dikwijls het tusschenzetsel gebruikt, maar alleen in den vorm *nu*; minder dikwijls is geen tusschenzetsel aangewend. Vóór de *e* en de *u* wordt gewoonlijk geen tusschenzetsel gevonden.

Vóór de *b*, *d*, *g*, *dj*, *k*, *p*, *r*, *s*, *t* en *er* is het tusschenzetsel in verreweg de meeste gevallen gebruikelijk, vóór de tandletters *t* en *d* zelfs in die mate, dat ook nog na den naamwijzer *i* de beginner van het bepalende woord wordt genasaleerd, terwijl toch anders deze *i* zelf het tusschenzetsel vervangt. Vóór al deze letters vertoont zich het tusschenzetsel als een enkele vasaal, of liever als eene nasaleering van den beginner van 't bepalende woord, waardoor respectievelijk de volgende genasaleerde beginners ontstaan:

mb, *nd*, *ngg*, *ñdj*, *ngk*, *mp*, *nd*, *ñtj*, *nt*, *mb*.

De beginners die niet genasaleerd kunnen worden, n. l. *j*, *l*, en de nasalen hebben als beginners van het bepalende woord eener genitief-verbinding een enkele maal het tusschenzetsel vóór zich in den vorm *nu*, meestal echter worden zij door eenvoudige nevenschikking samengesteld met het woord dat zij bepalen.

De neiging tot nasaleeren in aanmerking genomen, die bij de Baree-taal zeer groot is en eveneens die tot verkor-

ten, vooral waar het tusschenzetsel geklemd staat tusschen twee woorden die, als samenstelling, met één hoofdtoon worden uitgesproken, zou men geneigd zijn het nasale tusschenzetsel met een ander Baree *nu* te identificeeren. Allereerst valt dus naar der oorsprong en de beteekenis van dit *nu* te onderzoeken.

De Baree-sprekende bevolking bedient zich van *nu*, wanneer zij niet terstond een geschikt woord of een goeden zin kan vinden om haar spreken te beginnen of voort te zetten, zooals bij ons verstrooide of hakkelenden sprekers hunne woorden zoeken onder het aanhouden van een klank als een gerekte pĕpĕt. Men vraagt b. v. iemand: *Junumu, i sema toonja?* „Hoe heet uw kameraad?" en hij kan niet terstond op diens naam komen, daar hij gewoon is hem met zijn teknonymische benaming [1]) te noemen of met *bale* „vriend" toe te spreken. Hij bedenkt zich dus en antwoordt langzaam: *Nu* (met zeer langgerekte *u*) . . . . . . *i Anu, i Tepo* . . . . . . *o banja i Tepo, nu* . . . . . . *i Mampo*, in 't Holl.: „Eu . . . . . . dinges, *Tepo*, och nee eu . . . . . . *Mampo*. In zulke gevallen wordt ook steeds *nu* als genitief-partikel gebruikt, waar men anders de enkele nasaal zou aanwenden, bv. *Banuwa-ntjema ri ndate? Banuwa nu* . . . . . *kabosenja* (bij vlug spreken: *banuwa-ngkabosenja*) „wiens huis staat daar boven? Het huis vanne . . . . . . het dorpshoofd"; *ola situ ndapokudja? Gala nu* . . . . *mbawu* „waarvoor zijn die zemelen? Voore . . . . de varkens". Vooral in het laatste voorbeeld treedt *nu* als stopwoord op, daar het in den anderen vorm nog eens optreedt, om *gala* (subst. „deel, aandeel") met *wawu* samen te stellen.

Met *nu* is volkomen synoniem de langere vorm *anu*, uit zoovele M. P. talen bekend. Beide vormen komen ook in 't Sund. naast elkaar voor; in 't algemeen kan men zeggen dat de vorm *anu* in 't W., *nu* in 't O. (Mel. talen en Tidji *no*) 't meest gebruikelijk is. Deze vorm *anu* van het tus-

1) Baree „*pompeindo*" of „*pompeambe*"; de vorm is *Papa-i-Anu, Indo-i-Anu* of *Nene-i-Anu, Ta-Anu, Tete-i-Anu*.

schenzetsel is het, die ten slotte den aard er van verklaart. *Anu* is n. l. in het Baree betrekkelijk voornaamwoord, wel niet zoo druk in gebruik als 't onze bij ons, maar toch is dezelfde functie optredend. Voorbeelden: *banja makole madjaa, tau sondo anu madjaa,* „niet de vorst is slecht, 't is het volk dat slecht is"; *pesuwu pae mami, pesuwu tangka maboko, anu rijombo-jombo, anu ri woto,* „doet onze rijst uitkomen, doet vette aren uitkomen, die in de laagten, (zoowel als) die op de hoogten"[1]; *ijaku anu tukaka, sija anu tuwai,* „ik ben de oudere, hij is de jongere broeder".

Al valt uit het bovenstaande gemakkelijk te besluiten, dat het tusschenzetsel *nu* in het Baree identisch is met het betr. v. n. w., toch zou het minder juist zijn de beteekenis der bedoelde partikel te verklaren uit hare functie van betr. v. n. woord. De beteekenis van *anu,* die de Hr. Alb. C. Kruijt in zijne „Grammaticale Schets der Baree-taal"[2]) mededeelt, die van „ding, iets, wat", kan beschouwd worden als de oorspronkelijke en hieruit zijn dan de volgende beteekenissen ontstaan:

1. die van onbepaald voorn. w. „dinges".

2. die van „bezitting, eigendom, have". In deze beteekenis is *anu* in gebruik met de pron. pers. suff., om aan te duiden „mijn, zijn, uw, ons, enz. eigendom, van mij, u, ons, enz., Baree: *anuku, anumu, anumi, anu mami,* enz. Met andere voorn. w. en zelfst n. w. verbonden, heeft het geheel dezelfde beteekenis; bv. *anu-ntjewa?,* van wien?; *anu-ngkabosenja,* eigendom van het hoofd, *anuku banja, anu-ndongoku,* van mij niet, van mijne vrouw.

Deze laatste beteekenis is die van *anu* (*nu*) als genitief-partikel. *Duwanga-nu makole* beteekent dus: vaartuig, iets van het hoofd, wat van het hoofd; *topi-ndongonja,* sarong, ding zijner vrouw; *siga-mbatuwamu,* hoofddoek, ding van uwen slaaf, indien men den *nasaal* met *nu* mag gelijkstellen.

---

1) Voor de beteekenis dezer formule zie men Mededeelingen v. w. het Ned. Zendelinggenootschap, Dl. XXXIX, bl. 143.

2) Bijdragen T. L. en V. kunde, 1893, bl. 219.

Dat aan zulk een gebruik van *anu* dat van dezelfde partikel als betr. v. n. woord nauw grenst, behoeft geen betoog, evenmin als afzonderlijk behoeft te worden aangetoond, dat *anu* als tusschenzetsel ook reeds de verzwakking zijner beteekenis van „ding, iets” tot die van betr. v. n. w. heeft ondergaan, daar men bv *paku-mbadju* beter met „pen, die van 't baadje” dan met „pen, ding van het baadje” kan verklaren.

Het bovenstaande geeft een overzicht van het syntaktisch gebruik van het tusschenzetsel *anu*, *nu* of *nasaal*, zonder in te gaan op zijne etymologische beteekenis. Er zijn in het Baree gegevens voorhanden die wijzen op de oorspronkelijke beteekenis van het tusschenzetsel en aantoonen, dat het zijne tegenwoordige syntaktische waarde niet altijd gehad heeft. In zinnen als: *tesebu nu ngoju*, verspreid door den wind; *baree ndaliju nu ejo*, niet van de zon doordrongen (van een bosch); *natoo-ntau*, gezegd door de menschen, zou men kunnen denken dat het tusschenzetsel de beteekenis had van ons „door” bij het passief en dat het evenals het Sangireesche tusschenzetsel (Sprk. bl. 189) den agens van den voorgaanden passieven vorm scheidt. Doch een vorm als: *nawai-i-nTa-Lasa*, gegeven door *Ta-Lasa*, spreekt deze opvating tegen, daar steeds de naamwijzer *i* in syntaktische waarde gelijkstaat met het tusschenzetsel en er hier dus twee zouden voorhanden zijn. Een vorm als deze is dan ook geheel gelijk te stellen met *Indo-i-nDuma*, *Papa-i-nTapula* en is niets dan een verschijnsel van nasaleering, teweeggebracht door de ontmoeting van twee woorden die samengesteld worden. Nasaleering is ook in zulke gevallen zeer geliefd in 't Baree, vooral van de tenues. „Kind” is *ana*, „klein” *kodi*: „klein kind” nu is *ana-ngkodi*. Van den stam *putu* wordt door woordherhaling: *putu-mputu*, van *puri*, door reduplicatie, *ndapu-mpuri*. Van de samenvoeging der woorden *mekojo* „op den rug in eene mand dragen” en *kariki* „oksel” komt *mekojo-ngkariki*, „de draag-

mand dragen met de oksels, (d. w. z. met de banden onder de oksels, zooals een soldaat zijn ransel)" en *mekojo-mboo*, idem, met den draagband voor 't hoofd (*woo*); *meeli*, „omkijken" wordt met *taliku* „rug, achter", als bepaling, samengesteld tot *meeli-ntaliku*, „achterom kijken"; zoo draagt een rots met een wijd gat, hier in 't binnenland te vinden, den naam van *Batu-ngkunganga*, „gapende steen" (*kunganga* = gapen), zoo zegt de een *i-Tuwa*, de ander *i-nTuwa* voor „Mijnheer".

Dergelijke voorbeelden, gemakkelijk te vermeerderen, dringen vanzelf de gedachte op dat een nasaal, soms tot een nasale partikel uitgebreid, gaarne wordt gebruikt bij de samenstelling van twee woorden. De genitief-verbindingen nu zijn de meest gebruikte en engste samenstellingen en hier is het gebruik der partikel tot wet geworden, waar geen fonetische omstandigheden het beletten. Dat men in bepaalde gevallen *nu* vindt en dit *nu*, zooals boven is gezegd, hetzelfde is als *anu*, welk eene bepaalde syntaktische waarde heeft, spreekt deze opvatting niet tegen. *Anu* of *nu* is een stopwoord, in al zijne functien en hoewel het als zelfstandig woord reeds lang burgerrecht heeft verkregen, verraadt het toch bij nauwkeuriger beschouwing overal zijn karakter. De verschillende tijdperken van zijn groei nagaande, vinden we dat het van nasaal tusschenzetsel, onder gunstige omstandigheden, tot een woord wordt uitgebreid, in denzelfden vorm als waarin het ook buiten zulk een verband als vulling eener leegte in doorloopende rede wordt gebruikt. Tegelijk met dezen zelfstandigen vorm heeft het eene afzonderlijke beteekenis gekregen en thans is het bij genitief-verbindingen eene grammatische noodzakelijkheid geworden, terwijl het in een ander verband vaak naar welgevallen wordt gebruikt of niet.

Merkwaardig is het, dat Dr. A. A. Fokker onlangs eene dergelijke meening uitte omtrent de etymologische waarde van den sluiter van 't bekende nasaal-prefix, dat in de meeste M. P. talen transitieve werkwoorden vormt. Op blz. 24 van zijn Proefschrift en later nog in den Ind. Gids

van 1895, bl. 1585, noemt hij den nasaal van dit voorvoegsel geheel fonetisch. *Mă*, vroeger een apart woord, is dan met een neusklank aan den woordstam gehecht, die in eene latere periode nog nauwer er mee verbonden werd, zoodat hij zelfs zijn beginletter, als die een tenuis of een hamza was, verloor en de geheele samenstelling onscheidbaar werd. Het eerste stadium is nog het gewone in 't Baree, bv. *mo-mpaho*, *mo-ngkae*, *mo-ntima*, *mo-ntuntu*, waarbij vormen als *mo-meka* (*peka*) en *mo-nuntu* [1]) verreweg in de minderheid zijn. Gevallen waarin de *k* verdwijnt zijn mij tot nog toe niet voorgekomen. Ook bij prefixen, die anders zonder eenige tusschenkomst vóór het stamwoord gevoegd worden, vindt men soms eene nasaal gebruikt, bv. *nda-mbulere*, naast *ndabulere*, *ba-ntijeli* (van *tijeli* en *ba*): vooral bij het prefix *ka* is dit zeer gewoon: *ka-mbamba* (*bamba*), *ka-ntjowe* (*sowe*), *ka-ngkido-ngkido*, naast *mo-kido*, *ka-mpile-mpile*, enz. Bij de herhalingsvormen der beide laatste voorbeelden ziet men meteen dat de nasaal geheel één is met den beginner van den stam. De nasaal is hier dus een tusschenzetsel van geheel denzelfden aard als dat bij de genitief-verbindingen. Al heeft het tusschenzetsel thans eene vaste syntaktische waarde, er zijn een aantal gevallen waarin men niets daarvan kan bemerken en deze hebben wij te beschouwen als overblijfsels van een vroeger stadium, waardoor zij ons den weg wijzen tot eene duidelijker voorstelling van de beteekenis die wij aan de tusschenzetsels te hechten hebben. Door de Paters Grammatici der Filippijnsche talen zijn de verschillende vormen der tusschenzetsels, „ligazones" genoemd, maar het is duidelijk dat deze tusschenzetsels eer scheiden dan verbinden. Daar *wuju mata* „ooghaar" beteekent, is niet het tusschenzetsel dat in de uitdrukking *wuju-mbaula* de woorden *wuju* „haar"

---

1) Zoo weinig is men nog aan het verdwijnen van de tenuis na de nasaleering gewoon dat de vorm *monuntu* naast het oudere *wontuntu* al aanleiding heeft gegeven tot het gebruik van een *nuntu* naast *tuntu* (Ponos. *tuntul*, Saw. *tutul*) „verhaal".

en *baula* „buffel" tot de samenstelling „buffelhaar" verbindt. De samenstellingen met het tusschenzetsel zijn min of meer daardoor ontwricht en het lijdt wel geen twijfel of zij zijn nieuwer dan die waarvan de leden nauw verbonden en door niets gescheiden zijn. De uitdrukking *uwe mata*, de eenige die het Baree voor „traan" heeft, vertegenwoordigt zeker het oudere stadium. Men vergelijke nog hetgeen Prof. KERN zegt: Fidjitaal, bl. 119 vlgg.

Dat ook in verwante talen *anu* zich op soortgelijke wijze als in 't Baree heeft ontwikkeld, kan men bv. kortelijk nagaan is de Filippijnsche talen.

In 't *Tagaalsch* [1]) is *anó?* pron. interr. van zaken „wat?" In den vorm *no* komt het voor als pron. interr. van personen; *si no* „wie?", *ni no* „van wien?" De overgang van onbepaald tot vragend voorn. wd. is eene zeer kleine. Ook met pron. suff. wordt *anó* verbonden, bv. *anómo itong tano* „wat van U is deze man?" Met het voorvoegsel *ma-* wordt het tot praedicaat: *maano* „wat zijn? hoe zijn? hoe zich bevinden?", bv. *maano kaio*, „hoe gaat het u?"

De „ligazones" in 't Tagalog hebben wij, naar de uitkomsten van Prof. KERN's onderzoek in Bijdr. T. L. V. 1876, bl. 138 vlgg., te beschouwen als betrekkelijke voorn. woorden en als aanduiders eener partitief-verhouding. Dat de Tagaalsche „ligazones" een veel uitgebreider functie hebben dan het Baree tusschenzetsel valt terstond in 't oog. Aanduider eener partitief-verhouding is de partikel in het Baree evenzeer als in 't Tagalog en al geven de vormen die zij in het Tagaalsch heeft op zich zelf geen aanleiding om ze met *anu*, *nu* gelijk te stellen, door het boven gezegde wordt dit toch in hooge mate aannemelijk.

Bisaja. Evenals in 't Tagalog, is *si no*? „wie?", *ano?* „wat?" Met w. w. lijke voorvoegsels wordt het, volgens P. FIGUEROA [2]) gebruikt in de beteekenis van „doen, maken", bv. *nagaano ka* „wat waart gij aan 't doen?" Het is echter

1) Totanes (uitg. v. 1865), bl. 16, 17.

2) Arte del Idioma Visaya de Samar y Leite, 1872, bl. 28.

duidelijk uit dit voorbeeld dat de beteekenis is „wat doen, wat maken?, evenals in 't Tag.

De „ligazones" bespreekt P. FIGUEROA op bl. 12-14. Hij noemt er wel 7, van welke terstond voor ons *ka* en *kag* wegvallen, als het reeds uit 't Sang. (Sprk. bl. 80) bekende prefix *ka* en *ka*, dat in de voorbeelden welke P. FIGUEROA geeft de collectieve beteekenis heeft die in de Sang. Sprk. bl. 82 is besproken. Zijn voorbeeld *usa katawo* dekt volkomen het Sang. *sĕngkatau*. Blijven over *an*, *in*, *ng* en *n* of *ng*. Hiervan worden de twee eersten als lidwoorden vermeld. Daar het Baree deze mist, vallen ze buiten onze vergelijking, al kan men terloops opmerken dat ze in aard niet van de tot nog toe gevonden ligazones verschillen.

Nga is de meest gebruikte verbindingsklank in 't Bisaja en is geheel en al een betr. v. n. w. Van *n*, *ng* kan men, evenzeer als van 't Tag. *ng*, *g*, zeggen dat het een genitief-aanduider is geworden, in functie direct te vergelijken met Bar. *n*, enz., hoewel hier evenzeer als bij 't Tag. de bewijzen ontbreken dat het met *anu*, *nu* zou te identificeeren zijn.

't *Ibanag* heeft als pron. interr. *sini* „wie?" en *ani* „wat?", bijvormen dus van de Tag.- en Bis.-vormen. Wij mogen dus zeggen dat nevens *anu* en *nu*, *ano* en *no* ook *ani* en *ni* voorkomen. Het woordenboek van RODRIGUEZ geeft van den stam *ani* ook w. w. lijke vormen op, bv. *anian* of *inani*, „met wat aangedaan?, van wat voorzien?, om wat te doen?", bv. *anian nak-kagi na*? om wat te doen spreekt hij?".

Het accent in deze talen valt op de lettergreep *no*, *ni*, misschien een bewijs dat *nu* de grondvorm van *anu* is.

Als genitief partikel geeft P. DE CUEVAS *na* op [1]), of liever *na** (met nasalen sluiter) daar het den beginner van het volgende woord verdubbelt, bv. *nat-tolai*, „van den mensch", 't welk assimilatie is van den nasaal. *Na** wordt ook als genitief van *i** opgegeven (bep. lidw.), bv. *i ikararuá*, [2]) „de ziel"; in *na** moet dus het lidw. opgesloten liggen en het

1) 2e uitgave zijner Arte Manila, 1854.

2) *Ikararuá* is eene afleiding van *dua* „twee" en etym. gelijkwaardig met

mag daarom gelijkgesteld worden met Tag. *nang*, zoodat de *n* van *na** feitelijk het ligeerende bestanddeel is.

Omtrent de ligazones *a* en *nga* helpt ons P. DE CUEVAS, zooals gewoonlijk, spoediger en grondiger voort dan zijne ambtgenooten. Op bl. 69 vlgg. is de functie van *a*, *nga* als betr. v. n. w. uitvoerig behandeld. Beide vormen zijn synoniem (bl. 80); als genitief-partikel treedt (*ng*)*a* niet op. De verwantschap met *na* is evenwel niet te loochenen.

Sangireesch. *Anu* is hier, wat het in 't Mal., Jav., Baree enz. ook is, een onbep. v. n. w., „ding". Het wordt van personen en zaken gebruikt. Den w. w. vorm *manganu* kan men voor ieder w. w. in de plaats stellen, als men 't juiste w. w. niet kan of wil noemen, bv. *i sie mĕkĕkoa a' ? kai manganu . . . . wamundalĕ*, „Wat is hij aan 't doen? Hij is aan 't en . . . . . roeien". De locaal-passieve vorm *ianuang* of *anuang* beteekent gemaakt worden tot, voorzien worden van, aangedaan worden met", bv. *anuang si sie* „tot het zijn gemaakt worden", *anuang ana-e* „tot zijn kind gemaakt worden", *anuang matane*, „van oogen voorzien worden".

Het gebruik van 't Baree *anu* als „bezitting, have" vindt men ook in 't Sang. duidelijk, hoewel meer beperkt, terug. De uitdrukkingen op bl. 278 van de Spraakkunst genoemd: *solong anuku*, enz. geven dit duidelijk aan. De oorspronkelijke beteekenis dezer uitdrukkingen is in de noot aangegeven: „te mijnent, te mijnen huize" (*su anuku*), woordelijk: „op mijne have". Merkwaardig is het daarbij te vergelijken het Siau'sche *koa*, dat geheel identisch is met Tag. Ibn. *kua*, Bent. *kuat* (Bug. *gau*, Mak. Jav. Bar. *gawe*). Nu gebruikt het Tagaalsch *kuàn* (*kua* + *an*), het Bis. *kuan*, voor *anu*, „dingen", etymologisch synoniem met Siau, Sang. *koa-teng*, doch syntaktisch met *anuang*, welke beide waarden weder syn. zijn in de beteekenis „gemaakt worden tot". Ook in 't Tag. zijn dus *kua* en *anó* in den grond synoniem. Dat ten slotte 't Mang. ook nog *pia*, „zijn" syn.

kakĕduang, het duplicaat van den mensch dat hem in de onderwereld (*binangunang*) ondervraagt. Zie Bijdr. T. L. V. 1894, bl. 108.

met *anu* en Siau. *koa* gebruikt, is parallel met 't gebruik van de woorden voor „zijn" in de beteekenis van „hebben".

De genitief-partikel is in 't Sang. *n* (na opene), *u* (na half of los gesloten lettergrepen). Zie Sprk. bl. 220. Het betr. v. n. w. voor personen is *i-sai-n*, voor zaken *apa-n*. Daar *i sai* en *apa* op zich zelf vragende voorn. woorden zijn, is het dus de *n* die ze betrekkelijk maakt. Ook uit verschillende *sasambo*-verzen [1]) is 't karakter van de *n* als betr. v. n. w. zeer duidelijk, bv. *bawowone-n-pinĕbio*, „haar deuntje dat gebruikt werd om mee te vertellen" (Sas. I, 9); *ini-n-pondol u arunde*, „dit hier is het, dat het overlevende is van dooden". Hier is dus, op zijn Tagaalsch, enz. het aanwijzend v. n w., door de ligazon gevolgd, iets dat het Sang. alleen van tijd tot tijd in poëzie doet.

Geregeld wordt het tusschenzetsel tusschen het passief en den agens gebruikt (Sprk. bl 189, 192), een bijzonder geval van de gewone functie bij den genitief.

Wat nu de vormen *n* en *u* aangaat, deze hebben op 't eerste gezicht niets met elkaar te maken. De *n* mag als tusschenzetsel in eene Filippijnsche taal verwacht worden. Omtrent de *u* ligt dan de gissing voor de hand dat zij, evenals de *n*, een bestanddeel van de part. *nu* is, die op zichzelve niet meer voorkomt, maar in deze twee overblijfsels kan bewaard gebleven zijn. Slechts van de *n* zien wij hetzelfde in de andere talen; de verkorting van *nu* tot *u* is verklaarbaar uit afkeer tegen opeenhooping van medeklinkers, daar wij bij deze onderstelling niet anders behoeven aan te nemen, dan dat de *n* na gesloten lettergrepen is verdwenen, d. w. z. na los gesloten lettergrepen in den nasalen sluiter van 't voorafgaande woord is opgegaan en na half geslotene is weggevallen. Het Tagaalsch laat in zulke gevallen zijne ligazon ook achterwege.

Het gebruik van *nu* en den *nasaal* naast elkaar in geheel gelijksoortige constructies en zelfs door elkaar in dezelfde

1) Bijdr. T. L. V. 1894, bl. 463.

uitdrukkingen, dringt ons de gedachte op dat *nu* en de *nasaal* één zijn. Bewezen is dit niet, maar indien op het Baree wordt toegepast hetgeen Prof. KERN in Fidji-taal, bl. 119—121, van den omschreven genitief in de M. P. talen zegt, dan kan dit voor zeker worden gehouden: oude genitieven heeft men in het Baree te zoeken bij die verbindingen, waar een tusschenzetsel niet gemakkelijk eene plaats kon krijgen: dat zij werkelijk oud zijn, bewijzen voorbeelden als *uwe mata, silo angga, mata ejo.* De verbindingen met het *nasale* tusschenzetsel zijn de oudste voorbeelden van de analytische constructie in 't Baree, die met *nu* zijn de jongste en deze zijn ook het minst verplichtend. De een zegt *kadju engo,* de ander *kadju nu engo.* Het laatste zal men zeker zeggen, als iemand enkel over een *kadju* sprekende voor een ander niet duidelijk genoeg is; deze zal dan vragen: *kadju nundja, bara kadju nu engo?* „wat voor „kadju", soms het neusbeen?" Zoo vroeg ik eens iemand om een stukje zwam (*waru*) en hij vroeg mij terug: *bara waru nu konau ndaperapi?* „Vraagt gij soms zwam van den arènpalm?" Hier is duidelijk de bepaling als iets bijkomstigs gevoeld, omdat gewoonlijk *waru* duidelijk genoeg is. Anders zal men altijd zeggen *waru ngkonau.* Het veiligst zal men misschien gaan, door *nu* eene navolging van het *nasale* tusschenzetsel te noemen en in de door Dr. FOKKER besproken verbinding van het nasaal-prefix der w. w. lijke vormen een precedent te zoeken van het gebruik van dit laatste.

Posso, Augustus 1896.

EENE ONVERDIENDE REPUTATIE EN EENE MISSTELLING IN HET STAATSBLAD.

DOOR

J. W. TAMSON.

Als samensteller van het z. g. Compendium der voornaamste civiele wetten en gewoonten der Mohammedanen nopens erfenissen, huwelijken en echtscheidingen wordt steeds genoemd het lid in den Raad van Ned.-Indië, P. Haksteen (zie o. a. de Louter's handleiding voor het staats- en administratief recht van N.-Indië, 4de druk, blz. 258).

Deze verzameling heeft vooral ten tijde der O. I. Compagnie, toen de belangen van den handel meer de aandacht der Indische Regeering trokken dan de kennis omtrent de voorschriften van den Islam, groote diensten bewezen als handleiding bij de rechtspraak der Inlanders in deze gevallen; en dat ook later nog de behoefte aan die verzameling gevoeld werd, moge hieruit worden afgeleid dat de Commissaris-Generaal du Bus de Ghisignies bij besluit van 3 Augustus 1828, n°. 29, noodig vond bij Staatsblad 1828, n°. 55, de afkondiging te „renoveeren" van het *eerste* hoofdstuk (n. l. erfstelling ab intestato) van dit bij resolutie der Indische Regeering van 25 Mei 1760 „geapprobeerde" compendium.

Raadpleging evenwel van het door het Bataviaasch Genootschap van K. en W. uitgegeven wordende „*Nederlandsch-Indisch Plakaatboek*", bijeengebracht door Mr. J. A. van der Chijs, leert dat het hierbedoelde compendium niet vastgesteld werd bij resolutie van 25 Mei 1760 (zooals het Staatsblad aangeeft), doch bij die van 25 Maart 1760 (7de deel, blz.

392) en voorts dat het „met behulp van eenige Machome-„thaansche priesters en officieren der campongs geformeert en „onder behoorlijke tituls gebracht werd door den *overleden* „gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander".

De naam van den verzamelaar wordt in de resolutie niet genoemd, en het zou van elders moeten blijken of inderdaad P. HAKSTEEN daarmede bedoeld werd.

In de geschiedenis van de *Nieuwe Statuten van Batavia* (9de deel van het Plakaatboek) deelt de Heer J. A. VAN DER CHIJS op blz. 6 mede, dat PIETER HAKSTEEN op 20 Augustus 1754 koopman en secretaris van Schepenen was, in 1763 benoemd werd tot extra-ordinair lid van den Raad van Indië en, volgens blz 9, op 5 Februari 1765 tot Gouverneur en Directeur ter kuste KOROMANDEL.

Bezwaarlijk kon dus PIETER HAKSTEEN bedoeld worden met den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander, waarvan de resolutie van 25 Maart 1760 gewaagt. Deze toch was bij de vaststelling van dien arbeid reeds overleden. Ik achtte het mitsdien wenschelijk den naam op te sporen van dien onbekenden en verdienstelijken samensteller van het Compendium, dat blijkbaar ten onrechte aan HAKSTEEN wordt toegeschreven.

Tot dat doel wendde ik mij tot den Heer VAN DER CHIJS en opperde daarbij de veronderstelling of wellicht de hierbedoelde gecommitteerde D. W. FREIJER kon zijn, die zich reeds bij rapport van 5 Mei 1755 verdienstelijk had gemaakt met een verslag betreffende de namen, ligging, grootte en bezitters van „'s Comps. landen, gelegen aan de Oostzijde en aan de Westzijde van de grote revier", in extenso opgenomen in het aanhangsel van het 7de deel van het Plakaatboek, en overeenkomstig wiens voorstel, ook wat aangaat het in eigendom afstaan van enkele landerijen, beschikt werd bij resolutie van 13 Mei 1755 (blz. 92 en 93 van dat deel).

De Heer VAN DER CHIJS deelde mij daarop welwillend mede, dat mijn vermoeden, dat FREIJER — en niet HAKSTEEN

— de samensteller van het Compendium is, juist blijkt te zijn en verder dat 25 Maart 1760 en niet 25 Mei d. a. v. (in het Staatsblad aangegeven) de juiste datum is.

Deze mededeeling ging vergezeld van de volgende nota, door Dr. F. de Haan uit zijne aanteekeningen betreffende den Gecommitteerde tot en over de zaken van den Inlander samengesteld:

„Plakaatboek 25 Maart 1760. „Compendium der voor„naamste Moham. wetten" enz.; over het ontstaan daarvan „zie Plakaatb. 1754 pag. 735 en pag. 753.

„De bedoelde Gecommitteerde is D. W. Freijer; deze „die „onderkoopman en boekhouder van d'Europische land„bouwers" was, werd 7 Maart 1754 tot Gec. gepromoveerd; „bij Resol. 5 Juli 1756 wordt hij genoemd als onlangs over„leden [1]); werd toen opgevolgd door Johannes de Prill; „deze laatste kreeg bij Res. 19 Juni 1761 verlof te repa„triëeren, en is dus *niet* de in het Plakaatboek sub 25 Maart „1760 vermelde „overleden gecommitteerde tot en over de „zaken van den inlander".

„De Resolutie, 24 Februari 1756 genomen, vermeldt dat „Freijer, op grond van Res. 7 November 1754 [2]) heeft „gecolligeert een Compendium der Mahometaanse wetten „en gewoontens", dat reeds bij de leden van den Raad v. „Indië in rondlezing is geweest. Van de Velde en R. de „Klerk worden aangewezen het nog eens te toetsen aan „'t geen inlandsche deskundigen daarover zullen zeggen.

„Pieter van de(n) Velde is zelf gecommitteerde geweest „van Dec 1744 tot September 1750.

„Reinier de Klerk is de latere Gouverneur-Generaal."

Uit het vorenstaande blijkt dus afdoend dat niet aan P. Haksteen doch aan D. W. Freijer de eer toekomt voor de samenstelling van het hierbedoelde „Compendium der civiele wetten en gewoontens der Machometanen".

1) D. W. Freijer moet dus overleden zijn tusschen 5 Mei 1755 en 5 Juli 1756.

2) De resolutie van 25 Maart 1760 noemt evenwel het placaat van 13 December 1754.

Moet dus aan P. Haksteen de eer onthouden worden practische gegevens verzameld te hebben aangaande het erfrecht, het huwelijk en de echtscheiding onder *inlanders*, de billijkheid gebiedt tevens te vermelden, dat wat Freijer voor dezen deed, door Haksteen, als Secretaris van Schepenen, volbracht werd voor de *Chineezen*, bijgestaan door den oud-kapitein der Chineezen Oei Tsi Lauw.

Dezelfde resolutie toch van 24 Februari 1756, waarbij voor Freijer's arbeid, naar aanleiding der opdracht hem gedaan bij placaat van 13 December 1754, „de heeren Raden „extraordinair Van der Velde en de Klerk verzocht en gecommitteerd worden om 't zelve eens nader te revideeren en te „dien eijnde met de inlandsche capitans en priesters, nevens „zoodanige andere Machometaansche wetgeleerden te consuleeren als haar Edelhedens nodig zouden komen te oordeelen", „en waarvan het resultaat was, dat „de verzameling, vervat „in het *eerste* hoofddeel, al zeer nauwkeurig gevonden werd" (7de deel, blz. 392) — droeg aan Haksteen op de bijeenbrenging van gelijke voorschriften aangaande „*Chinaas recht*", opgenomen in het 7de deel blz. 476—490, en welke krachtens resolutie van 22 Mei 1761 met de marginale aanteekeningen van de Klerk „in copia authentieq, ter speculatie" afgegeven werden aan de beide Collegiën van Justitie en aan Boedelmeesteren.

Hoogstwaarschijnlijk is *deze* opdracht aan Haksteen betreffende *Chineezen* oorzaak geweest, dat hij ook als samensteller van het Compendium voor *Inlanders* werd aangemerkt.

Welk motief Craan tot de weglating leidde, is niet gebleken, doch zooveel is zeker dat aan het Compendium eene blijvende plaats verzekerd werd in de in 1766 bijeengebrachte *Nieuwe Statuten van Batavia*, en wel in art. 34 der „Bijsondere wetten aangaande Mooren off Mahometanen en andere inlandsche natien", welke aan Haksteen's verzameling *niet* ten deele viel, niettegenstaande een afzonderlijk hoofdstuk dier *Statuten* handelt over „de bijsondere wetten betreffende Chineesen en Chineese jonken", en Haksteen zelf,

zij het kort, (van 26 November 1764 tot zijne benoeming op 5 Februari 1765 tot Gouverneur van *Koromandel*) aangewezen werd tot het uitbrengen van een praeadvies over het in die „Statuten" vervatte CRAAN's recueil (9de deel van het Plakaatboek en blz. 8 en 9 der daarin opgenomen geschiedenis dier *Statuten*).

GOENOENG SOEGIEH (LAMPOENG), 30 Juni 1896.

DE VOGELNESTGROT „RÒNGKÒB"

IN

DJOKJAKARTA.

(met een plaat)

DOOR

KOMOAN.

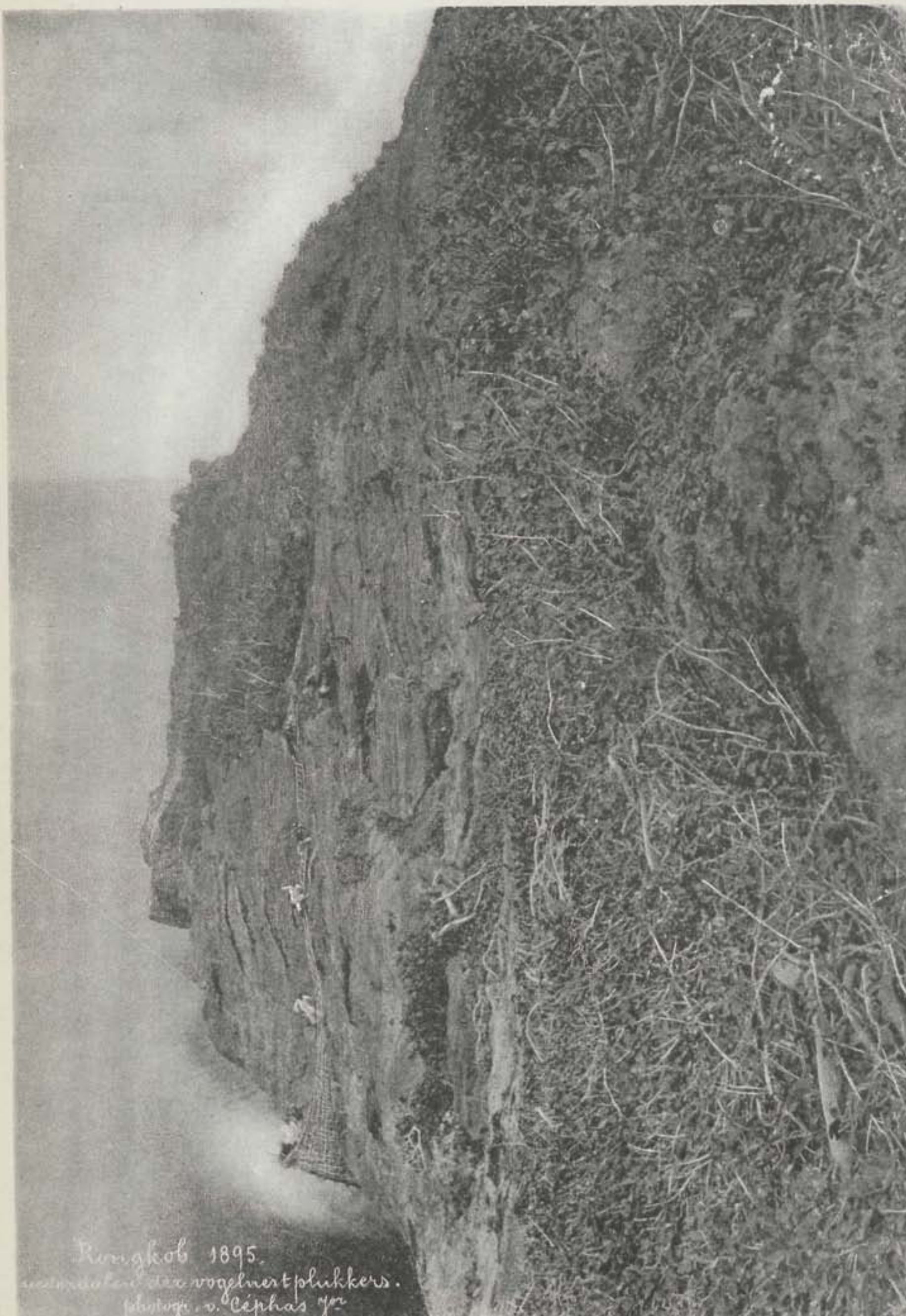
Schrijver dezes, sedert 1893 pachter van het recht tot het inzamelen der eetbare vogelnesten, die gevonden worden in de grotten aan de zuidkust der residentiën Djokjakarta en Soerakarta, acht het niet ondienstig, het ondervolgende door hem bij zijne laatste reis naar Ròngkòb aangeteekend, ter kennisse van het algemeen te brengen, daar hij in de veronderstelling verkeert, dat de bijzonderheden van het inzamelen dier nesten tot dusverre slechts weinig bekend zijn.

Deze vogelnesten behooren zoo niet onder de voornaamste dan toch onder de vele bronnen van inkomsten op het eiland Java en als zoodanig zijn zij wel de aandacht waard.

In het jaar 1886 werd de pacht voor het eerst aan particulieren gegund voor *f* 725.— 's maands, welk bedrag in 1893 gestegen is tot *f* 1495.—

De onder Djokjakarta en Soerakarta ressorteerende bekende grotten zijn 33 in aantal, waarvan de voornaamste zijn in Djokjakarta: de grotten Ròngkòb, Toeri en Karang. De overige dertig grotten zijn niets bijzonders.

Van de drie hier bovengenoemde produceert Ròngkòb het meest. Deze is gelegen in het Zuid-Oosten der Residentie op ongeveer 52 palen afstand van de hoofdplaats. Van

Photolithographie (Screen plate) *Topogr. bureau Batavia 1896.*

hier uit gaat een groote weg, geschikt voor rijtuigen, tot aan den post Piejoengan (afstand 9 paal); verder gaat men te paard. Bovengenoemde grot bevindt zich in eene rotspartij aan zee, waarvan de top over den zeespiegel helt. Aan dezen top wordt eene ladder van rottan ter lengte van 36 M. bevestigd, zoodanig, dat zij in de richting van de grot neerhangt.

Het uiteinde aan den onderkant zweeft op 6¹/₄ M. boven den zeespiegel; aan bedoeld uiteinde der ladder is een netwerk vastgemaakt, radjoot genaamd, hetwelk ter lengte van 15¹/₄ M. onder eene zekere helling naar de grot leidt.

Aan het uiteinde van de radjoot wordt eene tweede rottan ladder vastgemaakt, tangga-ranté genaamd. Deze hangt tot aan de oppervlakte van het water in de richting van de grot.

De radjoot bestaat uit 3 gedeelten, welke van boven af achtereenvolgens genoemd worden: mêlook, djaringan en tjangoekän. De eerste hangt 6¹/₄ M., de tweede 5¹/₄ M. en de derde 4¹/₄ M. van het water af. De afstand tusschen mêlook en djaringan is 11¹/₄ M. en die tusschen djaringan en tjangoekän 4 M.

Het netwerk (radjoot) is vervaardigd van eene wortelsoort, oengas genaamd. Aan de tangga-ranté is bevestigd een stuur van dezelfde wortelsoort van 7 M. lengte, waarvan het uiteinde aan een' steen is vastgemaakt aan den ingang van de grot. Deze lijn, genaamd dadan, dient den plukker tot steun en geleiding, daar de grot van tangga-ranté af zwemmende wordt bereikt. De ingang van de grot is 15 M. breed, terwijl de grot zelve eene lengte van 52, eene breedte van 25 en eene hoogte van ± 10 M. heeft.

Bij gemiddelden waterstand wordt het inwendige van de grot tot op 20 M. binnenwaarts door het zeewater bespoeld. Bij onstuimige zee is de ingang geheel onder water, alzoo ontoegankelijk Op het noord-westelijke gedeelte van den bodem der grot bevindt zich eene zandbank van 7 M². oppervlakte. Volgens bestaande overlevering is deze zandbank

de zetel van de Godin der Zuiderzee (de bij de Inlanders, vereerde Njahi Lòrò Kidoel).

De in den handel gebrachte vogelnesten worden naar de kleur in 3 soorten onderscheiden. De eerste kwaliteit, spierwit, doet *f* 20, de tweede, roodachtig, *f* 15 en de derde, donkerbruin, *f* 7.50 de katti.

Bij beslissing van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur mag de pachter slechts 4 keeren in het jaar plukken, t. w. in de maanden Maart, Juni, September en December. Echter gebeurt het zeer dikwijls, dat men slechts drie keeren in het jaar tot plukken kan overgaan, vanwege onstuimige zee dan wel noodweer, niettegenstaande men in den Westmoesson den voordeeligsten pluk hebben kan. Wanneer men de nesten niet op tijd kan inzamelen, vermindert de kwaliteit.

Het is eene gewoonte om voordat men tot plukken overgaat, een feestmaal (slamêtan) te geven in de nabijheid van de grot. De eerste keer wordt een karbouw geslacht, waarvan de kop, pooten en staart als offer in zee worden geworpen.

Gemiddeld is de opbrengst van al de grotten per jaar in den laatsten tijd 5 tot 6 picols. In vroegere jaren was het maximum 9 tot zelfs 10 picols; reden, waarom de tegenwoordige pacht 100 % meer heeft opgebracht. De vogelnesten worden uitgevoerd naar Singapore

De opkooper aldaar exporteert ze verder naar China, waar zich vele liefhebbers bevinden, omdat men daar de vogelnesten niet alleen als eene lekkernij beschouwt, maar daaraan eene zekere geneeskracht toekent.

De bij dit stuk gevoegde plaat stelt voor de nederdaling der plukkers tot aan de radjoot (afdeeling mêlook).

Eene legende betrekking hebbende op de ontdekking van de vogelnestgrot Ròngkòb luidt als volgt:

Een zekere Kjahi Boetò Idjo te Patjitan, onder Madioen, kreeg op zekeren dag een bĕrkoetoet (tortelduif) met een gouden ring aan den poot te zien, en kon de neiging, om

den vogel te vangen, niet bedwingen. De duif echter was niet gemakkelijk te krijgen, maar Kjahi Boetò Idjo kon van zijn plan niet afzien Zoo volgde hij den heelen dag den vogel, den dag bracht hij steeds zoekende en vervolgende door, terwijl hij 's nachts onder den boom sliep, waarin de duif zat. Zoo gebeurde het, dat de man terecht kwam op de rotsen van Ròngkòb. Daar gekomen, had hij het geluk den vogel te vangen, hij was echter zóó uitgeput, dat de slaap hem direct overviel, en hij droomde, dat de duif hem het volgende voorstel deed:

Ingeval Kjahi Boetò Idjo genegen was de duif hare vrijheid terug te geven, zou deze hem daarvoor in ruil eene bron van inkomsten aanwijzen voor hem en zijn nageslacht. Kjahi Boetò Idjo werd in den droom begeerig en verzekerde de duif los te laten, als hare woorden waarheid bevatten. Hierop vertelde de duif hem, dat onder de rots, waarop hij rustte, zich een grot bevond, waarin men dure en eetbare vogelnesten zou aantreffen. Kiahi Boetò Idjo ontwaakte en ging zich direct overtuigen, of er wat aan was van zijn droom.

Daar de rots te steil was, moest hij langs de oostelijke helling een' omweg maken om beneden te komen en zoo langs de rotswanden zoekende vond hij de grot, waarin hij de bedoelde vogelnesten te zien kreeg. Hierna gaf hij den vogel direct zijne vrijheid terug.

Op de rotswanden waarlangs de man is geweest, kan men heden ten dage nog een pad zien, dat echter niet meer begaanbaar is.

Djokjakarta, den 1 Julij 1895.

BURGERLIJKE, EUROPEESCHE GEZAGHEBBERS

OVER

SOERABAIJA

DOOR

Mr. J. A. VAN DER CHIJS [1]).

Zoolang Soerabaija, — zoowel het tegenwoordige gewest van dien naam, als de hoofdplaats, — in der daad of in schijn onder het gezag van den Soesoehoenan te Mataram stond, zoolang konden uit den aard der zaak de aldaar aanwezige Compagnie's dienaren plaatselijk geen direct gezag van eenige beteekenis uitoefenen. Twee inlandsche regenten hadden ter hoofdplaats en in hare omgeving de teugels van het bestuur in handen en voor het overige van de actueele residentie Soerabaija zorgden andere, aan den Soesoehoenan dikwerf zeer weinig onderworpene hoofden.

Eerst, nadat op den 11den November 1743 de Soesoehoenan bij de Artikelen van reconciliatie, vrede, vriend- en bondgenootschap, art. 10, § 3, Soerabaija „met dies onderhorige regentschappen of districten in vollen eygendom" aan de Nederlandsche O. I. Compagnie had afgestaan, eerst toen begonnen de hoogsten in rang van de ter hoofdplaats Soerabaija aanwezige Compagnie's dienaren hun gezag verder dan over de Compagnie's loge aldaar uit te strekken.

1) Zie ook J. Hageman Jcz., namen der gewestelijke Europeesche gezaghebbers, enz. op Java en Madura in deel XIII, bladz. 227 en vlg. van dit Tijdschrift.

Aanvankelijk had dat gezag niet veel te beteekenen; want nog in Januari 1747 gelastte de Hooge Regering te Batavia aan de Soerabaijasche bedienden zich met de „bovenlanden" niet te bemoeijen, behalve met Djipan voor de levering van 400 kojang rijst 's jaars, — voorzeker een afdoend bewijs, hoe luttel hunne bemoeijingen met die „bovenlanden" tijdens het Mataramsche bestuur moeten geweest zijn. Zij bevonden zich dan ook te Soerabaija in de eerste en voornaamste plaats voor commerciëele doeleinden.

Op het oogenblik der overgave van Soerabaija door den Soesoehoenan was aldaar opperhoofd Gillis Keyser, benoemd 1 Augustus 1743 en zes dagen later tot den rang van koopman verheven.

Sedert was het beheer over Soerabaija toevertrouwd aan:

Reijnier de Klerck, opperkoopman, opperhoofd over den Oosthoek, benoemd 1 Juni 1746, secunde van Java 24 Maart 1747, gouverneur van Banda 30 December 1748;

Dirk Willem van der Brugghen, koopman met den rang van opperkoopman, opperhoofd van Soerabaija, benoemd 31 December 1748;

Mr. Petrus Schik, opperhoofd, benoemd 29 Juni 1751;

Christiaan Benjamin Rhener, majoor, later opperkoopman, gezaghebber te Soerabaija, benoemd 13 September 1754;

Abraham Christoffel Coertz, opperhoofd, benoemd 27 Juni 1755 (Verkrijgt op 2 September 1756 den titel van opperkoopman en gezaghebber in den Oosthoek);

Hendrik Breton, gezaghebber in den Oosthoek en secunde van het gouvernement van Java's Noord-Oostkust, benoemd 1 Februari 1763;

Mr. Johan Everhard Coop à Groen, opperkoopman, gezaghebber in den Oosthoek, benoemd 30 Juli 1765;

Mr. Pieter Lusac, opperhoofd van Soerabaija, gezaghebber in den Oosthoek, benoemd 15 September 1769;

Rudolph Florentinus van der Niepoort, opperkoopman, gezaghebber in den Oosthoek, benoemd 15 December 1775, op zijn verzoek ontslagen 20 April 1784;

Barend Willem Fockens, gezaghebber van Java's Noord-Oosthoek, benoemd 20 April 1784; (te Soerabaija overleden);

Anthony Barkey, opperkoopman, gezaghebber in den Oosthoek, benoemd 18 Juni 1784;

Dirk van Hogendorp, als voren, benoemd 12 Februari 1794;

Wouter Hendrik van Ysseldijk, commissaris over Java's Oosthoek, benoemd 1 Januari 1798;

Frederik Jacob Rothenbuhler, opperkoopman, gezaghebber van den Oosthoek, benoemd 6 September 1799;

Ridder J. A. van Middelkoop, gezaghebber, later prefect en landdrost van Java's Oosthoek, benoemd 18 April 1809;

Petrus Adrianus Goldbach, landdrost, benoemd. . . . . 1810 [1]);

Gibbs, colonel, benoemd. . . . . ?;

Alexander Adams, colonel, benoemd 25 Juli 1812;

John Crawfurd, resident van Soerabaija en Bangkalan, benoemd 27 October 1814;

William Ainslie, als voren, benoemd 19 Augustus 1815;

Pieter Overbeeck en Carel Rauws, commissarissen tot de overname van Soerabaija uit handen van de Engelschen benoemd 1816;

Philip Herbert baron van Lawick van Pabst, fungerend resident, benoemd . . . . ?;

Jhr. Adriaan Maurits Theodorus baron de Salis, resident, benoemd 12 November 1817;

P. van de Poel, resident, benoemd . . . Maart 1822;

Mr. Bernard Hendrik Alexander Besier, resident, benoemd . . Januari 1824;

H. Mac Gillavry, benoemd . . . . ?;

B. W. Pinket van Haak, resident, benoemd . . September 1827;

---

1) De benoeming van Goldbach is niet aangetroffen; in Augustus 1810 was van Middelkoop nog landdrost.

Jhr. Adriaan Maurits Theodorus baron de Salis, waarnemend resident, benoemd 8 April 1830;

Hendrik Jacob Domis, resident, benoemd 5 Maart 1831;

Carel Jan Riesz, generaal-majoor titulair, waarnemend resident, benoemd . . Januari 1834;

Mr. Daniel François Willem Pietermaat, resident, benoemd 9 Maart 1839, overleden te Soerabaija 30 November 1848;

Pierre Jean Baptiste de Perez, resident, benoemd 8 December 1848;

H. F. Buschkens, waarnemend resident, benoemd . . . . ?;

Gerardus Cornelis Schonck, waarnemend resident, benoemd 5 Januari 1853;

Pieter Vreede Bik, resident, benoemd 4 April 1853;

Jean Jacques Modderman, waarnemend resident, 1 Dec. 1857—23 Maart 1858;

Jhr. Mr. Herman Constantijn van der Wijck, resident, benoemd 4 Februari 1858;

Otto van Rees, resident, benoemd 14 Mei 1860;

Carel Philip Conrad Steinmetz, resident, benoemd 18 Maart 1864;

Henri Maximiliaan Andrée Wiltens, resident, benoemd 28 December 1865;

Salomon van Deventer, resident, benoemd 20 April 1868;

Philip Willem Abraham van Spall, resident, benoemd 3 Augustus 1873;

Frederik Beijerinck, resident, benoemd 11 December 1876;

Jhr. Carel Herman Aart van der Wijck, resident, benoemd 29 Mei 1884;

Johan Cornelis Theodorus Kroesen, resident, benoemd 18 Mei 1888.

Hendrik Willem van Ravenswaay, resident, benoemd 20 Juli 1896.

Vóór den in hoofde dezes vermelden Gillis Keyser hebben te Soerabaija als „opperhoofden" eenig gezag uitgeoefend de navolgende *burgerlijke* bedienden der Compagnie:

Thomas van Alsem, koopman, benoemd 22 Juli 1721 „ter preventie van verdere verwarring in 's Comp^s^. effecten, „onder de militaire gesaghebbers opgekomen";

Jan Sautijn, benoemd 6 Maart 1725;

Rijkloff Duijvens, koopman, benoemd 27 Februari 1728;

Jacob Roman, benoemd 8 Juli 1732;

Cornelis Anthony Lons, koopman, benoemd 10 Juli 1733;

Bartholomeus Visscher, koopman, benoemd 4 October 1735;

Benjamin Blom, koopman, benoemd 28 Juli 1739;

Vincent van Wingerden, koopman, benoemd 14 Juli 1741, overleden te Soerabaija;

Reijnier de Klerck, onderkoopman, provisioneel resident, benoemd 30 Juli 1742.

Op den 9den Juni 1705 was het Soerabaijasche garnizoen 100 man sterk, weshalve vermoedelijk reeds toenmaals en vroeger bestaan heeft het fort der Compagnie ter hoofdplaats, waarvan eerst in 1708 vermelding is gevonden. In dat fort hebben het bevel gevoerd:

1686. Joan Struijs;

? Jan Barvelt, kapitein-luitenant;

1690/91. Joan de Moor, kapitein:

1691. Jan Barvelt, kapitein;

? Michiel Ram, kapitein, gaat 27 Maart 1693 naar Japara;

1698. Anthonij Zas, kapitein-luitenant, benoemd 26 Augustus.;

1700. Pieter Hogerlinde, kapitein, benoemd 12 November (tot zijne komst te Soerabaija was de luitenant Oelof Christiaanz tijdelijk hoofd aldaar);

1704. Willem Sergeant, kapitein, benoemd 30 Sept.;
1709. W. Boreel, kapitein, benoemd 6 September;
1710. Jan van Westrenen, kapitein, hoofd te Soerabaija, benoemd 14 October;
1716. Stephanus van der Lely, luitenant, benoemd tot waarnemend gezaghebber 25 Februari 1716, tot kapitein-luitenant te Soerabaija 30 Juli 1717, tot kapitein te Soerabaija 22 Februari 1718;
1719. Philip Vogel, kapitein, benoemd 28 April, vervangen, wat het civiel en commercieel beheer betreft, in 1721 door van Alsem (zie boven);

Vóór hen hebben als „sub-altern (d.w.z. aan het Japarasche hoofd ondergeschikt) hoofd-resident" te Soerabaija geresideerd:

? Willem Bastinck, koopman;
1680. Johannes van Mechelen, koopman, benoemd 19 Januari;
1683. Abraham Holscher, onderkoopman, benoemd 7 September; in 1685 door Jeremias van Vliet tijdens diens inspectie van het kantoor te Soerabaija ontslagen (Zie de Jonge, deel 8, bladz. XXVII).

Op 19 October 1685 was in Rade van Indië sprake van het „ligten" van het kantoor te Soerabaija en het overbrengen van den „ommeslagh" aldaar naar Grissee, aan welk plan echter geen gevolg is gegeven.

LIJST VAN ERRATA.

IN HET OPSTEL VAN D^R. ADRIANI

OVER HET TUSSCHENZETSEL

IN HET

BAREE EN EENIGE VERWANTE TALEN,

te vinden hierboven op bl. 496—510, is de naam van de Bar**e**e-taal geregeld foutief Baree gedrukt geworden, d.w.z. de punt die onder de eerste *e* in 't handschrift aangetroffen werd, om de uitspraak aan te geven, weggelaten [1]). De zelfde fout is in tal van andere woorden gemaakt, waarvan hier een lijstje volgt, waarin ook nog eenige andere drukfouten aangegeven zijn. Achter de bladcijfers zijn tusschen haakjes die van de bladzijden der overdrukken vermeld.

Bladz.	Staat:	Lees:
497 (2), reg. 13 v.o.	*woo nu ana*	*w**o**o nu ana*
noot (bis).	Tidji	Fidji
	komt wij	komt mij.
498 (3), reg. 13	*Ta-Bolokue*	*Ta-Bolok**u**e*
reg. 7 v.o.	*puu-jangi*	*p**u**u jangi*
reg. 2 v.o.	*puu-ngkadju*	*p**u**u-ngkadju*
499 (4), reg. 1	*kadago ngkinaa*	*kadago-ngkin**a**a*
reg. 2	*Ta-ngkajoe*	*Ta-ngkaj**o**e*
reg. 3	*Papa-i-kondu*	*Papa-i-Kondu*
reg. 6	*none lanta*	*nono lonta*

1) Daar ter drukkerij klinkerteekens met punten er onder niet aanwezig zijn, worden deze hier door **vet** van de andere onderscheiden.

Bladz:	Staat:	lees:
reg. 16 v.o	*puu nuntu*	*puu nuntu*
reg. 10 v.o.	*wata-mpae*	*wata-mpae*
reg. 7 v.o.	*tongo-ndou*	*tongo-ndou*
reg. 6 v.o.	*powotu-ndaego*	*powotu-ndaego*
500 (5), reg 8	*puu mbana*	*puu-mbana*
reg 11	*woo-mbose*	*woo-mbose*
reg. 14	dient *f* te vervallen	
reg. 19	*er*	*w*
reg. 12 v.o	*vasaal*	*nasaal*
501 (6), reg. 5	der	den
reg. 10	hakkelenden	hakkelende
reg. 12	*toonja*	*toonja*
reg. 16	langzaam;	langzaam:
reg. 2 v.o.	Tidji	Fidji
502 (7), reg. 5 (bis).	*madjaa*	*madjaa*
reg. 10	*tuwai*	*tuwai*
503 (8), reg. 16	*baree*	*baree*
reg. 17	*natoo-ntau*	*natoo-ntau*
504 (9), reg 2	*mekojo-mboo*	*mekojo-mboo*
reg. 3	*woo*	*woo*
	meeli	*meeli*
reg. 5	*meeli-ntaliku*	*meeli-ntaliku*
505 (10), reg. 8	*mo-ngkae*	*mo-ngkae*
507 (12), reg. 6	*ka* en *ka*	*ka* en *ka*
noot	Arte Mamila	Arte, Manila
508 (13), reg 10	ding	dinges
reg. 13	*mĕkĕkoa*	*mĕkĕkoa*
reg. 14	*manganu*	*manganu*
reg. 18	*wamundalĕ*	*wamurdale* (r)
reg 12 v.o.	*ana-e*	*anae*
reg. 8 v.o	*solong anuku*	*solong anuku* (r)
reg. 7 v o.	*koa*	*koa*
reg. 5 v.o.	*gan*	*gau*
reg. 4 v o.	dingen	dinges
reg. 1 v.o.	*koa-teng*	*koateng*

Bladz.	Staat:	Lees:
508 (13), noot	*pia*	*pi*a
509 (14), reg. 1	*kakĕduang*	*kak*ĕ*duang*
reg. 9	*koa*	*ko*a
reg. 11	*pinĕbio*	*pin*ĕ*bio*
	ini-n-pondol u arun-de	*ini-n-pondo*ļ *u arun-d*e

MINANGKABAUSCHE POËZIE

DOOR

J. C. VAN EERDE.

Controleur B. B. te Balei Selasa.

MINANGKABAUSCHE POËZIE.

Tot de meest interessante volken, die den Indischen Archipel bewonen, kunnen voorzeker de Minangkabausche Maleiers gerekend worden, een volk, dat door zijne zeden en gewoonten, zijne maatschappelijke instellingen, zijne taal en overleveringen de grootste belangstelling bij ethnograaf en taalkundige wekt. En dat geleerden en amateurs van beide categorieën reeds een rijken schat van gegevens onder de Minangkabauërs hebben verzameld en die gegevens tot belangrijke studies hebben verwerkt, is iedereen bekend, die geen vreemdeling is op het gebied der volksbeschrijving van Nederlandsch-Indië.

Trouwens, het volk, dat niettegenstaande de lotwisselingen, die het in den loop der eeuwen onderging, toch vrij constant bleef in zijne oude inzettingen, ondanks heftige aanvallen daarop van personen en ideeën, die òf vijandig tegen deze inzettingen gezind waren of in wier kader deze niet pasten, verdient zulks.

Of die typische maatschappelijke toestanden op den langen duur daartegen bestand zullen zijn, is zeker aan grooten twijfel onderhevig en de machtige invloeden van het Mohammedanisme en het toenemend verkeer en aanraking met andere volken, die ook op de andere eilanden de oorspronkelijke inlandsche toestanden zoozeer vervormden, zullen misschien eens het merkwaardige gebouw van het

matriarchaat, dat door dit volk tot heden nog met scherpe omtrekken en zuivere lijnen voor de waarneming is bewaard, ondermijnen en doen instorten.

Men zoude het iedereen, die met dit merkwaardige volk in intieme aanraking komt, dan ook tot plicht kunnen stellen, het zijne bij te dragen, de reeds verzamelde gegevens te vermeerderen en te toetsen aan de heerschende toestanden, om alzoo een volledig beeld voor het nageslacht te bewaren van toestanden, die wellicht eens tot de geschiedenis zullen behooren.

Zooals bij alle volken, geeft ook hier de taal eene getrouwe afspiegeling der mate van ontwikkeling en stelt ons tevens in staat een blik te slaan in het karakter en de denkwijze van het volk. In de volgende bladzijden eenige proeven te geven van eene soort van volkspoëzie is het doel van den schrijver, wijl deze uitingen der dichtkunst ons dikwijls verrassen door de juiste omschrijving der ideeën, de poëtische keuze der beelden en de treffende schilderingen, die zij bevatten.

Het geldt hier niet de geschiedverhalen of romantische overleveringen, maar dichterlijke redevoeringen, die met geen ander doel zijn samengesteld en worden gereciteerd, dan om het kunstgenot, dat zij verschaffen aan het publiek, voor hetwelk zij voorgedragen worden en wellicht ook, om dengene, wien ze gelden, aangenaam te zijn door haar vleienden inhoud.

Trouwens de romantische verhalen, die onder het volk leven, mogen ons soms bekoren door hunne schilderingen van oorlogen, toovenaars, helden, hofintrigues en huwelijken van de hoofdpersonen met prinsessen, zij gelijken alle te veel op elkander en vertoonen té veel hunne overeenkomst met ook bij andere volken voorkomende romans, dan dat zij niet eentonig zouden gaan schijnen.

Bovendien, die romans (chaba) mogen veelal hunne Perzische of Indische herkomst verraden, de dichterlijke uitingen, waarvan hier sprake is, hebben de bekoring van

oorspronkelijk te zijn, opwellingen uit de Minangkabausche harten en kunstenaarsbreinen. Het is kunst, waarvan voor de inlanders eene ongemeene bekoring uitgaat en wanneer wij kunst mogen omschrijven, als „la nature vue à travers d'un tempérament", dan kunnen wij uit de volgende bladzijden een idee krijgen van de individueele visie, waarmede enkele Minangkabausche artisten de hen omringende natuur en voorwerpen beschouwen.

Bij de feesten namelijk, die gevierd worden ter gelegenheid van een huwelijk, bij de verheffing van een hoofd, na overlijden, bij de inwijding van een huis, en ook bij festiviteiten, die een meer godsdienstig karakter hebben, wordt behalve voor overvloedige spijs en drank ook op andere wijze voor het genot der gasten zorg gedragen.

Zoo bijvoorbeeld door muziek op eenvoudige instrumenten, als tamboerijnen (*rabanŏ*), trommen (*gandang*), een soort klarinet (*sarunei*) en fluit (*suliĕng*) en viool (*rabab*), als ook door voordracht van verhalen (*chaba*), schermen (*mamantja*[5]) en door mannen uitgevoerde dansen (*manari*). Maar behalve dat alles, is het ook een groot genoegen voor de gasten om te luisteren naar de zoogenaamde *tukang padatŏ*, dat zijn lieden, die bekwaam zijn in het doen van dichterlijke toasten. De gastheer zorgt, dat zijnen gasten een welkom worde toegeroepen met bloemrijke bewoordingen door een ter zake kundig man, die gewoonlijk tevens als ceremoniemeester fungeert, en de gasten rekenen het zich tot plicht die te doen beantwoorden. Die toasten zijn echter geene spontane uitingen van hartelijkheid, maar van ouder op ouder mondeling overgeleverde gedichten, die door bepaalde personen worden gereciteerd. Gewoonlijk houden zij lof in voor gasten en gastheer, of wel op het gastvrije dak, dat zoo bereidwillig de overheerlijke spijzen ter beschikking stelde, en behalve aan den inhoud, wordt groote waarde gehecht aan de wijze van voordracht, de welluidende stem van den *tukang padatŏ*, diens goede manieren, enz. Het streven, om zoo harmonieus mogelijk uiting aan de gedachten te geven,

zoo ook het boven reeds vermelde feit, dat deze speeches door mondelinge overlevering bewaard blijven, hebben ten gevolge, dat men bij het opschrijven der *padatŏ's* dikwijls op woorden of zelfs kleine zinnen stuit, die alle beteekenis missen, maar eenvoudig door den een of anderen récitant zijn ingelascht om de welluidendheid.

Trouwens de inlander ziet niet gaarne, dat zijne *padatŏ's* worden op schrift gesteld, omdat elke kampoeng, elke negri er eene eer instelt de meest bekwame *tukang padatŏ* te produceeren, en hunne toasten mogen dus vooral geen gemeengoed worden. Het ware, als reikte men zijne eigen wapenen aan den tegenstander over en men zoude dus in het combat de générosité, dat twee tegen elkander oreerende *tukang padatŏ* voeren, zeker verliezen

Er is feest ten huize van een hoofd.

De gasten zijn in grooten getale uitgenoodigd door uitgezonden boden of door middel van briefjes, die den dag en het uur aangaven, en zij hebben aan die uitnoodiging gaarne gevolg gegeven, want de Minangkabauërs zijn nu eenmaal verzot op zulke gezellige bijeenkomsten, die dikwijls tot zeer laat in den nacht duren.

Na op het erf door een der ceremoniemeesters ontvangen te zijn, wordt men genoodigd de trap te bestijgen, die toegang tot het huis geeft, en heeft men zich gezet op de matten, die door het geheele huis zijn uitgespreid.

De hoofden en oudsten en waardigheidsbekleeders zitten met de ruggen tegen de wanden (*basèlŏ*) en nadat sirih met de voor de pruim benoodigde ingrediënten is gepresenteerd, is onder gezelligen kout het tijdstip genaderd, dat de gastheer, of beter zijne ceremoniemeesters voor het eten hebben bestemd.

Hij laat daarom zijn *djanang* (ceremoniemeester), veelal een handig en der zake kundig persoon, opstaan om met Oostersche hoflijkheid en gepaste woorden de gasten tot eten uit te noodigen. De kommen met rijst en verdere spijzen

zijn klaar gezet, en nauwelijks staat de *tukang padatŏ* van den gastheer ter linker zijde in het huis op, of ook de *tukang padatŏ*, dien de gasten als hunnen woordvoerder hebben verkozen, verheft zich ter rechter zijde.

Na eenige sĕmbah's naar alle richtingen, neemt de *djanang* van den gastheer het woord:

„Asŏ tjapèʼ kaduŏ lambèʼ katigŏ tjipèh, bukantŏ baʼ rasŏ dipabuèʼ-buèʼ kaampèʼ sambah djŏ simpuăh kurang dapèʼ.

Diradang radang mamasŏ
Dikirai kirai dibanda
Tatanggua' ikan gulamŏ
Dibilang bilang diatŏʼ
Ditjurai tjurai dipapa
Dibangkiʼ sitambŏ lamŏ
Nan sabarih tiadŏ hilang
Nan sanata bapantang lupŏ.
Kamanŏ djalan ka Indogiri
Baringin di Padang Pandjang.
Dimanŏlah adat nan badiri
Iŏlah di Pariangan Padang Pandjang.

Djahiʼ badjahiʼ tapi kasuănjŏ
Sudji basudji matŏ bantanjŏ
Djikŏʼ rahiʼ padŏ usuănjŏ
Ditjari padŏ asanjŏ.

Kaju sapèʼ madang dilurah
Diambiĕ katangkai pangkuă
Labiĕhnjŏ kapapan tundŏ.
Saparti kabèʼ nan tidaʼ barulaʼ
Simpai nan tidaʼ bagansuă
Sampai sakarang kini lai baʼitu djuŏ.

Situraʼ namŏ bilalang
Inggarih turun baniagŏ.

Nan batjupa' nan bagantang
Nan balukih balimbagŏ.

Ajam putiĕh tabang kalambah
Maraho' kadalam padi.
Djikalau djuguăh pangkuăh sajŏ badatangkan
sambah
Sambah djŏ simpuăh pamanuhi.

Punjŏ sambahlah sajŏ bagi sagalŏ paratiapan panghulu sajŏ nan diudjuăng rumah nan duŏ tigŏ kadudukan atèh ka'ampè' limŏ maratabat nan salarèh sakadudukan duŏ langgam parasila'an ja'ani panghulu itu nan baruliĕh limpang bendang ma'adjizat kabasaran daripadŏ radjŏ adiĕ Waliullah radjŏ kutub sampŏrŏnŏ adiĕ Waliullah sampŏrŏnŏ wasiĕ kamilullah talah sajŏ baradatangkan sambah.

Punjŏ sambahlah sajŏ bagi sagalŏ paratiapan panghulu sajŏ nan ditangah rumah nan duŏ tigŏ atèh ka'ampè' limŏ maratabat duŏ langgam parasila'an ja'ani panghulu itulah nan baruliĕh limpah bendang ma'adjizat kabasaran daripadŏ Sultan Iskanda mudŏ Djohan nan badaulat lilahi fi malikulalam talah sajŏ baradatangkan sambah.

Punjŏ sambahlah sajŏ bagi sagalŏ paratiapan panghulu sajŏ nan dipangka rumah nan duŏ tigŏ atèh ka'ampè' limŏ maratabat nan salarèh sakadudukan duŏ langgam parasila'an ja'ani panghulu itu nan baruliĕh limpah bendang ma'adjizat kabasaran daripadŏ radjŏ nan tigŏ kadudukan suatu Radjŏ Ruhum kaduŏ Radjŏ Tjinŏ katigŏ Radjŏ Minangkabau itulah nan taranatai adiĕ dan murah tida' tabagai karunianjŏ limpah daripadŏ sakalian sakai, nagarinjŏ ma'amuă tatò' dan salasai talah sajŏ badatangkan sambah.

Lai ba' djanjŏ urang bapantun:

Tjondonglah rabah kabingkudu
Bungŏ sitawa disusuni.
Tolonglah sambah dipanghulu
Barang nan gawa diampuni.

Badiĕ Djapun di Bangkahulu
Panembàˢ ondan dalam tabèˢ.
Mintaˢ ampun sajŏ dipanghulu
Padatŏ tibŏ di nan rapèˢ.

Kalimaiĕ diatèh atòˢ
Patah rantiĕng dilandŏ kudŏ.
Parénai manjuòˢ nasi santòˢ
Kami nan pangka naˢ satŏ pulŏ.

Allah patah salendang andei
Urang Guguăˢ pandai manukuă.
Dalimŏ rataˢ isinjŏ
Dibalah balah paranam.

Kumbuăhlah sudah tabatuă
Hedangan sudah tahanta
Basuăhlah djari nan limŏ
Santòˢkan kanasi makan baranam baranam.

In deze redevoering is voorzeker wel het noodige geofferd aan de welluidendheid, en dit geldt voornamelijk van de *pantuns*, welker beteekenis en verband niet altijd duidelijk zijn. Wij zullen trachten den zin zoo goed mogelijk weer-tegeven, dien de *tukang padatŏ* in zijne woorden meent te leggen en doen dit niet dan na de verzekering, dat wij de beteekenis, die de inlanders daaraan hechten, hebben nagegaan, na de *padatŏ's* uit den mond der Minangkabausche barden te hebben opgeteekend.

Nederig vangt hij aan:

„Ik spreek vlug of langzaam of babbelachtig, het is alsof ik het maar uit den duim zuig, ook zit ik niet, zooals het betamelijk is.

Links en rechts wordt met de totebel gevischt,
In de waterleiding slaat men met de handen,
opdat de visch naar het net vlucht,

Het gulamövischje is in het schepnet gevangen.
De woorden worden geordend en gerangschikt.
Zij worden verklaard en nauwkeurig uitgelegd,
Zij worden aangehaald uit de oude verhalen.
Geen streepje mag wegblijven.
Geen puntje mag worden vergeten [1]).

Waar gaat de weg heen? naar Indragiri.
Waringins zijn te Padang Pandjang.
Waar is de vaststaande adat?
Te Pariangan Padang Pandjang.

De kant van den bultzak is bestikt
De zijden der kussens zijn met gouddraad bewerkt;
Vindt men iets in de oude overleveringen niet hier,
Dan zoekt men het elders.

Het sapè' en madanghout in 't ravijn
Wordt gebezigd voor een patjoelsteel
Wat er overschiet is om een tundŏ [2]) van te maken.
Het verhaal is als vastgebonden zonder speling (er kan niets bijgevoegd worden); het is als met rotan omwonden en onwrikbaar, zelfs tot op heden.

Weverspoeltje is de naam van den sprinkhaan.
De Engelschen komen handeldrijven.
Alles heeft (in de adat) zijn vaste maat en bepaling,
Zijn vaste figuren en vormen.

Een witte kip vliegt naar de vallei,

1) Dit slaat op de Arabische karakters.

2) Een *tundŏ* is een werktuig, waarmede men de kluiten op de sawah gelijkstrijkt en het oppervlak effen maakt.

En strijkt neer in de padi.
Als er iets verkeerds of niet in den haak is in mijn woorden,
Dan vraag ik wel vergeving.

Het silajustruikje groeit op de wallen van de lieden in de vallei,
Men maakt van het hout een goudgelen stok.
Als er iets verkeerd of niet in den haak is in mijn woorden,
Dan vraag ik wel vergeving."

En na deze inleiding gaat hij in proza voort:

„Ik groet U, waardigheidsbekleeders, die aan het *boveneinde* in het huis zijt gezeten, ieder naar zijne waardigheid en rang; gij hoofden, die een overvloed van glans en macht verkregen hebt en Uwe grootheid van den rechtvaardigen vorst, den vriend Gods, den volmaakten rechtvaardigen vorst, die de wereldpool is, den vriend Gods, den in God volkomenen gevolmachtigde."

„Ik groet U, waardigheidsbekleeders, die in het *midden* gezeten zijt; gij hoofden, die een overvloed van glans en macht en grootheid verkregen hebt van Sultan Iskandar Mudŏ Djohan, den wereldbeheerscher."

„Ik groet U, waardigheidsbekleeders, die aan het *benedeneinde* in het huis zijt gezeten, ieder naar zijne waardigheid en rang; gij hoofden, die Uwe macht en aanzien hebt verkregen van de drie vorsten; welke zijn dat? Ten eerste de Sultan van Roem, ten tweede de keizer van China, ten derde de vorst van Minangkabau. Dat zijn de vorsten, die de rechtvaardigheid en de mildheid betrachten en die hunne gelijken niet vinden, wier goedheid over hunne volkeren is uitgestort en wier landen bloeien in rust en orde."

Degene onder de lezers, die dit gedeelte van de toespraak niet onder de rubriek „bombast" zal willen hebben gerangschikt, zal toch zeker wel toegeven, dat men daarop het gezegde kan toepassen: des mots, des mots et encore

des mots. Welnu, dat is bij de inlanders geen bezwaar, die te dezen opzichte het devies in hun vaandel voeren:

Lama' lauă' dikunjah kunjah,
Èlò' katö diulang ulang; dat is:

„Vleesch smaakt eerst recht lekker, als men het kauwt en nog eens kauwt, en een gezegde is eerst recht fraai, als het dikwijls herhaald wordt".

Bovendien, die welgekozen woorden klinken zoo zoet in het oor der aanwezenden, en het kan toch ook niet worden ontkend, dat er iets vleiends in is opgesloten, dat men zijn aanzien zoude hebben verkregen van die beroemde vorsten. Volgens de inlandsche legende namelijk zouden op zeker oogenblik de afstammelingen van Adam en Eva zich tot eene familie van 39 personen, 20 mannen en 19 vrouwen hebben uitgebreid, welke met elkander huwden, zoodat de jongste zoon geene vrouw kreeg. De engelen, met zijn lot begaan, voerden hem hemelwaarts en later, toen hij weder aan zijne familieleden verscheen, met horens en met een lichaam als van zeeschuim, riepen deze hem tot hun opperhoofd uit en droeg hij den titel van Radja Iskandar. Uit zijn huwelijk met eene hemelinge sproten drie zonen, die met elkander beraadslaagden op een eiland in de Ceylonsche zee en de aarde verdeelden. De oudste werd Sultan van Turkije onder den titel van Sultan Maharadja Alif, en vandaar, dat ook nu nog de Franschen, Engelschen en Hollanders aan hem schatplichtig zijn; een andere, Sari Maharadjö Dĕpang, werd keizer van het tweede rijk, China, en de derde, Sultan Sari Maharadjö di Radjö, werd vorst van het derde wereldrijk: Minangkabau. Doch keeren wij tot onzen redenaar terug, die na deze inleiding verder gaat en vergiffenis vraagt voor zijne domheid en de vermetelheid voor zulk een verheven gezelschap optetreden.

„Een stam stond schuin en viel tegen een bĕngkuduboom,
Sitawabloemen worden bijeen geschikt.
Helpt mij mijne hulde uitspreken,

En vergeeft mij mijne fouten.

Een Japansch geweer is te Bengkulen,
Men schiet er visschen mee in den vijver.
Ik vraag vergiftenis aan de hoofden,
Nu ik voor u allen mijne redevoering uitspreek.

Er is een vuurworm op het dak,
Het paard trapt een takje stuk.
Ik verzoek u de rijst te nuttigen (met de vingers der rechterhand etende);
Wij feestgevers doen ook mee.

De slendang van het oude vrouwtje is stuk,
De lieden van Guguăˢ [1]) zijn knappe goudsmeden
De dalimavrucht is gebarsten,
Men kan haar in zes afdeelingen splitsen.
De kommen met rijst zijn klaargezet,
Het eten is opgedischt,
Reinigt Uwe vijf vingers
En laten wij in clubjes van zes de rijst gaan eten".

En hiermede eindigt hij en maakt zijn sembah.

Edoch, alvorens aan de hoffelijke uitnoodiging om te gaan eten, gehoor te geven, willen de gasten dank zeggen voor de gracieuse woorden, die hun van wege den gastheer en diens familie zijn toegesproken, en in ruil voor den lof, hun toegezwaaid, ook eene contra-beleefdheid bewijzen door den gastheer en de vrouwen, die de spijzen bereidden, zoomede, de wijze, waarop dit geschied is, te prijzen. Hoort slechts hoe de djanang der gasten zich van zijne taak kwijt:

„Sambah dèˢ allah, sambah dèˢ nabi nan kabanaran naiĕˢ tuhan malikul alam badjinih sambah pulang kapadŏ datuăˢ.

1) Hiermede wordt bedoeld de kampoeng van dien naam in de laras IV Kotŏ (Agam).

Lai baˢ djanjŏ urang bapantun:

Pinang baliriˢ dihalaman
Ditanam Malin Maharadjŏ.
Nanti sadikiˢ paralahan
Kami batènggang babitjarŏ.

Dibalah rotan dibalah
Sulasiĕh balah dibadji
Dibalah rang Batu Banjaˢ.
Bismillah alhamdulillah trimŏ kasiĕh
Banjaˢ banjaˢ.

Balam saïriĕng djŏ barabah
Barabah lalu balam mandi.
Salam saïriĕng djŏ sambah
Sambah lalu salam kumbali
Kapadŏ Datuăˢ.

Bamban dibaliĕˢ pulau Lajang
Djatuăh mahimpiˢ pungguăng pasiĕ
Tuan baragiĕhpun 'lah sajang
Kami manarimŏpun 'lah kasiĕh.

Lai nasi naˢ disantŏˢ titah naˢ didjundjuăng padatŏ naˢ dibalèh urang nan pandai. Itupun mungkŏ basadjilah parampuan nan djuari bidjaˢsanŏ lagi mantiĕˢ baruasŏ, batjintjin patah sambilan, bakain tanun Patani, batikuluăˢ badjumbai halai, mamandang marewan hati, pandai mahataˢ mahetaikan, pandai maˢagaˢ maˢagiĕhkan, tahu dimangkuăˢ nan taˢ bubuăng tahu dipinggan nan taˢ panuăh, lah batjèrèˢ lah bamundam, bapaka bakarikam, talataˢ didalam talam, basungkuiˢ djŏ tuduăng sadji, balandjuăng djŏ dulang lojang, bukannjŏ lojang lojang sadjŏ, lojang anaˢ 'rang Trangganŏ, bapantang manuruiˢ lilin, rapèˢnjŏ ditapieˢ tapieˢ, padi silajŏ ganggŏ Atjèh, padi arai djŏ padi santan, padi Ambun djŏ padi lunaˢ, katigŏ Ambun buah bonèh, tidaˢ

masiĕ'njŏ dipanèh, masiĕ' dè' hudjan rinai rinai, kò' panèh lingkui'-lingkui'kan, kò' hudjan kaka-kakakan satjo-tjò' djasan dè' ajam, satumbuă djasan dè' alu, 'lah kanjang mungkŏ siuăhkan, manumbuă' si Kasiĕh Tabantang, mamampi' si Tjandai haluih, batană' nasi si Nangbimbang, hedangan si Langgŏ bajuă (Langkai bajuă), basanduă' si Mundam tahanta,, disanduă' djŏ lojang putiĕh, dikaka djŏ djarun tjinŏ, ditapi samui' baliriĕng, ditangah awan badjumpŏ, djikŏ' talintang tjiĕ' tjiĕ', tuah mandjadi pandapatan, lata' djamba radjŏ mangeda, atuă kumbuă puti, babandiĕng pulang mandi, piriĕng batulih aiĕ amèh, pinggan batulih asŏ asŏ, pakirin puti dari Kadah, hilau simbangan diudarŏ, manangih ana' Sari Sutan, manjemba bajang ikan.

Lai ba' djanjŏ urang bapantun:

Ajam putiĕh tabang kakabun
Maharò' kadalam padi.
Nasi putiĕh pinggannjŏ sabun
Makan batojong minja' sapi.

Alangkah sukŏ hati kami.

Badiĕ Djapun di Bangkahulu
Panèmba ' ondan dalam tabè'
Minta' ampun hambŏ di panghulu
Sambah tibŏ dinan rapè'.

Ana' balam mantjotò' tjotò'
Mantjotò' padi sipului'.
Ana' barabah djŏ bantihalau.
Kò' kami kamanjantò' di Datuă'
Datuă' ganduălah surui'
Patambuhan nan kadisilau.

Eenigszins vrij vertaald, zegt hij ongeveer het volgende:
„Eere zij Gode, die inderdaad de Heer der wereld is, eere zij den Profeet. Zooals de dichter zegt:

Pinangpalmen staan in rijen
Geplant door Malim Maharadja.
Wacht een oogenblik op het antwoord
Opdat ik dat goed kan bepeinzen en overleggen.

Gespleten wordt de rotan, gespleten;
Een sulasiëhpitje wordt door de lieden van
Batu Banja[5] met een keg gespleten.
In naam van Allah den Hoogstgeprezene
Wij betuigen onzen dank.

De duif en de barabah-vogel vliegen tezamen,
De duif baadt zich en de barabah vliegt verder.
De heilgroet gaat samen met huldegebaar:
Het huldegebaar gaat en de heilgroet keert
tot U, mijne heeren!

Het bambanriet groeit aan de achterzijde van
Poelau Lajang,
Het valt om en maakt een indruk in 't zand.
Gij geeft ons blijken van Uwe genegenheid,
Zij zijn ons zeer aangenaam.

Uwe spijzen zullen wij eten, Uwe woorden opvolgen en Uwe toasten door kundige personen doen beantwoorden.

Alles is opgedischt door eene der zake kundige en wijze vrouw, die netjes en knap is; zij droeg een ring met negen geledingen aan hare vingers en een kain van Patani-weefsel, zij had een hoofddoek om, waarvan een tipje uitstak; als men haar zag, kwam men onder den indruk. Zij was knap in het klaar zetten en arrangeeren en kundig in het taxeeren van de benoodigde hoeveelheden en in het uitdeelen. Zij wist, dat kommen, waarop de rijst niet bol staat, moesten worden aangevuld, zoo ook borden, die niet boordevol waren.

Er zijn koperen keteltjes en kommen en gebakschotels, klaargezet op schalen en toegedekt door een deksel van

fijn mandwerk, en verheven staande op koperen voetstukken, niet van gewoon koper, maar op koper van de lieden van Trangganau, waaraan geen smetje of vlekje is, niet gegoten maar gesmeed met zacht geklop.

De rijst is er in soorten en de beste aren zijn uitgezocht. Zij rijpte niet in den fellen zonneschijn, maar in een zacht regenbuitje. En toen men die rijst droogde, dekte men ze toe, als de zon te fel scheen en als de lucht betrok, spreidde men ze uit. Geen korreltje werd door de kippen opgepikt, en de rijststamper raakte ze bijna niet aan; de kippen waren al verzadigd, toen ze die rijst maar gezien hadden en reeds weggejaagd werden.

Die rijst is gestampt door een meisje, genaamd de Liefdeverspreidster, gewand door het Zijden Buikbandje, gekookt door de Vroolijke van Hart, klaargezet door de Slanke Beuk, opgeschipt door de Gedienstige, opgeschept met lepels van wit metaal. Op het bord zijn de korreltjes netjes gearrangeerd met een Chineesche naald, en ze liggen op den rand als mieren op eene rij, in het midden als samenpakkende wolken. De groote schotels staan in het rond, als vorsten, die omringd zijn door hunne volgelingen, en de trekpotten zijn zoo netjes opgesteld op een rij, als prinsessen, die uit het bad komen. De borden en schotels zijn met karakters en figuren van goud versierd en zijn een geschenk van de prinsessen van Kĕdah; de geesten in de lucht voeren een ontzettenden doodendans uit en zij grijpen naar de schaduwen dier heerlijke spijzen (visschen).

Zooals de dichter zegt:

Een witte kip vloog naar den tuin
En streek neer in de rijst,
De rijst en de borden wedijveren in netheid,
Zij is met rundervet overschept.

Wat hebben wij een pleizier!

Een Japansch geweer is te Bengkulen
Men schiet er visschen mede in den vijver

Ik vraag vergiffenis aan de hoofden
En groet U allen nederig.

De jonge duiven pikken korreltjes kleefrijst,
De jonge duiven en de wielewaal.
Laten wij ook gaan eten en maakt wat ruimte,
Opdat al die overvloed goed zichtbaar zij.

Daarna wordt er wederzijds gebogen en gegroet en vormen de gasten clubjes om de schotels er borden, die op den vloer van het geheele huis verspreid staan en ieder doet zich te goed aan de zoozeer geprezen rijst en de andere spijzen, die alnaarmate de gastgevende familie min of meer welgesteld is, bestaan uit karbauwen- of geitenvleesch, dan wel eenvoudig uit kip of visch.

Maar ook nadat het feestmaal is afgeloopen, worden de *tukang padatŏ* aan het werk gezet en niet zelden hoort er eenige aanmoediging van uit het publiek toe om deze declamatoren er toe te bewegen weder eene vleiende beschrijving ten beste te geven. Het publiek zit dan luisterende strootjes te rooken zonder ophouden en men kan soms een genoeglijken glimlach waarnemen op het gelaat van den een of anderen ouden heer, die met blijkbaar welgevallen hoort naar de bekende tirades, die van de lippen des kunstenaars vloeien.

Zie, daar staat weer een djanang op, die zich ten doel heeft gesteld eene dichterlijke beschrijving van eën erf en de omgeving van een huis te geven. Na behoort er zeker wel eenige phantasie toe om zoo'n Maleisch woonerf te zien door den bril van den poeet, die zulke vleiende termen en beelden koos. Gelukkig echter is niet iedereen voor dichter in de wieg gelegd en valt er dus voor minder goed ingewijden op den zangberg nog veel te genieten, nu de declamator met het in alle tijden en bij alle volken erkende erfrecht des dichters wel zoo goed is ons de vruchten van zijne verbeelding en overdrijving medetedeelen.

Mungkŏ diparhiasilah korong kampuăng ini djŏ bagai parhiasan, halaman tjaranŏ basa, rangkiĕng mangaki bantiĕng, sabuah sibajan bajan, sabuah sitindjau laui˒, lumbuăng katjiĕ˒ salŏ manjalŏ, makanan dagang jang lalu, tjandŏ ukiĕnjŏ ta˒ tatènggang saluă˒ basaluă˒, kaluă˒ paku kai˒ bakai˒, aka tjinŏ kalŏ tatumpah, dibawahnjŏ ana˒ garudŏ ambin, ana˒ radjŏwali marangkam dahan, mora˒ mangikiĕ dibubuăngan, hilau simbangan diudarŏ manjemba bajang bajang ukiĕ, gondjong nan dari tanah Bantan, hatò˒ singò˒ halang manari, silang baladju djŏ pitalah, pèrèng balamba˒ kain kuniĕng, tarèh tjandanŏ kaju aru, tarèh limpatŏ kaju madang, baukiĕ bagamba singŏ, gambaran singŏ makan urang, bukan buatan urang sikŏ, buatan Lelŏ simandjanun.

Basa tinaman di halaman, sapuhun danglimŏ angsŏ tingginjŏ manjapu hawan randah manjapu tanah takalŏ hidui˒ bakakalan, takalŏ nan mati lawan tanah, putjuă˒njŏ samsami mudŏ, ula bagaluăng diurè˒njŏ, batang dipalui˒ nagŏ sati, sisiĕ˒ amèh radai suasŏ. Gagangnjŏ bagai rantai kaliĕng daunnjŏ bagai kipèh tjinŏ, labah babujun didahannjŏ kalŏ bagigi˒ dibatangnjŏ upa manitih di rantiĕngnjŏ, taduăng mangasò˒ di bungŏnjŏ mahukun nuri di puntja˒njŏ. Tjubada˒ buajan baruă˒ limau manih pautan kudŏ bungŏ maluă pau˒tan ajam kamuniĕng sandaran halu, halunjŏ daliĕ˒ limau manih, lasuăng tarantang djolong sudah, budjang manari djolong pandai, gadih manumbuă˒ djolong gadang, barambuih angin timbuă˒ korong, puti batimang dihaluan aiĕ manih labuhan tanang sananglah puju radai amèh tjandŏ kulari balenggangan, asŏ asŏ menjemba buiĕh bada bungŏ susun basusun baralun baria˒ pandjang sadjiruïh buiĕh tida˒ padam, patang patang babajang hidjau, kasiĕ˒ bulannjŏ ba˒ di karang, batu gadang djudjuăng mandjudjuăng batu bulè˒njŏ ba˒ di gèlèng batu pipihnjŏ ba˒ dilajang, tabiĕng aiĕ siku basiku ana˒ baringin liri˒ pajuăng tjandŏ kalapŏ tjondong tjondong tjandŏ pinangnjŏ linggajuran kaju gadangnjŏ atuă tungku katapiĕng tumbuăh batudjuan, musadji˒ balai batimba medan basa di tangah-tangah aiĕnjŏ tanang galagasan, lubuă˒njŏ tunggang

ba' di tarah napanjŏ balang tulih tjandai rumpui' ganggoaman mutŏ laui' arunjŏ randah katjiĕ' sanan piladang rambajani sabagai rimbang ditabuăkan ".

Hetgeen ongeveer wil zeggen:

„De kampoeng is getooid met versieringen van allerlei aard. Het erf is als een groote koperen schotel (vlak en zindelijk) en de rijstschuren zijn er zoo menigvuldig, dat men de palen, waarop zij rusten, zoude kunnen vergelijken met de beenen van een kudde runderen. Eene is kolossaal groot en een andere zoo hoog, dat men haar de „uitkijk naar zee", zoude kunnen noemen; de kleinere rijstschuren staan daartusschen verspreid en zij bevatten genoeg voedingsmiddelen om ook den voorbijgaanden vreemdeling te spijzigen. Het snijwerk op de wanden dier rijstschuren is onnavolgbaar schoon; men ziet er varens, die zich door elkaar kronkelen en zich buigen om slingerende ranken, schorpioenen zijn daaronder in groote menigte, de heilige vogel Garuda draagt een kind, de havik omklemt een tak, en de hemelsche pauw klapwiekt op de nok, de geesten in de lucht voeren een doodendans uit en willen den glans van dat snijwerk grijpen. De punten van het dak dier rijstschuren zijn van Bantĕnsch maaksel, en het dak zelf en het boveneinde der omwanding zijn zoo wijd als de uitgespreide vleugelen van een huppelenden arend. De uiteinden der palen en der dwarsbalken zijn met wit en geel doek belegd om de Godin der Rijst (Saning Sari) te believen. Men gebruikte als bouwmateriaal de kern van den tjindanan en den aroe, van den limpato en den wadangboom, met afbeeldingen van leeuwen erop, van leeuwen, die menschen eten. Het is geen inheemsch maaksel, maar werk van bovennatuurlijken oorsprong.

De gewassen op het erf zijn grootsch, er is een dalimaboom, zoo hoog, dat hij de wolken veegt en zijn loof hangt af en raakt de aarde. Men zoude hem kunnen vergelijken met den mensch, tijdens zijn leven schijnt hij eeuwig te zullen zijn, maar is hij eens dood, dan strijdt hij alleen met het stof. Zijn jonge spruiten doen u het water om de tong

loopen. Er kronkelt een slang om zijne wortels en een heilige draak met gouden schubben en gulden vinnen kronkelt om zijnen stam. Zijne ranken zijn als een Klinganeesche ketting en de bladeren gelijken een Chineeschen waaier. De bijen zwermen om zijne takken en schorpioenen knagen aan den stam, terwijl groote duizendpooten over zijne twijgen kruipen en gevleugelde slangen uit de bloemkelken slurpen. De wijze papagaai zit op den top en spreekt recht.

Er is een tjubada'boom, waarin de apen zich wiegelen en de paarden werden aan citroenboomen vastgebonden, terwijl men de vechthanen aan welriekende struikjes vastlegde. De rijststampers vertoonen vlammen van oranjeboomenhout en werden na het gebruik tegen den geurigen kamuniëngheester gezet. De rijstblokken zijn pas nieuw en pas volwassen meisjes stampen de rijst, terwijl de jongelingen met al de vroolijkheid van degenen, die het pas geleerd hebben, dansen uitvoeren.

De wind waait met zachte rukjes tegen de kajuit van eene prauw, op wier voorsteven een prinses zich schommelt. In het suikerzoete vlakke water van den rivierboezem zwemmen pujuvisschen met gouden vinnen heen en weder, en het is alsof goud achter het schuim aandreef, en de kleine badarvisch is er bij veelkleurige schoolen. De golfjes vormen lange strepen en hunne kruinen vormen altijd door schuim en 's avonds hebben zij een groenachtigen glans.

Het witte grint is als netjes gerangschikt en de rotsblokken als waren ze op elkaar gestapeld, de ronde steenen zijn als tot bollen gekneed en de platte als aan schijven gesneden. De wal vertoont kronkelingen. De kruinen der jonge waringins staan op één rij en de kokospalmen hangen scheef van de vele vruchten, daarnaast de hooge slanke pinangpalmen. In een driehoek staan de groote boomen en de katapings zijn symmetrisch geplant Er is een plein in 't midden, waaraan de tempel en het raadhuis vlak tegenover elkander gelegen zijn.

Het borrelende water vertoont een stilstaand oppervlak

en de wal van de kolk loopt zoo geleidelijk hellend naar beneden, als was hij zoo bekapt, en hij bestaat uit witte klei met figuren als een veelkleurige ceintuur. Aan den kant is het ganggoaman-gras en de helmplant, en er groeien denneboomen keurig klein, zoo ook bonte fluweelachtige bladergewassen in zoo grooten getale als uitgestrooide rimbangvruchtjes."

Het is opmerkelijk in deze strofen, die voorzeker van een naieve originaliteit getuigen, dat de poeet in de natuur vooral bewondert de regelmaat, die doet denken aan menschenwerk en, waar het gewrochten van menschenhanden betreft, is het non plus ultra, dat het uitheemsch zij, bijvoorbeeld een product van Bantĕn, Djohor, Patani en dergelijke verwijderde landen, waarvan men alleen den naam kent. Bovendien, de eenvoudige natuur maakt niet de grootste impressie, doch de dichter tracht die er aan toe te voegen door heilige vogels, gevleugelde slangen en ander ongedierte ten tooneele te voeren. Eerst wanneer die aanwezig zijn, is het een feit, dat de beschreven boomen en planten wonderdoend zijn en per se in een heiligen reuk moeten staan. Onwillekeurig denkt men aan den Duitschen dichter, die zong:

„Das Auge mit Schaudern hinunter sah
Wie's von Salamandern und Molchen und Drachen sich regt".

Na de lofrede op een erf en de omgeving van een woonhuis, willen wij nog eene dichterlijke beschrijving mededeelen van het huis zelf, zooals wij die hoorden voordragen.

Zoo'n huis op Midden-Sumatra kan er dikwijls zeer aardig uitzien, wanneer het snijwerk der omwanding met rood en goud is beschilderd en wanneer die omwanding schittert door de vele kleine spiegeltjes, die daarin zijn aangebracht. Het hooge dak, dat in blikken punten uitloopt en dat langs de nok en de randen versierd is met repen uitgesneden tin, maakt met het zwart der idjuă'-bedekking een prettigen indruk. Toch behoort er eenige phantasie toe, om

de woning van den Minangkabauschen patriciër te zien met de idyllische kleuren en voorstellingen van den redenaar, doch het is aan geen twijfel onderhevig, of het doel, dat deze zich heeft gesteld, n. l. om een gelukkigen glimlach te voorschijn te brengen op het gelaat van den gastheer af enkele zijner verwanten, zal worden bereikt. Ongetwijfeld knikken eenige der luisterende hoofden goedkeurend en stellen zich bij de voor hen zeer plastische beschrijving van zoo'n wondererf of zulk een prachtig huis reeds voor, dat zij de gelukkige eigenaar of bewoner daarvan zouden zijn.

Aldus de

Padatŏ mamudji rumah.

Halaman tjaranŏ basa, batimbun djŏ kasiĕʼ bulan, tampèʼ sibudaʼ main tondeh, tampèʼ pandika main padang, tampèʼ nan muliĕ main tjatuă, tampèʼ nan pètŏ main kudŏ. Labuăh pandaʼ siku basiku tudjuăh likŏ tudjuăh likunjŏ, tudjuăh lampih tjandŏ paganjŏ salampih pudiĕng aiĕ amèh salampih pudiĕng asŏ asó manjalŏ pulŏ andjiluăng malampih pulŏ ană kuniĕng rasŏ katinggi rang papati rasŏ karandah 'rang djŏdjŏʼkan, tampèʼ manindjau biduan lalu. Tapaʼkan kangsŏ balariĕʼ, djandjang tambagŏ asŏ asŏ, rumah gadang talah bagala Si tanggŏ gadiĕng, sabanta kudŏ balari kubin malajang, tiang pandjang radjŏ badiri tiang tiang tangah katumanggungan tiang tapi puti babandiĕng pulang mandi, kupangnjŏ [1]) si Maharadjŏ kajŏ, parannjŏ si ula gèrang kasaunjŏ bintang tudjuan, lahèʼnjŏ peraʼ bahelŏ paʼatuă pèraʼ balapiĕh gondjongnjŏ rabuăng mambatjuiʼ tutuaran labah mangiròʼ puntjaʼnjŏ intan sampurŏnŏ atòʼnjŏ katjŏ dindiĕngnjŏ tjamin tjandŏ ukiĕnjŏ taʼ tatenggang saluăʼ basaluăʼ kaluăʼ paku kaiʼ bakaiʼ aka tjino itiĕʼ itiĕʼ babajong mudiĕʼ sipasan djawèʼ badjawèʼ batatah djŏ djanang merah basalŏ djŏ rata hidjau balukih djŏ sadah linggam hilau simbangan diudarŏ manjemba bajang ukiĕ.

---

1) *Kupang*, een zelden voorkomend woord. In deze beteekenis synoniem met paran; een *kupang* komt alleen bij een rijstschuur voor (een hellende plank).

Lofzang op een huis.

Het erf is zoo rein als een groote schotel en begrint met witte steentjes. Er is gelegenheid voor allerlei spelen: voor de kinderen om te knikkeren met noten, voor de schermmeesters om op den sabel te trekken, voor de edelen om een partij dam te spelen, voor de ruiters om manége te rijden. Het pad kronkelt er met zeven ombuigingen en er is een zevenvoudige heg omheen, één van goudbladige krotons, één van gulden kroton en daartusschen staan de roode andjiluängplanten, weder omgeven door een rij van fijne gele bamboe. Worden die heggen te hoog, dan snoeit men ze; zijn ze laag, dan laat men ze weder opschieten, zoodat men de zingende meisjes kan zien passeeren.

De drempel onder aan de trap is van gebeeldhouwd metaal en die trap van goudgeel koper; het huis wordt genaamd: „In den Elpenbeenen Huize".

Het is zoolang, dat een paard een oogenblik noodig heeft om er langs te rennen en een vliegende hagedis er langs kan zweven. De groote palen staan overeind als vorsten en de middenpalen als hunne rijksbestierders, de zijpalen als waren het prinsessen, die achter elkander gaande op een rij uit het bad komen; de zolderbalken zijn als zeeslangen en de daklatten als regelmatig geplaatste sterren, terwijl de horizontale latten zijn gerangschikt als lagen getrokken zilver. De dakpunten gelijken op pas opgeschoten bamboespruiten en de rand van het zwarte idjuă'-dak gelijkt een zwerm bijen, terwijl zijne punten glinsteren als prachtige edelsteenen en het geheele dak glanst, als ware het van glas en als waren de wanden spiegels. Het snijwerk vindt zijne wedergade niet, varens slingeren er zich dooreen, ranken haken in elkander en eendjes loopen achter elkaar in dezelfde richting. In dat snijwerk ziet men voorts duizendpooten loopen, een onafgebroken reeks achter elkaar. De wanden zijn goudkleurig met roode en groene kleuren daartusschen, en roode figuren. De geesten dwarrelen in de lucht om het schijnsel van dat snijwerk te grijpen.

Hebben wij tot nu toe eenige *padatŏ's* medegedeeld, die bij alle feesten voorgedragen kunnen worden, aangezien eten en drinken bij alle inlandsche festiviteiten een groote rol spelen en dus de invitatie om te gaan eten, de lof der spijzen en zoo ook de loftuitingen op een huis en erf altijd te pas kunnen worden gebracht, anders is dit met enkele toasten, die meer bij speciale gelegenheden dienst doen, zoo b v. bij een bruiloft.

Alvorens een bruiloft te vieren of beter, alvorens het feest, dat de sluiting van een huwelijk volgt, te vieren, houdt men in de bruidsdagen eenige vóórfeesten, die de beteekenis hebben om, zooals men dat uitdrukt: vergunning te vragen aan de verschillende categorieën van hoofden. Welnu, op die bijeenkomsten houdt men soms ook ter zake dienende dichterlijke redevoeringen, waarvan wij hier nog een enkele willen mededeelen.

Kasah aledjŏ baranatji, tjandai diambiĕ kabasahan adat baradjŏ bakumpani, pusakŏ katŏ disambahkan.

Kamanŏ djalan kabaliĕʼ
Karumah radjŏ di Guran.
Saparti pulai nan bapangka naiĕʼ
Manusia nan bapangka turun.

Pulai nan bapangka naiĕʼ
Mambaŏkan ruèh djŏ buku.
Manusia nan bapangka turun
Mambaŏkan adat djŏ pusakŏ.

Buruăʼ buah katambah tanah
Buruăʼ batang katilampuăngan.
Hilang balian nan dahulu
Baganti djŏ nan kudian.

Namun asa katjambah kaju arŏ
Tidaʼ kadjadi puluiʼ puluiʼ
Hanjŏ kadjadi kaju arŏ djuŏ.
Bungka djalŏ hanjŏ nan hilang
Limbagŏ lai tingga djuŏ.

Ba⁵ djanjŏ urang bapantun:

Siriĕh lakŏ pinangnjŏ lakŏ
Makanan urang baniagŏ.
Bukan karih babè⁵ nan banamŏ pusakŏ
Hanjŏ sumandŏ manjumandŏ.

Mungkŏ masuă⁵ sumandŏlah balian Datuă⁵ itu kadalam korong kampuăng ini.

Bukan kadjundjuăng kaladŏ,
Hanjŏ kadindiĕng kasasa⁵.
Bukantŏ balian itu kaurang urang samandŏ sadjŏ
Hanjŏ kaganti niniĕ⁵ djŏ mama⁵.

Kapanutui⁵ sagalŏ nan tjalŏ tjalŏ,
Kapanasuă sagalŏ nan lamah lamah,
Kapanjisi⁵ sagalŏ nan umpang umpang.

Itupun mungkŏ dipasangnjŏlah niè⁵ dan kauănjŏ ja⁵ani apŏlah namŏ niè⁵ kauănjŏ: „Ja allah, ja rabbi, ja saidi, ja maulai, ja rabulalamin, baruliĕhlah kami ana⁵ silaki laki dan ana⁵ parampuan". Itupun kò⁵ buliĕhlah nan dimasui⁵njŏ sampailah nan ditjintŏnjo mungkŏ tartantulah pulŏ utang bapa⁵ mandainjŏ. Djikalau barana⁵ laki laki iŏlah rekna mutu manikam mantjahajŏ tjahajŏ didalam korong kampuăngnjŏ, djikalau ana⁵ siparampuan iŏlah banamŏ rekna gumalŏ mutu mahanikam mantjahajŏ tjahajŏ didalam rumah tanggŏnjŏ. Mungkŏ tatantu pulŏlah utang bapa⁵ mandainjŏ. Djikalau ana⁵ silaki laki satu tawabi, kaduŏ turun mandi katigŏ sunat rasul, ka⁵ampè⁵ guntiĕng gomba⁵, djikalau ana⁵ siprampuan bantindiĕ⁵ batjantjang dan mamulangkan urang karumah tanggŏnjŏ.

Mungkŏ lakè⁵lah saparti dalil mangatŏ alinsanu siradjul kalab almukamul isab, artinjŏ lidah itu tampè⁵ djuru basŏ hati itu tampè⁵ bakiro kirŏ. Mungkŏ bakirŏ kirŏlah baliau tuan Datuă⁵ itu nan tigŏ nan baradiĕ⁵ nan bakaka⁵ nan baripa nan babisan nan baurang urang sumandŏ dalam korong kampuăng ini, tandŏ tahu tandŏ ingè⁵ tandŏ asŏ

tandŏ biasŏ tandŏ tjadiĕ' tjandŏkiŏ, tandŏ amèh didalam purŏ, tandŏ tarana' didalam kandang, tandŏ padi didalam rangkiang, tandŏ urang didalam rumah, karadjŏ digeleng mupakat dipadu, djandjian dipabuè', itupun mungkŏ ditjari barèh nan baratuih, ditambang kabau nan barupŏ, ditambun kaju, ditjabiĕ' siriĕh digantò' pinang, dilapèh kulansiĕng artinjŏ idin baridin ma'alum dalamnjŏ parentah sibidja'sanŏ artinjŏ mahimpunkan urang nan tarhaliă dirumah ini".

Bijna ademloos houdt de redenaar op, want het laatste gedeelte zijner speech is zonder rustpunt op dreunende wijze met een zekere cadans voorgedragen en liet niet na hem erg te vermoeien; trouwens hij had dan ook succes, want op aller blikken stond te lezen, dat men het zoowel uit een oogpunt van welluidendheid als om den inhoud bewonderde.

Hij zeide ongeveer het volgende:

„Mouseline en fijne tulle, de zijden ceintuur wordt als baddoek gebruikt; de adat kent vorsten en de Kompanie, de spreuken van oude herkomst worden uitgeproken.

Waarheen leidt de weg over het gebergte?
Naar het huis van den vorst te Gurun,
Zooals de poeleiboom, wiens takken opwaarts gaan,
Zoo daalt een mensch, die een hooge plaats inneemt.

De poeleiboom, die naar boven schiet,
Behoudt zijne geledingen en knoesten.
De hooggeplaatste mensch, die daalt,
Behoudt zijne goede manieren en voorname afkomst.

De rotte vruchten worden tot aarde,
De rotte stam wordt molm.
De ouden verdwijnen,
De jongeren komen in hunne plaats.

Omdat de aroeboom van nature een breede
kruin heeft,
Wordt hij geen poeloet-poeloetstruik,
Maar er groeit ook weer een aroeboom van.
Slechts het lood der netten kan in zee verdwijnen,
Maar gewoonten en oorspronkelijke instellingen
gaan niet verloren.

Zooals de dichter zegt:

Wilde sirih en roode pinang,
Worden door de kooplieden gekauwd.
Voorwerpen, zooals een kris en een ceintuur
maken niet de erfenis uit,
Maar wij erven van het voorgeslacht instellingen zooals het huwelijk.

Nu trouwt deze geachte panghulu in deze kampoeng, niet alsof hij maar een tijdelijk steunstokje werd voor het peperplantje, maar hij beschut dat plantje als een muur, als eene omwanding. Ook is het huwelijk niet een band tusschen twee personen, maar hij wordt in de geheele familie als een natuurlijke beschermer opgenomen. Hij wordt een bedekker van smet, een steun voor alles, wat onvast is, en hij vult al het ontbrekende in de familie aan Daarom heeft hij een heilige gelofte gedaan, en wat is die? „O, Allah, Heer, O profeet, O gebieder, heer der wereld, geef, dat wij zonen en dochteren krijgen." Daarom, indien deze gelofte vervuld wordt en verkregen wordt, wat zoo vurig wordt gewenscht, dan zullen de ouders trouw hunne plichten vervullen: als het een jongen is, hij moge schitteren als een edelsteen in het land en als het een meisje is, zij moge glanzen als een parel in haar huis Ook in anderen opzichte zullen de ouders hunne plichten vervullen; als het een zoon is, zullen zij hem in het rechte geloof opvoeden, hem plechtig baden, hem besnijden, zijn haarlok afknippen, en als het eene dochter is, zullen zij hare oorlellen door-

boren en haar uithuwelijken. Ook is hier van pas eene Arabische spreuk, waarvan de beteekenis is: „de tong is de tolk van de gezindheden des harten.” En nu is de gezindheid van den gastheer met al zijne bloed- en aanverwanten om hier eene trouwpartij te doen plaats hebben, ten teeken, dat men op de hoogte is van goede gebruiken en manieren, ten teeken, dat men kundig is, dat men gul is, dat er goud in de beurs is, dat er vee op stal is, dat er rijst in de schuur is, dat het geslacht zich uitbreidt, dat het goed overwogen en overlegd is en dat men het van weerszijden ééns is.

Daarom heeft men groote hoeveelheden rijst klaar gezet en een prachtigen buffel aan de pin vastgelegd om te slachten, daarom stapelde men brandhout op, en maakte de sirihbladeren en de pinangnoten gereed voor de gasten, die uitgenoodigd werden, opdat alles met goedvinden en ingenomenheid van alle wijze lieden plaats zoude vinden.

Dat is de reden, waarom gij allen hier vergaderd zijt in dit huis.”

Na deze redevoering tot besluit nog een bruiloftsgedicht, dat eene beschrijving geeft van bruid en bruidegom en hunne omgeving, en als volgt werd opgeteekend uit den mond van een *tukang padatŏ*.

„Sajŏ mandatangkan sambah kapadŏ djanang nan salapan, sungguăh djanang nan saurang nan disambah rapè'lah kitŏ nan sa'isi rumah nangkŏ nan talingkuăng di tabiĕ nan tasungkui' ditirai, katjiĕ' tida' katabilang namŏ gadangpun tida' katabilang gala apŏ djuŏlah nan kapambilang nan kapandjalani rapè'lah sagalŏ niniĕ' djŏ mama' kiri djŏ kanan udjuăng djŏ pangka, iŏlah sambah siriĕh sadjungdjuăng duŏ djundjuăng.

Siriĕh sadjundjuăng duŏ djundjuăng
Satjabiă' diatèh panta
Buah pajŏ djatuăh kalambah.
Mamuhun sajŏ kaudjuăng
Minta' tabiĕ' sajŏ kapangka
Sajŏ nangkŏ kŏ'lah kamambilang sambah.

Kò' dibilang rasŏ kadapè' asŏ dapè' kaduŏ lambè' katigŏ maulah ulah, inilah sajŏ punjŏ sambah.

Dangakan sajŏ marambah
Antah sapè' antah baniŏ.
Dangakan sajŏ babilang sambah
Antah sasè' antah nan iŏ.

Djikŏ sasè' handa'lah minta' ditundjuă' tundjuă'kan.

Anau katjiĕ' saganjŏ rapè'
Djikŏ rapè' di umbi dja'an.
Sajŏ katjiĕ' kurang pandapè'
Kalau dapè' dipudji dja'an.

Gawa samŏ di ampuni.

Sadang bingkudu lai bapawa,
Kò' kunun tjubada' katjiĕ'.
Sadang panghulu lai manaruăh sipat djŏ gawa,
Kò' kunun sajŏ sibuda' 1) katjiĕ'.

Anau katjiĕ' saganjŏ rapè'
Idjuă' na' samo dibantuni.
Sajŏ katjiĕ' kurang pandapè'
Gawa na' samŏ diampuni.

Tjubada' papan parahu
Balatŏ di Buku-Buku.
Sajŏ sibuda' kurang tahu,
Njatŏ dibanuă urang nan ka'ampè' suku.

Rami galanggong Sungai Tunu
Akat na' lalu ka Palangai.
Minta' ampunlah sajŏ dipanghulu
Bukantoh sajŏ urang pandai.

Hanjui' kalapŏ dari hulu
Putjuă' diola' ulam kambiĕng.
Minta' ampunlah sajŏ dipanghulu,
Bukantoh sajŏ lalu lalang samiĕng.

---

1) *Buda'* beteekent *slaaf*, doch komt in de Benedenlanden, waar deze padatŏ thuis hoort, ook voor in den zin van *knaap*.

Tjawan duö mangkuă'pun duö
Patjah dimanö tatimpönjö.
Imam iö panghulu iö
Sambah dimanö katibönjö?

Kasumi' ditapi banda
Dilata' dikampië katjië'.
Rumi' bana sajö babilang gala
Sajö nangkö sibuda' katjië'.

Tjinö dipasa Bangkahulu
Saridanö ampanglimönjö.
Ampunlah sajö dipanghulu
Sambah didjanang katibönjö.

Simandjolong mangaliëh lambah,
Basarawa pandjang urönönjo biludu gandun.
Djolong ini mangarang mahantakan sambah,
Sakali gawa baribu ampun.

Nan kaduö larië' laras langgam kaduduă' kan nan katigö langgam parsela'an nan sadidih hambir mahalintang nan saliri', banduă ditapi nan salanggam banduă ditangah nan tasungkui' ditirai nan talingkuăng ditabië nan sa'isi babalai-balai mahalintang nan sahedaran tulang bubuăngan minta' tabië' sajö kapangka dari pangka lalu kapaseban daripasèrè' kapasèrèng dari banduă kèrè' kabanduă kèrèng na' sekali sajö mengarang mahantakan sambah.

Amaba' adu adapun kamudian lain daripadö itu pulö.

Dari liri' turun kalara'
Dari lara' turun katjapö.
Dari ninië' turun kamama'
Mungkö turun pulölah kabalian urang gaè' nangkö.

Mungkö takatja' pulölah dibalian urang gaè' nangkö karadjö nan kabasaran, karadjö nan kamuliă'an, karadjö ana' radjö radjö, karadjö urang nan kakajö, mungkö ma-

njaru pulŏlah balian urang gaè^s nangkŏ kahiliĕ kamudiĕ^s kiri djŏ kanan subarang manjubarang mungkŏ manjahui^s pulŏlah barang sa^sadŏ adŏ nan tasaru diurang gaè^s nangkŏ.

Mungkŏ diturunin jŏ pulŏlah djŏ kain nan didalam djŏ badju nan didadŏ djŏ deto nan salili^s mandjalang karadjŏ balian urang gaè^s nangkŏ. Apŏ pulŏlah katŏ urang gaè^s nangkŏ?

Iŏlah randah bungŏ ambatjung
Èlò^s didjuluă^s djŏ ampu kaki.
Iŏlah endah bana barang nan datang
Lah sukŏ pulŏ balian nan mananti.

Apŏ pulŏlah tandŏ sukŏ balian nan mananti?

Iŏlah tabantang tika siganggaiaman.
Tarlepŏ parmadani
Tarhamba^s kasuă Nanggalŏ
Tarnuăng tabiĕ tulissani.

Tabantang lèdjèr pulang mandi taberai tjumarŏ gati tatabuă tirai Bakadjangan tapasang tèlong kiri kanan, baïtulah sukŏ balian urang gaè^s nangkŏ mananti.

Mungkŏ taranggi^s pulŏlah banta gadangnjo duŏ tigŏ banta pangana^snjo.

Banta didjahi^s radjŏ Tjinŏ
Sahelai ditakat radjŏ Djambi.
Takaba buruăng hinggò^s sikŏ
Tahambiĕ balun tantu djadi.

Takana^s pulŏ banta djerongnjŏ diatèh banta berapi^s, pantun nan djanganlah tasahui^s dilembŏ djŏ kain kuniĕng tadjèlŏ banang amèhnjŏ aka ba^s aka tjinŏ tiò^s sudui^s gambaran singŏ, tjamin katjiĕ^snjŏ bakilapan, tjamin gadangnjŏ bagendengan, bungŏ sitawanjŏ bahèrèngan, patah badjŏ basanggŏ badjŏ, patah galah budjang tadjambŏ, padang tasinta^s musuăh lalu, gadih tagala^s ditapian, puti batimang dihaluan, baramuă^s Djawŏ djŏ Mangkasa, antah kamati mati kinilah samŏ sikŏ kaduŏnjŏ.

Mungkŏ masuă^s kaheranan pulŏlah urang banuă nan ka^sampè^s suku maliè^s pakajan marapulai nangkŏ, mungkŏ

dilakè'kan pulö *sarawa* marapulai nangkö, basarawa pandjang warönönjö biludu.

Radjö Atjèh biludu kalièng
Pakajan radjö Suruasö.
Aiĕ amèh pintjuran gadièng
Tapian suni sarikalö.

Guntièng Bugih djarun Mangkasa djahi' Bali takat Malakö asö lakè' duö tantinjö tasurè' batanti sudah maratuih tjamin mangaki, maribu tjamin ninggangan tiò' pisa' batjamin gadang, tjamin katjiĕ'njö bakilapan tjamin gadangnjö bagendengan bungö sitabanjö bahèrèngan dama tirihnjö badjuntajan, tiò' putjuă' barisi intan, putjuă' rabuăngnjö batjantjangan, intan djö podi bagendengan pamatö banja' nan lalö'.

Inda' bulièh di randang matjö
Kalau di randang pahi' pahi'.
Tida' bulièh di pandjang njatö
Kalau di pandang badjarahi'.

Tanunan Sari manggewang, lukih sudah tukang babunuăh, tida' bulièh di tiru lai, baïtulah kabasaran sarawa marapulai nangkö

Amaba'adu lain daripadö itu pulö mungkö dilakè'kan pulölah *kain* marapulai nangkö. Bakain warnönjö pèra' makau pèra' sudji Palembang, tanti djawö lukih Sumarang banang Ambun sumburan Arab, bukan buatan urang kini tanunan urang dahulunjö. Sikè' basikè' andan dewi maheda tjamin bakulilièng tiò' sudui' babungö tandjuăng basirè' badjalö djalö, badjamba' badjambu kètè', djambu kudarang kudarati, barambu rambu mutiarö, sambat djö tjandai Pandjang tudjuăh, banamö tarah bamoti, bamoti tanun garagasi, bagai tanunan 'lah disinan bagai gambaran 'lah disinan, gambaran radjö barabandièng gambaran puti baradjudu.

Baïtulah kabasaran kain marapulai nangkö.

Amaba'adu kamudian lain daripadö itu pulö. Mungkö di lakè'kan pulölah *badju* marapulai nangkö, babadju warnö-

njŏ sanhosin, sanhosin babanang sani kain baparmatŏ duwanggŏ, guntiĕng sibanjŏ tjarŏ dagang, saladuăng guntiĕng daun bodi, lamba kiriman radjŏ Tjinŏ, sampai baʼpantun urang nantun:

Sibarumbun di atèh pagu
Ramèh santan titiĕʼ kalantai.
Radjŏ Ruhun nan punjŏ badju,
Sultan Bantan handaʼ mamakai.

Baïtulah kabasaran badju marapulai nangkŏ.

Amabaʼadu kamudian lain daripadŏ itu pulŏ lorong kapadŏ *karih* marapulai nangko gigiʼ bagigiʼ renŏ nilam tatambèʼ bawang sabungkuăʻ tasingkiĕ karih sampŏnŏ gandjŏ irèh basi malelŏ djaraʼ djantan sudah di titiĕh Datuăʼ Dagang sudah ditjalaʼ Radjŏ Tjinŏ, nan basapuăh kaulu aiĕ bagabuih ka angin lalu kèlòʼnjŏ tangah tigŏ kèlòʼ rataʼ diturui ʼpandjuiʼ putiĕh, udjungnjŏ sasappan taduăng, satahun dagang badjalan djadjaʼ di tikam mati djuŏ, banamŏ Si Gandjŏ Bisŏ, bisŏnjŏ tidaʼ katawaran, sakèlòʼ simaradjŏ ukuă, mau ukuă njawa dalam badan, baïtulah kabasaran karih marapulai kitŏ nangkŏ.

Amabaʼadu kamudian lain daripadŏ itu pulŏ, mungkŏ di lakèʼkan pulŏ tjintjin kalingkiĕng marapulai nangkŏ, tjintjin akiĕʼ pamatŏ intan barèʼnjŏ indaʼ barapŏ, hargŏnjŏ satimbang djŏ nagari, hargŏnjŏ sadjŏ nan baïtu manimbang bapantang buliĕh, lakèʼ tjanggai patah duwanggŏ.

Patah duwanggŏ di bindarŏ
Tjanggai siti Sari Sutan.
Mandjŏ garudŏ di udarŏ
Manjimba bajang bajang intan.

Kararanggŏ mamandjèʼ pinang,
Mati di timpŏ gagang siriĕh.
Pamatŏ sungguăhlah hilang
Tjarilah intan kapanjiliĕh.

Di tikam tikam disumbaliĕh
Ila*ᶠ* kelaikan kapalŏnjŏ.
Lah buliĕh intan kapanjiliĕh
Lah manggilŏ pulŏ tjahajŏnjŏ.

Baïtulah kabasaran tjintjin kalingkiĕng marapulai nangkŏ. Amaba*ᶠ*adu kamudian lain daripadŏ itu pulŏ.

Mungkŏ dilakè*ᶠ*kan pulŏlah *déta* marapulai nangkŏ, badéta intan takarang lakè*ˢ* déta palangai djantan, disaluă*ᶜ* ikè*ᶜ* tjarŏ Atjèh, susurnjŏ babagai bagai, sabalah gulinggang lalò*ᶠ*, sabalah bungŏ satangkai tèlèng kakiri lawan bungŏ, tèlèng kakanan lawan suntiĕng, tiò*ᶠ* sudui*ᶠ* sipalit gilŏ, taraïĕh rabah kakiri, bagaduăh ana*ˢ* mudŏ mudŏ, tasorong rabah kakanan baramuă*ˢ* manti djŏ panghulu, kiriman Sutan di Malakŏ.

Baïtulah kabasaran déta marapulai kitŏ nangkŏ.

Mungkŏ masuă*ᶜ* kaheranan pulŏlah urang banuă nan ka*ˢ*ampè*ᶠ* suku maliè*ˢ* pakajan *ana*ᶠ* darŏ*, ana*ᶠ* darŏ Si Ambun Lakan, duduă*ᶜ* dikotŏ batilakan, batilakan dibanduă pitja*ᶠ* mangasan rakam tjintjinnjŏ bagantuăng dibanduă hèrèng duŏ tigŏ sirangka*ˢ* galang, duduă*ˢ* dikotŏ ka*ᶠ*amasan didalam klambu péra*ˢ* dipaga suntiĕng bakuliliĕng diinang ana*ˢ* bidŏdari. Bakain warnŏnjŏ katjinduan babadju waranŏnjŏ nilam batatah intan dangan polam, tasambat tjandai pandjang lakè*ᶠ* maniĕ*ˢ* sawè*ᶠ* djŏ kabau biru manih, akan namŏnjŏ tabu satuntuăng, kain tjampuănjŏ salŏ manjalŏ, rantai galang biru manih utèh djŏ kabau, paramatŏ tjintjin bakilapan, paramatŏ subang katinaman, lakè*ˢ* subang nagŏ manantang tatah kondai nagŏ badjawè*ᶜ*.

Amaba*ᶠ*adu kamudian lain daripadŏ itu pulŏ mungkŏ disuruăh *minja*ˢ*ki* pulŏ ana*ˢ* darŏ dimandè Rubiah nan duduă*ˢ* nangkŏ, baun minja*ᶠ* sinirawatu piha*ˢ* minja*ˢ* silompè*ˢ* paga baun hambar baun kasturi, baun kamkuma nirawatu baun satahun padjalanan, baun sabulan palajaran

lalu kalaui' amarullah, ikan dilaui' balenggangan lalu karimbŏ badadawan, ilir kapadang Sirandjanai, matilah pujuăh ba' dipalang, lalu kadjérong kampuăng mudiĕ', pakajan djanga' djŏ biduan, lalu kadjérong kampuăng tangah pakajan ana' mudŏ mudŏ, lalu kadjérong nangkŏ kaminja'kan ana' darŏ nangkŏ.

Mandé Rubiah pandai manangguă'
Onda' ondangan ditapian,
Kanailah udang djŏ sirangka'
Mandé Rubiah kamanjangguă.

Antah kabalian lipè' pandan. Ditapi awan balara', dibalakang bungka djalo'an, diado'an samui' baliriĕng, ditangah-tangah awan badjumpuă baputa ba' puhun bapusiĕng babaliĕ' surui' upamŏ salatan djolong djadi.

Ana' musang radjŏ nan Kaliĕng
Mati ditikam djŏ sirani'.
Rambui' nan kusui' tapi Kaniĕng
Pantun panggara' timuă laui'.

Tinggam batinggam lah njŏ pari,
Tagonang gonang ditapian.
Rambui' batinggam kò' ta' djadi
Haram kò' sanang paratian.

Amaba'adu kamudian lain daripadŏ itu pulŏ mungkŏ balian katja pulŏlah *rambui'* ana' darŏ nan pandjang di mandé Rubiah nan duduă' nangkŏ. Rambui' pandjang karangan bungŏ, udjuăngnjŏ manganduăng minja', pangkanjŏ bantuă tadjian, balian, katja, balian lipè' tigŏ tjukui' ka'-ampè' basalè'kan taraïeh rabah kakiri garudŏ tabang basitunggang. Barisi pangarang bungŏ, bungŏ haru, bungŏ langkuèh, bungŏ rampanai, bungŏ nangkŏ kalau kunkun gaga' kahinggo', kalau djondjong alang katabang, dikiri gurap tasadai, dikanan laiĕ takatuă' manukiĕ silunang makan mangarèndèng sirangka' lari. Itulah parhiasan ana' darŏ kitŏ nangkŏ.

„Ik groet U, acht [1]) ceremoniemeesters! Ofschoon ik mij slechts nederbuig voor de voeten van één Uwer, zoo is mijn groet toch gericht tot U allen, die hier tegenwoordig zijt in dit huis. Ik groet U allen, die hier zit tusschen de met sierlijk gekleurde doeken bedekte wanden en die allen de veelkleurige zeilen, die van den zolder afwelven, boven uwe hoofden hebt.

Gij, nederigen, Uwe namen kan men niet alle vermelden, gij aanzienlijken, men kan Uwe doorluchtige titels niet opnoemen, hoe zoude ik dan Uwe namen alle één voor één afroepen en mij voor ieder afzonderlijk kunnen buigen? Gij hoofden, die voor ons waakt, als waart gij onze grootvaders en wij Uwe naaste bloedverwanten, gij, die het geheele huis vult, U groet ik met nederigen groet en breng U mijne hulde.

Een sirihplant, een sirihplant!
Een blad ervan is reeds gereed voor den vermoeiden reiziger.
Een vrucht uit het moeras viel in het dal,
Ik buig mij tot U allen links en rechts en vraag

nederig verlof om mijne hulde uittespreken. Al spreek ik vlug of langzaam, ja, al maak ik er maar wat van, wilt het voor lief nemen. Aldus is mijn lof:

Hoor hoe ik de boomen vel,
Goed hout en slecht hout,
Hoor, hoe ik mijne hulde breng,
Stamelende of welsprekend.

Mocht ik stamelen, wilt mij terechtwijzen.

De arènpalm heeft vele stekende pennen,
Maar daarom trekt gij hen toch niet uit.
Ik ben nietig en onwetend,
En mocht ik welbespraakt zijn, prijs mij niet!

Als ik dwaal verzoek ik vergeving.

---

1) N. l. vier, die de spijzen uit de keuken brengen (ampè^{s} nan didalam) en vier, die de spijzen aan de gasten voorzetten (ampè^{s} nan dilua).

Zelfs de nuttige bingkuduboom draagt vruchten, die niet rijp worden,
Laat staan de geringe tjubada'.
Zelfs de hoofden hebben kleine gebreken,
Hoeveel te meer ik, kleine knaap.

De arènpalm heeft vele stekende peunen,
Rukt ze af en gebruikt ze nuttig.
Ik ben nietig en onwetend,
Vergeeft mij al mijne fouten.

De tjubada'boom levert planken voor een schuit,
Te Moko-Moko is veel visch.
Ik, knaap, ben onwetend,
Het is bekend rondom in het land.

Vroolijk gaat het toe te Sungei Tunu [1]) bij de hanengevechten;
Des Zondags moet gij de markt te Plangei [1]) gaan zien.
Ik vraag vergeving aan de hoofden,
Ik ben immers geen kundig man.

Er drijft een klappernoot de rivier af,
De geiten trekken aan de jonge blaadjes en eten die.
Ik vraag vergeving aan de hoofden,
Want ik ben immers niet met opzet onbehoorlijk.

Aardewerk is zeer breekbaar,
Het breekt, als er iets op valt.

1) Negorij van de onderafdeeling Ajer Hadji, afdeeling Painan, Padangsche Benedenlanden.

Geestelijken en hoofden zijn hier tegenwoordig,
Wien moet ik mijne hulde brengen?

Men plukt geneeskrachtige kruiden aan den
kant van het beekje
En draagt ze in een zakje op de borst.
Het is onmogelijk al die doorluchtige namen
te vermelden,
Voor mij, kleine knaap.

De Chineezen wonen op de pasar te Bengkulen,
Sridanŏ is de naam van hunnen aanvoerder.
Ik verzoek vergeving aan de hoofden,
En groet U nogmaals, ceremoniemeesters.

De nieuweling graaft in de vallei,
Met een lange broek aan van glanzend fluweel.
Het is voor 't eerst, dat ik mijne hulde breng,
Faal ik, wilt wij duizendmaal vergeven.

Het gedeelte, dat hierop volgt, is voor een deel onvertaalbaar, daar het bestaat uit om de welluidendheid naast elkaar geplaatste woorden, waarvan sommige in de spreektaal ongebruikelijk zijn. De totaalindruk, dien de hoorders moeten ontvangen van deze introductie is, dat zij: „die daar langs de wanden zitten, omringd door de veelkleurige doeken en zeilen, en die het geheele huis vullen", worden toegesproken met eene inleiding op hetgeen volgen zal, nl.: „Onze gast hier wilde een feest geven met vorstelijke en hoogverheven eer, een feest voor koningskinderen en voor aanzienlijken. Daarom zond hij uitnoodigingen naar de bewoners van het gebergte en van de vlakte, naar beide oevers van de rivier, en alle genoodigden namen die invitatie gaarne aan. Daarom heeft hij passende kleederen aangetrokken, een lang neerhangende saroeng, een toegeknoopt baadje en een netjes omgewonden hoofddoek. Onze gastheer denkt:

„De bloem van de ambatjang groeit laag,
Men kan ze met den voet wel afstooten.
Iedereen is zeer welkom,
Ik wil ieder gaarne ontvangen".

En het is duidelijk, dat alle gasten hem zeer welkom zijn.

De fijne matten zijn uitgespreid,
De tapijten zijn gladgestreken,
De fijne kussens zijn keurig opgestapeld,
En bonte doeken rondom gespannen.

Wanneer de vrouwen uit het bad komen, hebben zij loshangende haren en hare vlechten hangen als trossen naar beneden. Zoo hangen ook de kleurige doeken van den zolder af en al de lantaarns zijn aangestoken, ten teeken, dat de gasten den gastheer welkom zijn; groote en kleine kussens zijn opgestapeld.

De keizer van China heeft ze bewerkt,
Ze zijn geborduurd door den vorst van Djambi;
Men had nog meer zulke kussen willens maken,
doch zoover is het niet gekomen, zij zijn eenig.
Een vogel wilde neerstrijken, doch hij bereikte den grond niet.

Op de stapels kussens liggen hoekige kussens als een gedicht zonder wederga, bedekt met geel doek, het gouddraad kronkelt er als ranken en op de hoeken zijn leeuwen geborduurd; de spiegeltjes, die er opgenaaid zijn, schitteren en flonkeren en nuttige bloemen ziet men daartusschen aangebracht. De kling, die gebroken was, is door een nieuwen vervangen, opdat men gereed zoude zijn bij alle gebeurtenissen. Nu is het zwaard getrokken en alles in orde; de vijand kan komen, wij zijn gereed. De meisjes lachen bij de badplaats en op de voorsteven van het schip wiegt zich eene prinses. Een Javaan en een Makasaar vechten, wie van hen zal sterven schijnt onzeker, doch beiden gaan nu dood.

Het is een wonder in de oogen van allen in het land, de

kleederen van den bruidegom te zien. Hij heeft een lange *broek* aan, een lange broek van fluweel;

Fluweel van den vorst van Atjèh en Klinga-
neesch fluweel,
Kleederen, afkomstig van den Vorst van Mi-
nangkabau;
Het goud is er overuitgestort uit een elpen-
beenen beker
Met kleine golfjes, zooals bij een eenzame
badplaats in de rivier zijn.

De snit is Bugineesch, het fatsoen Makasaarsch, het naaiwerk is Balineesch, het borduursel van Malaka, zoo is het borduursel.

Dan nog de gouden opnaaisels, tegenwoordig maakt men ze zoo niet meer. Honderden spiegeltjes aan de broekspijpen, die schitteren; duizenden spiegels op de heupen, die flonkeren rondom; zij vormen bloemen, die glanzen naar alle kanten.

Kant hangt af rondom met punten als bambu uitspruitsels, aan elke punt een juweel, die glanzen naar alle zijden, zoodat de glans van vele edelgesteenten er dof bij schijnt.

Men kan het matjövischje niet braden,
Als men het braadt wordt het bitter.
Men kan die pracht niet aanschouwen
Want alles schittert en flikkert door elkaar.

Een vorstin weefde de stof, en toen het patroon af was, heeft men de kunstenares gedood, zoodat niemand het meer kan namaken.

Aldus is de prachtige broek van den bruidegom.

Voorts draagt hij een prachtige *saroeng*, die glanst als zilver. Er is zilver opgenaaid en het borduursel is van Palembang, de tusschenzetsels van Java, het patroon van Samarang, het garen van Ambon, en de opnaaisels van Arabië. Het is geen maaksel van den tegenwoordigen tijd, maar weefsel van menschen uit vroegere eeuwen. De saroeng is zoo rein als hadde een prinses haar geschuierd. Spiegeltjes

zijn rondom en de hoeken versierd met welriekende bloemen, die er over uitgespreid liggen, als ware er een net van geknoopt. Overal kleine djambuvruchten in soorten, glanzend rood met franje van parelen. De saroeng wordt vastgehouden door een ceintuur van zeven ètŏ (hasta) lang. Het weefsel is door reuzen eensgezind uitgedacht; allerlei soorten van weefsel bevat het, allerlei soorten figuren en afbeeldingen, vorsten en prinsessen zijn er zichtbaar, weergaloos. Zoo is de prachtige saroeng van den bruidegom

Voorts draagt hij een prachtig *baadje* met heiligen glans, van fijn weefsel vol hemelsche edelgesteenten. Het is Ambonsch maaksel, snit van Ternate en de tusschenzetsels zijn ook van uitheemsch fatsoen en hebben den vorm van hartvormige bladeren. De voering is een geschenk van den keizer van China. en toepasselijk is het gedicht der ouden:

> Op het dak groeit mos.
> Als men geraspte klapper uitdrukt, drupt het op den grond.
> Het baadje is van den Sultan van Turkije,
> De Sultan van Bantĕn is verlangend het te dragen.

Aldus te het prachtige baadje van den bruidegom.

Voorts draagt hij een prachtigen kris, de schittering der edelgesteenten vloeit samen tot zachten glans en er hangt een sabelkwast aan. Hij is in den gordel gestoken en volmaakt fijn als een hennepvezel. Het ijzer heet: „de harde." Hij is gesmeed door een hoofd uit een vreemd land, geslepen door den keizer van China, schoongemaakt met helder bronwater en gescherpt door den waaienden wind. Hij heeft twee en een halve kronkeling en is met zilveren vlammen geciseleerd. De punt bevat het gift van een vliegende slang. Als een vreemdeling reeds een jaar lang vertrokken is en men steekt in zijn voetspoor, dan gaat hij toch dood. Hij heet: „vergiftig kruid" en zijn vergit heeft geen geneesmiddel. De eene kronkeling heet: „de

vorst in het meten," hij wil meten hoe diep de ziel in het lichaam is. Aldus is de prachtige kris van den bruidegom.

Voorts heeft hij een prachtigen ring aan den pink, een ring met een rooden steen van Mekka en met diamanten. Hij weegt niet veel, maar zijn prijs is die van een koninkrijk; daar wordt hij op geschat, want hij is niet te koop; er zit een gouden nagel aan, die het bovenste lid van den pink bedekt.

Een hemelsche nagel is het,
Een godinnenagel;
De hemelsche vogel fladdert in de lucht,
En wil den glans der juweelen grijpen.

De roode mier klimt op den pinangpalm,
Een rank van de sirih valt en treft hem.
Als die edelsteen weg is,
Waar zal men een dergelijken vinden?

Er wordt gevochten, gestreden, gemoord,
Men wil den stoot ontwijken, maar valt machteloos neer.
Men zoekt en zoekt een dergelijk juweel,
Maar zijn glans maakt U duizelig.

Aldus is de prachtige ring aan den pink van den bruidegom. Voorts draagt hij een prachtigen *hoofddoek* vol diamanten, het is een bonte doek op Atjehsche wijze om het hoofd gewonden. De plooien zijn op allerlei wijze gerangschikt. De eene kant lijkt op een slapend blad, dat is toegevouwen, de andere kant gelijkt een bloem. Links en rechts wordt hij door gouden bloemen in evenwicht gehouden en zooals de hoeken gevouwen zijn, zoude men er verliefd op worden. Helt hij naar links, dan ziet men stoeiende kinderen, helt hij naar rechts, dan ziet men een gevecht tusschen hoofden; het is een geschenk van den Sultan van Malaka. Zoo is de prachtige hoofddoek van den bruidegom.

Ook is het een wonder in de oogen van ieder in het land, de kleederen van de *bruid* te zien en haar ragfijn gewaad. Zij, die daar leunt op het kussen, waarin de ring aan haren vinger zich afdrukt. Zij zit in haar vertrek, als in een gouden stad achter zilveren gordijnen, omringd door gouden bloemen, waar zij door de engelen wordt verzorgd. De kleur harer saroeng bekoort het oog en haar baadje glanst als een edelsteen en is bezet met juweelen en bloedkoraal, samengehouden door een lange, vorstelijke ceintuur met koraal er op. Voorts draagt zij zilveren armbanden en kettingen met zachtblauwen glans, die lieflijk is als een schijfje suikerriet. Haar kleed is veelkleurig en lief steken daarbij af de snoeren en halskettingen en de schitterende edelsteenen op de ringen; de juweelen der oorbellen zijn menigvuldig als de planten op den akker en men ziet daarop een draak afgebeeld, die grimmig kijkt; de diadeem in haar kapsel wordt door een draak vastgehouden.

Voorts heeft men haar *gezalfd* met welriekende olie. Eene achtenswaardige vrouw zalfde haar met onovertreffelijke olie, waarvan de geur geene grenzen kent, het was muskus en odeur, door pelgrims medegebracht van Mekka. Men ruikt dien geur nog, als men reeds een jaar op weg is, een maand zeilens. Hij gaat over den oceaan en de visschen zwemmen er op toe, hij dringt in de diepste wildernis en de tranen komen de rhinocerosvogels ervan in de oogen, hij gaat stroomaf naar de onafzienbare vlakte en de kwartels vallen er dood van, als of zij werden gespietst. Hij gaat naar de dorpen in 't gebergte en de vroolijke en levenslustige meisjes ruiken het daar; hij gaat naar de dorpen op de plateau's en de kinderen genieten ervan; hij komt ook hier en wordt gebruikt als balsem voor onze bruid.

De oude vrouw hanteert behendig het schepnet,
Het water in de badplaats golft ervan,
Zij vangt garnalen en kreeften.
De oude vrouw is knap in het kappen en
maakt een prachtige coiffure.

Het *kapsel* op de slapen gelijkt samenpakkende wolken, in den nek hangt het af als de loodjes van een net, op het voorhoofd is het als een rij mieren en in het midden als doorelkaar drijvende wolken, zij pakken zich samen en drijven dooreen, als wanneer de Zuidewind pas opsteekt.

De jonge bunzing werd door den Klinganeeschen vorst
Gestoken met een dolk.
De fijne haren, die het voorhoofd omzoomen,
Zijn als wolken, die uit het Noordoosten opkomen.

De roggen steken elkaar met hunne stekels,
Het water in de badplaats golft ervan.
Nu het kapsel der bruid zoo goed gelukt is,
Werkelijk, nu kunnen wij vroolijk van hart zijn.

Voorts nog het volgende:

Ziet, de oude vrouw nam het haar der bruid en voegde de lange haren bijeen als een bloemtuil. Zij zalfde die haren en gaf ze bevallige bochten, zooals de spoor van een vechthaan is omgebogen. Zij schikte en vlocht en het viel links naar beneden, als de garuda, die nederschiet; en zij stak er allerlei welriekende bloemen in. Ik geloof, al duurde het nog zoo lang, het zou haar nog niet vervelen.

Als de kraai zijn klauw kromt, zal hij nederstrijken,
Als de arend zich opricht, zal hij wegvliegen;
Links een schuit, die op het strand is gehaald,
Rechts een schip met gezwollen zeilen.
Als de lunangvogel neerstrijkt, gaat hij eten.
De kreeft loopt in schuinsche richting weg.

Aldus is onze bruid uitgedoscht.

Zooals boven reeds werd gezegd, is het luisteren naar het reciet dezer *padatö's* voor de inlanders een waar genot, en het spreekt vanzelf, dat voor ons, Hollanders, een goed deel van de bekoring die zij voor hen opleveren, verloren gaat, voornamelijk wel, omdat wij ons niet anders dan kunstmatig en bij benadering kunnen verplaatsen in de gedach-

ten van den Maleier. Daarbij komt nog, dat wij bij het luisteren onwillekeurig onze toevlucht nemen tot vertalen in onze moedertaal en het behoeft wel geen betoog, dat, waar wij het door den redenaar opgehangen Oostersch tafereel trachten na te schilderen met onze Europeesche verven, een groot deel van de plaatselijke kleur verloren gaat. Dit geldt dan ook van de gegeven vertalingen. Bij het overschenken in ons Europeesche vaatwerk, verloor de Indische drank veel van haar aroma.

Dit is onder anderen een gevolg van het feit, dat vele der uitdrukkingen alleen zijn opgenomen om de welluidendheid, zonder in verband te staan met den inhoud van de toast of de leidende gedachte, ja — dikwijls is de duidelijkheid van het gesprokene opgeofferd aan de zucht om het oor streelende woorden te gebruiken. Trouwens, bij de meeste *pantuns* of vierregelige versjes is de welluidendheid ook een groote factor, de twee eerste regels dienen òf als inleiding tot de twee volgende, die den zin moeten aangeven, òf staan daarmede in eenig verband, b. v. door eene analoge gedachte. Doch in vele gevallen ook bestaat er tusschen de eerste twee regels en de volgende volstrekt geene andere betrekking dan de rijmwoorden en heeft de soms geheel afwezige beteekenis der inleidende regels niets te maken met de hoofdgedachte van de *pantun*. *Altijd* echter doen de wetten van welluidendheid en rijm zich gelden. Voorts dient hier nog te worden opgemerkt, dat, waar oorspronkelijk de redevoeringen en de daarin voorkomende *pantuns* werden uitgesproken, dit in lateren tijd geschiedde onder begeleiding van den *rabanö*, den tamboerijn, zoodat er een zeker soort van cadans in werd opgenomen, door het slaan op den *rabanö* aangegeven.

Dit geldt zoowel van het proza als van de *pantuns*, waaruit de redevoeringen bestaan. Is nu eenmaal de cadans naast den eisch der welluidendheid opgenomen, dan schijnt de overgang van het *padatö-reciet* tot den dreunenden inlandschen zang al zeer gering.

In een *padatŏ* komen dus voor proza, gedichtjes en een soort rijmlooze verzen, en de bewering als zouden bij de inlandsche volken van den Indischen Archipel geene rijmlooze verzen voorkomen, schijnt dan ook aan twijfel onderhevig en zal kunnen worden tegengesproken.

Sommige gedeelten der medegedeelde *padatŏ*'s kunnen wel degelijk als zoodanig worden aangemerkt, want de maat, die *moest* ontstaan door het accompagnement der tamboerijnen, is aanwezig, terwijl het rijm ontbreekt. Als zoodanig citeeren wij o. a. uit de beschrijving van den broek des bruidegoms:

Guntiĕng Bugih, djarun Mangkasa,
Djahiʾ Bali, takat Malakŏ, enz.

en:

Maratuih tjamin mangaki
Maribu tjamin ninggangan.

voorts van de spiegeltjes:

Tjamin katjiĕʾnjŏ bakilapan,
Tjamin gadangnjŏ bagendengan,
Bungŏ (si) tabanjŏ bahèrèngan,
Dama tirihnjŏ batjintjangan,
Putjuăʾ rabuăngnjŏ batjantjongan, enz.

In het eerste citaat komen duidelijk deze maten voor:

— ◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡
— ◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡

en

◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡
◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡

Terwijl in het laatste het rijm reeds begint op te treden, blijft de maat in alle regels constant, n. l.:

— ◡ — ◡ — ◡ — — ◡

Nog duidelijker blijkt het aanwezig zijn van een vast terugkeerende maat uit de volgende regels, waarbij alle rijm ontbreekt.

Likè^s basikè^s andan dewi
Maheda tjamin bakuliliĕng.
Tiò^s sudui^s babungŏ tandjuăng
Basirè^s dan badjalŏ djalŏ.

en

Badjamba^s djamba^s kètè^s
Djambu kudarang kudarati.
Barambu rambu mutiarŏ
Sambat djŏ tjandai pandjang tudjuăh.

De eerste vier regels vertoonen de volgende maat:

(*a.*) — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑
(*b.*) ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑
(*a.*) — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑
(*b.*) ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑

De eerste en derde regel stemmen dus overeen, terwijl zulks met den tweeden en vierden ook het geval is. In de volgende vier regels verspringt de maat, aldus:

(*b.*) ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑
(*a.*) — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑
(*b.*) ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑
(*a.*) — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑

In het achtregelig citaat stemmen dus de regels: 1, 3, 6 en 8 overeen, zoo ook: 2, 4, 5 en 7.

Men zoude het onvolmaakte *pantuns* kunnen noemen, want maat en welluidendheid zijn aanwezig, slechts het rijm ontbreekt, maar wat zijn alleen in dit opzicht onvolmaakte *pantuns* anders dan rijmlooze verzen?

Wat de kunstmiddelen betreft, die de dichters dezer *padatŏ's* hebben aangewend om de door hen behandelde onderwerpen zooveel mogelijk te prijzen en ze aldus zoo hoog mogelijk in de appreciatie der toehoorders te doen stijgen, moet nog het volgende worden opgemerkt, vooral omdat deze wijze van schilderen ons eenigszins de mate van ontwikkeling der inlanders weergeeft. Voorop zij gesteld, dat de voordrager zich zeer bescheiden, ja, zelfs nederig moet voordoen, er zich voor moet wachten opzienwekkende

gebaren te maken of zeer luid te spreken. Met over den *rabanŏ* gebogen hoofd, binnensmonds sprekende, zoodat de voordracht voor ons, Europeanen, doodsch en niet zelden onduidelijk is, spreekt hij zijne hulde uit, en toont aldus zijne goede manieren. De nederigheid, de „zelfverlaging" (*marandahkan diri*), is een eerste vereischte van ieder in de Minangkabausche wereld, die aanspraak wil maken op wellevendheid, hooggeplaatsten zoowel als degenen, die in het publiek optreden, zooals de *tukang padatŏ*.

Het is een uitvloeisel van deze wet der welvoeglijkheid, die den aanvang der *padatŏ's* eentoonig doet zijn, waar de redenaar herhaaldelijk „duizendmaal vergeving" vraagt voor eventueele fouten in woordenkeuze of manieren en zichzelf „onwetend" en „nog een kleinen knaap" noemt. Doch behalve dit, wijst de inhoud der *padatŏ's* nog op een anderen karaktertrek, namelijk het gevoelig zijn voor lof, zelfs waar deze overdreven wordt en in vleierij ontaardt; zooals de natuurlijke hoffelijkheid bij de meeste Oostersche volken, zelfs al staan zij nog op een betrekkelijk lagen trap van beschaving, Westerlingen aangenaam aandoet, daar verkrijgt zij toch een kinderlijk karakter, wanneer wij opmerken, hoe overdreven vleiend de complimenten dikwijls zijn. Dat blijkt uit al de *padatŏ's* van het begin tot het einde en het schijnt overbodig op enkele passages te wijzen.

Onze begrippen „schoonheid" en „schoonheidszin" zijn ideeën, die de inlander als zoodanig niet kent. Vandaar, dat hij dikwijls verbaasd staat, wanneer wij onze bewondering te kennen geven voor een woest landschap of door de maan beschenen bergmeer. Om schoon te zijn, moet een object, wat het zij, nog aan andere voorwaarden voldoen.

Altijd moet de natuurmensch aan het begrip „schoon" een ander verbinden. Het gewone alledaagsche, bv. een zonsopkomst, een blauw bergmeer, is te gewoon om schoon te zijn. De begrippen, die met het idee „schoon" verbonden moeten worden, willen zij indruk maken op het gemoed van den inlander, kunnen verschillend zijn; wij

noemen slechts: nuttig, wonderdoend, vreemdsoortig, wellustig, moeilijk te verklaren, enz. De kunst, wat wij ideale kunst noemen, neemt geen afzonderlijke plaats in zijn denkvermogen in, doch deze is altijd gecombineerd met andere ideeën. Dit verdient nadere toelichting. In de eerste plaats willen wij wijzen op het feit, dat de dichter al heel spoedig zijne toevlucht neemt tot het schilderen van gevleugelde slangen, schorpioenen, visschen met gouden vinnen, duizendpooten, enz., zelfs op plaatsen, waar wij zulks zeer te onpas zouden noemen, b. v. bij een boom, die op het erf vóór het huis staat. Het komt niet in hem op, de fraaie lijn te schilderen, die de kruin van een boom maakt, of het donkere groen der bladeren of het fraaie gele hout en de witte geurige bloemen van den kamuniëng; neen, om „schoon" te zijn, of beter gezegd, om indruk te maken op onzen geest, moeten die bovennatuurlijke, ongeziene monsters erbij ter illustratie.

Deze dieren dienen volstrekt niet om het publiek schrik aan te jagen, maar veel meer om te doen uitkomen, dat de boom, aan wiens voet of in wiens takken zulke dieren zich ophouden en zich rustig nederleggen wonderdoend is en ongewone eigenschappen heeft, waar zulke machten zich kalm gedragen. En ziedaar de beteekenis van *tuah* en *batuah*. De vertaling: geluk aanbrengend of onkwetsbaarmakend [1]) is zeer onvoldoende; deze woorden duiden op eigenschappen, die een gevolg zijn van het *tuah*, dat immers in andere gevallen ook onheil kan aanbrengen aan andere personen of zaken, die aan het *batuah* zijnde voorwerp vijandig zouden zijn. *Batuah* wordt, hoewel niet geheel juist, wedergegeven door onze woorden: wonderdoend, tooverkracht bezittend, of nog beter: de macht bezittend om natuurkrachten en wetten op te heffen en gevolgen, die noodzakelijk schenen, te voorkomen.

Dat er geschubde draken zijn is bekend, doch dat die

1) VAN DER TOORN, Min. Mal. Woordenboek bij توه; KLINKERT, Nieuw Mal.-Ned. Zakwoordenboek bij *toewah*.

rustig nederliggen aan den voet van een boom, dat is ongewoon en maakt den meesten indruk op het publiek en gelukkig de eigenaar van zulk een *batuah*-boom —aldus denkt de inlander.

Men herkent hierin eenige overeenkomst met de kunst der Grieken van meer dan twintig eeuwen geleden. Wordt ons het gouden en elpenbeenen beeld van Athene, schitterend van edelsteenen, dat men aan Phidias toeschrijft niet beschreven als te dragen een sphinx en griffioenen op den helm? En lag er niet een slang aan hare voeten bij het schild? Wat kan het doel van den kunstenaar anders geweest zijn, dan voor den nadenkende attributen aan te brengen en voorstellingen op te wekken, die naast de „schoonheid" dienst moesten doen om indruk te maken?

Een schaterende bergrivier, die voorthuppelt over rotsen, omzoomd met bloemrijken boord, laat de bewondering van den natuurmensch slapen, maar ziet: die steenen zijn rond „als tot bollen gekneed", die platte, als „had een reus ze tot schijven gesneden". Dat is vreemd en ongewoon, daar trilt een snaar in zijn gemoed. Om het simpele schoone te leeren genieten moet men behooren tot een geslacht, dat de moeilijke ladder der beschaving heeft beklommen, dat telken male is teruggestort in onwetendheid en afgoderij en dat eindelijk heeft ingezien, dat de adoratie van het schoone, *omdat het schoon is*, en van het ware en het goede, de eenige bevredigende philosophie is.

Tot staving van de bovenstaande bewering omtrent het karakter van het schoonheidsbegrip, moet nog uit vele andere voorbeelden, die de *padatŏ's* opleveren, als bijzonder kenschetsend de beschrijving van het snijwerk worden aangehaald. Wij hebben hier te doen met het ook voor een Westersch oog niet van eenige kunstwaarde ontbloote houtsnijwerk, dat op de huizen en rijstschuren wordt aangetroffen, veelal met roode en goudverf gekleurd; het hoofdmotief wordt bijna altijd uitgemaakt door een rank, die zich bevallig slingert (*aka tjinŏ*), waaraan of waartusschen bladeren, veel al

varen- of mosbladeren, zijn aangebracht. Werkelijk hebben wij hierin eene uiting van primitieve decoratieve kunst te herkennen. Doch de dichter wil die niet als zoodanig erkennen; voor hem heeft dat snijwerk geene bijzondere waarde, wanneer daarop niet zijn afgebeeld: „leeuwen, die menschen eten", bovennatuurlijke vogels, schorpioenen, enz. Dat is dan ook het ideaal van den beeldenden kunstenaar, temeer volgens de inlandsche schatting te waardeeren, omdat leeuwen, garuda's, enz., niet anders dan door de phantasie kunnen worden gewerkt, daar men toch deze dieren, al bestaan ze, nimmer zag.

Een ander bewijs voor de stelling, dat de kunst geen afzonderlijk karakter draagt in de denkwijze van den inlander, volgt nog hieruit, dat bij de beschrijving van het huis b. v. men louter technische gegevens vindt; wel zijn die balken, palen en dwarslatten van zilver of goud, of van bijzondere afmetingen, dus duur, maar de uiting, dat een kleur, een vorm „schoon is", zoekt men tevergeefs. Niet het „schoone", zooals wij dat kennen, maakt indruk, maar een ander begrip moet telkens dienen ter aanvulling om het indrukwekkende op het gemoed weder te geven.

In een enkel geval schijnt de dichter der *padalŏ's* deze bewering te logenstraffen. n. l. waar hij met nadruk wijst op de symmetrie, die er heerscht, b. v. bij het arrangeeren der kommen en ketels: „als een vorst omringd door zijne volgelingen", „als een rij prinsessen, die uit het bad komen", en bij de beschrijving der daklatten valt hetzelfde optemerken. Toch, deze logenstraffing is, zooals gezegd, slechts schijnbaar, want het doel des dichters is volstrekt niet, die symmetrie te doen uitkomen als zoodanig, doch het ligt veel meer in zijne bedoeling te wijzen op het *doelmatige*, het nuttige van zulk een arrangement.

Zagen wij reeds, hoe men in de natuur het ongewone, het vreemde tracht weer te geven, om indruk te maken op het publiek, niet minder is zulks het geval, waar het geldt voorwerpen van dagelijksch gebruik als opmerkenswaardig

te prijzen. Het vreemde, uitheemsche moet tot aanbeveling dienen. Zoo lezen wij van een kain uit Patani, metaal van Trangganau, borden, die door de prinsessen van Kĕdah zijn gezonden, Bantĕnsche dakpunten, Chineesch, Djambisch, Balineesch of Arabisch naaiwerk, Atjehsch of Klinganeesch fluweel, Samarangschen, Boegineeschen of Ternataanschen snit, Makasaarsch fatsoen, en van borduursel van Palembang en Malaka.

De meest voor de hand liggende verklaring voor dit verschijnsel zoude wel zijn, dat de producten der kunstnijverheid uit die verre landen zooverre de inheemsche overtroffen, dat ze een zekere vermaardheid hadden verworven en dus als het non plus ultra bekend stonden. Doch het onhoudbare van deze onderstelling blijkt dadelijk, wanneer wordt opgemerkt, dat een Maleier van Midden-Sumatra nimmer metaal van Trangganau, Balineesch naaiwerk en Ternataansche baadjes, noch borduursel van Malaka heeft gezien. Welke conservatieve inlander zoude een baadje van Chineeschen snit willen dragen of dat aanhalen als het meest schoone costuum dat bestaat? Ja, nog sterker, de blikken dakpunten, iets typisch Minangkabausch, laat de dichter uit Bantĕn komen . . . . . . waar ze niet zijn. Alle geographische begrippen houden hier op en al die landen, waarvan men bij toeval de namen eens heeft opgevangen, dienen slechts ter illustratie; voorwerpen of kleederen, die uit die verre streken met zeldzaam voorkomende namen, komen, zoo moeilijk te verkrijgen zijn, kunnen niet anders dan bewondering afdwingen.

Niet het feit, dat de kleederen prachtig zijn, staat op den voorgrond, doch dit dient samen te gaan met het begrip, dat ze uitheemsch, zeldzaam, duur zijn; kenschetsend is de uitdrukking: „toen het patroon van de broek klaar was, heeft men den werkman gedood en niemand kan het meer namaken." Daarin ligt het maximum van pracht, de wedergade bestaat niet.

Zoo kunnen ook de padatŏ's het hunne bijdragen om een tipje van den sluier, die het inlandsche gemoed bedekt, op te lichten, omdat zij uitingen zijn van het volk; niet vervormde uitheemsche producten, maar voortgekomen direct uit de hoofden en harten der individuen, onder welke zij in zwang zijn. Doch behalve dat, leveren zij eene proeve van kinderlijke naiëve poëzie, die, als alles wat kinderlijk is, eene bekoring heeft en voor zich inneemt door de oprechtheid der bewonderende uitingen eener kinderziel.

Daar is tot nu toe weinig gelet op deze voor ons verstaanbare klanken van het inlandsche gemoed.

Het was een Fransch dichter (Victor Hugo, les Orientales, p. 266), die na een „Pantoum Malais" in zijne taal te hebben vertolkt, de woorden schreef, die wij bij het einde van de hier wedergegeven padatŏ's gaarne tot de onze maken:

„C'est une poignée de pierres précieuses, que nous prenons au hasard et à la hâte dans la grande mine d'Orient.

AJER HADJI (*Sum. Westkust*) 1896.

DE LANDSCHAPPEN

AAN DE

BOVEN-PINOH.

(*Wester-afdeeling van Borneo*)

DOOR

J. P. J. BARTH.

In voldoening aan eene opdracht van den Resident der Wester-afdeeling van Borneo, vertrok ik den 26en October 1894 van Nanga Pinoh, vergezeld van Raden Kerta Sari, hoofd van Kapala Gading, Pangeran Anom van Nanga Pak en Abang Edoet van Karangan Poeroen benevens Mas Soeta Laksana [Gani] van Kota Baroe.

De eerste was tijdens mijne voorbereiding voor de reis te Nanga Pinoh ten handel en wachtte mijn vertrek af, ten einde mij te kunnen vergezellen.

Mas Gani was door Pangeran Kesoema Anom van Kota Baroe afgezonden om mij te vergezellen; Pangeran Anom en Abang Edoet desgelijks door Pangeran Toemenggoeng van Nanga Pak.

Ieder hunner had een flinke daoep² [1]) medegebracht, die te mijner beschikking werd gesteld, hetzij tot persoonlijk gebruik, hetzij tot berging van mijne bagage en proviand.

Ik achtte het echter beter de reis met een prauw boeng te maken: Raden Kerta Sari bood zich aan als djoeroemoedi.

1) Soort vaartuig, waarvan het achterste gedeelte overdekt is.

Het was hoog water N. P. P. 5,1 M. Zeker is het hieraan toe te schrijven, dat ik weinig last had van de riams, als de Batoe Labai, de Batoe Grabak [lees: Engkĕraba'] en de Batoe Pĕnabak [lees: Kĕnĕbak], waarvan sprake is in een verslag van den controleur Gijsberts, die de Pinoh in Augustus 1871 opvoer. Op genoemde riams moesten bij de reis van controleur Gijsberts de prauwen ontladen worden en daardoor had men veel moeite om ze te passeeren.

Ik kwam dien dag, na te Soengai Mangat rust gehouden te hebben, tot aan de Riam Kĕnĕbak, alwaar de nacht aan den rivieroever werd doorgebracht.

Het is een vreemde gewaarwording aan de zandige bocht bij den linkeroever het water zich golfsgewijze tegen de zandstrook te zien rollen: een verschijnsel dat men bij opkomenden vloed aan het zeestrand ziet. Van de prauwen, die hier vastgelegd werden, kon dus met recht gezegd worden, dat zij zich op de golven wiegden: het ruischen en bruischen van het water, dat over de riam stroomde, volmaakte 's nachts de illusie, dat men zich aan het strand bevond.

Aan het boveneinde van de riam vindt men in het heldere water van de kleine soengai Kapoel een heerlijke badgelegenheid.

Afgelegd 25.5 K.M. in 10 u. 30 m. waaronder 2 u. rust alzoo gemiddeld 3 K.M. per uur.

Den 27 October was ieder, vroeg in de weer om de prauwen over de riam te trekken.

Om 6 u. 30 kon ik weer in mijn boeng stappen en ging de tocht verder.

Te Nanga Kĕlawai werd gerust.

Om 3 u. 10 bereikte ik Nanga Pak.

Ik zou deze plaats veel eerder bereikt hebben, ware ik onder weg niet opgehouden door de groote daoep's[2], die

slecht vooruit konden, en bovendien, daar zij nogal diep gingen, dikwijls tusschen de steenen vastraakten.

Al dadelijk trof uit de verte het gezicht van de Nederlandsche vlag, die op het mijn komst aankondigend geluid der tawă-tawă's onmiddellijk geheschen werd.

Aan de pangkalan [landingplaats] werd ik ingehaald door Pangeran Toemenggoeng en Raden Perbata benevens eenige andere meestal den een of anderen titel voerende personen, w. o. de oude Pangeran Soera, die tijdens de controleur Gijsberts deze plaats bezocht, hoofd van Nanga Pak, doch toenmaals naar Kotawaringin was.

Pangeran Toemenggoeng had eenig werk gemaakt van mijn komst; hij had een goed badvlot laten bouwen, bij de landingsplaats een trap uitgehouwen in den hoogen oever, terwijl de ruim 20 M. lange en 6 M. breede balai, waar ik ontvangen werd, en in een afgeschoten gedeelte logies vond, goed schoon was gemaakt en met veelkleurige tabirs behangen.

Deze balai is onmiddellijk vóór de, thans zeer bouwvallige, woning van Pangeran Toemenggoeng gelegen.

In de balai werd ik onthaald op eenige verfrissching: er werd in bitterglaasjes een drank voor gebracht, die naar de kleine glaasjes en kleur en schuim te oordeelen deed vermoeden, dat men champagne presenteerde.

Toen ik na de gebruikelijke uitnoodiging het bitterglaasje aan den mond bracht, bleek het evenwel slechts gewoon bier te bevatten....... [en dit uit bitterglaasjes!]

De kampong telde tijdens de reis van den Controleur Gijsberts 5 huizen en had een vervallen aanzien.

Zij is thans 11 huizen groot: het begrip „aanzien" is zeer betrekkelijk. Wanneer men Nanga Pak beschouwt als den zetel van een „vorst" zooals de Pinoh-hoofden destijds zich noemden en genoemd werden, dan, ja, is de uitdrukking „vervallen aanzien" ook thans nog op Nanga Pak van toepassing; doch beschouwt men het als een gewone kampong, dan maakt het met zijne omgeving van klapper- pinang- en

kapok-boomen, grazende karbouwen en koeien geen onderscheid met andere kampongs als b. v. in de Melawi.

Ter eere van mijn komst werd onmiddellijk een karbouw geslacht.

Afgelegd 16.5 K.M. in 9 u. 20 m. waaronder 1 u. rust, dus gemiddeld 1.99 K.M. per uur.

---

28 en 29 October bleef ik met het oog op mijne werkzaamheden te Nanga Pak.

Den 30en October vertrok ik van daar met het voornemen te Karangan Poeroen één dag te verblijven.

Om 7 uur van Nanga Pak vertrokken, bereikte ik om 9 uur Karangan Poeroen.

De Nederlandsche vlag werd ook hier geheschen; overigens bleek het, dat men niet de minste aanstalten had gemaakt voor mijn ontvangst.

De landingsplaats van deze vrij vervallen, uit 10 huizen bestaande, kampong was in slechten staat en gaf mij al dadelijk aanleiding Kjai Kerta, die mij ontving, hierop opmerkzaam te maken. Nu had ik wel is waar mijne komst niet schriftelijk aangekondigd, doch ik werd verwacht, en men zond mij mitsdien zelfs hulp in prauwen.

Den ouden Pangeran Moeda van Karangan Poeroen trof ik in een treurigen ziekelijken toestand aan: hij schijnt aan een hartkwaal te lijden, die hem dikwijls veel overlast aandoet. Hij lag ziek ter neder, niet in staat om op te zitten of een gesprek te voeren.

Degene die als zijn vertegenwoordiger in Maart j.l. met de andere Pinoh-hoofden zijn opwachting bij den Resident gemaakt heeft en beëedigd is met de evengenoemde Kjai Kerta en Abang Edoet n. l. Abang Lĕman, was afwezig. Niettegenstaande Pangeran Toemenggoeng van Nanga Pak hem op mijne komst geprepareerd had, was hij toch naar

Laman Tawa' gegaan om de bruiloft te vieren van zijne dochter met een „Oeti" van Kotawaringin.

Abang Edoet heeft zich van Karangan Poeroen afgezonderd om zich bij Nanga Pak of Laman Tawa' aan te sluiten.

De eenige dus, met wien ik de Karangan Poeroensche toestanden kon bespreken, was meergenoemde Kjai Kerta, die mij evenwel bleek een dom, onbeteekenend man te zijn, zoodat ik van hem niet kon te weten komen, wat ik gaarne nog plaatselijk onderzocht had.

Wel had Pangeran Moeda mij in dat opzicht van dienst kunnen zijn, maar zooals gezegd, was hij zeer ziek. Hij kon mij alleen van uit zijn legerstede de hand toereiken en mij „slamat" toewenschen.

Onder deze omstandigheden besloot ik, daar ik overigens uit andere bronnen reeds genoeg wist van Karangan Poeroen en het mij alleen speet, dat ik mijne aanteekeningen tot volledige zekerheid niet met inlichtingen van Pangeran Moeda kon confronteeren, verder te gaan.

Om 12 uur bereikte ik de uit 7 huizen bestaande kampong Kapala Gading, dat tot dusver als de zetel van het hoofd Raden Kerta Sari genoemd was.

Zijn eigenlijke woonplaats is echter Nanga Sasak in de Sajan-rivier.

Te Kapala Gading is onder dien Raden zekere Raden Mas Toemenggoeng kamponghoofd.

Om 3^{u} passeerde ik Gandis [1 huis].

Om 4^{u}. 30 kwam ik aan de uitmonding van de Soengai Sajan en een kwartier later, na het overtrekken der vaartuigen over de Riam Batoe Madoe, aan de kampong Nanga Sajan.

Afgelegd van Nanga Pak-Nanga Sajan 21 K.M. in 9^{u}. 30^{m}. waaronder 2^{u}. 30^{m}. rust, dus gemiddeld 3 K.M. per uur.

Op dit traject wees mij Raden Kerta Sari als grens van

zijn gebied met Karangan-Poeroen de Soengai Pĕningkal [aan welker monding de Batoe Pĕtĕnong] en met Nanga Sajan de Batoe Penjelampai aan.

Te Nanga Sajan werd ik ontvangen door Pangeran Ria en Pangeran Merta, die in 1867 genoemd werd als de ware radja van Nanga Sajan.

Dit is blijkbaar niet juist geweest; Pangeran Merta van Melawi-Dajaksche origine staat thans in geen andere betrekking tot Pangeran Ria dan dat zijn stiefzuster Oetin Temoei met Pangeran Ria gehuwd is; ook voorheen hebben noch Pangeran Merta noch zijn vader Pangeran krama over Sajan geregeerd, zij het ook, dat zij een daadwerkelijk aandeel in het bestuur hadden.

Pangeran Ria's pengirings [volgelingen]: Pangeran Laksamana [een jongere broeder van Pangeran Toemenggoeng van Nanga Pak] en Kjai Sri di Wangsa, die te Pontianak beëedigd waren, waren bij mijne komst afwezig.

Een paar uur later kwamen zij evenwel hunne opwachting maken: de eerste woont n. l. aan de Soengai Maris en de tweede was op zijn ladang.

Ook Pangeran Ria beweerde niets van mijn komst te hebben geweten; hij verzocht mij in zijne woning te logeeren, doch, hoewel nogal ruim, was zij zoo bedompt, dat ik liever mijn intrek nam in een daarnaast gelegen wegens den ladangarbeid, verlaten huisje.

Ik vond gelegenheid de zoogenaamde rijkssieraden van Nanga Sajan te bezichtigen: eenige daarvan, lansen, genaamd: Bĕsi koelin en Tandjoeng Ladan, zijn in het bezit van zekeren Raden Merta Kesoema, die een half uurtje van Nanga Sajan in de Sajan-rivier woont, en ook wel hoofd van Nanga Sajan genoemd wordt.

Pangeran Ria deelde mij mede, dat, niettegenstaande zijn herhaald verzoek, deze Raden die voorwerpen nooit aan hem, Pangeran, had willen ter hand stellen.

Onder deze Rijkssieraden, waartoe ook behoorden een gong [Belang Awat] van 6 d. M. diameter en een bronzen

lilla [tjerong van ± 7 d. M. lengte met sluitstuk] trof mij een pelita [Koeroeng Oedjoeng] van brons, zijnde een vierkant blad met tuitjes aan de vier hoeken voor lampepitjes, en waarop in het midden een soort rijtuig door 2 beesten [karbouwen?] getrokken.

In het rijtuig zit een persoon en vóór het rijtuig een koetsier. Het geheel is een anderhalve d. M. hoog.

Is deze pelita al een vreemd voorwerp [eenige scheuren in het blad wijzen op den ouderdom], nog eigenaardiger is de „Dara Melajoe" een bronzen Boeddha-beeldje ter hoogte van 2 d. M. Het stelt een vrouw voor met zes armen, gezeten op een zetel met rugleuning. Er is dus een hindoebeeld te Nanga Sajan, zij het ook niet dat, waarvan de Controleur Laging Tobias spreekt, n. l. van een steenen beeld, voorstellende een mensch met 3 hoofden, en dat mitsdien door den Heer Laging Tobias gehouden werd voor een Brahma-Vischnoe en Siwabeeld, en te Nanga Sajan op ± 3 uur gaans van den oever van de Pinoh verwijderd zou zijn; hieromtrent kon men mij niet de minste inlichtingen geven.

Van Nanga Sajan besloot ik Kota-Baroe te bereiken door de Sajan-rivier op te varen en daarna over land te gaan. Eensdeels was dit noodig omdat aan de uitwatering van de Soengai Sasak en de Sajan-rivier, te Nanga Sasak, de woonplaats van het hoofd Raden Kerta Sari gelegen is, anderdeels omdat ik ook eenige kennis wilde opdoen van de plaatselijke toestanden in dat gedeelte van het Pinohgebied.

Ik vertrok daartoe den 31^{en} October om 2^{u} 30 van Nanga Sajan en bereikte om 4^{u} 45 Nanga Sasak. Om 3^{u} passeerde ik de Soengai Kĕnĕka, de eenige vermeldingswaardige zijrivier van de Sajan op dit traject. De Soengai Sajan is zeer ondiep. Hare bedding bestaat voor een groot deel uit grint en hare stroom is zeer snel.

Op den hoek, gevormd door de Soengai Sajan en haren

rechter zijtak de Soengai Sasak, ligt de kampong Nanga Sasak, die 15 huizen telt. Daar is ook de woning van Raden Kerta Sari, voor welke aan een kleinen vlaggestok de hem geschonken Nederlandsche vlag waaide.

De Raden verwelkomde mij in zijne woning met de woorden: „Ik heb u tot hier gebracht, mijnheer, dank zij God zonder eenig letsel. Thans behouden hier aangekomen, stel ik mijn nederige woning, mijn kampong, mijn volk te uwer dispositie."

Ik nam mijn intrek in de vrij ruime woning van den Raden.

Mij werden de graven zijner voorouders een weinig landwaarts in gelegen, getoond.

Ook te Nanga Sasak werd wegens mijne komst een koe geslacht.

Opmerkelijk is de rijkdom aan rundvee in de Pinohstreek, op alle plaatsen zag ik kudden van dit vee en naar mij verhaald werd, bezitten de Dajaks ook veel rundvee.

Ik zag dit ook in de kampong Landau Kajoe Baoeng, een uit 11 huizen bestaande vestiging van Djoengkauw-Maleiers, 1½ uur stroomopwaarts van Nanga Sasak, aan de Soengai Sasak gelegen, waarheen ik mij den 1en November begaf.

De veestapel in die kampong alleen telt 60 beesten.

In het midden der kampong staat een mĕsdjid, de eerste die ik tot dusver op mijne reis zag.

Verder bovenstrooms zijn nog 6 huizen gelegen, terwijl zich daar ook 5 Pangin-Dajaksche huisgezinnen sinds ettelijke jaren gevestigd hebben.

Volgens eene in dit jaar bij gelegenheid van de opbrengst der pitrah [één gantang rijst per persoon] gehouden telling, zou, volgens Raden Kerta Sari het zielental der Djoengkau's 196 en dat der overige Mohammedaansche bewoners n. l. van Nanga Sasak en kapala Gading [die behooren tot de zoogenaamde bangsa Linoeh] 208 zielen bedragen. Buiten deze moeten er aan de oevers van de Soengai Sajan boven Nanga Sasah een 52 pintoe's Kĕnindjals wonen.

Gedurende mijn aanwezen te Nanga Sasak woei er 's middags steeds een hevige Westenwind, hetgeen de mededeeling van den waarnemenden Assistent-Resident von Gaffron in zijn welbekend rapport van Februari 1857, n. l. dat het Pinoh-gebied door een ringgebergte gevrijwaard is voor hevige winden [met de gevolgen van dien voor klimaat en landbouw] wel eenigszins logenstrafte.

Den 3 November vertrok ik 6u. 30 's morgens van Nanga Sasak, de Soengai Sajan opvarende. Ik werd wederom vergezeld door Raden Kerta Sari en zijn broeder Raden Poetra, die, als ik het zoo uitdrukken mag, nog een echte wildeman is.

Om 7u passeerde ik Batoe Goejoet met 6 Maleische woningen, bewoond door lieden van Nanga Sasak, aan den linker oever der Sajan-rivier.

Ik zag hier veel tengkawang-boomen. Men vertelde mij, dat de rijkdom aan deze boomen in de Pinoh zeer groot is, omdat men er dikwijls, op de ladangs ook tengkawang-vruchten uitzaait. Alleen uit de Sajan kan de oogst 10.000 gantang vruchten bedragen; een gantang geldt doorgaans $ 1.

Opmerkelijk is het, dat de boomen slechts om de 3 à 4 soms om de 7 à 8 jaren vrucht dragen.

Om 7u 45 passeerde ik boven Noesa Toedjoe de Soengai Marau, linker zijrivier van de Sajan, aan welker monding ik een gedurende den ladangbouw door Kĕnindjal-Dajaks verlaten betang van 8 pintoes aantrof.

Om 8 uur kwam ik aan de monding der Soengai Panganan [10 M. breed], mede een linker zijrivier van de Soengai-Sajan

Om 9u bereikte ik de pangkalan van het pad, dat over land naar Kota Baroe voert.

Onmiddellijk aanvaardde ik den tocht en kwam over uitgestrekte ladangs [waar de padi bijzonder goed stond], afgewisseld door oerbosch — waarin wij een paar malen, daar het pad zich verlegd had verdwaalden —, om 1u 45 aan de

Nanga Soengai Bĕsar, alwaar een Kenindjal-Dajaksche woning was van 3 lawangs, waarin wij zouden overnachten.

Het is bijkans onmogelijk een overzicht te krijgen van de bevolking in deze streken: de Dajaks [Kenindjals] wonen er zeer verspreid in temporaire woningen op hunne ladangs.

Den 4en November vertrok ik om 6u 45 van hier. Om 7u 30 passeerde ik te Kĕlópoek de betang van het Kenindjal-hoofd Raden Soera, 6 pintoe's tellende.

De bewoners waren echter op enkele oude personen na afwezig, op hunne ladangs.

De drassige bedding van de Soengai Kĕlópoek volgende, trok ik tegen 8u over de waterscheiding tusschen het stroomgebied van de Sajan-rivier en dat van de Soengai Sekotoe, die beneden Kota Baroe als rechter zijrivier in de Pinoh uitmondt.

Weldra daalde ik langs de eveneens drassige bedding van de Soengai Riri, een rechter zijtakje van de Soengai Sĕkotoe af en kwam, na 1/4 uur rust onderweg, ten 8u 40 aan de uit 5 lawangs bestaande betang van het Kenindjal-hoofd Pati Merta te Sĕkóroe, aan de bovenloop van de Soengai Riri.

Om 9u ging ik van hier en kwam 40 minuten later aan de betang van Pati Toembak, die 6 pintoe's telt en gelegen is aan de uitwatering van de Soengai Riri in de Sĕkotoe, die hier 9 M. breed is.

Van hier zakte ik om 2u met kleine sampans de Soengai Sĕkotoe af tot dicht bij hare uitmonding in de Pinoh n. l. tot Tĕlok Tapak, alwaar aan den rechteroever der Sĕkotoe de 7 lawangs tellende betang van het Kenindjal-hoofd Pati Pakoe gelegen is, en overnacht werd.

In de omgeving van al de bovengenoemde bĕtangs zag ik wederom vele koeien; te Telok Tapak zelfs een 20tal.

Hier vernam ik, dat Raden Inoeh van Madoeng op weg was om mij tegemoet te komen: hij wachtte mij op aan de laman Limau [Pati Merta] aan den bovenloop van de Soengai Kĕnaja, langs welken weg ik niet zou gaan. Ik

haastte mij den trouwen Gouvernementsdienaar [hij kreeg naar aanleiding van de Tebidah-excursie een tevredenheidsbetuiging] van mijn aanwezen te Telok-Tapak mededeeling te doen, met het bericht dat ik den volgenden morgen per sampan naar Kota Baroe zou vertrekken.

Met dezelfde djaloer [sampan zonder boorden] waarmede ik de Sĕhotoe afgevaren was, vertrok ik.

Den 5en November ten 6u 30 van Telok Tapak, vertrokken bereikte ik om 7u de monding der Sĕhotoe, van waar ik nu weer de Pinoh opging.

Ik was aanvankelijk wel eenigszins beducht de groote riams in de Pinoh, waarvan er nu nog ettelijke voor den boeg lagen, met zoo'n djaloer met 3 roeiers en één djoeroemoedi te passeeren. Doch als djoeroemoedi deed de vertrouwde Raden Kerta Sari dienst, die mij steeds trouw ter zijde had gestaan en dus was ik in veilige handen.

Al ras had ik gelegenheid op te merken, dat hoe kleiner sampan men heeft, hoe beter men daarmede de Pinoh kan opvaren. Men passeert de riams bij dat gedeelte waar geen golfslag is. Zoo noodig verlaten de roeiers en djoeroemoedi het vaartuig om het over of langs een door steenen gevormde geul te slepen en dan is men boven den riam en kan kalm doorroeien; doch nogmaals, van de behendigheid van den djoeroemoedi, o. a. bij het oversteken van den eenen naar den anderen oever, hangt alles af.

Behouden bereikte ik om 9u Kota Baroe, alwaar ik mijn intrek nam op een vlothuis [lanting] aan den hoek, gevormd door de uitwatering van de Soengai Tjina in de Pinoh; onderweg had ik reeds vernomen, dat die lanting voor mij in gereedheid was gebracht.

Nadat ik Pangeran Anom van mijn komst had doen onderrichten, kwam hij, vergezeld van eenige hoofden, w. o. Intji Osman, Penghoeloe, zijne opwachting maken.

Ik reciproceerde nog dienzelfden dag het bezoek.

Des namiddags kwam Raden Inoeh, die mijn briefje

ontvangen had, zich overtuigen of ik behouden op Kota Baroe was aangekomen.

Met het oog op mijne werkzaamheden bleef ik, 6 en 7 November te Kota Baroe, gedurende welken tijd ik diverse bezoeken ontving.

In den namiddag van den 6en kwam Kjai Mas Ria [een Sintanger, schoonvader van Pangeran Djaja van Nanga Sokan] zijne opwachting maken: hij was door Pangeran Djaja afgezonden om mij tegemoet te gaan en te vernemen of en wanneer ik naar Nanga Sokan zoude gaan.

's Avonds van dien dag werd ik ten huize van Pangeran Anom onthaald op een „djoget" vertooning.

Het is wel opmerkelijk, dat hier in deze binnenlanden de zoogenaamde Radja's er dansmeisjes op nahouden; dit schijnt een navolging te zijn van Kotawaringinsche gebruiken [1].

In aanmerking nemende, dat het hoofdinstrument voor de zangbegeleiding een rĕbab met 2 koperen snaren is, geheel het Javaansche type van dit instrument dragende, is de onderstelling niet gewaagd, dat bedoeld gebruik van Javaanschen oorsprong is, langs de Zuider- en Oosterafdeeling [Kotawaringin] hier ingevoerd.

Het dansen heeft op ongeveer dezelfde wijze plaats als bij de Javaansche dansmeisjes, met dit onderscheid, dat er niet zulk een rijkdom van bewegingen en passen bestaat als bij de Javaansche.

Overigens komt het „mengibing" [hier „mengigal" genoemd] voor evenals op Java.

Den 7 November overviel mij een hevige koorts.

8 November nog niet geheel hersteld, zoude ik 's morgens

---

1) Ook de Panĕmbahan van *Sintang* bezit er ettelijke.

mijn reis in de Boven Pinoh vervolgen, toen ik, in mijn boeng willende stappen, het ongeluk had, met het rechterbeen door een der planken van den vloer der lanting te zakken. Een uitstekende spijkerkop bracht mij bij die gelegenheid een pijnlijke wonde toe, waardoor het gaan mij in den eersten tijd zeer moeielijk viel.

Om 7u van Kota Baroe vertrokken, passeerde ik een uur later de Karangan Lawang Koeari, die volgens Madoeng de grenzen van deze negri benedenstrooms bepaalt.

Om 8u 45 bereikte ik Madoeng, dat met zijn tiental huizen een bijzonder armoedig aanzien heeft.

Raden Ira Kerta, wien ik beloofd had, dat ik bij hem zou afstappen, haalde mij bij zijn pangkalan in; zooals de gewoonte is bij officieele gelegenheden, was hij uitgedost in een geel zijden baadje, witten pantalon, waarover een sarong, benevens een gele muts met goud galon.

Een paar ontbloote lansen [1]) wier steel omwonden was met geel zijden lint, werden hem nagedragen.

Bij dit praalvertoon maakte ik met mijn ontbloot rechter been, waarover een verband was aangelegd, een komiek figuur.

Ik verontschuldigde mij bij Raden Ira Kerta, op mijn been wijzende, zeggende, dat het nu voor mij beter was rust te nemen en niet te loopen, zoodat ik hem voorstelde, dat ik nu maar verder zou gaan, en eerst bij terugkeer van de Boven-Pinoh bij hem zou afstappen.

Dat ik mijne reis wenschte te vervolgen, zonder bij hem een dag te verblijven, daar verzette zich Makota niet tegen; met de hem eigene woordenrijkheid betuigde hij, dat het aan den controleur „de Radja jang boengsoe in de Pinoh" [Hij erkent verder nog twee Radja's t. w. de Radja jang tengah d. i. de assistent Resident van Sintang en de Radja jang toea, d. i. de Resident] vrij stond, om diens reis te regelen, zooals deze verkoos, maar dat ik Madoeng zou pas-

1) Op mijne vraag, waarom die lansen ontbloot waren, beweerde Makota, dat hij zulks deed om de lanspunten niet te laten roesten.

seeren, zonder zij het ook slechts één stap in zijn woning te hebben gedaan, „om mij te overtuigen van de kameskinan [armoede] van Madoeng", daar had Makota geen ooren naar, al zoude hij mij op zijne schouders moeten dragen, als ik niet gaan kon!

Ik kon den hartelijken Makota niet voor het hoofd stooten en aanvaardde den pijnlijken gang langs den hoogen oeverwand, waarop zijn vervallen huisje stond.

Ik behoefde niet veel te praten; als naar gewoonte deed Makota zulks meer dan genoeg.

In de eerste plaats drukte hij zijn verontwaardiging uit, dat men mij te Kota Baroe gehuisvest had in een lanting, waar niet alles in orde was, zoodat ik door den vloer heengezakt was: als ik het toestond, wilde hij daarover Pangeran Anom van Kota Baroe onderhouden!

Verder had hij het druk over de topographische opname, de ontvangst op Pontianak enz. enz.

Ondertusschen was ook Raden Inoeh verschenen, mede in vol ornaat, waarbij vooral een licht blauwe tabbaard met geborduurde kraag, mouwopslagen en rug de aandacht trok.

Gebak werd er gepresenteerd en eenige flesschen bier kwamen voor den dag.

De quaestie om het edele vocht uit de flesschen in de glazen over te schenken, werd bij gemis aan een kurkentrekker op eenvoudige manier beslist n. l. door eerst op onhandige wijze met een parang te trachten de kurk uit te wippen, en toen dit niet gelukte, met hetzelfde instrument kort en bondig de hals van de flesch te slaan.

Door mijne ongesteldheid kon ik mij ditmaal niet naar behooren van mijn plicht kwijten om naar Inlandsch gebruik het noodige quantum zoetigheid te verorberen, doch ik maakte van de eerste gelegenheid, dat Makota's woordenvloed even ophield, gebruik om van hem afscheid te nemen ten einde mijne reis te vervolgen.

Hij vroeg of hij mij mocht vergezellen, doch toen ik wees naar Raden Kerta Sari, die als djoeroemoedi op mijn

vaartuig zat, was Makota overtuigd, dat dit geleide meer dan voldoende was. Nochtans gelastte hij Raden Inoeh mij tot aan de grenzen van zijn „gebied" te vergezellen.

Onder het drie keer strijken van de Nederlandsche vlag, die aan een behoorlijken vlaggestok voor Makota's woning hing, verliet ik om 10 uur Madoeng, na Intji Osman Panghoeloe, die mij namens Pangeran Anom van Kota Baroe tot Madoeng vergezeld had, voor zijn geleide te hebben bedankt. Aan de Nanga van de Soengai Mĕnsamban, tot waar de grenzen van Madoeng zich bovenstrooms zouden uitstrekken, werd, om te koken en het middagmaal te gebruiken, een uur rust gehouden; daarna nam ik van Raden Inoeh afscheid en ging verder. Om 1u 45 bereikte ik Nanga Sokan.

Ik had een sampan vooruitgezonden om mij, wegens mijne ongesteldheid bij Pangeran Djaja te verontschuldigen en hem te melden, dat ik Nanga Sokan niet zoude aandoen, maar mijne reis wenschte te vervolgen.

Onder denzelfden vlaggestok, die destijds te Nanga Sokan door den waarnemenden Assistent-Resident von Gaffron was opgericht, zag ik een groote menigte bijeen, aan welker hoofd Pangeran Djaja zich bevond.

Vergezeld van eenige volgelingen daalde hij tot de pangkalan af en verzocht mij dringend bij hem af te stappen, omdat hij zich anders niet zou weten te verantwoorden, dat hij den controleur ziek had laten passeeren zonder eerst te zijnent te herstellen.

Tegen zooveel aandrang was ik niet bestand en zoo bleef ik dien dag te Nanga Sokan, alwaar in de soerambi van de ruime woning van Pangeran Djaja met kadjangmatten een vertrek voor mij was afgeschoten.

Onder meer ontmoette ik hier den bejaarden Pangeran Setia, die 15 jaren geleden [8 Sapar 1297] ten behoeve van Pangeran Djaja afstand heeft gedaan van het bestuur over Nanga Sokan. Heden afgelegd van Kota-Baroe tot

Nanga Sokan 17 K. M. in 6_u 45, waaronder 3^u rust, dus gemiddeld 4.5 K. M. per uur.

Den 9[en] November bleef ik met het oog op mijne werkzaamheden te Nanga Sokan.

Een karbouw was den vorigen dag, ter eere van mijn komst, geslacht; een feestmaal werd heden aangericht.

'sAvonds werd ik onthaald op een dergelijke „djoget"-vertooning als te Kota Baroe.

Den 10[en] November vertrok ik om 7^u 45 van Nanga Sokan, vergezeld door Abang Mohammed Ali, schoonzoon van Pangeran Djaja, en Raden Kerta Boewana, welke lieden Pangeran Djaja mij ten geleide medegaf.

Om 8^u 45 passeerde ik de Kampong Mĕlana, om 10^u 10 de vrij groote riam Batoe Belimbing, om 10^u 15 de Kampong Baroe.

Te 11^u 50 kwam ik aan de Kampong Gĕlata (5 huizen), alwaar Pangeran Toemenggoeng van Nanga Pak bij zijne vrouw Dajang Lĕba inwoont.

Ik stapte hier even af en moest bij mijn vertrek (om 1^u) Pangeran Toemĕnggoeng beloven, dat ik hem aldaar met een bezoek zou vereeren daar hij mij, naar zijn zeggen, te Nanga Pak niet naar behooren had kunnen ontvangen, doch hier, waar zijn vrouw woonde, het verzuim hoopte te herstellen.

Ten 2^u 15 passeerde ik Nanga Tangkit, alwaar ik een zestal woningen van Laman Toeha-Dajaks zag en een woning van Pangeran Djaja, waar hij verblijft als hij deze plaats bezoekt.

Om 3^u 40 bereikte ik onder een kletterende regenbui de negri Laman Tawa, die op den zeer hoogen linkeroever der Pinoh is aangelegd en uit zes huizen bestaat w. o. de zeer ruime en hechte ijzerhouten woning van Pangeran Soema, die tijdens den controleur Gijsberts (1871) gebouwd werd.

Aan een bamboestaak ter zijde van die woning, zag ik de Nederlandsche vlag waaien.

Daar het zoo geweldig regende, zond ik Raden Kerta Sari naar Pangeran Soema, om hem van mijn komst te onderrichten, met de mededeeling, dat hij zijne opwachting niet behoefde te maken, maar dat ik verzocht de soerambi van een kamponghuisje voor mij te ontruimen; opdat ik daarin mijn intrek zou kunnen nemen.

Ik besloot hiertoe, omdat ik vernomen had, dat ten huize van Pangeran Soema de toebereidselen werden gemaakt voor het huwelijksfeest van Abang Leman's dochter met zekeren Oeti Oemar van Kotawaringin, zoodat ik zeker ongelegen zoude komen.

Al spoedig kwam Abang Leman van Karangan Poeroen, vergezeld van nog een ander, dien ik niet kende en die zich ook niet voorstelde [later vernam ik, dat hij Abang (?) Kasim heette en een Serawakker was, die zich te Laman Tawa' had gevestigd] zijne opwachting maken. Zij geleidden mij naar de ondertusschen voor mij in gereedheid gebrachte woning.

Afgelegd Nanga Sokan — Laman Tawa'. 25 K.M. in 8^u, waaronder 1^u 10^m rust, dus gemiddeld 3.7 K.M. per uur.

---

11 November. Den volgenden ochtend zond Pangeran Soema den zooeven bedoelden Serawakker tot mij met de vraag: „Wanneer ik bij Pangeran Soema zou gaan „menghadap."!"

Aan zulk een ontvangst van de Pinoh-hoofden niet gewoon, gaf ik ten antwoord, dat ik, indien mijne werkzaamheden zulks toelieten, Pangeran Soema zoude laten ontbieden.

Weinige oogenblikken nadat de Serawakker was heengegaan, kwam, ongevraagd, Pangeran Soema aan, als naar gewoonte, als gewoon Inlander gekleed, zonder eenig teeken dat hij een hoofd was.

Nadat ik hem te kennen had gegeven, dat ik om 10 uur hem een bezoek zoude komen brengen, vroeg hij verlof huiswaarts te gaan.

Om 10 uur begaf ik mij vergezeld van Raden Kerta Sari naar de woning van Pangeran Soema, die, gewapend met een kris,mij aan de trap verwelkomde, en aan de hand de soerambi binnenleidde.

Aan het boveneinde der soerambi was een klein laag tafeltje geplaatst en aan weerszijden daarvan twee zetels, zonder leuning.

In een halven kring zaten tegenover het tafeltje een twintigtal Inlanders gehurkt.

Pangeran Soema nam op een der zetels, aan het hoofdeinde van het tafeltje plaats en noodigde mij op den zetel tegenover hem plaats te nemen: het was het „menghadap" in den vollen zin van het woord, volgens het standpunt, dat de Pinoh-hoofden destijds als „zelfstandige Radja's" innamen!

Ik maakte hieraan dadelijk een einde, door den zetel, waarop ik plaats zoude nemen, zoodanig te verzetten, dat ik tegenover het volk kwam te zitten met Pangeran Soema aan mijne zijde.

Het gesprek vlotte niet best. Zonder eenige aanleiding, doelende op den afstand van het Pinoh-gebied door Kotawaringin aan het Gouvernement, sprak Pangeran Soema, dat zulks te wijten was aan de eigen „kĕbódóhan" en „salah" der Pinoh-radja's. Thans begrijpt hij niet meer, waaraan hij toe is [„sakarang saja bodoh, tiada mengarti lagi!"].

Ik gaf op deze ontboezemingen geen antwoord, en nadat een drank was gepresenteerd, die mij voorkwam een mengsel te zijn van gelijke deelen water, citroensap en suiker, nam ik afscheid.

De onbehoorlijke ontvangst deed mij Raden Kerta Sari in den arm nemen, dien ik in den namiddag naar Pangeran Soema zond om dezen onder vier oogen op een en ander te wijzen, en hem mijn spijt te kennen te geven, dat, nadat alle andere Pinoh-hoofden mij behoorlijk hadden ontvangen, ik te Laman Tawa dergelijke teleurstelling moest ondervinden. Ik liet

daarbij uitkomen, dat de onbehoorlijke ontvangst naar mijn inzien zeker minder te wijten was aan Pangeran Soema, dan wel aan zijne onderhoorigen, met name den Serawakker Kasim, waarom ik Pangeran Soema aanried geen gehoor te geven aan de inblazingen van dezen vreemden indringer.

Raden Kerta Sari kweet zich naar behooren van zijn taak, en weinige oogenblikken na zijn komst, verscheen Pangeran Soema om mij „ampoen" te vragen.

Nadat hij huiswaarts was gekeerd, zond ik hem, ten teeken van mijne goede bedoelingen te zijnen opzichte, een rol tabak als een kleine bijdrage tot het feest, dat men den volgenden dag zoude gaan vieren.

Dit cadeau werd gereciproceerd door eenige kippen.

Pangeran Soema trachtte mij over te halen bij het feest tegenwoordig te zijn, doch om te voorkomen, dat men daarvan den indruk zoude krijgen, als of de controleur was gekomen om te gaan „menghadap kerdjanja nikah Pangeran Soema" gaf ik te kennen dat mijne werkzaamheden mij zulks niet toelieten.

In den vroegen ochtend van den volgenden dag, 12 November, werd er een karbouw geslacht en mij een achterbout daarvan aangeboden door Pangeran Soema, die afscheid van mij kwam nemen.

Om 8 uur vertrok ik van Laman Tawa[5], en bereikte met een halt van 1u 30 onder weg, om 4u 30 Saka doewa, het vereenigingspunt van de beide voornaamste brontakken van de Pinoh-rivier t. w. de Soengai's Kapoewas en Mĕroeroeng.

Onder de hier en daar verspreide Dajaksche vestigingen op dit traject, is die aan de Nanga Ora met 6 huizen, de grootste.

Te Saka-doewa trof ik 4 Dajaksche woningen aan en 2 balai's van lieden, die van hier uit verder het binnenland ingaan voor de inzameling van boschproducten. Van eenigen hunner vernam ik, dat Pangeran Setia van Nanga Sokan van ieder zoodanig persoon vooraf de betaling van $ 3.— eischte. Deze heffing heb ik later verboden zooals men hierachter vermeld zal vinden.

Afgelegd van Laman Tawa tot Saka-doewa 26 K.M. in 8^u 30^m, waaronder 1^u 30^m rust, dus gemiddeld 3.7 K.M. per uur.

Den 13[en] November aanvaardde ik om 7^u 30 de terugreis, en kwam reeds om 11^u 45 te Laman Tawa, alwaar ik even ophield om Pangeran Soema, die thans zijn opwachting in mijn boeng maakte, te verzoeken den 18[en] November te Kota Baroe te zijn, alwaar ik een rapat wenschte te beleggen met alle Pinoh-hoofden.

Ik ging om 12^u verder en kwam $^3/_4$ uur later aan de Nanga Tangkit, waar ik dien dag verbleef om contact te krijgen met de aldaar en in de Soengai Tangkit wonende Dajaks.

Den 14[en] November voer ik de Soengai Tangkit op om de woonplaatsen der Pahang-Dajaks te bezoeken.

De Soengai Tangkit heeft bij de eerste bochten een vreedzaam en kalm aanzien, maar weldra begint een aaneenschakeling van stroomversnellingen, rolsteen- en grintbanken, die de vaart uiterst gevaarlijk maken.

Aanvankelijk passeerde ik mooie ladangs van de Laman Toeha-Dajaks met nette woningen.

De woonplaatsen der Pahangs, [6 huizen] vormden daarmede en met wat ik in de Boven-Pinoh van de aldaar wonende Dajaks, gezien heb, een schrille tegenstelling.

De lieden zijn hier in vergelijking met de andere stammen bepaald arm te noemen.

Nog moet ik vermelden, dat een half uurtje boven Nanga Tangkit de woning is gelegen van Abang Edoet, apanagehouder der Gerkadjang-Dajaks, die in Maart 1894 te Pontianak als volgeling van Abang Léman [Karangan Poeroen] werd beëedigd.

Om 9^u was ik weder te Nanga Tangkit terug, vertrok van daar ten 9^u 20 en kwam om 10^u te Gĕlata, alwaar ik volgens afspraak met Pangeran Toemenggoeng dien dag verbleef.

Wederom werd een koe geslacht ter eere van mijn komst, en 's avonds had na afloop van een feestmaal, nogmaals een „djoget",- uitvoering plaats.

Na Pangeran Toemenggoeng opgedragen te hebben den 18en te Kota Baroe te zijn, vertrok ik den 15en November om 8u van Gëlata en kwam om 9u 45 te Nanga Sokan.

Hier stapte ik even af bij Pangeran Djaja, mede om hem aan te zeggen op vorenbedoelden datum te Kota Baroe te zijn. Hij had er weinig ooren naar, en verzocht mij alle zaken, Nanga Sokan betreffende, op die plaats te willen afdoen, een verzoek, dat ik niet inwilligde.

Om 10u 50 vertrok ik van Nanga Sokan en bereikte om 12u Madoeng, alwaar ik volgens belofte, dien dag verbleef.

Bij mijne komst, werd ik ditmaal verwelkomd door een lillaschot, onmiddellijk gevolgd door explicatie „obat mertjon, toean!" van Makota. Dit was dan ook het eenige lillaschot op mijne geheele reis!

Ik had toen gelegenheid om de zoogenaamde rijkssieraden van Madoeng te bezichtigen.

Deze zijn:

1. Gëlang Taring Tëdoeng, een steenen ring, zwart wat het uitwendig aanzien betreft, doch groenachtig op de breuk.

2. Batoe Mata, het oog van een „Antoe", een stuk bergkristal.

Beide voorwerpen zou Karangga Ojoen (over wien later zal worden gesproken) tijdens hij aan het „bertapa" was, gekregen hebben.

3. Piring Pënjëng këlau, mede dateerende van Karangga Ojoen.

Het is een groen porceleinen bord van 1 d. M. middellijn, waarop drie ronde kleine bakjes in den vorm van een klaverblad vastzitten, en die respectievelijk dienen om met „tëpoeng tawar", kippen- en geiten-bloed gevuld te worden.

4. Tëmpoekoeng mintas Tandjoeng, een 0.6 c. M. dik, 1,5 d. M. lang, 9 c. M. breed stuk brons, dat cylindervormig is opgerold. Er wordt bij feestelijke gelegenheden

met een hertehoorn op geslagen om de watergeesten [déwata ajar] op te roepen, waaraan men een offer brengt.

Dit voorwerp zou daarom dikwijls door Kota Baroe en Nanga Sokan geleend worden.

5. Poentjak bĕmandi, een 1.5 M. lang stuk knoestig ijzerhout, dat bij offers ter versiering geplaatst wordt op het huisje [Maligai, Pamoedja], waarin de offeranden nedergelegd worden.

6. Pĕnimbang Mas [Tĕradjoe] een klein koperen weegschaaltje.

7. Gantang Lawai, een kleine bronzen gantang.

Nos. 6 en 7 zouden gediend hebben om de haçil der Dajaks af te meten, toen hunne stammen nog aan Madoeng ondergeschikt waren.

8. Een lans, afkomstig van Panĕmbahan Tjaja Poelau Kĕmbang.

9. Een lans, afkomstig van Toemĕnggoeng Toeban, een der eerste Dajaksche hoofden in de Pinoh.

De lanspunt zou van Pinoh-ijzer zijn.

Nos. 8 en 9 zijn de hiervoren op pagina 593 genoemde lansen.

10. Een zwaard, almede een poesaka.

De genoemde voorwerpen zijn deels in het bezit van Raden Ira Kerta, deels in dat van Raden Inoeh.

Verder bezit Raden Ira Kerta een porceleinen potje, waarin een steen, die er niet uit kan.

Dit voorwerp werd tijdens „bertapa" gevonden en Makota beweert, dat zoo lang de steen nog in het potje zit, er met Madoeng en de zijnen niets kwaads kan gebeuren.

Meer vrijzinnig hierover redeneerende, verklaarde Makota, dat hij zelf aan de toovermacht van het potje niet geloofde, maar het toch geen kwaad kon, dat dit voorwerp die vermaardheid had tegenover de bevolking n. l. „akan mĕnĕtapkan hati" in tijden van nood en gevaar.

Die opinie belet hem echter niet trouw om de 40 dagen zich te overtuigen, dat de steen nog in het potje zit.

Hoe ik er ook tegen protesteerde [1]) er werd ter mijner eer weder een koe geslacht en een feestmaal aangericht.

Den 16^{en} November 's morgens ten 8^{u} 20 keerde ik naar Kota Baroe terug, alwaar ik om 9^{u} 5 aankwam.

Onderweg kwam weder Intji Osman Panghoeloe namens Pangeran Anom mij tegemoet.

Gedurende dezen dag en den volgenden [17 November] prepareerde ik mij voor de rapat, die den 18^{en} een aanvang zou nemen.

18—23 November. Den 18^{en} November waren alle Pinoh-hoofden, met uitzondering van Pangeran Moeda van Karangan Poeroen, die nog steeds ziek was, zoo mede vele Dajaksche hoofden te Kota Baroe vereenigd en hield ik met de negri-hoofden v/m 18 t/m 23 November een rapat, waarin o. m. de navolgende zaken behandeld werden:

1^{e} de grenzen van het Pinoh gebied met het rijk Sintang.

2^{e}. de grenzen der negris in de Pinoh onderling.

3^{e}. het rechtswezen.

4^{e}. de inkomsten der hoofden met name: de haçil der Dajaksche bevolking, de haçil van verzamelde boschproducten, de heerendiensten, naar aloud gebruik door de Maleische als Dajaksch bevolking te praesteeren.

Wijl de gegevens in deze rapat verzameld en de regelingen, die ik in overleg met de rapat onder nadere goedkeuring getroffen heb, verwerkt zijn in de „Nota" betreffende het Pinoh gebied, veroorloof ik mij kortheidshalve daaraan te refereeren.

1) Abang Makota is lang niet wel gesteld. De inkomsten, die de andere hoofden van hun Dajaks genieten, mist hij geheel, daar er slechts eenige Kĕnindjals op Madoeng's gebied wonen, die tot dusver niet haçilplichtig waren. Een vrij aanzienlijke bron van inkomst levert hem echter de rhinocerossenjacht op; hij betaalt aan ieder, die hem een spoor van dit wild aanwijst $ 2 a 3, naarmate van de grootte der voetstappen. En zelden keert Makota zonder buit van de jacht terug!

De rapat liep in de beste orde af. Een oogenblik dreigde die verstoord te worden, toen Raden Ira Kerta Makota van Madoeng op een deel van alle apanages aanspraak maakte. Nadat de vergadering dien dag uiteen was gegaan, onderhield ik hem daarover, en zag hij in, dat hij verkeerd had gehandeld. Op mijne daarop gestelde vraag of hij verkoos een „djalan baik" of „djahat", was hij dan ook onmiddellijk met zijn antwoord gereed: „Djalan baik!" Ik gelastte hem toen aan Pangeran Soema, zijnde het oudste der aanwezige Pinoh-hoofden, vergiffenis te vragen voor zijne ongepaste uitlatingen. Makota deed zulks en de volgende dagen kon de rapat ongestoord voortgaan.

Eenige moeite had ik om een haçilregeling te treffen voor de van Sintang verhuisde Kĕnindjal-Dajaks, die tot dusver van die verplichting waren vrijgesteld. Zij toonden mij n. l. een schriftuur, dat 27 jaren geleden (1285), door Pangeran Sĕtia van Nanga Sokan was opgemaakt en de geschiedenis behelst van de verhuizing der Kĕnindjals uit Sintang en de overeenkomst door hen met eenige Pinoh-radja's gesloten.

Die verhuizing had plaats tijdens Raden Adi, Raden Moelaja en Abang Djarah bestuurders waren, respectievelijk van Kota Baroe, Madoeng en Nanga Sokan. Deze drie hoofden verzochten de Kĕnindjals, die van zins waren naar Pantai Kĕboerai Tandjoeng Kĕbaoeng [1]) te trekken, zich in hun gebied te vestigen. Er werd een overeenkomst tusschen die hoofden en de Kĕnindjals gesloten, die een achttal punten bevatte tot regeling hunner onderlinge verhouding, in algemeenen zin neerkomende op „moefakat" op leven en dood.

Van de Kĕnindjals zouden die hoofden geen haçil heffen en hun werd als woonplaats afgestaan de streek, begrepen

---

1) Deze streek moet ergens in het Sĕrojansche liggen.

tusschen de Soengai's Sĕkotoe en Betangai aan den rechteroever der Pinoh. De overeenkomst werd met dure eeden bezworen en de Kĕnindjals kregen ter bezegeling daarvan de z. g. „benang pĕkat", zijnde een ± 6 M. lang en ruim 1 M. breed stuk katoen, waarop een (Javaansche) wajang-geschiedenis staat afgebeeld.

Dit eigenaardig stuk doek kreeg ik ook te zien: onder de afgebeelde figuren herkende ik o. a. die van Anóman.

Op grond nu van die overeenkomst, achtten zich de Kĕnindjals niet verantwoord, indien er andere regelingen getroffen werden; eerst nadat ik hen overtuigd had, dat ik hen van den gezworen eed ontslagen rekende, stelden zij het bovengenoemde, door Pangeran Setia opgemaakte schriftuur in mijne handen, doch verzochten zij de „benang pĕkat" als herinnering te mogen behouden.

Alstoen hadden zij geen bezwaar de nieuwe haçilregeling te beëedigen [19 November].

Aan mijn voornemen om over de Soengai's Tjina en Bĕlimbing naar mijne standplaats terug te keeren, kon ik geen gevolg geven, omdat mijne beenwond nog niet genezen was en ik dus niet in staat was om de waterscheiding tusschen genoemde rivieren over te trekken.

Trouwens daartoe bestond, naar de door mij ingewonnen berichten voor alsnog geen noodzakelijkheid.

Vergezeld van Raden Inoeh van Madoeng, Mas Gani van Kota Baroe en Pangeran Kĕsoema Anom van Nanga Pak, aanvaardde ik in den vroegen morgen van den 24en November met een groote daoep-daoep de terugreis naar Nanga Pinoh.

Om 6u 30 van Kota Baroe vertrokken, bereikte ik met hoogen waterstand Nanga Pinoh ten 3u 30 namiddag.

Raden Kerta Sari vergezelde mij nog tot Nanga-Sajan, alwaar hij afscheid van mij nam.

I. Het Land.

Onder het Pinoh-gebied verstond men eertijds het stroomgebied van de Pinoh-rivier [1]) tot aan hare uitwatering in de Soengai Mĕlawi, alwaar zijne grenzen waren: Oostelijk, de Soengai Kĕloebang, even boven-, en Westelijk, de Soengai Kenjihap, even benedenstrooms Nanga-Pinoh. Beide laatstgenoemde Soengai's zijn linker zijriviertjes der Soengai Mĕlawi.

Blijkens de Nota van den Assistent-Resident von Gaffron (28 Februari 1857) moest het aan Sintang in het jaar 1846 gelukt zijn „het beneden gedeelte van Pinoh tot aan den „waterval Kĕnĕba' toe, te overmeesteren en aan zijn grondgebied te hechten."

Blijkens de Nota van den controleur der Melawi, Kuhr, [dd. 12 November 1890] werd „eindelijk in 1846 onder het „bestuur van Pangeran Adipati en den Mangkoe Boemi „Pangeran Ratoe Kĕsoema Negara van Sintang, te Nanga „Han (Pinoh) de overeenkomst gesloten, waarbij aan de aan „Sintang belastingplichtige Kĕbahan-Dajaks, door de Radja's „van de Pinohstreek werd afgestaan: de geheele strook „benoorden de lijn van de Riam Pelandoek in de Pinoh„rivier getrokken, *rechts*: over de Sengkoewang noentang „[twee Sengkawang-boomen, welke tegenover elkaar aan „den bovenloop van de Soengai Pengarisik groeien] naar „de Oeloe Ella, en *links*: over Sĕpan Roenting ten zuiden „van de Boekit Beloeboek gelegen, naar de Oeloe Kĕnĕbak „[zijtak van de Bĕlimbing-rivier] en van daar naar de Oeloe„Bĕlimbing."

Genoemde controleur verwijst tot staving zijner beweringen naar het bovenaangehaalde rapport van den waarnemenden Assistent-Resident von Gaffron dd. 28 Februari 1857 en de brieven van den controleur der Melawi dd. 29 Augustus en 24 September 1867, Nos. 217 en 271.

Ik moet in dezen op eenige onjuistheden wijzen:

---

[1]) Verklaring van alle Pinoh-hoofden in November 1894. Zie ook missive controleur van de Melawi dd. 24 September 1867, No. 271.

1e. In het bedoelde rapport van den Assistent-Resident van Gaffron staat niets anders dan wat ik hierboven citeerde, n. l. dat het aan Sintang in 1846 gelukt was het benedengedeelte van de Pinoh tot aan den waterval Kĕnĕbă te vermeesteren.

Deze waterval [riam] ligt op 25.5 K. M. van Nanga Pinoh, terwijl de door den controleur Kuhr genoemde Riam Pelandoek 33 K. M. van Nanga Pinoh verwijderd is.

In dat rapport wordt dan ook niet gesproken van een Iban-verdrag, evenmin van de door den controleur Kuhr genoemde grenzen.

Dit geschiedt ook niet in de twee andere door den Heer Kuhr aangehaalde stukken.

Immers in de missive van den controleur der Melawi dd. 29 Augustus 1867 No. 217 staat alleen: „dat volgens een brief, „door Pangeran Pakoe van Nanga-Sokan (Pinoh) aan den „Panembahan van Sintang geschreven, en ook volgens een„parige verklaring van alle Pinoh hoofden de toestand van „de Pinoh de volgende is:

[Volgt een opgave der Rijkjes in de Pinoh zonder grensaanduiding; daarna:]

„Bij een verdrag met den vorigen vorst van Sintang „Pangeran Adipati te Kwalla Keban" [lees: Nanga Iban] „gesloten, hebben deze vorstjes zich verbonden om bij ge„wichtige voorvallen in de Sintangsche vorstenfamilie, als „troonsbestijging, huwelijk, overlijden, oorlog: enz: naar „Sintang te komen en naar omstandigheden, hetzij hunne „diensten, hetzij kleine geschenken aan te bieden.

„Hiertoe hebben zij zich verbonden, omdat de Maleiers „in de Pinoh van afkomst bijna zonder uitzondering Sin„tangers zijn."

Van grenzen dus hoegenaamd geen sprake.

Integendeel, in de door den controleur Kuhr aangehaalde missive 24 September 1867, No. 271, staat zelfs:

„Door de landstreek Pinoh wordt alhier verstaan het geheele „stroomgebied van de rivier de Pinoh. . . . .

„Vele zijriviertjes als de Soengai's Koli, Sokan Kelawai „(!), Mangat, Ieban vallen meest alle aan den rechteroever „in de Pinoh".

De uitdrukking „geheele stroomgebied" eischt geen commentaar. Maar bovendien wordt onder de rivieren, die in dat gebied begrepen zijn, de Soengai Kĕlawai genoemd, terwijl volgens de door den controleur Kuhr aangewezen grenzen die rivier buiten het Pinoh- gebied zoude vallen.

Doch er is meer:

Niettegenstaande al mijne nasporingen omtrent het z. g. Iban-verdrag wisten de Pinoh-hoofden mij niet de minste inlichtingen dienaangaande te geven, vooral niet waar het betreft de grenzen van het Pinoh-gebied met het Sintangsche rijk.

De grenzen, zooals ze neergesteld zijn door den controleur Kuhr kunnen dus niet anders dan door het Rijk Sintang zelve getrokken zijn, dat, hetzij door oorlogen [referte meerbedoeld Rapport van den Heer von Gaffron], hetzij door uitbreiding van zijn politieken invloed [met name door Raden Toemenggoeng, vader van het tegenwoordige hoofd te Nanga-Pinoh, Mas Sĕtia Moeda, die naar aanleiding der door hem aan het Gouvernement in den opstand van Pangeran Mas, 1864—1867, bewezen diensten met een zilveren medaille is begiftigd], maar vooral na de stichting van Nanga-Pinoh, d. i. de plaatsing van een Gouvernements ambtenaar en het leggen eener militaire bezetting op die plaats, macht gekregen heeft over het beneden gedeelte van de Pinoh, alwaar vele Sintangsche onderdanen zich vestigden.

Deze onderdanen bleven onder Sintang's heerschappij ten teeken waarvan zij de gebruikelijke haçil betaalden.

De Pinoh-hoofden maakten tegen deze vestigingen geen bezwaar; want, zooals de Heer Laging Tobias in zijne missive 29 Augustus 1867, No. 217, m. i. terecht aanteekent, zijn de quaesties omtrent rechten op bepaalde stukken grondgebied minder geprononceerd dan die omtrent de heerschappij over den eenen of anderen Dajakschen stam.

Alle andere meer of minder juiste argumenten voor deze stelling daargelaten, is het feit, dat een vorst van zijne Dajaks meer profijt trekt dan van het grondgebied waarop zij gevestigd zijn, ten deze m. i. afdoende.

Slechts dan komen quaesties over bepaalde strooken gebied wanneer het b. v. geldt de inning van de haçil van in die streken verzamelde boschproducten.

In dit opzicht komen dan ook het eerste rijkje in de Pinoh [Nanga-Pak] en Sintang dikwijls in botsing.

Op grond van zijn evengemelde aanspraken rekent Sintang de Soengai Kĕlawai tot zijn gebied te behooren en heft dan ook de haçil sapoeloeh satoe [tiendrecht] van in die streken door vreemdelingen verzamelde boschproducten. Dit recht is door den Assistent-Resident Laging Tobias in een z. g. soerat tjap — afgegeven aan wijlen Raden Toemenggoeng, hoofd te Nanga-Pinoh en na diens overlijden overgegaan op Abang Hoet [de tegenwoordige Panembahan van Sintang]— uitdrukkelijk erkend; doch deze erkentenis kan niet anders dan éénzijdig geweest zijn, n. l. met de bedoeling om Sintang's invloed in de Pinoh geleidelijk uit te breiden en daaraan vasten voet te geven.

Zooals ik heb trachten aan te toonen, kan er geen andere reden voor zijn; want van een afstand door de Pinoh-hoofden van een deel van het Pinoh-gebied is geen enkel bewijs.

Geen wonder, dat waar zich wel eens quaesties over het recht op de haçil van boschproducten in de Soengai Kĕlawai, voordoen, deze steeds nauw samenhangen met eene grensquaestie.

Sinds de uitreiking van den soerat tjap door den Assistent-Resident Laging Tobias, deed zulk eene quaestie zich het eerst voor in het begin van 1886, toen Abang Boendau [toenmaals Raden Nata, thans Pangeran Toemenggoeng Soekma Nagara] hoofd van Nanga Pak, zich de haçil toeeigende van door Sintangers in het Kĕlawaigebied verzamelde boschproducten.

Dit geschil is beslecht doordat Abang Boendau aannam:

1e. De haçil sapoeloeh satoe van de in de Kĕlawai verzamelde boschproducten aan Abang Itoet af te staan;

2e. Dat de grens van het Pinoh-gebied met Sintang de Riam Pĕlandoek is, zoodat de Kĕlawai tot het gebied van Sintang behoort, en zulks nadat de controleur hem een en ander „overtuigend bewezen" had.

Ook de Assistent-Resident gaf te voren te kennen dat volgens „zijn weten de Pinoh zeker tot en met Kĕlawai aan „Sintang behoort."

Waaruit beide ambtenaren hunne „overtuiging" en „wetenschap" putten, anders dan uit de eenzijdige verklaringen van Sintang, gesanctionneerd door den Assistent-Resident Laging Tobias in zijn bovengenoemde „soerat tjap," kan ik niet verklaren.

Dat Abang Boendau in 1886 de schikkingen van den controleur aannam, bewijst nog niets: hij kan daartoe besloten hebben, omdat er niets anders op zat en heeft, zooals het bij den Maleier meer gaat, waarschijnlijk eerst „ja" gezegd, toen hij merkte door het zeggen van „neen" in moeielijkheden te zullen geraken, met de nevenbedoeling evenwel om te gunstiger tijd op dat „ja" terug te komen.

Zijn handeling kan dus niets anders zijn geweest dan een cessie, wat zeer verklaarbaar is bij de opvatting der Pinoh-hoofden, dat zij onder geen anderen vorst stonden [zelfs niet onder dien van Kotawaringin] en dat hunne verhouding tot de het Pinoh-gebied begrenzende rijken [Sintang, Kotawaringin, Matan] met „moepakat", moet worden aangeduid.

Met het vorenstaande voor oogen, acht ik evenwel een maatregel tot het doen herleven van den alouden toestand, n. l. dat onder het Pinoh-gebied verstaan moet worden: het geheele stroomgebied van de Pinoh-rivier tot aan hare uitwatering in de Soengai Melawi, of tot aan de Riam Kĕnëba [blijkens de mededeeling van den Assistent-Resident Von Gaffron] niet wenschelijk.

Beter komt het mij voor als grenspunt de Riam Pĕlandoek te behouden; het trekken van een lijn, die van de Riam Pĕlandoek over de Sengkoewang Noentang in de Soengai Pĕngĕrisik [Soengai Boli] naar de Oeloe Ella gaat, is m. i. echter te verwerpen: eerstens omdat zij een kunstmatige grens is; ten tweede omdat zij de Kĕlawai snijdt, wat zeker niet de bedoeling geweest is, toen de Assistent-Resident Laging Tobias de meerbedoelde soerat tjap uitvaardigde en wat niet voorzien is kunnen worden door het gemis aan kaarten. Die bedoeling was immers, dat de Soengai Kĕlawai tot Sintang zou gerekend worden.

Neemt men verder de omstandigheid in aanmerking, dat Soengai Boli bewoond is door lieden van Nanga Pak dan verdient aanbeveling de grenzen van het Pinoh-gebied met het landschap Sintang vast te stellen als volgt:

A. Aan den rechteroever der Pinoh-rivier:

Het stroomgebied van de Soengai Kĕlawai maakt een deel uit van het landschap Sintang, met uitzondering van het stroomgebied van de Soengai Boli of Pĕnggĕri sik [linker zijtak van de Soengai Kĕlawai] dat behoort tot het Pinoh-gebied [Nanga Pak].

Van Nanga Boli tot aan Nanga Kĕlawai ressorteert de landstreek rechtsafwaarts tot Sintang, en links afwaarts tot het Pinoh-gebied [Nanga Pak].

B. De grenzen van Sintang met het Pinoh gebied aan den linker oever der Pinoh rivier kunnen in hoofdzaak onveranderd blijven; alleen eene nauwkeuriger omschrijving is noodig.

Ik geef daarom in overweging die grenzen vast te stellen als volgt:

Van de Riam Pĕlandoek [aan de N. Kĕlawai] over de Boekits Bĕloeboek, Tĕngang en Sandak Berajoen, en verder over het waterscheidend gedeelte tusschen het stroomgebied van de Bĕlimbing- en dat van de Pinoh-rivier.

Andere grenzen van het Pinoh-gebied, met omliggende rijken [Kotawaringin en Matan] zijn er niet te regelen.

Van ouds gold de waterscheiding, die de Pinoh-rivier van de rivieren in het gebied van Kotawaringin en Matan scheidde, als grens met die landschappen, en hierover is nooit quaestie geweest.

B. Grootte.

De vlakte-inhoud van het Pinoh-gebied werd door den Assistent-Resident von Gaffron geschat op ± 70 □ G. M.

Volgens de statistieke kaart van Melvill is het geheele stroom gebied 90.6 □ G. M.

Juistere opgaven ontbreken thans nog, wijl de geheele opname van het Pinoh-gebied nog niet is afgeloopen.

C. Landschappen.

Het Pinoh-gebied, dat ingevolge artikel 1 van het Gouvernementsbesluit dd. 6 September 1894, No. 1, aan de Residentie Westerafdeeling van Borneo is toegevoegd, bestaat, van benedenstrooms af, uit de volgende landschappen:

1e Nanga-Pak.
2 Karangan Poeroen.
3 Kapala Gading.
4 Nanga Sajan.
5 Kota Baroe.
6 Madoeng.
7 Nanga Sokan of Soekan en
8 Laman Tawa.

De uitdrukking „landschappen" is eigenlijk niet geheel juist: zij doet veronderstellen: deelen, die op bepaalde wijze van elkander gescheiden zijn En dit is zoo niet.

Van grenzen dier acht negri's is geen sprake: in elke negri (Kampong) voert een z. g. Radja het gezag, en dit gezag strekt zich niet zoo zeer uit over een bepaald grondgebied als wel over de lieden, die hem aanhooren [het woord

„onderdaan" kan hierbij niet wel gebezigd worden] zoo wel Maleiers als Dajaks.

Alleen tot zoover de aanplantingen van deze lieden zich uitstrekken, weet men in de meeste gevallen te spreken van een z. g. „watas tanaman".

Grensquaesties tusschen de verschillende negri's kwamen dan ook nooit voor: wel geschillen nopens de heerschappij over onderhoorigen.

Zoo is b. v. de negri Laman Tawa boven Nanga Sokan alleen ontstaan, doordat een der hoofden van Nanga Pak zich aldaar vestigde, om toezicht te houden op het door de Laman Tawa-Dajaks geregeld opbrengen der door hen verschuldigde belastingen [„akan menoenggoe Dajak"]. Deze vestiging werd door Nanga Sokan getolereerd, zonder meer.

Een ander voorbeeld, dat er van grenzen geen sprake is, is o. a. dat Kota Baroe, Dajaks bezit die in de Soengai Sokan wonen, een rivier, die men toch zeker tot het gebied van de negri Nanga-Sokan rekent.

Desgelijks maakt Kota Baroe aanspraak op de heerschappij over de „orang Djoengkau" [tot den Islam bekeerde Dajaks van Sintangschen oorsprong], die in de Soengai Sasak, een zijtak van de Sajan-rivier, wonen; een aanspraak, die verklaard wordt, doordat de orang Djoengkau zelve die heerschappij verkiezen.

Niet ten onrechte worden dan ook de onderlinge verhoudingen tusschen de verschillende negri's en hunne hoofden uitgedrukt met: „sama² moefakat; sama² hidoep dan makan di dalam ajer Pinoh".

Ieder tracht op de hem meest geschikte wijze in zijn levensonderhoud te voorzien: als hij er kans toe ziet, sticht hij met eenige volgelingen een kampong: dit wordt dan een negri; de stichter wordt er het hoofd van, [men spreekt in de Pinoh van „Radja"], de volgelingen worden de onderdanen, velen hunner krijgen titels en den rang van mantri [rijksgroote]. Zoo is b. v Karangan Poeroen ontstaan als een vestiging van lieden uit Nanga Pak.

Zoo is, zooals wij boven schreven, Laman Tawa ontstaan.

Zoo is ook Kapala Gading [of beter Nanga Sasak] als een op zich zelf staand geheel, ontstaan.

En men tolereert elkaar zooveel mogelijk, om vrij te blijven van geschillen.

Alleen wanneer men navraag doet omtrent het ontstaan der negri's, tracht bijna zonder uitzondering ieder hoofd, door te beweren, dat hij eigenlijk op het geheele Pinoh-gebied aanspraak heeft, zich op den voorgrond te stellen.

Volgens de overlevering is Madoeng wel de oudste negri in de Pinoh.

Zeker bovennatuurlijk wezen Abang Gandai woonde op den Boekit Soesoer aan de bronnen van de Pinoh.

Na met Poetri Naga Berdjoen [mede een bovennatuurlijk wezen] van de Oeloe Matan gehuwd te zijn, vestigde hij zich aan de Tĕlok Niboeng [Pĕnjĕngkoewang], even benedenstrooms Saka Doewa. [Er staan daar nog ettelijke niboeng-palmen, die niet gekapt mogen worden].

Daar gewerd hem een zoon die den naam van Niboeng Tĕlĕlai ontving, en een halfslachtig wezen was, deels bovennatuurlijk, deels aardsch.

Deze wenschte zich aan breeder water te vestigen en verhuisde daartoe naar den Boekit Siaoe, aan den linker oever der Pinoh-rivier nabij Madoeng.

Daar ving hij eens een aap [kĕlasi, kelampiau], dien hij voor de grap een tjawat en een hoofdband [tĕkoeloek] omdeed, in welke vertooning zijne volgelingen [waar deze zoo ineens vandaan kwamen, vermeldt de historie niet] grooten schik hadden.

Dit vertoornde de goden: zij deden een onweer losbarsten, dat de huizen en een deel der menschen op den Boekit Siaoe deed versteenen, een ander deel der menschen tot geesten maakte.

Nog moeten er dientengevolge restes van de versteende kampong op den Boekit Siaoe te vinden zijn.

Aan Niboeng Tĕlĕlai gelukte het te ontvluchten naar Batoe Kĕbónga, aan den oever der Pinoh, even bovenstrooms Madoeng, vergezeld van zijn echtgenoote Dajang Mawar.

Daar bouwden zij zich een hutje, doch, geen onderhoorigen hebbende, trok Niboeng Tĕlĕlai naar Katingan en Matan, alwaar hij een 10 à 15 tal lieden wist over te halen zich onder zijne bevelen te scharen.

Bij zijne terugkomst baarde hem Dajang Mawar een zoon, die den naam kreeg van Abang Imboeng en geheel mensch was.

Deze wilde slechts met een vrouw van geboorte huwen: hij vond haar in Dajang Dampan, eenigst overgebleven telg van het Sĕkadausche vorstengeslacht.

Sinds zijn huwelijk met deze Dajang woonde Abang Imboeng afwisselend te Batoe Kĕbonga en te Sĕkadau.

Dajang Dampau schonk hem twee zoons: Abang Djaka en Abang Asai.

Abang Djaka vestigde zich nog gedurende Abang Imboeng's leven te Madoeng, alwaar hij den titel voerde van Pangeran Soenia Anom.

De rijksbestierders te Sĕkadau kregen moeielijkheden in hun bestuur en vroegen daarom één der zoons van Abang Imboeng om op Sĕkadau's troon als vorst te zetelen.

Abang Imboeng stond hiertoe zijn zoon Abang Asai af, die mitsdien de oorsprong werd van het latere Sekadausche vorstengeslacht.

Abang Imboeng overleed te Batoe Kĕbonga.

Abang Djaka kreeg twee zoons: Abang Kidjang en Abang Soedar.

De laatste stichtte Nanga Sokan en werd de stamvader van het vorstenhuis van die negri.

Abang Kidjang bleef te Madoeng en gaf het aanzijn aan de daar achtereenvolgens geregeerd hebbende hoofden: thans Raden Inoeh en Raden Ira Kĕrta.

Een dochter van Abang Kidjang huwde met een zoon

van Bira Pati, over wiens afkomst de overlevering het volgende verhaalt:

Zeke Dajang Goena Radja, een hemelnimf, wenschte alleen in het huwelijk te treden met iemand, die de fluit [sĕroenai] kon bespelen.

Zoo iemand nu was Raden Tĕlĕmbai, een watergeest, die zich in de Tĕlok Rengkaja [bij Kapala Gading] ophield. Dajang Goena Radja, het geluid van Raden Tĕlĕmbai's fluit hoorende, vroeg en verkreeg van hare ouders vergunning om op de aarde neder te dalen. Zij streek, vergezeld van een mainang [Inang Tjĕbĕri] op den Boekit Mandar Bajang, aan den oorsprong van de Sajan, neder. De berg geraakte in vurig schijnsel, wat de aandacht van Raden Tĕlĕmbai trok. Hij besteeg den berg; een ontmoeting volgde welke leidde tot een huwelijk van Raden Tĕlĕmbai met Dajang Goena Radja, dat te Telok Rengkaja gesloten werd.

Toen uit dat huwelijk Dajang Agih, een volslagen mensch, geboren werd, keerde Djang Goena Radja naar den hemel terug en verdween Raden Tĕlĕmbai in het water.

Dajang Agih huwde met zekeren Tĕdoeng Pandak, een vorstentelg uit Sambas die langs de Kapoeas-rivier in de Pinoh was gekomen.

Uit dit huwelijk werden Sĕngkar en Sĕmĕkoek geboren, van wien de eerstgenoemde zich te Katingan vestigde en het aanzijn schonk aan de „Soeka[2] Dajak" aldaar.

Sĕmĕkoek huwde met de vrouw Sri Mawar van Sintang en kreeg een zoon, Karangga Ojoen genaamd.

Nadat een huwelijk van dezen met Dajang Soeri [een onwettige dochter van Abang Imboeng uit diens huwelijk met Djinah, een zijner volgelingen] kinderloos bleef, huwde Karangga Ojoen met Dajang Oema, een dochter van zekeren Djĕbair van Sintang. Daar Djĕbair niet wilde hebben, dat zijne dochter haren man naar de Pinoh volgde, zoo vestigde deze zich te Nanga-Pinoh, alwaar hem een zoon geboren werd, Bira Pati.

Deze, die, evenals zijn vader Karangga Ojoen, te Nanga-

Pinoh overleed en begraven werd [hunne graven zijn heilige plaatsen] kreeg zeven kinderen t. w. Abang Loekis, Abang Manga, Abang Ramat, Abang Dawai, Kjai Sĕni (vrouw) Abang Barat en Intji Baoeng (vrouw).

Van deze gaven Abang Loekis en Abang Mangga aanleiding tot het ontstaan van de negri Kota Baroe, eertijds: Poelau Kĕmbang [een eilandje even beneden het tegenwoordige Kota Baroe].

Kjai Sĕni en Abang Barat vestigden zich in de Boven-Melawi. Intji Baoeng huwde in Katingan.

Abang Ramat raakte door aanhuwelijking [met Dajang Djingga, dochter van Abang Kidjang] aan de vorstenhuizen in de Pinoh verwant.

Tot zoover de overlevering. Terwijl ik voor zooveel noodig de geschiedenis van het ontstaan van elke negri nog afzonderlijk zal behandelen, kan uit het voorgaande in algemeene trekken aangenomen worden, wat trouwens bevestigd wordt door hetgeen tegenwoordig nog gebeurt, dat de bevolking in de Pinoh gesproten is uit huwelijken tusschen personen van Sintang en Kotawaringin afkomstig en Dajaksche vrouwen.

---

d. De Pinoh-rivier en hare takken.

De Pinoh 1) rivier ontstaat uit de vereeniging van de uit

---

1) Omtrent den oorsprong van het woord „Pinoh'' bestaat de volgende, reeds door den controleur Kuhr medegedeelde, overlevering:

„Bira Pati, met bovennatuurlijke macht bedeeld, maakte op de Bt. Pĕloebang aan de bronnen van de Tahaloet [zijtak van de Pinoh] een rakit van ijzerhout [kajoe boelin of tĕbĕlian]. De menschen, die hem aan het werk zagen, lachten hem natuurlijk uit en zeiden hem, dat hij gek was; hoe zou zulk een gevaarte van eene in het water zinkende houtsoort de rivier kunnen afdrijven? Bira Pati echter stoorde zich niet aan het oordeel van die dwazen en arbeidde kalm door. En zie, toen de rakit klaar was en geladen met het beste wat de Pinohstreek opleverde, liep het geheele stroomgebied der rivier zoo vol water en dreef het vlot zoo gemakkelijk den stroom af, dat de maker binnen zeer korten tijd de kampong Sĕtana [Sĕtånå Jav. = begraafplaats], aan de Nanga [uitmonding] Pinoh gelegen bereikte en aldaar zijn handelswaren kon lossen. Eerst toen de rakit ontladen was, verdween zij in de diepte."

het Westen komende S. Kapoeas en de N. O. loopende S. Meroeroeng.

Bij dit vereenigingspunt [Saka doewa geheeten ± 150 M. volstrekte hoogte] mondt ook de, van Z. O. richting komende, slechts 2 M. breede S. Pinoh uit en heeft de Pinoh-rivier eene breedte van 15 à 20 Meter.

Zij stroomt met een stroomdraadlengte van 16 K.M. in Oostelijke en daarna met eene van 62 K.M. tot aan Kota Baroe, aan de uitwatering van de S. Tjina in bijna recht Noordelijke richting.

In het gedeelte tusschen Saka Doewa en Kota Baroe is de bedding der Pinoh ondiep, met zand en vooral grind bedekt, een enkele maal onderbroken door dwarsche steendammen, die kleine riams vormen.

Haar loop is zeer versneld; deze snelle stroom en de ondiepte maken haar slechts bevaarbaar voor kleine, niet diepgaande vaartuigen.

De reis stroomopwaarts van Kota Baroe naar Saka Doewa duurt 18,5 uur; stroomafwaarts 9.5 uur.

In het besproken gedeelte zijn de navolgende zijrivieren vermeldenswaardig:

Rechterzijrivieren:

1e. De S. Ora, die de gemeenschapsweg uitmaakt met de rivier van Kotawaringin.

2. De Soengai Pahang- en

3. De S. Pendjilajan, die beide gemeenschapswegen uitmaken met de Mandjoel-rivier, rechter zijtak van de S. Serajan.

4. De S. Tangkit, verreweg de grootste der rechterzijrivieren op dit gedeelte.

Linker zijrivieren.

De rivier werd sinds dien Pinoh d. i. „Pénoeh" genoemd, zijnde dit niet anders dan „Pĕnoeh", vol, gevuld, etc. wijl de stomme ĕ in het hier gesproken Maleisch door de scherpe é vervangen wordt, die zoo scherp kan worden uitgesproken, dat zij in „i" ontaardt.

5. De S. Sokan, de grootste linkerzijrivier op dit gedeelte, gemeenschap uitmakende met Matan.

Nadat de Pinoh-rivier de uit N. N. W. richting komende S. Tjina [gemeenschapsweg uitmakende met de S. Bĕliembing, evenals de Pinoh een linker zijtak van de Melawi] heeft opgenomen, wordt zij veel breeder [± 90 M.] en dieper.

Is het gedeelte boven Saka Doewa te beschouwen als hoogland of plateau, dat van Kota Baroe tot Nanga Pinoh is het hellende vlak daarvan.

Zich van een volstrekte hoogte van 103 M. [Kota Baroe] afstortende over een stroomdraadlengte van 88.5 K. M. in een algemeene N. N. O. richting naar de volstrekte hoogte van 42 M. [Nanga Pinoh], baant de Pinoh zich door berg- en heuvelketens een weg, stroomt zij over rotsdammen en rolsteenbanken, op enkele plaatsen zich splitsende en daardoor eilanden vormende; op dit gedeelte vindt men dan ook de grootste riams, waarover het water zich met donderend en bruischend geweld stort, en de vaart, — die echter wegens de diepte, met vrij groote daoep-daoep's mogelijk is, — zeer moeielijk en gevaarlijk maakt; bij het opvaren door het breken van de trossen, waarmede de prauwen tegen de watervallen op worden getrokken, bij de afvaart, omdat, door een kleine onhandigheid in de besturing, het vaartuig tegen een rotssteen te pletter stoot, of door de aanzienlijke golven der riams verzwolgen wordt.

Vóór de afvaart worden dan ook de boorden der vaartuigen, om voor het inslaan der golven gevrijwaard te zijn, met kadjangmatten tot $1/2$ à 1 M. verhoogd. Voor en achter aan het vaartuig wordt door middel van een dajoeng-paling, zijnde een 3 à 4 M. lange stok met cirkelvormig blad van 3 à 4 d. M. diameter aan het uiteinde, een stuurtoestel aangebracht.

Midden in het vaartuig zijn links en rechts, om het

vaartuig voort te bewegen, gewoonlijk twee, soms ook meer dergelijke dajoeng-paling's aangebracht.

Van de kalmte en de ervaring van den voor- en den achterman hangt bij de afvaart het geheele behoud van het vaartuig af.

Voor zulke z. g. loodsen maakt dan ook het overbrengen van met boschproducten beladen vaartuigen van Kota Baroe naar Nanga-Pinoh, wat met hoogen waterstand in 1 dag geschieden kan, een winstgevend bedrijf uit. Gemiddeld krijgt een loods daarvoor $ 3.

Hoe bezwaarlijk het opvaren van de Pinoh is in het besproken gedeelte Nanga Pinoh-Kota Baroe, kan blijken uit de volgende cijfers, vooral als men ze vergelijkt met dergelijke gegevens voor het bevaren van het gedeelte Kota Baroe-Soka Doewa:

De opvaart duurt ruim 40 uur, terwijl de afvaart bij niet al te ongunstigen waterstand in één dag [10 à 12 uur] kan geschieden.

Terwijl dus de snelheid, waarmede men het gedeelte Kota Baroe-Saka Doewa afvaart 2 maal zoo groot is als die waarmede men het opvaart, is de eerstgenoemde snelheid in het gedeelte Nanga Pinoh-Kota Baroe 4 maal zoo groot.

De grootste zijtakken van de Pinoh in het gedeelte Kota Baroe-Nanga Pinoh zijn:

Linkerzijrivieren.

1. De reeds genoemde S. Tjina, evenals de S. Sokan gemeenschap uitmakende met Matan.
2. De S. Maris.
3. De S. Iban.

Rechter zijrivieren.

1. De S. Sajan, waarvan de brontakken gemeenschapswegen uitmaken met de Serajan-rivier.
2. De S. Kĕlanai.
3. De S. Mangat.

---

e. Gesteldheid van het Land. [Vruchtbaarheid, klimaat, voortbrengselen en middelen van bestaan].

De Waarnemende Assistent-Resident van Gaffron teekent in zijn meer aangehaald rapport het volgende aan:

„Pinoh is een bergland en verheft zich terrassen-gewijze „tot op ± 12 à 14.000 voet boven de zee.

„De grond is uitmuntend vruchtbaar en voor elke cultuur „geschikt; reeds thans is de Pinoh de rijstschuur of voor-„raadschuur van de geheele Kapoeas; door de hooge berg-„ruggen is het land beschermd tegen de sterke West- en „Zuidoostenwinden en zij maken dat het climaat aangenamer „is als aan de Soengai Kapoeas. Koffie, tabak, enz. zouden „zeker excellent hier opkomen.

„Voor het minst de helft van de rijst die naar Sintang „en vervolgens naar Pontianak afgevoerd wordt, komt „uit Pinoh".

Zooals ik reeds aanteekende, geloof ik, dat het beter is zich de Pinoh voor te stellen als een hoogland, dat zich van de bronnen der Pinoh-rivier tot Kota Baroe uitstrekt en van daar afdaalt naar Nanga-Pinoh.

Dat het bergland zich tot op ± 12 à 14.000 voet [d. i. dus 4 à 4.600 Meter] boven de zee zou verheffen, wordt weersproken door de uitkomsten der tegenwoordige topografische opname. Volgens deze ligt Kota Baroe slechts op 103 M. volstrekte hoogte, en de enkele hooge toppen, die uit het waterscheidend gedeelte van het Pinoh-gebied zich verheffen [zoo b.v. de Boekits Toekoeng, Sarang Irĕm] bereiken slechts eene volstrekte hoogte van 1200—1300 M.

Ten aanzien van de zoo geroemde vruchtbaarheid van den bodem, die aanleiding gaf het Pinoh-gebied te bestempelen met den naam van „voorraadschuur van de geheele Kapoeas:" geloof ik, dat deze voorstelling wel eenigszins overdreven is, en ik onderschrijf ten dezen geheel het oordeel van den controleur Kühr:

„Ik geloof, schreef deze, dat die eigenschap van den bodem „[n. l. van zoo bij uitstek vruchtbaar te zijn] „daar" [in de „Pinoh] gelijken tred houdt met die van de gronden langs de „Melawi."

„En wat betreft de benaming van voorraadschuur der „Boven-Kapoeas" [de Heer von Gaffron spreekt van de „geheele Kapoeas"], „naar het mij voorkomt, is zij een „gevolg van de omstandigheid, dat men niet ver van de „oevers der Pinoh groote en goede ladangs op het geaccidenteerde terrein kan aanleggen, welke zelfs bij zeer hooge „waterstanden niet overstroomd worden, waardoor twee-, „driemaal meer rijst kan gewonnen worden dan noodig is „voor de behoefte van de streek."

Een van de factoren, die langs de Kapoeas de ladangbouw wel eens doen mislukken: n. l. hooge waterstanden, die de ladangs onder water zetten en vernielen, komt dus in de Pinoh niet voor.

Doch de andere factoren als wêersgesteldheid, regen of droogte, die eveneens oorzaak kunnen zijn van het mislukken van den rijstoogst, gelden in de Pinoh evenzeer als elders.

Verkeert dus al door de eerste omstandigheid de Pinoh in betere conditie dan de streken aan de Kapoeas, dit neemt niet weg dat in de Pinoh even goed rijstgebrek kan heerschen als elders, zooals in de laatste 3 jaren ook het geval is geweest.

Dat het klimaat in de Pinoh aangenamer is dan aan de Kapoeas, meen ik te mogen onderschrijven, doch dat dit het gevolg zou zijn van de hooge bergruggen, waardoor het land beschermd wordt tegen de sterke West- en Zuid- Oosterwinden, is geloof ik eene voorstelling, die nog het gevolg is van de vroegere begrippen, die het Centraal-gebergte, dat de Wester van de Z. O. afdeeling van Borneo scheidt, aanmerkten als een soort Himalaja-gebergte.

De zeker 4 maal te groot opgegeven schatting van den Heer von Gaffron van de hoogte van het land pleit o. a. reeds daarvoor. Verder het begrip van de hooge bergruggen,

die het Pinoh-gebied als het ware omsluiten, waardoor dit ongevoelig zou zijn voor Westelijke en Zuidelijke winden.

Gedurende mijn aanwezen in de Pinoh [November 1894] heb ik daar een paar stormen bijgewoond, die even hevig waren als zij aan het strand kunnen wezen [1]).

Het aangename van het klimaat kan alleen gelegen zijn in de betrekkelijke verheffing van het Pinoh-gebied boven het niveau der zee.

De voortbrengselen uit de Pinoh zijn:

Rijst [verreweg het hoofdproduct]; getah [begint door de roekelooze wijze van winning schaarsch te worden].

Rotan [rotan sĕga is ook al schaarsch].

Kajoe gaharoe.

Tĕngkawangvruchten [Er is een groote rijkdom aan tĕngkawangboomen, doch zij dragen slechts vruchten met tusschenpoozen van ettelijke jaren].

Was en honig.

Verder vindt de bevolking een [hoewel gering] middel van bestaan in het wasschen van goud, bij lagen waterstand in de Pinoh-rivier.

Mijn onderzoek omtrent vogelnestjes, die door den Heer Laging Tobias almede een voortbrengsel uit de Pinoh [„van slechte kwaliteit"] genoemd worden, leverde geen resultaten op.

---

f. Handel, handelsplaatsen en wegen. Tollen.

De zooeven opgenoemde voortbrengselen worden naar Nanga Pinoh afgevoerd.

Gedeeltelijk brengt de bevolking zelf die producten aldaar ter markt, gedeeltelijk geschiedt dit door opkoopers.

---

1) Zulke stormen komen trouwens in andere bovenstreken ook voor, b. v. aan den bovenloop van de Kahajan [Z. en O. afdeeling van Borneo], waar ik over heele afstanden ontwortelde boomen aantrof als slachtoffers van gewoed hebbende stormen.

Kota Baroe is door zijne ligging de voornaamste opkoopplaats der artikelen in de Pinoh.

Chineezen brengen derwaarts de artikelen, waaraan de bevolking behoefte heeft [rijst, tabak, lijnwaden] en koopen er de voortbrengselen van het land op.

Was vroeger de Pinoh-rivier de eenige handelsweg, omdat de Dajaksche paden, die over het waterscheidend gebergte naar Kotawaringin, Serojan en Matan voeren, minder voor vertier geschikt zijn; tegenwoordig is daarin eenige verandering gekomen.

Door de gemakkelijke middelen van vervoer, waardoor de uit Singapore betrokken artikelen [voornamelijk lijnwaden] met stoombootjes tot aan Nanga-Pinoh gebracht worden, zijn die artikelen veel goedkooper geworden dan vroeger.

In de binnenlanden van Kotawaringin, dat eveneens door rechtstreeksche gemeenschap met Singapore van deze plaats lijnwaden kan betrekken, zijn de prijzen echter nog even duur als te voren in het Melawi- en Pinoh-gebied, omdat de opvoer er door gebrek aan betere communicatiemiddelen nog steeds zoo bezwaarlijk is.

Door die lijnwaden van uit de Pinoh over de Soengai Ora in Kotawaringinsche binnenlanden aan den man te brengen, zijn vrij aanzienlijke winsten te behalen.

Naar men mij verzekerde, wordt 3 à 4 maal 's jaars van dezen weg door Maleische handelaren gebruik gemaakt.

Het pad moet niet zoo moeielijk zijn, als men vroeger wel veronderstelde.

Van Nanga Ora voert een pad, rechtstreeks naar een der door Dajaks bewoonde brontakken van de Kotawaringin-rivier en kan in 1 dag afgelegd worden.

De handelswaar wordt door Dajaks gedragen, die naar mate hunner vracht, voor het overbrengen een loon van $ 1.— à $ 2.— krijgen.

Naar de bovenlanden van Kotawaringin daarentegen worden door Maleische handelaren Java-batik-goederen opgevoerd die door de ligging van Kotawaringin ten opzichte

van Java, aldaar goedkooper geleverd kunnen worden dan in het Pinoh-gebied via Pontianak.

De handelaren, die dus van uit de Pinoh lijnwaden invoeren, keeren met Java-batik goederen terug, door welker verkoop in de Pinoh, zij mede winsten behalen. Zij krijgen derhalve een dubbele winst.

Van de andere paden, die de toegangen vormen van het Pinoh-gebied tot de daaraan grenzende landschappen, geldt nog steeds hetzelfde wat vroeger daarover gerapporteerd werd, n. l. dat zij voor den handel van geen belang zijn, en alleen gebezigd worden door lieden die boschproducten zoeken, gaan „menoemoi" [bezoeken afleggen], een enkelen keer snellen, misschien ook verboden artikelen invoeren.

Ik heb echter geen enkele aanwijzing gevonden, die mij de overtuiging schenkt, dat er langs die wegen in de Pinoh veel kruit en geweren worden gesmokkeld. Een enkele maal is dit wellicht het geval geweest: op mijne reis in het Pinoh-gebied hoorde ik echter algemeen klagen over gebrek aan kruit.

Voor zoover men daarvan voorzien is, en dit is niet anders dan in zeer onbeduidende mate, is het kruit afkomstig van te Nanga-Pinoh geïmporteerd chineesch vuurwerk.

Een nadere vermelding dier paden acht ik dus overbodig.

Tollen en doorvoerrechten, die den handel belemmeren, bestaan er niet.

Het eenige geval, dat eenigszins hieronder begrepen zou kunnen worden, trof ik aan te Saka Doewa, alwaar Pangeran Setia van Nanga Sokan van ieder, die langs de Kapoeas of Meroeroeng boschproducten wilde gaan zoeken, vooraf $ 3.— eischte. Bij den afvoer der producten werd dan geen haçil meer betaald. In aanmerking nemende, dat die rivieren de toegangen uitmaken van Kotawaringin en Matan, tot waar men zijne tochten uitstrekt voor de inzameling van boschproducten, terwijl daar nog dikwijls door den eenen of anderen groote haçil van die producten geheven

wordt, kon bovengenoemde heffing als een soort tol beschouwd worden.

Ik heb haar dan ook onmiddellijk verboden.

---

g. Veeteelt en visscherij.

De rijkdom aan rundvee [koeien en karbouwen] kan aanzienlijk genoemd worden, niet alleen bij de Maleiers, maar ook bij de Dajaks, met name de Kĕnindjals.

Op Kota Baroe bestaat zelfs het gebruik, dat er dikwijls een koe geslacht en het vleesch publiek verkocht wordt.

Uitvoer van dit vee heeft tot dusver niet plaats; alleen verkoop tusschen de Pinoh bewoners onderling. Het is te wenschen, dat de bevolking gehoor zal geven aan mijne aansporing om runderen te Nanga Pinoh ten behoeve van het detachement aldaar te verkoopen.

De visscherij levert geen bepaald middel van bestaan op. De visch, die gevangen wordt [in het groot, doch slechts bij tijden, door „menoebo"] is voor direct gebruik.

---

h. Nijverheid.

Omtrent de nijverheid valt niets mede te deelen.

Gaarne onderschrijf ik ten deze de woorden van den Heer von Gaffron: „Deze bestaat hier evenmin als elders", wanneer men het maken van daoep daoep's, die voor $ 20 a $ 30 meestal aan Chineezen verkocht worden, uitzondert.

II. Bevolking.

Ik teekende reeds aan, dat de bevolking in de Pinoh gesproten is uit huwelijken tusschen personen, van Sintang en Kotawaringin afkomstig, en Dajaksche vrouwen.

Zij bestaat thans uit:

1. Maleiers, w. o. ook te begrijpen de tot den Islam bekeerde Dajaks [orang Djoengkau en Kĕbahan].

2. Dajaks.

Eene juiste opgave van het zielental zal eerst kunnen geleverd worden, wanneer de nu bevolen volkstelling afgeloopen is [1]).

De Dajaks zijn te verdeelen in:

a. Dajak Mardéka en

b. Dajak Sĕrah.

De eersten zijn allen uit het Sintangsche rijk afkomstig. De laatsten hebben van oudsher in de Pinoh gewoond, en hebben weleer onder de suprematie van Kotawaringin gestaan.

Omdat dit rijk door de moeielijke gemeenschapswegen met de Pinoh echter bezwaarlijk zijn gezag kon doen gelden in dit landschap, d. w. z. moeielijk de inkomsten der aldaar wonende Dajaks kon trekken, waarop het aanspraak had, stond het aan eenige hoofden tegen een zekeren cijns [2$^{1}/_{2}$ thail goud], die een overeengekomen bedrag vertegenwoordigde der jaarlijks door de Dajaks verschuldigde belastingen, het beheer over die Dajaks af.

Langzamerhand werd de band, die de hoofden aan Kotawaringin bond al losser, alweder op grond daarvan, dat dit Rijk zijn gezag in de Pinoh niet kon doen gelden, en hield zelfs het opbrengen van den cijns op [2]); de Pinoh

---

1) De opgave van den Wd. Assistent-Resident von Gaffron, dat het zielental der Dajaks ± 14.600 bedraagt, houd ik voor zeer overdreven. Het aantal haçilplichtige Pinoh-Dajaksche lawangs bedraagt ongeveer 230. Rekent men het aantal van Sintang verhuisde Dajaks [Kĕnindjals] op 70, dan krijgt men een totaal van 300 lawangs, die een bevolking zullen vertegenwoordigen van 3000, hoogstens misschien 4000 zielen.

2) Volgens den controleur Kuhr „in het begin dezer eeuw". Overigens deelde in 1871 Pangeran Setia van Nanga Sokan den controleur Gijsberts al mede dat hetgeen door de Pinoh-hoofden aan Kotawaringin werd betaald, meer was een bewijs van vriendschap jegens een naburig rijk „als gelijke en afstammeling". Immers het was ook hadat dat de Radja van Kotawaringin aan dengene, die het geschenk uit de Pinoh overbracht, een tegengeschenk gaf,

hoofden trokken zich van Kotawaringin niet meer aan, dan zij zelf, steeds met hunne eigene belangen voor oogen, noodig achtten: m. a. w. men beschouwde zich in de Pinoh als zelfstandige Radja's [1]).

Kotawaringin bemoeide zich bijna in het geheel niet met de Pinoh: men was hier dus vrij te doen en te laten wat men verkoos.

Zulk een suprematie was voor de Pinoh-hoofden wel het voordeeligst, men beriep er zich alleen op d. i. men school dan achter Kotawaringin weg, wanneer er al te willekeurige handelingen door de hoofden verricht waren, en door het Bestuur ter Westerafdeeling van Borneo getracht werd deze daarvoor ter verantwoording te roepen.

Naarmate Kotawaringin's overwicht in de Pinoh verminderde, nam hand over hand Sintang's invloed toe.

Eensdeels sproot dit voort uit aanhuwelijking van Sintangers met Pinoh-bewoners, anderdeels daaruit, dat Sintangsche onderdanen, met name Dajaks, zich in de Pinoh vestigden, wat met de heerschende begrippen, dat een vorst steeds rechten kon doen gelden op de door die onderdanen op te brengen lasten, onverschillig waar zij verbleven, van zelf aanleiding gaf tot uitbreiding van Sintang's invloed in de Pinoh.

Wanneer die Sintangsche onderdanen nalatig bleven in de vervulling hunner plichten tegenover Sintang's vorst, wist deze hen daartoe met geweld te dwingen.

Dit geschiedde o. a. met de orang Djoengkau, die van uit het Sintangsche, naar de Soengai Kĕlawai en haren zijtak de Soengai Boli of Pĕnggĕrisik verhuisd waren. De toenmalige vorst van Sintang, Pangeran Adipati, zond een bala onder aanvoering van Kjai Kadir [later Raden Toemenggoeng, hoofd te Nanga-Pinoh] op hen af.

---

waarover men zich uitliet, dat het bedrag daarvan bijna de dubbele waarde had van het gezonden goud.

1) In October 1893 schreef een der hoofden uit de Pinoh aan den Controleur der Melawi „Ini ajer Pinoh ada radja sendiri dalam satoe' kampoeng".

De orang Djoengkau onderwierpen zich weder, ten teeken waarvan zij te Nanga Kĕlawai ijzerhouten stijlen leverden voor een door den Pangeran te Sintang te bouwen woning, en een hunner dochters, Siah, als echtgenoote afstonden aan 's vorsten oudsten wettigen zoon Adé Esoen [den lateren Panembahan Abdoel Rasip]. Het moet bij die gelegenheid geweest zijn, dat Sintang verklaarde, dat zijne grenzen zich uitstrekten tot Nanga Kelawai [m. a. w. de Riam Pelandoek] en tot aan de Singkoeang Noentang in de Soengai Boli, omdat de orang Djoengkau's op dat gebied gevestigd waren [1]).

1) Dus niet op grond van het zg. „Iban-contract." Ik heb reeds aangetoond, dat dit contract slechts een fictie is van Sintangsche zijde. Wel was er lang voordat de orang Djoengkau aan de Kĕlawai weder tot onderwerping gebracht werden, een soort verbond te Nanga Iban gesloten tusschen Abang Eloet, soedara [broeder?] van Pangeran Adi Pati met den „Radja" [van Pinoh] van de Nanga Iban [even boven Nanga Pinoh], met een van wiens dochters die Abang in het huwelijk trad.

Bij deze gelegenheid sprak men de gelofte uit, elkaar in nood bij te staan, enz., doch was er van grenzen tusschen Sintang en het Pinoh-gebied volstrekt geen sprake.

Nadat Abang Eloet's echtgenoote overleden was, huwde hij weder met een dochter, Dajang Noer, van een der Iban-radja's [Abang Bagoek], van wie hij later scheidde.

Het verdere verhaal van deze Dajang Noer is een opmerkelijke bijdrage, van de wijze waarop door Sintangers in de Pinoh gehandeld werd.

Dajang Noer, die na hare scheiding zich op de Noesa Engkoham [even beneden Kota Baroe] vestigde, werd door den meer vermelden Raden Toemenggoeng, hoofd van Nanga-Pinoh [deze persoon heeft vooral veel gedaan tot uitbreiding van Sintang's invloed in de Pinoh] als jongere zuster aangenomen [„mengakoe soedara"]. Kort daarop overleed Dajang Noer en werd hare moeder, daar zij oud en behoeftig was, door Raden Toemenggoeng naar Nanga-Pinoh medegenomen. Zij stierf aldaar. Raden Toemenggoeng bracht toen een erfquaestie te berde omtrent de door Dajang Noer en hare moeder nagelaten goederen, w. o. een paar tadjau matjan (tĕmpajan's) van groote waarde. Deze voorwerpen waren toen te Nanga Pak, alwaar de quaestie in der minne aldus beslecht werd:

De goederen werden aan Raden Toemĕnggoeng afgestaan, doch een zijner dochters zou in het huwelijk treden met Abang Samak (later Abang Boendau, thans Pangeran Toemĕnggoeng, hoofd van Nanga Pak) toenmaals ± 6 jaar oud.

Doch nadat de erfgoederen in het bezit van Raden Toemĕnggoeng waren geraakt, kwam van het huwelijk niets; bovendien ging Abang Boendau kort

In het algemeen strekken de woonplaatsen der Sĕrah-Dajaks zich uit in de Boven Pinoh:

a. aan den rechteroever der Pinoh tot en met de Soengai Gĕlata;

b. aan den linkeroever: tot en met het stroomgebied van de Soengai Tjina, in welke Soengai echter reeds vermenging is met Sintangsche Dajaks, die aldaar van uit de Bĕliembing verhuisd zijn.

Beneden Kota Baroe zijn er geen Dajak-serah meer.

De Mardeka-Dajaks wonen voor een klein deel in de Soengai Tjina en voor het grootste deel [Kĕnindjals] aan den rechteroever der Pinoh tusschen Nanga Maris en de Soengai Bĕtangai.

Met een enkele uitzondering o. a. de Kĕnindjals, wonen de Dajaks in enkele huizen, niet derhalve in z.g. betangs.

Bij de Pinoh Dajaks spreekt men van „laman" in dezelfde beteekenis, die men daaraan ook toekent in het Matansche n. l. in die van „moederkampong", later en meer algemeen ook in die van het „ressort", waarin de betrokken Dajaks wonen.

Kropgezwellen komen onder de Pinoh-bewoners veelvuldig voor, zoowel onder de Dajaks als Maleiers.

Een opgave der onder de Dajaksche hoofden gebruikelijke titels moge nog hieronder volgen:

Bij de Pinoh-Dajaks.

1. Matjan.
2. Toemĕnggoeng.
3. Patik.
4. Pĕtinggi.
5. Kĕndoeroehan.

---

daarop naar Kotawaringin en toen hij, na eenige jaren verblijf aldaar, in de Pinoh terugkwam, overleed Raden Toemĕnggoeng, die met den buit was gaan strijken.

Bekleedt het hoofd tevens een stand [bangsa], dan is hij gerechtigd vóór zijn titel het praedicaat van „Mas" te voeren.

Bij de Kĕnindjals.

1. Raden. 2. Pati.	verbonden met de achtervoegsels: Soera, Singa, Dipa, Djaja, Moeda, Mĕrta en Mapan, Agoeng, Toembak, Kraton speciaal bij „Pati".

III. Bestuur.

Omtrent de verhoudingen en toestanden in de Pinoh werd hiervoren reeds een en ander aangeteekend.

De zoogenaamde radja's aldaar zijn gelijk aan kamponghoofden elders, maar die zich zelf min of meer in de hoogte hebben gestoken en uit hun naaste omgeving eenige raadslieden hebben gekozen om, met hooge titels begiftigd, als „mantri's" te fungeeren.

Er bestaan gemeenschappelijke belangen [1]: men maakt het elkaar dus liefst niet lastig en van grenzen van de verschillende gebieden is geen sprake.

Doch juist dit totaal gemis aan regeling gaf aanleiding, dat men dikwijls gewapenderhand tegenover elkaar stond, waar het gold quaesties omtrent het recht tot heffing van tienden van ingezamelde boschproducten binnen zeker gebied, quaesties, die uit den aard der zaak [door het gemis van grensomschrijvingen] nogal eens voorkwamen.

De toestanden in de Pinoh konden weleer niet anders zijn, door de afzondering, waarin die streek verkeerde, door het gemis aan toezicht en bestuur [de ambtenaren der Residentie Westerafdeeling bemoeiden zich niet met de Pinohstreek, omdat deze buiten het gewest viel; van Kotawaringin uit, waaronder zij ressorteerde [Stbl: 1849, n°. 40] kon men zich er niet mede bemoeien]. Men was er dus vrij om te

---

1) De Wd. Assistent-Resident von Gaffron spreekt in zijn rapport van „een confoederatie van rijken".

doen en te laten wat men wilde en men veroorloofde zich gaandeweg de houding van zelfstandige vorstjes, die hunne verhouding met omwonende vorsten uitdrukten met: „moefakat" [1]).

Inkomsten had men door het „bezit" van Dajaks, en de rechtspleging was er willekeurig. Niet dat geene bepalingen daaromtrent bestonden, maar het gemis aan contrôle leidde van zelf tot willekeur.

„De Dajaksche stammen" [met name de Pinoh-Dajaks en niet de van Sintang verhuisden] „werden nog volgens het oude régime bestuurd". [Alzoo controleur Gijsberts in zijn reisverslag van Augustus 1871].

„Bij de minste fout worden hun zware geldboeten op„gelegd en zijn de vergrijpen grooter, dan moeten zij met „hun geheel huisgezin afkomen, en worden dan pandelingen „bij den vorst.

„De overigen zijn trouwens niet veel meer.

„Volgens aloud gebruik moet steeds een gedeelte van „den stam zich op de hoofdplaats bevinden om voor den „vorst te werken, zijne ladangs te bebouwen, brandhout „te halen, enz. en dat zonder eenige vergoeding. Alleen „krijgen zij, wanneer zij werken, het eten van den vorst.

„De vorsten beschouwen dan ook over het algemeen de „Dajaks als hun eigendom".

Zeer terecht m. i. teekende de Assistent-Resident van Sintang ten aanzien van het bestuur volgens „het oude régime" het volgende aan:

„Daarom kunnen de vorsten van hunne Dajaks nog alles „gedaan krijgen; en de vorsten, die meer onmiddellijk onder „onze contrôle staan, om zoo te zeggen, niets meer.

---

1) Dat de bewoners „evenals in andere Maleische landschappen hunne eigene hoofden kiezen" (Controleur Kuhr) is evenwel slechts gedeeltelijk waar. Immers de waardigheid van radja was erfelijk. Wel verzekerde men zich van de instemming der bevolking bij opvolging in het bestuur, doch een bepaalde stem in die keuze had de bevolking sinds lang niet meer. Zoo ging het ook dikwerf met de namen en titels der bestuurders. Eenige daarvan zijn echter verleend door den in 1867 gestorven opstandeling Pangeran Mas Nata Widjaja, den Panembahan van Sintang en Pangeran Ratoe van Kotawaringin.

„Voor zoo ver de vorstelijke vorderingen billijk zijn, is „het mijns inziens onze plicht hen te helpen in het nakomen „derzelve van Dajaksche zijde."

Intusschen is niet minder waar, dat door algeheel gemis van contrôle, schromelijke willekeur de grondslag van het bestuur was, en tevens de oorzaak van de vicieuze toestanden, die in de Pinoh heerschten.

Door het dobbelen met de radja's toch, geraakten velen tot den staat van pandelingschap; in diefstallen [die trouwens met geringe geldboeten en teruggave of vergoeding van het gestolene gestraft werden] waren bijna altijd bloedverwanten of kawans der radja's betrokken; de inning van handelsschulden door Sintangsche handelaren, ondervond vele moeielijkheden; met de rust, de veiligheid van personen en goederen en de rechtsbedeeling was het allertreurigst gesteld.

Het is te betreuren, dat na den opstand van Pangeran Mas het Pinoh-gebied nog bijkans 30 jaren geheel aan zijn eigen lot zonder eenige bemoeienis van bestuurswege overgelaten is.

Destijds waren de in onderwerping gekomen hoofden bereid een eed te zweren, waarbij zij behalve aan het Gouvernement ook aan den Panembahan van Sintang vergiffenis vroegen voor hunne misslagen; waarbij zij zich onderwierpen niet alleen aan het Gouvernement maar ook aan den Panembahan van Sintang, en beloofden noch van het Gouvernement, noch van den Panembahan ooit weder afvallig te zullen worden.

Ware het Pinoh-gebied reeds toen aan de Residentie Westerafdeeling van Borneo toegevoegd, de toestanden waren er stellig aanmerkelijk op verbeterd: in alle geval had Sintang dan zijn invloed kunnen vestigen in de Pinoh. De enkele pogingen, die daartoe met name door Raden Toemĕnggoeng, aangewend werden [het had weinig gescheeld of Raden Toemenggoeng werd algemeen hoofd in de Pinoh [1]]

1) Reeds 9 jaren na de onderwerping der Pinohhoofden moest de Assistent-Resident van Sintang evenwel aanteekenen;

leden schipbreuk, doordat wij die pogingen niet konden steunen. . . . omdat de Pinoh niet tot de Residentie Wester-afdeeling van Borneo behoorde.

En thans zijn de Pinoh-hoofden weder tot den toestand gekomen, die hen hunne verhouding tot de omwonende vorsten zooals reeds meermalen gezegd, doet voorkomen als die van gelijken! Onkruid, dat gewied had kunnen worden, maar door 27jarige vrijheid weder welig ging tieren!

Meer speciaal is de toestand van de rechtspleging in de Pinoh de volgende:

Alle misdrijven en overtredingen worden met boeten gestraft.

Het bedrag der boete wordt uitgedrukt in thails permas met zijne onderdeelen.

Een thail permas is 16 Reaal permas; 5 Reaal permas wordt gelijk gesteld met $ 1.

De meeste overtredingen [1]) worden gestraft met boeten 100 [reaal] permas [2]) niet overschrijdende.

Deze boeten worden meestal in goederen opgebracht.

Daarbij geldt:

1	blok (kajoe) ongebleekt katoen	= 10	reaal permas
1	groot idem	= 16	„ „
1	blok rood katoen	= 20	„ „
1	groot idem	= 32	„ „
1	pahar (koperen schaal op voet)	= 10	reaal

„Het landschap (Pinoh) in apanage afstaan aan een verdienstelijken Inlander „gaat ook niet, aangezien de vorsten dat gezag niet zouden erkennen en hij bij „gevolg geen inkomsten, maar wel een grooten last van zijn apanage hebben zou".

1) Met name die op het gebied van de adat kĕsopan; sopan = maloe.

Tot die overtredingen behooren vooral oneerbiedigheid jegens den Radja, zijne telgen of mantri; overspel en dergelijke.

2) In de spreektaal wordt „reaal" weggelaten en alleen „permas" als definitief gebezigd.

1 talam (idem zonder voet) = 5 „

1 tali moeloeng (Dajaksche buikgordel) per zwaarte van 1 dollar = 1 reaal.

1 tadjau matjan of blanga = 50 reaal.

Terwijl in navolging van de nieuwe Sintangsche gebruiken andere koperen voorwerpen [gongs, tawa-tawa's, bebeniks] per kati zwaarte $ 1.— gelden.

Diefstal wordt gestraft met 20 reaal permas en teruggave of vergoeding der gestolen goederen.

Op vernieling van vruchtboomen staat een straf van 3 Thail permas per vernielden boom.

Doodslag in het algemeen wordt gestraft met een boete, die naarmate van den stand van den gedoode 16—60 Thail bedraagt. Deze boete heet pati njawa of anggoel.

Met een andere zware straf n. l. van 800 [reaal] permas wordt bedreigd het „meradja léla" d. i. het in verzet komen tegen de gevestigde orde van zaken.

Andere straffen dan de bovengenoemde zijn er niet.

Opmerking verdient nog, dat bij oplegging van boeten boven de 100 (reaal) permas, de waarde der bovenomschreven goederen verdubbeld wordt, ten bate van den schuldige dus. De boeten komen steeds ten voordeele der beleedigde partijen.

De rechtsmacht der hoofden, strekt zich niet uit over hun *gebied*, maar over hunne *onderdanen*.

Regel is het, dat het hoofd van een negri geen personen mag straffen, die zich onderdanen van eene andere negri noemen.

Dat willekeur wel eens van dezen regel doet afwijken, daartoe geven de toestanden aanleiding.

In civiele zaken, die wegens gemis aan bepalingen tot uitvoering van een gewezen vonnis, steeds in der minne worden afgedaan, — een beslissing, waarbij het bijna nimmer gelukt *beide* partijen tevreden te stellen — gebeurt het vaak, dat de partij die met de beslissing geen genoegen neemt, zijne zaak bij andere hoofden aanbrengt.

Daardoor kunnen soortgelijke zaken jaren en jaren traineeren, zonder dat zij tot afdoening komen.

In geval van boete-oplegging verklaarde men mij, dat bij onwil van den schuldig verklaarde om de boete te betalen, hij gestraft wordt met de boete voor „meradja léla". Een soortgelijke bedreiging is volgens de Pinoh-hoofden voldoende om een persoonte doen berusten in een gewezen vonnis.

Het geval, dat een beboet persoon, die bij onwil om de boete te betalen, zich de boete op „meradja léla" op den hals heeft gehaald, ook weigert deze boete te voldoen, is, volgens de Pinoh-hoofden ondenkbaar; zij wisten mij daarvan althans geen enkel geval aan te halen.

OVERLEVERINGEN BETREFFENDE HET ONTSTAAN DER NEGRI'S IN DE PINOH

Reeds vroeger zagen wij hoe Madoeng ontstond.

Een broeder van den daar genoemden Abang Kidjang t. w. Abang Soedar, stichtte de negri Nanga Sokan en gaf het aanzijn aan de daar achtereenvolgens geregeerd hebbende vorstjes. De oudste zoon van Abang Soedar, Abang Tjaja, raakte door aanhuwelijking met Kota Baroe verwant, werd daardoor radja van die negri en is de stamvader van den tegenwoordigen bestuurder aldaar, Pangeran Anom.

Omtrent het ontstaan van Kota Baroe bestaat de volgende overlevering [1]).

---

1) Voor het navolgende heb ik behalve van mondelinge inlichtingen gebruik gemaakt van—overigens zeer onvolledige — sala-silah's in het bezit van de Pangerans Anom en Moeda van Kota Baroe.

De reeds genoemde Karangga Ojoen had een neef, soedara sapoepoe sakali, te Sintang, Djĕbair genaamd, met wien hij geschil kreeg. Het gevolg daarvan was, dat hij Djĕbair een boete wilde opleggen. Hij zond daartoe een gezant tot Djĕbair, doch deze spotte met de „hoekoeman" van Karangga Ojoen, ten teeken waarvan hij diens gezant voor de boete mede gaf: 2 klapperdoppen, de eene met asch en de andere met kippenveeren gevuld. De gezant achtte het onraadzaam die zaken aan zijn meester te overhandigen, vreezende, dat daardoor de oneenigheid tusschen beide neven nog zoude toenemen.

Hij stelde er mitsdien 20 permas, een geit en 1 pak ijzer voor in de plaats en bood deze zaken Karangga Ojoen aan.

Karangga Ojoen werd hierdoor misleid en de „perbantahan mendjadi baik adanja."

Op een keer nu gingen beide neven uit mĕnoeba in de Belimbing-rivier.

Karangga Ojoen had het geluk met zijn sĕrampang [harpoen] een visch te treffen en hief deswege vreugdegejuich aan, hetgeen Djĕbair aanleiding gaf tot de opmerking:

„Waarover maakt gij zulk een ophef? Is het soms van wege die klapperdoppen met asch en veeren?"

Karangga Ojoen deed bij den zooeven genoemden gezant navraag naar de beteekenis dezer woorden, en, met den dood bedreigd, liet die gezant zich de ware toedracht der boete-geschiedenis ontvallen.

Karangga Ojoen, in woede ontstoken, koelde zijn gramschap door met zijn reeds ontbloot zwaard een van Djĕbair's volgelingen te dooden.

Djĕbair nam weerwraak, en dit gaf aanleiding tot over en weer moorden en snellen.

Karangga Ojoen leed gevoelige verliezen en verhuisde daarom naar de Pinoh.

Van hieruit riep hij de hulp in van den vorst van Bandjermasin, die, daartoe niet ongeneigd, vier mantri's naar

de Pinoh afzond [Loerah Tjoetjoek, Rangga Ajoek, Anang Salih en Anang Gĕgĕr].

Deze, bij aankomst te Pinoh niet dadelijk tot gevecht bereid, bedachten een list om de tegenpartij, die reeds met een aanzienlijke krijgsmacht [bala] van Sintang naar de Pinoh optrok, te verschalken.

Daartoe gelastten zij te Karangan Krojak uit alle macht hout aan splinters te slaan en deze de Pinoh te laten afdrijven.

Djĕbair, die splinters in de Melawi ontwarende, meende dat Karangga Ojoen, aanzienlijke toebereidselen tot den strijd maakte en blies den aftocht.

Zijne angst was zoo groot, dat hij zijn heil zocht in de vlucht naar de Ketoengan rivier.

Toen dan ook Karangga Ojoen na voldoende toegerust te zijn te Sintang aankwam, trof hij daar geen sterveling meer aan.

Hij liet Djĕbair ontbieden.

Deze voldeed aan de oproeping en heel lakoniek eindigt de geschiedenis van dezen oorlog met de woorden: „tiada apa² sebab sapoepoe sakali, tiada sampai hatinja".

Er werd dus wederom vriendschap gesloten, die bezegeld werd met Karanga Ojoen's huwelijk met Djĕbair's dochter, Dajang Oema [1]).

Zooals reeds werd medegedeeld, kwam dit huwelijk tot stand onder voorwaarde, dat Karangga Ojoen zich niet meer in de Pinoh, maar aan de monding van die rivier in de Melawi, zoude vestigen.

Hij en zijn zoon Bira Pati stierven dan ook te Nanga Pinoh, alwaar hunne graven thans nog als heilige plaatsen in eere worden gehouden.

De twee oudste zonen van Bira Pati gingen evenwel

---

1) Dit is een conclusie, die ik waag te trekken. Immers de overlevering, die ik vroeger mededeelde, verhaalt dat Karangga Ojoen na een kinderloos huwelijk met Dajang Soei, trouwde met Dajang Oema, dochter van zekeren Djĕbair van Sintang. Deze Djĕbair is stellig niemand anders dan Djĕbair „neef van Karanga Ojoen".

weder de Pinoh op en stichtten een negri op het eiland Kembang [even beneden Kota Baroe], die later naar het tegenwoordige Kota Baroe verlegd werd.

Een van de beide broeders of wel een hunner afstammelingen [dit heb ik niet kunnen uitmaken] is bekend onder den naam van Abang Mahmoed, met den titel van Panembahan Poelau Kembang.

Deze liet geene zoons na en gaf mitsdien de „keradjaän" over aan Abang Tjaja, zooals hierboven reeds gezegd, den oudsten zoon van Abang Soedar van Nanga Sokan, en die met zijn [Abang Mahmoed's] eenige dochter, Dajang Sri Intan, gehuwd was.

Alvorens verder te gaan, moeten wij nog even naar Karangga Ojoen terugkeeren.

Deze, dankbaar voor de van Bandjermasin verleende hulp, gelastte zijnen Dajaks 20 gantang rijst per lawang op te brengen als hulde aan Bandjermasin [1].

Bandjermasin aanvaardde de hulde [2] en gaf tegengeschenken.

En sinds dien werden op deze wij ze de vrienschapsbanden met Bandjermasin onderhouden.

Op den langen duur konden echter de Pinoh-Dajaksche gezanten niet nalaten bij terugkeer van Bandjermasin hier en daar in den bovenloop der rivieren, die aan de zuidkust uitmonden, te snellen.

De geschillen, die hieruit ontstonden, werden beëindigd ter gelegenheid, dat de vorst van Bandjermasin in overleg met de Pinoh-hoofden bepaalde dat de „mas kamoeafakatan" niet meer naar Bandjermasin zoude opgebracht worden

---

1) In het Maleisch staat evenwel: „tandanja moefakat sama Radja Bandjar"; en verder: „tetapi demong² nja sadja jang mengantar" [d. z. de Dajaksche hoofden].

2) In de Maleische tekst staat: „Radja Bandjar trima dengan soeka hati *kamoeafakatan* ini".

maar naar Kotawaringin bij Bandjermasin's vertegenwoordiger aldaar, „Goesti Boejoet", die te Kotawaringin gehuwd was.

De overweging, die tot deze bepaling leidde, was, dat Kotawaringin zooveel dichter bij de Pinoh ligt dan Bandjermasin.

De overeenkomst werd door de Pinoh-hoofden beëedigd. Zij zwoeren, dat wanneer zij of hunne nakomelingen daarvan afweken, deze zouden „di timpak koraän tiga poeloeh djoz [1]).

Abang Tjaja maakte als hoofd van de negri Poelau Kembang [of Kota Baroe] zijne opwachting [2]) aan den toenmaals te Bandjermasin regeerenden Panembahan Batoe, van wien hij den titel kreeg van Panembahan Tadjoer Alam benevens eenige geschenken [3]).

Een andere overlevering, verhaalt de Sintangsche afkomst van Pangeran Anom van Kota Baroe aldus:

De radja² Sintang stammen af van Mambang, die met Limaja gehuwd was.

Hun zoon Pandjang, gehuwd met een Widari kreeg zeven kinderen t. w.

1	Demóng	Noetoeb	(Salunbau)
2	„	Djandjan	(Lebang)
3	„	Rigoei	(Soehait)
4	„	Rigat	(Silat)
5	„	Soerah	(Sĕkadau)
6	„	Asa²	(Sĕpaoek) en

1) Men was dus toen in den Islamitischen tijd.

Die eed is de reden geweest, waarom eenige Pinoh-hoofden, nadat zij van den vorst van Kotawaringin in 't laatst van 1893 de aanschrijving kregen, dat hij afstand deed van het Pinoh-gebied, alsnog hunne opwachting bij den Pangeran Ratoe van Kotawaringin maakten, omdat zij zich door dien eed nog gebonden achtten.

2) De Maleische tekst spreekt van „di panggil"

3) 2 bijzitten: 'mboh Nata en 'mboh Gandja, 2 paarden, een boekwerk op godsdienstig gebied, een kris bentala, een pedang en een stel kleederen.

7 Dara Djoeanti (Sintang).

De zes broeders voeren naar Modjapahit, doch door den radja van dat rijk bedrogen, werden zij diens slaven [oeloen].

Het bedrog had aldus plaats:

'sNachts, terwijl de broeders sliepen, legde men een gouden schildpad in hun vaartuig, en over dag beschuldigde men hen van diefstal van dat voorwerp.

Toen zij hun onschuld betuigden, zeide de Radja van Modjopahit: „Er zal in uw vaartuig naar het voorwerp gezocht worden; is het daar niet, dan zijt gij onschuldig en krijgt als schadeloosstelling voor de valsche verdenking die op u rustte, half Modjopahit; wordt de schildpad echter in uw vaartuig gevonden, dan maak ik u tot mijne slaven".

De gevolgen van het onderzoek zijn bekend.

Dara Djoeanti, van een en ander bericht ontvangende, toog in mannenkleeding gestoken ook naar Modjopahit. Ook haar trachtte men door middel van den gouden schildpad in het ongeluk te storten, doch, met het geval bekend, smolt zij nog dienzelfden nacht het voorwerp, dat men in haar vaartuig gelegd had, en toen men haar den volgenden dag van diefstal betichtte, zocht men te vergeefs in haar vaartuig naar het stuk van overtuiging.

Daar bij het onderzoek dezelfde voorwaarde gesteld was als voor hare broeders, had zij thans recht op de helft van Modjopahit, waarvoor zij evenwel liever hare zes broeders afkocht.

De radja van Modjopahit kwam echter spoedig te weten, dat hij met een vrouw te doen had, en daar deze zeer schoon was, vroeg hij haar ten huwelijk.

Zij aanvaardde het aanzoek onder voorwaarde, dat de radja van Modjopahit haar naar Sintang zoude volgen. Zulks geschiedde.

Vergezeld van haren man Pati Andoen, hare zes broeders en „Dajak[2] Modjopahit saparo" keerde Dara Djoeanti naar Sintang terug.

Onder hare afstammelingen worden genoemd; Abang

Samad, Abang Mail [Djĕbai!] Abang Toelang, Abang Lajang, Abang Tambang, Abang Pikai, Abang Nata, Abang Pintjing, Abang Poetau, Abang Toenggal [1]).

De laatste had drie kinderen, Abang [of Pangeran] Poerba, Dajang Mas Ajoe, die, gehuwd met den Ambaloh-Dajak Mangkoe Milih, de stamvader werd van den tegenwoordigen Panembahan van Sintang, en Dajang Midjoe.

De afstammelingen van Abang Poerba waren Abang Kadri, Abang Mariwa, Abang Oenggam, Abang Djaloh, Abang Oesoep en Abang Aboe Bakar [2]).

Abang Oesoep [Raden Mas] huwde met Dajang Sri Banoen, kleindochter van den reeds genoemden Abang Tjaja Panembahan Tadjoe Alam, uit welk huwelijk het oudste kind Abang Aboe Bakar met den titel van Pangeran Praboe, radja werd van Kota Baroe.

Het tegenwoordige hoofd der negri nu, Pangeran Anom, is de oudste zoon van Pangeran Praboe.

Nanga Sajan grondt zijn bestaan op dezelfde overlevering van Dajang Goena Radja, Karangga Ojoen, Bira Pati en diens zoon Abang Ramat.

De sala-silah in het bezit van Pangeran Aria van Nanga Sajan kon ik echter niet in overeenstemming brengen met de door mij uit andere bronnen [sala-silah's en mondelinge berichten] verkregen inlichtingen; te minder wijl Pangeran Aria geene toelichtingen kon of wilde geven op zijn sala-silah.

Andere berichten luiden, dat de negri Nanga Sajan gesticht is door het Kajan- [Melawi, Soengai Marĕka] Dajaksche hoofd Pati Agoeng Tamba⁵, nadat deze met een zuster

1) Het is mij niet gelukt uit de sala-silah op te maken of deze personen van elkaar afstammen, dan wel eenigen hunner broeders zijn. Zoo vraag ik mij ook af, of de Abang Mail, die ook Djĕbair genoemd wordt, dezelfde Djĕbair is, die neef en schoonvader was van Karangga Ojoen.

2) Wederom is het mij niet duidelijk of deze personen al dan niet van elkaar afstammen.

van den Panembahan Poelau Kembang gehuwd was; dientengevolge zou een zekere [nog levende, maar bejaarde] Raden Merta Kĕsoema [Mas Soeni], die even boven Nanga Sajan in de Soengai-Sajan woont, de ware rechthebbende zijn op Sajan's bestuurzetel.

Hij is trouwens ook nog in het bezit van eenige Nanga Sajansche rijkssieraden.

De jongste geschiedenis betreffende de afkomst van Pangeran Aria van Nanga Sajan is de volgende:

Uit het huwelijk van Abang Soemboe [Raden Ira] van Madoeng met een mindere vrouw uit Nanga Sajan, Rabai genaamd, werd Intjoe geboren.

Tijdens Ama Pangil hoofd was te Nanga Sajan, werd Intjoe als gemachtigde naar Kotawaringin gezonden om te gaan „menghadap".

De keuze viel op hem, omdat hij zich nogal goed kon voordoen.

Het schijnt, dat op deze en andere reizen Intjoe zijne eigene belangen niet uit het oog verloor, althans behalve dat hij van Kotawaringin, dat blijkbaar van de toestanden in de Pinoh niets meer wist dan uit de berichten van de nu en dan daar afkomende hoofden, den titel van Raden Paroe ontving, kreeg hij een aandeel in het bestuur van Nanga Sajan, ja werd hij weldra de feitelijke bestuurder dier negri.

Als zoodanig ontving hij van Kotawaringin nog den titel van „Pangeran Panghoeloe Tiang Oegama".

Van dezen is de tegenwoordige Pangeran Aria van Nanga Sajan de eenige zoon.

Nanga Pak werd gesticht door Abang Gandak, — die tot de „soeka" van Nanga Iban [een rivier tusschen Nanga Pinoh en Nanga Kĕlawai] behoorde — na zijn huwelijk met Dajang Djingga, dochter van Abang Kidjang van Madoeng, gescheiden vrouw van Abang Ramat [zoon van Bira Pati].

Hij voerde den titel van Pangeran Tata Beradja, niet te

verwarren met Pangeran Tata [Abang Matah], kleinzoon en Pangeran Tata [Abang Djoenang] achterkleinzoon van Abang Gandah. Van dezen is het tegenwoordige hoofd van Nanga Pak, Pangeran Toemenggoeng [Abang Boendau] een afstammeling in den 5den graad [1]).

De negri Karangan Poeroen werd gesticht door den Serawakker Intji' Tĕrang, nadat deze gehuwd was met Dajang Antoen, nicht van Pangeran Tata [Abang Matah] van Nanga Pak.

Na het overlijden van Intji' Tĕrang, huwde Dajang Antoen met diens volgeling [kawan] Adam, die van Kotawaringin, werwaarts hij zich als vertegenwoordiger van den ouden en ziekelijken Pangeran Tata begaf, den titel ontving van Raden Soeria Adam.

Beide huwelijken van Dajang Antoen bleven kinderloos; Dajang Antoen nam toen haar nicht Dajang Soei [of Mensoei], [dochter van haren broeder Pangeran Ira, Abang Gandah, bij een mindere vrouw van Nanga Pak verwekt] als kind aan.

---

1) Hetgeen ten aanzien van de afstamming van Abang Boendau door een vroegeren Controleur der Melawi werd medegedeeld is niet juist. Abang Boendau is niet een zoon van Abang Antang, maar van Abang Ali, die in 1861 gesneld werd, en deze Abang Ali is evenals Dajang Nónóh, een kind van Pangeran Tata, Abang Djoenang, die tijdens den opstand van Pangeran Mas overleed.

Juist is, dat de nu nog levende Dajang Nónóh gehuwd was met den Melawi Ranga Dajak Raden of Pangeran Soera [koing]; evenzeer dat Raden Soera na Pangeran Tata's overlijden het bestuur voerde te Nanga Pak; doch zulks geschiedde alleen, omdat de eigenlijke opvolger [Abang Ali] vooroverleden en diens zoon Abang Boendau toen nog slechts 5 a 6 jaar oud was. Het vermoeden, door den Controleur uitgesproken, dat Abang Boendau in 1876 „ontwassen aan zijn oom Raden Soera, zijne rechten op de vaderlijke nalatenschap" deedgelden, en zich mitsdien als hoofd van Nanga Pak opwierp, houd ik voor niet ongegrond: Abang Boendau is daarvoor juist de persoon.

Niet geheel ten onrechte schreef dan ook de Controleur Gijsberts in zijn reisverslag van Augustus 1871. „Bij mijne komst aldaar" [Nanga Pak] „werd »ik ontvangen door de Abangs Aboe en Hoesin; de eerste is een zoon van „*Pangeran Soeria, hoofd van deze kampong en zooals over het algemeen hier* „*gezegd wordt, vorst van het rijkje Nanga Pak*".

Deze Dajang Soei huwde met den Bandjerees Hadji Mohammed Salih, zoon van Kjai Aboe [Soema Nata] van Nanga Pinoh, en kreeg bij dezen een zoon, den tegenwoordigen Abang Leman [Soleiman] van Karangan Poeroen, die als gevolmachtigde van Pangeran Moeda in Maart 1893 te Pontianak beëedigd is.

Na het overlijden van Hadji Mohammed Salih huwde Dajang Soei met zijn jongeren broeder Hadji Abdoel Raoep, uit welk huwelijk de mede reeds genoemde Aboet geboren werd.

Voorts vestigde zich Pangeran Soema, Abang Andjan — om beter toezicht te houden op het opbrengen der door de Laman Tawa verschuldigde haçil [„akan menoenggoe Dajak"] van uit Nanga Pak — in de Boven Pinoh aan de uitmonding van de Soengai Libas.

De kampong, die hij daar stichtte ontving den naam van Laman Tawa'.

Van dezen Pangeran Soema, Abang Andjan, is de tegenwoordige Pangeran Soema, Abang Awal, hoofd van Laman Tawa', een zoon.

Een geheel afzonderlijke traditie heeft de negri Kapala Gading, welker hoofd, Raden Kerta Sari [mede te Pontianak beëedigd] tegenwoordig gevestigd is te Nanga Sasak.

De negri Kapala Gading werd gesticht door iemand uit Nanga Sasak, na zijn huwelijk met de tante van zekeren Pangeran Tata van Gandis [Melawi].

De achtereenvolgens over die negri geregeerd hebbende hoofden schijnen zich nu eens te Kapala Gading, dan weer te Nanga Sasak te hebben op gehouden. Van daar dat Raden Kerta Sari, die thans te Nanga Sasak verblijf houdt, op beide plaatsen graven zijner voorouders aanwijst. Zijn geslacht is van Linoeh- [dus Sintangsche] afkomst, vandaar dat het 't meest met Sintang in aanraking kwam.

Van de diensten van Raden Kerta Sari werd, vóórdat het Pinoh-gebied bij de Residentie Westerafdeeling van Borneo ingelijfd werd, zoowel door het Inlandsch als het Europeesch bestuur te Sintang, meer dan eens gebruik gemaakt.

Raden Kerta Sari is op de volgende wijze aan het bestuur gekomen: Zijn oom Raden Dĕpati, hoofd van de negri Kapala Gading-Nanga Sasak, liet geene zoons na. Vandaar dat na zijn overlijden het bestuur overging op den Bandjerees Kaliboen Soera Pati, tweeden echtgenoot van Raden Dĕpati's zuster Dajang Mengadam.

Uit het huwelijk van genoemden Bandjerees met Dajang Mengadam is Raden Kerta Sari de oudste zoon.

BLADVULLING.

EEN OUD BERICHT AANGAANDE DE BATTA'S

meegedeeld door

DR. F. DE HAAN.

Dagregister des Casteels Batavia, 1 Maart 1701.

Den op eergisteren van Sumatra's Westcust aangekomen Chinees, welck sig een geruijmen tijd in het Ancools gebergte heeft onthouden, alhier mede ondervraagt sijnde, wierd heden, wegens het nader relaes door hem daerop gedaan, sodanigen geschrift ter Generale Secretarij bestelt, als te lesen is bij de volgende insertie:

Dat hij nu thien jaaren geleden met het vaertuijg van den Chinees annachoda Khintaijko als passagier van hier na Malacca en van daer na Pande, ontrent Dillij gelegen, is vertrocken; alwaer den annachoda sijne coopmansz: aan de Maleijtse inwoonders verhandelt hebbende, weder herwaerts aan is gestevent, sonder den gevraag de mede te nemen, als die ginder is gebleven met voornemen, om sig met een kleen negotietje te erneren.

Hebbende dan tot Pande, buijten eenige weijnige door hem mede gebragte kopere beckens en blauwe baftas, oock eenig zout opgekogt, daer mede hij met eenige draegkoelijs te lande naer Bata, ontrent 10 à 11 etmalen gaans van Baros, gereijst is, en aan de inwoonders aldaer omgeset of getrocqueert tegen benjuin en wax, waermede hij wederom na Pande is gegaan, en 't selve aldaer tegens zout vernegotieert heeft; hoedanig hij dan gedurende al die tijd van thien jaren op die plaetsen met over en weer te negotieren sig g'erneert heeft, terwijl dat hij onder de inwoonders deser plaetsen door de tijd meer en meer bekent geraekt wesende, na verloop van vijf jaeren sijns aanwesens aldaer met een Batase vrouw, die door haer ouders voor een somma van 50 rds: aan hem overgedaan wierd, na dies lands wijse getrouwt en er een dogtertje, thans vier jaren oud, bij geprocureert heeft. d' Inwoonders van Panda en Bata, daer den Chinees veele beleeftheden van genoten heeft, sijn segt hij bijna verwilderde menschen, die sig in bergen en bossen onthouden, dogh ontrent 't cultiveren haarer landen seer regulier en menschelijk, en zijn ook civiel en gerieflijck omtrent vreemde, diese echter in hare landen wijnig ontmoeten, insonderheijt Europianen, die daer in veele jaren her niet gesien sijn; hebbende met de Malijers in de benedelanden geen gemeenschap, als sijnde geen Mahometanen; want varkensvlees houdense voor haer delicaatste eten, en hebben rijs in

overvloet, diese jaerlijx op sijn tijd planten, waeraan alle de inwoonders van die lantstreek, die veele zijn, haer behoef ten overvloede vinden, buijten een menigte van aard-akers en verscheijde groente meer, diese daernevens tot haer voetsel gebruijken. Ook etense menschenvlees, dog niet als van quaatdoenders of misdadigers, want sodanigen een, aan handen en voeten gebonden wesende, wert soo levendig van wel 2 à 300 deser boschmenschen met mesjens aan kleene stuckjens gekorven, en soo bloedig en raauw met wat lange peper of visjens en een weijnigje zout gegeten: blijvende de handen en voeten, mitsgaders 't hart en de harsens, als het delitieuste, voor de radjas, en 't hooft met de ooren, de neus, de tong en al 't geen 'er verder aanhoort, voor haere grooten, die deselve, mede soo raauw, met zout en visjens komen te nuttigen.

In hare cleedinge sijnse als de Maleijers, dragende de mans soo wel als de vrouwen een cleetje met een lang baaijtje; dog met dit onderscheijt, dat de vrouwen, maagd of ongetrouwt sijnde, een baaijtje mogen dragen; maer getrouwt wesende, moetense hetselve ten eersten verlaten en met het bovenlijf blood loopen: leverende dese lantstreken buijten de gem: levensmiddelen ook uijt wax en benjuin, diese aan hare nabuuren tegen zout omsetten, 'twelck tot Bata gants niet te becomen is, en derhalven tselve onder haar voor gelt passeert, als gaande de inwoonders van Bata daermede ter markt.

Gout of andere mineralen werden, segt den Chinees, in of omtrent dese lantstreken niet vernomen; mogelijck datse 'er wel vallen, maer de onkundigheijt oftewel de dommigheijt der inwoonders hout haer daerin tot nog blind.

Den gevraegde eijndelijck geresolveert sijnde vandaer te scheijden en herwaerts keeren, soo heeft hij sulx aan de Radjas bekent gemaekt, die den selven van rijs en diverse freuijtagiën en groente tot consumptie op sijne reijse rijkelijk hebben laten voorsien, waermede hij met vrouw en kind dan de reijse te lande na Baros ondernomen en, na verloop van thien etmalen, aldaer verschenen wesende, heeft hij sig aan 't vaertuijg van den Chinees Thieko, dat doenmaels ter rheede van Baros was, vervoegt, waermede hij voorts met gem: sijn vrouw en kind op den 27e der jongst verstreeke maand, over Padangh alhier aangekomen is, om sigh nevens andere van sijn natie met den landbouw of ijetwes anders te erneren.
